

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

**Η σύνθεση της ατομικής (ψυχολογικής) και περιβαλλοντικής προσέγγισης στο
πέραςμα στην εγκληματική πράξη: η περίπτωση των εγκλημάτων βίας**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Έλλη Ι. Ανίτση

Αθήνα, 2023

Τριμελής επιτροπή

Ζαραφωνίτου Χριστίνα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (**επιβλέπουσα**)

Βλάχου Βασιλική, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Σουκαρά Σταυρούλα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Επταμελής επιτροπή

Ζαραφωνίτου Χριστίνα, (επιβλέπουσα) Καθηγήτρια

Βλάχου Βασιλική, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια

Σουκαρά Σταυρούλα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Νικολόπουλος Γεώργιος, Καθηγητής

Λύτρας Ανδρέας, Καθηγητής

Κουράκης Νέστωρ, Καθηγητής

Τσίγκανου Ιωάννα, Διευθύντρια Ερευνών

Βαθμός: Ομόφωνα Άριστα

Copyright © Έλλη Ανίτση, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στον Στέλιο

«Το χειρότερο εντούτοις δεν είναι η εξάπλωση της βίαιης εγκληματικότητας και της βίαιης κακοποιού δράσης. Το χειρότερο έγκειται στο γεγονός ότι η βία εξελίσσεται επιπλέον σημαντικά, έξω από τον κόσμο των κακοποιών. Η βία εγκαθίσταται στις μεταξύ των τιμίων ανθρώπων σχέσεις.

Γίνεται η δική μας βία.»

Jacques Leaute, Η ανθρώπινη βία.

Ευχαριστίες

Καθώς ολοκληρώνεται αυτό το δημιουργικό ταξίδι, θα ήθελα πρωτίστως να εκφράσω τις εγκάρδιες ευχαριστίες και την βαθιά μου εκτίμηση, στην Επιβλέπουσα Καθηγήτρια κυρία Χριστίνα Ζαραφωνίτου. Η συμβολή της στο παρόν πόνημα υπήρξε καθοριστική, τόσο μέσα από την άριστη επιστημονική εποπτεία της διατριβής, τις κατευθύνσεις, τις καίριες επισημάνσεις και την καλλιέργεια μιας ζεστής και ανθρώπινης σχέσης, που ενθαρρύνει τον επιστημονικό διάλογο και τη δημιουργία, όσο και μέσα από τις πολυάριθμες και αξιόλογες ευκαιρίες που γενναιόδωρα δημιούργησε και δημιουργεί για την επιστημονική μου ανάπτυξη. Το όραμα και η αφοσίωσή της στην επιστήμη, αποτελούν πηγή έμπνευσης και παράδειγμα προς μίμηση. Ελπίζω κάποια μέρα να φανούμε αντάξιοι των κόπων της.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την Επίκουρη Καθηγήτρια κυρία Βασιλική Βλάχου και την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κυρία Σταυρούλα Σουκαρά για τις πολύτιμες συμβουλές, την άψογη συνεργασία και την ιδιαίτερη τιμή να συμμετάσχουν στην τριμελή συμβουλευτική επιτροπή της παρούσης.

Επιπλέον θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες

Στο Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) για τη χορήγηση τριετούς υποτροφίας, στο πλαίσιο της δράσης «Υποτροφίες ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Υποψηφίων Διδασκόντων».

Στο Μικτό Ορκωτό Εφετείο Αθηνών για την άμεση έγκριση της αίτησης και την άμεση χορήγηση των αποφάσεων για τη διεξαγωγή της έρευνας.

Στην υπ. δρ. Νομικό-Εγκληματολόγο κα Δήμητρα Πλαστήρα, στην υπ. δρ. Νομικό-Εγκληματολόγο κα Χριστίνα Τάτση, στον Επίκουρο Καθηγητή Νομικής Σχολής Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Γεώργιο Χλούπη, στην αγαπητή φίλη και Δρα Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου Ελένη Κοντοπούλου και στον αγαπητό φίλο Γεώργιο Στεφανόπουλο, Κλινικό Ψυχολόγο, Υποστράτηγο ε.α υγειονομικού της ΕΛ.ΑΣ., για την ευγενική συνδρομή και τη φιλία τους.

Στην οικογένεια μου, Ιωάννη, Βιργινία, Παναγιώτη και Φωτεινή Ανίτση για την ένθερμη υποστήριξη της προόδου μου και στον σύζυγό μου Στέλιο Νικόπουλο, για τη γενναιοδωρία και την αμέριστη αγάπη και συμπαράσταση. Ως ελάχιστο δείγμα ευγνωμοσύνης του αφιερώνω τη διδακτορική μου διατριβή.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	5
Κατάλογος.....	16
Σχημάτων.....	16
Θεματικών χαρτών	16
Περίληψη	19
Abstract.....	21
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	23
'Α ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ	25
1.1. Το πέρασμα στην πράξη	25
1.2. Η σύνθεση στην επιστήμη της εγκληματολογίας.....	27
1.3. Η βία.....	31
1.4. Τα εγκλήματα βίας.....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΓΕΝΕΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ	38
2.1. Κλασσική σχολή: Το δόγμα της ελευθερίας της βούλησης	38
2.2. Το αιτιοκρατικό παράδειγμα.....	41
2.3. Ιταλική θετική σχολή: Η επικινδυνότητα ως απόρροια του προκαθορισμού του δράστη	42
2.3.1. Ο εγκληματίας άνθρωπος του Lombroso.	42
2.3.2. Μια πρώτη απόπειρα σύνθεσης στην εγκληματολογία μέσω της προσθήκης κοινωνιολογικών παραγόντων από τον Ferri.	44

2.3.3. Από την παθολογική φύση στον μη-φυσιολογικό χαρακτήρα του δράστη. Η συμβολή του Garofalo.	46
2.4. Οι επιδράσεις της Ιταλικής Θετικής Σχολής στη διαμόρφωση των ατομοκεντρικών προσεγγίσεων	49
2.4.1. Η επικέντρωση στον δράστη.....	49
2.4.2. Το έγκλημα ως ατομική παθολογία του δράστη.	50
2.6. Οι απόπειρες γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης.....	52
2.6.1. Η κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του Tarde και η ανάδειξη των διαμεσολαβητικών ψυχολογικών λειτουργιών.....	52
2.6.2. Η επίδραση των οικονομικών συνθηκών υπό το πρίσμα της κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης του Bongers.....	56
2.7. Η κοινωνιολογική προσέγγιση του Durkheim	58
2.8. Από τον απόλυτο στον σχετικό ντετερμινισμό.....	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΤΟΜΟΚΕΝΤΡΙΚΕΣ (ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ) ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ.....	70
3.1. Η εγκληματική συμπεριφορά υπό το ψυχαναλυτικό πρίσμα.....	70
3.1.1. Το έγκλημα ως σύμπτωμα των παθολογικών ψυχικών διεργασιών του δράστη.....	71
3.1.2. Το έγκλημα ως χαρακτηριστικό του τρόπου ζωής του δράστη.....	74
3.1.3. Το πέρασμα στην πράξη στο πλαίσιο της κλινικής εγκληματολογίας: η θεωρία του De Greeff.	75
3.1.3. Οι επιδράσεις των ψυχαναλυτικών θέσεων στην εμπειρική εγκληματολογική έρευνα.....	78
3.2. Συμπεριφοριστικές και νέο-συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις.	81
3.2.1. Η βία ως αντίδραση στις ειδικές συνθήκες του περιβάλλοντος	84
3.2.1.1. Η υπόθεση της ματαίωσης- επιθετικότητας.....	84
3.2.2.2. Η αναθεώρηση της υπόθεσης της ματαίωσης -επιθετικότητας από τον Berkowitz.....	87
3.3. Οι θεωρίες της κοινωνικής μάθησης.....	88

3.3.1. Η βία ως εργαλείο για την επίτευξη κάποιου σκοπού.	88
3.3.2. Το μοντέλο του Patterson για τον κύκλο της βίας.....	91
3.4. Ο κοινωνιογνωστικές θεωρίες.....	93
3.4.1. Τα γνωστικά ελλείματα στην επεξεργασία της πληροφορίας.	96
3.4.2. Τα σχήματα βίας.	98
3.5. Η ανάπτυξη της ηθικής, μέσα από την εξελικτική πορεία του ατόμου.	98
3.6. Ο ρόλος των χαρακτηριστικών προσωπικότητας.....	103
3.6.1. Η εγκληματική προσωπικότητα κατά Pinatel	104
3.6.2. Η εγκληματική προσωπικότητα κατά Eysenck	105
3.6.2. Η ψυχοπαθητική προσωπικότητα	107
3.6.2.1. Εγκλήματα βίας και ψυχοπαθητική προσωπικότητα.	112
3.6.2.2. Προβληματισμοί και κριτικές.....	115
3.6.3. Σύγχρονες εγκληματολογικές προσεγγίσεις για τον ρόλο της προσωπικότητας.	117
3.7. Συνθετικές ψυχολογικές προσεγγίσεις	120
3.7.1. Η μετα-θεωρία των Andrews και Bonta: Από τους στατικούς στους δυναμικούς παράγοντες διακινδύνευσης	120
3.7.2. Το συνθετικό μοντέλο του Wortley: Οι περιφερειακοί και οι εγγύτεροι παράγοντες του περάσματος στην πράξη	124
3.7.3 Συνθετική θεώρηση των κοινωνιογνωστικών μοντέλων για τη βία και την επιθετικότητα.....	126
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΚΟΙΝΩΝΙΟΧΩΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ....	128
4.1. Οικολογικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις.....	128
4.1.1. Η εισαγωγή της μεταβλητής του χώρου στην εξέταση της εγκληματικότητας: Η Γαλλοβελγική σχολή και οι συνεχιστές της.	128
4.1.2. Η κοινωνιογεωγραφική προσέγγιση της Σχολής του Σικάγου.	132
4.1.3. Από τη μελέτη του δράστη στην εξέταση του περιβάλλοντός του: Ο ρόλος της κοινωνικοποίησης σε εγκληματικά πρότυπα.	134

4.1.4. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος του άτυπου κοινωνικού ελέγχου στη σύνδεση μεταξύ εγκληματικότητας και αστεακής υποβάθμισης.	140
4.1.5. Η βία ως πολιτισμική προσαρμογή σε συνθήκες αστεακής υποβάθμισης.	147
4.1.6. Ο ρόλος του «κώδικα του δρόμου» στη βίαιη συμπεριφορά.....	150
4.2. Ο κλάδος της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας: Η εστίαση στα εγκληματικά συμβάντα.	155
4.2.1. Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής.....	158
4.2.2. Κριτικές και προεκτάσεις της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής.....	164
4.2.3. Ο ρόλος των καταστασιακών παραγόντων στη λήψη απόφασης του δράστη.	169
4.2.4. Η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων	175
4.2.5. Η θεωρία των εγκληματικών μοτίβων	178
4.2.6. Τα εγκλήματα βίας υπό το πρίσμα των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας.....	180
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	184
Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ	189
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	189
6.1. Εισαγωγή.....	189
6.2. Ερευνητική προσέγγιση	189
6.2.1. Η ποιοτική έρευνα.....	190
6.2.2. Κριτήρια αξιολόγησης της ποιοτικής έρευνας.....	191
6.3. Σκοπός και αντικείμενο της έρευνας.....	194
6.4. Ερευνητικά ερωτήματα	194
6.5. Μεθοδολογία της έρευνας	195
6.5.1. Το ερευνητικό υλικό.....	195
6.5.2. Συλλογή του ερευνητικού υλικού	199
6.5.3. Ανάλυση του ερευνητικού υλικού.....	202
6.5.3.1. Η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης.	203

6.5.3.2.	Τα στάδια που ακολουθήθηκαν κατά την ανάλυση.....	206
6.6.	Εφαρμογή των κανόνων δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας.	211
6.7.	Αξιοπιστία, συμβατότητα και περιορισμοί της έρευνας.....	213
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ		216
7.1.	Εκδικαζόμενα εγκλήματα και δημογραφικά χαρακτηριστικά των δραστών.....	216
7.1.1.	Κατηγοριοποίηση των τεκμηρίων	216
7.1.2.	Τα χαρακτηριστικά των υπό εξέταση εγκλημάτων βίας.....	220
7.1.2.1.	Ανθρωποκτονίες.....	221
7.1.2.2.	Ληστείες	222
7.1.2.3.	Βιασμοί.....	223
7.1.3.	Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των δραστών	223
7.1.3.1.	Φύλο.....	223
7.1.3.2.	Ηλικία	224
7.1.3.3.	Καταγωγή	225
7.1.3.4.	Επαγγελματική κατάσταση	226
7.1.3.5.	Οικογενειακή κατάσταση.....	227
7.2.	Ερευνητικά πορίσματα	229
7.2.1.	Το υποκειμενικό βίωμα του δράστη	229
7.2.1.1.	Οι στάσεις του δράστη αναφορικά με την τέλεση της πράξης.	229
Α. Αιτιολογήσεις.....		230
Α.1. Επικέντρωση στον δράστη.....		230
Α.1.1. Οι στάσεις του δράστη απέναντι στη βία		232
(i) Η βία ως εκδικητική απάντηση.....		232
(ii) Η βία ως μέσο		233
(iii) Η βία ως απώλεια ελέγχου		235
(iv) Άρνηση της βίας -Ικανοποίηση φυσιολογικής ανάγκης.....		236
(v) Υποτίμηση της πράξης /υποβάθμιση του ρόλου στο εγκληματικό συμβάν.....		237

(vi) Αποδοχή ενός βαθμού βίας- Παραδοχή του αδικήματος που ο δράστης αξιολογεί ως χαμηλότερης βαρύτητας.....	238
A.1.2. Προβλήματα στη λειτουργικότητα	239
(i) Χρήση αλκοόλ και ουσιών	239
(ii) Ψυχολογικά προβλήματα/Ψυχοπαθολογία.....	242
A.1.3. Άλλοι κωδικοί.....	242
(i) Εξαναγκασμός από τον ερωτικό σύντροφο.....	242
(ii) Δεν έχω ξανακάνει τέτοιες πράξεις/Δεν έχω σχέση με όπλα	243
(iii) Έλλειψη ωριμότητας λόγω ηλικίας.....	243
A.2. Επικέντρωση στο θύμα	244
A.2.1. Η συμπεριφορά του θύματος	244
(i) Η άδικη στάση του θύματος	246
(ii) Η αντίδραση του θύματος	247
(iii) Οι προκλήσεις του θύματος	247
A.2.2. Η σημασία του θύματος για τον δράστη	249
(i) Μισαλλόδοξες πεποιθήσεις σχετικά με την ταυτότητα του θύματος	250
(ii) Κτητικότητα απέναντι στο θύμα.....	250
(iii) Έμμονη ενασχόληση με το θύμα	251
A.2.3. Η άρνηση του θύματος	252
(i) Τα οφέλη του θύματος	252
(ii) Το θύμα με επιθυμούσε ερωτικά.....	252
(iii) Υπήρξε η συναίνεση του θύματος	253
A.3. Επικέντρωση στη στιγμή / στους καταστασιακούς παράγοντες	253
B. Άρνηση της ευθύνης.....	255
B.1. Αμφισβήτηση των μαρτυριών/ αποδεικτικών στοιχείων.....	256
B.2. Απόδοση ευθυνών στους άλλους	257
B.3. Δικάζομαι άδικα	258
B.4. Ο χαρακτήρας του δράστη	259
B.5. Δεν έχω σχέση με το συμβάν	260
7.2.1.2. Η συναισθηματική κατάσταση του δράστη κατά την τέλεση.	261

A. Ένταση	262
A.1. Απουσία συναισθήματος, συναισθηματική ψυχρότητα.....	262
A.2. Επικράτηση του συναισθήματος	265
B. Περιεχόμενο	266
B.1. Ζηλοτυπία	267
B.2. Θυμός-οργή.....	267
B.3. Μίσος	268
B.4. Φόβος.....	269
7.2.2. Τα περιστατικά ζωής και οι συνθήκες διαβίωσης που αναδεικνύουν τις ειδικές συγκυρίες στη ζωή του δράστη.	270
7.2.2.1. Συνθήκες πίεσης.....	270
A. Εργασιακή κατάσταση	273
A.1. Ανεργία, υποαπασχόληση	273
A.2. Η εμπλοκή στην παραβατικότητα ως εργασία.....	273
B. Οικογενειακή κατάσταση	274
B.1. Γάμος κατά την ανηλικότητα	275
B.2. Απουσία συντροφικής σχέσης	275
B.3. Θυματοποίηση από τον σύντροφο.....	275
B.4. Συχνοί διαπληκτισμοί	275
Γ. Συνθήκες διαβίωσης	276
Γ.1. Αστεγία/Διαμονή σε εγκαταλελειμμένο κτήριο	276
Γ.2. Έλλειψη σταθερής κατοικίας.....	277
Δ. Μετανάστευση	277
Δ.1. Απουσία οικογένειας	278
Δ.2. Πιέσεις για αποστολή χρημάτων	278
Δ.3. Διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα	278
Δ.4. Έλλειψη/ ανεπαρκής γνώση της γλώσσας	278
Ε. Κατάχρηση αλκοόλ	281
Ε.1. Προβλήματα στην καθημερινότητα.....	282
Ε.2. Προβλήματα στην οικογένεια.....	282
Ε.3. Φαύλος κύκλος αλκοολισμού-ανεργία	282

ΣΤ. Χρήση ναρκωτικών ουσιών	283
ΣΤ.1. Ανάγκη για χρήματα	283
ΣΤ.2. Χρόνια χρήση.....	284
ΣΤ.3. Ψυχοπαθολογία	284
Ζ. Φυλακή	285
7.2.2.2. Ομαλές συνθήκες ζωής	286
Α. Καλή οικονομική κατάσταση.....	286
Β. Σε συζυγική/ συντροφική σχέση.....	287
Γ. Σταθερή εργασιακή απασχόληση	288
7.2.3. Τα στοιχεία που συναποτελούν το εγκληματικό συμβάν	289
7.2.3.1. Το θύμα	289
7.2.3.1.1. Τα χαρακτηριστικά του θύματος.	289
Α. Περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης	291
Α.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	291
Α.2. Προβλήματα υγείας	292
Β. Περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης σε βοήθεια	293
Β.1. Καταστασιακοί παράγοντες- το θύμα μόνο σε απόμερα σημεία/σημεία χαμηλής κίνησης.....	294
Β.2. Απουσία/ αδιαφορία γονέων ανήλικου θύματος	294
Β.3. Διαμονή υπερήλικου θύματος σε οικία χωρίς άλλους διαμένοντες	294
Β.4. Κοινωνική απομόνωση.....	294
Γ. Συμπεριφορές έκθεσης σε κίνδυνο	296
Γ.1. Εμπλοκή στην παραβατικότητα/ εγκληματική δράση	296
Γ.2. Εξαρτήσεις	297
Γ.2.1. Εκδήλωση προκλητικών συμπεριφορών κατόπιν κατανάλωσης αλκοόλ.....	297
Γ.2.2. Τρόπος ζωής που ενέχει κινδύνους	297
Γ.3. Άλλες συμπεριφορές	297
Δ. Ριψοκίνδυνες συνθήκες.....	298
Δ.1. Ριψοκίνδυνες εργασιακές συνθήκες.....	298

Δ.2. Συνθήκες διαβίωσης	298
7.2.3.1.2. Η σχέση του θύματος με τον δράστη.	301
Α. Ύπαρξη σχέσης	301
Α.1. Επαφή του ευρύτερου περιβάλλοντος.....	301
Α.2. Στενή σχέση	302
Α.3. Μέλη της ίδιας εγκληματικής ομάδας.....	302
Α.4. Συνδιαλλαγές στο πλαίσιο εμπλοκής στην παραβατικότητα.....	302
Β. Απουσία σχέσης	305
7.2.3.2. Το χωροχρονικό πλαίσιο τέλεσης της πράξης.	306
Α. Απουσία επιτήρησης	308
Α.1. Απόμερο σημείο/ ερημικό μέρος.....	308
Α.2 Χώροι που λόγω της ώρας έχουν χαμηλή κίνηση	309
Α.3. Χώροι που εντάσσονται στην ιδιωτική σφαίρα	311
Α.4. Εγκαταλελειμμένο οίκημα	314
Β. Χώροι συνδεδεμένοι με φασαρίες, διαπληκτισμούς και επεισόδια.....	314
Γ. Άλλα θέματα.....	316
Γ.1. Χώρος και χρόνος υψηλής κίνησης.....	316
Γ.2. Παρουσία άτυπου κοινωνικού ελέγχου: απουσία ενδιαφέροντος του δράστη.....	316
7.2.4. Το κοινωνικό περιβάλλον του δράστη	317
7.2.4.1. Η ένταξη του δράστη σε υποομάδες με διαφορετικό τρόπο ζωής και οι στάσεις τους σε σχέση με τη βία.	317
Α. Η βία ως αντίδραση στην προσβολή.....	319
Β. Εξοικείωση με τη βία	320
Γ. Η βία ως αναμενόμενη αντίδραση για την ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης.....	321
Δ. Η βίας ως μέσο επίλυσης των διαφορών εντός της ομάδας	322
7.2.4.2. Οι στάσεις του κοινωνικού περίγυρου του δράστη, αναφορικά με το βίαιο εγκληματικό συμβάν.	323
Α. Υποτιμητικές στάσεις απέναντι στο θύμα.....	323
Β. Υποτίμηση της πράξης.....	324

Γ. Ανοχή των βίαιων συμπεριφορών του κατηγορουμένου	324
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	326
Α. Η ατομική προσέγγιση: Το υποκειμενικό βίωμα και οι συγκυρίες της ζωής του δράστη.	327
Β. Η περιβαλλοντική προσέγγιση: Το θύμα, τα χωρικά και χρονικά χαρακτηριστικά τέλεσης του εγκλήματος και το κοινωνικό περιβάλλον του δράστη.	338
Γ. Προς τη διαμόρφωση ενός εξηγητικού σχήματος για τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων	350
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	358
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	359
Ελληνόγλωσση	359
Ξενόγλωσση	364
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	395

Κατάλογος

Σχημάτων

Σχήμα 1. Ενδεικτικό παράδειγμα απεικόνισης των θεμάτων σε θεματικούς χάρτες	210
Σχήμα 2. Οι στάσεις του δράστη αναφορικά με την τέλεση της πράξης.	229
Σχήμα 3. Τα περιστατικά ζωής και οι συνθήκες διαβίωσης του δράστη.....	271
Σχήμα 4. Η ένταξη του δράστη σε υποομάδες με διαφορετικό τρόπο ζωής	318
Σχήμα 5. Σχηματική απεικόνιση εξαχθέντων παραγόντων	356
Σχήμα 6. Σχηματική απεικόνιση της σύνθεσης ατομικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων υπό το πρίσμα θεωρητικών προσεγγίσεων	357

Θεματικών χαρτών

Θεματικός χάρτης 1. Επικέντρωση στον δράστη	231
Θεματικός χάρτης 2. Επικέντρωση στο θύμα	245
Θεματικός χάρτης 3. Επικέντρωση στην στιγμή	254
Θεματικός χάρτης 4. Άρνηση της ευθύνης	256
Θεματικός χάρτης 5. Η συναισθηματική κατάσταση του δράστη κατά την τέλεση.....	262
Θεματικός χάρτης 6. Τα περιστατικά ζωής και οι συνθήκες διαβίωσης του δράστη: ιδιότητες του θέματος.....	272
Θεματικός χάρτης 7. Τα χαρακτηριστικά του θύματος: οι ιδιότητες του θέματος.	290
Θεματικός χάρτης 8. Η σχέση του θύματος με τον δράστη.....	301
Θεματικός χάρτης 9. Το χωροχρονικό πλαίσιο τέλεσης της πράξης	307
Θεματικός χάρτης 10. Το κοινωνικό περιβάλλον του δράστη.....	319

Πινάκων

Πίνακας 1. Ενδεικτικά παραδείγματα κωδικών περιγραφικού και ερμηνευτικού τύπου ...	208
Πίνακας 2. Ενδεικτικά παραδείγματα παραγωγικής και επαγωγικής προσέγγισης κατά τη δημιουργία κωδικών	209
Πίνακας 3. Κατηγοριοποίηση των τεκμηρίων σύμφωνα με τα εγκλήματα που δικάζονται	216
Πίνακας 4. Κατηγορία Α. Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα) & Ληστεία.....	217
Πίνακας 5. Κατηγορία Β. Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)	217
Πίνακας 6. Κατηγορία Γ. Ληστεία.....	218
Πίνακας 7. Κατηγορία Δ. Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος και απόπειρα).....	219
Πίνακας 8. Κατηγορία Ε. Βιασμός	219
Πίνακας 9. Κατηγορία Ζ. Επικίνδυνη σωματική βλάβη	220
Πίνακας 10. Τα υπό εξέταση εγκλήματα βίας, τετελεσμένα και απόπειρες.....	220
Πίνακας 11. Ανθρωποκτονίες, κατηγοριοποίηση σε σχέση με την ψυχική κατάσταση του δράστη.....	222
Πίνακας 12. Ανθρωποκτονίες, τέλεση κατά συναυτουργία και κατά μόνες.....	222

Πίνακας 13. Ληστείες, τέλεση κατά συναυτουργία και κατά μόνος	222
Πίνακας 14. Βιασμοί, τέλεση από κοινού και κατά μόνος	223
Πίνακας 15. Φύλο των δραστών ανά κατηγορία τεκμηρίων	224
Πίνακας 16. Ηλικία των δραστών ανά κατηγορία τεκμηρίων	225
Πίνακας 17. Καταγωγή των δραστών.....	225
Πίνακας 18. Χώρες καταγωγής των αλλοδαπών δραστών	226
Πίνακας 19. Καθεστώς διαμονής αλλοδαπών δραστών στη χώρα	226
Πίνακας 20. Επαγγελματική κατάσταση των δραστών.....	227
Πίνακας 21. Εργασίες δραστών.....	227
Πίνακας 22. Η οικογενειακή κατάσταση των δραστών	228
Πίνακας 23. Κωδικός: Η βία ως εκδικητική απάντηση	232
Πίνακας 24. Κωδικός: Η βία ως μέσο	234
Πίνακας 25. Κωδικός: Απώλεια ελέγχου	235
Πίνακας 26. Κωδικός: Ικανοποίηση φυσιολογικής ανάγκης	237
Πίνακας 27. Κωδικός: Υποτίμηση της πράξης /υποβάθμιση του ρόλου στο εγκληματικό συμβάν	238
Πίνακας 28. Κωδικός: Παραδοχή χαμηλότερης βαρύτητας αδικήματος	239
Πίνακας 29. Κωδικός: Χρήση αλκοόλ και ουσιών	240
Πίνακας 30. Κωδικός: Ψυχολογικά προβλήματα/Ψυχοπαθολογία.....	242
Πίνακας 31. Άλλα θέματα	243
Πίνακας 32. Κωδικός: Η άδικη στάση του θύματος.....	246
Πίνακας 33. Κωδικός: Η αντίδραση του θύματος.....	247
Πίνακας 34. Κωδικός: Οι προκλήσεις του θύματος	248
Πίνακας 35. Κωδικός: Μισαλλόδοξες πεποιθήσεις σχετικά με την ταυτότητα του θύματος	250
Πίνακας 36. Κωδικός: Κτητικότητα απέναντι στο θύμα	251
Πίνακας 37. Κωδικός: Έμμονη ενασχόληση με το θύμα.....	251
Πίνακας 38. Κωδικός: Τα οφέλη του θύματος.....	252
Πίνακας 39. Κωδικός: Το θύμα με επιθυμούσε ερωτικά.....	253
Πίνακας 40. Κωδικός: Υπήρξε η συναίνεση του θύματος.....	253
Πίνακας 41. Θέμα: Επικέντρωση στην στιγμή / στους καταστασιακούς παράγοντες	254
Πίνακας 42. Κωδικός: Αμφισβήτηση των μαρτυριών/ αποδεικτικών στοιχείων	256
Πίνακας 43. Κωδικός: Απόδοση ευθυνών στους άλλους	257
Πίνακας 44. Κωδικός: Δικάζομαι άδικα	258
Πίνακας 45. Κωδικός: Ο χαρακτήρας του δράστη	260
Πίνακας 46. Κωδικός: Δεν έχω σχέση με το συμβάν	261
Πίνακας 47. Κωδικός: Απουσία συναισθήματος, συναισθηματική ψυχρότητα.....	263
Πίνακας 48. Κωδικός: Επικράτηση του συναισθήματος.....	266
Πίνακας 49. Κωδικός: Ζηλοτυπία	267
Πίνακας 50. Κωδικός: Θυμός-οργή	267
Πίνακας 51. Κωδικός: Μίσος.....	268
Πίνακας 52. Κωδικός: Φόβος	269
Πίνακας 53. Θέμα: Εργασιακή κατάσταση	273
Πίνακας 54. Θέμα: Οικογενειακή κατάσταση.....	275
Πίνακας 55. Θέμα: Συνθήκες διαβίωσης	277

Πίνακας 56. Θέμα: Μετανάστευση	279
Πίνακας 57. Θέμα: Κατάχρηση αλκοόλ.....	282
Πίνακας 58. Θέμα: Χρήση ναρκωτικών ουσιών.....	284
Πίνακας 59. Θέμα: Φυλακή.....	286
Πίνακας 60. Κωδικός: Καλή οικονομική κατάσταση.....	287
Πίνακας 61. Κωδικός: Σε συζυγική/ συντροφική σχέση	287
Πίνακας 62. Κωδικός: Σταθερή εργασιακή απασχόληση	288
Πίνακας 63. Κατηγορία: Δημογραφικά χαρακτηριστικά	291
Πίνακας 64. Κατηγορία: Προβλήματα υγείας.....	292
Πίνακας 65. Θέμα: Περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης σε βοήθεια	295
Πίνακας 66. Θέμα: Συμπεριφορές έκθεσης σε κίνδυνο / Ριψοκίνδυνες συνθήκες	298
Πίνακας 67. Η σχέση του θύματος με τον δράστη.....	303
Πίνακας 68. Κωδικός: Ίδια περιοχή κατοικίας δράστη θύματος	305
Πίνακας 69. Θέμα: Απομονωμένη περιοχή	308
Πίνακας 70. Θέμα: Χώροι που λόγω της ώρας έχουν χαμηλή κίνηση.....	310
Πίνακας 71. Θέμα: Χώροι που εντάσσονται στην ιδιωτική σφαίρα.....	312
Πίνακας 72. Θέμα: Εγκαταλελειμμένο οίκημα	314
Πίνακας 73. Θέμα: Χώροι συνδεδεμένοι με φασαρίες, διαπληκτισμούς και επεισόδια.....	315
Πίνακας 74. Άλλα θέματα	316
Πίνακας 75. Θέμα: Η βία ως αντίδραση στην προσβολή	319
Πίνακας 76. Θέμα:Εξοικείωση με τη βία.....	320
Πίνακας 77. Θέμα: Η βία ως αναμενόμενη αντίδραση για την ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης	321
Πίνακας 78. Θέμα:Η βίας ως μέσο επίλυσης των διαφορών εντός της ομάδας/ αποφυγή προσφυγής στις αρχές.....	322
Πίνακας 79. Θέμα: Υποτιμητικές στάσεις απέναντι στο θύμα	323
Πίνακας 80. Θέμα: Υποτίμηση της πράξης.....	324
Πίνακας 81. Θέμα: Ανοχή των βίαιων συμπεριφορών του κατηγορουμένου	325

Περίληψη

Το παρόν πόνημα επιχειρεί την παράλληλη διερεύνηση των ατομικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων που δρουν κατά το πέρασμα στην εγκληματική πράξη, υπό το πρίσμα μιας δυναμικής θεώρησης, με σκοπό τη δημιουργία ενός πλαισίου που να συνθέτει τις δύο προσεγγίσεις. Στη βάση αυτή εφαρμόζεται μια ποιοτική μεθοδολογία, ενώ ως παράδειγμα μελέτης χρησιμοποιούνται τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων και ειδικότερα οι περιπτώσεις της ανθρωποκτονίας, της ληστείας και του βιασμού. Ως ερευνητικό υλικό επιλέχθηκαν γραπτά τεκμήρια που αφορούσαν σε τριάντα «Πρακτικά και Αποφάσεις» του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών, τα οποία αντλήθηκαν κατόπιν έγκρισης σχετικού αιτήματος που υποβλήθηκε στο αρμόδιο Εφετείο για τη διεξαγωγή έρευνας. Ως προς τα κριτήρια, στη βάση των οποίων έγινε η επιλογή του ερευνητικού υλικού, τα τριάντα υπό μελέτη τεκμήρια περιλάμβαναν μια ποικιλία περιπτώσεων, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των δράστων και των εγκληματικών συμβάντων, καθώς και τους συνδυασμούς των υπό εξέταση αδικημάτων. Η ανάλυση του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε σε έξι στάδια σύμφωνα με τη μεθοδολογία της θεματικής ανάλυσης. Ως είθισται στην περίπτωση της ποιοτικής έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώθηκαν, κατά τη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης. Κάτω από αυτή τη σκοπιά, η ατομική προσέγγιση συγκεκριμενοποιήθηκε μέσα από την ανασύσταση του υποκειμενικού βιώματος του δράστη και την ανάδειξη των συγκυριών της ζωής του, ενώ η περιβαλλοντική μέσα από τη διερεύνηση του κοινωνικού περιβάλλοντος του δράστη και των στοιχείων που συναποτελούν το εγκληματικό συμβάν. Από τη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης και τον θεωρητικό σχολιασμό των πορισμάτων προέκυψε ένα σχήμα που εμπεριέχει μια ποικιλία ψυχολογικών, πολιτισμικών, περιβαλλοντικών καθώς και συγκυριακών παραγόντων, που προσεγγίζονται μέσα από τις προτάσεις θεωριών, οι οποίες αναπτύσσονται στο πλαίσιο διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων και επιπέδων εξήγησης. Ειδικότερα, το εξαχθέν σχήμα, αποτελεί μια απόπειρα διασύνδεσης θεωρητικών προτάσεων από τη θεωρία της έντασης, τις πολιτισμικές προσεγγίσεις και ειδικότερα αναφορικά με τον ρόλο των οικολογικά διαμορφωμένων νορμών, τη θεωρία των τεχνικών εξουδετέρωσης, τα μοντέλα διπλής επεξεργασίας πληροφοριών, την υπόθεση ματαίωσης-επιθετικότητας, τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, τη θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων, τη θεωρία των εγκληματικών μοτίβων, καθώς και τη θεωρία της συλλογικής αποτελεσματικότητας. Το προτεινόμενο σχήμα, αποτελεί

μια βάση για τη δημιουργία ενός πλαισίου κατανόησης του φαινομένου των εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων, μέσα από μια δυναμική προοπτική. Ειδικότερα, υπογραμμίζεται η χρήση του όρου «σχήμα», καθώς το πλαίσιο που προτείνεται από την παρούσα διατριβή, αποτελεί μια πρόταση αξιοποίησης των προτάσεων των εν λόγω θεωριών, στη βάση των ερευνητικών πορισμάτων, χωρίς ωστόσο να προχωρά στη συνένωση των θεωρητικών προτάσεων σε ένα ολοκληρωμένο εξηγητικό πλαίσιο.

Λέξεις -κλειδιά

εγκληματολογική σύνθεση, ψυχολογικές προσεγγίσεις της βίας, κοινωνιοχωρική εγκληματολογία, περιβαλλοντική εγκληματολογία, εγκλήματα βίας, θεματική ανάλυση

Abstract

The dissertation attempts the parallel examination of individual and socio-spatial factors, that influence the process of offender decision making, through a dynamic approach, aiming at creating a framework that integrates both approaches. Towards this direction the research applies a qualitative methodology, while it focuses on violent crimes against persons and more specifically, on the crimes of homicide, robbery, and rape. The research material included textual documents and in particular thirty “Proceedings and Decisions” from the Athens Court of Appeal. The material was collected from the responsible departments of archives, after the approval of the application, that was submitted to the Athens Court of Appeal, for the conduction of the research. As far as the criteria for choosing the research material are concerned, the textual documents included a variety of cases, in terms of the characteristics of the offenders and the criminal events, as well as the combinations of crimes in each case. The analysis of the research material was conducted with the application of the method of thematic analysis. According to the methodology of the qualitative research, the research questions were shaped, during the process of the analysis. In this respect, the individual approach has been specified through the reconstruction of the subjective experience and the emergence of the life circumstances of the offender, while the environmental approach has been concretised, through the investigation of the social environment of the offender and the elements that constitute the criminal event. From the process of the thematic analysis and the theoretical commentary of the research findings, a theoretical scheme emerged, that contains a variety of psychological, cultural, environmental as well as circumstantial factors. The factors are being approached through the propositions, of theories that are developed in the context of different disciplines and levels of analysis. Particularly, the theoretical scheme, entails theoretical propositions from the strain theories, culture approaches, in regard to the ecologically shaped norms perspective, the neutralization theory, the dual process models of criminal decision making, the frustration-aggression hypothesis, the rational choice theory, the routine activities theory, the crime pattern theory as well as the theory of collective efficacy. This emerging scheme is a basis for the creation of a framework for the understanding of the phenomenon of violent crimes against persons, though a dynamic perspective. In this context we highlight the term “scheme”, as the framework that is suggested by this dissertation, consists of a suggestion of the propositions of

theories, in the basis of the research findings and does not constitute a combination of the theoretical propositions in a comprehensive set.

Keywords

criminological integration, psychological approaches of violence, socio spatial criminology, environmental criminology, violent crimes, thematic analysis

Εισαγωγή

Η παρούσα διατριβή εστιάζει σε ένα βασικό πεδίο μελέτης της εγκληματολογίας. Από την ίδρυση της επιστήμης μέχρι σήμερα, έχουν αναπτυχθεί πολυάριθμες προσεγγίσεις στοχεύοντας στην κατανόηση και εξήγηση του περάσματος στην εγκληματική πράξη. Άλλωστε η εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη, αποτελεί ένα από τα δυο κραταιά παραδείγματα της επιστήμης. Περαιτέρω, η παρούσα διατριβή, επιχειρεί την προσέγγιση του περάσματος στην πράξη μέσα από τη συνθετική προσέγγιση, που υπό το πρίσμα της διεπιστημονικότητας, αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της εγκληματολογίας, διατρέχει την πορεία ζωής της επιστήμης και αποτελεί απαραίτητο συστατικό για την εξέλιξή της.

Στο πλαίσιο της παρούσης, το πέραςμα στην πράξη εξετάζεται μέσα από το παράδειγμα των εγκλημάτων βίας και ειδικότερα τριών περιπτώσεων, εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων, της ανθρωποκτονίας, της ληστείας και του βιασμού. Είτε, προσβάλλοντας τα ηθικά αισθήματα του οίκτου και της εντιμότητας, κατά Garofalo, είτε μέσα από τις παθιασμένες αντιδράσεις, που εγείρουν, κατά Durkheim, τα εγκλήματα βίας, αποτελούν μέρος του «πραγματικού» ή «φυσικού» εγκλήματος και ως τέτοια αποτελούν ένα θετικό αντικείμενο μελέτης. Αν και η εξέταση των εγκλημάτων βίας, αποτελεί ένα διαχρονικό και πάντα επίκαιρο πεδίο έρευνας, η εξέλιξη της βίαιης εγκληματικότητας στη χώρα μας, τα τελευταία χρόνια, καθιστά επιτακτική την ανάγκη επισταμένης εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου. Παράλληλα, όπως επισημαίνεται από τον Φαρσεδάκη (2017, σ.13) η βία αποτελεί ένα φαινόμενο που χρήζει διεπιστημονικής προσέγγισης, όπως καταδεικνύεται από την ενασχόληση πολλών επιστημονικών κλάδων με το αντικείμενο.

Βασικό αντικείμενο του παρόντος εγχειρήματος, αποτελεί η δημιουργία μιας συνθετικής προσέγγισης του περάσματος στην εγκληματική πράξη, μέσα από την κατασκευή ενός εξηγητικού σχήματος, που θα συνθέτει την ατομική με την περιβαλλοντική προσέγγιση. Καθώς η έρευνα επικεντρώνεται στην εμβάθυνση και κατανόηση του υπό μελέτη αντικειμένου, εφαρμόζει μια ποιοτική προσέγγιση.

Η διατριβή αποτελείται από δυο βασικά μέρη. Μετά από τις απαραίτητες εννοιολογικές οριοθετήσεις, στο πρώτο μέρος πραγματοποιείται μια εκτενής βιβλιογραφική επισκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων του περάσματος στην εγκληματική πράξη. Στο πλαίσιο αυτό, διεξάγεται πρωτίστως μια ιστορική προσέγγιση, αποτυπώνοντας τις βασικές θέσεις για τη γένεση της εγκληματικής συμπεριφοράς.

Παράλληλα, αναδεικνύεται η πορεία της επιστήμης προς την σύνθεση, μέσα από τις πρώτες θεωρητικές προσπάθειες γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης.

Στη συνέχεια αναλύονται σε βάθος οι βασικές, ως προς την επίδρασή τους στην εγκληματολογική σκέψη, ψυχολογικές θεωρίες. Η ανάλυση επικεντρώνεται στην εξέλιξη των θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα, καταλήγοντας σε σύγχρονες κρατούσες θεωρίες που επιχειρούν την σύνθεση θεωρητικών θέσεων, εντός του γνωστικού αντικειμένου της ψυχολογίας.

Το πρώτο μέρος κλείνει με την εξέταση των περιβαλλοντικών θεωριών, που έχουν αναπτυχθεί στο πλαίσιο της εγκληματολογικής σκέψης, οι οποίες προσεγγίζονται υπό το πρίσμα μιας κοινωνιοχωρικής οπτικής. Κάτω από αυτήν την σκοπιά, τα εγκλήματα βίας, αναλύονται μέσα από τη δράση κοινωνιολογικών και πολιτισμικών παραγόντων, αλλά και μέσα από τις θεωρίες του περισσότερο σύγχρονου κλάδου της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, που επίσης υιοθετεί μια συνθετική προοπτική, θέτοντας ως κεντρικό άξονα της μελέτης του, τη διασταύρωση, δράστη, θύματος και νόμου, σε δεδομένο χώρο και χρόνο.

Το δεύτερο μέρος εκκινεί με τη διεξοδική παρουσίαση του ερευνητικού πρωτοκόλλου, που εφαρμόστηκε στη βάση των στόχων και των σκοπών της έρευνας. Στο πλαίσιο αυτό αναλύεται η ερευνητική προσέγγιση, που υιοθετήθηκε, τα βασικά ζητήματα που άπτονται της ποιοτικής έρευνας, καθώς και τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν από την ανάλυση. Διεξάγεται επίσης παρουσίαση του ερευνητικού υλικού και των μεθόδων που εφαρμόστηκαν για τη συλλογή του υλικού, όπως και των σταδίων που ακολουθήθηκαν κατά τη θεματική ανάλυση των τεκμηρίων. Επιπλέον, αναλύονται τα μέτρα που λήφθηκαν για την τήρηση των κανόνων δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας. Το σκέλος της παρουσίασης της μεθοδολογίας κλείνει με την εξέταση των ζητημάτων αξιοπιστίας και συμβατότητας της ποιοτικής έρευνας καθώς και με τους περιορισμούς της παρούσης.

Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά των υπό εξέταση εγκλημάτων και των δραστών, καθώς και τα ερευνητικά πορίσματα της θεματικής ανάλυσης. Η διατριβή ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο των συμπερασμάτων και τον σχολιασμό των ευρημάτων υπό το πρίσμα της θεωρίας, ενώ στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιείται η απόπειρα σύνθεσης των ατομικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων που προέκυψαν από την ανάλυση σε ένα ενιαίο εξηγητικό σχήμα.

Ά Μέρος: Το πέρασμα στην πράξη

Κεφάλαιο 1. Εννοιολογικές οριοθετήσεις

1.1. Το πέρασμα στην πράξη

Η επιστήμη της εγκληματολογίας, διακρίνεται σε δυο κυρίαρχα επιστημονικά ρεύματα, που αφορούν στην εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη και στην εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης (Ζαραφονίτου, 2004, σ.14 · Φαρσεδάκης, 2005α, σ.129). Αντικείμενο του πρώτου παραδείγματος αποτελεί η φαινομενολογία του εγκλήματος και η εγκληματογένεση, ενώ του δεύτερου, οι επίσημες και άτυπες κοινωνικές αντιδράσεις, που προκαλούνται από το έγκλημα.

Θεμελιωτής του παραδείγματος του περάσματος στην πράξη υπήρξε ο Manouvrier (Ζαραφονίτου, 2004, σ.31). Ασκώντας δριμεία κριτική στις θέσεις της Ιταλικής Θετικής Σχολής, ως ανθρωπολόγος ο Manouvrier απέρριψε την ανατομική ιδιαιτερότητα και τον βιολογικό ντετερμινισμό του Lombroso, ενώ επισήμανε τον πολύπλευρο ρόλο του περιβάλλοντος. Κατά τον ίδιο, η κατανόηση του περάσματος στην πράξη, δεν πρέπει να περιορίζεται στον προσδιορισμό των κινήτρων, που ωθούν στο έγκλημα αλλά και στην ανάδειξη των παραγόντων, που απομακρύνουν από αυτό (Manouvrier, 1892/1990, σ. 316). Στο ίδιο πλαίσιο, παρατήρησε ότι η ύπαρξη αλτρουιστικών συναισθημάτων, όπως υποστηρίχθηκε από τον Garofalo, δεν μπορεί από μόνη της να εμποδίσει το πέρασμα στην πράξη, αν αυτά δεν ενισχύονται από άλλα συναισθήματα που εμπνέονται από τον φόβο μπροστά στους κινδύνους και τις δυσχέρειες τέλεσης του εγκλήματος.

Έτσι, οι απόψεις του Manouvrier, αντανakλούσαν μια συνθετική απόπειρα των θέσεων της ιταλικής σχολής για το πραγματικό έγκλημα και της κλασικής σχολής για την προληπτική λειτουργία της τιμωρίας. Υπ' αυτή τη συνθετική προοπτική, ο Γάλλος ανθρωπολόγος δημιούργησε την *«Εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη»*, αναγνωρίζοντας τέσσερεις ουσιώδεις προϋποθέσεις για το πέρασμα στην εγκληματική πράξη. Καθώς, ο ίδιος παρατηρεί (το ίδιο,σ.316):

«Οι εγκληματίες είναι άτομα που κανένα κίνητρό τους δεν μπορεί να αναχαιτιστεί: ούτε από την στυγνότητα στη διάπραξη του εγκλήματος, ούτε

από τα υλικά εμπόδια, ούτε από τις επισυρόμενες ποινές, ούτε από την
αισχύρη που συνδέεται με το όνομα των κακοποιών.»

Όπως, εξάγεται, βασικό συστατικό των τεσσάρων προϋποθέσεων, είναι η μη συγκράτηση του δράστη (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 200- 201): (1) από το αίσθημα του κακού που προκαλεί η πράξη στο θύμα («συγκινησιακή προϋπόθεση»), (2) τα εμπόδια για την εκτέλεση του σχεδίου («υλική προϋπόθεση»), (3) τον φόβο της ποινής («ποινική προϋπόθεση») και (4) την ηθική αποδοκιμασία της πράξης («ηθική προϋπόθεση»). Μέσα από τη διατύπωση των προϋποθέσεων του περάσματος στην πράξη, στο πνεύμα της Σχολής του κοινωνικού περιβάλλοντος, ο Manouvrier ανέλυσε τη διαδικασία του περάσματος στην πράξη, τόσο σε ψυχολογικούς όσο και κοινωνικούς παράγοντες.

Ακολούθως, με την εμφάνιση του κλάδου της κλινικής εγκληματολογίας,¹ το πέρασμα στην πράξη, προσεγγίστηκε μέσα από τη μελέτη του ψυχισμού και των ιδιοσυγκρασιακών χαρακτηριστικών του δράστη. Στη βάση των κλινικών προσεγγίσεων, βρίσκονταν η διαφοροποίηση του εγκληματία από τον μη εγκληματία, πράγμα που αναδείκνυε τις επιδράσεις των Ιταλών θετικιστών.²

Ωστόσο, αντίθετα με την ιταλική θετική σχολή, η κλινική προσέγγιση στην εγκληματολογία, αντιμετώπιζε τη διαφοροποίηση του εγκληματία από τον μη-εγκληματία ως ζήτημα βαθμού και όχι φύσης (Alexander και Staub, 1929/1985, σ. 24· Valiér, 1998, p.2· Andrews & Bonta, 2010, p. 93). Ενισχύθηκε έτσι, η ανάπτυξη μιας ψυχοηθικής κατεύθυνσης που επικεντρώθηκε στη μελέτη του ψυχισμού του δράστη και των στοιχείων που τον διέκριναν από αυτόν των μη εγκληματιών (Pinatel, 1963, σ. 204 στο Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1967, σ.132 και Φαρσεδάκης, 1990, σ.404).

Ο ψυχισμός αποτελούσε το σημείο σύνδεσης μεταξύ του βιολογικού και του κοινωνιολογικού (Pinatel 1963 στο Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1967, σ. 132). Στο

¹ Η κλινική εγκληματολογία συνίσταται στην πολυεπιστημονική προσέγγιση της ατομικής περίπτωσης, περιλαμβάνοντας την ανάλυση της προσωπικότητας του δράστη, τη διατύπωση υποθέσεων για τη μελλοντική του συμπεριφορά καθώς επίσης και προτάσεις για τη μεταχείρισή του, στοχεύοντας στην πρόληψη μια ενδεχόμενης υποτροπής. Χ. Ζαραφωνίτου (2004). *Εμπειρική εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη Βλ. επίσης Ι. Πανούσης (1987). *Θεμελιώδη ζητήματα της εγκληματολογίας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, σσ.122-123, Gault, R. (1914). *Clinical Criminology. Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 5(1), 3-5, p.14, West, D. (1980). The clinical approach to criminology. *Psychological Medicine*, 10(4), 619-631.

² Οι κλινικές προσεγγίσεις της εποχής, ανεξάρτητα από την αφετηρία της τοποθέτησής τους, στηρίζονται στη θετικιστική αντίληψη, ενώ ξεκινούν από την παραδοχή ότι η σύννομη συμπεριφορά είναι η «φυσιολογική» συμπεριφορά και η εγκληματική η «μη φυσιολογική» που εδράζεται σε ανωμαλίες του δράστη. Βλ. Κ. Σπινέλλη (2014). *Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 224.

πλαίσιο αυτό, οι παράγοντες που συνέβαλαν στο έγκλημα, είτε ενδογενείς, είτε εξωγενείς, ήταν πρωτίστως «εσωτερικοί ψυχολογικοί» μέσα από μια «δυναμική και συνθετική διεργασία» (Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1967, σ. 133).

Η πορεία του δράστη προς τη διάπραξη του εγκλήματος, κατά την Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου (1979, σ. 115) θα μπορούσε, επιχειρησιακά, να χωριστεί σε δυο χρονικές περιόδους, που αφορούν στον σχηματισμό της αντικοινωνικής δομής της προσωπικότητας και στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη. Από τις δυο περιόδους η πρώτη είναι εύλογα η μακρύτερη, ενώ η δεύτερη, η μετάβαση στην πράξη αποτελεί την τελευταία περίοδο εξέλιξης της προσωπικότητας πριν το έγκλημα (το ίδιο). Πρόκειται για μια φάση σύντομης διάρκειας, αφού εκτυλίσσεται κατά την περίοδο τέλεσης της πράξης, ωστόσο ιδιαίτερα διαφωτιστικής ως προς τις καταστάσεις που τη συνθέτουν.

Για τους Radzinowicz και Turner (1941, p.229) η διερεύνηση της ατομικής πορείας προς το έγκλημα, συναρτάται από δυο στάδια. Το πρώτο περιλαμβάνει τη διενέργεια συνολικής, αλλά και σε βάθος, ανάλυση της προσωπικότητας του παραβάτη του ποινικού νόμου. Το δεύτερο στάδιο, αφορά στη λήψη απόφασης, ως προς το εύρος της επιρροής της προσωπικότητας του δράστη στην εγκληματική δράση, αφήνοντας ανοιχτά τα ενδεχόμενα, για την ανάπτυξη περισσότερο δυναμικών προσεγγίσεων. Υπ' αυτή την οπτική, όπως εξηγεί ο Φαρσεδάκης (1990, σ.411) οι θεωρίες που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του περάσματος στην πράξη, δεν προσεγγίζουν την εγκληματική πράξη αποκλειστικά ως σύμπτωμα του παρελθόντος ή της ιδιάζουσας προσωπικότητας του δράστη, αλλά και ως δυναμική διαδικασία, που μπορεί κατά κανόνα να εξηγηθεί από μόνη της.

1.2. Η σύνθεση στην επιστήμη της εγκληματολογίας

Κύρια χαρακτηριστικά της επιστήμης της εγκληματολογίας, είναι η αυτονομία, ο ενωτικός και ο διεπιστημονικός της χαρακτήρας (Φαρσεδάκης, 2005α, σ. 77). Η διεπιστημονικότητα δεν συνίσταται απλά σε μια «αυτόνομη σύνθεση», που δομείται στη βάση ενός πολυεπιστημονικού εγχειρήματος, αλλά επιτάσσει την εφαρμογή κοινών υποθέσεων εργασίας και ερευνητικών μεθόδων, αποσκοπώντας στη σφαιρική και σε βάθος προσέγγιση του εγκληματικού φαινομένου (Φαρσεδάκης, 2005α, σ. 77 · Ζαραφονίτου, 2004, σ.17). Ο διεπιστημονικός χαρακτήρας της εγκληματολογίας, είναι

συνάρτηση, των στόχων που θέτει, των μεθόδων που αξιοποιεί αλλά και των ιδιαιτεροτήτων του αντικειμένου της, ενώ είναι σύμφυτος με την εξέλιξη της επιστήμης (Φαρσεδάκης, 2005α, σ. 77 · Φαρσεδάκης, 1991, σ. 385). Παράλληλα, η διεπιστημονικότητα, δεν αναιρεί την αυτονομία της επιστήμης, αλλά την εμπλουτίζει. Βασική βέβαια προϋπόθεση για την αφομοίωση των προόδων των άλλων επιστημών, αποτελεί η ύπαρξη μιας συναινετικά αποδεκτής, από του μελετητές του αντικειμένου θεωρίας, πράγμα που προσκρούει ωστόσο στην ύπαρξη πληθώρας εφάμιλλων θεωριών (Κρανιδιώτη, 2007, σσ.3-4).

Παρά το γεγονός, ότι μεταξύ των θεωρητικών της επιστήμης υπάρχει σύγκλιση για την ανάγκη μείωσης του πλήθους των εγκληματολογικών θεωριών, οι στρατηγικές που θα πρέπει να εφαρμοστούν, προκειμένου η επιστήμη να φτάσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα, αποτελούν πεδίο έντονων αντιπαραθέσεων (Bernard & Snipes, 1996, p.302 · Thornberry, 1989, p. 51). Προς αυτή την κατεύθυνση, από το 1980 και μετά, διαμορφώνονται δυο βασικές προοπτικές, που αφορούν στη διάψευση και στη σύνθεση των θεωριών (Κρανιδιώτη, 2007, σσ. 34-35). Σύμφωνα με την πρώτη, η μείωση των θεωριών μπορεί να επέλθει μέσω της εμπειρικής δοκιμής και κατάργησης αυτών, που θα αποδειχθούν ασυνεπείς. Αντίθετα, κατά την στρατηγική της σύνθεσης, που στην πορεία επικράτησε, η μείωση των θεωριών μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ενοποίησής τους (το ίδιο).

Υπό μια ιστορική προσέγγιση, η σύνθεση διατρέχει την πορεία της εγκληματολογικής σκέψης από τις απαρχές της επιστήμης. Η πρώτη απόπειρα σύνθεσης στην εγκληματολογία εμφανίζεται με τη γαλλοβελγική χαρτογραφική σχολή και το έργο του Quetelet, που επιχείρησε να συμφιλιώσει τον ντετερμινισμό του φαινομένου της εγκληματικότητας, με την ελευθερία βούλησης του δράστη (Φαρσεδάκης, 1990, σ.104). Με τη μεταγενέστερη εμφάνιση της Ιταλικής θετικής σχολής ο Ferri αντιτιθέμενος στον μεταφυσικό ατομισμό της κλασικής σχολής προσπάθησε να φέρει μια ισορροπία μεταξύ ατομικού και κοινωνικού προτείνοντας ένα πολυπαραγοντικό μοντέλο για την εξήγηση της εγκληματικής δράσης (Ferri, 1929-1930/ 1990, σσ.249-250 · Sellin, 1958, p.484). Αργότερα με την εμφάνιση των κοινωνιολογικών σχολών και τις έντονες αντιδράσεις που ανέκυψαν απέναντι στον βιολογικό ντετερμινισμό των Ιταλών θετικιστών επιχειρήθηκε η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ της ελευθερίας της βούλησης της κλασικής σχολής και του ντετερμινισμού της ιταλικής θετικής σχολής (Nye, 1976). Τον 20° αιώνα, στην Αμερική αναπτύχθηκαν, οι κοινωνιολογικής υφής συνθέσεις, επιχειρώντας την

ερμηνεία των διακυμάνσεων της εγκληματικότητας, ενώ στην Ευρώπη οι κλινικές προσεγγίσεις, αποσκοπώντας στην ενσωμάτωση του ρόλου των καταστασιακών παραγόντων στο πέρασμα στην πράξη (Φαρσεδάκης 1990 · 2005). Γενικότερα, η πορεία της επιστήμης χαρακτηρίζεται από συνθετικές απόπειρες, συμπεριλαμβάνοντας τόσο προσεγγίσεις από διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, όσο και θεωρίες του πεδίου, αποσκοπώντας στη δημιουργία περισσότερο συνεκτικών και ισχυρών θεωρητικών σχημάτων (Κρανιδιώτη, 2007, σ.35).

Διαχρονικά ωστόσο, επισημαίνονται επίσης οξείες αντιπαραθέσεις στο πλαίσιο της εγκληματολογικής σκέψης, που καθιστούν την σύνθεση θεωριών, ένα ιδιαίτερα δύσκολο εγχείρημα (Agnew, 2011). Οι αντιπαραθέσεις πηγάζουν από τις διαφορετικές υποθέσεις που υιοθετούν οι μελετητές αναφορικά με τους ορισμούς τους εγκλήματος, το δίλημμα μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης, την ανθρώπινη φύση, την οργάνωση της κοινωνικής ζωής στη βάση ενός συναινετικού ή συγκρουσιακού προτύπου, αλλά και τη φύση της πραγματικότητας (το ίδιο, pp. 191-198). Ο ανταγωνισμός μεταξύ των εγκληματολογικών θέσεων μπορεί κατά τον Barak (1998, pp.14-15) να συστηματοποιηθεί σε δυο βασικές κατευθύνσεις, που αφορούν στη συμβατική και την κριτική εγκληματολογία, ενώ ένας βασικός στόχος της σύνθεσης είναι η δημιουργία ενός ενιαίου πλαισίου, που θα εντάσσει και τις δυο προοπτικές. Η Muftić (2009, pp.36-37), αναλύει τη συμβολή της θεωρητικής σύνθεσης στην εξέλιξη της επιστήμης της εγκληματολογίας σε τρία βασικά σημεία, που αφορούν: (α) στη δυνατότητα των ερευνητών να εστιάσουν σε έναν μικρότερο αριθμό θεωριών, μέσω της μείωσης των υφιστάμενων θεωρητικών σχημάτων, (β) στην ενίσχυση της χρησιμότητας των θεωριών στους τομείς της πρόγνωσης, της πρόληψης και της αντιμετώπισης και (γ) στην ανάπτυξη της θεωρίας.

Υπό μια μεθοδολογική σκοπιά, η σύνθεση σύμφωνα με την Farnworth (1989, p.99 στο Κρανιδιώτη, 2007, σ. 50) ορίζεται ως *«ο συνδυασμός δυο ή περισσότερων προγενέστερων θεωριών, που επιλέγονται επί τη βάσει διακριτών κοινών στοιχείων, σε ένα και μοναδικό αναδιαμορφωμένο θεωρητικό σχήμα, μεγαλύτερης νοηματικής περιεκτικότητας και επεξηγηματικής αξίας από τις συνιστώσες αυτό θεωρίες»*. Αντίστοιχα, ο Thornberry (1989, p.52) ορίζει *«τη θεωρητική σύνθεση ως την πράξη συνδυασμού δυο ή περισσότερων ομάδων λογικά αλληλοσυνδεόμενων προτάσεων σε μια μεγαλύτερη ομάδα προτάσεων, προκειμένου να επιτευχθεί μια περισσότερο ολοκληρωμένη εξήγηση του υπό εξέταση φαινομένου»*.

Ως προς τους τύπους της θεωρητικής σύνθεσης οι Krohn & Ward (2016, p.319), διακρίνουν δυο διαστάσεις, που δομούνται στη βάση της «ουσίας» (“*substance*”) και της «μορφής» (“*form*”) αντίστοιχα. Η πρώτη αφορά στους τύπους των ιδεών που θα χρησιμοποιηθούν στη διαδικασία της σύνθεσης, ενώ η δεύτερη στους τρόπους με τους οποίους οι ιδέες που αξιοποιούνται, από διαφορετικές θεωρίες μπορούν να ενσωματωθούν. Στο πλαίσιο της πρώτης διάστασης, συμπεριλαμβάνονται αποφάσεις για το επίπεδο της ανάλυσης καθώς και το είδος της σύνθεσης. Δεδομένων των τριών διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης, μικρο, μεσο και μακρο-κοινωνικό επίπεδο εξήγησης, στα οποία δημιουργείται μια θεωρία μια βασική απόφαση αφορά στο αν η θεωρητική σύνθεση θα αναπτύσσεται εντός ενός (Henry, 2017, pp.404-405) ή περισσοτέρων επιπέδων (“*cross -level integration*”, Liska, Krohn & Messner, 1989, p.13). Οι αποφάσεις αναφορικά με το είδος της θεωρητικής σύνθεσης, αφορούν τη σύνθεση εντός ενός ή περισσότερων γνωστικών αντικειμένων (διεπιστημονική). Η δεύτερη διάσταση, που σχετίζεται με τη μορφή της θεωρίας, περιλαμβάνει την εννοιολογική (“*conceptual*”) σύνθεση και την σύνθεση σε επίπεδο θεωρητικών προτάσεων (“*propositional*”) (Henry, 2017, p.402). Η εννοιολογική σύνθεση, περιλαμβάνει την αναγνώριση ομοιοτήτων μεταξύ των εννοιών δυο διαφορετικών θεωριών, ενώ η σύνθεση σε επίπεδο θεωρητικών προτάσεων, τον συνδυασμό προτάσεων διαφορετικών θεωριών.

Ο Wortley (2011) επισημαίνει τρία είδη σχέσεων ανάμεσα στις θεωρίες που επιτρέπουν τη δημιουργία συνθέσεων. Το πρώτο είδος αναφέρεται σε θεωρητικά σχήματα που μοιράζονται τις ίδιες θεωρητικές και φιλοσοφικές προτάσεις, παρά το γεγονός ότι επικεντρώνονται σε διαφορετικά πεδία εξέτασης. Τα άλλα δυο είδη σχέσεων εντοπίζονται σε θεωρίες που στηρίζονται σε διαφορετικές φιλοσοφικές και θεωρητικές προτάσεις, αναφορικά με το ίδιο αντικείμενο εξέτασης. Στην πρώτη περίπτωση αν και τα εξηγητικά πλαίσια που προτείνει η κάθε θεωρία μπορεί να παρέχουν απαντήσεις σε διαφορετικά ερωτήματα, η συνένωση των προτάσεων μπορεί να προσφέρει μια ολοκληρωμένη εικόνα του υπό εξέταση αντικειμένου. Στη δεύτερη περίπτωση, οι διαφορετικές θεωρητικές προτάσεις για το υπό εξέταση θέμα, μπορούν να αξιοποιηθούν για την οικοδόμηση ενός θεωρητικού συνόλου με μεγαλύτερη ερμηνευτική ισχύ.

Αναφορικά με τις κριτικές, που έχουν διατυπωθεί, αν και η στρατηγική της θεωρητικής σύνθεσης αποσκοπεί στη μείωση της πληθώρας των θεωριών, ελλοχεύει ο κίνδυνος, ο αρχικός αυτός στόχος να αντικατασταθεί από ένα είδος ανταγωνισμού

μεταξύ διαφορετικών τύπων συνθετικών θεωριών (Henry, 2017, p.406). Επιπλέον, στην βιβλιογραφία, καταγράφονται πρακτικού τύπου περιορισμοί, που επικεντρώνονται στην πολυπλοκότητα, που χαρακτηρίζει τις νέες θεωρίες και τις συνεπαγόμενες δυσκολίες στην αξιολόγησή τους (Bernard & Snipes, 1996, p.342-343).

1.3. Η βία

Η βία αποτελεί ένα διαχρονικό και σύνθετο φαινόμενο. Στην βιβλιογραφία, απαντάται πληθώρα ορισμών που έχουν διατυπωθεί ιστορικά αλλά και στο πλαίσιο διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων. Το 1996, η Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας, ανακήρυξε τη βία ως μείζον ζήτημα δημόσιας υγείας (Krug et. al., 2002). Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), η βία ορίζεται ως *«η σκόπιμη χρήση σωματικού εξαναγκασμού ή δύναμης, απειλούμενης ή πραγματικής εναντίον του εαυτού, άλλου ατόμου, μιας ομάδας ή μιας κοινότητας, που έχει ως αποτέλεσμα ή έχει υψηλή πιθανότητα πρόκλησης τραυματισμού, θανάτου, ψυχολογικής βλάβης, αποστέρησης»* (Krug et. al., 2002, p.4 στο Ανίτση, 2021, σ.167). Όπως καθίσταται σαφές, ο ορισμός καλύπτει ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών, που στρέφονται κατά του εαυτού, ατόμων ή ομάδων.

Υπό την στενότερη οπτική των κοινωνιο-ψυχολογικών θεωριών, για την εννοιολογική οριοθέτηση της βίας, είναι πρωτίστως απαραίτητη η κατανόηση της έννοιας της επιθετικότητας. Στο πλαίσιο της κοινωνικής ψυχολογίας, οι περισσότεροι σύγχρονοι, ευρείας αποδοχής ορισμοί, της επιθετικότητας επικεντρώνονται στην πρόθεση του επιτιθέμενου για την εκδήλωση της συμπεριφοράς και του θύματος να την αποφύγει. Έτσι, η επιθετικότητα οριοθετείται ως *«μια συμπεριφορά, που αποσκοπεί στην βλάβη ενός άλλου ατόμου το οποίο έχει το κίνητρο να αποφύγει αυτή τη συμπεριφορά»* (Allen & Anderson, 2017, p.1 · DeWall, Anderson & Bushman, 2011, p.246).

Στη βάση του ανωτέρω ορισμού, προκύπτουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά της επιθετικότητας (Allen & Anderson, 2017, p.1· Parrott & Giancola, 2007, p.282), που αφορούν: (i) στη σκοπιμότητα της συμπεριφοράς, αποκλείοντας άλλες συνθήκες ακούσιας πρόκλησης βλάβης ενός ατόμου σε ένα άλλο, (ii) στο κίνητρο του ατόμου στο οποίο απευθύνεται η συμπεριφορά να την αποφύγει, αποκλείοντας επίσης

περιπτώσεις όπου προκαλείται πόνος στο πλαίσιο ιατρικής επέμβασης κτλ., (iii) στη διάκριση της επιθετικότητας τόσο από τον θυμό, που αποτελεί ένα συναίσθημα, όσο και από την εχθρότητα, η οποία αφορά σε μια στάση του ατόμου και (iv) στον στόχο της επιθετικής συμπεριφοράς, που αφορά σε ανθρώπους και όχι σε πράγματα.

Για τις κοινωνιοψυχολογικές θεωρίες, η επιθετικότητα δύναται να εκδηλωθεί μέσα από μια ποικιλία συμπεριφορών, ενώ εκτείνεται σε ένα συνεχές, που περιλαμβάνει από ήπιες μέχρι οξείες εκδηλώσεις της συμπεριφοράς. Υπ' αυτό το πρίσμα, η βία δεν αποτελεί ξεχωριστή μορφή, αλλά μια υποομάδα της επιθετικότητας, συνιστώντας μια ακραία της εκδήλωση, που στις περισσότερες περιπτώσεις εστιάζει στην πρόκληση (ή στην πρόθεση πρόκλησης) σωματικής βλάβης (DeWall, Anderson & Bushman, 2011, p.246 · Anderson & Bushman, 2002, p. 29 · Bushman & Anderson, 2020, p.1, Anderson & Carnagey, 2004, p.170). Παρόμοιος, είναι και ο ορισμός, που διατυπώνεται από τον Eisner (2009, p. 42), σύμφωνα με τον οποίο, ως βία ορίζεται «*η σκόπιμη, αλλά ανεπιθύμητη πρόκληση σωματικής βλάβης σε άλλους ανθρώπους*». Έτσι, όλες οι βίαιες εκδηλώσεις ισοδυναμούν με επιθετικές συμπεριφορές, χωρίς ωστόσο να συνεπάγεται το ίδιο και αντιστρόφως.

Στο πλαίσιο του ορισμού, που έχει διατυπωθεί από τους Weiner, Zahn & Sagi, (1990, p. xiii στο Brownstein, Zahn & Jackson, p.6), ενσωματώνοντας και άλλα πιθανά αποτελέσματα, πέραν της πρόκλησης σωματικής βλάβης, η βία ορίζεται ως «*η απειλή, η απόπειρα ή η άσκηση σωματικής βίας, από ένα ή περισσότερα άτομα, που έχει ως αποτέλεσμα την σωματική ή μη σωματική βλάβη σε ένα ή περισσότερα άτομα*». Στην βιβλιογραφία επισημαίνεται επίσης διαφωνία σε σχέση με τους ασκούντες τη βία αλλά και τους αποδέκτες της βλάβης, καθώς σύμφωνα με τις εν λόγω απόψεις, ένας πλήρης ορισμός της βίας, θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει την πρόκληση σκόπιμης βλάβης απέναντι στα ζώα. Έτσι, σύμφωνα με τον ορισμό του Title (2004, p.51) «*βία αποτελεί η συμπεριφορά, κατά την οποία ένα άτομο ή μια κοινωνική οντότητα (όπως μια εταιρεία), προβαίνει σε μια πράξη με την πρόθεση να προκαλέσει σωματικό πόνο ή βλάβη σε ένα ή περισσότερα έμβια όντα*».

Για την κατηγοριοποίηση των ειδών και των μορφών της βίας, αξιοποιούνται συνήθως οι αντίστοιχες κατηγοριοποιήσεις της επιθετικότητας, καθώς συχνά υπάρχει ταύτιση (Allen & Anderson, 2017, p.3· Parrott & Giancola, 2007, p.282). Μια βασική διάκριση που επισημαίνεται στην βιβλιογραφία, αφορά στην «*εχθρική*» (“hostile”) και στην «*εργαλειακή*» ή «*συντελεστική*» (“instrumental”) επιθετικότητα (Anderson & Bushman, 2002, p. 29· Parrott & Giancola, 2007, p.283). Οι δυο τύποι

διαφοροποιούνται στη βάση των επιδιώξεων της συμπεριφοράς. Ενώ στην πρώτη περίπτωση η επιθετικότητα κινητοποιείται από την επιθυμία του ατόμου να προκαλέσει βλάβη, στη δεύτερη, εκπηγάει από την επιθυμία του να εκπληρώσει έναν επιθυμητό στόχο, που μπορεί να συνδέεται με την απόκτηση χρημάτων, κοινωνικού κύρους ή την σεξουαλική ευχαρίστηση. Όπως καθίσταται εμφανές, στη δεύτερη αυτή περίπτωση, η επιθετικότητα, αποτελεί ένα μέσο ή αλλιώς ένα εργαλείο για την επίτευξη ενός σκοπού. Αντίστοιχες είναι και οι κατηγοριοποιήσεις ανάμεσα σε «παρορμητική» (“impulsive”) και «προμελετημένη» (“premeditated”) επιθετικότητα, καθώς και σε «αντιδραστική» (“reactive”) και «προδραστική» (“proactive”) επιθετικότητα (Allen & Anderson, 2017, p.5), που πραγματοποιούνται στη βάση της παρουσίας ή απουσίας προμελέτης ή πρόκλησης.

Η προσέγγιση της βίας και της επιθετικότητας μέσα από το δίπολο εχθρική ή αντιδραστική και εργαλειακή ή προμελετημένη, εγείρει μια σειρά από ζητήματα, που θέτουν υπό αμφισβήτηση την εξηγητική αξία των εν λόγω κατηγοριοποιήσεων (Bushman & Anderson, 2001).³ Οι δυο κατηγορίες δεν είναι αμοιβαίως αποκλειόμενες και συχνά μπορεί να συνυπάρχουν, στη διάπραξη ενός εγκλήματος βίας (Glenn & Raine, 2009, p.253 · Hodges & Heilbrun, 2009, p.132 · Cornell et al., 1996).

Για τη διαχείριση των συγχύσεων που προκύπτουν, οι Bushman & Anderson (2001, p. 274 · Anderson & Bushman, 2002, p.29) προτείνουν τη διάκριση μεταξύ των άμεσων (“proximate”) και των απώτερων (“ultimate”) στόχων της συμπεριφοράς. Έτσι, ενώ ο άμεσος στόχος ισοδυναμεί με την πρόκληση βλάβης, ο απώτερος σκοπός, μπορεί να αποσκοπεί είτε στην πρόκληση βλάβης, είτε στην αποκόμιση κάποιου οφέλους, είτε ακόμη σε ένα συνδυασμό μεταξύ εχθρικών και εργαλειακών στόχων (Anderson & Carnagey, p.172).

Από την πλευρά τους οι Vittaco et. al. (2006, p.77 · Vittaco et. al., 2010, p.837) προτείνουν μια σειρά από διακριτές συμπεριφορικές περιοχές που χαρακτηρίζουν την εργαλειακή βία, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν: (α) τον σχεδιασμό ή την προετοιμασία, (β) την κατεύθυνση προς ένα στόχο, με τη βίαιη πράξη να ενισχύει την απόκτηση ενός συγκεκριμένου και αναγνωρίσιμου στόχου, (γ) την απουσία πρόκλησης από το θύμα,

³ Βλ επίσης, D. J. Parrott & P. R. Giancola (2007). Addressing “The criterion problem” in the assessment of aggressive behavior: Development of a new taxonomic system. *Aggression and Violent Behavior*, 12(3), p. 284, C. A. Anderson & N. L. Carnagey (2004). Violent evil and the general aggression model. In A.G. Miller (ed) *The social psychology of good and evil*, p.171.

(δ) την απουσία του αισθήματος του θυμού και (ε) την έλλειψη προηγούμενης γνωριμίας μεταξύ δράστη και θύματος.

Σύμφωνα με τον Agnew (2004, p.53), οι κατηγοριοποιήσεις της βίας, μπορούν να συστηματοποιηθούν στη βάση διαστάσεων, που αφορούν: (i) στη μορφή και στον βαθμό της βίας, (ii) στα χαρακτηριστικά του θύματος, (iii) στα χαρακτηριστικά του δράστη ή των δραστών, (iv) στη σχέση μεταξύ δράστη και θύματος (v) στο πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η βία και (vi) στα κίνητρα που ωθούν προς τη βίαιη δράση.

Περαιτέρω η βία διακρίνεται σε ατομική ή συλλογική, ιδιωτική ή δημόσια (Φαρσεδάκης, 2017, σ.13). Η κατηγοριοποίηση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, διακρίνει τη βία σε τρεις ευρείς κατηγορίες, που προσεγγίζουν τόσο τα χαρακτηριστικά των δραστών, όσο και την ύπαρξη ή απουσία σχέσης με το θύμα, αλλά και τη μεταβλητή του χώρου. Οι εν λόγω κατηγορίες αφορούν (Krug et. al., 2002, p.5): (i) στη βία που στρέφεται ενάντια στον εαυτό (“*self-directed*”), (ii) στην «*διαπροσωπική*» (“*interpersonal*”), που ασκείται από ένα άτομο ή μια μικρή ομάδα ατόμων (iii) στην «*συλλογική*» (“*collective*”), η οποία ασκείται από ευρύτερες ομάδες, περιλαμβάνοντας μορφές όπως η τρομοκρατία, η γενοκτονία, η κρατική βία κτλ. Η διαπροσωπική βία, διακρίνεται περαιτέρω σε δυο υποκατηγορίες, στη βάση του πλαισίου στο οποίο εκτυλίσσεται και της ύπαρξης ή μη σχέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων. Η πρώτη υποκατηγορία αφορά στην ενδοοικογενειακή βία καθώς και στη βία μεταξύ ερωτικών συντρόφων, η οποία λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του ιδιωτικού χώρου των εμπλεκόμενων, ενώ η δεύτερη στην κοινοτική βία, που παρατηρείται σε χώρους εκτός της οικίας, μεταξύ ατόμων ή ομάδων που έχουν ή όχι κάποια σχέση μεταξύ τους.

Ως προς τις μορφές της βίας, στις εκθέσεις διεθνών οργανισμών,⁴ εντοπίζονται οι όροι σωματική, ψυχολογική, σεξουαλική, καθώς και οικονομική βία. Στο πλαίσιο αυτό (EIGE): (i) η σωματική βία, λαμβάνει ποικίλες εκφάνσεις, που κυμαίνονται από την απλή (“*minor assault*”) έως και την βαριά επίθεση (“*serious assault*”), την στέρηση της ελευθερίας καθώς και την ανθρωποκτονία, (ii) η σεξουαλική βία αναφέρεται σε κάθε σεξουαλική πράξη, που ασκείται σε ένα άτομο χωρίς τη συναίνεσή του, (iii) η ψυχολογική βία, περιλαμβάνει κάθε πράξη που μπορεί να προκαλέσει ψυχολογική βλάβη, περιλαμβάνοντας επίσης ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών, όπως η λεκτική βία,

⁴ European Institute for Gender Inequality (EIGE), Forms of Violence, διαθέσιμο στο <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/forms-of-violence>, Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A.B. & Lozano, R.(Eds.) (2002). The world report on violence and health. Geneva: World Health Organization.

η παρενόχληση και ο εξαναγκασμός, ενώ (iv) η οικονομική βία, ορίζεται ως κάθε πράξη ή συμπεριφορά, που προκαλεί βλάβη σε οικονομικό επίπεδο.

Αναφορικά με τα κίνητρα των δραστών, ο Black (2004, p.146) διακρίνει τέσσερεις τύπους, που διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς τη συχνότητα εμφάνισής τους, στους οποίους συγκαταλέγονται: (i) η αρπαχτική (“predatory”) βία, που περιλαμβάνει τη χρήση φυσικής δύναμης για την απόκτηση πλούτου ή άλλων οφελών, όπως στην περίπτωση του βιασμού, (ii) η ψυχαγωγική (“recreational”) βία, που αποσκοπεί στην αναψυχή ή στην εκτόνωση, όπως στην περίπτωση των αθλητικών δραστηριοτήτων (iii) η βία που ασκείται στο πλαίσιο μιας τελετής (“ritualistic”), αποσκοπώντας για παράδειγμα στη μύηση ενός μέλους στη συμμορία και (iv) η βία ως μια μορφή κοινωνικού ελέγχου (“moralistic”), όπου μέσω της βίας επιδιώκεται η απόδοση δικαιοσύνης, για παράδειγμα στην περίπτωση μιας προσβολής ή ανταπόδοσης μιας αδικίας. Κατά τον συγγραφέα, ο τελευταίος τύπος αποτελεί τον συχνότερο τύπο βίας.

Τέλος, στο πλαίσιο των σκοπών της παρούσης, κρίνεται επίσης χρήσιμο, να πραγματοποιηθεί η διάκριση μεταξύ παράνομης και νόμιμης βίας (Φαρσεδάκης, 2017, σ.13). Η νόμιμη βία, αναφέρεται σε πράξεις, όπου η άσκηση της βίας κρίνεται απολύτως αναγκαία και οριοθετούνται από τη νομοθεσία της εκάστοτε χώρας. Πρόκειται για περιπτώσεις, όπου η βία ασκείται από τους εξουσιοδοτημένους φορείς του κράτους, όπως η αστυνομία,⁵ στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, σύμφωνα με τα όρια που θέτει ο νόμος (Κουράκης, 2005, σ.1 · Ζαραφωνίτου, 2016, σ.35). Στη νόμιμη βία, συμπεριλαμβάνονται επίσης εξαιρετικές περιπτώσεις, όπου οι πολίτες μπορούν να ασκούν βία, όπως η περίπτωση της αυτοάμυνας. Αντίθετα, η παράνομη βία, αναφέρεται στην ευρύτερη κατηγορία των εγκλημάτων βίας, που αναλύονται στη συνέχεια.

1.4. Τα εγκλήματα βίας

Το έγκλημα, όπως και η βία, αποτελεί ένα διαχρονικό κοινωνικό φαινόμενο. Παρόμοια με τη βία, το έγκλημα είναι δύσκολο να οριστεί, ενώ ιστορικά οι ορισμοί που διατυπώνονται διαφοροποιούνται, καθώς εξελίσσονται τα ήθη της κάθε κοινωνίας.

⁵ Αρ. 2. ΠΔ 254/2004. «Η προσφυγή στη βία επιτρέπεται μόνον όταν είναι απολύτως αναγκαία και στο μέτρο που προβλέπεται και απαιτείται για την εφαρμογή του νόμου. Τηρεί πάντοτε με απόλυτο σεβασμό τις αρχές της αναγκαιότητας, της προσφορότητας (καταλληλότητας) και της αναλογικότητας.»

Παράλληλα, υπό το πρίσμα των εγκληματολογικών ορισμών μεταξύ των δυο φαινομένων, επισημαίνονται αλληλεπικαλύψεις. Σύμφωνα με τη διάκριση του Garofalo, μεταξύ φυσικού ή πραγματικού και νομικού ή συμβατικού εγκλήματος, το πραγματικό έγκλημα είναι αυτό που προσβάλλει τα διαχρονικά ηθικά αισθήματα οίκτου και της εντιμότητας. Κατά το σκεπτικό του Garofalo, οι πράξεις που προσβάλουν τα αισθήματα οίκτου, ταυτίζονται με τις πράξεις βίας, αφού περιλαμβάνουν κάθε είδους πράξεις, που αποσκοπούν στην πρόκληση κάποιου φυσικού κακού (Φαρσεδάκης, 2005, σ. 27). Αλλά και οι πράξεις, που αποτελούν προσβολή των αισθημάτων εντιμότητας, ενέχουν, σε ορισμένες περιπτώσεις το στοιχείο της βίας.

Μάλιστα, η προσβολή των ισχυρών και προκαθορισμένων καταστάσεων, που συγκροτούν τη συλλογική συνείδηση, εγείρει μια παθιασμένη αντίδραση, που απαιτεί μια βιαιότερη ικανοποίηση (το ίδιο). Σύμφωνα λοιπόν με τον πραγματικό ορισμό του εγκλήματος, το έγκλημα, όπως και η βία, αποτελεί ένα γεγονός της κοινωνικής πραγματικότητας, που αποτυπώνεται μέσα από τις συνέπειες που προκαλεί στα θύματα αλλά και την αναταραχή και τις αντιδράσεις που προξενούνται στο κοινωνικό σύνολο.

Κάτω από την σκοπιά του ποινικού ορισμού του εγκλήματος, το έγκλημα βίας αποτελεί συνάρτηση δυο διαστάσεων, αφενός της παραβίασης του ποινικού νόμου⁶ και αφετέρου του στοιχείου της βίας. Εκείνο, που εξαρχής πρέπει να επισημανθεί είναι ότι στον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα, δεν υπάρχει ειδική κατηγορία για τα εγκλήματα βίας, ωστόσο αρκετές είναι οι περιπτώσεις, όπου συμπεριλαμβάνεται το στοιχείο της βίας (Ζαραφονίτου, 2016, σ.36). Σύμφωνα με τον Κουράκη (2005, σσ. 2-5), στο πλαίσιο του Ελληνικού Π.Κ. η κατηγορία των εγκλημάτων βίας, συγκροτείται από: (α) Τα «*εγκλήματα με τη χρήση βίας*», όπου η βία εντάσσεται ως μέσο για την εξυπηρέτηση κάποιου άλλου σκοπού, που συνίσταται στην εξουδετέρωση των αντιστάσεων και στον εξαναγκασμό του θύματος. Χαρακτηριστικά είναι τα εγκλήματα της ληστείας και του βιασμού. (β) Τα «*βίαια εγκλήματα*», που τιμωρούνται στη βάση του αποτελέσματος που προκαλείται, ανεξάρτητα από το μέσο που χρησιμοποιείται. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της ανθρωποκτονίας. (γ) Τα «*εγκλήματα βιαιοπραγίας*», στο πλαίσιο των οποίων, η βία δεν τιμωρείται ως μέσο, αλλά ως αυτοσκοπός.

⁶ Βλ. Αρ. 14 Π.Κ. όπου «1. Έγκλημα είναι πράξη άδικη και καταλογιστή στο δράστη της, η οποία τιμωρείται από το νόμο. 2. Στις διατάξεις των ποινικών νόμων ο όρος «πράξη» περιλαμβάνει και τις παραλείψεις.»

Μια ακόμη κατηγοριοποίηση των σχετιζόμενων με τη βία εγκλημάτων, μπορεί να πραγματοποιηθεί στη βάση του στόχου, στον οποίο απευθύνεται η βία. Κάτω από αυτή τη σκοπιά, ο αποδέκτης ή οι αποδέκτες της βίας, μπορεί να αποτελούνται από πρόσωπα ή πράγματα. Στην πρώτη περίπτωση, η βία που έχει ως αποδέκτες πρόσωπα, μπορεί να είναι «σωματική» ή «ψυχολογική» (το ίδιο, σ.7). Η «σωματική» βία, αναφέρεται «στην άσκηση δύναμης που επενεργεί άμεσα ή έμμεσα στο ανθρώπινο σώμα του άλλου» (το ίδιο, σ.7), ενώ η «ψυχολογική», «σε μια μορφή απειλής για την επίτευξη κάποιου σκοπού» (το ίδιο, σ.8). Περαιτέρω η «σωματική» βία, ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο ασκείται στο θύμα, διακρίνεται σε «απόλυτη» («*vis absoluta*») και «εξαναγκάζουσα» («*vis compulsiva*») βία, αποσκοπώντας στην εξουδετέρωση ή στον εξαναγκασμό της βούλησης αντίστοιχα (το ίδιο).

Σύμφωνα με την Ζαραφονίτου (2016, σσ. 36-37), στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες συναντώνται οι εξής μορφές εγκλημάτων που σχετίζονται με τη βία: (α) «Εγκλήματα βίας κατά των προσώπων», (β) «Εγκλήματα βίας κατά των πραγμάτων», (γ) «Εγκλήματα βίας με πολιτική διάσταση» και (δ) «Εγκλήματα βίας λόγω υπέρβασης της νόμιμης βίας ακόμη και από πλευράς του κράτους».

Το παρόν πόνημα εστιάζει στα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων και πιο συγκεκριμένα στις περιπτώσεις της ανθρωποκτονίας (Άρθρο 299 ΠΚ), της ληστείας (Άρθρο 380 ΠΚ) και του βιασμού (Άρθρο 336 ΠΚ).⁷

⁷ Βλ. Άρθρο 299 ΠΚ «1. Όποιος σκότωσε άλλον τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη..2. Αν η πράξη αποφασίστηκε και εκτελέστηκε σε θρασυ ψυχικής ορμής, επιβάλλεται κάθειρξη..»

Άρθρο 380 ΠΚ«1. Όποιος με σωματική βία εναντίον προσώπου ή με απειλές ενωμένες με επικείμενο κίνδυνο σώματος ή ζωής αφαιρεί από άλλον ξένο (ολικά ή εν μέρει) κινητό πράγμα ή τον εξαναγκάζει να του το παραδώσει για να το ιδιοποιηθεί παρανόμως, τιμωρείται με κάθειρξη. Η τέλεση της πράξης του προηγούμενου εδαφίου με κάλυψη ή αλλοίωση των χαρακτηριστικών του προσώπου του δράστη συνιστά επιβαρυντική περίπτωση. Αν ο υπαίτιος της πράξεως αυτής έφερε πολεμικό τυφέκιο ή πυροβόλο όπλο που φέρει φυσίγγιο των 40 χιλιοστών και άνω ή πολυβόλο ή υποπολυβόλο ή χειροβομβίδα ή εκρηκτικό μηχανισμό ή βαρύ όπλο ή όπλο πυροβολικού, τιμωρείται με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών. 2. Αν από την πράξη προήλθε ο θάνατος κάποιου προσώπου ή βαριά σωματική βλάβη ή αν η πράξη εκτελέστηκε με ιδιαίτερη σκληρότητα εναντίον προσώπου ή αν ο δράστης έκανε χρήση πολεμικού τυφεκίου ή πυροβόλου όπλου που φέρει φυσίγγιο των 40 χιλιοστών και άνω ή πολυβόλου ή υποπολυβόλου ή χειροβομβίδας ή εκρηκτικού μηχανισμού ή βαρέως όπλου ή όπλου πυροβολικού, επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη.»

Άρθρο 336 ΠΚ «1. Όποιος με σωματική βία ή με απειλή σπουδαίου και άμεσου κινδύνου εξαναγκάζει άλλον σε συνουσία ή σε άλλη ασελή πράξη ή σε ανοχή της τιμωρείται με κάθειρξη. 2. Αν η πράξη της προηγούμενης παραγράφου έγινε από δύο ή περισσότερους δράστες που ενεργούσαν από κοινού, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών.»

Κεφάλαιο 2. Η εγκληματογένεση κατά την πρώτη περίοδο ανάπτυξης της επιστήμης της εγκληματολογίας

2.1. Κλασσική σχολή: Το δόγμα της ελευθερίας της βούλησης

Στα περισσότερα συγγράμματα η ίδρυση της επιστήμης της εγκληματολογίας τοποθετείται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, με την εμφάνιση της ιταλικής θετικής σχολής (Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1984· Φαρσεδάκης, 1990· Muncie, 2006· Βλάχου, 2017). Ήδη βέβαια από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα με την κλασσική σχολή του ποινικού δικαίου και υπό την επιρροή των ιδεών του διαφωτισμού είχε τεθεί στο επίκεντρο η διαχείριση του εγκληματικού ζητήματος μέσω του εξορθολογισμού των ποινικών κυρώσεων που μέχρι τότε αποτελούνταν από ένα συνονθύλευμα θρησκευτικών προκαταλήψεων (Garland, 1997, p. 23-24· Κουράκης, 2008, σ.5).

Οι μεταρρυθμιστές του 18^{ου} αιώνα υιοθετούν μια, ανεξάρτητη από θεολογικές επιρροές, προοπτική της ανθρώπινης συμπεριφοράς, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους του εγκλήματος στην ανθρώπινη λογική και σκέψη (Arrigo & Williams 2006, p. 9· Newburn, 2017, pp. 124-125). Στο πλαίσιο αυτό, οι αντιλήψεις για τον άνθρωπο απομακρύνονται από τους στενούς μεταφυσικούς περιορισμούς και τη μάχη του καλού με το κακό και τοποθετούνται στη βάση των ανθρώπινων επιλογών οι οποίες υπόκεινται σε ελάχιστους ή και καθόλου περιορισμούς. Υπ' αυτό το πρίσμα ο εγκληματίας (με εξαίρεση τα παιδιά και τους ψυχικά ασθενείς) θεωρείται συνήθης κανονικός άνθρωπος, ικανός να καθορίζει το πεπρωμένο του. Έτσι ειδικοί παράγοντες που ωθούν τον εγκληματία στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη δεν λαμβάνονται υπόψη και δεν εξετάζονται, ενώ το έγκλημα προσεγγίζεται αποκλειστικά ως παράβαση του ποινικού νόμου (Γαρδίκας, 1966, σ. 47· Φαρσεδάκης, 1990, σ. 121). Η ευθύνη δε, του εγκληματία καθορίζεται από το μέγεθος της ζημιάς που προκαλείται, από την τέλεση του εγκλήματος (Γαρδίκας, 1966, σ. 47). Ενδεικτικές είναι οι παρατηρήσεις του Beccaria στο κλασικό του έργο, «Περί αδικημάτων και ποινών», σύμφωνα με τις οποίες μοναδικό και αληθινό μέτρο των εγκλημάτων είναι η βλάβη που προξενείται στην κοινωνία και όχι η πρόθεση του δράστη, που αποτελεί αστάθμητο παράγοντα και διαφοροποιείται σημαντικά σε κάθε περίπτωση (1764/2009, σσ.75-77).

Αν και η κλασσική σχολή εστιάζει το ενδιαφέρον της στο έγκλημα και όχι στο πέρασμα στην πράξη διαφαίνονται ωστόσο, από τα έργα των επιφανών διανοητών της εποχής Beccaria και Bentham, ιδέες για τον κατ' επιλογήν εγκληματία και την

ωφελιμιστική προοπτική που δυο αιώνες αργότερα επανέρχονται στο επίκεντρο του εγκληματολογικού ενδιαφέροντος (Akers, 1990, σ. 654· Akers, 2013, σ. 15-18· Cornish & Clarke, 1986· LeClerc & Wortley, 2013).

Από τις θέσεις του Beccaria για το δικαίωμα του κράτους στην τιμωρία και στις ποινές, αναδεικνύονται και οι απόψεις του για την ανθρώπινη φύση. Κατά τον ίδιο, οι άνθρωποι είναι, εκ φύσεως ιδιοτελείς, κινητοποιούμενοι από την ικανοποίηση των ατομικών τους επιθυμιών, επιδιώκοντας να κερδίσουν ότι μπορούν από τους άλλους (Monachesi, 1955, pp. 443-443). Ωστόσο, παραδομένοι στα ένστικτά τους, όπως η ιστορία των πρώιμων κοινωνιών έχει επιδείξει, έχουν οδηγηθεί σε συγκρούσεις και χάος, με ολέθριες συνέπειες για τα συμφέροντα όλων. Για να μπορέσουν να συνυπάρξουν ειρηνικά και να διασφαλίσουν με αυτόν τον τρόπο τα ατομικά τους συμφέροντα, παραχωρούν ένα μερίδιο της ελευθερίας τους, ως προς την ικανοποίηση των ατομικών τους επιθυμιών, συνάπτοντας έτσι έναν κοινωνικό δεσμό. Στην ανάγκη διατήρησης αυτού του δεσμού, θεμελιώνεται και το δικαίωμα τους κράτους στην τιμωρία (Beccaria, 1764/2009, σσ.75-77).

Υιοθετώντας την ίδια οπτική για την ανθρώπινη φύση, ο Bentham αναγνωρίζει ως κινητήριο δύναμη της ύπαρξης τη μεγιστοποίηση της ευχαρίστησης και την αποφυγή του πόνου (Geis, 1955, p.163· Newburn, 2017, pp. 126-128). Υπ' αυτό το πρίσμα, οι άνθρωποι παραβιάζουν τον ποινικό νόμο προκειμένου να προσκομίσουν οφέλη, ενισχύοντας έτσι το αίσθημα της απόλαυσης. Παράλληλα όμως, επιδιώκουν τους στόχους τους αφού προηγουμένως αξιολογήσουν λογικά τα επιμέρους δεδομένα που συνθέτουν τις διάφορες καταστάσεις. Έτσι, κάθε άνθρωπος περνάει στην πράξη, αφού πρώτα σταθμίσει τα θετικά με τα αρνητικά αποτελέσματα της πράξης αυτής.

Ο Bentham, όπως όλοι οι διανοητές της εποχής του δίνει έμφαση στο έγκλημα και στις συνέπειές του, χωρίς να προσεγγίζει το θέμα των κινήτρων (Jeffery, 1959, p.4). Επιχειρεί ωστόσο να εξηγήσει γιατί κάποιοι άνθρωποι κατά την επιδίωξη της ευχαρίστησης διαπράττουν εγκληματικές πράξεις, ενώ κάποιοι άλλοι όχι. Στο εξηγητικό πλαίσιο που αναπτύσσει τονίζει την αλληλεπίδραση μεταξύ του προκλητικού ρόλου των ευκαιριών που υπάρχουν στο εξωτερικό περιβάλλον και της αποτρεπτικής λειτουργίας της ποινής. Οι εξωτερικές συνθήκες σε ορισμένες περιπτώσεις είναι τέτοιες, που οποιοδήποτε άτομο βρισκόμενο σε αυτές, χωρίς κάτι να το αποτρέπει, θα μπορούσε να εγκληματήσει (Geis, 1955, p.164). Εκείνο που μπορεί να ασκήσει αυτή την αποτρεπτική λειτουργία είναι η ποινή. Για να είναι όμως η ποινή αποτρεπτική, το απειλούμενο από την ποινή κακό, κατά τον Bentham, θα πρέπει να

υπερβαίνει τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την τέλεση του εγκλήματος (Κουράκης, 2009, σ. 158). Έτσι, καθώς ο υποψήφιος δράστης εντάσσει στην αξιολόγησή του τις συνέπειες της ποινής, η οποία βέβαια πρέπει να πληροί μια σειρά από προϋποθέσεις, τα μειονεκτήματα από την τέλεση της πράξης, επισκιάζουν τα αναμενόμενα οφέλη και συκρατούν από το έγκλημα.

Αν και ο άνθρωπος προσεγγίζεται ως ον αυτοπροσδιοριζόμενο και η ελευθερία της βούλησης αποτελεί κεντρική ιδέα της εποχής, ήδη από τη δεκαετία 1760-70 εντοπίζονται στοχαστές που κάνουν λόγο για την επίδραση που ασκούν εξωγενείς παράγοντες στη διαμόρφωση της εγκληματικής συμπεριφοράς (Garland, 1997, p. 26). Ενδεικτικές είναι οι περιπτώσεις των Henry Dagge και Manasseh Dawes, που αναφέρουν ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά και κατ' επέκταση η εγκληματική επηρεάζεται από αντικειμενικές κοινωνικές και ψυχολογικές συνθήκες που περιορίζουν σημαντικά τις ανθρώπινες επιλογές (Στο ίδιο· Green, 1985). Βέβαια και εκείνοι δομούν τις θέσεις τους στη βάση της ιδέας του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου, καθώς όπως υποστηρίζουν η επίδραση του περιβάλλοντος πρέπει συμπληρωματικά μόνο να ληφθεί υπόψη, ως ένα δείγμα συμπόνιας προς τον δράστη (Green, 1985, p.300). Έτσι και οι ίδιοι αντιστέκονται, όπως σημειώνει ο Green (Στο ίδιο), στην ανάπτυξη θέσεων για τους παράγοντες που προσδιορίζουν την εγκληματική συμπεριφορά, θέσεις που τον επόμενο αιώνα θα επικρατήσουν με τη διάδοση της θετικής μεθόδου στις επιστήμες του ανθρώπου.

Η κλασική σχολή αποτελεί, κατά τον Garland (1997, pp. 11-12), ένα από τα δύο εγχειρήματα από την σύγκλιση των οποίων προέκυψε η σύγχρονη εγκληματολογική επιστήμη. Ο ίδιος εντάσσει τις εγκληματολογικές απόπειρες της περιόδου στο λεγόμενο «κυβερνητικό εγχείρημα», που από τον 18^ο αιώνα περιλαμβάνει όλες εκείνες τις εμπειρικές προσεγγίσεις που έχουν ως στόχο την ενίσχυση της αποτελεσματικής διαχείρισης της δικαιοσύνης, μέσα από τη χαρτογράφηση των μοτίβων της εγκληματικότητας και την παρακολούθηση των πρακτικών της αστυνομίας και της φυλακής. Από αυτή την παράδοση, προκύπτει και η βασική αξίωση της επιστήμης για την κοινωνική της χρησιμότητα. Το δεύτερο εγχείρημα, το οποίο διαμόρφωσε και την ευρύτερη διανοητική βάση της εγκληματολογίας έχει τις ρίζες του στις θετικιστικές απαρχές της επιστήμης και ειδικότερα σε αυτό που ο Garland αποκαλεί ως «λομπροζιανό εγχείρημα» (Στο ίδιο· Garland, 1985, p. 112), που ακολουθεί. Σε αντίθεση με το «κυβερνητικό εγχείρημα» που επιδιώκει την εφαρμογή της επιστήμης, με άξονα την κυβερνητική του εγκλήματος και του εγκληματία, το δεύτερο αυτό

εγχείρημα αποσκοπεί στην ανάπτυξη μιας αιτιολογικής προοπτικής, που στηρίζεται στην αρχή της διαφοροποίησης του εγκληματία από τον μη-εγκληματία. Για τον Garland (1997, p. 12) τα δυο εγχειρήματα δεν είναι αντικρουόμενα, αλλά μέσα από τις εξελίξεις τους λειτουργούν μάλλον συμπληρωματικά.

2.2. Το αιτιοκρατικό παράδειγμα

Τον 19^ο αιώνα, η εισαγωγή της θετικής μεθόδου στη μελέτη του ανθρώπου και των κοινωνιών, θέτει τις βάσεις για την αναθεώρηση των αντιλήψεων για την ανθρώπινη φύση μέσα από μια επιστημονική προσέγγιση. Σε αντίθεση με τον αφηρημένο φιλοσοφικό στοχασμό της προηγούμενης περιόδου, που ξεκινούσε από θεωρητικές συλλήψεις για την ανακάλυψη της πραγματικότητας, η θετική μέθοδος θέτει ως αφετηρία την παρατήρηση και την ανάλυση πραγματικών φαινομένων (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 83). Με την εφαρμογή της θετικής μεθόδου εγκαινιάζεται το αιτιοκρατικό παράδειγμα στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, που προσεγγίζεται πλέον υπό το πρίσμα των φυσικών αιτιών και των αποτελεσμάτων τους. Η εφαρμογή του θετικισμού στις κοινωνικές επιστήμες και η αποτυχία της κλασικής σχολής να διαχειριστεί το έγκλημα γεννούν την ανάγκη για μια περισσότερο αντικειμενική προσέγγιση του εγκλήματος αλλά και του εγκληματία καθώς και την ελπίδα για την αποτελεσματική διαχείρισή τους.⁸

Στο πλαίσιο αυτό, αναδύονται οι απόπειρες της γαλλοβελγικής χαρτογραφικής σχολής και της ιταλικής θετικής σχολής που αποτελούν, κατά τον Radzinowicz (1965, p. 1047), τις πηγές των δυο θεμελιωδών προσεγγίσεων αναφορικά με την αιτιολογία του εγκλήματος: το έγκλημα ως προϊόν ή έκφραση της κοινωνίας και το έγκλημα ως αποτέλεσμα του ίδιου του ατόμου. Σκοπός της πρώτης σχολής είναι η εξήγηση της ύπαρξης και κατανομής της εγκληματικότητας στην κοινωνία, ενώ της δεύτερης η ανακάλυψη των λόγων για τους οποίους ορισμένα άτομα γίνονται εγκληματίες (το ίδιο). Όπως ο ίδιος σημειώνει οι δυο σχολές δεν είναι αμοιβαίως αποκλειόμενες αλλά αλληλοσυνδέονται, στη βάση δε και των δυο βρίσκεται η ντετερμινιστική προσέγγιση.

⁸ Για τους ευρύτερους κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες και το επιστημονικό κλίμα της περιόδου που συνετέλεσε στην ανάπτυξη και εξέλιξη της εγκληματολογικής θεωρίας και έρευνας, βλ. Ι. Φαρσεδάκης (1990). *Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σσ.122-123. L. Radzinowicz (1965). *Ideology and Crime: The Deterministic Position*. *Columbia Law Review*, 65, pp. 1047-1060.

2.3. Ιταλική θετική σχολή: Η επικινδυνότητα ως απόρροια του προκαθορισμού του δράστη

2.3.1. Ο εγκληματίας άνθρωπος του Lombroso.

Η ιταλική θετική σχολή, υπό την επιρροή του αιτιοκρατικού παραδείγματος αναπτύσσει τις θεωρίες της για την εγκληματική συμπεριφορά, τοποθετώντας στο επίκεντρο την απόρριψη των θέσεων της κλασικής σχολής και του αυτοπροσδιορισμού του δράστη. Κεντρική ιδέα της ιταλικής σχολής αποτελεί η διαφοροποίηση του εγκληματία από τον μη -εγκληματία.⁹ Αφετηρία αποτελούν οι έρευνες του Lombroso που επιχειρεί την επιστημονική προσέγγιση¹⁰ του δράστη μέσα από τις κληρονομικές ανωμαλίες που προκαθορίζουν την εγκληματική του φύση. Έτσι, το πέρασμα στην εγκληματική πράξη ταυτίζεται με την παθολογική φύση του δράστη.

Επηρεασμένος από τους προκατόχους του και ειδικότερα τις εργασίες του Lavater για την σύνδεση των εξωτερικών ιδιοτήτων του ανθρώπου και της προσωπικότητάς του, την κρανιοσκοπία του Gall¹¹ και την εξελικτική θεωρία του Δαρβίνου, αναγνωρίζει στον εγκληματία ένα ιδιαίτερο είδος ανθρώπου που δεν είχε εξελιχθεί μέχρι το σημείο εξέλιξης των υπολοίπων «φυσιολογικών» ανθρώπων (Πανούσης, 1988, σ. 43-50· Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 88· Φαρσεδάκης, 1990, σ.195).¹²

⁹ Η θέση αναφορικά με τη διαφοροποίηση του εγκληματία από τον μη-εγκληματία είχε ήδη επισημανθεί από μελετητές που είχαν διαπιστώσει φυσιολογικές ανωμαλίες οι οποίες παρατηρούνταν σε υψηλότερη συχνότητα σε εγκληματίες. Βλ. C.H.S Jayewardene(1963). *The English prosecutors of Lombroso. The British Journal of Criminology*, 4, 164-170, p. 164. και A. Albrecht (1910). Cesare Lombroso. A Glance at His Life Work. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 1, 71-83. p. 71. Για τους προκατόχους του Lombroso βλέπε επίσης Ι. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. Ι. Πανούσης (1987). *Θεμελιώδη ζητήματα της εγκληματολογίας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου (1979) *Παραδόσεις Εγκληματολογίας Α'*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου (1984). *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας, Μέρος Α': Εισαγωγικά, Το έγκλημα – Η εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

¹⁰ Αναζητώντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εγκληματία ο Lombroso χρησιμοποιεί έναν συνδυασμό επιστημονικών μεθόδων όπως η συγκέντρωση ιστορικού αρχείου, οι παρατηρήσεις, οι μελέτες περιπτώσεων και οι εξετάσεις κρανίων εγκληματιών για να εξάγει τα πορίσματά του M. A., Wolfgang (1961). *Pioneers in Criminology: Cesare Lombroso (1835-1909). The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 52 (4), 361-391.

¹¹ Η θεωρία της κρανιοσκοπίας του Gall, που έχει δεχτεί επιρροές από τον Lavater και τον εγκληματιομορφισμό, συσχετίζει την εξωτερική μορφή του κρανίου με τις πνευματικές ιδιότητες του ανθρώπου. Βλ. Ι. Πανούσης (1988). *Φυσιογνωμική: μια σύγχρονη εγκληματολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα. σ.σ.95 -97.

¹² Όπως, χαρακτηριστικά ο ίδιος παρατηρεί στο έργο του «*Εγκληματίας άνθρωπος*» τα σπέρματα της εγκληματικότητας εντοπίζονται σε αλλοιώσεις στο έμβρυο που κατά την παιδική ηλικία μεταβάλλονται σε παραμορφώσεις C., Lombroso (197?). *Ο Εγκληματίας άνθρωπος* (μτφρ. Έλλης Αλεξίου-Πρωταίου). Αθήνα: Εκδόσεις Ψύχαλου. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1876), σ.96.

Από τις έρευνές του ο Lombroso παρατηρεί ότι στα κρανία των εγκληματιών εμφανίζονται χαρακτηριστικά αρχέγονων φυλών που προσομοιάζουν σε ζώα (Lombroso, 1876/ 197?, σ.160).¹³ Η ύπαρξη αυτών των χαρακτηριστικών στοιχειοθετεί και την ύπαρξη του πραγματικού εγκληματία,¹⁴ χωρίς ωστόσο, η παρουσία μεμονωμένων χαρακτηριστικών σε ένα άτομο να τεκμηριώνει την εγκληματική του ικανότητα (το ίδιο σ. 228). Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να εμφανίζεται ένας συνδυασμός χαρακτηριστικών, ενώ από τους διαφορετικούς συνδυασμούς απορρέουν και οι εγκληματικοί τύποι του Lombroso.

Πέραν όμως των βασικών ανατομικών διαφορών ο Lombroso επεκτείνει τις παρατηρήσεις του σε άλλα βιολογικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά που διακρίνουν τους εγκληματίες από τους «φυσιολογικούς» ανθρώπους επενδύοντας έτσι τις ανατομικές διαφορές με εκφάνσεις του χαρακτήρα του εγκληματία. Έτσι, οι πραγματικοί εγκληματίες αισθάνονται λιγότερο πόνο, εμφανίζουν αμβλυμμένες τις αισθήσεις τους (όραση, αφή, γεύση) και περπατάνε με τρόπο διαφορετικό από τους υπόλοιπους ανθρώπους.

Μετά από έντονες κριτικές για τις αταβιστικές του θέσεις, ο Lombroso συμπληρώνει το εξηγητικό του πλαίσιο με την επιληψία και τον εκφυλισμό, υιοθετώντας τις εξελίξεις της γαλλικής ψυχιατρικής σχολής (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, σ.34· Φαρσεδάκης, 1990, σ.209). Δομεί έτσι ένα σύστημα κατηγοριοποίησης των εγκληματιών,¹⁵ μέσα από το οποίο αναδύεται και η διάσταση της βίας καθώς και οι διαφορετικές της εκδηλώσεις ανάλογα με τον τύπο του κάθε εγκληματία (Βλάχου, 2008, σ. 23-25).

Επιπλέον, σε μεταγενέστερη φάση εισάγει στην ανάλυση του, τον ρόλο των περιστασιακών παραγόντων, με την προσθήκη των τύπων του περιστασιακού

¹³ Ανωμαλίες αταβιστικού χαρακτήρα εντοπίζει επιπλέον στον εγκέφαλο, σε άλλα ζωτικά όργανα και λειτουργίες του οργανισμού αλλά και στην εξωτερική εμφάνιση του εγκληματία. C. Lombroso (197?) ό.π.

¹⁴ Η ύπαρξη του πραγματικού εγκληματία στοιχειοθετείται, κατά τον Lombroso, δευτερευόντως και από το γεγονός ότι ο κάθε άνθρωπος αντιμέτωπος με έναν πραγματικό εγκληματία θα διαισθανθεί την ιδιότητά του. Αυτή η «*ορμέμφυτη διάγνωση του εγκληματικού τύπου*», όπως ο ίδιος τη χαρακτηρίζει, στηρίζεται σε μια «*παγκόσμια πεποίθηση για τον εγκληματικό τύπο*»(σ. 237). Πρόκειται για μια πεποίθηση που δεν βασίζεται στην εμπειρία αλλά υποβόσκει σαν ασυνείδητη γνώση στον καθένα και μεταβιβάζεται μέσω της κληρονομικότητας (σ.238). Βλ. C. Lombroso (197?) ό.π., σ.238.

¹⁵ Οι εγκληματικοί τύποι που διακρίνει ο Lombroso είναι ο εκ γενετής, ο παράφρων (με τους εξής διαχωρισμούς: ηθικός και επιληπτικός), ο από πάθος και ο περιστασιακός (με τους εξής διαχωρισμούς: ψευδοεγκληματίας, εγκληματοειδής και από συνήθεια). Κ. Γαρδίκας (1966). *Εγκληματολογία*. Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΦΩΝ ΤΖΑΚΑ, σσ. 52-54. Ι. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σ.210. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, ό.π. σ.92. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, ό.π. σ. 38-40. Α. Albrecht 1910, ό.π. p. 71.

εγκληματοειδή και καθ' ἑξίν εγκληματία. Κατά τον Wolfgang (1985, p. 372) ο τύπος του καθ' ἑξίν εγκληματία έρχεται πιο κοντά στο πρότυπο ενός «κανονικού» εγκληματία. Η εν λόγω κατηγορία αναδεικνύει την ύπαρξη παραγόντων που σχετίζονται με δυσμενείς περιβαλλοντικές συνθήκες όπως η φτωχή διαπαιδαγώγηση από τους γονείς και οι συναναστροφές.¹⁶ Ωστόσο, η ιδέα του εκ γενετής εγκληματία παραμένει κεντρική στο έργο του. Ως εκ τούτου για τους «πραγματικούς» εγκληματίες η παραβίαση των κανόνων της κοινωνίας εξακολουθεί να αποτελεί ένα μοιραίο γεγονός στην πορεία της ζωής τους (Φαρσεδάκης, 2005α, σ.88).

Συνολικά το έργο του Lombroso για τον εκ γενετής εγκληματία έχει αμφισβητηθεί, από πολύ νωρίς (Φαρσεδάκης, 1990, σσ.196-198· A. Albrecht 1910, pp. 80-83). Κατά τον Radzinowicz (1965, p. 1055) αν και η ιταλική σχολή πρόβαλε τον θετικιστικό της χαρακτήρα (Scuola Positiva) για να ενισχύσει την αξία των πειραματικών και επαγωγικών μεθόδων, έναντι του λογικού δικαίου και των αφηρημένων λογικών σκέψεων, με τις ερμηνείες που πραγματοποίησε επί του αντικειμένου της, οδηγήθηκε σε μια φιλοσοφική θεώρηση παρόμοια με αυτή των προκατόχων της.¹⁷

2.3.2. Μια πρώτη απόπειρα σύνθεσης στην εγκληματολογία μέσω της προσθήκης κοινωνιολογικών παραγόντων από τον Ferri.

Από τους σπουδαιότερους εκπροσώπους της ιταλικής θετικής σχολής, ο Ferri, διευρύνει τους ορίζοντες μελέτης του εγκληματία δίνοντας έμφαση στον ρόλο του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, προτείνει ένα πολυπαραγοντικό μοντέλο ως εξηγητικό πλαίσιο για το πέραςμα στην εγκληματική πράξη, πραγματοποιώντας έτσι μια πρώτη απόπειρα εγκληματολογικής σύνθεσης (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, σ. 41· Φαρσεδάκης, 1990, σ. 413).

Ο Ferri, όπως και ο Lombroso, επίσης απορρίπτει την έννοια της ελευθερίας της βούλησης, χωρίς ωστόσο να απορρίπτει και την έννοια της ευθύνης. Για τον Ferri,

¹⁶ Ειδικότερα ως προς τον ρόλο των συναναστροφών, ο Lombroso αναφέρεται στις περιπτώσεις των εγκληματικών οργανώσεων, όπως η καμόρα και οι συμμορίες. Η συμμετοχή του εγκληματία στη συμμορία ή σε μια οργανωμένη εγκληματική ομάδα «τον σπρώχνει σε ωμότητες που μοναχός του, δεν θα τις έκανε» (Lombroso, 1876/ 197?, ό.π.σ.186).

¹⁷ Ειδικότερα, όπως επισημαίνει ο Wolfgang οι αβιάστες γενικεύσεις των παρατηρήσεων του Lombroso, ο ελλιπής έλεγχος ως προς την εγκυρότητα των πηγών από τις οποίες προήλθε το υπό παρατήρηση υλικό, η λανθασμένη χρήση των μεθόδων της στατιστικής και η απουσία κατάλληλης ομάδας ελέγχου (μη -εγκληματιών) αποτέλεσαν σοβαρά μεθοδολογικά σφάλματα του έργου του. Wolfgang, 1961, ό.π. σσ.377-381.

ο άνθρωπος διέπεται από το νόμο της αιτιότητας και είναι ον ετεροπροσδιοριζόμενο, ο καθένας όμως φέρει ευθύνη απέναντι στο κοινωνικό σύνολο μέσα στο οποίο ζει (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 212· Φαρσεδάκης, 2005α, σ.88).

Υπό το πρίσμα της σοσιαλιστικής οπτικής ο Ferri αντιπαραβάλλει στον μεταφυσικό ατομισμό της κλασικής σχολής την ισορροπία μεταξύ ατομικού και κοινωνικού στοιχείου (Ferri 1929-1930/ 1990, σσ.249 - 250). Έτσι, η εγκληματική πράξη γίνεται αντιληπτή ως φυσικό και κοινωνικό φαινόμενο. Κατά τον ίδιο: «*το έγκλημα όπως και κάθε άλλη ανθρώπινη συμπεριφορά είναι το αποτέλεσμα της επίδρασης πολλαπλών αλληλοεμπλεκόμενων, αλληλεπιδρώντων παραγόντων που ωστόσο μπορούν να διαχωριστούν για ερευνητικούς σκοπούς*» (Ferri, 1881, p.18 στο Sellin, 1958, p.484). Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση που προτείνει, οι εν λόγω παράγοντες κατατάσσονται σε ανθρωπολογικούς, φυσικούς και κοινωνικούς.¹⁸

Η αξία που αποδίδει ο Ferri στους κοινωνικούς παράγοντες καταδεικνύεται επίσης από τις μεθοδολογίες που αξιοποιεί. Παράλληλα με τη συγκριτική εξέταση εγκληματιών και μη εγκληματιών, στο πνεύμα της ιταλικής σχολής, μελετάει τη διακύμανση της εγκληματικότητας στη Γαλλία με τη χρήση των στατιστικών (Sellin, 1958, p. 483· Κουράκης, 2009, σσ.228-229). Στο πλαίσιο αυτό, οι υποθέσεις του για την παρατηρούμενη όξυνση της εγκληματικότητας επιβεβαιώνουν ακόμη περισσότερο τις πεποιθήσεις του για την ισχύ των κοινωνικών παραγόντων.¹⁹

Κάτω από την σκοπιά του πολυπαραγοντισμού, ο Ferri αναγνωρίζει περιπτώσεις εγκληματιών στους οποίους οι βασικές αιτίες της εγκληματικότητας εντοπίζονται σε διαφορετικές κατηγορίες παραγόντων, επισημαίνοντας παράλληλα διαφοροποιήσεις στον βαθμό εγκληματικής ροπής ανάλογα με την έδρα της αιτίας (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, σ.94).²⁰ Πραγματοποιεί έτσι, μια ταξινόμηση

¹⁸ Οι ανθρωπολογικοί παράγοντες περιλαμβάνουν: την ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα, την οικογενειακή τάξη, την κοινωνική τάξη, το μορφωτικό επίπεδο και την οργανική και ψυχική κατάσταση, οι φυσικοί τη φυλή, το κλίμα, την εποχή, τις μετεωρολογικές συνθήκες κτλ.και οι κοινωνικοί την αύξηση ή η μείωση του πληθυσμού, τη μετανάστευση, την κοινή γνώμη, τα έθιμα και τη θρησκεία, την πολιτική, οικονομική και εμπορική ζωή κτλ. T., Sellin (1958). *Pioneers in Criminology*. XV. Enrico Ferri (1856-1929). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 48, 481-492. Για τον πολυπαραγοντισμό του Ferri βλέπε επίσης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, ό.π. σ. 41. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, ό.π. σ. 94. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σ. 212. Ι. Φαρσεδάκης (2005α). *Στοιχεία εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 88

¹⁹ Ειδικότερα ο Ferri υπέθεσε ότι εφόσον οι φυσικοί και ανθρωπολογικοί παράγοντες υφίστανται σχετικά ελάχιστες αλλαγές, η όξυνση της εγκληματικότητας στη Γαλλία θα πρέπει να αποδίδεται σε αλλαγές των παραγόντων του κοινωνικού περιβάλλοντος. Sellin, 1958, ό.π., p. 485.

²⁰ Στις περιπτώσεις όπου η κύρια αιτία εντοπίζεται στην οργανικότητα ο κίνδυνος του εγκλήματος αυξάνεται. Βλ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, ό.π. σ.94.

των εγκληματιών με σκοπό να αποτελέσει την επιστημονική βάση των ποινικών κυρώσεων της εποχής του, που περιλαμβάνει²¹ (Ferri, 1925 στο Sellin, 1958, p. 485): (1) Τον εκ γενετής ή ενστικτώδη εγκληματία που φέρει λόγω κληρονομικότητας, την τάση για μειωμένη αντίσταση στο εγκληματικό ερέθισμα και μια προφανή ροπή στο έγκλημα. (2) Τον παράφρονα εγκληματία, που πάσχει από διανοητική ή νευρολογική κατάσταση και κατατάσσεται άρα στους ψυχικά ασθενείς. (3) Τον από πάθος εγκληματία που βρίσκεται στον αντίθετο πόλο του εκ γενετής εγκληματία καθώς έχει φυσιολογικό ηθικό χαρακτήρα αν και είναι συναισθηματικά ευερέθιστος. (4) Τον από περίσταση εγκληματία, που συνιστά την πλειοψηφία των παραβατών του ποινικού νόμου και είναι περισσότερο το προϊόν οικογενειακών και κοινωνικών συνθηκών παρά ατομικών ανωμαλιών. (5) Τον από συνήθεια εγκληματία που είναι κυρίως το προϊόν του κοινωνικού του περιβάλλοντος. Ξεκινά την παραβατικότητα από την παιδική ηλικία λόγω διάφορων παραγόντων όπως η εγκατάλειψη από την οικογένεια, η έλλειψη εκπαίδευσης, η φτώχεια και οι κακές συναναστροφές στα αστικά κέντρα και εν συνεχεία λόγω της φυλάκισης και των μετέπειτα δυσκολιών στην επανένταξη αποκτά τη συνήθεια της εγκληματικότητας και κάνει το έγκλημα επάγγελμα.

Όπως προκύπτει από τις προτεινόμενες κατηγορίες του Ferri, πέραν των περιπτώσεων όπου η κληρονομικότητα προκαθορίζει την εγκληματική εξέλιξη του ατόμου, για την πλειοψηφία των παραβατών, οι αιτίες αναζητούνται και σε εξωτερικούς από το άτομο παράγοντες. Το άνοιγμα του Ferri στον πολυπαραγοντισμό και στην πολύπλευρη θεώρηση του εγκληματία, παράλληλα με τις έρευνες του, τόσο στο μικρο επίπεδο του εγκληματία όσο και στο μακρο κοινωνιολογικό επίπεδο, αναδεικνύουν και τον συνθετικό χαρακτήρα της προσέγγισης που χρησιμοποιεί για την εξήγηση του εγκληματικού φαινομένου.

2.3.3. Από την παθολογική φύση στον μη-φυσιολογικό χαρακτήρα του δράστη. Η συμβολή του Garofalo.

Πιστός στις αρχές της θετικιστικής ατομοκεντρικής προσέγγισης της ιταλικής σχολής ο Garofalo επικεντρώνει επίσης τις προσπάθειες εξήγησης της εγκληματογένεσης στον

²¹ Για την κατηγοριοποίηση των εγκληματιών κατά Ferri βλέπε επίσης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, ό.π. σσ. 41-42. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984, ό.π. σ. 94. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σσ. 212- 213. Ν. Κουράκης, (2009). *Ποινική καταστολή. Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σσ. 228- 229.

εγκληματία. Παράλληλα, όμως επιχειρεί να εντάξει και το έγκλημα κάτω από μια θετικιστική προοπτική (Φαρσεδάκης, 1990, σσ. 213-215).

Για να ορίσει το έγκλημα ο Garofalo ξεκινά με την οριοθέτηση των απαραίτητων συστατικών για την κοινωνική συνοχή και συνύπαρξη. Ανατρέχοντας στην ιστορική εξέλιξη των κοινωνιών επισημαίνει ότι η κοινωνική συνύπαρξη εδράζεται σε ηθικά συναισθήματα που εμφανίζονται σε κάθε κοινωνία διαχρονικά και διαπολιτισμικά (Garofalo, 1905/1990, σσ. 268-279). Πρόκειται για τα αλτρουιστικά, όπως τα χαρακτηρίζει, αισθήματα καλοσύνης ή οίκτου και εντιμότητας ή δικαιοσύνης που μεταβιβάζονται από τη μια γενιά στην άλλη μέσα από την ψυχολογική κληρονομικότητα, τα παραδείγματα της παιδικής ηλικίας και τις οικογενειακές παραδόσεις (το ίδιο). Η προσβολή των διαχρονικών αυτών ηθικών αισθημάτων συνιστά απειλή για την κοινωνική συνύπαρξη, ενώ οι πράξεις μέσω των οποίων συντελούνται οι προσβολές αποτελούν τα πραγματικά εγκλήματα που οφείλουν να είναι και το αντικείμενο μελέτης της επιστήμης της εγκληματολογίας. Αντίθετα οι προσβολές πρόσκαιρων εθίμων ή προκαταλήψεων μιας κοινωνίας, υποδηλώνουν απλά εξεγέρσεις κατά των νομικών κατασκευών της δεδομένης κοινωνίας, επομένως δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο διερεύνησης της επιστήμης (το ίδιο).²²

Ο ορισμός του Garofalo για το πραγματικό έγκλημα αποτελεί και την βάση πάνω στην οποία δομεί τις θέσεις του για τον εγκληματία (Allen, 1955, pp. 380-381· Newburn, 2017, p.136). Εφόσον το έγκλημα θίγει τα θεμελιώδη ηθικά αισθήματα μιας κοινωνίας, η διάπραξή του αποκαλύπτει ότι ο δράστης στερείται ή σε σημαντικό βαθμό υπολείπεται σε αλτρουιστικά αισθήματα (Newburn, 2017, p.136). Η έλλειψη αυτή αποδίδεται από τον ίδιο, πρωτίστως σε προδιαθεσιακούς και δευτερευόντως σε

²² Για τη διάκριση νομικού και φυσικού εγκλήματος βλ. επίσης Σ. Αλεξιάδης (2011). *Εγκληματολογία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σ.35-30. Σ. Αλεξιάδης (1996). *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 39. Μέσα από τη θεώρηση του Garofalo το έγκλημα προσεγγίζεται υπό μια οντολογική έννοια και όχι ως νομική κατασκευή. Σύμφωνα με την οντολογική προσέγγιση το έγκλημα αποτελεί μια κοινωνική πραγματικότητα που προϋπάρχει του νόμου και αποτελεί τον λόγο της αρνητικής αξιολόγησης που εκφράζει ο νόμος. Η. Δασκαλάκης (1985). *Η Εγκληματολογία Της Κοινωνικής Αντίδρασης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, σ. 11. Η προσέγγισή του Garofalo προσδίδει στο έγκλημα έναν πραγματικό χαρακτήρα καθιστώντας το αντικείμενο επιστημονικής μελέτης. Περαιτέρω, μέσα από το στοιχείο της προσβολής των στοιχειωδών ηθικών αισθημάτων της κοινωνίας ο Garofalo εντοπίζει το κοινό χαρακτηριστικό που διακρίνει τα εγκλήματα από τις υπόλοιπες κοινωνικές πράξεις. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1979, ό.π., σσ. 30-31, Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1984, ό.π., σσ. 48-49). Εκπληρώνονται έτσι δυο προϋποθέσεις απαραίτητες για τη θεμελίωση της εγκληματολογίας, ως αυτοτελούς επιστήμης, ο θετικός χαρακτήρας και η διακριτότητα του αντικειμένου της, σε σχέση με τα αντικείμενα των άλλων επιστημών. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1979, ό.π., σ. 26, Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1984, ό.π., σσ. 48-49· Φαρσεδάκης, 2005α, ό.π., σ. 77.

εξωτερικούς παράγοντες όπως οι παραδόσεις, οι προκαταλήψεις, το αλκοόλ και τα αρνητικά παραδείγματα (Allen, 1955, pp. 380-381). Παρά τη σημασία που ο Garofalo αποδίδει στην προδιάθεση, απορρίπτει ωστόσο τον μοιραίο χαρακτήρα του εγκλήματος. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει, ακόμη και η ύπαρξη ευνοϊκής προδιάθεσής μπορεί να παραλύσει από τον φόβο της τιμωρίας, ή τον φόβο ότι θα χαθούν σημαντικότερα πλεονεκτήματα απ' όσα θα κέρδιζε ο εγκληματίας από το έγκλημα (Garofalo, 1905/1990, σ. 284). Αναδεικνύεται έτσι η σύμπτωση θέσεων με την κλασική σχολή ως προς τον ρόλο της προληπτικής λειτουργίας της τιμωρίας στην προσωπικότητα (Allen, 1955, pp. 380-390).

Στο ίδιο πνεύμα, ο Garofalo απορρίπτει και την παθολογική βάση του εγκληματία. Πρόκειται για την Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου (1984, σ. 95) για μια κατάκτηση της εγκληματολογίας, αφού μέχρι τότε δεσπόζουν οι απόψεις που ταυτίζουν την εγκληματικότητα με την ψυχική ασθένεια.²³ Ο εγκληματίας, κατά τον Garofalo, είναι ένας άνθρωπος ανώμαλος, αλλά όχι άρρωστος (Garofalo, 1905/1990, σ. 286-287). Η διαφορά που εντοπίζει μεταξύ των δυο έγκειται στο ότι στην περίπτωση της ανωμαλίας η ψυχική διαδικασία συμφωνεί με τις εντυπώσεις του εξωτερικού κόσμου (το ίδιο, σ. 291).

Για τον Garofalo, εκείνο που διαφοροποιεί τον εγκληματία από τον μη εγκληματία είναι το στοιχείο της ηθικής παρέκκλισης, που εντοπίζεται στον πρώτο, χωρίς ωστόσο αυτό να φανερώνει κάποια νοητική διατάραξη. Βέβαια, όπως ο ίδιος επισημαίνει, το μέγεθος αλλά και το είδος της ηθικής παρέκκλισης ποικίλει από εγκληματία σε εγκληματία. Για να απεικονίσει αυτές τις διαφοροποιήσεις ο Garofalo καταρτίζει μια ταξινόμηση τεσσάρων εγκληματικών τύπων που διαφοροποιούνται αναφορικά με το είδος των εγκλημάτων που διαπράττουν και των αισθημάτων στα οποία υπολείπονται (Allen, 1955, p. 381).²⁴ Οι δυο πρώτες κατηγορίες αφιερώνονται στους ανθρωποκτόνους και στους βίαιους εγκληματίες, ενώ και στις δυο περιπτώσεις απουσιάζει το αίσθημα του οίκτου.

²³ Από τον 18^ο αιώνα συστήνεται ένα δίκτυο ιδιωτικών ασύλων που μέσα από τις παρατηρήσεις σε ασθενείς οδηγεί στην ανάπτυξη μιας νέας επιστήμης της ψυχολογικής ιατρικής ή ψυχιατρικής. Στο πλαίσιο της νέας επιστήμης που έχει ως αντικείμενο μελέτης τον ψυχικά ασθενή, συγκροτείται ένας μεγάλος όγκος βιβλιογραφίας για την ανάλυση της «τρέλας» που περιλαμβάνει την παρουσίαση περιπτώσεων ψυχικά πασχόντων εγκληματιών, προωθώντας έτσι την σύνδεση μεταξύ ασθένειας και εγκληματικότητας. Βλ. D. Garland (1997). *Of crimes and criminals: The development of criminology in Britain*. In M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (ed.), *The Oxford handbook of criminology* (pp. 1-56). Oxford: Calderon Press. pp. 26-27.

²⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους εγκληματικούς τύπους του Garofalo βλ. επίσης Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σ. 214.

Για τον Garofalo η κατανόηση του εγκληματία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κατανόηση του εγκλήματος. Στο παράδειγμα του Ferri, ο Garofalo εντάσσει στο εξηγητικό του πλαίσιο, τον ρόλο των εξωτερικών παραγόντων, ωστόσο η μελέτη του επικεντρώνεται σε παράγοντες που άπτονται του ψυχικού κόσμου του εγκληματία. Στα πρότυπα της θετικής σχολής ο εγκληματίας εξακολουθεί να διαφοροποιείται από τον μη εγκληματία, ωστόσο στη βάση της διάκρισης δεν βρίσκεται πια η παθολογική φύση του δράστη, όπως προτείνεται από τον Lombroso, αλλά ο μη- φυσιολογικός χαρακτήρας του, που έχει διαμορφωθεί από την αλληλεπίδραση των υπαρχόντων προδιαθεσικών παραγόντων με τους κοινωνικούς παράγοντες. Παρομοίως, το πέρασμα στην εγκληματική πράξη απομακρύνεται από τον μοιρολατρικό χαρακτήρα του Lombroso και παρουσιάζεται ως απόρροια μιας ιδιαίτερης ροπής στην εγκληματικότητα στην οποία οι συνθήκες της ζωής διαδραματίζουν κάποιο ρόλο, ενώ μπορούν ακόμη και να αποτρέψουν την τέλεση του εγκλήματος.

2.4. Οι επιδράσεις της Ιταλικής Θετικής Σχολής στη διαμόρφωση των ατομοκεντρικών προσεγγίσεων

2.4.1. Η επικέντρωση στον δράστη.

Η ιταλική σχολή μεταφέρει την εστία του προβληματισμού από το έγκλημα στον δράστη, φέρνοντας έτσι στο προσκήνιο την ανάγκη εξέτασης των ειδικών παραγόντων που ωθούν στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη. Η διερεύνηση του εγκληματία δεν αποτελεί καινοτομία της ιταλικής θετικής σχολής, ωστόσο με τις εργασίες της επιχειρείται η ανάπτυξη ενός εξηγητικού πλαισίου αποκλειστικά για το εγκληματικό φαινόμενο (Garland, 1997, σ. 28). Ειδικότερα, όπως αναφέρει ο Radzinowicz (1965, p. 1054), παρά τη συντριπτική κατάρριψη των θέσεων του Lombroso, το έργο του αποτελεί την πρώτη συστηματική και επίμονη προσπάθεια διερεύνησης της προσωπικότητας του δράστη και διατύπωσης υποθέσεων αναφορικά με την ατομική αιτιολογία του εγκλήματος.

Αν και η βιολογική βάση του εγκληματία διατρέχει τις θέσεις των εκπροσώπων της σχολής, ο ρόλος των βιολογικών παραγόντων διαφοροποιείται καθώς εντάσσονται στην ανάλυση κοινωνικοί και ψυχολογικοί παράγοντες. Για τον Lombroso, η εγκληματογένεση ενυπάρχει στο άτομο και το πέρασμα στην πράξη για τον εκ γενετής εγκληματία αποτελεί ένα μοιραίο γεγονός. Για τον Ferri, η εγκληματογένεση αποτελεί ένα φαινόμενο πολυπαραγοντικό. Εντάσσει έτσι στον προβληματισμό του, πέρα από

τους ανθρωπολογικούς, τους φυσικούς και κοινωνικούς παράγοντες η επίδραση των οποίων ποικίλει. Τέλος, ο Garofalo εμπλουτίζει την προσέγγισή του μέσα από την εξέταση και τον ορισμό του πραγματικού εγκλήματος και καταλήγει ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι απόρροια μιας ανώμαλης προσωπικότητας στη διαμόρφωση της οποίας συντελούν κυρίως προδιαθεσικοί αλλά και περιβαλλοντικοί παράγοντες. Κατ' αυτόν τον τρόπο αναγνωρίζονται, από την ιταλική θετική σχολή, πέρα από τους προεξάρχοντες βιολογικούς παράγοντες, κοινωνικοί και ψυχολογικοί που ασκούν επιρροή στο άτομο κατά την εγκληματογένεση. Από την εμφάνιση λοιπόν της επιστήμης διακρίνεται η σημασία μιας συνθετικής θεώρησης στην κατανόηση της εγκληματικής συμπεριφοράς.

2.4.2. Το έγκλημα ως ατομική παθολογία του δράστη.

Με την εισαγωγή των θετικών μεθόδων στη μελέτη του εγκλήματος και την επικέντρωση στον εγκληματία, οι προσπάθειες εξήγησης του εγκληματικού φαινομένου ξεκινούν από τη διερεύνηση του δράστη. Η ιταλική σχολή προσεγγίζει τον εγκληματία ως άτομο με ποιοτικά διαφορετικά χαρακτηριστικά από τον μη εγκληματία, χαρακτηριστικά που αναφέρονται είτε στην παθολογική βιολογική βάση είτε στον ανώμαλο χαρακτήρα του δράστη. Έτσι, ενώ από τη μια πραγματοποιείται ένα σημαντικό βήμα προς την κατανόηση της εγκληματικής συμπεριφοράς με την ένταξη στον εγκληματολογικό προβληματισμό των ειδικών παραγόντων που ωθούν στην πράξη, από την άλλη το έγκλημα ανάγεται σε σύμπτωμα της παθολογικής κατάστασης του δράστη.

Ο Garland (1985, pp. 112-125) επισημαίνει τρεις ειδικότερες συνθήκες, κατά την ίδρυση της εγκληματολογίας που φαίνεται να συνδέονται με τη διαδικασία κατά την οποία ο δράστης διακρίνεται από τον φυσιολογικό άνθρωπο και καθίσταται εντέλει ένα ον μη-φυσιολογικό: (1) Η πρώτη αναφέρεται στην ανάπτυξη της χρήσης στατιστικών δεδομένων, που αποτελεί φυσικά σημαντικό γεγονός, όχι μόνο για την εγκληματολογία αλλά για τον ευρύτερο τομέα των κοινωνικών επιστημών. Με την εισαγωγή των επίσημων στατιστικών, από τη μια παρέχεται η δυνατότητα διεξαγωγής συγκρίσεων μεταξύ συγκεκριμένων κατηγοριών (για παράδειγμα των εγκλειστών φυλακών ή ασύλων) και του γενικού πληθυσμού, από την άλλη ωστόσο την εποχή εκείνη δεν έχουν αναπτυχθεί μέθοδοι που να επιτρέπουν την επιστημονική ερμηνεία της νέας αυτής πηγής γνώσης. Συγκροτείται έτσι ένα υλικό ως προς τα χαρακτηριστικά

των εγκληματιών, που είναι μάλλον παραπλανητικό καθώς δεν είναι το αποτέλεσμα επιστημονικής διαδικασίας ανάλυσης αντικειμενικών δεδομένων αλλά πρόχειρων ερμηνειών και εικασιών.

(2) Η δεύτερη συνθήκη αναφέρεται στις εξελίξεις στον τομέα της ψυχιατρικής και στον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραμάτισαν κατά την ίδρυση της εγκληματολογίας. Η ιταλική θετική σχολή χρησιμοποιεί τα δεδομένα της ψυχιατρικής για να υποστηρίξει τις θέσεις της αλλά και για να αποκτήσει κύρος από τη νέα επιστήμη της ιατρικής. Σε αυτό το πλαίσιο η απόρριψη του δόγματος της ελευθερίας της βούλησης παρουσιάζεται ως αδιάψευστο εύρημα της ιατρικής και κατηγορίες όπως ο «εκφυλισμός» ή η «ηθική παραφροσύνη» τοποθετούνται στη βάση της εγκληματολογικής επιχειρηματολογίας. Από την άλλη η συστηματική χρήση των ψυχιατρικών όρων ενισχύει τη θέση της ψυχιατρικής που επεκτείνει την επιρροή της στη δικαστική σφαίρα.

(3) Η τρίτη και σημαντικότερη συνθήκη αναφέρεται στην ύπαρξη της φυλακής, που αποτελεί το φυσικό εργαστήριο, από το οποίο η νέα επιστήμη αντλεί τις γνώσεις της για τον δράστη. Η φυλακή είναι τόσο ο χώρος μέσα στον οποίο πραγματοποιούνται παρατηρήσεις και μετρήσεις όσο και το πλαίσιο που παρέχει πληροφορίες για την υποτροπή και την εγκληματική σταδιοδρομία. Δημιουργείται έτσι μια φυσική σύνδεση μεταξύ της φυλακής και της γνώσης για τον εγκληματία. Η φυλακή ωστόσο δεν παρέχει απλά τη γνώση, στη νεοσύστατη επιστήμη, αλλά σε σημαντικό βαθμό τη διαμορφώνει. Η επίδραση της φυλακής μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα από τις διαδικασίες της *εξατομίκευσης* (*individualization*) και της *διαφοροποίησης* (*differentiation*), που προάγονται από το ίδιο το πλαίσιο. Κατά τη διαδικασία της *εξατομίκευσης*, στην πρώιμη φάση της η εγκληματολογία αναγάγει το άτομο -εγκληματία σε μονάδα ανάλυσης της επιστήμης της μέσα από την υιοθέτηση της αντίληψης του εγκληματία, ως απομονωμένου ατόμου, που δημιουργείται εντός της φυλακής. Κατά τη *διαφοροποίηση* η νέα επιστήμη αναπαράγει τη διάκριση που εγκαθίσταται από το πλαίσιο της φυλακής μεταξύ εγκληματία-κρατούμενου και μη, υποθέτοντας ότι αυτή αντιστοιχεί σε δομικές διαφορές μεταξύ των ατόμων που συνθέτουν τις δυο ομάδες.

Υπό την επιρροή των ανωτέρω συνθηκών, η ιταλική σχολή, εντάσσει τον εγκληματία ως ον με διαφορετική συγκρότηση στη βάση της εξήγησης της εγκληματικής συμπεριφοράς. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η εγκληματική δράση ταυτίζεται με την παθολογική συγκρότηση του δράστη από τον οποίο προκύπτει. Εισάγεται έτσι η αρχή της παθολογίας που δημιουργεί, κατά τον Garland (Στο ίδιο p.

124) μια νόρμα κοινωνικής και ατομικής υγείας που τοποθετεί τον εγκληματία κάτω από αυτή. Κατ' αυτόν τον τρόπο η εγκληματική συμπεριφορά παύει να είναι παραβίαση των κοινωνικών κανόνων και μετατρέπεται σε απόκλιση από το φυσιολογικό (Στο ίδιο).

2.6. Οι απόπειρες γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα το πρόβλημα της εξήγησης της εγκληματικής δράσης αντιμετωπίζεται από τις εκάστοτε σχολές της Ευρώπης μέσα από το δίπολο «ελευθερία της βούλησης – ντετερμινισμός», με τη διαμάχη μεταξύ κλασικιστών και Ιταλών θετικιστών να αποτελεί το αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα (Nye, 1976, σ. 337). Από τις αντιπαραθέσεις, φανερώνεται ο όλο και μεγαλύτερος δισταγμός για την αποδοχή των κλασικιστικών ηθικών αφαιρέσεων στην εξήγηση των εγκληματικών πράξεων, αλλά και η διάχυτη δυσπιστία στις «επιστημονικές» εξηγήσεις της εγκληματικής συμπεριφοράς που προβάλλονται από την ιταλική θετική σχολή (το ίδιο). Δημιουργείται έτσι έντονα, η ανάγκη για τη δημιουργία ενός εξηγητικού πλαισίου του περάσματος στην πράξη, που δεν θα υποτάσσεται στην παγίδα του ακραίου ντετερμινισμού, θα χρησιμοποιεί όμως παράλληλα τα επιστημονικά εφόδια για να ορθώνει τα επιχειρήματά του.

Ως απάντηση σε αυτόν τον γενικότερο προβληματισμό, στο πλαίσιο της Σχολής του κοινωνικού περιβάλλοντος αναπτύσσονται και υποστηρίζονται διάφορες θέσεις που μέσα από κοινωνικές και περιβαλλοντικές θεωρήσεις επιχειρούν να φέρουν πιο κοντά την αρχή της αιτιοκρατίας με το δόγμα της ελευθερίας της βούλησης. Ανεξάρτητα από την επικέντρωση της κάθε θεωρίας, στον εγκληματία, η στην κοινωνία, οι θέσεις που αναπτύσσονται, έχουν ως κοινό παρονομαστή την ενότητα απέναντι στον βιολογικό ντετερμινισμό ως εξήγηση της εγκληματογένεσης (Nye, 1976, p. 351· Jeffery, 1959, p. 4).

2.6.1. Η κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του Tarde και η ανάδειξη των διαμεσολαβητικών ψυχολογικών λειτουργιών.

Ο Tarde εντάσσει στο εξηγητικό του πλαίσιο ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες, εφαρμόζοντας έτσι μια κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση του εγκλήματος (Nye, 1976, pp. 348-349· Φαρσεδάκης, 1990, σ. 205). Για την εξήγηση της

εγκληματικής συμπεριφοράς, χρησιμοποιεί τους κανόνες της μίμησης, που κατά τον ίδιο, διέπουν κάθε άλλη κοινωνική συμπεριφορά. Υπό το πρίσμα των κανόνων της μίμησης, ο εγκληματίας βρίσκεται επίσης στη βάση της ανάλυσης, αλλά αντίθετα με τις ατομοκεντρικές θέσεις, προσεγγίζεται στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασής του με το κοινωνικό περιβάλλον. Ο Tarde πραγματεύεται το δίλημμα μεταξύ ελευθερίας της βούλησης και ντετερμινισμού μέσα από την έννοια της ατομικής ευθύνης (Wilson, 1954, p. 8-9). Η ατομική ευθύνη αποτελείται από κριτήρια κοινωνικά και ψυχολογικά που αντανακλούν τόσο τη σύνδεση του ατόμου με την κοινωνία, όσο και το επίπεδο συνειδητότητας του ατόμου επί των πράξεών του (Στο ίδιο). Τηρεί έτσι μια ισορροπία μεταξύ του εμπειρισμού και των παραδοσιακών θέσεων της κλασικής σχολής (Nye, 1976, p. 349). Από την μια ασκεί δριμεία κριτική στην ιταλική σχολή, από την άλλη ενστερνίζεται την επιστημονική προσέγγιση της εγκληματικής συμπεριφοράς, την οποία και θεωρεί απαραίτητη για τον εμπλουτισμό της κλασικής νομικής παράδοσης (στο ίδιο).

Ο Tarde αμφισβητεί τον τύπο του εκ γενετής εγκληματία μέσα από την απόρριψη της σύνδεσης ατομικών φυσικών κλίσεων και τρόπων κοινωνικής δράσης. Λαμβάνοντας υπόψη τη σχετικότητα των πράξεων, που σε κάθε κοινωνία χαρακτηρίζονται ως εγκλήματα, θεωρεί αναπόδεικτη την ύπαρξη ενστίκτων που θα μπορούσαν διαχρονικά να χαρακτηριστούν ως επιζήμια, αντικοινωνικά ή εγκληματικά (Tarde, 1886/2013, σ. 23-24).²⁵ Απορρίπτει έτσι και την ύπαρξη ανθρωπολογικού τύπου που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εγκληματικός, διαχρονικά σε όλες τις κοινωνίες.

Παρομοίως, αμφισβητεί και τη μεταγενέστερη θεωρητική προσθήκη του Lombroso που έγκειται στην ταύτιση της ψυχικής ασθένειας με την εγκληματικότητα, προχωρώντας σε διάκριση μεταξύ των δυο. Για τον Tarde, καθώς οι ψυχικά ασθενείς εμφορούνται από πεποιθήσεις αντίθετες προς τις πεποιθήσεις των υπολοίπων μελών της κοινωνίας, που συγκροτούν και τις βεβαιότητες της, δεν ανήκουν πνευματικά και ηθικά στην κοινωνία μέσα στην οποία ζουν (Tarde, 1891/ 1990, σ. 362). Στις

²⁵ Αν και ο Tarde δέχεται ότι διαχρονικά υπάρχουν εγκλήματα που κάθε κοινωνία χαρακτηρίζει ως επιζήμια (όπως η ανθρωποκτονία και η κλοπή στα μέλη της ίδιας ομάδας), οι συνήθειες ή τα έθιμα που σε κάθε περίπτωση επικρατούν, αποδίδουν άλλη χροιά στις πράξεις αυτές που ενέχουν και κάποιο είδος κοινωνικής χρησιμότητας. Η ανθρωποκτονία όταν διαπράττεται για θυσία στους θεούς αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα. G. Tarde (1886/2013). *Συγκριτική εγκληματολογία*. (μτφρ. Ηρούς Σαγκουνίδου Δασκαλάκη). Βιβλιοθήκη εγκληματολογίας (Δ/ση Ιάκωβος Φαρασεδάκης) Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1886), σ. 24.

περιπτώσεις αυτές, η εγκληματογένεση είναι απόρροια μιας νοσηρής έλξης, που αν και δεν υπάρχει εξωτερική πρόκληση, ωθεί στη διάπραξη του εγκλήματος (Tarde, 1886/2013, σσ. 28-30).

Αντίθετα, οι εγκληματίες είναι σε διαρκή αλληλεπίδραση με την κοινωνία στην οποία ζουν και στη βάση αυτή διαμορφώνουν τις αντιλήψεις τους για το καλό και κακό. Στο πλαίσιο αυτό, δέχονται την επίδραση της παιδείας, της παράδοσης και του παραδείγματος, που επιδρούν στα ένστικτά, συγκεκριμενοποιώντας τα σε ειδικές κοινωνικές ανάγκες και μετατρέποντας τις ακατέργαστες αισθήσεις σε συγκεκριμένες ιδέες (Tarde, 1891/1990, σ. 365). Οι επιδράσεις του περιβάλλοντος στο άτομο φανερώνουν και την ομοιότητά του με την κοινωνία, δηλαδή με τα μέλη της. Μέσα από τις ομοιότητες μεταξύ των μελών απορρέει και η συνοχή της κοινωνίας. Στον παράγοντα της κοινωνικής ομοιότητας συνίσταται και η ευθύνη του εγκληματία για την πράξη του, η οποία ωστόσο δεν εξαντλείται εκεί. Για τον προσδιορισμό της ευθύνης για την εγκληματική πράξη σημαντικός είναι και ο παράγοντας της ατομικής ταυτότητας που αναφέρεται στη συνείδηση του εαυτού (Wilson, 1954, p. 8).²⁶

Η εγκληματογένεση αφορά σε μια εσωτερική διαδικασία αποκοπής της συνείδησης του ατόμου από τις συνειδήσεις των ομοιών του, που συνιστούν το κοινωνικό σύνολο (Tarde, 1891/1990, σσ. 378 -381). Σταδιακά, όσο η απόσταση μεγαλώνει ο εγκληματίας νιώθει όλο και λιγότερες τύψεις, όλο και λιγότερη αποστροφή, υποχωρώντας ακόμα πιο εύκολα μπροστά σε εξωτερικούς πειρασμούς (Tarde, 1891/1990, σσ. 378-381· Tarde, 1886/2013, σσ. 28-30). Όσο μάλιστα η διάπραξη του εγκλήματος παραμένει κρυφή, υπάρχουν ακόμη περιθώρια γεφύρωσης του χάσματος που ανοίγεται μεταξύ του εγκληματία και του συνόλου. Όταν όμως αποκαλύπτεται το χάσμα, το εσωτερικό αίσθημα απομόνωσης διευρύνεται καθώς πραγματώνεται μέσα από την απομόνωση που ασκείται στον εγκληματία από την κοινωνία (Tarde, 1891/1990, σσ. 378 -381).

Ο μηχανισμός λειτουργίας της εγκληματικής συμπεριφοράς, μπορεί κατά τον Tarde να εξηγηθεί με τους όρους της μίμησης που εφαρμόζονται για την κατανόηση όλων των φαινομένων της κοινωνικής ζωής. Υπ' αυτό το πρίσμα, διατυπώνει τρεις

²⁶ Το άτομο έχει συνείδηση ότι αποτελεί ένα ξεχωριστό «εγώ» και είναι υπεύθυνο για τις πράξεις του όταν αυτές εντάσσονται στην κατεύθυνση του εγώ. Βλ. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σ. 224. Στη συνείδηση του εαυτού η μνήμη αποτελεί την πιο κρίσιμη παράμετρο αναφορικά με το ζήτημα της ευθύνης. Κάθε άτομο έχει μνήμη της ηθικής του εκπαίδευσης και των κοινωνικών του υποχρεώσεων. Βλ. S. Wilson (1954). *Pioneers in Criminology*. I. Gabriel Tarde (1843-1904). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 45, 3-11., p. 8.

κανόνες μίμησης, σύμφωνα με τους οποίους (Wilson, 1954, p. 5): (1) Οι άνθρωποι μιμούνται ο ένας τον άλλο ανάλογα με την εγγύτητα στην οποία βρίσκονται ο ένας με τον άλλο. Έτσι, στις πόλεις, όπου υπάρχει υψηλή δραστηριότητα και συχνότητα επαφών, η μίμηση αποτελεί ένα συχνό φαινόμενο με εξίσου συχνές αλλαγές. Στο πλαίσιο αυτό η μίμηση, μετουσιώνεται μέσα από την «μόδα». Αντίθετα, στην επαρχία, η μίμηση εμφανίζεται λιγότερο συχνά και οι αλλαγές είναι σπάνιες. Το χαρακτηριστικό αυτό της επαρχιακής κοινωνίας περιγράφεται ως «έθιμο». Τα δυο φαινόμενα, η «μόδα» και το «έθιμο», συνδέονται μέσα από μια διαδικασία αλληλοδιαδοχής. Η μόδα διαδίδει το έγκλημα το οποίο σταδιακά ριζώνει σε μια κοινωνία ως έθιμο. (2) Ως προς την κατεύθυνση, μέσω της οποίας αναπαράγεται η μίμηση, οι συνήθειες της ζωής στην πόλη, λειτουργούν ως αντικείμενο μίμησης για τη ζωή στην επαρχία. Έτσι, οι πρωτεύουσες και οι πόλεις, αποτελούν τον πυρήνα, από τον οποίο διαχέονται οι τάσεις της εγκληματικότητας. (3) Στην περίπτωση, που διασταυρώνονται δυο τάσεις, αμοιβαία αποκλειόμενες η μια προς την άλλη, αντικείμενο μίμησης συνήθως αποτελεί, η περισσότερη πρόσφατη τάση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι παλιότερες μέθοδοι εγκληματικής δράσης, αντικαθίστανται από τις σύγχρονές τους.

Αναφορικά με τη διαφοροποίηση των εγκληματιών από τους μη εγκληματίες και τη δυνατότητα ύπαρξης κάποιου τύπου που συγκροτεί τα κοινά χαρακτηριστικά των εγκληματιών, ο Tarde κρίνει σκόπιμο να αναρωτηθούμε αν το έγκλημα αποτελεί τελικά κάποιο επάγγελμα, που έχει κληροδοτηθεί από το μακρινό παρελθόν, το οποίο αναπτύσσεται στο πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εξασκείται (Tarde, 1886/2013, σσ. 34-56). Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζει ότι οι ομοιότητες που επισημαίνονται μεταξύ των εγκληματιών είναι παρόμοιες με αυτές που συναντώνται σε ανθρώπους που ασκούν το ίδιο επάγγελμα.²⁷

Οι θέσεις του Tarde για την εξήγηση της εγκληματικής συμπεριφοράς διατρέχονται από το κοινωνικό και το ψυχολογικό στοιχείο, με τον κληρονομικό παράγοντα να διαδραματίζει δευτερεύοντα ρόλο. Η αλληλοδιαπλοκή των κοινωνικών

²⁷ Αλλά και στην περίπτωση του επαγγελματικού τύπου η κληρονομικότητα ασκεί την επίδρασή της, καθώς η επιλογή επαγγελματικής σταδιοδρομίας υποδηλώνει μια σειρά προτιμήσεων από πλευράς του ατόμου. Ωστόσο, με την εξαίρεση κάποιων περιπτώσεων το περιβάλλον είναι αυτό που προσδιορίζει την επιλογή της εγκληματικής σταδιοδρομίας. Όπως ο ίδιος περιγράφει «*Ρίχνεται κανείς εκεί από τη γέννησή του (...) οι περισσότεροι δολοφόνοι και οι κλέφτες ήταν στην αρχή εγκαταλελειμμένα παιδιά και το πραγματικό σενάριο του εγκλήματος πρέπει να αναζητηθεί σε κάθε πλατεία ή σταυροδρόμι των πόλεων μας (...)*» G. Tarde (1891). *Philosophie penale*. (μτφρ. Χριστίνας Ζαραφωνίτου) στο Ι. Φαρσεδάκης, (1990), ό.π., σσ. 376-377.

και ψυχολογικών παραγόντων φανερώνεται τόσο από την εφαρμογή των νόμων της μίμησης στην εξήγηση του εγκληματικού φαινομένου όσο και από τα κριτήρια της κοινωνικής ομοιότητας και της ατομικής ταυτότητας που συνιστούν την έννοια της ατομικής ευθύνης. Πρωταγωνιστικό ρόλο στο εξηγητικό πλαίσιο που προτείνει ο Tarde κατέχει ο εγκληματίας, ο οποίος μυείται στην εγκληματική συμπεριφορά υπό το βάρος κοινωνικών παραγόντων μέσω των διαμεσολαβητικών ψυχολογικών μιμητικών λειτουργιών. Περιγράφονται έτσι μέσα από την αλληλεπίδραση του ατόμου με την κοινωνία οι ψυχολογικοί μηχανισμοί που ωθούν στην εγκληματική δράση.

2.6.2. Η επίδραση των οικονομικών συνθηκών υπό το πρίσμα της κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης του Bongger.

Για τον Bongger οι θέσεις της κοινωνιολογικής σχολής θέτουν ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα υπό αμφισβήτηση. Το μόνο, λοιπόν, που απομένει είναι να μετατοπιστεί η εστία της προσοχής, από την αποκάλυψη των «εγκληματογόνων» χαρακτηριστικών της κοινωνίας, στην ανάδειξη τρόπων για την αλλαγή της ίδιας της κοινωνίας (Bongger, 1905/1967, p. 176 στο Nye, 1976, p.355). Κάτω από αυτή τη σκοπιά, στρέφει την προσοχή του στις παθογένειες του καπιταλιστικού συστήματος και αναζητά τα αίτια του εγκλήματος στις οικονομικές συνθήκες. Γίνεται έτσι ο πρώτος, κατά την πρώτη φάση ανάπτυξης της επιστήμης της εγκληματολογίας που επιχειρεί να συνδέσει τις μαρξιστικές θέσεις,²⁸ με το έγκλημα (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 202' Vold et. al., 2002, p.253' Newburn, 2017, p. 266).

Η προσέγγιση του Bongger εύλογα χαρακτηρίζεται και ως κοινωνιοψυχολογική καθώς τοποθετεί στο επίκεντρο το ίδιο το άτομο και ειδικότερα τον τρόπο που γεννάται σ' αυτό η εγκληματική σκέψη, μέσα στις δεδομένες κοινωνικές συνθήκες. Ο Bongger δανείζεται την έννοια του «εγωισμού»,²⁹ του Durkheim για να αναπτύξει τη θεωρία

²⁸ Ο Μαρξ τοποθετεί στη βάση της προσέγγισής του για την κοινωνία τους τρόπους παραγωγής των υλικών αγαθών. Οι τρόποι παραγωγής διαμορφώνουν την κοινωνική ζωή καθώς θέτουν τα όρια και τους ανυπέρβλητους περιορισμούς στα διάφορα πεδία της. Παράλληλα, οι κοινωνικές τάξεις ορίζονται από τη θέση τους στην παραγωγική διαδικασία, η οποία ερμηνεύεται από τον Μαρξ με πολιτικο-οικονομικούς όρους. Διαμορφώνονται έτσι στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής δυο βασικές τάξεις, η κυρίαρχη, εργατική τάξη και η κυρίαρχη που κυριαρχεί επί της εργατικής, για τη συσσώρευση του κοινωνικού πλούτου. Οι παραγωγικές σχέσεις, θέτουν τις δυο τάξεις σε διαρκή ανταγωνισμό ή σύγκρουση. Στο καπιταλιστικό σύστημα προάγεται η ηθική της ατομικότητας έναντι της συλλογικότητας, ενώ η εκπαίδευση δεν στοχεύει στην καλλιέργεια της παιδείας αλλά στη μετάδοση τρόπων σκέψης που εξυπηρετούν στη διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης. Βλ. Γ. Λάζος (2007). *Κριτική εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.37-51.

²⁹ Παρόμοια με τον Durkheim, ο Bongger προσεγγίζει τον «εγωισμό» ως μια γενικευμένη κοινωνικά, αντικοινωνική ηθική που κρατά τους ανθρώπους σε απόσταση. Βλ. W. B. Groves and R. J. Sampson

του, σύμφωνα με την οποία ο καπιταλισμός ευνοεί σε ατομικό επίπεδο την ανάπτυξη του εγωισμού εις βάρος του αλτρουισμού (Bonger, 1905/1916, pp. 532-533 στο Radzinowicz, 1965, p. 105· Braithwaite, 1985, p. 2). Υπ αυτή την οπτική, ο τρόπος παραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος, που στηρίζεται στην ατομική ιδιοκτησία και το κέρδος, υποθάλλει τον ανταγωνισμό και τη διαρκή σύγκρουση. Οι εν λόγω συνθήκες, ενισχύουν την αποκλειστική επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος, καλλιεργώντας την αδιαφορία για το κοινό καλό και την απληστία, χαρακτηριστικά που καθιστούν τους ανθρώπους, περισσότερο ικανούς για έγκλημα.

Ο Bonger δεν έμεινε στην εγκληματικότητα της εργατικής τάξης αλλά προέκτεινε τις παρατηρήσεις του σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ιεραρχίας. Κατά τον ίδιο, κάθε τάξη, είτε πρόκειται για την κυρίαρχη που χαρακτηρίζεται από έναν ιδιαίτερο τρόπο ανατροφής που προάγει την πλεονεξία, είτε για την κυριαρχούμενη που ζει σε συνθήκες κοινωνικής αποστέρησης, παράγει τα δικά της είδη εγκληματικότητας. Οι προκαταλήψεις, ωστόσο, που εκφράζει το νομικό σύστημα απέναντι στις κυριαρχούμενες τάξεις, αλλά και το έλλειμμα που επισημαίνεται στην ηθική τους διαπαιδαγώγηση, ως απόρροια των άθλιων συνθηκών διαβίωσης, οδηγούν στη συγκέντρωση του εγκλήματος σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού.³⁰ Υπ' αυτό το πρίσμα ο Bonger δομεί την προσέγγισή του σε ένα συγκρουσιακό θεωρητικό πρότυπο,³¹ στο πλαίσιο της οποίας, ως μοναδική λύση για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας, προβάλλει η αντικατάσταση του καπιταλιστικού συστήματος.

Παρά το γεγονός, ότι ο Bonger δεν αρνείται την ύπαρξη της κληρονομικότητας, υποστηρίζει ότι το περιβάλλον λειτουργεί καθοριστικά στην ανθρώπινη συμπεριφορά πράγμα που για τον Radzinowicz συνιστά κοινωνιολογικό θετικισμό (Radzinowicz, 1965, p. 1053). Αν και το έργο του Bonger έχει δεχθεί πολυάριθμες κριτικές από την πλευρά της κριτικής εγκληματολογίας, αναφορικά με σφάλματα που παρατηρούνται

(1986). *Critical Theory and Criminology Social Problems, Special Theory Issue*, 33, 58-80, p.71. Βλ. επίσης Λάζος, ό.π. σ.36.

³⁰ Για τη σύνδεση μεταξύ ελλείμματος στην ηθική διαπαιδαγώγηση και εγκληματικότητας κατά Bonger βλ. επίσης Α. Χάιδου(1996). *Θετικιστική εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 236-236. Αλεξιάδης, 2011, ό.π. σσ. 74-75.

³¹ Υπό την οπτική του συγκρουσιακού θεωρητικού προτύπου, διαφορετικές ομάδες μοιράζονται διαφορετικές αξίες. Κατόπιν τούτου, οι αξίες βάσει των οποίων η κοινωνία θεμελιώνει την οργάνωσή της, δεν είναι συλλογικές όπως ισχύει στο συναινετικό πρότυπο. Η κοινωνική συνοχή εξασφαλίζεται μέσω του καταναγκασμού που ασκείται από τις κυρίαρχες ομάδες, οι οποίες επιστρατεύουν τους κανόνες δικαίου για να επιβάλλουν το δικό τους αξιακό σύστημα έναντι των άλλων. Βλ. Δασκαλάκης, ό.π. σ.34-35

σε μεθολογικό επίπεδο,³² η συνεισφορά του έγκειται στο ότι εμπλουτίζει στις εγκληματολογικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της εποχής του, με τον ρόλο των οικονομικών συνθηκών (Jeffery, 1959, p.9· van Swaaningen, 1999, p. 9).

2.7. Η κοινωνιολογική προσέγγιση του Durkheim

Ο Durkheim διαφωνεί με την ερμηνευτική ψυχολογική μέθοδο που ακολουθούν οι κοινωνιολόγοι της εποχής του για την ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων (Ντυρκαϊμ, 1886/ 1978, σ. 163).³³ Σε αντίθεση με τον Tarde που υποστηρίζει ότι η κοινωνία εξελίσσεται κάτω από την πίεση των ατομικών ωθήσεων για τον Durkheim η κοινωνία υπάρχει πέρα και έξω από τα μέλη της (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 225· Thorlindsson and Bernburg, 2004). Κατά τον ίδιο η κοινωνία δεν είναι απλά το άθροισμα των ατομικών πραγματικοτήτων αλλά μια νέα πραγματικότητα που διαμορφώνεται από τη συνένωσή τους (Ντυρκαϊμ, 1886/ 1978, σ. 169). Μέσα από τη συνένωση αλλά και τον τρόπο που οι ατομικές ψυχές συνδυάζονται προκύπτει ένα νέο είδος συλλογικής ατομικότητας πέρα και πάνω από τις πρώτες ύλες που τη συνθέτουν από την οποία απορρέουν τα κοινωνικά φαινόμενα (το ίδιο σσ. 169-170). Υπ' αυτό το πρίσμα τα προσδιοριστικά αίτια των κοινωνικών φαινομένων πρέπει να αναζητούνται στη συλλογική αυτή οντότητα, ενώ κάθε απόπειρα ερμηνείας ενός κοινωνικού γεγονότος μέσα από ένα ψυχικό φαινόμενο είναι λανθασμένη. Έτσι, η εξήγηση του εγκλήματος όπως κάθε άλλου κοινωνικού φαινομένου πρέπει να αναζητηθεί στην ίδια τη φύση της κοινωνίας (Lunden, 1958, p. 5).

³² Βασική επίκριση που έχει δεχτεί ο Bonger είναι ότι συγχέει τα διάφορα επίπεδα ανάλυσης, το ψυχολογικό, με το κοινωνικό ή το πολιτικό πράγμα που τον οδηγεί σε οικονομιστικές υπεραπλουστεύσεις. Βλ. Λάζος, ό.π. σ. 80-81. Στο ίδιο πλαίσιο ο Taylor επισημαίνει ότι η ενασχόληση του Bonger με την εγκληματική συμπεριφορά και τη θετικιστική ψυχολογία, η απόσταση των όρων «αλτρουισμός» και «εγωισμός» από τις κλασικές μαρξιστικές θέσεις για την ανθρώπινη συμπεριφορά αλλά και το κεντρικό του επιχείρημα ότι τα εγκλήματα διαπράττονται κυρίως από την εργατική τάξη λόγω της απουσίας ηθικών αισθημάτων και σπανιότερα από την αστική τάξη λόγω της ανωτερότητας που χαρακτηρίζει την ηθική της εκπαίδευση σηματοδοτούν μια σημαντική αποχώρηση από τις κλασικές μαρξιστικές θεωρήσεις. Βλ. I. Taylor (1971). Reviewed Work(s): Criminality and Economic Conditions by Willem Bonger and Austin T. Turk. The British Journal of Criminology, 11, 198-201. Βλ. επίσης I. Taylor (1999). Crime and Social Criticism. Social Justice, 25th Anniversary Commemoration, 26, 150-167, p.160. Αλλά και τα ίδια τα στατιστικά δεδομένα που παραθέτει ο Bonger έχουν ευρύτατα αμφισβητηθεί. Βλ. L. McDonald (1982). Theory and Evidence of Rising Crime in the Nineteenth Century. The British Journal of Sociology, 33, 404-420.

³³ Σύμφωνα με την ερμηνευτική ψυχολογική μέθοδο αφού από τα άτομα απορρέουν τα στοιχεία που προσδιορίζουν τη διαμόρφωση των κοινωνιών τα πάντα πρέπει να εξηγηθούν μέσα από αυτά. Βλ. Ε. Ντυρκαϊμ (1978). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. (μτφρ. –και επιμ. Λ.Μ. Μουσούρου). Αθήνα: Κοινωνιολογική βιβλιοθήκη-Gutemberg (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1886), σ. 164.

Η θεώρηση του Durkheim, μεταφέρει την εστία της προσοχής από την κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση που εκκινεί από το άτομο στην ίδια την κοινωνική δομή.³⁴ Ως προς το δίλημμα ντετερμινισμός – ελευθερία της βούλησης, ο Durkheim παρόμοια με τον προγενέστερό του Lombroso αναπτύσσει τις προσεγγίσεις του αντιδρώντας εν μέρει στις θέσεις της κλασικής σχολής για τον ελεύθερο από περιορισμούς άνθρωπο (Vold et. al, 2002, p. 100). Όπως ο ίδιος επισημαίνει, όλα τα θέματα που άπτονται της βούλησης είναι πολύ υποκειμενικά για να αντιμετωπιστούν επιστημονικά (Ντυρκαϊμ, 1886/ 1978, σ. 161). Από την άλλη, γίνεται προφανές, ότι απορρίπτει τον βιολογικό καθώς και τον ψυχολογικό ντετερμινισμό που αναζητούν τις αιτίες του εγκλήματος στο άτομο.³⁵ Αποσκοπεί ωστόσο και ο ίδιος στην ανακάλυψη αιτιακών σχέσεων, μέσα από την εφαρμογή της επιστημονικής συγκριτικής μεθόδου στο μάκρο επίπεδο των κοινωνικών δομών (Μουσούρου, 1978, σ. 26· Δασκαλάκης, 1985).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θεωρεί το έγκλημα, όπως κάθε άλλο κοινωνικό φαινόμενο, ως αντικειμενική κοινωνική πραγματικότητα που μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επιστήμης,³⁶ εντάσσοντας τον προβληματισμό του στο θετικιστικό εγκληματολογικό παράδειγμα. Η πραγματική φύση του εγκλήματος συνίσταται στην προσβολή των συναισθημάτων της συλλογικής συνείδησης (Durkheim 1960/ 1990, σσ. 347-351). Πρόκειται για ισχυρές και προκαθορισμένες καταστάσεις της κοινής

³⁴ Η θεωρία του Durkheim ξεφεύγει από τον ατομισμό και το πλαίσιο μιας κοινωνιολογικής θεώρησης που επικεντρώνεται στον τρόπο που το άτομο ενσωματώνει τις κοινωνικές νόρμες. Βλ. T. Thorlindsson and J.G. Bernburg (2004). Durkheim's Theory of Social Order and Deviance: A Multi-Level Test. *European Sociological Review*, 20, 271-285, pp.271-272. Αφετηρία της θεώρησής του Durkheim αποτελούν τα κοινωνικά γεγονότα που συνίστανται σε συλλογικές δοξασίες, τάσεις και τρόπους ενέργειας που υπάρχουν έξω από τις ατομικές συνειδήσεις και είναι προικισμένα με μια δύναμη εξαναγκασμού. Η δύναμη του εξαναγκασμού είναι και το όχημα με το οποίο τα κοινωνικά φαινόμενα επιβάλλονται στα άτομα είτε αυτά το θέλουν είτε όχι. Ο τρόπος που σχηματοποιούνται οι συλλογικές αυτές καταστάσεις καθώς διαθλώνται μέσα στο άτομο αποτελεί για τον Durkheim άλλου είδους φαινόμενο. Βλ. Ντυρκαϊμ 1886/ 1978, ό.π. σσ.65-71. Αναδύεται έτσι η διάκριση μεταξύ ατομικού και κοινωνικού γεγονότος, μέσα από την οποία το συλλογικό είναι αυτό που προσδιορίζει το ατομικό. Υπ' αυτό το πρίσμα για τον Durkheim η συμπεριφορά αποτελεί την εκδήλωση όχι μόνο της προσωπικότητας αλλά και ενός συλλογικού τρόπου ύπαρξης. Βλ. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σ. 225). Βλ. επίσης G. Vold, T. Bernard και J. Sipes (2002). *Theoretical criminology*. New York - Oxford: Oxford University Press, p. 115.

³⁵ Βλ. R. Nye (1976). Heredity or Milieu: The Foundations of Modern European Criminological Theory. *The University of Chicago Press on behalf of The History of Science Society*, 67, 334-355. p. 351. Φαρσεδάκης 1990, ό.π. σ.203. Για τις διαφορές βιολογικού και ψυχολογικού ντετερμινισμού βλ. T. Newburn (2017). *Criminology*. New York: Routledge., pp. 144-179.

³⁶ Ειδικότερα, αντικείμενο της επιστήμης της εγκληματολογίας. Όπως επισημαίνει ο Φαρσεδάκης 1990, ό.π., σ. 206 «Με τους «Κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου (ο Durkheim) εξατομικεύει την εγκληματολογία ως επιστήμη». Υπ' αυτό το σκεπτικό η Σπινέλλη χαρακτηρίζει τον Durkheim «πατέρα της εγκληματολογίας». Βλ. Κ. Σπινέλλη (2014). *Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 241.

συνείδησης, η προσβολή των οποίων απειλεί την κοινωνική συνοχή, εγείροντας έτσι μια παθιασμένη αντίδραση από πλευράς της κοινωνίας που απαιτεί μια βιαιότερη ικανοποίηση (το ίδιο).³⁷ Η παθιασμένη αυτή αντίδραση μετουσιώνεται στην ποινή, που αν δεν υπήρχε η κοινωνία θα αντιδρούσε με άλλο τρόπο. Έτσι το έγκλημα προϋπάρχει της ποινικής αντίδρασης καθώς θίγει τις κοινές αξίες που ενσωματώνουν τα περισσότερα μέλη της κοινωνίας και είναι άρα αιτία της ποινικοποίησης και όχι αποτέλεσμά της. Όπως ο ίδιος αναφέρει: «Δεν το αποδοκιμάζουμε επειδή είναι έγκλημα αλλά είναι έγκλημα επειδή το αποδοκιμάζουμε» (το ίδιο, σ.361). Η θεώρηση αυτή προσεγγίζει το έγκλημα υπό μια οντολογική έννοια κατά την οποία ο ποινικός νόμος δημιουργείται στη βάση της συναίνεσης των μελών της κοινωνίας. (Δασκαλάκης, 1985, σ. 64).³⁸

Ως προς τις συνθήκες γένεσης της εγκληματικότητας, ο Durkheim κατατάσσει τα έγκλημα ως ομαλό κοινωνικό φαινόμενο (Ντυρκαϊμ, 1886/ 1978, σσ. 119- 130).³⁹ Αν και σε κάθε κοινωνία υπάρχουν διάφορα είδη εγκλημάτων και οι πράξεις που έχουν χαρακτηριστεί ως εγκληματικές μπορεί να διαφέρουν τόσο ιστορικά, όσο και σε διαφορετικές κοινωνίες, υπάρχει μια κοινή βάση που τις συνδέει (Durkheim, 1960/ 1990, σ. 347). Η βάση αυτή συνίσταται στην ποινική καταστολή που σε κάθε κοινωνία επισύρουν (το ίδιο). Τιμωρητές πράξεις, άρα εγκλήματα εμφανίζονται σε όλα τα είδη και τους τύπους κοινωνιών, πράγμα που προσδίδει ένα χαρακτήρα «γενικότητας» άρα και ομαλότητας στο εγκληματικό φαινόμενο. Από τον ορισμό του εγκλήματος ως φυσιολογικού κοινωνικού φαινομένου, προκύπτει και το γεγονός ότι το έγκλημα δεν

³⁷ Όπως ο ίδιος αναφέρει «Όταν απαιτούμε την καταστολή του εγκλήματος, δεν είμαστε εμείς που θέλουμε να εκδικηθούμε προσωπικά αλλά κάτι ιερό που αισθανόμαστε συγκεχυμένα έξω και πάνω από εμάς» Βλ. E. Durkheim (1960). *Division du travail social*. (μτφρ. Χριστίνας Ζαραφωνίτου) στο Φαρσεδάκης, Ι. (1990). Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 352.

³⁸ Σύμφωνα με τον Δασκαλάκη ό.π., σσ. 34-35 το συναινετικό πρότυπο υπογραμμίζει την ύπαρξη της καθολικής συναίνεσης ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας σε σχέση με τις αρχές και τις αξίες πάνω στις οποίες οργανώνεται η κοινωνική ζωή. Στο πλαίσιο του συναινετικού προτύπου επισημαίνονται αξίες κοινές στις διάφορες κοινωνικές ομάδες και θεμελιώδεις για τον κοινωνικό δεσμό. Η κοινωνική σύγκρουση δεν αποκλείεται ως ενδεχόμενο, θεωρείται ωστόσο έκτακτο και προσωρινό φαινόμενο.

³⁹ Παραλληλίζοντας τα κοινωνικά φαινόμενα με τα βιολογικά, ο Durkheim, διακρίνει δυο μορφές κοινωνικών φαινομένων. Αυτά που έχουν ένα γενικό χαρακτήρα, εντοπίζονται και επαναλαμβάνονται στις περισσότερες περιπτώσεις και αυτά που είναι περισσότερο έκτακτα, παρατηρούνται λιγότερο συχνά, σε περιορισμένο αριθμό περιπτώσεων και με περιορισμένη διάρκεια, συνιστώντας εξαιρέσεις. Τα φαινόμενα που χαρακτηρίζονται από γενικότητα ανταποκρίνονται σε ένα μέσο όρο αποκαλύπτοντας έτσι μια φυσιολογική λειτουργία, πρόκειται δηλαδή για ομαλά κοινωνικά φαινόμενα. Αντίθετα, τα έκτακτα σηματοδοτούν την απόκλιση από τον μέσο τύπο, πράγμα που τους προσδίδει έναν ανώμαλο, νοσηρό χαρακτήρα. Υπ' αυτό το πρίσμα, το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο εντάσσεται στα ομαλά κοινωνικά φαινόμενα. Βλ. Ντυρκαϊμ 1886/ 1978, ό.π. σσ. 119- 130.

προέρχεται από εξαιρετικές αιτίες αλλά οι αιτίες του πρέπει να αναζητούνται στις συνθήκες της συλλογικής ζωής, μέσα στις οποίες εκδηλώνεται και με τις οποίες εμφανίζεται στενά συνδεδεμένο (το ίδιο· Φαρσεδακής, 1990, σ. 206).

Εκτός από ομαλό, το έγκλημα είναι και αναπόσπαστο και χρήσιμο κομμάτι μιας κοινωνίας καθώς οι προϋποθέσεις που συνδέονται με τη γένεση του, συνδέονται με τις προϋποθέσεις που διασφαλίζουν την κοινωνική αλλαγή, εξέλιξη και πρόοδο. Ή αλλιώς για να είναι η κοινωνία δεκτική στην ατομική πρωτοβουλία του ιδεαλιστή, που ονειρεύεται να ξεπεράσει την εποχή του, πρέπει να είναι δεκτική και στην πρωτοβουλία του εγκληματία που είναι κατώτερος της εποχής του (Ντυρκαϊμ, 1886/ 1978, σ. 134). Μια κοινωνία χωρίς έγκλημα, αν αυτό μπορεί να είναι εφικτό μέσα στο πλήθος των ατομικών ιδιομορφιών, συνεπάγεται και οξυμένα συλλογικά αισθήματα και κατ' επέκταση έντονες αντιδράσεις, ακόμη και απέναντι σε πιο «ήπιες» κοινωνικές αποκλίσεις ή ατομικές παραλλαγές της συλλογικής συνείδησης. Κάτι τέτοιο ωστόσο θα συνιστούσε μια άκαμπτη συλλογική συνείδηση που φράζοντας τον δρόμο στην απόκλιση, αποκλείει αυτομάτως και την εκδήλωση της όποιας δημιουργικότητας και εξέλιξης. Περαιτέρω, η ίδια η ύπαρξη του εγκλήματος υποδηλώνει ότι ο δρόμος είναι ανοιχτός για αλλαγές.

Η χρησιμότητα του εγκλήματος ωστόσο, κατά τον Durkheim, δεν εξαντλείται εκεί καθώς παρουσιάζει και μια άμεση κοινωνική χρησιμότητα, αφού το ίδιο το έγκλημα διαδραματίζει και κάποιο ρόλο στην εξέλιξή της κοινωνίας. Όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά αναφέρει (το ίδιο, σ. 135):

« Όχι μόνο εκεί που υπάρχει το έγκλημα τα συλλογικά συναισθήματα διατηρούνται στην απαραίτητη ελαστικότητα για να μπορέσουν να πάρουν καινούργια μορφή, αλλά τούτο καμιά φορά συμβάλλει και στον εκ των προτέρων προσδιορισμό της μορφής που θα πάρουν τα συλλογικά συναισθήματα.»

Υπ' αυτή την οπτική σε ορισμένες περιπτώσεις, το έγκλημα, αποτελεί προάγγελο της ηθικής που θα επικρατήσει και συμβάλλει στην προετοιμασία αυτής της ηθικής (το ίδιο, σσ. 135-136).

Κάτω από αυτό το σκεπτικό αναδύεται με διαφορετικό τρόπο ο ρόλος του εγκλήματος αλλά και του εγκληματία. Αν και ο Durkheim δεν αναφέρεται στην προσωπικότητα του εγκληματία, αναδεικνύεται ωστόσο η αντίθεσή του σε σχέση με τις προγενέστερες θεωρήσεις. Όπως, σημειώνει (το ίδιο, σ. 136):

«Ο εγκληματίας δεν φαίνεται πια σαν ένα τελείως ακοινωνήτο άτομο, σαν ένα είδος παράσιτου σαν ένα σώμα ξένο και μη αφομοιώσιμο που εισχώρησε στην κοινωνία είναι ομαλός παράγοντας της κοινωνικής ζωής».

Ο εγκληματίας υπό το κοινωνιολογικό πρίσμα του Durkheim αποτελεί μέρος της κοινωνικής σύστασης και επιτελεί έναν κοινωνικό και μάλιστα χρήσιμο ρόλο. Η χρησιμότητα του κοινωνικού ρόλου του εγκληματία συνίσταται επίσης στην ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης των μελών της κοινωνίας. Στις κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από ομοιογένεια των κοινωνικών ρόλων των μελών τους, η κοινωνική αλληλεγγύη αναπτύσσεται στα άτομα μέσα από το αίσθημα συλλογικής ταυτότητας που καλλιεργείται με την πραγματοποίηση θυσιών απαραίτητων για την κοινωνική συμβίωση (Vold et. al., 2002, pp. 104-105). Όταν οι εγκληματίες παραβιάζουν τον νόμο, δεν πραγματοποιούν τις θυσίες ή τους εξαναγκασμούς που υπαγορεύει η συλλογική συνείδηση. Καθίστανται έτσι ηθικά κατώτεροι εξυψώνοντας τους υπόλοιπους πολίτες σε ηθικά ανώτερα άτομα. Παρομοίως η τιμώρηση των εγκληματιών ενισχύει την κοινωνική έκφραση της κατωτερότητας των εγκληματιών σε σχέση με του υπόλοιπους, αλλά κυρίως ενδυναμώνει τη δέσμευση των ατόμων στην κοινωνία και την προθυμία τους να συνεχίσουν να πραγματοποιούν θυσίες για το καλό της κοινωνικής συμβίωσης. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για λειτουργίες που μέσα από τον νόμο στοχεύουν στην ενίσχυση της ομοιογένειας της ομάδας, με την καταστολή κάθε απόκλισης (Vold et. al., 2002, p. 107· Σπινέλλη, 2014, σ. 241· Newburn, 2017, pp. 183-184). Ωστόσο, κατά τη διαδικασία της κοινωνικής εξέλιξης λόγω της αυξημένης ανομοιογένειας και του απαραίτητου καταμερισμού εργασίας οι ενοποιητικές δυνάμεις της κοινωνίας αποδυναμώνονται (Lunden, 1958, p. 7). Η κοινωνία χάνει την ιδιότητά της να ρυθμίζει τις ανθρώπινες ανάγκες και το συλλογικό συμφέρον υποχωρεί μπροστά στο ατομικό που αναδεικνύεται σε υπέρτατη αξία.

Κατά τον Durkheim οι ανθρώπινες ανάγκες είναι απεριόριστες, ιστορικά εμφανίζουν διαρκή αύξηση και η ικανοποίησή τους γίνεται όλο και πολυπλοκότερη (Durkheim, 1897/2002, p.207-214). Όμως, οι απεριόριστοι στόχοι είναι για την ανθρώπινη φύση το ίδιο ματαιωτικοί όπως και η παντελής έλλειψη στόχων, καθώς για να μπορεί ένας άνθρωπος να αντλεί ικανοποίηση και να νιώθει απόλαυση, θα πρέπει να νιώθει ότι οι προσπάθειές του δεν είναι μάταιες και ότι σημειώνει πρόοδο. Η απαιτούμενη, υπ' αυτή την έννοια, οριοθέτηση των ατομικών αναγκών προέρχεται από την κοινωνία. Σε κάθε ιστορική στιγμή, η κοινωνία σχηματοποιεί μια αντίληψη ως προς την αξία της κάθε παρεχόμενης υπηρεσίας, αξία που καθορίζει το βιοτικό επίπεδο του φορέα που την εκτελεί. Δημιουργείται έτσι, ένα ανώτερο, αλλά και ένα κατώτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο το κάθε άτομο μπορεί να χωρέσει τις φιλοδοξίες του και να θέσει την επιδίωξη των στόχων του. Το άτομο από την πλευρά του, υφιστάμενο την

πίεση που ασκείται από τη συλλογική συνείδηση, προσαρμόζεται ή υποχωρεί στις απαιτήσεις του, στο όνομα του συλλογικού συμφέροντος, μετριάζοντας τις προσδοκίες του.

Όταν όμως η κοινωνία βρίσκεται σε περιόδους μετάβασης λόγω για παράδειγμα οικονομικής κρίσης ή ακόμη και ανάπτυξης, χάνει τον ρυθμιστικό της ρόλο, καθώς απαιτείται χρόνος για τη σχηματοποίηση νέων νορμών. Τότε, τα ανθρώπινα πάθη, καθώς τα αποκαλεί ο Durkheim αφήνονται αρρύθμιστα, *«τα όρια μεταξύ του δυνατού και του αδύνατου, του δίκαιου και του άδικου, των νόμιμων και των παράνομων επιδιώξεων γίνονται άγνωστα»* (Στο ίδιο p. 213). Πρόκειται για μια κατάσταση, που ο ίδιος αποκαλεί ανομία, κατά την οποία οι παραδοσιακές αξίες χάνουν την εξουσία τους πάνω στις ανθρώπινες επιδιώξεις, οι οποίες δεν γνωρίζουν πλέον όριο, ενώ εμφανίζονται ακόμη πιο βίαια λόγω του οξυμένου ανταγωνισμού που επικρατεί στις νέες κοινωνικές συνθήκες. Σαν σε φαύλο κύκλο, η κατάσταση ανομίας που δημιουργείται, με τη σειρά της εντείνεται από τα πάθη, ακριβώς τη στιγμή που η μεγαλύτερη πειθάρχηση κρίνεται αναγκαία (το ίδιο p. 214). Η διόγκωση των ατομικών αναγκών που ταυτίζεται με τη διόγκωση του «εγώ» οδηγεί σε άρση αναστολών, αισθήματα αποστέρησης, αλλά και κατάλυση της κοινωνικής συνοχής στοιχεία που δημιουργούν τις συνθήκες για όξυνση της εγκληματικότητας (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 226· Lunden, 1958, p. 7). Σε συνθήκες ανομίας, η εγκληματικότητα χάνει τον ομαλό της χαρακτήρα αποτελώντας πλέον ένδειξη της παθογένειας της κοινωνίας (Vold et. al., p. 107-109· Σπινέλλη, 2014, σ. 241).

Εύλογα ο Durkheim, αντιμέτωπος με τις ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές, απόρροια της βιομηχανικής επανάστασης αναρωτιέται για τον τρόπο που μπορεί να υφίσταται κοινωνική αλληλεγγύη και συνοχή σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον, ερώτημα αρκετά σύγχρονο στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης (Newburn, 2017, p. 184). Σε γενικές γραμμές, ο Durkheim τοποθετεί το έγκλημα σε διαφορετική βάση από τις κρατούσες απόψεις της εποχής του. Σε αντίθεση με τις ατομικές προσεγγίσεις που αναζητούν τις αιτίες του εγκλήματος στον δράστη είτε μέσα από βιολογικούς, είτε μέσα από ψυχολογικούς παράγοντες, η προσέγγιση του Durkheim εστιάζει στο μακρο κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο, μένει στο θετικιστικό παράδειγμα. Υπό την επιρροή των κοινωνικών πιέσεων που ασκούν σημαντικούς περιορισμούς στο άτομο, η βούληση και ο αυτοπροσδιορισμός του ατόμου τίθενται υπό αμφισβήτηση.

Παρόμοια με τον Garofalo, ο Durkheim υιοθετεί μια οντολογική προσέγγιση του εγκλήματος θεωρώντας το ως πραγματικό κοινωνικό φαινόμενο που μπορεί με τη

συγκριτική μέθοδο να μετρηθεί, να προσδιοριστεί και να εξαχθούν γενικά συμπεράσματα αναφορικά με τις αιτίες του. Η πραγματικότητα του εγκλήματος εντοπίζεται στην προσβολή των θεμελιωδών αρχών της συλλογικής συνείδησης, προσβολή που εμφανίζεται διαχρονικά και σε όλες τις κοινωνίες.

Επίσης αντιδρώντας στην τάση της εποχής του για ταύτιση του ανήθικου με το παθολογικό, ο Durkheim χαρακτηρίζει το έγκλημα ως ομαλό φαινόμενο άμεσα συνδεδεμένο με τις συνθήκες της συλλογικής ζωής μέσα στην οποία εκδηλώνεται. Συμπληρωματικά, θεωρεί το έγκλημα χρήσιμο και αναπόσπαστο κομμάτι μιας κοινωνίας, τόσο για την κοινωνική εξέλιξη όσο και για την τόνωση της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά εξίσου ανεπιθύμητο με τον ανθρώπινο πόνο, με τον οποίο το παρομοιάζει. Το ότι η εγκληματικότητα θεωρείται ομαλό φαινόμενο, που εμφανίζεται διαχρονικά σε κάθε κοινωνία δεν αποκλείει το γεγονός ότι μπορεί να λάβει νοσηρές διαστάσεις. Σε αυτή την περίπτωση καταλυτικός είναι ο ρόλος των ραγδαίων κοινωνικών αλλαγών που προκαλούν μια κατάσταση απορρύθμισης ή ανομίας, με συνέπεια την όξυνση του εγκληματικού φαινομένου.

2.8. Από τον απόλυτο στον σχετικό ντετερμινισμό

Κατά την πρώτη περίοδο ανάπτυξής της, η εγκληματολογία στηρίζει την επιστημονική της επιχειρηματολογία για την ανθρώπινη φύση στην αντίθεσή της με τις θέσεις της κλασικής σχολής. Σύμφωνα με την ωφελμιστική αντίληψη της κλασική σχολής κάθε άνθρωπος, κινητοποιείται από την ικανοποίηση των επιθυμιών του και προβαίνει στην πράξη αφού πρώτα αξιολογήσει λογικά τα επιμέρους δεδομένα που συνθέτουν τις διάφορες καταστάσεις. Υπ' αυτή την οπτική ο εγκληματίας θεωρείται συνήθως κανονικός άνθρωπος, όμοιος με τον μη-εγκληματία, υπεύθυνος, πέραν των εξαιρέσεων, για τις πράξεις του. Αντίθετα, η ιταλική σχολή, εισάγοντας την αιτιοκρατική προσέγγιση δομεί τις θέσεις της στην απόρριψη των θέσεων αυτών. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα οι ανθρώπινες πράξεις δεν είναι ελεύθερα καθοριζόμενες από τον ίδιο τον άνθρωπο αλλά προκαθοριζόμενες από μια σειρά αιτιών που επιδρούν στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Επομένως και οι εγκληματικές πράξεις, αποτελούν ένα μοιραίο γεγονός στην πορεία ζωής του δράστη. Υπ' αυτή την οπτική, δεν μπορεί να υπάρξει ατομική ευθύνη, παρά μόνο κοινωνική, απέναντι στην κοινωνία στην οποία διαπράττεται το έγκλημα.

Συμβαδίζοντας με την τάση της εποχής για τις κοινωνικές επιστήμες, η ιταλική σχολή υιοθετεί αυτούσια τη θεώρηση της αιτιότητας των φυσικών επιστημών.⁴⁰ Η αναζήτηση βεβαιοτήτων και απόλυτων νόμων που διέπουν τη συμπεριφορά, ανάγεται σε βασική στόχευση της νέας επιστήμης (McDonald, 1968, p.142). Κατ' αυτόν τον τρόπο, όπως και στην περίπτωση των φυσικών επιστημών, όπου τα φυσικά φαινόμενα μπορούν να αναλυθούν ως προς τους νόμους που τα διέπουν και στη συνέχεια να προβλεφθούν, έτσι και τα αίτια που οδηγούν στην πράξη μπορούν με ακρίβεια να ανακαλυφθούν και εν συνεχεία να διαγνωστούν σε κάθε ατομική περίπτωση υποψήφιου δράστη ή δράστη. Επιδιώκεται έτσι στην πρώιμη φάση ανάπτυξης της επιστήμης η δημιουργία μιας θετικιστικής εγκληματολογίας που θα ανακαλύψει αιτιοκρατικές σχέσεις μεταξύ βιολογικών προδιαθέσεων και εγκληματικών συμπεριφορών.

Η διαμάχη μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης αποτελεί ένα κεντρικό, αλλά παραμελημένο ζήτημα στις εγκληματολογικές εργασίες (Schafer, 1977, p.67· Vold & Bernard, 1986 στο Wright, 1995, p.8). Οι θέσεις που αναπτύχθηκαν αντιμετωπίζουν τα δυο ζητήματα είτε ως αμοιβαίως αποκλειόμενα, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα των θέσεων της ιταλικής σχολής, είτε ως συμπληρωματικά. Υπό μια ντετερμινιστική προοπτική, για τους Vold et. al. (2002, pp.28-29) επί της ουσίας δεν υπάρχει αντίθεση μεταξύ της κλασικής και της ιταλικής σχολής. Πρόκειται για δυο εξίσου αιτιοκρατικές θεωρήσεις, με τη διαφορά ότι για την κλασική σχολή, η ποινή μέσω της βεβαιότητας και της ταχύτητας επιβολής της, αποτελεί τον μοναδικό παράγοντα του εξωτερικού περιβάλλοντος που μπορεί να επηρεάσει την ενδεχόμενη εγκληματική συμπεριφορά. Κατά συνέπεια, η διαφορά που εντοπίζεται δεν είναι θεωρητική αλλά αναφέρεται, μάλλον, στο είδος των παραγόντων που ασκούν επιρροή στην εγκληματική συμπεριφορά (το ίδιο). Επισημαίνεται κατ' αυτόν το τρόπο μια δυναμική θεώρηση της συμπεριφοράς, που μπορεί να τροποποιηθεί από τις τρέχουσες επιρροές του περιβάλλοντος, άρα και μια δυναμική θεώρηση της ντετερμινιστικής προοπτικής (Wortley, 2011, p. 9).

⁴⁰ Σύμφωνα με την παραδοσιακή θεώρηση της αιτιότητας στην επιστήμη, μια αιτία X πρέπει να προηγείται και να παράγει ένα αποτέλεσμα Y. Για να αποτελεί το X αιτία πρέπει να είναι «απαραίτητη» και «επαρκής» προϋπόθεση, πράγμα που σημαίνει ότι το Y δεν μπορεί να προκύψει απουσία του X και το Y προκύπτει πάντα παρουσία του X. Βλ. R. Akers, (2013). *Criminological Theories: Introduction and Evaluation*. New York: Routledge, p. 9.

Ακολουθώντας μέσα από μια συγκρουσιακή οπτική, ο Schafer (1976, pp. 484-485) εξαρτά την ύπαρξη ελεύθερης βούλησης από την αντιστρόφως ανάλογη σχέση που έχει με την κοινωνικοποίηση που υφίσταται το άτομο. Κατά την έννοια που της προσδίδει ο Schafer, η κοινωνικοποίηση αναφέρεται σε μια διαδικασία υποταγής του ατόμου στα κυρίαρχα πρότυπα. Κοινώς, όσο πιο επιτυχημένη είναι η κοινωνικοποίηση, τόσο πιο περιορισμένο καθίσταται το άτομο από τις εξωτερικές δυνάμεις. Όταν όμως η κοινωνικοποίηση είναι χαλαρή, το άτομο είναι περισσότερο ελεύθερο ακόμη και να εγκληματήσει ή και να επαναστατήσει ενάντια στις κυρίαρχες δυνάμεις που το κρατούν δέσμιο. Από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, κάθε άτομο αναπτύσσει το σύστημα αξιών, πεποιθήσεων και προτιμήσεων του αναφορικά με τον κόσμο στον οποίο καλείται να ζήσει, να πραγματοποιήσει τις επιλογές του και να λειτουργήσει (το ίδιο). Μέσω της κοινωνικοποίησης ενσταλάζονται στο άτομο οι ιδέες για τον κόσμο και οι επιταγές των κρατούντων κοινωνικο-πολιτικών δυνάμεων, που του «επιβάλλουν» αυτό που θέλει να θέλει. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η κοινωνικοποίηση επηρεάζει, περιορίζει και προκαθορίζει, το είδος και το πλήθος των επιλογών του ατόμου, τις ικανότητές του για δράση και τις επιθυμίες του, προτού καν αναπτυχθεί η όποια ιδιότητα του ατόμου για ελεύθερη βούληση.

Αντίθετα, άλλοι θεωρητικοί χρησιμοποιούν την κοινωνιοποιητική διαδικασία ως τον ενδιάμεσο κρίκο που συνδέει τον ντετερμινισμό με την ελευθερία της βούλησης. Όπως επισημαίνει ο Jeffery (1959, pp.11-13) η κοινωνικοποίηση, μέσα από την καλλιέργεια στο άτομο προβλέψεων για τις αναμενόμενες συνέπειες της συμπεριφοράς του, δημιουργεί το πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσεται η ατομική ευθύνη. Ή με άλλα λόγια ο ντετερμινισμός οδηγεί στην ευθύνη (το ίδιο). Ειδικότερα, η διαδικασία της κοινωνικοποίησης στηρίζεται σε μια διαδικασία ανάληψης ρόλων που δίνει στο άτομο τη δυνατότητα να διεξάγει προβλέψεις για τις συνέπειες της συμπεριφοράς του και ακολούθως να κατευθύνει τις ενέργειές του απέναντι στους άλλους (το ίδιο). Διενεργείται έτσι, ένα είδος πρόβλεψης των συνεπειών της μελλοντικής συμπεριφοράς που προσανατολίζει τη δράση του κάθε ατόμου, ενώ παράλληλα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διατήρηση των κοινωνικών σχέσεων. Κατά τον Jeffrey η έννοια της ευθύνης έχει διττή σημασία καθώς μπορεί να συμβάλλει τόσο στη λειτουργία της κοινωνίας όσο και στην κατανόηση της κοινωνικής ψυχολογίας της ανάπτυξης της προσωπικότητας.

Για τον Glaser (1973, pp.486-490) οι προβλέψεις για τις αναμενόμενες συνέπειες διαδραματίζουν επίσης έναν κομβικό ρόλο στη σύνθεση μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης. Στο πλαίσιο αυτό, υπογραμμίζεται ο δημιουργικός ρόλος της ανθρώπινης σκέψης. Κατά τον ίδιο, ενώ η σκέψη ενέχει πάντα έναν προκαθορισμό που προέρχεται τόσο από την προηγούμενη μάθηση, όσο και τις εμπειρίες, χαρακτηρίζεται παράλληλα, από ένα στοιχείο της δημιουργικότητας. Κάτω από αυτή τη σκοπιά, οι προβλέψεις για τις αναμενόμενες συνέπειες της συμπεριφοράς δεν σχηματοποιούνται απόλυτα από τις προηγούμενες εμπειρίες, καθώς κάθε νέα κατάσταση μπορεί να φέρει το άτομο αντιμέτωπο με νέα προβλήματα. Η σκέψη του ατόμου επί της συμπεριφοράς του, πριν, μετά ή κατά τη διάρκεια της εκδηλούμενης συμπεριφοράς, ενέχει στο πλαίσιο του φαντασιακού μια διεργασία αναδόμησης της συμπεριφοράς που σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι πολύ δημιουργική, παράγοντας νέους τρόπους ερμηνείας των δεδομένων και τρόπους δράσης. Ακριβώς σε αυτή την αυθεντικότητα ή δημιουργικότητα της σκέψης ο Glaser εντοπίζει την ελευθερία της βούλησης του ατόμου. Ή όπως σημειώνει παραπέμποντας στον William James «*Η ελευθερία της βούλησης (...) σημαίνει καινοτομίες στον κόσμο, το δικαίωμα να περιμένουμε ότι το μέλλον (...) δεν επαναλάβει αυτούσιο το παρελθόν*» (James στο ίδιο p.489).

Η σύνθεση μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης αποτελεί κεντρική πρόταση του Matza (1964) στο έργο του “*Delinquency and drift*”, μέσα από το οποίο ασκείται έντονη κριτική στις ντετερμινιστικές εξηγήσεις που μέχρι τότε είχε υιοθετήσει η επιστήμη της εγκληματολογίας. Κατά τον ίδιο η θετικιστική εγκληματολογία έχει επηρεαστεί σημαντικά από τα βιολογικά της θεμέλια. Αν και κατά την εξέλιξη της επιστήμης, το ενδιαφέρον των εγκληματολόγων για τη βιολογική επίδραση της εγκληματικής συμπεριφοράς μειώθηκε σημαντικά, η απόλυτα αιτιοκρατική προσέγγιση της συμπεριφοράς υιοθετήθηκε και από τις ακόλουθες ψυχολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις. Έτσι, η συμπεριφορά του δράστη, εξακολουθούσε να είναι δέσμια εξωτερικών περιορισμών, όπως και στην περίπτωση των βιολογικών παραγόντων.

Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Matza δεν μπορεί να υπάρξει επιστήμη χωρίς ντετερμινισμό. Κατά την άποψή του, οι άνθρωποι ταλαντεύονται μεταξύ επιλογής και περιορισμών (το ίδιο p.7). Κάτω από αυτή τη σκοπιά, προτείνει την ύπαρξη ενός σχετικού (soft) ντετερμινισμού που συγκεράζει τα δύο στοιχεία. Υπ’ αυτή την έννοια

από τη μια διατηρείται η αρχή της αιτιοκρατίας ως οδηγός για μια εις βάθος έρευνα, από την άλλη ο αιτιακός καθορισμός των ανθρώπινων δράσεων δεν στερεί κάτι από την ελευθερία τους. Η σύνθεση των δυο εννοιών δεν συντελείται μέσω της αμφισβήτησης της ύπαρξης των αιτιών, αλλά με την υπόδειξη των ειδικών αιτιών που είναι παρούσες. Όπως ο ίδιος αναφέρει (Στο ίδιο, pp.27-28):

«Οι περισσότεροι άνθρωποι συμπεριλαμβανομένων των παραβατών του ποινικού νόμου, δεν είναι ούτε εντελώς ελεύθεροι, ούτε ολότελα περιορισμένοι, αλλά κυμαίνονται κάπου στη μέση...Από αυτή την οπτική ο ντετερμινισμός δεν χάνει την αξία του. Μπορούμε να εξακολουθούμε να συμπεριφερόμαστε σαν όλα να είναι γνωστά, αλλά απέχουμε τουλάχιστον προσωρινά από την εικόνα του εγκληματία που έχει δομηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να ταιριάζει στην κοινωνική επιστήμη. Η εικόνα του παραβάτη που επιθυμώ να μεταφέρω είναι αυτή της ρευστότητας πρόκειται για ένα δρών υποκείμενο που ούτε εξαναγκάζεται στις πράξεις του, ούτε τις επιλέγει ελεύθερα, δεν είναι ούτε διαφορετικό ... αλλά ούτε και το ίδιο με το άτομο που συμμορφώνεται στις επιταγές του ποινικού νόμου...»

Κατά την περίοδο δημοσίευσης του έργου του Matza το οικοδόμημα του απόλυτου ντετερμινισμού αμφισβητείται συνολικά από τις κοινωνικές επιστήμες (Wright, 1995, p.9). Υπό την επιρροή των εξελίξεων στις φυσικές επιστήμες, που απορρίπτουν πλέον την εφαρμογή ενός «σκληρού» ντετερμινιστικού μοντέλου, οι κοινωνικές επιστήμες, αν και καθυστερημένα, δεν αναζητούν πια τη βεβαιότητα αλλά συχνές συνδέσεις μεταξύ των φαινομένων (McDonald, 1968, p.142). Διαπιστώνεται έτσι ένα πέρασμα από τον «σκληρό», απόλυτο ντετερμινισμό σε μια πιο σχετική (soft) ντετερμινιστική θεώρηση,⁴¹ πράγμα που επηρεάζει και την επιστήμη της εγκληματολογίας.

Στο πλαίσιο αυτό η έννοια της αιτιότητας συγκροτείται μέσα από μια διαφορετική οπτική. Ειδικότερα, όπως εξηγεί ο Φαρσεδάκης (2005α, σ.143) σε αντίθεση με αυτά που ισχύουν στις φυσικές επιστήμες στην εγκληματολογία η έννοια της αιτιότητας είναι πολύ πιο σύνθετη και παρουσιάζει τα εξής ιδιαίτερα

⁴¹ Η έννοια του σχετικού (soft) ντετερμινισμού αντιμετωπίζει τους δυο όρους (ντετερμινισμός-ελευθερία της βούλησης) ως συμπληρωματικούς. Υπ' αυτό το πρίσμα το δίλλημα μεταξύ ντετερμινισμού- ελευθερία της βούλησης, αποτελεί ψευδοδίλλημα. Το αντίθετο της αιτιοκρατίας δεν είναι η ελευθερία, αλλά η τυχαιότητα. Αν οι άνθρωποι μπορούσαν να απαλλαγούν από την αιτιότητα, η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν θα ήταν ελεύθερη αλλά ακατανόητη και χαοτική. Ο ρόλος, δε των ατόμων και των ομάδων μέσα στο αιτιακό πλέγμα δεν είναι στατικός αλλά δυναμικός. Βλ. S. Tomkins (1962). *Affect, Imagery, Consciousness: The Positive Affects*, Vol. 1, New York: Springer. D. Matza (1964). *Delinquency and drift*. New York: Wiley & Sons. G. Smith (1968). *Determinism, Freedom and Responsibility*. *Issues in Criminology*, 3, 183-194. MacIver, R. M. (1942). *Social Causation*. Boston: Ginn.

χαρακτηριστικά: (1) Εγκληματολογικά η αιτιότητα δεν εμφανίζεται ως μοναδικό γενεσιουργό γεγονός αλλά ως ένα σύνολο αλληλεξαρτώμενων παραγόντων. Δεν είναι «γραμμική», αλλά «κυκλική». (2) Έχει ένα περισσότερο συγκεκριμένο χαρακτήρα καθώς εντάσσεται σε ένα χρονικό και τοπικό πλαίσιο. (3) Αξιολογείται πάντα σε σχέση με το επίπεδο στο οποίο τοποθετείται: του συνόλου της εγκληματικότητας ή του εγκλήματος ως ατομικού φαινομένου. Ακολουθώς, λόγω της πολυπλοκότητας που παρουσιάζει η αιτιότητα, οι έννοιες των αιτιών και των νόμων αντικαθίστανται από αυτές των παραγόντων⁴² και των κινήτρων, ενώ παράλληλα εγκαινιάζονται συνθετικές έννοιες, που χρησιμοποιούνται στο στάδιο της αναδόμησης της αιτιότητας (το ίδιο, σ.144).

⁴² Οι παράγοντες αναφέρονται στους όρους που με τη δράση και την αλληλεπίδρασή τους διευκολύνουν σε μεγάλο βαθμό την έλευση του εγκλήματος. Βλ. Σ. Αλεξιάδης (2011). *Εγκληματολογία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα. 2011, σ. 45. Βλ. επίσης Κ. Σπινέλλη (2014). *Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 202.

Κεφάλαιο 3: Ατομοκεντρικές (ψυχολογικές) θεωρήσεις του περάσματος στην πράξη

3.1. Η εγκληματική συμπεριφορά υπό το ψυχαναλυτικό πρίσμα.

Κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, οι ψυχαναλυτικές εξηγήσεις της εγκληματικής συμπεριφοράς κατέχουν εξέχουσα θέση στο πλαίσιο της μελέτης του ψυχισμού του δράστη, συμβάλλοντας σημαντικά στην ανάπτυξη της κλινικής προσέγγισης στην εγκληματολογία (Newburn, 2017, p.161 · Φαρσεδάκης, 1990, σ.403· West, 1988, p.84).⁴³ Υπό το ψυχαναλυτικό πρίσμα η εμπλοκή στο έγκλημα προσεγγίζεται ως έκφανση υποβοσκόντων παθολογικών ψυχικών διεργασιών, ισοδυναμώντας έτσι με παθολογική ψυχολογική συμπεριφορά. Συντελείται έτσι μια στροφή στη θεώρηση της εγκληματικής συμπεριφοράς, από εγγενή σε αποκτηθείσα διαταραχή, μεταφέροντας την εστία του ενδιαφέροντος από τις βιολογικές στις ψυχολογικές εξηγήσεις (Valiér, 1998, p.4). Στο πλαίσιο αυτό, η διερεύνηση των ασυνείδητων κινήτρων και η ανίχνευση ειδικών χαρακτηριστικών προσωπικότητας ανάμεσα στους δράστες ανάγεται σε πρωταρχικό σκοπό των ερευνών που εξετάζουν την εμπλοκή στο έγκλημα (Bromberg, 1953, p.166).

Η ψυχανάλυση⁴⁴ γίνεται αντιληπτή τόσο ως ένας τρόπος πρόσβασης στη δομή της προσωπικότητας του εγκληματία, όσο και ως θεραπευτική μέθοδος των ψυχικών προβλημάτων που πυροδοτούν την εγκληματική δράση (Bowden, 1990, p.106· Garland, 1988, p.138· Martin, 1988, pp. 38-39). Σύμφωνα με τις ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις, η εμπλοκή στο έγκλημα, αποτελεί μια εκδήλωση ενδοψυχικών συγκρούσεων, στη βάση μιας προσωπικότητας που δεν διαθέτει τον απαραίτητο αυτοέλεγχο, προκειμένου να διοχετεύσει τις ασυνείδητες παρορμήσεις σε κοινωνικά αποδεκτές πράξεις (Fitzpatrick, 1976, p.69).

⁴³ Πρόκειται για μια περίοδο που οι παγκόσμιοι πόλεμοι δημιουργούν την ανάγκη κατανόησης της ανθρώπινης επιθετικότητας, ενισχύοντας έτσι και το ενδιαφέρον για την ψυχανάλυση. Βλ. C. Valiér (1998). *Psychoanalysis and crime in Britain during the inter-war years. In Selected Papers from the 1995 British Criminology Conference, Loughborough*, 1, p.1.

⁴⁴ Για τον ορισμό της ψυχανάλυσης, ο Καλογερόπουλος παραπέμπει στον ορισμό που ο Freud προόριζε για την Encyclopedia Britannica το 1923: «Ψυχανάλυση είναι η επονομασία που αποδίδεται: 1) Σε μια διαδικασία για την ανίχνευση διανοητικών διενεργειών σχεδόν μη προσιτών αλλιώς, 2) μιας μεθόδου μεταχείρισης των νευρωτικών διαταραχών που βασίζεται σ' αυτή την ανίχνευση, 3) μιας σειράς ψυχολογικών αντιλήψεων που αποκτήθηκαν μ' αυτό τον τρόπο που λειτουργούν προοδευτικά σαν μια νέα επιστήμη». Βλ. Δ. Καλογερόπουλος (2013). *Η ψυχαναλυτική προσέγγιση στην εγκληματολογία. Εγκληματολογία*, 1-2, 6-19.

Παρά το έντονο ενδιαφέρον μερίδας ψυχαναλυτών για το έγκλημα, οι εξηγήσεις που προτείνονται, υπό το πρίσμα της ψυχανάλυσης, δεν αποτελούν εξειδικευμένες εγκληματολογικές θεωρίες. Η ψυχαναλυτική θεωρία εξετάζει την εγκληματική δράση, όχι ως κάτι το ξεχωριστό για το οποίο θα πρέπει να αναζητηθούν ειδικές αιτίες, αλλά ως έκφραση της γενικότερης συμπεριφοράς του ατόμου (Falk, 1966, p.1).

Η παράθεση των ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων για την εγκληματικότητα αποτελεί ένα ιδιαίτερα απαιτητικό και δύσκολο πόνημα λόγω της πληθώρας των θέσεων που αναπτύσσονται από τις διάφορες σχολές. Άλλωστε και σήμερα η επίδρασή τους στην ακαδημαϊκή εγκληματολογία εμφανίζεται περιορισμένη (West, 1988, p.84). Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς ότι η ψυχανάλυση φέρνει στο προσκήνιο τη σημασία των ψυχικών διεργασιών στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη, ρίχνοντας φως στο παρελθόν και στα βιώματα του δράστη. Συμπληρωματικά, μέσα από τη σύνδεση της εμπλοκής στο έγκλημα, με τις εμπειρίες της βρεφικής και πρώιμης παιδικής ηλικίας τοποθετεί στο επίκεντρο των προσπαθειών πρόληψης της εγκληματικότητας, το παιδί και την υποστήριξη του περιβάλλοντος που διαβιεί.⁴⁵

3.1.1. Το έγκλημα ως σύμπτωμα των παθολογικών ψυχικών διεργασιών του δράστη.

Οι θέσεις που αναπτύσσονται στο ψυχαναλυτικό φάσμα για την εγκληματική συμπεριφορά αντλούν από τις θεωρητικές συλλήψεις του Freud για την προσωπικότητα. Υπό την επιρροή της αιτιοκρατίας, ο Freud όπως και ο Lombroso μέσω του αταβισμού, θεωρεί ότι η επίδραση του παρελθόντος και ειδικότερα των εμπειριών της παιδικής ηλικίας, είναι καταλυτικής σημασίας για την εμπλοκή στο έγκλημα (Valiér, 1998, p.4). Σε αντίθεση ωστόσο με τον Lombroso, για τον οποίο ο εκ γενετής εγκληματίας ακολουθεί μια προδιαγεγραμμένη πορεία, μέσα από τη θεραπευτική μέθοδο της ψυχανάλυσης ο Freud υποστηρίζει τη δυνατότητα διαχείρισης και τροποποίησης των συμπτωμάτων της προσωπικότητας του δράστη.⁴⁶

⁴⁵ Βλ. Valiér, 1998, ό.π., p.1.

⁴⁶ Αν και οι περισσότερες ψυχολογικές θεωρίες βασίζονται στη ντετερμινιστική θεώρηση η οποία καθοδηγεί τις θεωρητικές και ερευνητικές προσπάθειες διερεύνησης της εγκληματικής συμπεριφοράς, μια απόλυτα ντετερμινιστική προσέγγιση αντίκειται στο πρακτικό επίπεδο εφαρμογής των θεωριών που αναφέρεται στην ψυχολογική θεραπεία. Έτσι, ενώ οι ψυχολογικές θεωρίες διαμορφώνονται στη βάση ενός αιτιοκρατικού μοντέλου, η θεραπεία προϋποθέτει τη βούληση του ατόμου για να επέλθει αλλαγή μέσω της όποιας παρέμβασης. Βλ. R. Wortley (2011). *Psychological criminology: an integrative approach*. Willan, pp. 7-9.

Κατά τον Freud, οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως αντικοινωνικοί. Τόσο οι νομοταγείς πολίτες όσο και οι παραβάτες του ποινικού νόμου μοιράζονται τις ίδιες έμφυτες επιθετικές παρορμήσεις και καθοδηγούνται από την εγωκεντρική τάση της ικανοποίησης των ατομικών τους επιθυμιών (Falk, 1966, p.1· Blackburn, 1993, pp. 111-112· Cervone & Pervin, 2003/2013, σ. 124). Η πρωτογενής αυτή εχθρότητα των ανθρώπων μεταξύ τους αποτελεί μια διαρκή απειλή απέναντι στην κοινωνική συνοχή, γι' αυτό και πρωταρχικό ρόλο της κοινωνίας αποτελεί ο περιορισμός των επιθετικών ορμών και η καταστολή των εξωτερικεύσεών τους (Freud, 1930/1974, σ.43).⁴⁷ Κατ' αυτόν τον τρόπο, συντελείται και την προσαρμογή στην πραγματικότητα.

Οι ψυχαναλυτικές εξηγήσεις της εγκληματικής συμπεριφοράς διαμορφώνονται στη βάση του εννοιολογικού εργαλείου που δημιούργησε ο Freud για την κατανόηση του ανθρώπινου ψυχισμού. Η προσωπικότητα, σύμφωνα με το δεύτερο διευρυμένο μοντέλο που παρουσίασε ο Freud το 1923, αναλύεται σε τρεις δομές ή τρία επίπεδα συνειδητότητας, που αποτελούνται από το Εκείνο, το Υπερεγώ και το Εγώ (Φροϋντ, 1933/1977).⁴⁸ Το Υπερεγώ, που σηματοδοτεί την ενσωμάτωση των πολιτισμικών απαγορεύσεων, τη δυναμική ισχύ των αναστολών και τη συγκράτηση από την άμεση ικανοποίηση των ατομικών επιθυμιών, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην προσαρμογή

⁴⁷ Ειδικότερα, ως προς τη σχέση του ατόμου με την κοινωνία ο Freud αναφέρει «Είναι αλήθεια πως η φύση δεν μας ζητά περιορισμούς των ορμών, θα μας άφηνε ελεύθερους, αλλά έχει τον δικό της δραστικό τρόπο να μας περιορίζει, μας σκοτώνει, ψυχρά, ωμά, αλύπητα, όπως μας φαίνεται, ακριβώς με τις ικανοποιήσεις μας. Ακριβώς εξαιτίας αυτών των κινδύνων, με τους οποίους μας απειλεί η φύση, ενωθήκαμε και δημιουργήσαμε τον πολιτισμό, που κοντά στα άλλα οφείλει να κάνει δυνατή τη συμβίωσή μας». Βλ. S. Freud (1974). *Το μέλλον μιας αυταπάτης* (μτφρ. Γιώργου Βαμβαλή). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1927), σ.85-86.

⁴⁸ (I.) Το Εκείνο, αποτελεί το σκοτεινό και απρόσιτο κομμάτι της προσωπικότητας. Πρόκειται για μια χαώδη κατάσταση στην οποία αντανακλώνται και εκφράζονται ψυχολογικά, οι σωματικές ορμές. Το Εκείνο δεν διαθέτει κάποια οργάνωση και λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή της ηδονής, προς την κατεύθυνση δηλαδή της ικανοποίησης των ενστίκτων. (II.) Το Υπερεγώ, αντιπροσωπεύει όλους τους ηθικούς περιορισμούς και τις απαγορεύσεις που ασκούνται από το εξωτερικό περιβάλλον και εσωτερικεύονται από το άτομο κατά την εξελικτική του πορεία. Το Υπερεγώ αναπτύσσεται σύμφωνα με τα πρότυπα των γονιών και κατ' αυτόν τον τρόπο αποτελεί φορέα της παράδοσης και των σύγχρονων αξιών. (III.) Το Εγώ, περιγράφει το πιο επιφανειακό κομμάτι του ψυχικού μηχανισμού και μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί ως σύστημα αντίληψης – συνείδησης, καθώς παρουσιάζει τη μεγαλύτερη εγγύτητα προς τον εξωτερικό κόσμο. Δέχεται ερεθίσματα τόσο από το εξωτερικό, όσο και το εσωτερικό περιβάλλον, ενώ επί της ουσίας διαμεσολαβεί μεταξύ του Εκείνο και της πραγματικότητας. Το Εγώ τοποθετείται ανάμεσα στην επιθυμία του Εκείνο και της πραγματοποίησής της, μέσω των αναστολών που προβάλλονται από τη σκέψη. Σε αντιδιαστολή με την αρχή της ηδονής, το Εγώ καθοδηγείται από την αρχή της πραγματικότητας. Περιορίζεται δε στις δράσεις του από τις εσωτερικευμένες απαγορεύσεις του Υπερεγώ. Ο ρόλος του Εγώ αναφέρεται στην εναρμόνιση των δυνάμεων και των επιρροών που ασκούνται στον ψυχικό μηχανισμό. Βλ. Σ. Φροϋντ (1977). *Νέα σειρά των παραδόσεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση* (μτφρ. Κλαίρης Τρικεριώτη). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1933), σσ.59-81.

του ατόμου. Ακολούθως, η ύπαρξη ελλειμμάτων του Υπερεγώ δυσχεραίνει τις ατομικές δυνατότητες προσαρμογής. Στις ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις εντοπίζονται τρεις τύποι εγκληματικής συμπεριφοράς που σχετίζονται με δυσλειτουργίες του Υπερεγώ. Οι εν λόγω τύποι αφορούν (Newburn, 2017, pp.161-162 · Andrews & Bonta, 2010, p. 89-92 · Blackburn, 1993, pp. 113-116):

(α) Στον τύπο του αδύναμου Υπερεγώ. Πρόκειται για τον «γνήσιο εγκληματία» που λειτουργεί στο επίπεδο του πρωτόγονου ανθρώπου (Δημόπουλος, 2008, σ.221). Ο γνήσιος εγκληματίας δεν έχει εσωτερικεύσει τις κοινωνικές απαιτήσεις και περιορίζει τις αντικοινωνικές του τάσεις μόνο μπροστά στον φόβο της τιμωρίας. Τα αίτια αυτού του τύπου εντοπίζονται σε βιολογικούς παράγοντες. Εφόσον το άτομο δε διαθέτει αναπαραστάσεις για τις κοινωνικά επιθυμητές αλλά και τις τιμωρητέες συμπεριφορές, η δράση, ανεξαρτήτως κοινωνικού ή αντικοινωνικού προσήμου, κινητοποιείται από την άμεση ικανοποίηση των επιθυμιών του. Τα χαρακτηριστικά του αδύναμου Υπερεγώ, που τίθενται ανεξάρτητα από την εκδήλωση ή όχι εγκληματικής συμπεριφοράς, αποτελούνται από την περιφρόνηση των συμβατικών κανόνων και διαδικασιών, την ύπαρξη αντικοινωνικών πεποιθήσεων, την έλλειψη μακροπρόθεσμων σχεδιασμών, την έλλειψη αισθήματος ενοχής, την πρόωπη εμφάνιση προβλημάτων διαγωγής, τις συγκρούσεις με τις αρχές και τη συναισθηματική αποστασιοποίηση από τους άλλους.

(β) Στον τύπο του αυστηρού Υπερεγώ ή του νευρωτικού δράστη. Στο πλαίσιο αυτό η εγκληματική συμπεριφορά εκδηλώνεται στη βάση απωθημένων νευρωτικών συγκρούσεων και έχει καθαρά ιδεοληπτικό χαρακτήρα, όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις της κλεπτομανίας και της πυρομανίας. Παρά το γεγονός ότι η διάπραξη του εγκλήματος, είναι συνειδητή και γίνεται αποδεκτή από το εγώ κατά τη στιγμή της τέλεσης, η αποδοχή αυτή είναι αποτέλεσμα ασυνείδητων διεργασιών που λαμβάνουν χώρα εκτός του πεδίου ελέγχου του εγώ (Alexander και Staub, 1929/1985, σ. 63).

(γ) Στον τύπο του «αποκλίνοντος Υπερεγώ» ή του «φυσιολογικού» αντικοινωνικού δράστη. Σε αντίθεση με τον τύπο του νευρωτικού δράστη, ο παρεκκλίνοντας τύπος χαρακτηρίζεται από απουσία ενοχικού συναισθήματος για ορισμένα είδη συμπεριφοράς. Η κατάσταση αυτή είναι απόρροια μιας φυσιολογικής εξέλιξης του Υπερεγώ που ωστόσο δομείται στη βάση αντικοινωνικών προτύπων, πιθανώς ως αποτέλεσμα της ταύτισης του παιδιού με έναν αντικοινωνικό γονέα. Στην περίπτωση αυτή δεν αναφέρονται ψυχολογικά ελλείμματα. Πρόκειται για τον μοναδικό

τύπο εγκληματία, που δεν διαφέρει στην ψυχική του υφή από τους υπόλοιπους ανθρώπους (Alexander και Staub, 1929/1985, σ. 36).⁴⁹

Οι ψυχαναλυτικές εξηγήσεις αναπτύσσονται κάτω από μια νομοτελειακή προοπτική, αποδίδοντας προεξάρχουσα θέση στον ρόλο των ενστίκτων. Ωστόσο με την εξέλιξη των θεωριών και υπό το φως νέων δεδομένων, υποβαθμίζεται ο ρόλος των ενστίκτων και προβάλλονται περισσότερο δυναμικά χαρακτηριστικά της προσαρμοστικότητας του Εγώ καθώς και περιβαλλοντικοί παράγοντες που πυροδοτούν την εγκληματική συμπεριφορά (Fitzpatrick, 1976, p. 68).

3.1.2. Το έγκλημα ως χαρακτηριστικό του τρόπου ζωής του δράστη.

Προς αυτή την κατεύθυνση ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της ατομικής ψυχολογίας του Adler, που επικεντρώνεται στη σχέση του ατόμου με την κοινωνία. Για τον Adler, το έγκλημα αποτελεί χαρακτηριστικό του τρόπου ζωής του δράστη και δείχνει την αποτυχία του ατόμου να ανταπεξέλθει στους σκοπούς που τίθενται από την κοινωνία (Shon & Mansanger, 2019, p.11). Παρομοίως, η διαφοροποίηση του εγκληματία από τον μη εγκληματία μπορεί να προσεγγιστεί μόνο μέσα από την ολιστική θεώρηση του τρόπου ζωής του κάθε δράστη. Ο Adler τοποθετεί στο επίκεντρο της διάκρισης, μεταξύ εγκληματιών και μη, το «*Gemeinschaftsgefühl*», που μεταφράζεται ως το αίσθημα του «ανήκειν» στην κοινότητα (Adler, 1924 στο ίδιο p. 6). Υπ' αυτή την οπτική, η δέσμευση των νέων απέναντι στην κοινωνία θεμελιώνεται στην ύπαρξη ενδιαφέροντος για το καλό των άλλων και στο αίσθημα ότι τα μέλη της κοινωνίας αποτελούν μέρος μιας κοινής προσπάθειας.

Κεντρικό στη θεωρία του Adler είναι το αίσθημα μειονεξίας, που αναφέρεται σε μια υγιή και σύμφυτη με την ανθρώπινη φύση κατάσταση, η οποία ωστόσο

⁴⁹ Οι ανωτέρω τύποι εγκληματιών, ταξινομούνται επίσης ως οργανικά προσδιορισμένοι, ψυχολογικά προσδιορισμένοι και ομαλοί. F. Alexander και H. Staub (1985). *Ο εγκληματίας και οι δικαστές του κάτω από το φως της ψυχανάλυσης* (μτφρ. Κ.Λ. Μεραναίου). Αθήνα: Εκδόσεις Μαρή. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1929), σσ. 37-38. Άλλοι παράγοντες εμπλοκής στο έγκλημα, που εντάσσονται στο πλαίσιο της ψυχαναλυτικής προοπτικής, αφορούν: (α) Στον ρόλο της ψύχωσης. (β) Στον ρόλο των ειδικών περιστάσεων, όπου η εγκληματική συμπεριφορά συνιστά αντίδραση σε ακραίες, μεμονωμένες συνθήκες. (γ) Στον ρόλο του αισθήματος της αδικίας που διακατέχει τον δράστη. (δ) Στη δράση του αλκοόλ και των ναρκωτικών. (ε) Στις ατυχείς συγκυρίες και στο έγκλημα από αμέλεια που μπορεί επίσης να αντανάκλα την ύπαρξη ασυνείδητων κινήτρων. D. A. Andrews & J. Bonta (2010). *The psychology of criminal conduct*. (5th ed.) New Providence, NJ: LexisNexis Group, p. 91, G. Falk, (1966). *The psychoanalytic theories of crime causation. Criminologica*, 4, p. 8.

εντείνεται μέσα από τις αρνητικές επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος.⁵⁰ Υπό το κράτος της μειονεξίας η εγκληματική συμπεριφορά και οι εκδηλώσεις της επιθετικότητας, αποτελούν μια ασυνείδητη υπεραναπλήρωση του ατόμου σε σχέση με τις ανεπάρκειές του (Βλάχου, 2008, σ.41 · Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, σ.129).

3.1.3. Το πέρασμα στην πράξη στο πλαίσιο της κλινικής εγκληματολογίας: η θεωρία του De Greeff.

Υπό την επιρροή των ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων, τόσο του Freud όσο και του Adler, στο πλαίσιο της κλινικής εγκληματολογίας, ο De Greeff αναπτύσσει τη θεωρία του για τα στάδια του περάσματος στην εγκληματική πράξη. Χρησιμοποιώντας την επαγωγική μέθοδο, ο De Greeff διαμορφώνει τις θέσεις του μέσα από τη συλλογή υλικού από το πεδίο. Για τον ίδιο η θεωρητική προσέγγιση του Lombroso αναφορικά με τον εγκληματία άνθρωπο είναι εγκλωβισμένη στη βιολογική φιλοσοφία της εποχής που αναπτύσσεται. Παρομοίως, η προσέγγιση του Freud αν και ξεφεύγει από τη βιολογική βάση της ψυχιατρικής και της εμπειρικής ψυχολογίας, καθώς επενδύει το ένστικτο με μια ψυχική υπόσταση, παραμένει εγκλωβισμένη στο άτομο.⁵¹

Ο De Greeff τοποθετεί την προπαρασκευή της προσωπικότητας στην παιδική ηλικία. Η προσωπικότητα οικοδομείται μέσα από την αλληλεπίδραση ενστικτωδών ορμών και επίκτητων πνευματικών λειτουργιών (De Greeff, 1942/1989, σ. 81). Στη

⁵⁰ Κατά τον Adler, οι άνθρωποι έρχονται στη ζωή αβοήθητοι, με την επιβίωσή τους να εξαρτάται από τη μέριμνα των άλλων. Μέσα από τις ενέργειες του ατόμου για ανταπόδοση της βοήθειας που εισπράττει, παράγονται συμπεριφορές αμοιβαίας συνεισφοράς και ωφέλιμες για το άτομο αλλά και για τους άλλους. Ωστόσο, καταστάσεις όπως ένα πραγματικό μειονέκτημα ή η παραμέληση της οικογένειας μπορεί να επιβαρύνουν το άτομο σε τέτοιο βαθμό, ώστε να το απομακρύνουν από ωφέλιμες συμπεριφορές και να ενισχύσουν το αίσθημα μειονεξίας. Για να αντισταθμίσει το διογκωμένο αίσθημα μειονεξίας, το άτομο επικεντρώνεται στον εαυτό του, δημιουργώντας μια πλασματική εικόνα ανωτερότητας σε σχέση με τους άλλους. Η επικέντρωση του ατόμου στον εαυτό του οδηγεί σε αποκλίσεις από τη νόρμα που εκδηλώνονται είτε μέσα από την εκδήλωση ψυχικών διαταραχών, είτε μέσα από εγκληματική συμπεριφορά. Βλ. P. Shon & E. Mansager (2019). *Negligent criminology: Alfred Adler's influence on Bernard, Sheldon, and Eleanor Glueck. European Journal of Criminology*.1-18.

⁵¹ Ο Freud, κατά τον De Greeff, προσεγγίζει την ύπαρξη του άλλου σε σχέση με το άτομο, αποκλειστικά ως αντικείμενο επιθυμίας. Αντίθετα οι προσπάθειες κατανόησης του ανθρώπινου ψυχισμού θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνουν τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι συνδέονται ο ένας με τον άλλο. Βλ. E. De Greeff (1989). *Έρωτας και εγκλήματα από έρωτα* (μετφρ.:Ηρούς Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1942), σσ.54-55.

θεωρία του, το ένστικτο ορίζεται ως μια έμφυτη τάση του ατόμου προς μια συγκεκριμένη δραστηριότητα.⁵²

Κατά τον ίδιο, η κοινωνικοποίηση προκύπτει ως απόρροια της ώθησης, που ασκείται από το ένστικτο της αφομοίωσης στην ομάδα. Στη βάση αυτή, το άτομο έρχεται σε επαφή με τα ισχύοντα ήθη και έθιμα και συμμορφώνεται στην κοινή λογική (De Greeff, 1942/1989, σ.87). Έτσι, αποκτά έναν κώδικα ηθικών κανόνων που εσωτερικεύεται από το περιβάλλον και διαμορφώνεται με έναν τρόπο προσωποποιημένο, σύμφωνα με τις εμπειρίες και τις ροπές του. Οι ηθικοί αυτοί κανόνες με τη σειρά τους, αντικαθιστούν τις εσωτερικές παρορμήσεις, με τις οποίες βρίσκονται σε διαρκή ανταγωνισμό, αναστέλλοντας την άμεση ικανοποίησή τους.

Ωστόσο, η ενστικτώδης ζωή του ατόμου εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Για την ακρίβεια, όπως επισημαίνει ο De Greeff ένα ολόκληρο τμήμα της τρέχουσας δραστηριότητας, που αναφέρεται στις δευτερευούσης σημασίας επιλογές της καθημερινότητας, είναι παραχωρημένο σε αυθόρμητες επιλογές και αποφάσεις (το ίδιο σσ.88-89). Πρόκειται για καταστάσεις στις οποίες το άτομο θεωρεί ότι δρα ελεύθερα, όμως οι πράξεις του υποκινούνται από έναν εσωτερικό ντετερμινισμό. Η προτίμηση μιας κατάστασης, έναντι μιας άλλης, ακόμη και για απλά πράγματα, είναι αποτέλεσμα μιας καθορισμένης ψυχικής διαδικασίας κατά την οποία υποβόσκουσες ροπές ωθούν προς μια προβλεπόμενη κατεύθυνση. Έτσι, το άτομο, ορμώμενο από τη συναισθηματική του ζωή, δεσμεύεται σε μικρές και φαινομενικά ανώδυνες επιλογές, που μπορούν όμως να το οδηγήσουν σε ιδιαίτερα προβληματικές καταστάσεις.⁵³

Έτσι, μέσα από την περιγραφή του ψυχικού μηχανισμού, κατά τον οποίο ο μελλοντικός δράστης αφήνεται σταδιακά στις ενστικτώδεις επιθυμίες του, ο De Greeff σκιαγραφεί τη διαδικασία του περάσματος στην εγκληματική πράξη. Πρόκειται για μια

⁵² Το ψυχικό σύστημα, σύμφωνα με τον De Greeff κινητοποιείται από δυο, ανταγωνιστικές μεταξύ τους, κατηγορίες ενστίκτων: (α) Τα ένστικτα άμυνας, που αποσκοπούν στη συντήρηση του Εγώ και εκδηλώνονται μέσα από το φόβο τη φυγή και την επίθεση. (β) Τα ένστικτα αγάπης που σχετίζονται με τη θυσία του εαυτού και την αποδοχή του άλλου και στοχεύουν, αντίθετα, στη συντήρηση του ανθρώπινου είδους. Τα ένστικτα μορφοποιούνται και εκδηλώνονται μέσα από τις συνειδητές λειτουργίες του κάθε ατόμου. Βλ. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σ. 406.

⁵³ Στα εγκλήματα πάθους ανάμεσα σε ερωτικούς συντρόφους, για παράδειγμα, ακόμη και η επιλογή της συγκεκριμένης «γυναίκας-θύματος», δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός. Όπως αναφέρει ο De Greeff: «Η ολική προσωπικότητα του ενόχου ερμηνεύεται πολύ διαφορετικά και πολύ πιο ολοκληρωμένα μέσα από όλη την τετριμμένη συμπεριφορά του, το πλήθος δηλαδή των μικρών ανώδυνων γεγονότων που προσδιορίζουν σιγά σιγά το δράμα». De Greeff (1989), ό.π., σ. 89.

διαδικασία, που εκτυλίσσεται πολύ πριν από τη διάπραξη του εγκλήματος. Στην περίπτωση των εγκλημάτων πάθους, η διαδικασία αυτή πυροδοτείται και ενισχύεται από σοβαρές ανεπάρκειες στην προσωπικότητα του δράστη. Βέβαια, η εκκίνηση της διαδικασίας του περάσματος στην πράξη, δεν οδηγεί απαραίτητα και στο ίδιο το πέρασμα.

Σύμφωνα με τον De Greeff (το ίδιο σ. 186) παρά το γεγονός ότι *«υπάρχει ένας ντετερμινισμός αρκετά τονισμένος προς το έγκλημα»*, όπως άλλωστε αποδεικνύεται εκ του αποτελέσματος, η διαδικασία του περάσματος στην πράξη μπορεί να διακοπεί. Το κατά πόσο το άτομο θα συνεχίσει να αφήνεται στις ενστικτώδεις ορμές του εξαρτάται, κατά τον ίδιο, τόσο από εσωτερικές όσο και εξωτερικές αντιδράσεις. Ως προς τις εσωτερικές αντιδράσεις, η προϋπάρχουσα διανοητική συγκρότηση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο αναχαιτίζοντας ή ενισχύοντας την εκδήλωση της ενστικτώδους ζωής.⁵⁴ Αναφορικά με τις εξωτερικές αντιδράσεις κομβικός είναι ο ρόλος ενός «εγκληματογενούς» περιβάλλοντος που μπορεί επίσης να ωθήσει το πέρασμα στην πράξη. Πιο συγκεκριμένα, όπως επισημαίνει ο De Greeff, μέσα από τις ενισχύσεις του περιβάλλοντός του, το άτομο βρίσκει την υποστήριξη που χρειάζεται για να δικαιολογήσει την πράξη του. Αισθανόμενος ότι όλοι είναι με το μέρος του, ο δράστης «επαναξιοποιεί» την ανήθικη πράξη, εντάσσοντάς την στο ηθικό του πλαίσιο.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο De Greeff περιγράφει τη διαδικασία ανάπτυξης της εγκληματικής ιδέας και την πορεία που διανύει στη συνείδηση του υποκειμένου μέχρι να καταλήξει στην πράξη. Ειδικότερα, εμπνεόμενος από τις τέσσερις προϋποθέσεις που έθεσε ο Manouvrier, διακρίνει τέσσερα στάδια από τα οποία διέρχεται ο δράστης κατά το πέρασμα στην εγκληματική πράξη (De Greeff, 1942/1989· Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, 158-160· Φαρσεδάκης, 1990, σσ. 201-201· Δημόπουλος, 2008, 327-332): (α) Της αδιαμόρφωτης συναίνεσης, όπου συντελείται η εμφάνιση της εγκληματικής ιδέας στη συνείδηση του ατόμου, αλλά με έναν ασαφή τρόπο, σαν να μην αφορά το ίδιο το άτομο. (β) Της διαμορφωμένης συναίνεσης, που αναφέρεται στην αποδοχή ή αλλιώς στη συναίνεση του ατόμου στη διάπραξη του εγκλήματος. (γ) Της κρίσης, που σηματοδοτεί την εισαγωγή του ατόμου σε μια κατάσταση οξείας ετοιμότητας για την τέλεση της πράξης. (δ) Της διάπραξη της εγκληματικής πράξης, που αποτελεί και το καταληκτικό στάδιο. Αν και η βασική διαδικασία είναι όμοια για

⁵⁴ Η ύπαρξη ενός αδύναμου Υπερεγώ, κατά την ψυχαναλυτική προσέγγιση του ψυχικού οργάνου, που φανερώνει την ανεπαρκή εσωτερική επιταγή των κοινωνικών επιταγών, ευνόητα θα ενισχύει την πραγματοποίηση των ορμών.

τις διάφορες κατηγορίες εγκλημάτων, το περιεχόμενο των σταδίων διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος του εγκληματία.⁵⁵

Όπως και στη διαδικασία ανάπτυξης της εγκληματικής ιδέας, πριν ακόμη αυτή εισέλθει στη συνείδηση, έτσι και κατά τις φάσεις που διανύει το άτομο προς το πέραςμα στην πράξη, οι περιστάσεις κατέχουν σημαντικό ρόλο.⁵⁶ Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο De Greeff συνθέτει τις ανεπάρκειες της προσωπικότητας του δράστη με τον ρόλο των περιστάσεων, προσδίδοντας ένα δυναμικό χαρακτήρα στην ανάλυσή του.⁵⁷

3.1.3. Οι επιδράσεις των ψυχαναλυτικών θέσεων στην εμπειρική εγκληματολογική έρευνα.

Η επίδραση που άσκησαν οι ψυχαναλυτικές θέσεις στην εμπειρική εγκληματολογική έρευνα υπήρξε σημαντική. Στο πλαίσιο αυτό, ξεχωρίζουν τα ερευνητικά εγχειρήματα των Glueck και Glueck, Healy και Broner και Bowlby.

Οι Glueck και Glueck ξεκίνησαν τις εργασίες της έρευνάς τους “Unraveling Juvenile Delinquency” χωρίς κάποια δέσμευση σε ένα εξηγητικό σχήμα,⁵⁸ αντ' αυτού στηρίχτηκαν στην ευρεία γκάμα των δεδομένων που συνέλλεξαν για να διαμορφώσουν τα πορίσματά τους. Παρακολουθώντας και συγκρίνοντας 500 ανήλικους παραβάτες και 500 μη παραβάτες, με όμοια διανοητικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά, από την παιδική ηλικία έως και την ενήλικη ζωή, οι ερευνητές κατέληξαν σε ένα πλήθος ατομικών και κοινωνικών παραγόντων που διακρίνουν τις δυο ομάδες, διατυπώνοντας

⁵⁵ Για παράδειγμα, η εσωτερική πάλη που βιώνει το άτομο κατά το πέραςμα από τη μια φάση στην άλλη χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη ένταση στους εκ πάθους εγκληματίες, ενώ ελαχιστοποιείται στην περίπτωση των κατ' επάγγελμα εγκληματιών. Βλ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1979, ό.π. σ. 162.

⁵⁶ Στην περίπτωση των εγκλημάτων πάθους ο De Greeff στέκεται ιδιαίτερα στη στάση του θύματος και στον ρόλο του αλκοόλ, στο πέραςμα από τη φάση της κρίσης στην τελική φάση της εκτέλεσης. Το αλκοόλ ελαττώνει τις αναστολές και κάνει το άτομο περισσότερο ευαίσθητο στις προσβολές. Σε μια τέτοια περίπτωση, μια προσβολή από πλευράς του θύματος μπορεί να θέσει σε εφαρμογή το πλάνο εξόντωσής του.

⁵⁷ Ο ρόλος των περιστάσεων στο πέραςμα στην πράξη αναδεικνύεται μέσα από τις θέσεις του Kinberg για τις προεγκληματικές καταστάσεις (Φαρσεδάκης, 1990, σ.412). Ειδικότερα, από τη θεωρία του Kinberg, επισημαίνονται τρία είδη προεγκληματικών καταστάσεων που συνδέουν τον δράστη με την ευκαιρία διάπραξης του εγκλήματος (το ίδιο): (α) οι «επικίνδυνες» ή «ειδικές» καταστάσεις κατά τις οποίες, ένα άτομο με τάση διάπραξης εγκλημάτων ορισμένου είδους, βρίσκεται σε ένα περιβάλλον όπου η ευκαιρία διάπραξης του εγκλήματος είναι παρούσα. (β) Οι «μη ειδικές» ή «άμορφες» καταστάσεις, όπου απουσιάζει η ευκαιρία διάπραξης και πρέπει να αναζητηθεί. (γ) Οι «μικτές» καταστάσεις, που ανάλογα με τον υποψήφιο δράστη οι ευκαιρίες που συναντώνται στο περιβάλλον μπορεί να είναι άμορφες ή επικίνδυνες.

⁵⁸ Για τους Glueck & Glueck, μια τυπολογία της εγκληματικής συμπεριφοράς δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο σε κληρονομικά ή κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά, ενώ θα πρέπει να προκύπτει κατά κύριο λόγο από έγκυρα εμπειρικά δεδομένα και όχι από θεωρητικές συλλήψεις να διαμορφώσουν τα πορίσματά. Χ. Ζαραφωνίτου (2004). *Εμπειρική εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 85-107.

έτσι ένα πολυπαραγοντικό εξηγητικό σχήμα (Ζαραφονίτου, 2004). Στο πλαίσιο αυτό, οι Glueck και Glueck αξιοποίησαν τις ψυχαναλυτικές θέσεις και ειδικότερα την προσέγγιση του Adler για την πλαisiώση και ερμηνεία των ερευνητικών τους πορισμάτων (Laub & Sampson, 1991, p.1405 · Shon & Mansanger, pp. 6-11).⁵⁹

Η προσέγγιση της αιτιολογίας της εγκληματικής συμπεριφοράς, κατά τους Glueck & Glueck, πρέπει να είναι «εκλεκτική»,⁶⁰ ενώ η εξέταση της πρέπει να περιλαμβάνει όσο το δυνατόν περισσότερα συμβάντα/εμπειρίες από τον κύκλο ζωής του δράστη.⁶¹ Αν και οι διαφορές μεταξύ εγκληματιών και μη, εντοπίζονται σε μια σειρά από παράγοντες που αναφέρονται σε ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά, χαρακτηριστικά προσωπικότητας, την οικογένεια, το σχολείο, τις συναναστροφές και την εργασία, οι ερευνητές δίνουν έμφαση στις τρεις πρώτες κατηγορίες, επισημαίνοντας την προγνωστική τους ικανότητα (Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1979, σ.169· Glueck & Glueck, 1965· Glueck, 1962). Σύμφωνα με την Eleanor Glueck (1962, p.164), η δράση των παραγόντων που εμπίπτουν στις κατηγορίες της ιδιοσυγκρασίας, της προσωπικότητας και της οικογένειας προηγούνται άρα και επηρεάζουν τις μεταγενέστερες εμπειρίες του σχολείου και τις επιλογές των συναναστροφών.⁶²

⁵⁹ Οι Shon & Mansanger επισημαίνουν πέντε σημεία της θεωρίας του Adler, που επηρέασαν τα πορίσματα της γνωστής έρευνας των Glueck “Unraveling Juvenile Delinquency”: (i) τα αισθήματα μειονεξίας, (ii) τη δυναμική εξέλιξη της προσωπικότητας, (iii) τη σειρά γεννήσεως και τη δυναμική της οικογένειας, (iv) τον ρόλο του σχολείου ως χώρου «δοκιμασίας» της προσωπικότητας σε νέες καταστάσεις, μέσα από την οποία αποκτώνται δεξιότητες που επανεμφανίζονται σε όλες τις περιόδους της ζωής και (v) τη διαχείριση των τριών βασικών προβλημάτων, που είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους και τους ενώνουν προς ένα κοινό σκοπό, τα οποία αναφέρονται: 1.) στον καταμερισμό της εργασίας, 2.) στην ειρηνική συνύπαρξη μεταξύ των ανθρώπων και 3) στην αναπαραγωγή του είδους. Η επιτυχής επίλυση των βασικών αυτών προβλημάτων αφορά στη δημιουργία υγιών φιλικών σχέσεων, στον προσανατολισμό προς την επαγγελματική αποκατάσταση και στη δημιουργία συντροφικής σχέσης και οικογένειας. Βλ. Shon & Mansanger, 2019, ό.π., pp.6-11.

⁶⁰ Σύμφωνα με τον ορισμό που επικαλούνται οι ίδιοι ο εκλεκτισμός αναφέρεται «στο να μην ακολουθεί κάποιος ένα σύστημα, όπως τη φιλοσοφία, την ιατρική, κ.τ.λ. αλλά στην επιλογή και χρήση αυτού που θεωρείται βέλτιστο σε όλα τα συστήματα». Βλ. Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1991). The Sutherland-Glueck debate: On the sociology of criminological knowledge. *American Journal of Sociology*, 96(6), 1402-1440, p.403.

⁶¹ Η εξέταση της ζωής του δράστη θα πρέπει να περιλαμβάνει: (α) τις πρώιμες και κρίσιμες εμπειρίες της παιδικής ηλικίας με γονείς και δασκάλους, (β) τις αντιδράσεις του σε φίλους και εχθρούς, (γ) τα προβλήματα της εφηβικής περιόδου, (ε) την ώθηση ή την επιλογή για αντισυμβατική συμπεριφορά, (στ) την αλλαγή στις στάσεις και τη συμπεριφορά του δράστη, λόγω των εμπειριών του με το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, (ε) την υποτροπή ή την αποχή από το έγκλημα, (ζ) τον γάμο και (η) άλλες εποικοδομητικές ή τραυματικές εμπειρίες. S. Glueck & E. Glueck (1965). Varieties of delinquent types. *Brit. J. Criminology*, 5, p. 400.

⁶² Ως προς τις συναναστροφές των ανηλίκων με παραβατική συμπεριφορά, με ανηλίκους που επίσης παρουσιάζουν την ίδια συμπεριφορά, ο Φαρσεδάκης αξιοποιώντας και τα πορίσματα άλλων ερευνών, υποστηρίζει τη θέση των Glueck, σύμφωνα με την οποία ο συγχρωτισμός με παραβατικούς ανηλίκους, προκύπτει ως αποτέλεσμα της ύπαρξης ψυχολογικών και οικογενειακών παραγόντων που

Παρομοίως, υπό ένα συνθετικό πρίσμα, οι ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης ερευνητές, Healy & Broner, διατύπωσαν μια πολυπαραγοντική προσέγγιση για την αιτιολογία του εγκλήματος (Φαρσεδάκης, 1990, σ.413). Τα πορίσματά τους ωστόσο επικεντρώθηκαν στην κεντρική σημασία των ψυχικών διαταραχών στην εγκληματογένεση (Snodgrass, 1984).⁶³

Επίσης, υπό την επιρροή των ψυχαναλυτικών θέσεων, ο Bowlby εστίασε στην επίδραση της σχέσης μητέρας-παιδιού κατά την πρώιμη παιδική ηλικία. Στο πλαίσιο αυτό, η απομάκρυνση του παιδιού από τη μητέρα κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην εμπλοκή στο έγκλημα (Bowlby, 1944, p. 108).⁶⁴ Κατά τον Bowlby, ο αποχωρισμός από τη μητέρα συμβάλλει επίσης στην ανάπτυξη του χαρακτηριστικού της συναισθηματικής ψυχρότητας.

προϋπάρχουν. Ι. Φαρσεδάκης (2005β). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.80. Η θέση των Glueck & Glueck για τον πρωταρχικό ρόλο της οικογένειας αλλά και η γενικότερη συνθετική προσέγγιση που υιοθέτησαν δέχτηκε έντονη κριτική από τον κοινωνιολογικής κατεύθυνσης εγκληματολόγο Sutherland, που επίσης ανέπτυξε τη θεωρητική του προσέγγιση για τον διαφορικό συγχρωτισμό, κατά την ίδια περίοδο. Ειδικότερα, η συζήτηση ως προς το ζήτημα της δράσης του συγχρωτισμού στην παραβατικότητα που υποστηρίχτηκε από τον Sutherland και της επίδρασης της οικογένειας στην επιλογή των παραβατικών συναναστροφών που υποστηρίχθηκε από τους Glueck & Glueck αποτέλεσε κεντρικό θέμα της αμερικανικής εγκληματολογίας της εποχής. Μάλιστα, κατά τους Laub & Sampson η έντονη κριτική του Sutherland, οδήγησε στην ευρύτερη υποτίμηση της σημασίας των πορισμάτων των Glueck & Glueck. Laub & Sampson, 1991, ό.π. p. 1403.

⁶³ Οι Healy & Broner, διαμόρφωσαν τις θέσεις τους μέσα από την εξέταση 800 νεαρών υπότροπων που παραπέμφθηκαν στο Ινστιτούτο Ψυχοπαθητικότητας του Δικαστηρίου Ανηλίκων του Σικάγου για παρακολούθηση. Η εξέταση διενεργήθηκε με την πρωτότυπη, για την εποχή, μέθοδο της μελέτης περίπτωσης (case study) που εισήγαγε ο Healy. Γαρδίκας, 1966, ό.π. σσ. 82-83. Η ανάλυση των δεδομένων που συνέλλεξαν οι ερευνητές, οδήγησε στη δημιουργία 15 βασικών κατηγοριών «εγκληματογόνων» παραγόντων που επιμερίζονται περαιτέρω σε εκατοντάδες βασικούς και περίπου 2000 δευτερευούσης σημασίας παράγοντες. Αν και η πολυπαραγοντική αιτιολογία του εγκλήματος που υποστήριξαν οι Healy & Broner αποτέλεσε μια σημαντική απόπειρα στην πορεία της εγκληματολογικής σκέψης προς τη σύνθεση, η υποστήριξη της καθοριστικής σημασίας των ψυχικών διαταραχών, προκάλεσε μια σειρά από κριτικές. Βασικό σημείο των κριτικών αποτέλεσε η γενίκευση δεδομένων που αντλήθηκαν από ένα πολύ ειδικό δείγμα νεαρών παραβατών που τελούσαν υπό ψυχιατρική και ψυχολογική παρακολούθηση κατόπιν παραπομπής από το δικαστήριο, στο γενικό πληθυσμό. J. Snodgrass (1984). *William Healy (1869-1963): Pioneer child psychiatrist and criminologist*. 20(4), 332-339, K. Γαρδίκας, 1966, ό.π. σσ. 82-83, Ι. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π.σ.413.

⁶⁴ Σε έρευνα που διεξήγαγε ο Bowlby συγκρίνοντας 44 νεαρούς που είχαν καταδικαστεί για κλοπές με 44 νεαρούς χωρίς καταδίκες, τους οποίους χρησιμοποίησε ως ομάδα ελέγχου, διαπίστωσε ότι ο πρώιμος αποχωρισμός από τη μητέρα διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στη μεταγενέστερη παραβατικότητα του νέου. Ειδικότερα, οι νεαροί της πρώτης ομάδας, είχαν βιώσει την εμπειρία του αποχωρισμού από τη μητέρα ή άλλου κηδεμόνα για μεγάλες περιόδους ή μόνιμα κατά τα πέντε πρώτα χρόνια της ζωής τους, σε σημαντικό ποσοστό. Μάλιστα ο παρατεταμένος πρώιμος αποχωρισμός, έχει συντριπτικά αποτελέσματα στην προσωπικότητα του παιδιού. Βλ. J. Bowlby (1944). *Forty-four juvenile thieves: their characters and home-life (II)*. *International Journal of Psychoanalysis*, 25, 107-128.

Αν και οι θέσεις του Bowlby άσκησαν μεγάλη επιρροή στον τομέα της κοινωνικής εργασίας αναφορικά με τις κρατούσες πρακτικές για την ανατροφή του παιδιού, μεταγενέστερες συστηματικές έρευνες κατέδειξαν τον μάλλον απλουστευτικό και γενικευτικό χαρακτήρα τους (West, 1988, p. 214). Ειδικότερα, τα νεότερα δεδομένα ανέδειξαν, την σημασία άλλων, εξίσου σημαντικών παραγόντων, που συλλειτουργούν με την απομάκρυνση από την μητέρα, όπως η έλλειψη ποιοτικής και επαρκούς φροντίδας μετά τον αποχωρισμό. Συμπληρωματικά, κατέδειξαν ότι η επίδραση των εμπειριών της παιδικής ηλικίας δεν περιορίζεται στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού (το ίδιο).

3.2. Συμπεριφοριστικές και νέο-συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στον αντίποδα της ψυχανάλυσης, κάνουν την εμφάνισή τους οι συμπεριφοριστικές θεωρίες, στο πλαίσιο των οποίων, διεξάγονται επίσης αξιολογες απόπειρες για την εξήγηση της εγκληματικής συμπεριφοράς. Εκείνο που εξαρχής πρέπει να σημειωθεί είναι ότι όπως και στην περίπτωση της ψυχανάλυσης, οι εξηγητικές απόπειρες της εμπλοκής στο έγκλημα, αναπτύσσονται στο πλαίσιο των συμπεριφοριστικών θεωριών για την ανθρώπινη συμπεριφορά και δεν αποτελούν εξειδικευμένες εγκληματολογικές θεωρίες. Όπως σημειώνει ο Blackburn (1993, p. 94), για τους συμπεριφοριστές, η απόκτηση και διατήρηση της συμπεριφοράς καθοδηγείται από τις ίδιες αρχές, ανεξάρτητα από το αν αυτή είναι εγκληματική ή όχι, επομένως η δημιουργία μιας θεωρίας ειδικά για την εγκληματική συμπεριφορά δεν κρίνεται απαραίτητη.

Κατά την πρώτη φάση ανάπτυξής της, η συμπεριφοριστική θεωρία επικεντρώνεται στην παρατηρήσιμη συμπεριφορά και στον καθοριστικό ρόλο του περιβάλλοντος στη διαμόρφωσή της. Υπό τη συμπεριφοριστική οπτική, η προσωπικότητα αποτελεί στην πραγματικότητα μια συλλογή αποκτηθέντων συνηθειών, οι οποίες εκδηλώνονται κάτω από ειδικές καταστάσεις (Wortley, 2011, p. 144). Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας δεν αποτελούν παρά απλές περιγραφές των παρατηρούμενων μοτίβων συμπεριφοράς και όχι τις βάσεις από τις οποίες προκύπτει η συμπεριφορά. Οι συνήθειες δε, που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα των μαθησιακών εμπειριών που λαμβάνουν χώρα κατά την αλληλεπίδραση του ατόμου με το εξωτερικό του περιβάλλον. Όπως και στην περίπτωση των προαναφερθέντων ψυχαναλυτικών θέσεων, δεν υπάρχει μια

«μοναδική» συμπεριφοριστική προσέγγιση της εγκληματικής συμπεριφοράς, αλλά πλήθος προσεγγίσεων.⁶⁵

Σε αντίθεση με τις ψυχαναλυτικές σχολές, που υιοθετούν την αρχή της αντικοινωνικής φύσης του ανθρώπου, για τους ριζοσπαστικούς συμπεριφοριστές, ο άνθρωπος έρχεται στη ζωή ως «*άγραφο χαρτί*». Από τις θέσεις των δυο σχολών για την ανθρώπινη φύση, προκύπτουν και οι εξηγήσεις τους για την κοινωνικοποίηση και την αποκλίνουσα συμπεριφορά. Για την ψυχανάλυση η εγκληματική συμπεριφορά συνδέεται με την αποτυχία καταστολής των ενστικτωδών τάσεων του ατόμου, ενώ για τον ριζοσπαστικό συμπεριφορισμό, με τις εμπειρίες μάθησης, που λαμβάνουν χώρα κατά την αλληλεπίδραση του ατόμου με το εξωτερικό περιβάλλον. Ενώ η ψυχανάλυση επικεντρώνεται στις εσωτερικές διεργασίες που συντελούνται στο άτομο, οι ακραίοι συμπεριφοριστές εμμένουν στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς στη βάση των απαντήσεων του ατόμου στα δεδομένα ερεθίσματα του περιβάλλοντός του, χωρίς να διατυπώνουν υποθέσεις για τις εσωτερικές διεργασίες που διαμεσολαβούν.

Για τη συμπεριφοριστική θεωρία, η εγκληματική συμπεριφορά εντάσσεται στο φάσμα των διαθέσιμων συμπεριφορών του δράστη ως αποτέλεσμα ειδικών μαθησιακών διαδικασιών (Wortley, 2011, pp. 153-154).⁶⁶ Στη βάση των συμπεριφοριστικών προσεγγίσεων βρίσκονται οι αρχές της κλασικής και εξαρτημένης μάθησης. Κάτω από αυτή τη σκοπιά, εφόσον το έγκλημα όπως κάθε άλλη συμπεριφορά μαθαίνεται, ο καθένας μπορεί να εμπλακεί στην εγκληματική δράση. Έτσι, καθίσταται σαφές ότι οι εγκληματολογικές θέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του ριζοσπαστικού συμπεριφορισμού, δεν ακολουθούν την αρχή της διαφοροποίησης των εγκληματιών από τους μη εγκληματίες.

⁶⁵ Παρά τις διαφορές που ευνόητα υπάρχουν στις διάφορες συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις, τα τέσσερα βασικά σημεία που συγκλίνουν αναφέρονται: (α) στον καθορισμό της συμπεριφοράς από εξωτερικά γεγονότα, (β) στον καθοδήγηση της συμπεριφοράς από τις προηγούμενες εμπειρίες μάθησης, (γ) στη δυνατότητα τροποποίησης της συμπεριφοράς μέσω του χειρισμού των εξωτερικών παραγόντων, (ε) στη δυνατότητα εφαρμογής εμπειρικής έρευνας, για τον έλεγχο των διαδικασιών μάθησης. P. Bennett (2010). *Κλινική ψυχολογία και ψυχοπαθολογία* (επιστ. επιμ.:Αναστασία Καλαντζή- Αζίζι & Γιώργος Ευσταθίου, μετφρ.: Λιζέτα Κονσολίδου, επιμ. μετφρ. Χρύσα Ξενάκη). Αθήνα: Πεδίο. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2006, σσ. 83-84.

⁶⁶ Αν και δεν απορρίπτεται η ύπαρξη βιολογικών διαφορών μεταξύ των ανθρώπων, ή η ύπαρξη επιθετικών τάσεων σε συγκεκριμένα άτομα, οι περιβαλλοντικές επιδράσεις έχουν έναν καθοριστικό ρόλο στην εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών. R. Wortley (2011). *Psychological criminology: an integrative approach*. London & New York: Routledge, p. 143.

Υπό την επιρροή των αρχών της κλασικής εξηρημένης μάθησης,⁶⁷ η εγκληματική συμπεριφορά, προσεγγίζεται αποκλειστικά ως αντίδραση στα περιβαλλοντικά ερεθίσματα και οι αντίστοιχες θέσεις διαμορφώνονται στη βάση ενός ακραίου περιβαλλοντικού ντετερμινισμού. Στο πλαίσιο της συντελεστικής εξηρημένης μάθησης, η εγκληματική συμπεριφορά διαμορφώνεται στη βάση των θετικών ή αρνητικών απαντήσεων του περιβάλλοντος, στο οποίο εκτυλίσσεται.⁶⁸ Χαρακτηριστικό είναι για τον Skinner το παράδειγμα της τιμωρίας, που πρέπει να επιβάλλεται άμεσα για να έχει οποιαδήποτε επίδραση στην εγκατάλειψη της τιμωρούμενης συμπεριφοράς, θέση που είχε υποστηρίξει ο Beccaria,⁶⁹ περίπου δυο αιώνες πριν, για την αποτελεσματικότητα των ποινικών κυρώσεων. Έτσι, αντίθετα με την κλασική εξηρημένη μάθηση που προσεγγίζει τη συμπεριφορά ως αντίδραση στο περιβάλλον, η συντελεστική μάθηση την εξηγεί ως μια πράξη ή λειτουργία επί του περιβάλλοντος, αποδίδοντας στο υποκείμενο ένα περισσότερο ενεργητικό ρόλο στη διαδικασία της μάθησης (Crain, 2005, p.182).

Υπό την οπτική των συμπεριφοριστικών προσεγγίσεων, οι δεξιότητες για τη διάπραξη του εγκλήματος, οι οποίες όπως είναι αναμενόμενο διαφέρουν ανάλογα με το είδος του, καλλιεργούνται μέσα από τις διαδικασίες της κλασικής και της συντελεστικής μάθησης. Με την εξάσκηση και την ανάπτυξη των αντίστοιχων δεξιοτήτων ο δράστης είναι σε θέση να αναγνωρίζει με ευκολία τις ευκαιρίες που υπάρχουν στο περιβάλλον του, διαδικασία που επιπλέον συντελεί στην επανάληψη της συμπεριφοράς.

⁶⁷ Στο πλαίσιο της θεωρίας της κλασικής μάθησης η συμπεριφορά διαμορφώνεται και εκδηλώνεται ως αποτέλεσμα της εκμάθησης μιας αλυσίδας συνδέσεων μεταξύ ερεθισμάτων και αποκρίσεων. Σύμφωνα με το γνωστό πείραμα του Pavlov, ένα ουδέτερο ερέθισμα που εμφανίζεται παρουσία ενός άλλου ερεθίσματος, το οποίο προκαλεί μια αντανακλαστική απάντηση, μπορεί μετά από πολλές επαναλήψεις, αν παρουσιαστεί μόνο του να προκαλέσει την ίδια απάντηση. Ένα ουδέτερο ερέθισμα μπορεί να συνδεθεί τόσο με θετικούς όσο και αρνητικούς συνειρμούς. Βλ. W., Crain (2005). *Theories of development: Concepts and applications* (5th ed.). New Jersey: Pearson.

⁶⁸ Έτσι, όταν μια συμπεριφορά ενισχύεται, αυξάνεται σε συχνότητα και επαναλαμβάνεται. Αντίθετα, όταν τιμωρείται μειώνεται σε συχνότητα ή εγκαταλείπεται. Βέβαια, για να έχουν ρόλο οι απαντήσεις του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς, πρέπει να είναι άμεσες. Βλ. Crain, 2005, ό.π.

⁶⁹ Βλ. C., Beccaria (2009). *Περί εγκλημάτων και ποινών*. (μτφρ. και επιμ. Χριστίνα Ακριβοπούλου και Αθηνά Σίμογλου). Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1764).

3.2.1. Η βία ως αντίδραση στις ειδικές συνθήκες του περιβάλλοντος

Στο πλαίσιο των θεωριών της κλασικής μάθησης, η βία προσεγγίζεται υπό το πρίσμα της εκμάθησης των αντανακλαστικών αντιδράσεων. Ως εκ τούτου, αποτελεί μια αντανακλαστική αντίδραση ή αλλιώς μια παρορμητική και ακούσια απάντηση στις ειδικές συνθήκες του περιβάλλοντος (Wortley, 2010, p. 206 · Eisner, 2009, p.44).

Ενδεικτική, προς αυτή την κατεύθυνση, είναι η έρευνα των Berkowitz και LePage (1967) μέσω της οποίας επιχειρείται η σύνδεση περιβαλλοντικών ερεθισμάτων με την πρόκληση βίαιων αντιδράσεων. Για να ελέγξουν την υπόθεσή τους οι Berkowitz και LePage, χρησιμοποίησαν ως εξηρημένο ερέθισμα, για την πρόκληση βίας, την παρουσία ενός όπλου. Από τις ανταποκρίσεις των πειραματικών υποκειμένων, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η παρουσία του όπλου αυξάνει σε σημαντικό βαθμό τις αντιδράσεις βίας, σε αντιδιαστολή με τις άλλες πειραματικές συνθήκες όπου το όπλο απουσίαζε ή ήταν παρόν ένα άλλο αντικείμενο.

Κάτω από την σκοπιά, ωστόσο, του ριζοσπαστικού συμπεριφορισμού, αγνοούνται οι διαμεσολαβητικές διεργασίες μεταξύ ερεθίσματος και απάντησης, ενώ αυτές ακριβώς τις διαδικασίες επιχειρούν να προσεγγίσουν οι νέο-συμπεριφοριστικές θεωρίες.

3.2.1.1. Η υπόθεση της ματαίωσης- επιθετικότητας.

Η αφετηρία των νέο-συμπεριφοριστικών θεωριών εντοπίζεται στις εργασίες του Hull (1931), ο οποίος επίσης ασχολείται με τις διαδικασίες μάθησης της συμπεριφοράς, με όρους κλασικής και εξηρημένης μάθησης, εντάσσοντας ωστόσο στην ανάλυσή του και τον ρόλο των εσωτερικών διεργασιών (Heidt, 2011, p. 209). Στο πλαίσιο αυτό, ο Hull εκκινεί από τις συμπεριφοριστικές θέσεις, αντλώντας παράλληλα έννοιες από την ψυχαναλυτική θεωρία. Η σύνθεση ψυχαναλυτικών και συμπεριφοριστικών εννοιών αποτελεί και το διακριτό γνώρισμα των νέο-συμπεριφοριστικών προσεγγίσεων, από τις οποίες προκύπτει ένα μοντέλο της ανθρώπινης συμπεριφοράς που συνδυάζει στοιχεία ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης (Andrews & Bonta, 2010, p. 111).

Στα πρότυπα της νέο-συμπεριφοριστικής σύνθεσης οι Dollard, Doob, Mowrer και Sears δημοσιεύουν το 1939 τη θεωρητική τους υπόθεση για τη σύνδεση της ματαίωσης με την επιθετικότητα. Η υπόθεση των Dollard et. al. άσκησε επιρροή στη σύγχρονη δυτική σκέψη για την επιθετικότητα για περισσότερες από τρεις δεκαετίες (Dennen, 2005· Berkowitz, 1989). Οι βασικές αρχές της θεωρίας, σύμφωνα με τις

τροποποιήσεις του Miller (1941) αλλά και μεταγενέστερων θεωρητικών που ασχολήθηκαν με τη σχέση των δυο μεταβλητών, συνοψίζονται από τον Dennen (2005) ως ακολούθως:

(I) Η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς συνδέεται πάντα με κάποια ματαίωση που έχει βιώσει το άτομο. Η ματαίωση αφορά τόσο στη μη πραγματοποίηση ενός στόχου (που μπορεί να οφείλεται σε ένα άλλο άτομο ή στις ειδικές συνθήκες του περιβάλλοντος) όσο και με τη συναισθηματική αντίδραση απέναντι σε αυτή την αρνητική εμπειρία.

(II) Ως προς το είδος της σύνδεσης μεταξύ ματαίωσης και επιθετικότητας, σύμφωνα με την αρχική υπόθεση της θεωρίας, η επιθετική συμπεριφορά προϋποθέτει την ύπαρξη ματαίωσης και η ύπαρξη ματαίωσης οδηγεί πάντα σε επιθετικότητα. Ωστόσο, οι θέσεις αυτές δέχθηκαν αρκετές επικρίσεις με αποτέλεσμα την αναδιατύπωση της υπόθεσης αναφορικά με τη σχέση των δυο εννοιών. Σύμφωνα με την αναδιατύπωση η εκδήλωση της επιθετικότητας έχει ως υπόβαθρο τη ματαίωση.

(III) Η ματαίωση δεν οδηγεί απαραίτητα στην εκδήλωση επιθετικότητας. Κάθε άτομο μπορεί να αντιδρά διαφορετικά στη ματαίωση των στόχων του, ακολουθώντας άλλους περισσότερο διαθέσιμους, για υλοποίηση, στόχους. Επίσης, ένα επιθετικό ξέσπασμά μπορεί να αναχαιτιστεί από δυνάμεις όπως η ένταση της τιμωρίας που αναμένει το άτομο ως απάντηση στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς. Έτσι, η ματαίωση μπορεί να υποκινήσει μια σειρά από συμπεριφορές, ανάμεσα στις οποίες βρίσκεται και η επιθετικότητα.

(IV) Η ώθηση που ασκεί η ματαίωση για την εκδήλωση της επιθετικότητας είναι απόρροια: (α) της αξίας που αποδίδει το άτομο στον σκοπό που ματαιώθηκε, (β) της έντασης του συναισθήματος που βιώνει το άτομο ως αποτέλεσμα της ματαίωσης, (γ) της συσσώρευσης των εμπειριών ματαίωσης που έχει βιώσει το άτομο, καθώς οι επιθετικές παρορμήσεις που προκαλούνται από τις ματαιώσεις διατηρούνται και συσσωρεύονται. Ως εκ τούτου, μιας χαμηλής σημασίας ματαίωση μπορεί να προκαλέσει μια έντονη αντίδραση, δυσανάλογη προς την ένταση της αποστέρησης.

(V) Η επιθετικότητα στρέφεται ενάντια στην πηγή της ματαίωσης, ωστόσο μπορεί επίσης να στραφεί ενάντια σε στόχους που σχετίζονται σε κάποιο βαθμό με την πηγή. Μάλιστα, η μετάθεση της επιθετικότητας αποτελεί ένα σοβαρό ενδεχόμενο στην περίπτωση που η επιθετική συμπεριφορά αναχαιτίζεται ενόψει των τιμωρητικών αντιδράσεων, που αναμένεται να προκαλέσει. Έτσι οι Dollard et al. αποδίδουν τον

φροϋδικό μηχανισμό άμυνας της μετάθεσης,⁷⁰ με συμπεριφοριστικούς όρους που αναφέρονται στην κοινή απάντηση ανάμεσα σε ερεθίσματα με όμοια χαρακτηριστικά.

(VI) Τόσο μια βίαιη απάντηση ενάντια στην πηγή της ματαίωσης, όσο και άλλες έμμεσες ή και κεκαλυμμένες πράξεις επιθετικότητας αποτελούν για το άτομο μια μορφή κάθαρσης.

Η θεωρία της ματαίωσης -επιθετικότητας έχει δεχθεί αρκετές κριτικές και αποτέλεσε αντικείμενο σημαντικών αντιπαραθέσεων (Βλάχου, 2008, σ.44), με τη βασικότερη κριτική να επικεντρώνεται στη θεώρηση της ματαίωσης ως απαραίτητου παράγοντα για την εκδήλωση της επιθετικότητας (Dennen,2005· Φαρσεδάκης 2005β, σ.108· Bandura, 1978, p.17). Όπως επισημαίνει ο Bandura (1978, p.12) η επιθετικότητα αποτελεί ένα πολύπλευρο φαινόμενο που καθορίζεται από ποικίλους παράγοντες και εξυπηρετεί διάφορους σκοπούς. Κατόπιν τούτου, οι εξηγήσεις που επικεντρώνονται στον παράγοντα της ματαίωσης και στην πρόκληση βλάβης, ως αποκλειστικό σκοπό της επιθετικότητας έχουν περιορισμένη εξηγητική ισχύ (στο ίδιο).

Μια ακόμη βασική κριτική αναφέρεται στο ότι η θεωρία επιχειρεί να εξηγήσει το σύνολο των επιθετικών αντιδράσεων χωρίς να λαμβάνει υπόψη, τις διακρίσεις ανάμεσα σε διάφορα είδη επιθετικότητας (Berkowitz, 1989, p.71· Andrews & Bonta, 2010, p. 112). Συμπληρωματικά, το σχήμα της επιθετικότητας- ματαίωσης δεν δίνει επαρκή προσοχή στις διαδικασίες σκέψης που διαμεσολαβούν μεταξύ της εμπειρίας της ματαίωσης και της επιθετικότητας (Berkowitz 1989, p.71). Για τον Berkowitz (το ίδιο· 1988, pp. 4-6), που συνέβαλε σημαντικά στη βελτίωση της θεωρίας, οι εκτιμήσεις και οι αιτιακές αποδόσεις στις οποίες προβαίνει το άτομο αναφορικά με την εμπειρία της ματαίωσης, αποτελούν ενδιάμεσες διαδικασίες σκέψης, που ασκούν σημαντική επίδραση στην υποκίνηση ή στην αναστολή της επιθετικότητας.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι κριτικές που αφορούν στον ορισμό της ίδιας της ματαίωσης. Ειδικότερα επισημαίνεται ότι δεν είναι η ματαίωση του στόχου που υποκινεί την επιθετικότητα αλλά η ερμηνεία της ματαίωσης, από το άτομο, ως επίθεσης (Berkowitz, 1989· Berkowitz 1988· Buss,1961 στο Dennen,2005· Βλάχου, 2008, σ.45). Υπ' αυτό το πρίσμα η εξηγητική ισχύ της ματαίωσης περιορίζεται σε ένα

⁷⁰ Η μετάθεση, αποτελεί κατά τον Freud έναν ασυνείδητο μηχανισμό άμυνας που χρησιμοποιεί το Εγώ για να αποτρέψει την έλευση του άγχους στη συνείδηση. Ειδικότερα, ορίζεται ως η αλλαγή του στόχου μιας μη αποδεκτής παρόρμησης. Βλ. P. Bennett (2010), ό.π., σσ. 75-76.

υπότυπο της επιθετικότητας που αναφέρεται στην αντιδραστική επιθετικότητα (Fontaine, 2012, p. 36).

3.2.2.2. Η αναθεώρηση της υπόθεσης της ματαίωσης -επιθετικότητας από τον Berkowitz.

Η γνωστική -νεοσυνειρμική θεωρία («*cognitive neoassociation theory*») του Berkowitz (1989), που αφορά στην αναθεώρηση της υπόθεσης της «ματαίωσης -επιθετικότητας» βρίσκεται ανάμεσα στις πρώτες θεωρίες που υπογραμμίζουν τον καθοριστικό ρόλο των γνωστικών λειτουργιών στην εκδήλωση της επιθετικότητας. Ο Berkowitz (1993· 1989) συμπληρώνει το εξηγητικό πλαίσιο της σχέσης ματαίωσης-επιθετικότητας, εντάσσοντας τις νοητικές διαδικασίες που διαμεσολαβούν μεταξύ των δυο μεταβλητών. Όπως ο ίδιος επισημαίνει, η ματαίωση μπορεί να λειτουργήσει ως υποκινητικός παράγοντας της επιθετικότητας μόνο στην περίπτωση που πυροδοτεί το αρνητικό θυμικό (*negative affect*⁷¹), ενώ είναι το αρνητικό θυμικό που υποκινεί την επιθετική αντίδραση.

Το αρνητικό θυμικό αφορά στα συναισθήματα του θυμού και του φόβου και στις αναμνήσεις και αυτοματοποιημένες αντιδράσεις που αυτά ενεργοποιούν με την πυροδότησή τους, δημιουργώντας μια κατάσταση κατά την οποία η επιθετικότητα και η βία αποτελούν ενδεχόμενο. Σε ένα πρώτο επίπεδο, οι απαντήσεις που προκαλούνται είναι αυτοματοποιημένες και οι γνωστικές λειτουργίες ασκούν έναν δευτερεύοντα ρόλο, ωστόσο στη συνέχεια, τα άτομα προβαίνουν σε αιτιακές αποδόσεις, αναλογίζονται τη φύση των συναισθημάτων τους και προσπαθούν να τα ελέγξουν και να ρυθμίσουν τις αντιδράσεις τους.

Η διαδικασία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε όξυνση ή σε ύφεση των αρνητικών συναισθημάτων, ανάλογα με τις ερμηνείες που θα δοθούν στη δυσάρεστη εμπειρία. Οι πιθανότητες για την εκδήλωση επιθετικής αντίδρασης αυξάνουν όταν η κατάσταση του αρνητικού θυμικού είναι ιδιαίτερα έντονη, είναι διαθέσιμος ένας κατάλληλος στόχος για επίθεση και το άτομο δεν έχει αναπτύξει άλλους εναλλακτικούς τρόπους δράσης (Berkowitz, 1989, p.69 · 1993, p.279). Ευνόητα, το είδος της επιθετικότητας και της

⁷¹ Ο όρος *affect* μεταφράζεται ως «θυμικό που αποτελεί όρο ιεραχικά ανώτερο, που περιλαμβάνει τα συναισθήματα, τα αισθήματα, τη διάθεση» κ.α. ή ως συναίσθημα. Βλ. Ευκλείδη, Α., Κάντας, Α., Λεονταρή, Α. & Μόνιμη Επιτροπή Ορολογίας της ΕΛΨΕ (2003). Γλωσσάρι. *Ψυχολογία*. 10 (4, Παράρτημα), 183-225. Ο Berkowitz χρησιμοποιεί τον όρο εναλλακτικά με τη λέξη συναίσθημα.

βίας, που αναπτύσσεται υπό το επιρροή του αρνητικού θυμικού αναφέρεται στην εχθρική (συναισθηματική ή αντιδραστική) επιθετική συμπεριφορά (Berkowitz, 1988).

3.3. Οι θεωρίες της κοινωνικής μάθησης

Σύμφωνα με τον Bandura, η διαδικασία εκμάθησης της επιθετικότητας εκτείνεται πέρα από τις αρχές της κλασικής και εξαρτημένης μάθησης (Crain, 2005, pp. 197-198). Κατά τον ίδιο, όπως οι περισσότερες συμπεριφορές, η επιθετικότητα μαθαίνεται στο πλαίσιο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, μέσα από την παρατήρηση άλλων συμπεριφορών, διαδικασία που είναι γνωστή ως μάθηση μέσω παρατήρησης. Από τη διαδικασία της παρατήρησης, οι παρατηρητές εμπλουτίζουν το φάσμα των διαθέσιμων συμπεριφορών τους, χωρίς ωστόσο να προχωρούν στην εκτέλεση της κάθε αποκτωμένης συμπεριφοράς. Μέσω της παρατήρησης των αντιδράσεων των άλλων, οι άνθρωποι μαθαίνουν τις συνέπειες μιας συμπεριφοράς και καθοδηγούν τη δράση τους.

3.3.1. Η βία ως εργαλείο για την επίτευξη κάποιου σκοπού.

Υπό την οπτική του Bandura στη βάση κάθε επιθετικής συμπεριφοράς βρίσκεται η επίτευξη κάποιου σκοπού. Κατά συνέπεια, ο διαχωρισμός της επιθετικότητας σε «εκφραστική» και «εργαλειακή» δεν είναι απαραίτητος (Blackburn, 1993, p.222). Για να είναι δε, πλήρης μια θεωρία της επιθετικότητας πρέπει να συμπεριλαμβάνει το σύνολο των εκδηλώσεων της⁷² και ειδικότερα (Bandura, 1978, pp. 13-16):

(α) Τον τρόπο ανάπτυξης των μοτίβων επιθετικότητας στο άτομο. Όπως και με την απόκτηση κάθε άλλης συμπεριφοράς, τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν ένα πλήρες φάσμα επιθετικών συμπεριφορών, απλά και μόνο μέσα από την παρατήρηση εχθρικών προτύπων. Παράλληλα, καθώς οι παρατηρητές δεν είναι παθητικοί δέκτες μπορούν συνθέτοντας τις παρατηρούμενες συμπεριφορές, να εξελίσσουν νέες μορφές επιθετικότητας. Οι βασικές πηγές από τις οποίες υιοθετούνται τα εχθρικά πρότυπα είναι

⁷² Όπως επισημαίνει ο Bandura ενώ οι εκδηλώσεις της επιθετικότητας εκτείνονται τόσο σε διαπροσωπικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, οι περισσότερες απόπειρες εξήγησης του φαινομένου επικεντρώνονται μόνο στη μια μορφή επιθετικότητας, τη διαπροσωπική. Από την άλλη, η συλλογική επιθετικότητα αποτελεί πεδίο σημαντικών αντιπαραθέσεων. Βλ. Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of communication*, 28(3), 12-29.

τρεις και αποτελούνται από τα μέλη της οικογένειας, την υποκοουλτούρα μέσα στην οποία οι άνθρωποι διαβιούν και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.⁷³

Προς αυτή την κατεύθυνση κλασικά είναι τα πειράματα που διεξήγαγε ο Albert Bandura σε συνεργασία με την Aletha Huston (1961) και τις Dorrie και Sheila Ross (1961-1963), που δείχνουν τον τρόπο που η επιθετικότητα αναπτύσσεται και γενικεύεται ως συμπεριφορά. Οι Bandura και Huston (1961) εξέτασαν τον ρόλο που διαδραματίζει η στοργική σχέση με το πρότυπο που εκτελεί τη συμπεριφορά, στη μίμηση της συμπεριφοράς, τοποθετώντας παιδιά προσχολική αγωγής σε δυο συνθήκες στοργικής και ουδέτερης σχέσης μεταξύ παιδιού και προτύπου εκδήλωσης της συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τα ευρήματά τους, απλά και μόνο η παρατήρηση επιθετικών προτύπων ανεξάρτητα από την ποιότητα της σχέσης μεταξύ προτύπου και παρατηρητή αποτελεί μια επαρκή συνθήκη για την αναπαραγωγή της επιθετικής συμπεριφοράς από τα παιδιά (Bandura & Huston, 1961, p.317).

Σε συνέχεια των ευρημάτων της προαναφερθείσας έρευνας, οι Bandura, Ross και Ross (1961) επιχείρησαν να εξετάσουν τη γενίκευση των μιμούμενων επιθετικών συμπεριφορών σε νέα πλαίσια, απουσία του επιθετικού προτύπου. Σύμφωνα με τα πορίσματά τους, τα παιδιά που εκτέθηκαν στο επιθετικό πρότυπο, αναπαρήγαγαν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό επιθετικές συμπεριφορές, όμοιες με αυτές στις οποίες εκτέθηκαν, απουσία του επιθετικού προτύπου. Συμπληρωματικά, τα παιδιά αυτά, παρουσίαζαν σημαντικά λιγότερες αναστολές στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς σε σχέση με τα πειραματικά υποκείμενα, που δεν είχαν εκτεθεί σε επιθετικές συμπεριφορές.

Ακολούθως οι Bandura, Ross και Ross (1963) εξέτασαν τα αποτελέσματα της έκθεσης σε ένα επιθετικό πρότυπο που δεν είναι παρόν στην πραγματική ζωή αλλά προβάλλεται από την τηλεόραση. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας τα παιδιά που εκτέθηκαν σε επιθετικά πρότυπα στην τηλεόραση (ανθρώπινα και μη), εκδήλωσαν σημαντικά περισσότερη επιθετικότητα από τα παιδιά της ομάδας ελέγχου. Μάλιστα, η έκθεση σε επιθετικότητα προβαλλόμενη από την τηλεόραση όχι απλά διευκόλυνε την έκφραση της επιθετικότητας, αλλά διαμόρφωνε και τη μορφή της.

⁷³ Τα μέσα ενημέρωσης παρέχουν, κατά τον Bandura, αμέτρητες ευκαιρίες για την εκμάθηση μιας ευρείας γκάμας βίαιων συμπεριφορών. Παράλληλα, ασκούν σημαντική λειτουργία τόσο στη μείωση των αναστολών για την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς, όσο και στην απευαισθητοποίηση και στην εξοικείωση με τις βίαιες συμπεριφορές. Εξίσου, σημαντικός είναι και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση και στην ταχεία διάδοση μορφών συλλογικής επιθετικότητας. Βλ. Bandura, 1978, ό.π. p.15.

Μέσα από τα πειράματά του ο Bandura, κατέδειξε τον πρωταρχικό ρόλο της μίμησης επιθετικού προτύπου στη διαδικασία μάθησης της επιθετικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, αφού εγκατασταθεί η συμπεριφορά, εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι παράγοντες που πυροδοτούν την εκδήλωση της συμπεριφοράς καθώς και αυτοί που συμβάλλουν στη διατήρησή της.

(β) Τους παράγοντες πυροδότησης των επιθετικών συμπεριφορών. Για τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης η επιθετικότητα, ναι μεν προκύπτει ως αντίδραση σε αρνητικά ερεθίσματα, αλλά υποκινείται επίσης, από τις αναμενόμενες θετικές συνέπειες που θα επιφέρει. Σε αντιδιαστολή με τη θεωρία της ματαιώσης, όπου η μη πραγματοποίηση των στόχων πυροδοτεί την επιθετική συμπεριφορά, για τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης οι ματαιώσεις, όπως και άλλες απωθητικές εμπειρίες προκαλούν μια γενικότερη κατάσταση συναισθηματικής διέγερσης. Η συναισθηματική διέγερση μπορεί να προκαλέσει μια σειρά από αντιδράσεις, ανάμεσα στις οποίες βρίσκεται και η επιθετικότητα. Ο τύπος της συμπεριφοράς που θα πυροδοτηθεί, εξαρτάται από τον τρόπο αξιολόγησης της απωθητικής εμπειρίας, τα μαθημένα πρότυπα αντίδρασης σε συνθήκες πίεσης και τις αντιλήψεις αναφορικά με την αποτελεσματικότητά τους για τη συγκεκριμένη περίπτωση. Βρισκόμενοι κάτω από πίεση, άλλοι άνθρωποι ζητούν υποστήριξη, άλλοι παραιτούνται, άλλοι εντείνουν την προσπάθεια, ενώ άλλοι επιτίθενται. Υπ' αυτό το πρίσμα μια εμπειρία ματαιώσης μπορεί να προκαλέσει επιθετικότητα, αλλά αυτό θα συμβεί στις περιπτώσεις ατόμων που έχουν μάθει να αντιδρούν με επιθετικότητα σε τέτοιου είδους καταστάσεις.

(γ) Τους παράγοντες διατήρησης των επιθετικών συμπεριφορών. Η επιθετική συμπεριφορά, όπως κάθε άλλη κοινωνική συμπεριφορά, μπορεί να ενισχυθεί ή να αποδυναμωθεί σύμφωνα με τα αποτελέσματα που παράγει. Υπάρχουν τρεις κατηγορίες αποτελεσμάτων που ασκούν επιρροή στη διατήρηση της επιθετικής συμπεριφοράς, τα εξωτερικά, τα παρατηρούμενα και τα εσωτερικά αποτελέσματα. Τα εξωτερικά αποτελέσματα αναφέρονται στην αποδοχή και στις επιβραβεύσεις που επιφέρει η συμπεριφορά. Η αποδοχή όχι μόνο ενισχύει τις επιθετικές αντιδράσεις που έχουν επιδοκιμαστεί από το κοινωνικό περιβάλλον, αλλά προωθεί και την εμφάνιση άλλων μορφών επιθετικότητας. Από την άλλη τα θετικά αποτελέσματα δεν είναι απαραίτητα να προκύπτουν από ίδια εμπειρία για να ενισχύσουν τη διατήρηση της συμπεριφοράς. Η παρατήρηση των αποτελεσμάτων των συμπεριφορών των άλλων, γεννά στους παρατηρητές τις προσδοκίες ότι θα αποκομίσουν τα ίδια οφέλη κύρους και αναγνώρισης, για παράδειγμα, από την εκδήλωση της συμπεριφοράς. Βέβαια, οι

αξιολογικές κρίσεις αναφέρονται στο πλαίσιο της ομάδας που υπάγεται το άτομο. Η ίδια συμπεριφορά που αξιολογείται θετικά από την ομάδα, μπορεί να τιμωρείται από το κοινωνικό σύνολο, αλλά και η επιβολή τιμωρίας για μια συμπεριφορά που αξιώνει η ομάδα, συνδέεται με την απόδοση κύρους στον δράστη. Εξίσου σημαντικά, για τη διατήρηση της επιθετικής συμπεριφοράς, είναι και τα αποτελέσματα που σχετίζονται με τις εσωτερικές αξιολογήσεις στις οποίες προβαίνει το άτομο. Ευνοϊκές κρίσεις της επιθετικής συμπεριφοράς από το άτομο οδηγούν σε εσωτερικές επιβραβεύσεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο το άτομο συνδέει την αξία του και αντλεί αξία μέσα από την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς.

Κατά τις διαδικασίες της μάθησης μέσω της παρατήρησης ο δέκτης δεν μιμείται απλά την επιθετική συμπεριφορά, αλλά επιλέγει να την εκτελέσει σύμφωνα με τα αναμενόμενα οφέλη που πιθανολογεί ότι θα αποκομίσει, τους στόχους και τις απαιτήσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος. Στη βάση της πυροδότησης της επιθετικής συμπεριφοράς δεν βρίσκεται η ματαίωση, αλλά η συναισθηματική διέγερση που προκαλούν οι απωθητικές καταστάσεις, η ερμηνεία επί των απωθητικών καταστάσεων και οι αντιλήψεις για την αποτελεσματικότητα της χρήσης της επιθετικότητας τη δεδομένη στιγμή. Η διατήρηση δε της επιθετικής συμπεριφοράς εξαρτάται από την αποδοχή της από το περιβάλλον του ατόμου, τις προσδοκίες που γεννά η παρατήρηση τέτοιου είδους συμπεριφορών αλλά και τις θετικές αξιολογικές κρίσεις του ατόμου επί της συμπεριφοράς.

3.3.2. Το μοντέλο του Patterson για τον κύκλο της βίας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο Patterson, συστηματοποιώντας τα δεδομένα από παρατηρήσεις εκατοντάδων περιπτώσεων αλληλεπίδρασης γονέων και παιδιών εισήγαγε τη θεωρία του εξαναγκασμού, ως προέκταση της θεωρίας του Bandura για την κοινωνική μάθηση (Salisbury, p.10). Στα πρότυπα των θεωριών της κοινωνικής μάθησης, για τη θεωρία του εξαναγκασμού η αλληλεπίδραση μεταξύ γονέων και παιδιού χαρακτηρίζεται από ένα διαρκή εξαναγκασμό που ασκείται και από τα δυο μέρη, με αποτέλεσμα την εκδήλωση συμπεριφορών που ενισχύουν τις πιθανότητες εκδήλωσης αντικοινωνικών συμπεριφορών από το παιδί (το ίδιο p. 11). Ειδικότερα σε σχέση με τη βία και την επιθετικότητα ο Patterson αναλύει τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους ένα δυσλειτουργικό μοτίβο αλληλεπίδρασης στην οικογένεια, μπορεί να

επιφέρει την κακοποίηση του παιδιού και στη συνέχεια να το οδηγήσει σε παραβατικές συμπεριφορές (Howing et. al. p. 246).

Εντάσσοντας τον ρόλο των βιολογικών παραγόντων στο θεωρητικό του πλαίσιο, ο Patterson εκκινεί την ανάλυσή του, από τις αλληλεπιδράσεις του βρέφους με τους γονείς ή τους κηδεμόνες του. Στο πλαίσιο αυτό, εστιάζει στις σχέσεις μεταξύ βρεφών, η διαχείριση των οποίων, ενέχει σημαντικές προκλήσεις λόγω των ιδιοσυγκρασιακών τους χαρακτηριστικών και γονέων με ελλιπείς γονεϊκές δεξιότητες. Στις περιπτώσεις αυτές αναπτύσσεται, κατά τον ίδιο, ένα είδος αλληλεπίδρασης που χαρακτηρίζεται από αμοιβαίες ενισχύσεις παρεκκλινουσών συμπεριφορών. Ειδικότερα, το μοντέλο του Patterson περιγράφει μια εξελικτική πορεία κατά την οποία, οι δυσλειτουργικές αντιδράσεις των γονέων απέναντι στα παιδιά, φέρουν ακόμη πιο δυσλειτουργικές αντιδράσεις από μέρους των παιδιών, που με τη σειρά τους προκαλούν ακόμη μεγαλύτερη ένταση στις απαντήσεις της οικογένειας. Σταδιακά, οι απαντήσεις των γονέων κλιμακώνονται και οδηγούν σε σωματική βία, χωρίς ωστόσο, όπως είναι αναμενόμενο να υπάρχει κάποια αλλαγή στις αρνητικές αντιδράσεις των παιδιών. Καθώς το μοντέλο δυσλειτουργικής αλληλεπίδρασης εγκαθίσταται στην οικογένεια, είναι πιθανό να γενικευτεί σε κοινωνικά επιθετική συμπεριφορά εκτός του οικογενειακού πλαισίου και να οδηγήσει σε παραβατικές συμπεριφορές.

Πιο συγκεκριμένα, οι Patterson & Dishion (1985, p.63) εξειδικεύουν σε δυο στάδια εξέλιξης της παραβατικής συμπεριφοράς: (α) Το πρώτο στάδιο τοποθετείται στην προ-εφηβεία και η έναρξή του είναι αποτέλεσμα της κατάρρευσης των οικογενειακών διαδικασιών. Η διατάραξη που συντελείται, προκαλεί αύξηση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού ενώ παράλληλα ασκεί αρνητική επίδραση στις κοινωνικές και σχολικές του δεξιότητες. (β) Κατά το δεύτερο στάδιο, που τοποθετείται στην εφηβεία, καθώς η γονεϊκή επιτήρηση ελαχιστοποιείται και οι κοινωνικές δεξιότητες του εφήβου είναι ελλιπώς ανεπτυγμένες, ως αποτέλεσμα του προηγούμενου σταδίου, ο έφηβος επιδιώκει την εμπλοκή με συνομηλίκους που επίσης εκδηλώνουν αντικοινωνικές συμπεριφορές, πράγμα που ενισχύει ακόμη περισσότερο την εμπλοκή του στην παραβατικότητα.⁷⁴

⁷⁴ Κατά τους συγγραφείς, η επιλογή των συναναστροφών από τον έφηβο, διεξάγεται στη βάση των άμεσων ενισχύσεων που επιδιώκει να λάβει από αυτή τη σχέση. Υπ' αυτό το πρίσμα οι συνομήλικοι που ενισχύουν την επιθετική συμπεριφορά του εφήβου, έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να επιλεγούν για συναναστροφή σε σχέση με τους συνομήλικους που απορρίπτουν αυτού του είδους τη συμπεριφορά. Βλ. G. R. Patterson, & T. J. Dishion (1985). Contributions of families and peers to

Από το μοντέλο του Patterson για τον εξαναγκασμό και τις μεταγενέστερες έρευνες που διεξήγαγε με τους συνεργάτες του, επισημαίνεται ο ρόλος των κακοποιητικών εμπειριών κατά την παιδική ηλικία, για τη μετέπειτα γενίκευση της επιθετικότητας του παιδιού στο κοινωνικό του περιβάλλον. Η υπόθεση του κύκλου της βίας έχει λάβει επαρκή εμπειρική υποστήριξη, αναδεικνύοντας τον ρόλο της παιδικής κακοποίησης στην εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών (Smith, Ireland & Thornberry, 2005 · Stewart, Waterson & Dennison, 2002 · Widom & Maxfield, 2001 Smith & Thornberry, 1995 · Widom, 1989).

3.4. Ο κοινωνιογνωστικές θεωρίες

Για τις καθαρά συμπεριφοριστικές θεωρίες, νοητικές διεργασίες όπως οι σκέψεις, οι αντιλήψεις και οι ερμηνείες δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης και κατ' επέκταση να συμπεριληφθούν στα εξηγητικά σχήματα της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 οι συμπεριφοριστικές θέσεις δέχονται έντονες κριτικές και την ίδια περίοδο συντελείται η «γνωστική επανάσταση» (Miller, 2003, p.140). Τα γνωστικά φαινόμενα έρχονται στο επίκεντρο της προσοχής και αναζητούνται τρόποι για να εισαχθούν στην επιστήμη της ψυχολογίας. Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύσσονται τα κοινωνικο-γνωστικά μοντέλα σύμφωνα με τα οποία η κοινωνική συμπεριφορά ελέγχεται και κινητοποιείται από νοητικές αυτό-ρυθμιστικές διαδικασίες (Anderson & Huesmann, 2003, p. 301). Κάτω από αυτή τη σκοπιά, οι διαφορές μεταξύ εγκληματιών και μη, προσεγγίζονται υπό το πρίσμα των λειτουργιών της νόησης.

Οι λειτουργίες της νόησης δύναται να κατηγοριοποιηθούν σε δυο είδη, καθένα από τα οποία έχει εξεταστεί ως προς τον ρόλο του στην παραβατικότητα και την εγκληματική συμπεριφορά (Ross και Fabiano, 1985 στο Palmer, 2014, p. 17): (α) Το πρώτο είδος αναφέρεται στις ενδοπροσωπικές διεργασίες της νόησης (*impersonal cognition*) που περιλαμβάνουν τις λειτουργίες που είναι απαραίτητες για τη διαχείριση του φυσικού κόσμου, όπως η αντίληψη. (β) Το δεύτερο είδος, στο οποίο έχει επικεντρωθεί η πλειοψηφία των προσπαθειών εξήγησης της εγκληματικής

delinquency. *Criminology*, 23(1), 63-79 στο E.J. Salisbury (2012) Social Learning and Crime. In F. T. Cullen and P. Wilcox (Eds.) *The Oxford Handbook of Criminological Theory*. USA: Oxford University Press, p.12.

συμπεριφοράς, αφορά στις διαπροσωπικές διεργασίες (*interpersonal cognition*) που αποτελούνται από την ικανότητα κατανόησης των άλλων και επίλυσης προβλημάτων στις κοινωνικές καταστάσεις.

Κατόπιν ανασκόπησης της βιβλιογραφίας, οι Ross και Fabiano (1985 στο ίδιο) ταυτοποίησαν μια σειρά από γνωστικά μοτίβα που παρατηρούνται συχνότερα στους δράστες, χωρίς ωστόσο να χαρακτηρίζουν όλες τις περιπτώσεις, τα οποία επικεντρώνονται:

(α) Στον αυτοέλεγχο/παρορμητικότητα, επισημαίνοντας ότι οι δράστες συχνά αποτυγχάνουν στη ρύθμιση της συμπεριφοράς τους, στην αναστολή της άμεσης ικανοποίησης των επιθυμιών τους και στον αναστοχασμό των συνεπειών των πράξεών τους.

(β) Στη συγκεκριμένη /αφαιρετική σκέψη, με τους εγκληματίες να παρουσιάζουν τρόπους σκέψης που είναι περισσότερο συγκεκριμένοι και προσανατολισμένοι στη δράση.

(γ) Στην έδρα ελέγχου που αφορά στις πεποιθήσεις των ανθρώπων ανάλογα με τον έλεγχο η όχι της συμπεριφοράς τους, με τους δράστες βίαιων εγκλημάτων να αποδίδουν τη συμπεριφορά τους σε εξωτερικούς παρά σε εσωτερικούς παράγοντες, χωρίς ωστόσο αυτό να χαρακτηρίζει το σύνολο των δραστών.

(δ) Στην ανικανότητα αντίληψης των πραγμάτων από την οπτική των άλλων, με τους δράστες εγκλημάτων βίας να παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης.

(ε) Στην επίλυση προβλημάτων στις κοινωνικές καταστάσεις που απαιτούν μια σειρά από δεξιότητες, όπως την ικανότητα γενίκευσης πιθανών λύσεων, τον συνυπολογισμό των επιπτώσεων των πλάνων δράσης και τη στόχευση προς ένα επιθυμητό αποτέλεσμα. Σε γενικές γραμμές, ειδικότερα οι νεαροί δράστες, διαθέτουν ελλιπείς δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων.

Ο Wortley (2011, pp. 166-172) εντοπίζει τις ακόλουθες ψυχολογικές κατασκευές, της κοινωνικο-γνωστικής θεωρίας της μάθησης, που διαμεσολαβούν στην εκδήλωση της αντικοινωνικής και εγκληματικής συμπεριφοράς:

(α) Προσδοκίες: Αποτελούν μνημονικές κατασκευές που πληροφορούν τα άτομα για τα πιθανά αποτελέσματα μιας συμπεριφοράς. Υπ' αυτή την οπτική, οι παραβάτες του ποινικού νόμου διαπράττουν αδικήματα στη βάση των αναμενόμενων θετικών αποτελεσμάτων που θα εισπράξουν.

(β) Αιτιακές αποδόσεις: Αναφέρονται στις αιτίες που αποδίδουν τα άτομα στα γεγονότα, στα κίνητρα και στις προδιαθέσεις των άλλων. Πρόκειται για συμπεράσματα που επηρεάζουν τον τρόπο αντίδρασης και κατ' επέκταση τη συμπεριφορά. Κάτω από αυτό το σκεπτικό, η συμπεριφορά δεν αποτελεί απάντηση στα περιβαλλοντικά ερεθίσματα, αλλά στην ερμηνεία που προβαίνει το άτομο επί των γεγονότων. Εδώ, χαρακτηριστικός είναι ο ρόλος των αιτιακών αποδόσεων στην εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών, μέσα από την ερμηνεία ή την παρερμηνεία της συμπεριφοράς του άλλου ως εχθρικής.

(γ) Αποστέριση, που στο πλαίσιο αυτό, αναφέρεται στη συναισθηματική κατάσταση που προκαλείται στο άτομο όταν ματαιώνονται οι στόχοι και τα σχέδιά του.

(δ) Αντιλαμβανόμενη αυτοαποτελεσματικότητα, όρος που περιγράφει την πεποίθηση του ατόμου ότι μπορεί να φέρει σε πέρας μια συγκεκριμένη συμπεριφορά και ως εκ τούτου επηρεάζει την προτίμηση μιας συμπεριφοράς έναντι άλλων εναλλακτικών. Η έννοια της αυτοαποτελεσματικότητας διακρίνεται δε από αυτή της αυτοπεποίθησης καθώς αναφέρεται σε συγκεκριμένες, σε κάθε περίπτωση, καταστάσεις. Η αντιλαμβανόμενη αυτοαποτελεσματικότητα, ειδικότερα σε σχέση με τον έλεγχο των συναισθημάτων και τις σχολικές επιδόσεις, προσεγγίζεται υπό το πρίσμα των προστατευτικών λειτουργιών που ασκεί απέναντι στην παραβατικότητα.

(ε) Αυτοενίσχυση: Αφορά στην ικανότητα του ατόμου να αξιολογεί τη συμπεριφορά του, σύμφωνα με τα προσωπικά του κριτήρια επίδοσης και στη συνέχεια να ενισχύει ή να αποθαρρύνει την περαιτέρω εκδήλωσή της. Η αξιολόγηση της εγκληματικής συμπεριφοράς σύμφωνα με την επίδοση εντοπίζεται συνήθως σε καταστάσεις όπου η ίδια η πράξη απαιτεί κάποια επιδεξιότητα, όπως στην περίπτωση της κλοπής αυτοκινήτων, του «hacking» και του παράνομου graffiti.

(στ) Ηθική αποδέσμευση (απεμπλοκή): Πρόκειται για έννοια, που αντλεί από τη θεωρία της εξουδετέρωσης των Sykes και Matza, ενώ εντάχθηκε στο κοινωνικο-γνωστικό πλαίσιο από τον Bandura (2002). Υπό το κοινωνικο-γνωστικό πρίσμα, όταν ένα άτομο προβαίνει σε αρνητική αυτό-αξιολόγηση της συμπεριφοράς του, προκειμένου να αποφύγει τις συνέπειες, επαναπροσδιορίζει γνωστικά το γεγονός με τέτοιο τρόπο ώστε να ελαχιστοποιεί την ατομική ευθύνη. Πρόκειται για μια δυναμική διαδικασία κατά την οποία τα ηθικά κριτήρια του ατόμου σταδιακά διαβρώνονται. Οι Bandura et. al. (1996) εντοπίζουν οκτώ διαδικασίες ηθικής αποδέσμευσης, οι οποίες επιμερίζονται σε τέσσερις κατηγορίες, στην ηθική αιτιολόγηση της συμπεριφοράς, στην ελαχιστοποίηση ή στην αγνόηση των συνεπειών της πράξης, στη μετατόπιση ή

διάχυση της ευθύνης και στην απόδοση ευθυνών στο θύμα. Κάθε κατηγορία επιδρά σε διαφορετικά στάδια της διαδικασίας εκδήλωσης αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

3.4.1. Τα γνωστικά ελλείματα στην επεξεργασία της πληροφορίας.

Στις αρχές της δεκαετίας του '80 η εστία της προσοχής των κοινωνιογνωστικών μοντέλων της επιθετικότητας μετατοπίζεται από τις ψυχολογικές κατασκευές (όπως η ματαίωση), στην επεξεργασία των κοινωνικών και περιβαλλοντικών ερεθισμάτων σε πραγματικό χρόνο (Fontaine, 2012, p. 39). Υπ' αυτό το πρίσμα, η ανάπτυξη της επιθετικότητας προσεγγίζεται μέσα από τη διαρκή αλληλεπίδραση με το κοινωνικό περιβάλλον και ειδικότερα μέσα από τα μοντέλα επεξεργασίας των κοινωνικών πληροφοριών («*social-information processing models*»). Τα κοινωνιογνωστικά μοντέλα, όπως και οι ψυχολογικές θεωρίες στο σύνολό τους, διαμορφώνουν θεωρίες για τη βία και την επιθετικότητα, όχι όμως για τα εγκλήματα βίας, λόγω του μεταβλητού χαρακτήρα της εννοιολόγησης του εγκλήματος διαχρονικά στις κοινωνίες.

Όπως επισημαίνει ο Fontaine (2012, p. 40) δυο είναι τα μοντέλα που συνέβαλαν σημαντικά στην προώθηση της γνώσης για την κοινωνική νόηση και την επιθετική συμπεριφορά, το μοντέλο των Crick και Dodge (1994), που αποτελεί και το κοινωνιογνωστικό μοντέλο της επιθετικότητας με τη μεγαλύτερη εμπειρική υποστήριξη και το μοντέλο του Huessman (1988).

Το μοντέλο, των έξι σταδίων, που ανέπτυξαν οι Crick και Dodge παρέχει ένα εξηγητικό πλαίσιο για τον τρόπο που τα άτομα αντιλαμβάνονται και επεξεργάζονται τις πληροφορίες σε σχέση με τον κοινωνικό κόσμο, καθώς και τον τρόπο που η διαδικασία της επεξεργασίας επηρεάζεται από τις παρελθούσες εμπειρίες (Palmer, 2014, p. 138). Τα έξι στάδια του μοντέλου, αναλύονται ως εξής (το ίδιο pp. 142-146 · Fontaine, 2012, p. 39): (1) Κατά το πρώτο στάδιο το άτομο κωδικοποιεί την εισερχόμενη πληροφορία. (2) Στο δεύτερο στάδιο το άτομο ερμηνεύει το ερέθισμα με όρους αιτιότητας των γεγονότων, του θυμικού και των προθέσεων του ατόμου που παρήγαγε το ερέθισμα καθώς και του ιστορικού των αλληλεπιδράσεών τους. (3) Στο τρίτο στάδιο το άτομο αναγνωρίζει και προτεραιοποιεί τους σκοπούς του αναφορικά με τον τρόπο αντίδρασης στο ερέθισμα. (4) Στο επόμενο στάδιο το άτομο σχηματοποιεί εναλλακτικές αντιδράσεις απέναντι στο ερέθισμα, οι οποίες μπορεί να είναι διαθέσιμες ή να δημιουργηθούν για αυτόν τον σκοπό. (5) Το πέμπτο στάδιο αναφέρεται στη

διαδικασία λήψης απόφασης σχετικά με την επιλογή της απάντησης και (6) το έκτο στάδιο στην εκτέλεση της απάντησης.

Σύμφωνα με τους Crick και Dodge (1996), τα παιδιά και οι έφηβοι, με επιθετικές συμπεριφορές, παρουσιάζουν διακριτά μοτίβα και ελλείματα κατά την επεξεργασία της κοινωνικής πληροφορίας. Οι γνωστικές ανεπάρκειες που επισημαίνονται σε κάθε μοτίβο διακρίνονται ανάλογα με το είδος της επιθετικότητας. Ειδικότερα, αποδεχόμενοι τη διάκριση μεταξύ αντιδραστικής επιθετικότητας, που αποτελεί μια απάντηση ή άμυνα απέναντι στις περιβαλλοντικές καταστάσεις και προδραστικής, που αναφέρεται σε μια εργαλειοποίηση της συμπεριφοράς, οι ερευνητές αναγνωρίζουν δυο διαφορετικά μοτίβα επεξεργασίας της κοινωνικής πληροφορίας. Τα δυο μοτίβα, εντοπίζονται στο δεύτερο και στο τέταρτο στάδιο, του μοντέλου των έξι σταδίων, όπου συντελούνται η ερμηνεία του ερεθίσματος και η αξιολόγηση των εναλλακτικών απαντήσεων, αντίστοιχα.

Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά που εκδηλώνουν αντιδραστική επιθετικότητα εμφανίζουν γνωστικά ελλείματα στο στάδιο της ερμηνείας, ενώ τα παιδιά που εκδηλώνουν προδραστική επιθετικότητα παρουσιάζουν ελλείματα στο στάδιο της αξιολόγησης. Τα παιδιά που εκδηλώνουν αντιδραστική επιθετικότητα, κατά την ερμηνεία των ερεθισμάτων, τείνουν να αποδίδουν εχθρικές προθέσεις και να αντιλαμβάνονται απειλητικά ακόμη και αμφιλεγόμενες καταστάσεις, με αποτέλεσμα την εκδήλωση εχθρικών ή/και εκδικητικών απαντήσεων. Αντιθέτως, τα παιδιά που εκδηλώνουν προδραστική επιθετικότητα κατά την αξιολόγηση των εναλλακτικών αντιδράσεων στο ερέθισμα, τείνουν να αξιολογούν θετικότερα την επιθετική συμπεριφορά, για την επίτευξη των στόχων τους και νιώθουν μεγαλύτερη άνεση με την εκδήλωση λεκτικών και φυσικών επιθετικών συμπεριφορών.⁷⁵ Εκείνο, που σε γενικές γραμμές, επισημαίνεται και στις δυο περιπτώσεις είναι μια σειρά από γνωστικά ελλείματα και διαστρεβλώσεις κατά την ερμηνεία των περιβαλλοντικών ερεθισμάτων αλλά και ανικανότητα στη γενίκευση κοινωνικά κατάλληλων απαντήσεων.

⁷⁵ Όπως εξηγούν οι Crick και Dodge τα παιδιά αυτά αντιλαμβάνονται την επιθετικότητα ως ένα αποτελεσματικό και βιώσιμο τρόπο για να κατακτήσουν τους σκοπούς τους. Οι σκοποί δε, δεν προσανατολίζονται στις κοινωνικές σχέσεις αλλά στα αντικείμενα (για παράδειγμα η απόκτηση ενός παιχνιδιού από ένα άλλο παιδί και όχι η δημιουργία φιλίας). Βλ. N. R. Crick & K. A. Dodge (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child development*, 67(3), p.998.

3.4.2. Τα σχήματα βίας.

Το δεύτερο μοντέλο επεξεργασίας των κοινωνικών πληροφοριών για την ανάπτυξη της επιθετικότητας στα παιδιά είναι αυτό του Huesman (1988). Σε αντίθεση με τους Crick και Dodge που εστίασαν στις διεργασίες ερμηνείας των πληροφοριών και αξιολόγησης των ενδεχόμενων απαντήσεων, το μοντέλο του Huesman επικεντρώνεται στα σχήματα βίας και επιθετικότητας. Κατά τον Huesman (1988, p.15) η κοινωνική συμπεριφορά, σε σημαντικό βαθμό, ελέγχεται από γνωστικά σενάρια που το άτομο έχει κωδικοποιήσει κατά τις πρώτες φάσεις της ανάπτυξής του. Τα σενάρια περιλαμβάνουν πληροφορίες για τα γεγονότα που θα επακολουθήσουν, τον κατάλληλο τρόπο αντίδρασης σε αυτά και τα πιθανά αποτελέσματα της αντίδρασης (το ίδιο).

Υπ' αυτό το πρίσμα, χωρίς να παραμελεί τον ρόλο των καταστασιακών παραγόντων στην επιθετική συμπεριφορά, ο Huesman υποστηρίζει ότι κάθε άτομο αναπτύσσει τα σενάρια επιθετικότητας κατά την πρώιμη παιδική ηλικία, ενώ τα σενάρια αυτά μπορούν να παραμείνουν και στην ενήλικη ζωή. Τα σενάρια επιθετικότητας αναπτύσσονται και κωδικοποιούνται μέσα από τη μάθηση, που συντελείται τόσο μέσω της παρατήρησης όσο και μέσω της δράσης, διαδικασίες που αλληλοεπιδρούν. Τα εν λόγω σενάρια πυροδοτούνται από την έκθεση του ατόμου σε συγκεκριμένα ερεθίσματα, ειδικά σε αυτά που ήταν παρόντα κατά την αρχική κωδικοποίηση του σεναρίου αλλά και άλλου είδους ερεθίσματα που σχετίζονται με την επιθετικότητα. Έτσι, δημιουργείται κατά τον Huesman μια κυκλική διαδικασία, κατά την οποία η παρατήρηση της επιθετικότητας δεν τροφοδοτεί απλά τα σενάρια επιθετικότητας αλλά ανασύρει και τα διαθέσιμα σενάρια. Σωρευτικά η μαθησιακή αυτή διαδικασία μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ανθεκτικών και μόνιμων σχημάτων επιθετικότητας στην ενήλικη ζωή.

3.5. Η ανάπτυξη της ηθικής, μέσα από την εξελικτική πορεία του ατόμου.

Στον τομέα της εξελικτικής ψυχολογίας η μελέτη της ανάπτυξης της ηθικής είναι συνδεδεμένη με το έργο του Lawrence Kohlberg (1958, 1969, 1976) (Sammons & Putwain, 2019, p.43 · Canter, 2017, p.43 · Pakes & Pakes, 2009, p. 44 · Carpendale, 2000, p.181). Σύμφωνα με τη θεωρία του Kohlberg, η ανάπτυξη της ηθικής δεν συνίσταται στην απλή ενσωμάτωση των πολιτισμικών αξιών ή των προσδοκιών που

συνθέτουν την ηθική του κάθε παισίου, αλλά πρόκειται για μια διαδικασία εξέλιξης και αλλαγής στη δομή της σκέψης του κάθε ατόμου (Carpendale, 2000, p.182 · Kohlberg & Hersh, 1977, p.54).⁷⁶

Η ανάπτυξη της ηθικής διέρχεται από στάδια που χαρακτηρίζονται από διαφορετικούς τρόπους σκέψης και αποτελούν συνάρτηση της ηλικίας αλλά κυρίως του επιπέδου γνωστικής ανάπτυξης του κάθε παιδιού. Η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο συντελείται μέσα από την ανάληψη κοινωνικών ρόλων που παρέχουν οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με άτομα που βρίσκονται σε αμέσως επόμενα στάδια (Palmer, 2014, p. 65). Σε αντίθεση με το περιεχόμενο των αξιών που ποικίλει ανάλογα με την κουλτούρα, τα στάδια της ηθικής ανάπτυξης, κατά τον Kohlberg είναι κοινά για όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως πολιτισμικών διαφορών (Kohlberg & Hersh, 1977, p.54).

Η θεωρία του Kohlberg για την ανάπτυξη της ηθικής, εμπνέεται και αποτελεί επέκταση της θεωρίας του Piaget (1932/1965).⁷⁷ Παρόμοια με τον Piaget, ο Kohlberg (1968) επιμέρισε την ηθική ανάπτυξη σε στάδια, με τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο να συνδέεται με το επίπεδο της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού, αλλά και με τις κοινωνικές του εμπειρίες, οι οποίες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο.⁷⁸

⁷⁶ Κατά τον Kohlberg, τα παιδιά, που λειτουργούν ως «μικροί φιλόσοφοι» διαμορφώνουν τις ηθικές τους κρίσεις με τρόπους που κατά βάση διαφέρουν από αυτούς που εφαρμόζουν οι γονείς ή οι εκπαιδευτικοί τους. Βλ. L. Kohlberg (1968). *The child as a moral philosopher. Psychology today*, 2, 25-30.

⁷⁷ Κατά τον Piaget, όπως και για τον Kohlberg στη συνέχεια, η ανάπτυξη της ηθικής σκέψης αποτελεί μια δυναμική διαδικασία κατασκευής ηθικών κρίσεων, που δομείται στη βάση της αλληλεπίδρασης του παιδιού με το περιβάλλον του. Ο Piaget διέκρινε δυο διαδοχικές φάσεις στην ανάπτυξη της ηθικής, την ετερόνομη και την αυτόνομη ηθική, που αναπτύσσονται παράλληλα με την ικανότητα του ατόμου για λογική σκέψη. Κατά τη φάση της ετερόνομης ηθικής, οι κανόνες γίνονται αντιληπτοί ως δεδομένοι και αμετάβλητοι, καθώς προσδιορίζονται από πρόσωπα που ασκούν εξουσία. Αντίθετα, κατά την επόμενη φάση της αυτόνομης ηθικής, οι κανόνες γίνονται αντιληπτοί ως το αποτέλεσμα ευρύτερων κοινωνικών συναινέσεων και της συνεργασίας μεταξύ των ανθρώπων, ενώ στο πλαίσιο αυτό αποκτούν έναν σχετικό χαρακτήρα. Για να μεταβεί το παιδί από την πρώτη στη δεύτερη φάση, θα πρέπει να έχει κατακτήσει το τελευταίο αναπτυξιακό στάδιο που ορίζεται από τον Piaget, που αφορά στην ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιεί περίπλοκες και αφαιρετικές γνωστικές δεξιότητες στην επίλυση προβλημάτων. E. J. Palmer (2014). *Offending Behaviour: Moral reasoning, Criminal Conduct and the Rehabilitation of others*. London & New York: Routledge.

⁷⁸ Τα στάδια αναφέρονται στους τρόπους με τους οποίους τα άτομα σκέπτονται για ηθικά ζητήματα και αιτιολογούν τη συμπεριφορά τους. E. J., Palmer (2003). An overview of the relationship between moral reasoning and offending. *Australian Psychologist*, 38(3), p.166. Κάθε στάδιο αποτελεί ένα οργανωμένο σύστημα σκέψης και μια «ιεραρχική σύνθεση» που εμπεριέχει τον τρόπο σκέψης των προγενέστερων σταδίων. Η μετάβαση συντελείται συνήθως από το κατώτερο στο ανώτερο στάδιο, εκτός από τις περιπτώσεις έκτακτων τραυματικών γεγονότων. L., Kohlberg & R. H. Hersh (1977). *Moral development: A review of the theory. Theory into practice*, 16(2), p.54.

Ειδικότερα, ο Kohlberg διέκρινε τρία επίπεδα ανάπτυξης της ηθικής, το «προ-συμβατικό» (“*preconventional*”), το «συμβατικό» (“*conventional*”) και το «μετα-συμβατικό» (“*postconventional*”) ή «αυτόνομο» (“*principled*”) επίπεδο, τα οποία αναλύονται σε έξι στάδια (Kohlberg, 1968):

(α) Στο επίπεδο της προ-συμβατικής ηθικής, που παρατηρείται συνήθως στις ηλικίες των τεσσάρων έως δέκα ετών, οι πολιτισμικές ετικέτες του «καλού» και του «κακού» ερμηνεύονται στη βάση των συνεπειών που προκαλούν. Το προ-συμβατικό επίπεδο υποδιαιρείται σε δυο στάδια, όπου κατά το πρώτο η συμμόρφωση με τους κανόνες απορρέει από τον φόβο της τιμωρίας, ενώ κατά το δεύτερο, η συμμόρφωση συντελείται στη βάση της αποκόμισης κάποιου οφέλους.⁷⁹

(β) Στο επίπεδο της συμβατικής ηθικής, που εκτείνεται έως την ενηλικιότητα, το ενδιαφέρον του ατόμου στρέφεται από την ικανοποίηση των δικών του αναγκών στην ικανοποίηση των αναγκών των σημαντικών άλλων. Βασικό άξονα της συμβατικής ηθικής αποτελεί όχι μόνο η συμμόρφωση με τους κανόνες της ομάδας, αλλά και η διατήρηση, υποστήριξη και δικαιολόγησή τους. Το δεύτερο επίπεδο απαρτίζεται επίσης από δύο στάδια, στο πλαίσιο των οποίων η συμμόρφωση προκύπτει ως απόρροια του φόβου της απόρριψης και της ανάγκης αποδοχής από το κοινωνικό πλαίσιο και του φόβου των επίσημων κυρώσεων αντίστοιχα.⁸⁰

(γ) Το μετα-συμβατικό επίπεδο, αποτελεί και το τελευταίο επίπεδο ανάπτυξης της ηθικής, όπου το άτομο προσδιορίζει τις δικές του αρχές μέσα από οικουμενικές ηθικές αξίες (Palmer, 2014, p. 35). Το μετα-συμβατικό επίπεδο περιλαμβάνει επίσης δυο στάδια ηθικής. Κατά το πέμπτο στάδιο, η συμμόρφωση στους κανόνες υπαγορεύεται από την ηθική του κοινωνικού συμβολαίου (“*social-contract, legalistic*

⁷⁹ Κατά το πρώτο στάδιο, η ηθική συνδέεται με την τιμωρία και την υποταγή (“*punishment-and-obedience orientation*”). Στο πλαίσιο αυτό, ο χαρακτηρισμός κάθε πράξης προσδιορίζεται από τις συνέπειές της, ανεξάρτητα από το νόημα ή την αξία που μπορεί να της αποδίδεται. Στο δεύτερο στάδιο («εργαλειακό-σχετικιστικό», “*instrumental-relativist orientation*”), κεντρική είναι η έννοια της ανταπόδοσης. Η ανταπόδοση γίνεται αντιληπτή με όρους πρακτικών αποτελεσμάτων για το άτομο, που μπορούν για παράδειγμα να περιλαμβάνουν τη συμμόρφωση ως ανταμοιβή ή ως ανταπόδοση σε κάποια χάρη. Kohlberg, 1968, ό.π.

⁸⁰ Σε αντίθεση με τα προηγούμενα στάδια όπου η κρίση της συμπεριφοράς συντελείτο στη βάση των πρακτικών αποτελεσμάτων που επιφέρει, στο τρίτο στάδιο, η ηθική στηρίζεται στην κοινωνική συμμόρφωση (“*interpersonal concordance*”) και η αξιολόγηση της συμπεριφοράς γίνεται σύμφωνα με τις προθέσεις που της αποδίδονται. Στο τέταρτο στάδιο, η ηθική βασίζεται στην έννομη τάξη (“*law and order orientation*”) και το επίκεντρο της προσοχής μεταφέρεται από τις διαπροσωπικές σχέσεις σε μια ευρύτερη κοινωνική οπτική. Υπ’ αυτό το πρίσμα, οι ποινές γίνονται αντιληπτές ως δεδομένες και αμετάβλητες προϋποθέσεις για τη διατήρηση της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης και της κοινωνικής τάξης. Το ίδιο, ό.π.

orientation”), ενώ κατά το έκτο τελευταίο και στάδιο, η ηθική δομείται στη βάση των αφηρημένων οικουμενικών αξιών της δικαιοσύνης, της αμοιβαιότητας και της ισότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (“*universal-ethical-principle orientation*”).

Υπό το πρίσμα της θεωρίας της ανάπτυξης της ηθικής, η εγκληματική συμπεριφορά διερευνάται μέσα από τις σκέψεις των ατόμων για την παραβίαση του ποινικού νόμου και τις αιτιολογήσεις που λαμβάνουν χώρα όταν τελικά συντελείται το έγκλημα (Palmer, 2014, p. 100). Οι αιτιολογήσεις για τις παραβιάσεις των κανόνων, όπως και για κάθε άλλη συμπεριφορά, διαφέρουν και διαμορφώνονται ανάλογα με το στάδιο ηθικής που βρίσκεται το άτομο. Στο πλαίσιο της θεωρίας του Kohlberg (το ίδιο): (α) Κατά το πρώτο στάδιο, η εγκληματική συμπεριφορά αιτιολογείται στη βάση της αποφυγής της τιμωρίας. (β) Στο δεύτερο στάδιο, η αιτιολόγηση της εγκληματικής συμπεριφοράς συντελείται όταν οι αναμενόμενες ανταμοιβές υπερτερούν των διακινδυνεύσεων που ενέχει η τέλεση της συμπεριφοράς. (γ) Στο τρίτο στάδιο, η συμπεριφορά αιτιολογείται στη βάση της διατήρησης των διαπροσωπικών σχέσεων (για παράδειγμα η υπεξαίρεση χρημάτων για να προσφερθεί επείγουσα βοήθεια σε ένα άλλο άτομο). (δ) Κατά τα τελευταία στάδια η εγκληματική συμπεριφορά αιτιολογείται στη βάση της εξυπηρέτησης των κοινωνικών συμφερόντων, της υποστήριξης των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή της προαγωγής της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Όπως καθίσταται σαφές, σε κάθε στάδιο μπορεί να υπάρξουν αιτιολογήσεις για τις παραβιάσεις του νόμου, ωστόσο οι ηθικές αιτιολογήσεις της εγκληματικής συμπεριφοράς προκύπτουν συχνότερα στις περιπτώσεις ατόμων που βρίσκονται σε χαμηλότερα στάδια ηθικής ανάπτυξης (Palmer, 2003, p.168). Κατόπιν τούτου, βασική πρόβλεψη της θεωρίας αποτελεί ότι οι παραβάτες του ποινικού νόμου είναι περισσότερο πιθανό να κατατάσσονται σε χαμηλότερα στάδια ωριμότητας σε σχέση με τους μη -παραβάτες (στο ίδιο). Οι λόγοι της καθυστέρησης της ηθικής ανάπτυξης πρέπει κατά την Palmer (στο ίδιο pp. 169-170) να αναζητηθούν στην ποιότητα των αλληλεπιδράσεων στο οικογενειακό πλαίσιο και ειδικότερα στις γονεϊκές πρακτικές. Κατά τη θεωρία της ηθικής ανάπτυξης, οι αλληλεπιδράσεις με τους γονείς παρέχουν σημαντικές ευκαιρίες για την ανάληψη ρόλων, ενισχύοντας έτσι τις κοινωνικές διεργασίες της νόησης και τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο. Από την άλλη, οι ελλείψεις ή κακής ποιότητας αλληλεπιδράσεις, επιδρούν αρνητικά στις κοινωνικές

διεργασίες της νόησης, συμβάλλοντας στη δημιουργία γνωστικών στρεβλώσεων και καθυστερήσεων στη διαδικασία της μετάβασης (Palmer, 2005, p. 355).⁸¹

Στο πλαίσιο της θεωρίας της ηθικής ανάπτυξης, οι γνωστικές στρεβλώσεις διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην εξέταση της εγκληματικής συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τον Gibbs (1991 στο Barriga & Gibbs, 1996, p.334) οι γνωστικές στρεβλώσεις εξουδετερώνουν τη δράση παραγόντων, όπως τα αισθήματα ενοχής, που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ανασταλτικά στην εκδήλωση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς (Gibbs, 1993 στο Palmer, 2005, p. 355). Συμπληρωματικά, κατά τον ίδιο, η επιμονή στρεβλώσεων όπως των εγωιστικών προκαταλήψεων και της ανικανότητας για κατανόηση των καταστάσεων από την οπτική των άλλων, μετά την παιδική ηλικία, συνιστά ηθική καθυστέρηση που μπορεί να οδηγήσει σε επιθετικότητα καθώς και σε άλλες αντικοινωνικές συμπεριφορές.

Η θεωρία του Kohlberg, για τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο, υποστηρίχθηκε εμπειρικά από την εικοσαετή μακροπρόθεση έρευνα που διεξήγαγε με τους συνεργάτες του, με τα τελευταία στάδια όμως να συμπεριλαμβάνουν ελάχιστες περιπτώσεις (Gibbs, et. al., 2007, p. 451 · Colby, et. al., 1983, p.69). Δέχτηκε επίσης αρκετές επικρίσεις με τις βασικότερες από αυτές να επικεντρώνονται στην αυξημένη σημασία που προσδίδεται στις ηθικές αξίες της δικαιοσύνης και της ισότητας, σε σχέση με τις αξίες της φροντίδας και της ενσυναίσθησης, που τοποθετούνται σε ιεραρχικά κατώτερα στάδια (Palmer, 2014, pp.55-61 · 2003, pp. 167-168). Στο πλαίσιο αυτό, οι κριτικές ανέδειξαν τις προκαταλήψεις που απορρέουν από τη θεωρία αναφορικά με την ηθική ανάπτυξη των δυο φύλων αλλά και την οικουμενικότητα των σταδίων ηθικής ανάπτυξης.⁸² Αλλά και η προαναφερθείσα μακροπρόθεσμη έρευνα των Colby et. al.

⁸¹Οι γνωστικές στρεβλώσεις, αναφέρονται σε αναληθείς ή ανακριβείς στάσεις, σκέψεις και συμπεριφορές που παρατηρούνται στα διάφορα στάδια. Ο Gibbs κατέγραψε μια σειρά από πρωτογενείς και δευτερογενείς στρεβλώσεις που συναντώνται στα χαμηλότερα επίπεδα ηθικής ανάπτυξης και περιλαμβάνουν: (α) τις εγωιστικές διαστρεβλώσεις που οδηγούν σε αγνόηση των αναγκών των άλλων, (β) την απόδοση ευθυνών στους άλλους για προσωπικά σφάλματα, (γ) την ελαχιστοποίηση των δυσμενών συνεπειών που προκαλούνται από την εκδήλωση της συμπεριφοράς και (δ) την απόδοση εχθρικών προθέσεων στους άλλους. Βλ. A. Q. Barriga & J. C. Gibbs, (1996). Measuring cognitive distortion in antisocial youth: Development and preliminary validation of the "How I Think" questionnaire. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(5), pp.333 -334, J. C. Gibbs (1993). Moral-cognitive interventions. In A.P. Goldstein & C.R. Huff (Eds.) *The Gang Intervention Handbook*. (pp. 159-185). Champaign, IL: Research Press, ό.π. pp. 70-71.

⁸²Ειδικότερα, οι κριτικές υποστήριξαν ότι λόγω της έκθεσής τους σε κοινωνικοποιητικές εμπειρίες που συνδέονται περισσότερο με τη φροντίδα και την ενσυναίσθηση, παρά τη δικαιοσύνη, οι γυναίκες εμφανίζουν σε εντονότερο βαθμό αυτά τα χαρακτηριστικά με συνέπεια να τοποθετούνται σε κατώτερα στάδια ηθικής σε σχέση με τους άνδρες. Σχετικά με την οικουμενικότητα των σταδίων ηθικής ανάπτυξης, επισημάνθηκε η προτεραιοποίηση των αξιών του δυτικού πολιτισμού και ειδικότερα της

στις ΗΠΑ έδειξε επίσης ελάχιστες περιπτώσεις μετάβασης στο μετα-συμβατικό επίπεδο, δημιουργώντας αμφιβολίες για τη διατήρησή του στο θεωρητικό πλαίσιο των σταδίων ηθικής ανάπτυξης (Gibbs, et. al., 2007, p. 457).⁸³ Τέλος, το γεγονός ότι η εγκληματική συμπεριφορά προκύπτει ως αποτέλεσμα της καθυστέρησης και επίμονης παραμονής σε χαμηλότερα στάδια κατά τη φυσιολογική διαδικασία της ανάπτυξης της ηθικής, εγείρει επίσης μια σειρά από ζητήματα.

3.6. Ο ρόλος των χαρακτηριστικών προσωπικότητας

Οποσδήποτε οι περισσότερες ψυχολογικές θεωρίες αποτελούν σε κάποιο βαθμό θεωρίες προσωπικότητας, από τις οποίες πηγάζουν εξειδικευμένες προσεγγίσεις για την εγκληματική συμπεριφορά. Υπό το πρίσμα των θεωριών των χαρακτηριστικών προσωπικότητας, οι εγκληματίες εμφανίζουν σε αυξημένο ή μειωμένο βαθμό μια σειρά από χαρακτηριστικά που είναι παρόντα σε όλους τους ανθρώπους, καθώς και ειδικούς συνδυασμούς, των βαθμών, των εν λόγω χαρακτηριστικών.⁸⁴ Στο πλαίσιο αυτό προεξάρχουν οι θεωρίες για την εγκληματική προσωπικότητα που ανέπτυξαν οι Pinatel και Eysenk, καθώς και οι σύγχρονες εγκληματολογικές προσεγγίσεις που συνδέουν την εγκληματική συμπεριφορά με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας (Canter, 2017, p.40 · Durrant, 2013, p. 24 · Pakes & Winstone, 2011, p. 7).

δικαιοσύνης έναντι της αμοιβαιότητας. Συμπληρωματικά, υποστηρίχθηκε ότι λόγω της σύνδεσης του μετα-συμβατικού επιπέδου με την εκπαίδευση, οι ελλείψεις εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε πολιτισμούς εκτός του δυτικού, ελαχιστοποιούν τη δυνατότητα μετάβασης στο τελευταίο επίπεδο, απορρίπτοντας έτσι την οικουμενικότητά του. Βλ. Palmer, 2014, ό.π., Palmer, 2003, ό.π.

⁸³ Ως απάντηση στις κριτικές των σταδίων του Kohlberg και ειδικότερα σε αυτές που επικεντρώνονται στο τελευταίο επίπεδο, ο Gibbs ανέπτυξε μια αναθεωρημένη εκδοχή της θεωρίας, διαχωρίζοντας το μετα-συμβατικό επίπεδο από τα υπόλοιπα τέσσερα στάδια ηθικής ανάπτυξης. Έτσι, κατά τη θεωρία του Gibbs, η ανάπτυξη της ηθικής συντελείται σε δυο αντί για τρία επίπεδα, τα οποία αφορούν στο επίπεδο της ανωριμότητας, όπου οι κοινωνικοηθικές κρίσεις είναι επιφανειακές και συγκεκριμένες και στο επίπεδο της ωριμότητας. Βλ. Palmer, 2014, ό.π

⁸⁴ Γενικά, οι θεωρίες των χαρακτηριστικών προσωπικότητας συγκλίνουν στο ότι η προσωπικότητα αποτελεί ένα οργανωμένο σύνολο χαρακτηριστικών, που αναφέρονται σε τάσεις, οι οποίες οδηγούν σε επαναλαμβανόμενα πρότυπα συμπεριφοράς. Διαφορές διατυπώνονται ωστόσο, αναφορικά με τη σταθερότητα των χαρακτηριστικών στον χώρο και στο χρόνο. Όπως συνοψίζει ο Wortley, η παρουσία ενός χαρακτηριστικού μπορεί να αυξάνεται ή να μειώνεται κατά το πέρασμα του χρόνου, ως απόρροια της φυσικής, διανοητικής και κοινωνικής ωριμότητας του ατόμου, των μεταβαλλόμενων κοινωνικών συνθηκών και της συσσώρευσης εμπειριών ζωής. Wortley, 2011, ό.π. p.91. Παράλληλα, όπως εξ αρχής είχε επισημάνει ο Cattell με την εισαγωγή της θεωρίας του για τα 16 χαρακτηριστικά προσωπικότητας, τόσο η κατάσταση όσο και ο ρόλος επηρεάζουν τον τρόπο εκδήλωσης του κάθε χαρακτηριστικού.

3.6.1. Η εγκληματική προσωπικότητα κατά Pinatel

Στο πνεύμα της ιταλικής θετικής σχολής ο Pinatel στηρίζει την ανάλυσή του στη διαφοροποίηση του εγκληματία από τον μη εγκληματία. Παρόμοια με τον Lombroso, ο Γάλλος εγκληματολόγος επιχειρεί τη σκιαγράφηση της εγκληματικής προσωπικότητας, απορρίπτοντας ωστόσο την παθολογική φύση του εγκληματία και τον απόλυτο καθορισμό του από βιολογικούς παράγοντες. Όπως ο ίδιος επισημαίνει σχολιάζοντας την πρώτη περίοδο ίδρυσης της επιστήμης της εγκληματολογίας (1961, p. 156 στο Nye, 1976, p.354):

«Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι ενώ η εγκληματολογία οργανώθηκε μεθοδολογικά κάτω από το παράδειγμα της ιατρικής, δεν είναι ιατρική. Ο γενικός κανόνας είναι ότι ο εγκληματίας δεν αποτελεί ασθενή, αλλά μια κοινωνική περίπτωση.»

Για τον Pinatel η προσωπικότητα αποτελεί τη δομή μέσω της οποίας οι βιολογικοί και κοινωνικοί παράγοντες συντίθενται και διοχετεύονται στο πέραςμα στην πράξη.⁸⁵ Υπ' αυτή την οπτική, μέσα από τις θέσεις του Pinatel, αναδεικνύεται η συνδυαστική αξία των παραγόντων που οδηγούν στη διάπραξη του εγκλήματος, άρα και η καταλληλότητα της εφαρμογής ενός συνθετικού μοντέλου στην προσέγγιση του περάσματος στην πράξη.

Κατά τον Pinatel η προσωπικότητα του εγκληματία, μπορεί να αναλυθεί σε τέσσερις διαστάσεις, οι οποίες παρεμβαίνουν στη δυναμική πορεία του περάσματος στην πράξη, καθιστώντας δυνατή την τέλεση του εγκλήματος. Πρόκειται για τα χαρακτηριστικά του εγωκεντρισμού, της αστάθειας, της επιθετικότητας και της

⁸⁵ Βλ. Γεωμετρική αλληγορία Mendes Correa που χρησιμοποιεί ο Pinatel για να απεικονίσει τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν την εγκληματική πράξη. Στη περιφέρεια της βάσης βρίσκονται οι κοινωνιολογικοί και βιολογικοί παράγοντες, ενώ στο κέντρο βρίσκεται η προσωπικότητα που συνδέεται με την εγκληματική πράξη μέσω της προεγκληματικής κατάστασης. Τα συστατικά της εγκληματικής πράξης λαμβάνουν χώρα στο ευρύτερο φυσικό περιβάλλον. Φαρσεδάκης, 1990, ό.π. σ. 387. Περαιτέρω, ο τρόπος που συνδυάζονται, οι βιολογικοί με τους κοινωνικούς παράγοντες και το φορτίο του κάθε παράγοντα μπορεί να αποτελέσει κριτήριο για τον βαθμό της επικινδυνότητας που εμφανίζει ο δράστης. Ειδικότερα, ο Pinatel (1963) περιγράφει τρεις τύπους επικινδυνότητας: (α) Χρόνια επικινδυνότητα κατά την οποία ένα βαρύ βιολογικό φορτίο συνδυάζεται με σοβαρή παθολογία κοινωνικών παραγόντων. (β) Περιθωριακή επικινδυνότητα που καταδεικνύει την επιβάρυνση μιας ομάδας παραγόντων, των βιολογικών ή των κοινωνικών. (γ) Περιστασιακή επικινδυνότητα κατά την οποία βιολογικοί και κοινωνικοί παράγοντες συντρέχουν αλλά με ήπιο φορτίο. Χ. Δημόπουλος (2008). *Εισηγήσεις εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 336-337. Για τις κριτικές, που έχουν ασκηθεί στην έννοια της επικινδυνότητας βλ. Γ. Νικολόπουλος (2003). «Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στις θεωρίες της διακινδύνευσης» στον Τιμητικό Τόμο για την Αλίκη Γιώτοπούλου – Μαραγκοπούλου του Παντείου Πανεπιστημίου, τ. Β', Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα – Bruylant, Βρυξέλλες, σ.σ.951- 960.

συναισθηματικής αδιαφορίας, που μεμονωμένα εντοπίζονται σε όλους τους ανθρώπους. Στο πλαίσιο αυτό, η εγκληματική προσωπικότητα διαφοροποιείται στη βάση της έντασης στην κατοχή ενός ή και των τεσσάρων χαρακτηριστικών. Η διαφοροποίηση συνεπώς, που επισημαίνεται μεταξύ εγκληματιών και μη-εγκληματιών, αλλά και οι διαφορές που εντοπίζονται εντός της κατηγορίας των εγκληματιών, έχουν ποσοτικό και όχι ποιοτικό χαρακτήρα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Pinatel, η εν λόγω διαφοροποίηση αποτελεί ζήτημα βαθμού και όχι φύσης (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 408· Cusson, 1998/2002, σ. 131).

Κάθε ένα από τα τέσσερα χαρακτηριστικά, που συγκροτούν την εγκληματική προσωπικότητα, μπορεί να εξεταστεί τόσο από βιολογική, όσο και από ψυχολογική και κοινωνιολογική σκοπιά, φωτίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τους διαφορετικούς παράγοντες εγκληματογένεσης, που δρουν κατά το πέρασμα στην πράξη. Κάτω από αυτή την οπτική, κατά τον Πανούση (1987, σσ. 124-128), η εγκληματική προσωπικότητα και ειδικότερα τα χαρακτηριστικά που τη συνθέτουν, διαθέτουν: (α) μια βιολογική βάση, που υποδηλώνει τις έμφυτες τάσεις του ατόμου, (β) μια ψυχολογική, σύμφωνα με την οποία η εκδήλωση των χαρακτηριστικών, πρέπει να αναζητηθεί στις εμπειρίες της παιδικής ηλικίας και (γ) μια κοινωνική, στο πλαίσιο της οποίας, πρέπει να εξεταστεί ο ρόλος των τρεχουσών κοινωνικών συνθηκών στην ενεργοποίηση των εν λόγω χαρακτηριστικών.

Για την αναγνώριση και τον ορισμό των χαρακτηριστικών που συγκροτούν την εγκληματική προσωπικότητα, ο Pinatel αντλεί από το περιεχόμενο των τεσσάρων προϋποθέσεων που έθεσε ο Manouvrier για το πέρασμα στην πράξη. Περαιτέρω, εφαρμόζει τα χαρακτηριστικά της εγκληματικής προσωπικότητας, στο σχήμα του De Greeff για τις φάσεις της ψυχικής διαδικασίας του περάσματος στην πράξη, για να δείξει τον τρόπο με τον οποίο διευκολύνουν το πέρασμα από τη μια φάση στην άλλη (Φαρσεδάκης, 1990). Έτσι, αναδεικνύεται και η σύνδεση μεταξύ των χαρακτηριστικών της εγκληματικής προσωπικότητας και της εγκληματικής συμπεριφοράς.

3.6.2. Η εγκληματική προσωπικότητα κατά Eysenck

Ο Eysenck δομεί την προσέγγισή του για την εγκληματική προσωπικότητα στη βάση της ευρύτερης θεωρίας του για την ανθρώπινη προσωπικότητα. Για τη συγκρότηση των βασικών διαστάσεων που συνθέτουν την προσωπικότητα και κατ' επέκταση την

εγκληματική, χρησιμοποιεί ένα βιολογικό μοντέλο χωρίς ωστόσο να αποκλείει τον ρόλο των περιβαλλοντικών παραγόντων. Όπως ο ίδιος σημειώνει (1984, p.89):

«Η εγκληματική συμπεριφορά αναπτύσσεται στο πλαίσιο κοινωνικών κανόνων και ως τέτοια δεν μπορεί απευθείας να κληρονομηθεί. Εκείνο που μπορεί να κληρονομηθεί είναι τα μορφολογικά, φυσιολογικά και βιοχημικά χαρακτηριστικά του νευρικού συστήματος, που όταν επιδρούν σε ένα είδος περιβάλλοντος, έχουν ως αποτέλεσμα την εκδήλωση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς.»

Εφαρμόζοντας μια νέο-συμπεριφοριστική προσέγγιση, ο Eysenck υιοθετεί τις ψυχαναλυτικές θέσεις για την αντικοινωνική φύση των ανθρώπων, εξηγώντας παράλληλα τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης με όρους κλασικής μάθησης (Sammons & Putwain, 2019, p.39 · Heidt, 2011, p. 204). Για τον ίδιο, η καλλιέργεια της «συνείδησης» αλλά και γενικότερα η κοινωνικοποίηση αποτελεί μια διαδικασία, που συντελείται μέσα από την τιμωρία που επιβάλλεται από την οικογένεια, το σχολείο, ή άλλους, όταν παραβιάζονται οι κοινωνικοί κανόνες (Eysenck, 1984, pp.91-92). Κατά τη διαδικασία αυτή, που περιγράφεται με όρους εξηρημένης μάθησης, η τιμωρία ως «μη εξαρτημένο» ερέθισμα, η οποία επιφέρει διάφορες «μη εξηρημένες» αντιδράσεις όπως άγχος, πόνο, φόβο και ντροπή, μέσα από τις συχνές επαναλήψεις συνδέεται με την πρόθεση για παραβίαση ή την παραβίαση των κανόνων. Έτσι, η διαδικασία της κοινωνικοποίησης συντελείται μέσα από την σύνδεση της πρόθεσης για παραβίαση και της παραβίασης των κανόνων με τις δυσμενείς συνέπειες της τιμωρίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η πραγματοποίηση της εν λόγω σύνδεσης έχει μια ανασταλτική λειτουργία αναφορικά με το έγκλημα.

Κάτω από αυτή τη σκοπιά, κατά τον Eysenck οι λειτουργίες της μάθησης, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην κοινωνικοποιητική διαδικασία, ενώ ταυτόχρονα η ικανότητα μάθησης κάθε ατόμου, εξαρτάται από την προσωπικότητά του. Στο πλαίσιο αυτό, ο Eysenck αναλύει την προσωπικότητα σε τρία δομικά χαρακτηριστικά, που κατά τον ίδιο, προκύπτουν συστηματικά από τη διαδικασία ανάλυσης παραγόντων αλλά και σε επίπεδο διαφορετικών χωρών και πολιτισμικών αντιλήψεων. Τα εν λόγω χαρακτηριστικά αναλύονται σε ένα δίπολο και αποτελούνται από την Εξωστρέφεια, τον Νευρωτισμό ή τη Συναισθηματική και τον Ψυχωτισμό, τα οποία αντιπαραβάλλονται με την Εσωστρέφεια, τη Σταθερότητα και τη λειτουργία του Υπερεγώ, αντίστοιχα. Στην ουσία πρόκειται για διαστάσεις της προσωπικότητας, που συγκεντρώνουν μια σειρά από πρωτογενείς παράγοντες (Eysenck, 1996, p.145).

Σύμφωνα με τον Eysenck, η εκδήλωση της αντικοινωνικής ή εγκληματικής συμπεριφοράς, απορρέει από τον συνδυασμό και την ένταση των χαρακτηριστικών της Εξωστρέφειας, του Νευρωτισμού και του Ψυχωτισμού (Andrews & Bonta, 2010, p. 195 · Eysenck, 1984, p.94). Η συμβολή δε, του κάθε χαρακτηριστικού ποικίλει ανάλογα με την ηλικία του δράστη και το είδος της δράσης (Eysenck, 1984, p.94). Η βιολογική βάση των χαρακτηριστικών και ειδικότερα τα χαμηλά επίπεδα διέγερσης του εγκεφαλικού φλοιού που επισημαίνονται στην Εξωστρέφεια, επηρεάζουν την ικανότητα του ατόμου για κλασική μάθηση, παρεμβαίνοντας έτσι στην κοινωνικοποιητική του διαδικασία (Eysenck, 1996, p.149). Κατ' αυτόν τον τρόπο, η προσωπικότητα όπως συγκροτείται μέσα από τις τρεις διαστάσεις, αποτελεί τον ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ γενετικών προδιαθέσεων και εγκληματικής συμπεριφοράς.

Για την αξιολόγηση της προσωπικότητας ο Eysenck ανέπτυξε το ερωτηματολόγιο προσωπικότητας EPQ (Eysenck Personality Questionnaire) το οποίο και ήλεγξε εμπειρικά αναφορικά με τη χρησιμότητά του στη διάκριση μεταξύ εγκληματιών και μη εγκληματιών (Eysenck & Eysenck, 1978 στο Eysenck, 1984, p.94 · Eysenck & Eysenck, 1977). Ωστόσο, τα δεδομένα που καταγράφονται στην ερευνητική βιβλιογραφία για την κατοχή υψηλών τιμών στα χαρακτηριστικά της Εξωστρέφειας, του Νευρωτισμού και του Ψυχωτισμού από κατηγορίες εγκληματιών σε σχέση με μη-εγκληματίες, είναι αντιφατικά (Canter, 2017, p.40 · Wortley, 2011, p.104 · Levine & Jackson 2004, p. 137 · Blackburn, 1993, pp.125).

Γενικότερα, το μοντέλο των τριών παραγόντων του Eysenck για την περιγραφή της προσωπικότητας έχει δεχθεί αρκετές κριτικές από τους θεωρητικούς της προσωπικότητας (Costa & McCrae, 1992). Υπό αμφισβήτηση είναι επίσης η επίδραση της εξωστρέφειας στην κλασική μάθηση, αλλά και η βιολογική βάση που προτείνεται για τα χαρακτηριστικά του Νευρωτισμού και του Ψυχωτισμού (Levine & Jackson 2004, pp. 136 -137 · Blackburn, 2000, pp.116-121). Αλλά και ως προς την εγκληματική προσωπικότητα, όπως σημειώνει ο Blackburn (2000, pp.117), η περιγραφή που προτείνει ο Eysenck περιορίζεται σε μια κατηγορία εγκληματιών τους «ενεργούς αντικοινωνικούς, ψυχοπαθητικούς εγκληματίες».

3.6.2. Η ψυχοπαθητική προσωπικότητα

Η σχέση μεταξύ ψυχοπαθολογίας, προσωπικότητας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς κάνει την εμφάνισή της στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, με τη συμβολή των εξελίξεων της

ιατρικής στην επιστημονική προσέγγιση του εγκλήματος (Βλάχου, 2020, σ.123). Η κλινική προσοχή στράφηκε στην αντικοινωνική προσωπικότητα το 1801, όταν ο Γάλλος ψυχίατρος Pinel, εντόπισε περιπτώσεις βίαιων και επικίνδυνων εγκληματιών που δεν εμφάνιζαν ωστόσο κάποια διαταραχή και διατηρούσαν ανέπαφες τις διανοητικές τους λειτουργίες, ονομάζοντας την κατάσταση αυτή «μανία χωρίς παραλήρημα» (Βλάχου, 2017).⁸⁶

Τα χαρακτηριστικά της έννοιας της ψυχοπαθητικότητας, όπως υφίστανται ακόμη και σήμερα, παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά από τον ειδικευόμενο τότε ψυχίατρο Cleckley, το 1941 στο περίφημο έργο του για την ψυχοπαθητική προσωπικότητα «*Η μάσκα της λογικής*». Ο Cleckley περιέγραψε την κατάσταση της ψυχοπαθητικότητας ως ένα αστερισμό διαπροσωπικών, συμπεριφορικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών (Jones, 2015, p. 195 · Salekin et al. 2004, p.731). Στα διαπροσωπικά χαρακτηριστικά ενέταξε την ευφυΐα, τον εγωκεντρισμό, την άσκηση γοητείας, την ευφράδεια λόγου και τη χειριστικότητα, ενώ στο συναισθηματικό επίπεδο, εντόπισε σοβαρά ελλείματα στα κεντρικής σημασίας, ανθρώπινα χαρακτηριστικά της ενσυναίσθησης και της μεταμέλειας. Συμπεριφορικά, περιέγραψε τους ψυχοπαθητικούς ως άτομα ανεύθυνα, που αναζητούν τη διέγερση, παραβιάζουν τα όρια και είναι πιθανό να εμπλακούν σε αντικοινωνικές συμπεριφορές.⁸⁷

⁸⁶ Στα βήματα του, ο Prichard, διαπίστωσε την ύπαρξη μιας ειδικής κατηγορίας εγκληματιών τους «*ηθικά παράφρονες*» που ενώ επιδεικνύουν ιδιαίτερη λογική, εμφανίζουν ελλείματα σε ζητήματα ηθικής και αυτοκυριαρχίας. Εδώ επίσης πρέπει να προστεθούν τα πορίσματα του Despine για απουσία συγκεκριμένων συναισθημάτων και ειδικότερα την έλλειψη μεταμέλειας μετά τη διάπραξη του εγκλήματος από την κατηγορία των σοβαρών εγκληματιών. Βλ. Β. Βλάχου (2017). *Ιστορική επισκόπηση των Εγκληματολογικών Θεωριών κατά τον 19ο αιώνα - Η γένεση της Εγκληματολογίας*. Β' Έκδ. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη., σσ. 65-67, σ.126. Το 1891 ο Koch διατύπωσε τον όρο «ψυχοπαθητικότητα» για να χαρακτηρίσει μια ανομοιογενή ομάδα χαρακτηρολογικών διαταραχών, ενώ το 1915 ο Kraepelin χρησιμοποίησε τον όρο «ψυχοπαθητική προσωπικότητα» για να περιγράψει μια ειδική κατηγορία εγκληματικού τύπου. Βλ. C.J. Patrick (2018). *Psychopathy as Masked Pathology*. In C.J. Patrick (Ed.) *Handbook of Psychopathy* (2nd Ed.) New York: The Guilford Press, p.3, D. Lykken (1996). *Psychopathy, Sociopathy, and Crime. Society*, 34(1), p. 29.

⁸⁷ Τα κριτήρια του Cleckley συστηματοποιούνται επίσης σε τρεις κατηγορίες που χαρακτηρίζουν την ψυχοπαθητική κατάσταση: (α) Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται στα κεκαλυμμένα χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν την ψυχοπαθητικότητα από κάθε άλλη ψυχιατρική διαταραχή και αποκλείουν σε ένα επιφανειακό επίπεδο την απουσία της οποιας διαταραχής. Ανάμεσα σε αυτά, βρίσκονται η νοημοσύνη, η κοινωνική γοητεία, η απουσία ψευδαισθήσεων ή παράλογων σκέψεων, η απουσία άγχους και η σπάνια αυτοκτονικότητα. (β) Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται τα παρεκκλίνοντα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά της διαταραχής, τα οποία ανάμεσα σε άλλα περιλαμβάνουν τις παρορμητικές αντικοινωνικές πράξεις, την ανευθυνότητα και την απουσία πλάνου ζωής. (γ) Τέλος, η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται στην εξαπάτηση των άλλων και στη ρηχότητα των κοινωνικών σχέσεων, όπως η έλλειψη ειλικρίνειας, μεταμέλειας και ντροπής, οι

Το 1948 ο Karpman περιέγραψε την ψυχοπαθητικότητα με όρους απουσίας συνείδησης⁸⁸ και συνεπαγόμενων ενοχών, διακρίνοντας την πρωτογενή από τη δευτερογενή ψυχοπαθητικότητα. Κατά τον ίδιο (Karpman, 1948, p.456) η πρωτογενής ψυχοπαθητικότητα αντανάκλα την «πραγματική» ψυχοπαθητική κατάσταση, τα αίτια της οποίας εντοπίζονται στα βιολογικά χαρακτηριστικά του ατόμου και συνιστά παθολογία, αντίθετα η δευτερογενής ψυχοπαθητικότητα αποτελεί μια επιφανειακή έκφραση μιας υποβόσκουσας νεύρωσης ή σε ελάχιστες περιπτώσεις συναντάται ακόμη και σε «υγιείς» ανθρώπους. Παρόμοια με τον Karpman, ο Arieeti, διέκρινε επίσης δυο είδη ψυχοπαθητικότητας, τον απλό και τον περίπλοκο ψυχοπαθητικό, που διέφεραν τόσο σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων, όσο και επιθετικής συμπεριφοράς (Hare, Neumann & Mokros, 2018, p.40).

Την ίδια περίπου περίοδο, ο Partridge εισήγαγε το 1930 τον όρο κοινωνιοπαθητικότητα, περιγράφοντάς τον ως μια παθολογία που συνδέεται με ανικανότητα συμμόρφωσης στις κοινωνικές νόρμες, προκειμένου να τονίσει τον σημαίνοντα ρόλο των περιβαλλοντικών επιρροών (MacKenzie, 2014 · Alen et al., 1971, p.30). Έκτοτε, οι δυο όροι, «κοινωνιοπαθητικότητα» και «ψυχοπαθητικότητα», χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, με μεγάλη συχνότητα, από ερευνητές και κλινικούς (Lykken, 2018, p. 23 · Hare, 1993, p. 23).⁸⁹ Τόσο η κατάσταση της κοινωνιοπαθητικότητας, όσο και αυτή της ψυχοπαθητικότητας, εντάσσονται κατά τον Lykken (2018, p. 22 · 1996, p. 129 · 1995, pp. 7-8) στην ευρύτερη κατηγορία των αντικοινωνικών διαταραχών προσωπικότητας.

Η πλέον σύγχρονη αποτύπωση της ψυχοπαθητικής διαταραχής προσωπικότητας προέρχεται από τον Hare. Υπό την επιρροή των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών, με τα οποία ο Cleckley όρισε την κατάσταση της ψυχοπαθητικότητας, ο Hare δημιούργησε την κλίμακα Psychopathy Checklist (PCL; Hare, 1980) καθώς και τη μεταγενέστερη έκδοση της, την κλίμακα Psychopathy

φτωχές συναισθηματικές αντιδράσεις, ο παθολογικός εγωκεντρισμός και η ανικανότητα για αγάπη. Βλ. Patrick, 2018, ό.π. pp.4-6.

⁸⁸ Ο Karpman αναλύει την έννοια της συνείδησης, υπό ένα ψυχαναλυτικό πρίσμα. Η «συνείδηση» αναφέρεται στις απαιτήσεις της κοινωνίας από κάθε μέλος της, οι οποίες βρίσκονται συχνά σε σύγκρουση με τις βασικές ενστικτώδεις ορμές. Η αποτυχία συμβιβασμού μεταξύ των δυο δυνάμεων οδηγεί στην ψυχική ασθένεια. Βλ. B. Karpman (1948). Conscience in the psychopath: Another version. *American Journal of Orthopsychiatry*, 18(3), p. 489.

⁸⁹ Κατά τον Hare (1993, p. 23), η επιλογή του ενός ή του άλλου όρου αντανάκλα στις περισσότερες περιπτώσεις, τις θέσεις του ερευνητή ή κλινικού αναφορικά με τα αίτια του κάθε συνδρόμου. Βλ. Hare, R.D. (1993). *Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*. New York: The Guilford Press Inc, p. 23.

Checklist -Revised (PCL-R; Hare, 2003). Η κλίμακα PCL-R, αναλύει την ψυχοπαθητικότητα σε τέσσερις παράγοντες, που αποτελούν και τα κριτήρια στη βάση των οποίων τίθεται η διάγνωση της διαταραχής. Οι τέσσερις παράγοντες, που στο σύνολο τους συγκροτούν την έννοια της ψυχοπαθητικότητας και έχουν χρησιμοποιηθεί ευρέως για την αξιολόγησή της αποτελούνται από (Hare et. al, 2018, p.43 · Hare & Neumann, 2008, p. 219): (α) Τη διαπροσωπική συμπεριφορά που περιλαμβάνει χαρακτηριστικά όπως η επιφανειακή γοητεία, η παθολογική ψευδολογία, η χειριστική συμπεριφορά ή εξαπάτηση των άλλων και η αίσθηση μεγαλείου. (β) Τη συναισθηματική συνδιαλλαγή, που συγκροτείται από χαρακτηριστικά όπως η έλλειψη μεταμέλειας ή ενοχής, το ρηχό συναίσθημα, η έλλειψη ενσυναίσθησης και η αδυναμία αποδοχής της ευθύνης. (γ) Τον τρόπο ζωής που χαρακτηρίζεται από μια παρασιτική στάση, ανάγκη για διέγερση, μη-ρεαλιστικούς μακροπρόθεσμους στόχους, παρορμητικότητα και ανευθυνότητα. (δ) Την αντικοινωνικότητα με χαρακτηριστικά όπως ο χαμηλός έλεγχος της συμπεριφοράς, τα πρώιμα συμπεριφορικά προβλήματα, η εφηβική παραβατικότητα και η προσαρμογή στην εγκληματική δράση.

Η αιτιολογία της ψυχοπαθητικής διαταραχής προσωπικότητας είναι πολυπαραγοντική, με τη γενετική επιβάρυνση, όπως προαναφέρθηκε, να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο (Τσόπελας & Αρμενάκα, 2012, σ.113). Η ψυχοπαθητικότητα συνδέεται επίσης με περιγεννητικές επιπλοκές, την ύπαρξη οργανικής νόσου και εγκεφαλικές δυσλειτουργίες. Ειδικότερα επισημαίνονται δυσλειτουργίες στον προμετωπιαίο λοβό και την αμυγδαλή, περιοχές που ρυθμίζουν την επιθετικότητα και τη βίαιη συμπεριφορά (το ίδιο).⁹⁰ Η δράση των βιολογικών παραγόντων επιτείνεται από την αλληλεπίδραση με δυσμενή οικογενειακά περιβάλλοντα και τα περιστατικά ζωής των ατόμων που παρουσιάζουν τη διαταραχή (Murray et. al., 2019, p.109 · Ling et. al., 2019, p.131). Το βιολογικό υπόβαθρο, εντάσσει την ψυχοπαθητικότητα σε περισσότερο ντετερμινιστικές προσεγγίσεις, αναφορικά με το πέρασμα στη βίαιη εγκληματική πράξη. Αλλά και η ίδια η έννοια της ψυχοπαθητικότητας καθώς και η σύνδεση της με τη βίαιη εγκληματικότητα έχει αποτελέσει αντικείμενο σημαντικής κριτικής.

⁹⁰ Για την σχέση μεταξύ εγκεφαλικών δυσλειτουργιών στον προμετωπιαίο λοβό και την αμυγδαλή και της βίαιης συμπεριφοράς βλ. Χ. Τσουραμάνης, (2020). *Προσεγγίζοντας τις βιολογικές ρίζες της εγκληματικής συμπεριφοράς. - Εισαγωγή στη Βιοκοινωνική Εγκληματολογία*. Αθήνα: Ηλεκτρονική έκδοση.

Η παρουσία της ψυχοπαθητικής διαταραχής προσωπικότητας στα διεθνή συστήματα ταξινόμησης των ψυχιατρικών διαταραχών και ειδικότερα στο DSM, έχει αποτελέσει αντικείμενο σημαντικών αντιπαράθεσεων, με τις κριτικές να επικεντρώνονται στον βαθμό στον οποίο η αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας αποτελεί υπόσταση εναλλακτική της ψυχοπαθητικότητας.⁹¹ Ο κατά πολύ αυξημένος όγκος της ερευνητικής βιβλιογραφίας για την ψυχοπαθητική διαταραχή προσωπικότητας αναλογικά με την αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας οδήγησε σε προσπάθειες ενίσχυσης της αντιστοιχίας μεταξύ των δυο διαταραχών στην τελευταία έκδοση του DSM (DSM-5).⁹² Ωστόσο, στη βιβλιογραφία σημειώνονται σημαντικές αντιπαράθεσεις αναφορικά με τη σύνδεση των νέων χαρακτηριστικών που

⁹¹ Η εισαγωγή της αντικοινωνικής διαταραχής προσωπικότητας στην τρίτη έκδοση του DSM (DSM-III) έγινε στη βάση της ψυχοπαθητικότητας, χωρίς ωστόσο να μπορούν οι δυο οντότητες να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά. Η βασική κριτική επικεντρώθηκε στη συγκέντρωση των κριτηρίων του DSM στον έναν εκ των δυο παραγόντων που προτείνει ο Hare για την ψυχοπαθητική διαταραχή της προσωπικότητας. Βλ. L. R. Few, D. R. Lynam, J. L. Maples, J. MacKillop & J. D. Miller (2015). Comparing the utility of DSM-5 Section II and III antisocial personality disorder diagnostic approaches for capturing psychopathic traits. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(1), p. 64., C. Crego, & T. A. Widiger (2015). Psychopathy and the DSM. *Journal of personality*, 83(6), p. 668., C. M. Strickland, L. E. Drislane, M. Lucy, R. F. Krueger & C. J. Patrick (2013). Characterizing psychopathy using DSM-5 personality traits. *Assessment*, 20(3), p. 328. Η επόμενη έκδοση του DSM (DSM-IV) αν και συμπεριέλαβε αρκετές αναφορές στα χαρακτηριστικά που παραδοσιακά συνδέονται με την ψυχοπαθητικότητα χρησιμοποίησε κριτήρια για τη διάγνωση ατόμων που παρουσιάζουν επίμονη αντικοινωνικότητα και όχι απαραίτητα ψυχοπαθητικότητα. Βλ. Hare, R. D. (1998). The Hare PCL-R: Some issues concerning its use and misuse. *Legal and criminological psychology*, 3(1), p.101.

⁹² Γενικότερα, στην Ενότητα III του DSM-V παρουσιάζεται ένα υβριδικό σύστημα που φέρνει τη διάγνωση της αντικοινωνικής διαταραχής προσωπικότητας, πιο κοντά στην έννοια της ψυχοπαθητικότητας. Βλ. A. E Skodol, L. A. Clark, D. S. Bender, R. F. Krueger, L. C. Morey, R. Verheul,... & J. M. Oldham (2011). Proposed changes in personality and personality disorder assessment and diagnosis for DSM-5 Part I: Description and rationale. *Personality disorders: theory, research, and treatment*, 2(1), pp.13-14, Few et. al., 2015, ό.π. p. 64, J. L. Anderson, M. Sellbom, D. B. Wygant, R. T. Salekin & R. F. Krueger (2014). Examining the associations between DSM-5 section III antisocial personality disorder traits and psychopathy in community and university samples. *Journal of Personality Disorders*, 28(5), p.676. Το νέο αυτό σύστημα δίνει έμφαση στα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν την ύπαρξη των διαταραχών, εισάγοντας δυο βασικά διαγνωστικά κριτήρια που πρέπει να εκπληρώνονται για τη διάγνωση της αντικοινωνικής διαταραχής προσωπικότητας: (α) Το κριτήριο A αναφέρεται σε σημαντική δυσλειτουργία της προσωπικότητας σε σχέση με τον εαυτό και τη διαπροσωπική λειτουργία. (β) Το κριτήριο B αναφέρεται σε παθολογικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας που επιμερίζονται στις κατηγορίες του ανταγωνισμού και της έλλειψης αναστολών. Βλ. American Psychiatric Association, 2013. Ειδικότερα, στην Ενότητα III «Αναδυόμενοι δείκτες και ένα εναλλακτικό μοντέλο διαταραχών προσωπικότητας», προστέθηκε προσδιοριστικός δείκτης που εξειδικεύει την αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας αναφορικά με την ύπαρξη ψυχοπαθητικών χαρακτηριστικών. Βλ. DSM-5, Psychopathy Specifier – PS, American Psychiatric Association, 2013. Ο δείκτης περιλαμβάνει χαρακτηριστικά που έχουν τις ρίζες τους στην προαναφερθείσα κατασκευή του Cleckley και αναφέρονται στην ύπαρξη τριών χαρακτηριστικών του άγχους, της απόσυρσης και της αναζήτησης προσοχής. Βλ. Anderson et. al. 2014, ό.π. p.676, Crego & Widiger, 2015, ό.π. p.669.

εισήχθησαν και την κλινική υπόσταση της ψυχοπαθητικότητας (Miller et. al., 2018, p.874 · Few et. al., 2015, p.65 · Anderson et. al. 2014, p.677).⁹³

3.6.2.1. Εγκλήματα βίας και ψυχοπαθητική προσωπικότητα.

Η ευρεία αποδοχή και υιοθέτηση της κλίμακας Psychopathy Checklist -Revised για την αξιολόγηση της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας είχε ως αποτέλεσμα τη διεξαγωγή πλήθους ερευνών για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των ψυχοπαθητικών χαρακτηριστικών και της διάπραξης εγκλημάτων βίας (Cooke & Logan, 2015, p. 263), Στο πλαίσιο αυτό, ένας σημαντικός αριθμός ερευνητικών δεδομένων επιβεβαιώνει την ύπαρξη σχέσης μεταξύ των δυο (Walsh, Swogger & Kosson, 2009, p. 421 · Porter, & Woodworth, 2006, p.481 · Hart, 1998, p. 121 · Hart & Hare, 1996, p. 383) καθώς την ύπαρξη σχέσης μεταξύ ψυχοπαθητικών χαρακτηριστικών και υποτροπής (Hemphill, Hare & Wong, 1998, p. 160 · Harris, Rice & Cormier, 1991, p. 634).

Οι μηχανισμοί που συνδέουν την ψυχοπαθητική προσωπικότητα με τη διάπραξη εγκλημάτων βίας, έχουν επίσης αποτελέσει αντικείμενο θεωρητικής και εμπειρικής διερεύνησης. Υπό μια γνωστική -εξελικτική προσέγγιση, στην ψυχοπαθητική προσωπικότητα εντοπίζεται η έλλειψη ενός ειδικού γνωστικού μηχανισμού, του «*Μηχανισμού Αναχαίτισης της Βίας*» (“Violence Inhibition Mechanism”), ο οποίος είναι κρίσιμος για τον έλεγχο της βίαιης συμπεριφοράς (Blair et. al., 1995, p. 741). Η αφετηρία του Μηχανισμού Αναχαίτισης της Βίας βρίσκεται στις ηθολογικές προσεγγίσεις, κατά τις οποίες τα κοινωνικά έμβια όντα είναι

⁹³ Οι προβληματισμοί και οι αντιφάσεις πηγάζουν κυρίως από τους συσχετισμούς που παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά, που περιγράφονται στον ανωτέρω δείκτη, με τους λοιπούς δείκτες αξιολόγησης της ψυχοπαθητικότητας, που χρησιμοποιούνται ευρέως. Από τη μια, υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα που μαρτυρούν μέτριους συσχετισμούς του προσδιοριστικού δείκτη της ψυχοπαθητικότητας με την κλίμακα Psychopathy Checklist -Revised, που αποτελεί το πλέον χρησιμοποιούμενο εργαλείο για την αξιολόγηση της ψυχοπαθητικότητας. Από την άλλη, άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα τρία χαρακτηριστικά του δείκτη εντοπίζονται σε δείκτες αξιολόγησης της ψυχοπαθητικότητας. Συμπληρωματικά, έρευνες σε ενόρκους και εκπροσώπους του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, έχουν δείξει ότι ο εν λόγω πληθυσμός αξιολογεί τα τρία χαρακτηριστικά ως σχετικά με την ψυχοπαθητικότητα. Αντιθέτως, σύμφωνα με τα πορίσματα άλλων ερευνών, όταν τα τρία αυτά χαρακτηριστικά παρουσιάζονται σε ειδικούς, εκτός πλαισίου και προσδοκιών, δεν αξιολογούνται ως ενδεικτικά συμπτωματολογίας σχετιζόμενης με την ψυχοπαθητικότητα. Βλ. J. D. Miller, J. Lamkin, J. L. Maples-Keller, C. E. Sleep & D. R. Lynam (2018). A test of the empirical profile and coherence of the DSM–5 psychopathy specifier. *Psychological assessment*, 30(7), p. 875. Περαιτέρω προβληματισμοί αναφέρονται στο γεγονός ότι τα τρία αυτά χαρακτηριστικά αποτελούν σε μεγάλο βαθμό συστατικά μιας υγιούς, προσαρμοστικής λειτουργίας. Επίσης, κριτικές έχει συγκεντρώσει η μέθοδος της αντεστραμμένης βαθμολόγησης που χρησιμοποιείται για τη βαθμολόγηση του δείκτη, με την αξιολόγηση χαμηλών αντί υψηλών τιμών για τα δυο από τα τρία χαρακτηριστικά. Βλ. Crego & Widiger, 2015, ό.π. p.670.

εξοπλισμένα με μηχανισμούς ελέγχου της επιθετικότητας (Blair, 1997, p. 87 · Blair, et.al. 1997, p. 193). Ο εν λόγω μηχανισμός ενεργοποιείται από μη-λεκτικά μηνύματα που φανερώνουν πόνο ή αναστάτωση, ενώ η ενεργοποίησή του εκκινεί μια διαδικασία απόσυρσης από την επίθεση. Η απουσία του Μηχανισμού Αναχαίτισης της Βίας, συνδέεται με ελλείματα στη φυσιολογική λειτουργία και στις πρώιμες εμπειρίες κοινωνικοποίησης. Υπό ένα νευροβιολογικό πρίσμα, η απουσία τυπικών κοινωνικών συναισθημάτων, όπως η ενοχή και η μεταμέλεια, που επισημαίνεται στην ψυχοπαθητική προσωπικότητα, απορρέει από ανωμαλίες στη δομή και τη λειτουργία του προμετωπιαίου λοβού (Glenn & Raine, 2009).

Οι Hart & Hare (1996, p. 384) εντοπίζουν τρεις παράγοντες στην ψυχοπαθητική προσωπικότητα, που ενισχύουν την σχέση της με **τη διάπραξη** εγκλημάτων βίας, οι οποίοι αφορούν: (α) στην ύπαρξη γνωστικών μοτίβων, στη βάση των οποίων οι προθέσεις των άλλων ερμηνεύονται ως εχθρικές, (β) στην ύπαρξη ενός μοτίβου παρορμητικότητας και (γ) στην απουσία του βιώματος της ενσυναίσθησης, καθώς και αισθημάτων όπως ο φόβος και η ενοχή, που λειτουργούν ανασταλτικά στην εκδήλωση βίαιων παρορμήσεων.

Τα είδη της βίαιης συμπεριφοράς που εκδηλώνονται στο πλαίσιο της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας, έχουν επίσης συγκεντρώσει έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον. Οι σχετικές έρευνες υιοθετούν τη διάκριση μεταξύ εργαλειακής και εκφραστικής βίας, που όπως έχει ήδη προαναφερθεί αντανakλούν προμελετημένες και παρορμητικές εκδηλώσεις της βίας. Τα ερευνητικά δεδομένα συγκλίνουν στο ότι η βία που ασκείται στο πλαίσιο της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας είναι περισσότερο εργαλειακή παρά εκφραστικής φύσεως τόσο σε ενήλικες (Walsh, Swogger & Kosson, 2009, p. 421 · Laurell, Belfrage & Hellström, 2010, p. 292) όσο και εφήβους (Vittaco et. al., 2010, p.842 · Flight and Forth, 2007, p. 746 · Vittaco et. al., 2006, p.75). Ειδικότερα, η εργαλειακή χρήση της βίας συνδέεται με τα χαρακτηριστικά της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας, που εκδηλώνονται σε διαπροσωπικό επίπεδο και περιλαμβάνουν την ρηχότητα, την αυξημένη αίσθηση της προσωπικής αξίας και την εξαπάτηση (Laurell, Belfrage & Hellström, 2014, p. 475 · Laurell, Belfrage & Hellström, 2010, p. 292 · Walsh, Swogger & Kosson, 2009, p. 422).

Οι Walsh, Swogger & Kosson (2009, p. 422) αναγνωρίζουν δυο μηχανισμούς μέσω των οποίων, τα χαρακτηριστικά της διαπροσωπικής λειτουργίας, που επισημαίνονται στην ψυχοπαθητική προσωπικότητα, ενισχύουν τη χρήση του εργαλειακού τύπου βίας. Από τη μια, η αυξημένη αίσθηση της προσωπικής αξίας

συμβάλλει στην ελάττωση του φόβου της σύλληψης και των ενδεχόμενων συνεπειών, από την άλλη τα χαρακτηριστικά της εξαπάτησης και της χειριστικότητας συντείνουν στη χρήση της βίας ως ακόμη μιας πρακτικής χειρισμού (το ίδιο).

Άλλοι ερευνητές εξηγούν τη σχέση μεταξύ εργαλειακής βίας και χαρακτηριστικών της διαπροσωπικής λειτουργίας της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας στη βάση της προσέγγισης των Bushman και Baumeister (1998) για τον «*απειλούμενο εγωισμό*» (Laurell, Belfrage & Hellström, 2014, p. 475 · Laurell, Belfrage & Hellström, 2010, p. 292 · Vittaco et. al., 2006, p.81). Κατά την προσέγγιση του «*απειλούμενου εγωισμού*», αντίθετα με την κοινή αντίληψη ότι η χαμηλή αυτοεκτίμηση προκαλεί επιθετικότητα, οι άνθρωποι που έχουν επενδύσει συναισθηματικά σε ναρκισσιστικές αυτό-αντιλήψεις παρουσιάζουν μεγαλύτερη επιθετικότητα, ειδικά όταν είναι αντιμέτωποι με προσβολές ή αρνητικές αξιολογήσεις (Bushman & Baumeister, 1998, p. 227).

Στην περίπτωση των εφήβων αγοριών, επιπλέον της διαπροσωπικής διάστασης (Vittaco et. al., 2006, p.71), εντοπίζεται συσχέτιση της εργαλειακής βίας με τη συναισθηματική διάσταση της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας (Flight and Forth, 2007, p. 745) Αντίθετα, σύμφωνα με τα ευρήματα των Flight and Forth, (2007), η εκφραστική βία παρουσιάζει στατιστικά σημαντική σχέση με τη συμπεριφορική και την αντικοινωνική διάστασή της. Σε κάθε περίπτωση, όπως επισημαίνουν οι ίδιοι, οι έφηβοι που σημειώνουν υψηλές τιμές στην κλίμακα της ψυχοπαθητικότητας παρουσιάζουν υψηλότερες πιθανότητες για την άσκηση εργαλειακής βίας.

Αν και η παρουσία ψυχοπαθητικών χαρακτηριστικών δείχνει μια συνεπή, και ισχυρή σχέση τόσο στις περιπτώσεις των ενηλίκων ανδρών όσο και των εφήβων, τα δεδομένα που αντλούνται από νεαρές γυναίκες δεν επιβεβαιώνουν τη σχέση. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα ευρήματα των Hutton & Woodworth (2014, p.130) οι έφηβες γυναίκες που σημειώνουν υψηλές τιμές στην κλίμακα της ψυχοπαθητικότητας, δεν χρησιμοποιούν την εργαλειακή βία σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό από τις έφηβες που εμφανίζουν χαμηλότερο βαθμό κατοχής των χαρακτηριστικών.

Η επιβεβαίωση της σύνδεσης μεταξύ ψυχοπαθητικής προσωπικότητας και βίας από μεγάλο όγκο ερευνητικών δεδομένων έχει οδηγήσει στην αυξημένη χρήση της κλίμακας ψυχοπαθητικότητας για την εκτίμηση της εκδήλωσης βίαιων συμπεριφορών στο μέλλον (Walsh & Walsh, 2006, p.506 · Walsh et al 2009, p. 416) με τα δεδομένα ως προς την προβλεπτική αξία του δείκτη πρόγνωσης να δίστανται (Cooke & Logan, 2015, p. 264). Συμπληρωματικά, οι προβληματισμοί που επικρατούν γύρω από την

έννοια της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας και οι κριτικές που έχουν ασκηθεί δημιουργούν γενικότερες επιφυλάξεις αναφορικά με την σύνδεση της κλινικής αυτής διαταραχής με την εγκληματική συμπεριφορά.

3.6.2.2. Προβληματισμοί και κριτικές

Η ψυχοπαθητική προσωπικότητα αποτελεί ένα ζήτημα που έχει δεχθεί σοβαρές επικρίσεις από τους κοινωνικούς επιστήμονες (Ζαραφωνίτου, 2004, σ. 79). Οι προβληματισμοί επικεντρώνονται στην έννοια της ψυχοπαθητικότητας αλλά και στις στρεβλώσεις που προκαλούνται από την ενσωμάτωση ηθικών και νομικών διαστάσεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε ψυχιατρικές ταξινομήσεις (Ellard, 1988, p. 383). Ειδικότερα, όπως επισημαίνουν οι Blackburn & Coid (1998, p.130) η έννοια της ψυχοπαθητικότητας, αναλύεται σε μια σειρά από συμπεριφορές, που δεν είναι παθολογικές, αλλά αποτελούν κοινωνικά μη αποδεκτές συμπεριφορές. Αλλά και ως διαγνωστική κατηγορία, όπως περιγράφεται από τον Hare (2003) περικλείει μια ποικιλία διαταραχών προσωπικότητας και όχι μια διακριτή κατηγορία που συνδέεται με την αντικοινωνική συμπεριφορά (Blackburn, 1988, p.511).

Στην βιβλιογραφία εντοπίζονται δυο προσεγγίσεις της έννοιας της ψυχοπαθητικότητας. Κατά την πρώτη αναγνωρίζεται μια μοναδική τάξη μη -ομαλών υποκειμένων που προσδιορίζεται στη βάση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ενώ κατά τη δεύτερη επισημαίνεται μια ευρύτερη κατηγορία διαταραχών που επιμερίζεται σε υπο-κατηγορίες και προσδιορίζεται στη βάση των χαρακτηριστικών (Blackburn, 1992, p. 68). Από την ανωτέρω ταξινόμηση, μπορούν κατά τον Blackburn να εξαχθούν τρία πεδία, που αφορούν στη «διαταραχή προσωπικότητας», στην «ψυχική ασθένεια» και στην «κοινωνική απόκλιση» (το ίδιο). Όπως εξηγεί ο ίδιος, η διάκριση μεταξύ των τριών πεδίων είναι σημαντική για την κατανόηση των συγχύσεων που επικρατούν στη σύνδεση της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας με την εγκληματική συμπεριφορά.

Το πεδίο της διαταραχής προσωπικότητας διακρίνεται από αυτό της ψυχικής ασθένειας, καθώς το πρώτο αφορά σε μια «ατομική απόκλιση», ενώ το δεύτερο σε μια «ατομική ασθένεια» (Foulds 1971 στο ίδιο). Στην πρώτη περίπτωση της διαταραχής προσωπικότητας, είμαστε αντιμέτωποι με χαρακτηριστικά προσωπικότητας, τα οποία έχουν σταθερότητα και διάρκεια στο πέρασμα του χρόνου. Τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους και στην περίπτωση της διαταραχής οι διαφορές εντοπίζονται στον βαθμό κατοχής του κάθε χαρακτηριστικού.

Καταγράφεται έτσι ένα συνεχές στην πορεία ζωής του ατόμου. Αντίθετα στη δεύτερη περίπτωση της ψυχικής ασθένειας, τα συμπτώματα υποδηλώνουν μια διακοπή ή ασυνέχεια στη λειτουργικότητά του. Υπ' αυτό το πρίσμα η ψυχική ασθένεια αντανακλά την απομάκρυνση από ενδο-ατομικές νόρμες, ενώ η διαταραχή προσωπικότητας από διαπροσωπικές (Blackburn, 1988, p.506).

Από την άλλη, καθώς επισημαίνει ο Blackburn, συμπεριφορές όπως οι παράνομες δραστηριότητες, η χρήση ουσιών, η αποτυχία να τηρήσει κάποιος τις οικονομικές του υποχρεώσεις και η εγκατάλειψη ενός συζύγου δεν μπορούν να καταταχθούν ούτε στα συμπτώματα της ψυχικής ασθένειας, ούτε στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας (το ίδιο). Πρόκειται για πράξεις που δεν αποτελούν παγκόσμιες και διαχρονικές τάσεις, ούτε περιγραφές μιας συμπεριφοράς αλλά κρίσεις επί της καταλληλότητας της συμπεριφοράς, οι οποίες διαφοροποιούνται ανάλογα με το ηθικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο χαρακτηρίζονται. Κατόπιν τούτου, αποτελούν συνάρτηση ενός άλλου πεδίου, της «κοινωνικής απόκλισης» που αναφέρεται στην απομάκρυνση από τις προσαγές των κοινωνικο-οικονομικών νορμών για αυτό που συνιστά αποδεκτή συμπεριφορά (το ίδιο).

Τα τρία πεδία, είναι εμφανώς διαφορετικά, αλλά όχι αμοιβαίως αποκλειόμενα (Blackburn, 1992, p.69). Έτσι, η κοινωνικά αποκλίνουσα συμπεριφορά μπορεί να συνυπάρχει με τα παθολογικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας, μπορεί όμως να εμφανίζεται και χωρίς την ύπαρξη αυτών. Παράλληλα, η παρουσία παθολογικών χαρακτηριστικών προσωπικότητας δεν οδηγεί απαραίτητα στην εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Εδώ χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της υποκατηγορίας που ενέταξε ο Lykken (Iacono, 2018, p.33) στις αντικοινωνικές διαταραχές προσωπικότητας, η οποία αναφέρεται στον μη -εγκληματικό ψυχοπαθητικό τύπο. Η κατηγορία αναφέρεται σε άτομα, που έχουν κάποια ψυχοπαθητικά χαρακτηριστικά, δεν αναπτύσσουν ωστόσο το σύνδρομο.

Συνοψίζοντας, όπως επισημαίνει ο Blackburn (1992, p.69) ενώ η κοινωνικά αποκλίνουσα συμπεριφορά μπορεί να είναι απόρροια χαρακτηριστικών διαταραχών ή ψυχικής ασθένειας, η ίδια αντικοινωνική συμπεριφορά δεν μπορεί από μόνη της να χρησιμοποιηθεί για να προσδιορίσει μια διαταραχή προσωπικότητας. Όπως εξηγούν οι Skeem & Cooke (2010 στο Cooke & Logan, 2015, p. 264) η χρήση μιας συμπεριφοράς, στην περίπτωση μας της αντικοινωνικής, για την εξαγωγή ενός χαρακτηριστικού προσωπικότητας και εν συνεχεία η εφαρμογή του ίδιου χαρακτηριστικού για την κατανόηση και πρόβλεψη της αντικοινωνικής συμπεριφοράς

αποτελεί ταυτολογία. Κατόπιν τούτου, η έννοια της ψυχοπαθητικότητας δεν μπορεί από τη μια να περικλείει το έγκλημα και από την άλλη να το εξηγεί (το ίδιο).

3.6.3. Σύγχρονες εγκληματολογικές προσεγγίσεις για τον ρόλο της προσωπικότητας.

Η μελέτη του ρόλου της προσωπικότητας στην εγκληματική συμπεριφορά, είχε για μεγάλο χρονικό διάστημα παραμεληθεί από την επιστήμη της εγκληματολογίας, με τις κριτικές στις εμπειρικές απόπειρες σύνδεσης των δυο να επικεντρώνονται σε ζητήματα μέτρησης της προσωπικότητας, αξιολόγησης της παραβατικότητας και δειγματοληψίας (Caspi, et. al., 1994, p.165· Krueger, et. al., 1994, p.328). Με την ανάπτυξη, ωστόσο, της θεωρίας των Gottfredson και Hirschi για τον αυτοέλεγχο, τη δεκαετία του 1990, ο ρόλος των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας επανέρχεται στο προσκήνιο (Andrews & Bonta, 2010, p. 198). Τα τελευταία χρόνια, η σημασία της προσωπικότητας ενισχύεται στην εγκληματολογική βιβλιογραφία, ενώ παράλληλα καταγράφεται συμφωνία αναφορικά με τις διαστάσεις της προσωπικότητας που εμφανίζουν τους ισχυρότερους συσχετισμούς με την εμπλοκή στο έγκλημα (το ίδιο, p.201).

Σημαντική προς αυτή την κατεύθυνση, είναι η μελέτη για τη σχέση μεταξύ χαρακτηριστικών προσωπικότητας και εγκληματικής συμπεριφοράς των Caspi et. al. (1994), η οποία εισήγαγε βελτιώσεις στα μεθοδολογικά ζητήματα, που έθεταν υπό αμφισβήτηση τα προηγούμενα ερευνητικά δεδομένα. Ένα από τα βασικότερα προβλήματα των προηγούμενων ερευνών αφορούσε στην αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος των εγκληματιών, καθώς οι περισσότερες έρευνες αντλούσαν το δείγμα τους αποκλειστικά από πληθυσμούς κρατούμενων. Λόγω των ανωτέρω περιορισμών, από τη μία το δείγμα δεν μπορούσε να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό του συνόλου των δραστών, ενώ από την άλλη τα αποτελέσματα ως προς την προσωπικότητα είναι πιθανό να συμπεριλάμβαναν και τις σημαντικές επιπτώσεις της εμπειρίας του εγκλεισμού στους κρατούμενους. Στοχεύοντας στην αντιμετώπιση του προβλήματος της αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος, οι Caspi et. al. (1994, p.168) χρησιμοποίησαν δεδομένα από δυο μακροπρόθεσμες μελέτες που διεξάγονταν στις πόλεις του Dunedin της Νέας Ζηλανδίας (Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study)⁹⁴ και

⁹⁴ Στη μελέτη Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study συμμετείχαν συνολικά 1037 άτομα, που παρακολουθήθηκαν από τη γέννησή τους (1972-1973) μέχρι και την ηλικία των 18 ετών. Τα παιδιά αξιολογούνταν κάθε 2 -3 χρόνια σε μια σειρά από ψυχολογικά, ιατρικά και κοινωνικά κριτήρια με σκοπό τη μελέτη της υγείας και της ανάπτυξής τους, την εξέταση αναπτυξιακών

του Pittsburgh (Pittsburgh Youth Study).⁹⁵ Οι δυο έρευνες παρείχαν δεδομένα για τα δυο φύλα, καθώς και για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, εθνικότητες και φυλές. Για τη διαχείριση του ζητήματος της αξιολόγησης της παραβατικότητας, οι ερευνητές αξιοποίησαν δεδομένα από πλήθος πηγών που αφορούσαν στην αυτοαναφερόμενη παραβατικότητα, στα αστυνομικά αρχεία και στις δικαστικές καταδίκες.

Ως προς τα προβλήματα στη μέτρηση της προσωπικότητας, βασικό μειονέκτημα των προγενέστερων ερευνών αποτελούσε η χρήση κλιμάκων που είχαν δημιουργηθεί αποκλειστικά για τη διάκριση μεταξύ εγκληματιών και μη-εγκληματιών, με την ταυτολογία να αποτελεί συχνό φαινόμενο (Tennebaum, 1977, p.228). Χαρακτηριστικό προς αυτή την κατεύθυνση είναι το παράδειγμα της προαναφερθείσας κλίμακας του Ψυχωτισμού, του Eysenck. Οι ερευνητές διαχειρίστηκαν τα μεθοδολογικά ζητήματα, της μέτρησης της προσωπικότητας, χρησιμοποιώντας εργαλεία που δεν είχαν εξαρχής σχεδιαστεί στη βάση της εν λόγω διάκρισης, αλλά αξιολογούσαν μια ποικιλία χαρακτηριστικών προσωπικότητας.

Ειδικότερα, για τους ενήλικες, χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο προσωπικότητας Multidimensional Personality Questionnaire (MPQ), το οποίο σχεδιάστηκε για να αξιολογεί ένα ευρύ φάσμα ατομικών διαφορών σε συναισθηματικό και συμπεριφορικό επίπεδο και το California Child Q-Short για τα παιδιά με σκοπό να αξιολογηθούν οι ίδιοι παράγοντες που μετρά το MPQ.⁹⁶ Αναφορικά με τη σχέση

προβλημάτων καθώς και παραγόντων που συμβάλλουν στα αναπτυξιακά προβλήματα. Βασική στόχευση της μελέτης αποτελούσε η ανάπτυξη τεχνικών για την αναγνώριση παιδιών με αναπτυξιακά προβλήματα και η διατύπωση προτάσεων για θεραπευτικά και εκπαιδευτικά προγράμματα. Βλ. P. A. Silva (1990). The Dunedin multidisciplinary health and development study: a 15-year longitudinal study. *Paediatric and Perinatal Epidemiology*, 4(1), 76-107.

⁹⁵ Η Pittsburgh Youth Study, αποτελεί μια μακροπρόθεσμη μελέτη για τις αιτίες και τους συσχετισμούς των πρώιμων μορφών παραβατικότητας. Το δείγμα για τη μελέτη αντλήθηκε τυχαία από μαθητές της Τετάρτης τάξης των Δημοτικών σχολείων του Pittsburgh τα έτη 1987 (N=249) και 1988 (N=619). Κατά την αρχική αξιολόγηση συμμετείχε κάθε παιδί, μαζί με τον κηδεμόνα και τον δάσκαλό του, προκειμένου να αναγνωριστούν παιδιά σε κίνδυνο παραβατικότητας και εγκληματικής συμπεριφοράς. Από το αρχικό δείγμα, παρέμεινε το 33% που είχε αξιολογηθεί ότι βρίσκεται σε μεγαλύτερο κίνδυνο καθώς και μια ομάδα από τα υπόλοιπα, που αντλήθηκε τυχαία. Συνολικά συμμετείχαν στη μελέτη 508 παιδιά. Βλ. A., Caspi, T. E., Moffitt, P. A., Silva, M., Stouthamer-Loeber, R. F Krueger & P. S., Schmutte (1994). Are some people crime-prone? Replications of the personality-crime relationship across countries, genders, races, and methods. *Criminology*, 32(2), 163-196, R., Loeber, M., Stouthamer-Loeber, W. B., Van Kammen, & D. P., Farrington (1989). Development of a new measure of self-reported antisocial behavior for young children: Prevalence and reliability. In M.W. Klein (eds) *Cross-National Research in Self-Reported Crime and Delinquency*. NATO ASI Series (Series D: Behavioural and Sciences), vol 50. Dordrecht: Springer.

⁹⁶ Το ερωτηματολόγιο MPQ αξιολογεί δέκα κλίμακες οι οποίες συγκροτούν τρεις μεγάλους παράγοντες: (α) την Αυτοσυγκράτηση (*Constraint*), η οποία αποτελεί έναν συνδυασμό των κλιμάκων του Συντηρητισμού (*Traditionalism*), της Αποφυγής βλάβης (*Harm Avoidance*) και των κλιμάκων Ελέγχου (*Control Scales*). Ανυψώσεις σε αυτή την κλίμακα δείχνουν άτομα που συμμορφώνονται στις

μεταξύ χαρακτηριστικών προσωπικότητας και παραβατικότητας οι ερευνητές (Caspi, et. al., 1994, p.185 · Krueger, et. al., 1994, p.333) εντόπισαν ότι η εμπλοκή στην παραβατικότητα, συνδέεται κυρίως με αυξημένες τιμές στον παράγοντα Αρνητική Συναισθηματικότητα (“*Negative Emotionality*”) και μειωμένες τιμές στον παράγοντα Αυτοσυγκράτηση (“*Constraint*”).⁹⁷ Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, οι συσχετισμοί μεταξύ των δυο χαρακτηριστικών και της παραβατικότητας προέκυπταν συστηματικά σε διαφορετικές χώρες, ηλικιακές σειρές και φυλές, καθώς και ανάμεσα στα δυο φύλα (το ίδιο). Αναφορικά με την προέλευση των χαρακτηριστικών, οι ερευνητές επισημαίνουν τη βιολογική τους βάση, η οποία ωστόσο δεν έχει άμεση επίδραση στη συμπεριφορά. Η βιολογική προδιάθεσή συμβάλλει σημαντικά στη δημιουργία ενός μοτίβου προσωπικότητας που χαρακτηρίζεται από υψηλή Αρνητική Συναισθηματικότητα και μειωμένη Αυτοσυγκράτηση που με τη σειρά του αποτελεί μια συνθήκη ευαλωτότητας για την εμπλοκή στην παραβατικότητα.

Στο πλαίσιο αυτό, ο μηχανισμός που μεσολαβεί μεταξύ των χαρακτηριστικών προσωπικότητας και του περάσματος στην πράξη, αναφέρεται στην τάση που προκύπτει από την κατοχή του χαρακτηριστικού της Αρνητικής Συναισθηματικότητας για παρερμηνείες των εισερχόμενων πληροφοριών ή των βιωμένων εμπειριών ως απειλητικών γεγονότων. Από την άλλη η συνύπαρξη του εν λόγω χαρακτηριστικού, με αυτό της φτωχής Αυτοσυγκράτησης διευκολύνει τα αρνητικά συναισθήματα να διοχετευθούν στην πράξη. Γενικότερα, ο ρόλος της προσωπικότητας στο πέραςμα στη πράξη αναδεικνύεται από τις μακροπρόθεσμες έρευνες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της εξελικτικής εγκληματολογίας (Andrews & Bonta, 2010 · Moffitt, 1993).

συμβατικές κοινωνικές νόρμες, αποφεύγουν τη διέγερση και δρουν με προσεκτικό και συγκρατημένο τρόπο. (β) Την Αρνητική Συναισθηματικότητα (*Negative Emotionality*) που αποτελεί έναν συνδυασμό των κλιμάκων της Επιθετικότητας (*Aggression*), της Αποξένωσης (*Alienation*) και της Αντίδρασης στο Άγχος (*Stress Reaction Scales*) και δείχνει άτομα που τείνουν να βιώνουν αρνητικά συναισθήματα και παρουσιάζουν δυσκολία στη διαχείριση συνθήκες πίεσης. (γ) Τη Θετική Συναισθηματικότητα (*Positive Emotionality*) που αποτελείται από τις κλίμακες της Επίδοσης (*Achievement*), της Κοινωνικής Ισχύς (*Social Potency*), της Ευζωίας (*Well Being*) και της Κοινωνικής Εγγύτητας (*Social Closeness*). Τα άτομα που παρουσιάζουν ανυψώσεις σε αυτήν την κλίμακα τείνουν να βιώνουν θετικές συναισθηματικές εμπειρίες και να δεσμεύονται με θετικό τρόπο με το κοινωνικό και εργασιακό τους περιβάλλον. Caspi, A., Moffitt, T. E., Silva, P. A., Stouthamer-Loeber, M., Krueger, R. F., & Schmutte, P. S. (1994). Are some people crime-prone? Replications of the personality-crime relationship across countries, genders, races, and methods. *Criminology*, 32(2), p.169. Βλ. επίσης A., Tellegen (1982). Brief manual for the multidimensional personality questionnaire. *Unpublished manuscript, University of Minnesota, Minneapolis*, 8, 1031-1010.

⁹⁷ Παρόμοια ήταν τα ευρήματα του Lykken σε έρευνα που διεξήγαγε σε πληθυσμό κρατουμένων. Βλ. D., Lykken (2018), ό.π. p. 25.

3.7. Συνθετικές ψυχολογικές προσεγγίσεις

3.7.1. Η μετα-θεωρία των Andrews και Bonta: Από τους στατικούς στους δυναμικούς παράγοντες διακινδύνευσης

Όπως επισημαίνουν οι Andrews και Bonta, ο ρόλος των ατομικών (ψυχολογικών) προσεγγίσεων βρέθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα στο περιθώριο της εγκληματολογικής σκέψης, ενώ αντίθετα κυρίαρχη ήταν η επίδραση των κοινωνιολογικής υφής θεωριών.

Η προσέγγιση της «Ψυχολογίας της Εγκληματικής Συμπεριφοράς» εισήχθη στα μέσα της δεκαετίας του '90 με την πρώτη έκδοση του βιβλίου "*The Psychology of Criminal Conduct*", από τους Donald Andrews και James Bonta. Η Ψυχολογία της Εγκληματικής Συμπεριφοράς δομείται στη βάση της αρχής της διαφοροποίησης των εγκληματιών από τους μη-εγκληματίες, ενώ βασικό της σκοπό αποτελεί η κατανόηση και εξήγηση των ατομικών διαφορών στην έναρξη και διατήρηση της εγκληματικής συμπεριφοράς. Κατά τον James Bonta η Ψυχολογία της Εγκληματικής Συμπεριφοράς, προσεγγίζει την κατανόηση της εγκληματικής συμπεριφοράς μέσα από: (α) την εφαρμογή εμπειρικών μεθόδων διερεύνησης, στη βάση των κανόνων δεοντολογίας και (β) την κατασκευή λογικών εξηγητικών συστημάτων (Bonta & Andrews, 2016, p.21). Από τον επιχειρησιακό αυτό ορισμό οριοθετούνται και τα πεδία ενδιαφέροντος της προσέγγισης, διακρίνοντάς την από τις ποικίλες προσεγγίσεις της ψυχολογίας που άπτονται του αντικειμένου της εγκληματολογίας (το ίδιο).

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η νέα αυτή προσέγγιση προέκυψε ως αντίδραση στις κλινικής και κοινωνιολογικής υφής θεωρίες (Andrews & Bonta, 2010). Ειδικότερα, όπως οι ίδιοι υπογραμμίζουν η Ψυχολογία της Εγκληματικής Συμπεριφοράς απορρίπτει την ταύτιση του «*ψυχολογικού*» με το «*παθολογικό*», στρέβλωση που διέπει πληθώρα ψυχολογικών προσεγγίσεων ενώ παράλληλα αμφισβητεί την προσήλωση της εγκληματολογίας σε κοινωνιολογικές θεωρήσεις, που περιθωριοποιούν τον ρόλο του ατομικού παράγοντα στο πέρασμα στην πράξη.

Οι ρίζες της Ψυχολογίας της Εγκληματικής Συμπεριφοράς εντοπίζονται στα μέσα της δεκαετίας του '70 στις αντιδράσεις της Καναδικής Σχολής στα πορίσματα του Martinson για την αποτυχία του αναμορφωτικού μοντέλου στην επανένταξη των δραστών (Smith, 2012, p. 3). Για τους εκπρόσωπους της σχολής, που υποστήριζε

ένθερμα την αποκατάσταση του εγκληματία, η εγκληματική συμπεριφορά, όπως κάθε άλλη κοινωνική συμπεριφορά, είναι αποτέλεσμα μάθησης και κατόπιν τούτου επιδέχεται τροποποιήσεων μέσα από την εφαρμογή κατάλληλων προγραμμάτων (το ίδιο).⁹⁸

Όπως αναφέρουν οι Andrews και Bonta (2010) στην 5^η έκδοση του βιβλίου τους, βασικό σκοπό της προσέγγισης αποτελεί η δημιουργία μιας ολιστικής και διεπιστημονικής θεώρησης της εγκληματικής συμπεριφοράς μέσα από τα πεδία της προσωπικότητας και της κοινωνικής ψυχολογίας. Υπ' αυτό το πρίσμα, η Ψυχολογία της Εγκληματικής Συμπεριφοράς επιμερίζεται σε τέσσερις τομείς, που αναλύονται (Fortune & Heffernan, 2019, p.660): (1) στη θεωρία της Γενικής Προσωπικότητας και της Γνωστικής Κοινωνικής Θεωρίας της Μάθησης για την εγκληματική συμπεριφορά (*“General Personality and Cognitive Social Learning Theory of Criminal Conduct-GPCSL”*), (2) στους βασικούς οχτώ παράγοντες διακινδύνευσης, (3) στο μοντέλο Διακινδύνευσης Αναγκών Ανταποκρισιμότητας (*“Risk Need Responsivity model-RNR”*), (4) στη διατύπωση σχετικών αρχών.

Η θεωρία της Γενικής Προσωπικότητας και της Γνωστικής Κοινωνικής Θεωρίας της Μάθησης αποτελεί μια πολύπλευρη οπτική, που αναγνωρίζει ότι υπάρχουν ποικίλες διαδρομές που μπορεί να οδηγούν στην εγκληματική συμπεριφορά (Bonta & Andrews, 2016, p.52). Κατά την αρχική ανάπτυξη της θεωρίας χρησιμοποιήθηκαν ψυχολογικές θεωρίες, ωστόσο στη συνέχεια αξιοποιήθηκαν και εγκληματολογικές θεωρίες, με κριτήριο τη σημασία τους στις σωφρονιστικές πολιτικές και πρακτικές (Smith, 2012, p. 7).⁹⁹

Στο πλαίσιο της θεωρίας της Γενικής Προσωπικότητας και της Γνωστικής Κοινωνικής Θεωρίας της Μάθησης, αναγνωρίζεται ένα εύρος βιο-ψυχο-

⁹⁸ Οι Καναδοί ψυχολόγοι, με πρωτοστάτες τους Andrews, Bonta και Gendreau, αμφισβητώντας την προσέγγιση του Martinson, έθεσαν στο επίκεντρο τη διερεύνηση και αποτύπωση των κριτηρίων που διαφοροποιούν μια αποτελεσματική από μια μη-αποτελεσματική παρέμβαση. Στο πλαίσιο αυτό, οι δυο πρώτοι, με τη διπλή τους ιδιότητα, του ακαδημαϊκού και του επαγγελματία στον τομέα της αποκατάστασης των παραβατών του ποινικού νόμου, οργάνωσαν την ίδια περίοδο τη διδασκαλία ενός πανεπιστημιακού μαθήματος με αντικείμενο την κατανόηση των ατομικών διαφορών στην εγκληματική δράση. Στην πορεία, η ανάπτυξη του κλάδου πραγματοποιήθηκε μέσα από τη σύνθεση ψυχολογικών και εγκληματολογικών θεωριών και τις εμπειρικές έρευνες των Andrews, Bonta, Gendreau και Wormith. Βλ. Andrews & Bonta, 2010, ό.π.

⁹⁹ Ειδικότερα αξιοποιήθηκε η θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού. Άλλες κοινωνιολογικής υφής εγκληματολογικές θεωρίες που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι θεωρίες ελέγχου και ειδικότερα η θεωρία της Αυτοσυγκράτησης του Reckless και της Εξουδετέρωσης των Sykes & Matza. Βλ. P. Smith. (2012). *The Psychology of Criminal Conduct*. In F. T. Cullen and P. Wilcox (Eds.) *The Oxford Handbook of Criminological Theory*. USA: Oxford University Press, p.4.

κοινωνιολογικών παραγόντων που συνδέονται με την εγκληματική συμπεριφορά, συνιστώντας παράγοντες διακινδύνευσης. Πρόκειται για παράγοντες που προέκυψαν, από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, αναφορικά με την επανένταξη παραβατών του ποινικού νόμου, αλλά και μακροχρόνιες και συγχρονικές μελέτες που πραγματοποίησαν οι ίδιοι οι ερευνητές (Barrak, 1998, p. 143). Οι παράγοντες διακινδύνευσης κατηγοριοποιούνται σε μείζονος και ήσσονος σημασίας, ανάλογα με την ένταση της επίδρασης του κάθε παράγοντα στο πέρασμα στην πράξη (το ίδιο).

Σύμφωνα με τις προτάσεις της θεωρίας, οι εν λόγω παράγοντες τροφοδοτούν την απόφαση που λαμβάνεται στο γνωστικό επίπεδο για την τέλεση της πράξης (Fortune & Heffernan, 2019, p.660). Παράλληλα, όσο αυξάνεται ο αριθμός των παραγόντων, που είναι παρόντες, αυξάνεται και ο κίνδυνος εμπλοκής στην εγκληματική δράση (το ίδιο). Ανάμεσα στους παράγοντες διακινδύνευσης, οι Andrews και Bonta αναγνωρίζουν οκτώ, που έχουν βαρύνουσα σημασία στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη. Πρόκειται για παράγοντες, που όπως καταδεικνύουν τα ερευνητικά δεδομένα έχουν υψηλή προγνωστική αξία στην αξιολόγηση της υποτροπής (Andrews και Bonta, 2010, p. 499 · Fortune & Heffernan, 2019, p.660).

Οι οκτώ βασικοί παράγοντες διακινδύνευσης συγκροτούνται από ένα στατικό παράγοντα και επτά δυναμικούς. Στο εν λόγω θεωρητικό πλαίσιο, οι δυναμικοί παράγοντες, που χαρακτηρίζονται έτσι καθώς είναι δεκτικοί σε αλλαγές, συχνά αναφέρονται ως «εγκληματογόνες ανάγκες» (*“criminogenic needs”*) (Bonta & Andrews, 2016, p. 52 · Andrews και Bonta, 2010, p. 28).¹⁰⁰ Αναλυτικά οι επτά δυναμικοί παράγοντες, όπως παρατίθενται, από τον Bonta (Bonta & Andrews, 2016, pp. 52-53) στην 6^η έκδοση του βιβλίου είναι: (1) Η ύπαρξη στάσεων, υποστηρικτικών προς τις εγκληματικές δραστηριότητες (*“procriminal attitudes”*). Πρόκειται για μια ομάδα μεταβλητών που συγκροτείται από στάσεις, αξίες, πεποιθήσεις, εκλογικεύσεις και σκέψεις, που είναι ευνοϊκές απέναντι στο έγκλημα. Οι γνωστικές -συναισθηματικές καταστάσεις που συνδέονται με το έγκλημα αποτελούνται μεταξύ άλλων από τα αισθήματα του θυμού και του εκνευρισμού, την ταύτιση με τους εγκληματίες, τις αρνητικές στάσεις απέναντι στον νόμο και το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, πεποιθήσεις αναφορικά με τα οφέλη καθώς και την αιτιολόγηση της εγκληματικής δράσης. (2) Οι συναναστροφές που λειτουργούν ενισχυτικά ως προς την

¹⁰⁰ Ο όρος «ανάγκη» χρησιμοποιείται κατά τους συγγραφείς για πρακτικούς σκοπούς, καθώς «φέρει» την ελπίδα ότι μια μείωση στις «εγκληματογόνες ανάγκες» σηματοδοτεί και μείωση στην πιθανότητα εμπλοκής στο έγκλημα. Andrews & Bonta, 2010, ό.π., p.28.

εμπλοκή στις εγκληματικές δραστηριότητες (“*procriminal associates*”), οι οποίες αφορούν τόσο στη συναναστροφή με εγκληματίες όσο και στην αποστασιοποίηση από συναναστροφές με θετικό κοινωνικό χαρακτήρα. (3) Το μοτίβο αντικοινωνικής προσωπικότητας, όπως ενδεικτικά περιγράφεται από τα χαρακτηριστικά της παρορμητικότητας, της αναζήτησης της διέγερσης και της απόλαυσης, της επιθετικότητας και της απάθειας. (4) Η οικογένεια/ ο έγγαμος βίος, που αναφέρεται στην οικογενειακή κατάσταση, στην ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων και στις προσδοκίες και τους κανόνες που υπάρχουν στο οικογενειακό πλαίσιο αναφορικά με την παραβίαση του ποινικού νόμου αλλά και στις γονεϊκές δεξιότητες. (5) Το σχολείο/ εργασία που εστιάζει στην ποιότητα των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων εντός του σχολείου ή της εργασίας. (6) Η χρήση αλκοόλ ή/και ουσιών. (7) Η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και ειδικότερα τη χαμηλή εμπλοκή σε δραστηριότητες με θετικό κοινωνικό χαρακτήρα.

Ο μοναδικός στατικός παράγοντας, που εντάσσεται στην αξιολόγηση, αφορά στο ιστορικό εμπλοκής στην παραβατικότητα και την εγκληματική δράση και περιλαμβάνει την πρώιμη εμπλοκή, τη σύλληψη σε νεαρή ηλικία και την ποικιλία εγκληματικών δράσεων και πλαισίων δραστηριοποίησης. Κατά τους συγγραφείς, οι παράγοντες διακινδύνευσης δεν διαφοροποιούνται ανάλογα με το είδος της εγκληματικής πράξης. Ωστόσο, στις περιπτώσεις βίαιων εγκλημάτων είναι περισσότερο χρήσιμοι οι παράγοντες που αναφέρονται στις αντικοινωνικές πεποιθήσεις και συναναστροφές καθώς και το ιστορικό βίαιων συμπεριφορών (Andrews και Bonta, 2010, p. 500). Οι ερευνητές αναγνωρίζουν επίσης τη δράση δευτερευούσης σημασίας παραγόντων όπως η οικογένεια καταγωγής, οι ιδιοσυγκρασιακοί παράγοντες και η γειτονιά, ωστόσο υποστηρίζουν, ότι όταν οι βασικοί παράγοντες διακινδύνευσης είναι υπό έλεγχο, η δράση των βιολογικών και κοινωνιολογικών παραγόντων μειώνεται (το ίδιο).

Η επιρροή του κλάδου της Ψυχολογίας της Εγκληματικής Συμπεριφοράς ήταν τέτοια, που ο Smith (2012, p.2) αναφέρει ότι εισήγαγε ένα νέο παράδειγμα¹⁰¹ στην κοινωνική επανένταξη των παραβατών του ποινικού νόμου. Όπως εξηγούν οι Fortune & Heffernan (2019, pp.662-665) τα βασικά πλεονεκτήματα της Ψυχολογίας της Εγκληματικής Συμπεριφοράς εντοπίζονται στην πλούσια εμπειρική τεκμηρίωση των

¹⁰¹ Πράγμα που κατά τον Smith οφείλεται τόσο στη δημιουργία ερευνητικά τεκμηριωμένων κριτηρίων για τη λειτουργία των παρεμβάσεων όσο και στην ανάπτυξη εργαλείων για τη διασφάλιση της ποιότητας στην παροχή των υπηρεσιών κοινωνικής επανένταξης. Smith, 2012, ό.π. p.2.

θεωριών και των μοντέλων που προτείνει αλλά και στην πρακτική τους χρησιμότητα, καθώς έχουν εφαρμοστεί ευρέως στο πεδίο της σωφρονιστικής και της μετασωφρονιστικής μέριμνας. Από την άλλη, εξίσου σημαντικά είναι και τα μειονεκτήματά που παρουσιάζει. Όπως οι ίδιοι επισημαίνουν, η Ψυχολογία της Εγκληματικής Συμπεριφοράς εξηγείται μέσα από ογκώδη συγγράμματα, στερώντας από τη θεωρία της Γενικής Προσωπικότητας και της Γνωστικής Κοινωνικής Θεωρίας της Μάθησης, τη σαφήνεια και την απλότητα, που οφείλει να διέπει μια θεωρία. Συμπληρωματικά, από τη σύνθεση πολλών θεωριών προκύπτουν πολλαπλές θεωρητικές προτάσεις, πράγμα που καθιστά τη θεωρία εξαιρετικά περίπλοκη (το ίδιο).

3.7.2. Το συνθετικό μοντέλο του Wortley: Οι περιφερειακοί και οι εγγύτεροι παράγοντες του περάσματος στην πράξη

Η ανάγκη σύνθεσης των ψυχολογικών θεωριών για την πληρέστερη κατανόηση του περάσματος στην εγκληματική πράξη, καθίσταται φανερή και από την περισσότερο σύγχρονη προσέγγιση της «ψυχολογικής εγκληματολογίας» (*“psychological criminology”*) που εισήγαγε ο Richard Wortley. Η ψυχολογική εγκληματολογία αποτελεί ένα σύνθετο εγχείρημα καθώς αποσκοπεί στην ανάδειξη των συνδέσεων μεταξύ των διαφορών ψυχολογικών προσεγγίσεων για τον εγκληματία, προκειμένου να παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της εμπλοκής στο έγκλημα. Κατά τον Wortley (2011, p.1) *«πρόκειται για την επιστημονική μελέτη της συμπεριφοράς και των διανοητικών διεργασιών με σκοπό την κατανόηση του εγκλήματος και του εγκληματία»*. Διαφοροποιείται δε από την εγκληματολογική ψυχολογία καθώς αφορά ειδικότερα στη συμβολή της επιστήμης της ψυχολογίας στο διεπιστημονικό εγχείρημα της επιστήμης της εγκληματολογίας (το ίδιο). Αν και η ψυχολογική εγκληματολογία αποσκοπεί στη σύνθεση των ψυχολογικών προσεγγίσεων της εγκληματικής συμπεριφοράς, δεν απορρίπτει τις κοινωνιολογικές θεωρίες, τις οποίες προσεγγίζει ως συμπληρωματικές και όχι ως ανταγωνιστικές. Όπως και στην περίπτωση της ψυχολογίας της εγκληματικής συμπεριφοράς, η ανάπτυξη προσεγγίσεων υπό το πρίσμα της ψυχολογικής εγκληματολογίας κινείται γύρω από του άξονες της πρόγνωσης της υποτροπής και της παρέμβασης με σκοπό τον τερματισμό της εγκληματικής δράσης.

Σύμφωνα με τον Wortley η ανάγκη της σύνθεσης αρχών από διαφορετικές ψυχολογικές θεωρίες προκύπτει από το γεγονός ότι οι άνθρωποι που διαπράττουν εγκλήματα αποτελούν μια ανομοιογενή ομάδα. Οι δράστες διαφοροποιούνται ως προς

την εξειδίκευση ή μη σε ένα ή περισσότερα είδη αδικημάτων, την ηλικία έναρξης της παραβατικότητας ή της εγκληματικής δράσης, τη συχνότητα, την βαρύτητα και τα είδη των τελούμενων αδικημάτων καθώς και ως προς την ομαδική ή ατομική τέλεση της πράξης. Οι διαφοροποιήσεις που επισημαίνονται, αποκαλύπτουν και τις διαφορετικές διαδρομές που διανύουν οι δράστες στην πορεία προς το πέραςμα στην εγκληματική πράξη. Πρόκειται για διαδρομές που συναρτώνται από τον συνδυασμό ενός πλήθους τόσο ψυχολογικών και βιολογικών παραγόντων όσο και περιβαλλοντικών καταστάσεων. Υπό το κριτήριο της χρονικής τέλεσης του περάσματος στην πράξη, οι βιο-ψυχο-κοινωνιολογικοί παράγοντες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε περιφερειακούς ή έμμεσους (*“distal”*) που είναι περισσότερο απομακρυσμένοι από το πέραςμα στην πράξη και σε εγγύτερους ή άμεσους (*“proximal”*) που βρίσκονται πιο κοντά στη τέλεση (το ίδιο p. 208).

Η εν λόγω κατηγοριοποίηση μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα από τρία χρονικά στάδια. Το πρώτο περιλαμβάνει τους βιολογικούς παράγοντες που υπάρχουν κατά τη γέννηση, το δεύτερο παράγοντες που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της πορείας ζωής του δράστη και το τρίτο τους παράγοντες που είναι παρόντες στο άμεσο περιβάλλον κατά τη στιγμή τέλεσης της πράξης. Όπως επισημαίνει ο Wortley, το εξηγητικό πλαίσιο που προτείνει κάθε μεμονωμένη ψυχολογική προσέγγιση, δεν επαρκεί για να καλύψει την πολυπλοκότητα, που απορρέει από το εύρος των αλληλεπιδράσεων των παραγόντων, που συντελούνται στα διάφορα στάδια. Μάλιστα, η εξειδίκευση που προκύπτει από την εστίαση της κάθε θεωρίας σε μια περιοχή, οδηγεί σε μια μάλλον αποσπασματική εικόνα, της περίπλοκης αυτής πορείας που διανύει το άτομο προς το έγκλημα, που απαιτεί την εφαρμογή μιας συνθετικής προσέγγισης.

Το συνθετικό μοντέλο του Wortley, διαμορφώνεται στη βάση των τριών χρονικών σταδίων. Υπ’ αυτή την οπτική, ο Wortley αξιοποιεί προτάσεις από τις θεωρίες προσωπικότητας και τις θεωρίες μάθησης, καθώς και από βιολογικές, εξελικτικές και περιβαλλοντικές θεωρίες, τις οποίες τοποθετεί σε κάθε στάδιο ανάλογα με το εξηγητικό πλαίσιο που υιοθετούν. Στο πλαίσιο αυτό, το μοντέλο που προτείνεται, όπως επισημαίνεται από τον ίδιο, αποτελεί ένα γενικό και ευέλικτο πλαίσιο σύλληψης και κατανόησης συνδέσεων και κοινών σημείων μεταξύ των θεωριών και όχι ολοκληρωμένο πλαίσιο σύνθεσης των αξιοποιούμενων θεωριών (το ίδιο p. 210).

3.7.3 Συνθετική θεώρηση των κοινωνιογνωστικών μοντέλων για τη βία και την επιθετικότητα

Στο σύνολό τους τα κοινωνιογνωστικά μοντέλα συγκλίνουν στην εκδήλωση της βίας και της επιθετικότητας, ως απόρροια της επιρροής, που ασκεί η αλληλεπίδραση των ατομικών και καταστασιακών μεταβλητών στην τρέχουσα ψυχική κατάσταση του ατόμου (Anderson & Huesmann, 2003, p. 302). Υπ' αυτή την οπτική, σύμφωνα με την ανάλυση των Anderson & Huesmann (2003) στην εκδήλωση της βίας και της επιθετικότητας συντελεί μια σειρά από παράγοντες που ασκούν έμμεση και άμεση επίδραση. Έμμεση επίδραση, ασκούν βιολογικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες, που σχετίζονται με τα επίπεδα διέγερσης, σεροτονίνης και τεστοστερόνης, την ύπαρξη νοητικών προβλημάτων, την οικογένεια, την κοινότητα και το πολιτισμικό περιβάλλον, στη βάση των οποίων δομείται η προσωπικότητα. Κάτω από τη σκοπιά των κοινωνιογνωστικών μοντέλων, η προσωπικότητα γίνεται αντιληπτή ως το σύνολο των γνωστικών κατασκευών και των συναισθηματικών τάσεων, που επηρεάζουν τη συμπεριφορά.

Οι άμεσοι παράγοντες που επηρεάζουν την εκδήλωση επιθετικών και βίαιων συμπεριφορών αφορούν στην τάση ή ετοιμότητα του ατόμου (*“personal preparedness”*) για εκδήλωση της συμπεριφοράς και στους παράγοντες που είναι παρόντες στην κατάσταση. Η ετοιμότητα του ατόμου για εκδήλωση της συμπεριφοράς αναφέρεται στον βαθμό που οι γνωστικές και συναισθηματικές δομές που συγκροτούν την προσωπικότητα, υποστηρίζουν την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών. Κατά τους Anderson & Huesmann (2003), οι δομές αυτές περιλαμβάνουν: (i) τα σχήματα για τον εαυτό, που αποτελούν ένα πλέγμα πεποιθήσεων αναφορικά με τον εαυτό, (ii) τις πεποιθήσεις και στάσεις σχετικά με την καταλληλότητα της επιθετικότητας ως τρόπου απάντησης, (iii) τα εχθρικά σχήματα για τον κόσμο, που συντελούν στη δημιουργία παρερμηνειών και στρεβλώσεων ως προς τον χαρακτήρα των καταστάσεων με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπο το άτομο, (iv) τους μακροπρόθεσμους στόχους που θέτει το άτομο, (v) τα σενάρια που φέρει το άτομο στις καταστάσεις, που αποτελούνται από τους στόχους, τις πεποιθήσεις και το πλάνο δράσης του καθώς και άλλες γνωστικές δομές.

Οι καταστασιακοί παράγοντες αναλύονται (το ίδιο pp. 304-308): (i) Στις απωθητικές καταστάσεις, που αποτελούν μια από τις σημαντικότερες κατηγορίες υποκινητών. Ανάμεσα σε αυτές οι προκλήσεις που περιλαμβάνουν προσβολές, άλλα

είδη λεκτικής ή φυσικής επιθετικότητας, αποτελούν τον πλέον ισχυρό υποκινητή της ανθρώπινης επιθετικότητας. Στις απωθητικές καταστάσεις συμπεριλαμβάνεται επίσης η ματαίωση της πραγματοποίησης ενός στόχου, ο πόνος, η δυσφορία, η κακή διάθεσή και το κοινωνικό άγχος. (ii) Στα ερεθίσματα που λόγω της σύνδεσής τους με την επιθετικότητα αυξάνουν τα επίπεδα ενεργοποίησης των επιθετικών γνωστικών δομών. Πρόκειται για ερεθίσματα που συνδέονται γενικά με τη βία και την επιθετικότητα, όπως τα όπλα, ή έχουν ειδική σημασία για το άτομο. (iii) Στα ερεθίσματα που αυξάνουν το επίπεδο διέγερσης. (iv) Στους παράγοντες που παρεμβαίνουν στη γνωστική λειτουργία και παρεμποδίζουν την ενεργοποίηση άλλων μη- επιθετικών γνωστικών δομών, όπως το άγχος, το αλκοόλ και άλλες ουσίες.

Όπως προκύπτει από την ανάλυση, των Anderson & Huesmann (2003) τα κοινωνιογνωστικά μοντέλα προσεγγίζουν την εκδήλωση της βίας και της επιθετικότητας, μέσα από μια συνθετική προσέγγιση, που λαμβάνει υπόψη τόσο την εξελικτική πορεία του ατόμου, όσο και τις καταστάσεις που συνθέτουν το σκηνικό μέσα στο οποίο εκδηλώνονται. Παράλληλα, η επικέντρωση στο επίπεδο των γνωστικών δομών, αντανακλά ένα περισσότερο δυναμικό πλαίσιο θεώρησης της βίας και της επιθετικότητας.

Κεφάλαιο 4: Κοινωνιοχωρικές προσεγγίσεις του περάσματος στην πράξη

4.1. Οικολογικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις

4.1.1. Η εισαγωγή της μεταβλητής του χώρου στην εξέταση της εγκληματικότητας: Η Γαλλοβελγική σχολή και οι συνεχιστές της.

Η διερεύνηση του τρόπου που το φυσικό περιβάλλον επιδρά στην ατομική και συλλογική συμπεριφορά, αποτελεί ένα εγχείρημα με ιστορία διακοσίων ετών (Andresen, 2020, p.6). Στο πλαίσιο αυτό, η εξέταση της εγκληματικότητας, δεν περιορίζεται στα φυσικά χαρακτηριστικά του χώρου, αλλά περιλαμβάνει παράλληλα την αλληλεπίδρασή τους με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά (Bruinsma, 2017, p. 27). Η χωρική προσέγγιση του φαινομένου της εγκληματικότητας ιστορικά διέρχεται από τρεις διακριτές φάσεις, που εντοπίζονται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και στα μέσα προς τέλη του 20^{ου} αιώνα αντίστοιχα (Brantingham & Brantingham, 1981 στο Andresen, 2010, p.1).

Η αφετηρία της σύνδεσης του χώρου με την εγκληματικότητα, τοποθετείται στο πρώτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα με την εμφάνιση της γαλλο-βελγικής χαρτογραφικής σχολής. Κεντρική ιδέα του Βέλγου εκπροσώπου της σχολής, μαθηματικού και στατιστικολόγου Quetelet ήταν ότι το έγκλημα, όπως και κάθε άλλο κοινωνικό φαινόμενο μπορεί, κατ' αντιστοιχία με τα φυσικά φαινόμενα, να αναλυθεί σε μαθηματικούς νόμους και να προβλεφθεί (Φαρσεδάκης, 1990, σσ.103-104 · Beirne, 1987, p.1150). Υπό την οπτική του Quetelet, οι νόμοι που διέπουν τα κοινωνικά φαινόμενα και ειδικότερα το έγκλημα μπορούν να εξαχθούν με τη χρήση στατιστικών μεθόδων (Φαρσεδάκης, 1990, σ.127). Στη βάση αυτή, μελετώντας τις γαλλικές στατιστικές, για μια ορισμένη χρονική περίοδο, παρατήρησε τη σταθερότητα της ένδικης εγκληματικότητας στον χρόνο και διαπίστωσε σημαντικές διαφορές μεταξύ πόλης και υπαίθρου, τόσο στα μεγέθη της εγκληματικότητας, όσο και στα είδη των αδικημάτων, που διαπράττονται, σε κάθε περιοχή (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 54).

Οι αιτίες της εγκληματικότητας, κατά τον Quetelet, ήταν τόσες πολλές αλλά και τόσο διαφορετικές, που καθιστούσαν αδύνατη την εξακρίβωση της επίδρασης της κάθε αιτίας ξεχωριστά (Andresen, 2020, p.6 · Beirne, 1987, p.1158). Ο ίδιος προχώρησε ωστόσο στη διάκρισή των αιτιών σε τρεις μεγάλες κατηγορίες (Amatrudo, 2010, p.17 · Beirne, 1987, p.1158): (α) στις τυχαίες, για τις οποίες δεν μπορεί να υπάρξει

πρόβλεψη, (β) στις μεταβαλλόμενες, όπως το κλίμα, όπου έχουν μια περιοδική επίδραση στην εγκληματικότητα και (γ) στις σταθερές, που δρουν πάντα με την ίδια ένταση και προς την ίδια κατεύθυνση.

Αν και ο Quetelet, προσέγγισε το φαινόμενο της εγκληματικότητας, μέσα από ένα ντετερμινιστικό πρίσμα, δεν συνέβη το ίδιο και με την προσέγγιση της ατομικής περίπτωσης, του εγκληματία. Μάλιστα, κατά τον ίδιο, η «κοινωνική μηχανική» δεν θα μπορούσε ποτέ να ανακαλύψει νόμους που θα είναι επαληθεύσιμοι για μεμονωμένες περιπτώσεις υποκειμένων (Beirne, 1987, p.1152). Έτσι, ενώ η εγκληματικότητα αποτελούσε ένα φαινόμενο, που μπορούσε να προβλεφθεί μέσα από την ανακάλυψη των νόμων που το διέπουν, ο εγκληματίας εξακολουθούσε να γίνεται αντιληπτός ως ον αυτοπροσδιοριζόμενο.¹⁰² Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Quetelet αποπειράθηκε να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ του ντετερμινισμού του φαινομένου της εγκληματικότητας και της ελευθερίας βούλησης του δράστη (Φαρσεδάκης, 1990, σ.104).

Ο έτερος εκπρόσωπος της γαλλο-βελγικής σχολής, Guerry προχώρησε ένα βήμα παραπέρα μέσα από τη σύνδεση των γεωγραφικών παραγόντων με τις ανάγκες των πολιτών. Παρόμοια με τον Quetelet και στο πνεύμα του θετικισμού του 19^{ου} αιώνα, ο Guerry προσέγγισε την εγκληματικότητα, ως φαινόμενο που διέπεται από αμετάβλητους νόμους, θέτοντας ως σκοπό την ανακάλυψή τους, προκειμένου να αξιοποιηθούν στην αντιμετώπιση της (Di Cristina, 2018, p.69).

Κατόπιν επεξεργασίας των γαλλικών στατιστικών και με την ανάπτυξη της μεθόδου της γεωγραφικής χαρτογράφησης, ο Guerry αποτύπωσε την εγκληματικότητα κατά γεωγραφικές περιοχές και στη συνέχεια αποπειράθηκε να εξάγει συσχετισμούς μεταξύ εγκληματικότητας και κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 54 · Φαρσεδάκης, 1990, σ. 106). Στην ανάλυση του

¹⁰² Κάτω από αυτή τη σκοπιά, παρά το γεγονός ότι ο άνθρωπος, όπως κάθε ζώο, φυτό και πράγμα, δέχεται τις επιδράσεις των φυσικών φαινομένων, τα αποτελέσματα δεν είναι καταλυτικά αλλά μετριάζονται από τις αντίρροπες δυνάμεις που αναπτύσσονται στη βάση της ελευθερίας της βούλησης. Από την άλλη οι επιδράσεις της κάθε ατομικής θέλησης ή και του συνόλου των ατομικών θελήσεων, στο επίπεδο της συνολικής εγκληματικότητας, λόγω των αργών ρυθμών με τους οποίους μετεξελίσσονται, είναι επίσης μετριάσμενες. Μάλιστα, όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των ατόμων, τόσο η ατομική επιρροή χάνει τη δυναμική της και εξαφανίζεται, δίνοντας τη θέση της σε δυνάμεις, που εξαρτώνται από αιτίες στις οποίες η κάθε κοινωνία εξαρτά την ύπαρξη και τη διατήρησή της. L.A.J., Quetelet (1842/ 2010). *Of the Development of the Propensity to Crime* (1842). In M. Andresen, P. Brantingham, J. B. Kinney (Eds.), *Classics in Environmental criminology* (pp.29-76). Canada: Simon Fraser University Publications, p.75.

συμπεριέλαβε χάρτες τόσο με τη γεωγραφική κατανομή των αδικημάτων, κατά των προσώπων και κατά της ιδιοκτησίας, όσο και χάρτες με το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού, την κατανομή του πλούτου, τις γεννήσεις παιδιών εκτός γάμου και τις αυτοκτονίες (Di Cristina, 2018, p.70). Μέσα από τη χαρτογραφική αποτύπωση των στατιστικών, ο Guerry διαπίστωσε την σταθερότητα της εγκληματικότητας στον χρόνο. Παρατήρησε επίσης, ότι υπήρχε αύξηση των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας στον Βορρά, πράγμα που απέδωσε στις αυξανόμενες ευκαιρίες για διάπραξη, ως απόρροια της βιομηχανικής ανάπτυξης και της άνθησης του εμπορίου (Ζαραφωνίτου, 2004, σ. 55). Επιπλέον, προχώρησε σε διαπιστώσεις, αναφορικά με την σύνδεση του υψηλού μορφωτικού επιπέδου, με την κτητική εγκληματικότητα και του χαμηλού με την εγκληματικότητα κατά των προσώπων (το ίδιο). Έτσι, από τη μια δεν απέρριψε τη σύνδεση μεταξύ φτώχειας και εγκληματικότητας, από την άλλη ωστόσο έκανε σαφείς αναφορές στα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου (Di Cristina, 2018, p.70).

Μέσω της επικέντρωσης στον ρόλο του περιβάλλοντος, αλλά και της σύνδεσης των γεωγραφικών παραγόντων με τις ανάγκες των πολιτών, η γαλλο-βελγική χαρτογραφική σχολή μετέφερε την εστία της προσοχής, από το μικρο-επίπεδο θεώρησης του εγκλήματος και τις θέσεις για την ελευθερία της βούλησης του δράστη, στο μακρο-επίπεδο των κοινωνικών παραγόντων της εγκληματικότητας. Μάλιστα, όπως επισημαίνει ο Radzinowicz, (1965, p.1049), για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης η αιτιολογία του εγκλήματος, αποδίδεται στο ίδιο το περιβάλλον, του οποίου το έγκλημα αποτελεί συστατικό. Πέραν της χωρικής διάστασης, οι εκπρόσωποι της σχολής επισημαίνουν μια σειρά από μεταβλητές, όπως η ηλικία, το φύλο, η οικονομική κατάσταση και το μορφωτικό επίπεδο, που βρίσκονται στο επίκεντρο της έρευνας μέχρι και σήμερα (Andresen, 2020, p.7 · Di Cristina, 2018, p.71).

Το έργο της γαλλο-βελγικής σχολής επηρέασε Γάλλους και Βρετανούς στατιστικολόγους, που επίσης εξέτασαν την εγκληματικότητα, υπό το πρίσμα της μεταβλητής του χώρου (Bruinsma, 2017, p. 27). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Greg, που στα πρότυπα του Guerry προχώρησε σε σύγκριση του επιπέδου και των ειδών της εγκληματικότητας ανάμεσα στις χώρες της Ολλανδίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας. Αλλά και του Rawson που διερεύνησε την εγκληματικότητα στην Αγγλία, χωρίζοντάς τη σε τέσσερις περιοχές ανάλογα με το είδος των επαγγελματικών δραστηριοτήτων, που επικρατούσαν σε κάθε περιοχή. Ο Rawson, ήταν και ο πρώτος που μελέτησε την επίδραση του χώρου στα ποσοστά εγκληματικότητας,

χρησιμοποιώντας ως κριτήριο διαφορετικούς παράγοντες, από τα συνήθη διοικητικά όρια της κάθε περιοχής (Morris, 1957 στο Bruinsma, 2017, p. 32). Επίσης, ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του διαδόχου του Rawson, Fletcher, που εστίασε στις επιδράσεις των ραγδαίων οικονομικών και δημογραφικών αλλαγών στην εγκληματικότητα (Bruinsma, 2017, p. 33).

Η ιστορία της μελέτης της εγκληματικότητας, υπό την οπτική του χώρου, χαρακτηρίστηκε από τη μετάβαση, από μεγαλύτερες (όπως οι χώρες ή τα γεωγραφικά διαμερίσματα) σε μικρότερες μονάδες ανάλυσης (Andresen, 2020, p.7). Προς αυτή την κατεύθυνση σημαντικές ήταν οι έρευνες του Glyde, που κατέδειξαν την ακαταλληλότητα των μεγάλων μονάδων ανάλυσης, λόγω της χωρικής ανομοιογένειας που τις χαρακτήριζε, για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της εγκληματικότητας και των χαρακτηριστικών του χώρου.¹⁰³

Με τη διατύπωση αιτιωδών σχέσεων η γαλλο-βελγική χαρτογραφική σχολή εισήγαγε την επιστημονική προσέγγιση στην κατανόηση του φαινομένου της εγκληματικότητας. Ειδικότερα, όπως επισημαίνει ο Radzinowicz (1965, p.1047) τα έργα των Quetelet και Lombroso, αποτελούν τις πηγές των δυο θεμελιωδών προσεγγίσεων στη μελέτη του εγκλήματος: (1) «το έγκλημα ως προϊόν της κοινωνίας» και (2) «το έγκλημα ως έκφρασης της συγκρότησης του κάθε ατόμου». Συμπληρωματικά, τόσο από τις εργασίες της γαλλο-βελγικής σχολής, όσο και των Άγγλων στατιστικολόγων αναδεικνύεται η σημασία των ραγδαίων οικονομικών και δημογραφικών αλλαγών στην αύξηση της εγκληματικότητας.

Όπως παρατηρούν οι Brantingham και Brantingham (1981) τα βασικά σημεία που προκύπτουν από τις έρευνες, του 19ου αιώνα για τη γεωγραφική κατανομή του εγκλήματος συστηματοποιούνται ως εξής: (α) τα ποσοστά της εγκληματικότητας ποικίλουν σημαντικά μεταξύ των περιοχών, (β) οι διαφοροποιήσεις που επισημαίνονται παρουσιάζουν σταθερότητα στον χρόνο, (γ) τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας εμφανίζουν υψηλή συσχέτιση με την παρουσία άλλων κοινωνικών προβλημάτων, (δ) οι περιοχές με υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας, χαρακτηρίζονται επίσης από την παρουσία ελκυστικών στόχων και εν δυνάμει θυμάτων.

¹⁰³ Μέσα από τη μελέτη της επαρχίας Suffolk της Αγγλίας, που εμφάνιζε ραγδαία αύξηση της εγκληματικότητας, ο Glyde διαπίστωσε την ύπαρξη σημαντικών διαφορών στα μεγέθη της εγκληματικότητας, μεταξύ αστικών περιοχών αλλά και περιοχών της υπαίθρου. J. Glyde (1856/2010). *Localities of Crime in Suffolk* (1856). In M. Andresen, P. Brantingham & J. B. Kinney (Eds.), *Classics in Environmental criminology* (pp.77-82). Canada: Simon Fraser University Publications. p.80.

Οι πρώτες αυτές προσπάθειες σύνδεσης του χώρου με την εγκληματικότητα, διεξάγουν τις εργασίες τους σε ένα μακρο-επίπεδο, που αμφισβητείται όμως στη συνέχεια λόγω της ανομοιογένειας που επισημαίνεται στο εσωτερικό των μεγάλων μονάδων ανάλυσης. Από το 1870 και μετά, το ενδιαφέρον των μελετητών για γεωγραφικές και στατιστικές αναλύσεις εξασθενεί (Bruinsma, 2017, p. 34), επανέρχεται ωστόσο τριάντα χρόνια αργότερα με την εμφάνιση της Οικολογικής Σχολής του Σικάγου, που εστιάζει στο επίπεδο της πόλης.

4.1.2. Η κοινωνιογεωγραφική προσέγγιση της Σχολής του Σικάγου.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, υπό την επιρροή των θέσεων της γαλλο-βελγικής χαρτογραφικής σχολής και του κοινωνιολογικού θετικισμού του Durkheim, αναπτύσσεται από τη Σχολή του Σικάγου μια οικολογική προοπτική στη μελέτη του εγκλήματος.¹⁰⁴ Κάτω από τη σκοπιά της οικολογίας, που υποδηλώνει τη στενή αλληλεπίδραση των οργανισμών με το περιβάλλον τους, η κοινωνική δομή και η ανθρώπινη συμπεριφορά εξετάζονται σε σχέση με το τοπικό περιβάλλον (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 393). Αν και η Σχολή του Σικάγου ξεκινά επίσης από τη μεταβλητή του χώρου, επικεντρώνει την προσοχή της σε ένα μικρότερο επίπεδο ανάλυσης, αυτό της πόλης και των διαφορών που παρατηρούνται στην κατανομή του εγκλήματος στο εσωτερικό της.

Κατά τον Park, εκπρόσωπο της Σχολής του Σικάγου, η πόλη δεν αποτελεί ένα γεωγραφικό φαινόμενο, αλλά έναν κοινωνικό οργανισμό, που χαρακτηρίζεται από σχέσεις αμοιβαίας αλληλεξάρτησης μεταξύ των ατόμων (Mooney, 2020, p.152). Στο πλαίσιο αυτό, οι ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις παραλληλίζονται και αναλύονται κατά τα πρότυπα ανάλυσης των αλληλεπιδράσεων των φυτών και των ζώων.¹⁰⁵ Προκύπτει έτσι μια ανθρώπινη οικολογία, στο επίκεντρο της οποίας δεν τοποθετείται το άτομο, αλλά οι αμοιβαίες επιδράσεις των κοινωνικών μελών.

¹⁰⁴ Για τις επιρροές που έχει δεχτεί η Σχολή του Σικάγου, βλέπε επίσης Φαρσεδάκης, 1990, ό.π., Σπινέλλη, 2014, ό.π.

¹⁰⁵ Παρόμοια με τις περιπτώσεις των κοινοτήτων των φυτών και των ζώων, ο Park παρατήρησε την ύπαρξη ορισμένων περιοχών, όπου ζουν άτομα με συγκεκριμένα εθνικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, όπως η «Κινέζικη πόλη» (Chinatown) και η «Μικρή Ιταλία» (Little Italy), διαπιστώνοντας έτσι μια συμβιωτική σχέση μεταξύ ανθρώπων και εδαφικών περιοχών. Βλ. Σπινέλλη, 2014, ό.π. σ.243, Χ. Ζαραφωνίτου (2004). Εμπειρική εγκληματολογία. Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ.139.

Σύμφωνα με το συστημικό μοντέλο του Park, όπως και στις περιπτώσεις των κοινοτήτων των φυτών και των ζώων, η οργάνωση των ανθρώπινων κοινοτήτων, δηλαδή των πόλεων δεν είναι τυχαία, αλλά συγκροτείται στη βάση διαδικασιών. Οι διαδικασίες αυτές επιδρούν στη ζωή στην πόλη και στις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις, άρα και στην εγκληματικότητα. Κατά τον ίδιο, η βασική κοινωνική διαδικασία που υποβόσκει όλων των αστεακών αλληλεπιδράσεων είναι ο ανταγωνισμός για το δικαίωμα κατάληψης πάνω στον περιορισμένο φυσικό χώρο (Bellair, 2017, p.4). Υπ' αυτή την οπτική, η εγκληματικότητα συνδέεται με τη ζωή στην πόλη και μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα από τη μελέτη της οργάνωσης και της ανάπτυξής της.

Στο ίδιο πλαίσιο σκέψης με τον Park, ο Burgess μελέτησε την κοινωνική οργάνωση της πόλης υπό τη σκοπιά του χώρου, αναδεικνύοντας έτσι τη σύνδεση γεωγραφικών και κοινωνικών παραγόντων. Κατά τον Burgess, οι διαδικασίες που υποβόσκουν της ανάπτυξης της πόλης, διαμορφώνουν και τον χαρακτήρα των επιμέρους περιοχών, που με τη σειρά του ασκεί επιρροή στη ζωή των κατοίκων. Η πόλη αναπτύσσεται με έναν φυσικό τρόπο, μέσα από τις διαδικασίες της επέκτασης, του μεταβολισμού και της κινητικότητας, από το κέντρο προς τις άκρες (Burgess, 1925). Δημιουργείται έτσι μια σειρά ομόκεντρων κύκλων γύρω από το κέντρο, που αποτελούν ζώνες με διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά, ως αποτέλεσμα των διαδικασιών ανάπτυξης της πόλης. Σύμφωνα με τον Burgess, διακρίνονται συνολικά πέντε ζώνες, εκ των οποίων η ζώνη που αναπτύσσεται γύρω από το κέντρο εμφανίζει τη μεγαλύτερη κινητικότητα πληθυσμού. Η μεταβατική αυτή ζώνη, λόγω της υψηλής κινητικότητας χαρακτηρίζονταν από κατάρρευση των βασικών ελέγχων, που οδηγούσε σε έντονα στοιχεία υποβάθμισης όπως νεανική παραβατικότητα, συμμορίες αγοριών, εγκληματικότητα, φτώχεια και διαλυμένες οικογένειες (το ίδιο).

Αξιοποιώντας το μοντέλο των ομόκεντρων ζωνών του Burgess, οι Shaw και McKay εξέτασαν την σχέση μεταξύ νεανικής παραβατικότητας και χαρακτηριστικών της περιοχής. Ως ερευνητικό υλικό αξιοποίησαν καταδικαστικές αποφάσεις νεαρών παραβατών για μια περίοδο τριακονταετίας, χρησιμοποιώντας ως κριτήριο τον τόπο κατοικίας των καταδικασθέντων. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνάς τους η συγκέντρωση της νεανικής παραβατικότητας διέφερε σημαντικά σε κάθε περιοχή, με την υποβαθμισμένη ζώνη να εμφανίζει τα υψηλότερα ποσοστά, τα οποία ωστόσο μειώνονταν με την απομάκρυνση από το κέντρο (Kubrin & Wo, 2016, p. 122 · Ζαραφονίτου, 2004, σ.140).

Οι περιοχές που συγκέντρωναν τα υψηλότερα ποσοστά νεανικής παραβατικότητας, διακρίνονταν από τις υπόλοιπες στη βάση τριών χαρακτηριστικών, που αφορούσαν στη φυσική και οικονομική κατάσταση της περιοχής καθώς και στην πληθυσμιακή της σύνθεση (Shaw & McKay, 1969/2010, p.89). Περαιτέρω, οι ερευνητές παρατήρησαν ότι η συγκέντρωση υψηλών ποσοστών εγκληματικότητας στην υποβαθμισμένη ζώνη, παρουσίαζε σταθερότητα για αρκετές δεκαετίες, με την εθνική σύσταση του πληθυσμού ωστόσο να διαφοροποιείται σημαντικά μέσα στον χρόνο (Kubrin & Wo, 2016, p. 122 · Newburn, 2017, p.203). Κατέληξαν έτσι στο συμπέρασμα ότι η εγκληματικότητα δεν ήταν το αποτέλεσμα των προσωπικών και φυλετικών χαρακτηριστικών των κατοίκων που ζούσαν σε αυτές τις γειτονιές, αλλά υπό μια ντυρκαϊμική οπτική, ήταν εγγενές χαρακτηριστικό της κοινότητας (Shaw & McKay, 1969/2010, p. 114).

4.1.3. Από τη μελέτη του δράστη στην εξέταση του περιβάλλοντός του: Ο ρόλος της κοινωνικοποίησης σε εγκληματικά πρότυπα.

Με τις εργασίες της Σχολής του Σικάγου διαπιστώνεται μια μετατόπιση στην εστία του ενδιαφέροντος της εγκληματογένεσης από τη μελέτη του δράστη στην εξέταση του περιβάλλοντός του. Σε αυτό το πλαίσιο, η παραβατικότητα των νέων έχει τις ρίζες της στη δυναμική ζωή της πόλης, που στα χνάρια του Simmel γίνεται αντιληπτή ως πηγή απελευθέρωσης και αποξένωσης (Shaw & McKay, 1969/2010, p. 114 · Newburn, 207, p.202 · Φαρσεδάκης, 1990, σ. 393).

Κατά τους Shaw & McKay η παραβατικότητα αναπτύσσεται ως μια μορφή κοινωνικής παράδοσης και είναι αδιαχώριστη από τη ζωή στην κοινότητα. Ειδικότερα στην περίπτωση της υποβαθμισμένης ζώνης, τα παιδιά εκτίθενται στα ίδια πρότυπα επιτυχίας, όπως και τα παιδιά στις υπόλοιπες ζώνες, χωρίς ωστόσο να διαθέτουν τα μέσα για τη νόμιμη επιδίωξη των υλικών στόχων, που ταυτίζονται με την επιτυχία. Παράλληλα, το έγκλημα προβάλλεται ως ένα μέσο επίτευξης των υλικών αυτών στόχων μέσα από τα πρότυπα ανθρώπων, που από την τέλεση εγκληματικών πράξεων έχουν αποκτήσει κύρος, δύναμη και χρήματα. Καθώς οι νέοι έρχονται σε επαφή με συμμορίες ή άλλες εγκληματικές επαφές, εντάσσονται σε ένα τρόπο ζωής από τον οποίο αντλούν αποδοχή, ανταμοιβές και δύναμη. Ειδικότερα, όπως παρατηρούν οι Shaw & McKay (1969/2010, p.115) η ομάδα παρέχει στην εγκληματική ζωή το ηθικό

της περιεχόμενο, χωρίς την ύπαρξη του οποίου, η επιμονή της εγκληματικότητας, διαχρονικά στην κοινότητα, δεν μπορεί να είναι εφικτή.

Δεν είναι όμως η φτώχεια, η μοναδική συνθήκη, που συντελεί στην πολιτισμική μεταβίβαση της εγκληματικότητας. Σύμφωνα με τους Shaw & McKay, η συμβίωση εθνοτήτων με καταβολές και παραδόσεις, που διαφοροποιούνται ως προς τα όρια ανοχής τους, αναφορικά με την παραβίαση των κανόνων, οδηγεί στη δημιουργία συγκρουόμενων επιλογών. Περαιτέρω οι συγκρούσεις επιτείνονται από τη δυσκολία εξεύρεσης κοινής βάσης συνεννόησης για την αντιμετώπιση των παραβιάσεων και την οργάνωση της κοινωνικής ζωής εν γένει. Δημιουργείται έτσι ένα παράλληλο σύστημα αξιών ανταγωνιστικό προς το κυρίαρχο, στο πλαίσιο του οποίου η εγκληματική σταδιοδρομία αποτελεί εναλλακτική επιλογή για την απόκτηση οικονομικών οφελών, κύρους και συντροφικότητας. Αντίθετα, στις περιοχές υψηλού κοινωνικοοικονομικού στάτους, το συμβατικό σύστημα αξιών είναι αρκετά ισχυρό ώστε να ελέγχει και να οργανώνει τη ζωή των κατοίκων. Έτσι, τα παιδιά που μεγαλώνουν στις προνομιούχες περιοχές, σπανίως εκτίθενται σε ανταγωνιστικά αξιακά πρότυπα, με αποτέλεσμα να υιοθετούν σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό τους συμβατικούς κανόνες.

Πέραν ωστόσο του χαμηλού βιοτικού επιπέδου και της πληθυσμιακής ετερογένειας, όπως οι ίδιοι επισημαίνουν, ο απρόσωπος χαρακτήρας της πόλης που απορρέει από την έλλειψη μόνιμων κατοίκων, συμβάλλει στην απελευθέρωση των ατόμων από οποιονδήποτε έλεγχο που ενυπάρχει στη λειτουργία των μικρών και επαρχιακών κοινοτήτων. Η ανωνυμία, η ελευθερία, οι απρόσωπες σχέσεις και η ποικιλομορφία των πολιτισμικών καταβολών των κατοίκων σε συνδυασμό με τις αποστερήσεις και τις ματαιώσεις, που προκύπτουν από τις συνθήκες φτώχειας συμβάλλουν στην ανάπτυξη αποκλίσεων από τις ηθικές νόρμες. Στο πλαίσιο αυτό, το έγκλημα δεν αποτελεί προϊόν της αντικοινωνικότητας ή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του εγκληματία. Αντίθετα, ο δράστης χαρακτηρίζεται από υψηλή οργάνωση και προσαρμογή στο δεδομένο αστεακό περιβάλλον στο οποίο παράλληλα με το συμβατικό αξιακό σύστημα συνυπάρχει ένα εξίσου ισχυρό ως προς την επιρροή του ανταγωνιστικό σύστημα αξιών, που προάγει την εμπλοκή στο έγκλημα.

Έτσι, το πέρασμα στην εγκληματική πράξη αποτελεί ένα μέσο ή έναν μαθημένο τρόπο εναλλακτικής δράσης που χρησιμοποιούν οι νέοι για να κατακτήσουν τους οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους που αξιώνονται από το ευρύτερο σύνολο. Ο εναλλακτικός αυτός τρόπος δράσης αναπτύσσεται ως κοινωνική παράδοση, με τον ίδιο τρόπο που εγκαθίσταται κάθε παράδοση, δηλαδή ως ένα μέσο ικανοποίησης των

αναγκών σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο (το ίδιο p. 117). Όπως επισημαίνουν οι Shaw & McKay, τα ατομικά χαρακτηριστικά καθώς και οι παρατηρούμενες διαφορές σε επίπεδο οικογένειας οπωσδήποτε διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στο πέρασμα στην πράξη, ωστόσο ελλείψει της κοινωνικής παράδοσης του εγκληματικού τρόπου ζωής, σημαντικό ποσοστό των νεαρών εμπλεκομένων στην παραβατικότητα θα επέλεγε περισσότερο συμβατικούς τρόπους δράσης.

Από τη σύνδεση της εγκληματικής περιοχής με την ατομική εγκληματικότητα, προκύπτουν ποικίλα ζητήματα, εκ των οποίων το σημαντικότερο από αυτά αναφέρεται στο λεγόμενο «οικολογικό σφάλμα» (*“ecological fallacy”*) (Andresen, 2020, p. 21). Κάτω από αυτή τη σκοπιά, αυτό που ισχύει για το σύνολο δεν είναι απαραίτητα αληθές για όλα τα μέρη που το απαρτίζουν. Έτσι, η υπόθεση ότι οποιοσδήποτε κοινωνικοποιείται σε μια εγκληματική περιοχή θα οδηγηθεί στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς είναι εσφαλμένη (Carrabine et al, 2009, p. 78).

Η ιδέα για τον ρόλο της μεταβίβασης των εγκληματικών στάσεων και συμπεριφορών στο πέρασμα στην πράξη καλλιεργήθηκε και εδραιώθηκε από τον Sutherland (Newburn, 2017, p.205). Υπό την επιρροή των κανόνων μίμησης του Tarde, ο Sutherland ανέδειξε τη σημασία των επαφών με εγκληματικά πρότυπα, εστιάζοντας στις διαδικασίες μάθησης. Κατά τον ίδιο, οι προσπάθειες αναζήτησης των αιτιών της εγκληματικής συμπεριφοράς στην ικανοποίηση των βασικών αναγκών, όπως για παράδειγμα στην απόκτηση χρημάτων, είναι ανούσιες, καθώς το έγκλημα μπορεί να αποτελεί έκφραση αυτών των αναγκών, όπως και κάθε άλλη μη εγκληματική συμπεριφορά (Carrabine et al, 2009, p. 78 · Σπινέλλη, 2014, σ. 262-263).

Σύμφωνα με τον Sutherland, η εγκληματική συμπεριφορά αποκτάται μέσω της μάθησης, συμπεριλαμβάνοντας όλους τους μηχανισμούς που δρουν κατά την εκμάθηση οποιασδήποτε άλλης συμπεριφοράς. Κατά τη διαδικασία της εκμάθησης, αποκτώνται τόσο οι τεχνικές, όσο και οι κατευθύνσεις των κινήτρων, οι εκλογικεύσεις και οι στάσεις που υπαγορεύουν την εν λόγω συμπεριφορά. Έτσι, στο πνεύμα της Σχολής του Σικάγου, η εμπλοκή στο έγκλημα, απομακρύνεται από βιολογικές, ψυχιατρικές και ψυχολογικές εξηγήσεις και ανάγεται σε φυσιολογική συμπεριφορά (Vold 2002 στο Newburn, 2017, p.206). Όμοια με τους Shaw και McKay, για τον Sutherland το έγκλημα μεταβιβάζεται, από γενιά σε γενιά και στα πλαίσια των επαφών με αντικοινωνικές επαφές και εγκληματικές ομάδες. Ωστόσο, αντίθετα με την κοινωνική αποδιοργάνωση, ο ίδιος επικεντρώθηκε στη διαφορική κοινωνική

οργάνωση, αμφισβητώντας την ύπαρξη της ντυρκαιμικής κοινωνικής συναίνεσης για τους κανόνες (Tierney, 2010, p.99). Κατά τον Sutherland, οι γειτονιές δεν ήταν αποδιοργανωμένες, αλλά οργανωμένες με διαφορετικούς τρόπους, πράγμα που συνέβαλε στη διαφοροποιημένη γεωγραφική κατανομή της εγκληματικότητας (Σπινέλλη, 2014, σ.263).

Υπό το πρίσμα της διαφορικής οργάνωσης, στο πλαίσιο ενός πολιτισμικού πλουραλισμού, όπου συνυπάρχουν πολυάριθμες οργανώσεις, προσανατολισμένες στην εξυπηρέτηση διαφορετικών σκοπών και συμφερόντων, οι νέοι εκτίθενται τόσο σε συμβατικές όσο και μη-συμβατικές αξίες. Καθώς το είδος, η συχνότητα και η ένταση των επαφών διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στην εκμάθηση κάθε συμπεριφοράς, η συχνή έκθεση σε αντιλήψεις ευνοϊκές απέναντι στην παραβίαση του νόμου, οδηγεί και σε υιοθέτηση αντίστοιχων συμπεριφορών. Έτσι το πέρασμα στην πράξη, αποτελεί απόρροια του συγχρωτισμού με παραβατικά πρότυπα και ομάδες.

Ο Sutherland ανέπτυξε θεωρητικές υποθέσεις τόσο για την εγκληματικότητα όσο και για την ατομική εγκληματική δράση, τονίζοντας την ανάγκη ύπαρξης συνέπειας μεταξύ των δυο προσεγγίσεων (Cohen, Lindesmith & Shuessler στο Burgess & Akers, 1966, p. 130). Ωστόσο, ενώ η έννοια της διαφορικής κοινωνικής οργάνωσης παρείχε ένα σαφές εξηγητικό πλαίσιο για τις διαφοροποιήσεις της εγκληματικότητας, δεν συνέβαινε το ίδιο με τον προσδιορισμό των διαδικασιών που ωθούν στην εμπλοκή στο έγκλημα. Στο πλαίσιο αυτό, οι βασικές κριτικές που δέχτηκε η θεωρία του Sutherland αφορούσαν στην παραμέληση του ζητήματος της αρχικής επιλογής του νέου για συναναστροφή με αποκλίνουσες ομάδες (Glueck and Glueck, 1950 στο Shon and Mansager 2019, p.13), αλλά και των μηχανισμών που λαμβάνουν χώρα κατά τη διαδικασία της μάθησης (Akers, 1996, p.230).

Παρά τις κριτικές, η ορθολογική προσέγγιση του δράστη, που υιοθετήθηκε από τη θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού, υπήρξε καθοριστική για την εξέλιξη της επιστήμης της εγκληματολογίας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, ως προς την επιρροή της θεωρίας στην επιστήμη, οι Downes & Rock (Newburn, 2017, p.207) επισημαίνουν ότι έδρασε ως γέφυρα μεταξύ των θεωρητικών εργασιών της Σχολής του Σικάγου και των μεταγενέστερων θεωριών για τις υποπολιτισμικές θεωρίες. Τόσο στη Σχολή του Σικάγου, όσο και στις υποπολιτισμικές θεωρίες το πολιτισμικό στοιχείο κατέχει κεντρική θέση στο πέρασμα στην πράξη. Ωστόσο, ενώ στην περίπτωση της Σχολής του Σικάγου το πέρασμα στην πράξη αποτελεί απόρροια της ανικανότητας της κοινότητας να εκφράσει και να ικανοποιήσει τις κοινές αξίες μεταξύ των μελών της, στην

περίπτωση των υποπολιτισμικών θεωριών συνδέεται με την ποικιλομορφία στο περιεχόμενο των αξιών ως προς ορισμό του ηθικά σωστού, ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας (Sampson, 1987, p. 100).

Συνθέτοντας τη θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού του Sutherland τη θεωρία της ανομίας του Merton, και στοιχεία από τη θεωρία των Shaw και McKay για την πολιτισμική μεταβίβαση των εγκληματικών ρόλων, οι Cloward & Ohlin ανέπτυξαν μια πολιτισμική προσέγγιση του εγκλήματος στην πόλη, μέσα από τη θεωρία τους για το σύστημα διαφορικών ευκαιριών (Brotherton, 2010, p.148 Ήσπινέλλη, 2014, σ.254 Ή Χάιδου, 1996, σ.169). Στο πλαίσιο αυτό, η τοπική κοινότητα και ειδικότερα η υποβαθμισμένη περιοχή εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Η θεωρία των Cloward & Ohlin εκκινεί από την απόκλιση, που επισημαίνεται μεταξύ συμβατικών στόχων και νόμιμων μέσων για την επιδίωξή τους, για τους νέους των κατώτερων τάξεων. Η θεωρία ωστόσο δεν περιορίζεται στη διαφοροποίηση που υπάρχει ως προς την πρόσβαση στα νόμιμα μέσα, ανάμεσα στους νέους της κατώτερης και της μεσαίας τάξης αλλά δίνει επίσης προσοχή στην πρόσβαση στα παράνομα μέσα, που είναι διαθέσιμα στις υποβαθμισμένες περιοχές. Μάλιστα η πρόσβαση στα παράνομα μέσα, αποτελεί απαραίτητη συνθήκη για το πέρασμα στην πράξη, το οποίο υπό το πρίσμα της θεωρίας των διαφορικών ευκαιριών δεν είναι πλέον ατομική υπόθεση, αλλά το αποτέλεσμα μιας συλλογικής προσπάθειας (Χάιδου, 1996, σ.171). Όπως ειδικότερα σημειώνει ο Cloward, η κατανόηση της επιλογής της παραβατικότητας βρίσκεται στο βιωμένο περιβάλλον, το οποίο συντίθεται από την αλληλεπίδραση των κοινωνιολογικών και ιστορικών δυνάμεων και συνθηκών (Cloward, 1959 στο Brotherton, 2010, p.148).

Περαιτέρω, ο βαθμός οργάνωσης της υποβαθμισμένης περιοχής προσδιορίζει τον τύπο της υποκουλτούρας,¹⁰⁶ αλλά και το είδος της εγκληματικότητας που επικρατεί στην εν λόγω περιοχή. Οι περιοχές χαμηλού κοινωνικοοικονομικού στάτους που χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα οργάνωσης αποτελούν ένα πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη εγκληματικών υποκουλτούρων. Στις περιοχές αυτές οι μεγαλύτεροι σε ηλικία εγκληματίες παρέχουν τα πρότυπα εγκληματικών ρόλων στους νεότερους, τους οποίους και εκπαιδεύουν στην εκμάθηση παράνομων δραστηριοτήτων. Οι ενήλικες

¹⁰⁶ Σύμφωνα με τον Albert Cohen η κουλτούρα αναφέρεται σε συστηματοποιημένους «παραδοσιακούς τρόπους επίλυσης προβλημάτων» που μεταβιβάζονται διαχρονικά στην κοινότητα. Υπ' αυτή την οπτική, η υποκουλτούρα αφορά σε έναν τρόπο επίλυσης των προβλημάτων που προκαλούνται από τις ασύμβατες απαιτήσεις της δομής και της κουλτούρας. Βλ. Newburn, 2017, ό.π. p. 208.

εγκληματίες συγκροτούν και τον άτυπο κοινωνικό έλεγχο της περιοχής, που ρυθμίζει το είδος της εγκληματικής δραστηριότητας των νέων (Tierney, 2010, p.99). Έτσι, στα οργανωμένα “slums” αναπτύσσεται η ωφελμιστική εγκληματικότητα που εκδηλώνεται με την τέλεση εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, οι παράνομες ευκαιρίες που χαρακτηρίζουν την περιοχή, μέσω του διαφορικού συγχρωτισμού, μετατρέπονται σε μέσα για την επιδίωξη των συμβατικών αξιών, δηλαδή την απόκτηση υλικών αγαθών.

Αντίθετα, στις φτωχές και αποδιοργανωμένες περιοχές, που προσομοιάζουν στην προαναφερθείσα μεταβατική ζώνη της Σχολής του Σικάγου, απουσιάζουν οι νόμιμες, αλλά και οι παράνομες ευκαιρίες. Ελλείπει εγκληματικών προτύπων οι δυνατότητες για παράνομες ωφελμιστικές επιδιώξεις εκλείπουν, προκαλώντας αισθήματα απογοήτευσης και αγανάκτησης. Έτσι, οι ωφελμιστικές αξίες καταρρίπτονται και η παραβατικότητα των νέων δεν εκφράζει την επιδίωξη οικονομικού οφέλους, αλλά την απόπειρα δημιουργίας μιας νέας κουλτούρας «σύγκρουσης» σε ένα πλαίσιο ανυπαρξίας κανόνων (Taylor, Walton & Young, 1973, p.134 στο Χάιδου, 1996, σ.172). Εν απουσία του άτυπου κοινωνικού ελέγχου η παραβατική δραστηριότητα παραμένει αρρύθμιστη και η εγκληματικότητα χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη συμμοριών και την άσκηση βίας. Κατ’ αυτόν τον τρόπο στις ανοργάνωτες υποβαθμισμένες περιοχές επικρατεί κυρίως η μη ωφελμιστική βία, εκφράζοντας την αγανάκτηση των νέων και αποτελώντας ένα μέσο αποκατάστασης της κοινωνικής τους θέσης.

Αντλώντας επίσης από τη Σχολή του Σικάγου, ο Sellin ασχολήθηκε με τον τρόπο που η φύση των τοπικών γειτονιών ή κοινοτήτων μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη κοινωνικών στάσεων, που είναι σε σύγκρουση με τους κοινωνικούς κανόνες και νόρμες (Newburn, 2017, p.212). Σύμφωνα με τον ίδιο, η αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση, αυξάνουν σημαντικά την πιθανότητα της κοινωνικής και πολιτισμικής σύγκρουσης, καθώς σηματοδοτούν και την αντιπαράθεση μεταξύ παλαιού και νέου τρόπου ζωής, τη μετάβαση από την ομοιογενή κοινωνία της επαρχίας στην ανομοιογενή και αποδιοργανωμένη κοινωνία της πόλης (Beirne & Messerschmidt, 2015, p. 170 · Χάιδου, 1996, σ.172). Η ζωή στις σύγχρονες κοινωνίες της πόλης, χαρακτηρίζεται από πληθώρα ομάδων με διαφορετικά συμφέροντα, φτωχές διαπροσωπικές σχέσεις και ανωνυμία. Έτσι, κάθε κοινωνικό μέλος διαμορφώνει την προσωπικότητα, τις στάσεις και τις προτιμήσεις του, στη βάση των πολιτισμικών στοιχείων που έχει ενσωματώσει, τα οποία συναρτώνται άμεσα με το πλαίσιο

υπαγωγής του. Έτσι, το έγκλημα μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα της πολιτισμικής σύγκρουσης, δηλαδή της συμμόρφωσης σε ηθικούς κανόνες που συγκρούονται με τις επιταγές του ποινικού νόμου.

Στο πλαίσιο των υποπολιτισμικών προσεγγίσεων, εξέχουσα θέση κατέχει η σύνθεση που πραγματοποιείται από τους Wolfgang & Ferracuti. Μέσα από μια διεπιστημονική προσέγγιση και ειδικότερα μέσω της συνένωσης στοιχείων της κοινωνιολογικής και κλινικής οπτικής, οι ερευνητές επιχειρούν μια «ολοκληρωμένη αντίληψη της υποκοουλτούρας της βίας», εστιάζοντας στη μελέτη της ανθρωποκτονίας (Wolfgang & Ferracuti, 1995, σ. 174).

Υπό το πρίσμα της τοπικής κοινότητας, οι παράγοντες του περάσματος στην πράξη διερευνώνται στη βάση της σύνδεσης των κοινωνικών και γεωγραφικών χαρακτηριστικών που συνθέτουν το περιβάλλον του δράστη. Η τοπική κοινότητα ή αλλιώς η γειτονιά είναι άμεσα συνυφασμένη με τις διαδικασίες ανάπτυξης της πόλης, που προσδιορίζουν τον τρόπο ζωής των κατοίκων. Στις υποβαθμισμένες περιοχές, όπου επικρατεί αποδιοργάνωση, η οποία ισοδυναμεί με διάλυση του κοινωνικού ιστού, το έγκλημα αποτελεί ένα μέσο επίτευξης οικονομικών στόχων ή αποκατάστασης της κοινωνικής θέσης των νέων. Πρόκειται για μια «παράδοση» που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά και μαθαίνεται στους νέους, τόσο ως προς τις τεχνικές όσο και ως προς τις στάσεις απέναντι στο έγκλημα, μέσα από τον συγχρωτισμό τους με εγκληματικές ομάδες. Έτσι, ο δράστης δεν θεωρείται ως απροσάρμοστος ή διαφορετικός, αλλά προσαρμοσμένος στο ιδιαίτερο πλαίσιο, στο οποίο έχει κοινωνικοποιηθεί. Υπ' αυτή την οπτική, μεταφέρεται και η «ευθύνη» από τον δράστη στους «εγκληματογόνους» παράγοντες του χώρου -περιβάλλοντος, που διαβιεί.

4.1.4. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος του άτυπου κοινωνικού ελέγχου στη σύνδεση μεταξύ εγκληματικότητας και αστεακής υποβάθμισης.

Αν και οι Shaw και McKay επισήμαναν τον ρόλο των φυσικών και οικονομικών χαρακτηριστικών, καθώς και της πληθυσμιακής σύνθεσης της περιοχής στην κατανομή της εγκληματικότητας, δεν διαπίστωσαν ωστόσο αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των εν λόγω μεταβλητών και της εγκληματικότητας (Andresen, 2020, p.12 · Kubrin & Wo, 2016, p. 123). Κατά τους ίδιους (Shaw & McKay, 1969/2010, pp.89-103), τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής, δημιουργούσαν ευνοϊκές συνθήκες προς το έγκλημα, μέσα από την επίδρασή τους στη ζωή στην κοινότητα.

Σύμφωνα με τις διαδικασίες, που περιέγραψαν οι ερευνητές, το χαμηλό κόστος διαβίωσης, απόρροια της σημαντικής υποβάθμισης της περιοχής, λειτουργούσε ως πόλος έλξης για πληθυσμιακές ομάδες, εξαρτώμενες από τις προνοιακές υπηρεσίες και μετανάστες που είχαν πάει στην πόλη του Σικάγου αποσκοπώντας στην εύρεση εργασίας. Έτσι, ετερογενείς ομάδες, χαμηλού κοινωνικοοικονομικού στάτους, καλούνταν να προσαρμοστούν σε ένα περίπλοκο αστεακό περιβάλλον, με σημαντικές ωστόσο επιπτώσεις στη συνοχή της κοινότητας. Η υψηλή κινητικότητα και η ετερογένεια, με τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις που τη συνόδευαν, καθιστούσαν ιδιαίτερα δυσχερή την εγκατάσταση κοινών νοημάτων και σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ των κατοίκων. Η έλλειψη κοινωνικής συνοχής που επικρατούσε στις υποβαθμισμένες περιοχές, εκφράστηκε μέσα από την έννοια της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως εξηγητικό πλαίσιο για την παραβατικότητα των νέων.

Ελλείψει εξειδικευμένων μεθόδων ανάλυσης, οι Shaw & McKay, δεν ήταν σε θέση να εξετάσουν περαιτέρω τις μεταβλητές που συνθέτουν την έννοια της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, προκειμένου να εξειδικεύσουν τους κοινωνικούς μηχανισμούς που διαμεσολαβούν μεταξύ των δομικών χαρακτηριστικών της κοινότητας, όπως η φτώχεια και της εγκληματικότητας (Kubrin & Wo, 2016, p. 124).¹⁰⁷ Αλλά και ο ορισμός της έννοιας της κοινωνικής αποδιοργάνωσης χαρακτηρίζονταν από ασάφειες, με την παραβατικότητα εν παραδείγματι να αποτελεί τόσο ένδειξη όσο και συνέπεια της (Kubrin, 2009, pp.228-229).

Η κοινωνική αποδιοργάνωση αποτέλεσε κυρίαρχο θέμα της εγκληματολογίας του χώρου, πριν την εμφάνιση της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, με τη θεωρία να στοχεύει αφενός στην εξήγηση των υψηλότερων ποσοστών εγκληματικότητας που παρουσιάζει μια περιοχή σε σχέση με μια άλλη και αφετέρου στην αναζήτηση των

¹⁰⁷ Οι περισσότερες δε έρευνες που επακολούθησαν για την επαλήθευση της θεωρίας της κοινωνικής αποδιοργάνωσης επικεντρώθηκαν στη σύνδεση της οικονομικής κατάστασης και της πληθυσμιακής σύνθεσης και κινητικότητας με την εγκληματικότητα, χωρίς ωστόσο να εξετάζουν τον ρόλο των επιπτώσεών τους στην τοπική κοινότητα. Βλ. R. J., Sampson, & W. B. Groves, (1989). Community structure and crime: Testing social-disorganization theory. *American journal of sociology*, 94(4), p.775, P. Bellair, (2017). Social Disorganization Theory. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology* (pp.1-20). USA: Oxford University Press. Printed from Oxford Research Encyclopedia, Criminology and Criminal Justice., p.6. Όμως και οι ελάχιστες προσπάθειες, όπως της Kornhauser που επιδίωξαν να διερευνήσουν την κοινωνική αποδιοργάνωση μέσα από την αποδυνάμωση του κοινωνικού ελέγχου της κοινότητας, επικεντρώθηκαν στη χαλάρωση των ελέγχων που ασκούνται από επίσημους θεσμούς παραβλέποντας τα ζητήματα που άπτονται της λειτουργίας του άτυπου κοινωνικού ελέγχου Βλ. R. J., Sampson (1987). Communities and Crime. In M. R. Gottfredson and T. Hirschi (Eds.), *Positive Criminology* (pp. 91-115). Newbury Park, CA: Sage, pp.101-105.

ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής που επιτείνουν το φαινόμενο (Andresen, 2020, p.11 · Andresen, 2010, p.7 · Kubrin, 2009, p.225).

Στο πνεύμα των Shaw & McKay μεταγενέστεροι ερευνητές ταύτισαν την κοινωνική αποδιοργάνωση με την εξασθένηση του κοινωνικού ελέγχου (Kornhauser, 1978 στο Sampson, 1987, p. 99 · Wilcox & Swartz, 2018, p. 5). Υπ' αυτή την οπτική η κοινωνική αποδιοργάνωση αποτελεί μια θεωρία ελέγχου σε επίπεδο κοινότητας, καθώς επικεντρώνεται στους παράγοντες που αποθαρρύνουν τα άτομα, από την εμπλοκή στην παραβατικότητα (Agnew, 2011, p.114). Στο πλαίσιο της κοινοτικής προσέγγισης, ο κοινωνικός έλεγχος συνεπάγεται την αναγνώριση και προστασία, από την κοινότητα, των συλλογικών νορμών που διέπουν τη λειτουργία της (Sampson, 1987). Ο κοινωνικός έλεγχος συναρτάται τόσο από επίσημους θεσμούς και οργανώσεις όσο και από τον άτυπο κοινωνικό έλεγχο, που ισοδυναμεί με την ανάληψη ευθύνης από τα κοινωνικά μέλη για τη ζωή στην κοινότητα. Παραδείγματα άτυπου κοινωνικού ελέγχου αποτελούν η αναγνώριση ξένων στον χώρο, η επίβλεψη της ιδιοκτησίας του γείτονα, η επιτήρηση των νέων, όχι μόνο από τους γονείς αλλά γενικότερα από τους κατοίκους και η παρέμβαση σε καταστάσεις που διαταράσσουν τη ζωή της κοινότητας (το ίδιο p.104).

Κομβική προς την εμπειρική επαλήθευση της θεωρίας της κοινωνικής αποδιοργάνωσης υπήρξε η έρευνα των Sampson & Groves (1989). Αξιοποιώντας δεδομένα από την Εθνική Έρευνα Εγκληματικότητας της Μεγάλης Βρετανίας (British Crime Survey) οι ερευνητές εξέτασαν την κοινωνική αποδιοργάνωση σε επίπεδο γειτονιάς, μέσα από την κατασκευή δεικτών τόσο για τα δομικά χαρακτηριστικά της κοινότητας, όσο και για τις διαμεσολαβητικές διαστάσεις που συνθέτουν το φαινόμενο. Σύμφωνα με τα πορίσματά των Sampson & Groves τα δομικά χαρακτηριστικά της κοινότητας και ειδικότερα το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό στάτους, η πληθυσμιακή ετερογένεια, η κινητικότητα του πληθυσμού, η διατάραξη της οικογένειας και η αστικοποίηση επιδρούσαν αρνητικά στη δημιουργία δεσμών μεταξύ των μελών της κοινότητας, στην επιτήρηση των νέων και στη συμμετοχή των πολιτών σε θεσμούς και οργανώσεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αποδυναμώνονταν η ικανότητα της κοινότητας να ελέγξει την παραβατικότητα των νέων, αλλά και να υπερασπιστεί τον χώρο και τα συμφέροντά της μέσα από την αναγνώριση των ξένων. Έτσι οι Sampson & Groves για πρώτη φορά επαλήθευσαν την υπόθεση ότι η επίδραση των δομικών χαρακτηριστικών της κοινότητας στην εγκληματικότητα διαμεσολαβείται από τις μεταβλητές που

συνθέτουν την κοινωνική αποδιοργάνωση, επισημαίνοντας τον ρόλο του άτυπου κοινωνικού ελέγχου.

Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν στη συνέχεια και οι Lowenkamp, Cullen & Pratt (2003) που επανέλαβαν τη μελέτη των Sampson & Groves χρησιμοποιώντας δεδομένα από μεταγενέστερη Εθνική Έρευνα Εγκληματικότητας της Μεγάλης Βρετανίας. Όπως επισήμαναν οι ερευνητές, το μοντέλο της κοινωνικής αποδιοργάνωσης που προτείνεται από τους Sampson & Groves εστιάζει στην έλλειψη κοινωνικών δεσμών και στη συνεπαγόμενη εξασθένηση του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, ενσωματώνοντας παράλληλα τα στοιχεία της μεταβίβασης και της εκμάθησης εγκληματικών αξιών, των Shaw & McKay, μέσα από την εισαγωγή της μεταβλητής της επιτήρησης των νέων (Lowenkamp et al, p. 367).

Αν και η έννοια των κοινωνικών δεσμών υπήρξε στον πυρήνα της θεωρίας της κοινωνικής αποδιοργάνωσης από τη δημιουργία της, στο πλαίσιο της Οικολογικής Σχολής του Σικάγου, μέχρι και τις προσεγγίσεις του κοινοτικού ελέγχου, μεταγενέστερες έρευνες έθεσαν σε αμφισβήτηση τη χρησιμότητά της. Στο πλαίσιο αυτό, παρόμοια με τους ασθενείς κοινωνικούς δεσμούς, οι ισχυροί δεσμοί μπορεί επίσης να συνδέονται με την εγκληματικότητα, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του πλαισίου. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η εμπλοκή του εγκλήματος στο πλέγμα σχέσεων της κοινότητας, με τους πολίτες που έχουν σύννομη συμπεριφορά να εμφανίζονται απρόθυμοι να καταγγείλουν τους δράστες με τους οποίους συνδέονται (Bellair, 2017, p. 10 · Wilcox & Swartz, 2018, pp. 8-9 · Kubrin & Wo, 2016, pp. 130-131).

Γενικότερα η εστίαση στους κοινωνικούς δεσμούς έχει χαρακτηριστεί ως παρωχημένη, καθώς η ζωή στις πόλεις συνήθως χαρακτηρίζεται από απρόσωπες σχέσεις, ενώ οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις είναι εργαλειακού χαρακτήρα (Wilcox & Swartz, 2018, p. 8 · Sampson, 2002, p. 220 · Bottoms, 2012, pp. 452-453). Στο πλαίσιο αυτό, ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η σημασία των κοινωνικών δεσμών δεν εντοπίζεται στους ίδιους τους δεσμούς, αλλά στη δυναμική τους να μεταφέρουν κοινές αξίες και στόχους μεταξύ των μελών της κοινότητας (Kubrin & Wo, 2016, p. 128 · Kubrin & Weitzer, 2003, p.376). Η δυναμική αυτή μετουσιώνεται στην έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου ("*social capital*"), που αναφέρεται στα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης, που διευκολύνουν τον συντονισμό και τη συνεργασία μεταξύ των μελών, ενισχύοντας τη δέσμευση των κατοίκων στην κοινότητα (Putnam, 1993, pp.35-36 · 1995, pp. 66-67). Άλλοι μελετητές προτείνουν ότι πέραν των κοινωνικών

δεσμών, βαρύνουσα σημασία για την άσκηση αποτελεσματικού κοινωνικού ελέγχου, έχουν οι σχέσεις των κατοίκων με εξωκοινοτικούς θεσμούς όπως είναι η αστυνομία. Στο πλαίσιο αυτό ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος συναρτάται τόσο από τις σχέσεις που αναπτύσσονται σε επίπεδο γειτονιάς, όσο και από τη συνεργασία των κατοίκων με τους επίσημους φορείς (“*public ties*”, Wilcox & Swartz, 2018, p. 8).

Για τους Sampson, Raudenbush & Earls (1997), οι νέες αστεακές πραγματικότητες επιβάλλουν την αναζήτηση μηχανισμών κοινωνικής οργάνωσης, που μπορεί να διευκολύνονται από την ύπαρξη ισχυρών διαπροσωπικών και συναισθηματικών δεσμών, χωρίς ωστόσο να είναι απαραίτητη η ύπαρξή τους (Sampson, 2006, p. 152). Προς αυτή την κατεύθυνση και στο πλαίσιο των βασικών υποθέσεων της Σχολής του Σικάγου, για τη σχέση μεταξύ των γεωγραφικών διακυμάνσεων της εγκληματικότητας και της ικανότητας της κάθε περιοχής να αναγνωρίζει και να προστατεύει τις κοινές αξίες που μοιράζονται τα μέλη της, οι ερευνητές προτείνουν την έννοια της συλλογικής αποτελεσματικότητας (“*collective efficacy*”, Sampson et al., 1997).

Βασικό συστατικό της συλλογικής αποτελεσματικότητας, αποτελεί η ενεργός δράση στην κοινωνική ζωή. Υπ’ αυτή την έννοια μεταφέρεται η εστία της προσοχής από τους στενούς ιδιωτικούς δεσμούς, στις κοινές πεποιθήσεις των κατοίκων για την ικανότητα της γειτονιάς να αναλαμβάνει δράση για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού, εν προκειμένω την προστασία της κοινότητας από το έγκλημα (Sampson, 2002, p.220). Το πρώτο αυτό στοιχείο των κοινών προσδοκιών για την άσκηση κοινωνικού ελέγχου στην κοινότητα, συνιστά την πολιτισμική διάσταση της έννοιας της συλλογικής αποτελεσματικότητας και άπτεται του δεύτερου συστατικού της έννοιας που αφορά στην «αποτελεσματικότητα» της κοινότητας. Ο δεύτερος μηχανισμός που συγκροτεί την έννοια της συλλογικής αποτελεσματικότητας, αποτελείται από την κοινωνική συνοχή. Η κοινωνική συνοχή δομείται στη βάση της αμοιβαιότητας και της εμπιστοσύνης, υπερβαίνοντας ωστόσο το διαπροσωπικό στοιχείο και αναφέρεται στο πρώτο συστατικό της έννοιας, που αφορά στη «συλλογικότητα».

Οι Sampson et. al. (1997) επαλήθευσαν εμπειρικά τη θεωρία της συλλογικής αποτελεσματικότητας αξιοποιώντας δεδομένα από 343 γειτονιές του Σικάγο (Project on Human Development in Chicago (PHDCN)) που επιλέχθηκαν λόγω της υψηλής ετερογένειας που παρουσίαζαν, αναφορικά με τα εθνικά, φυλετικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά τους. Σύμφωνα με τα πορίσματά της έρευνάς τους, οι υποβαθμισμένες περιοχές με υψηλή κινητικότητα, παρουσίαζαν και τα

υψηλότερα ποσοστά βίαιης εγκληματικότητας. Υπ’ αυτή την οπτική τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς συνδέονται με τη βίαιη εγκληματικότητα, μέσα από την αποτυχία καλλιέργειας συλλογικής αποτελεσματικότητας. Κατά τους Kubrin & Wo (2016, p.126) η έννοια της συλλογικής αποτελεσματικότητας αποτελεί μια σημαντική συνεισφορά στη θεωρία της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, καθώς αναδεικνύει τους μηχανισμούς, που διαμεσολαβούν μεταξύ των δομικών χαρακτηριστικών της κοινότητας και της εγκληματικότητας.

Παράλληλα με τη θεωρία της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, η σχέση μεταξύ αστεακής γειτονιάς και εγκληματικότητας εξετάστηκε υπό το πρίσμα της αταξίας (“disorder”, Skogan, 2012) ή των αντικοινωνικοτήτων (“incivilities”, Taylor, 1999). Οι δυο αυτές έννοιες αντανακλούν συμπεριφορές και σημάδια παραμέλησης στη γειτονιά, όπως η πορνεία, η δημόσια χρήση ναρκωτικών, τα graffiti και τα εγκαταλελειμμένα αυτοκίνητα και κτίρια, που γίνονται αντιληπτά ως προβληματικά, ενδεχομένως και ως απειλητικά από τους κατοίκους και τους χρήστες του δημοσίου χώρου.¹⁰⁸

Σύμφωνα με τον Skogan (2012, pp. 184-185), επισημαίνεται μια στενή σχέση μεταξύ αταξίας και εγκλήματος, οι εξηγήσεις της οποίας μπορούν να επιμεριστούν σε τρεις κατηγορίες: (α) Κατά την πρώτη κατηγορία η αντιλαμβανόμενη αταξία συνδέεται με τη διατάραξη των κοινωνικών δεσμών. Ειδικότερα, η αταξία φέρει μια σειρά από αρνητικά αποτελέσματα σε πολλές από τις διαδικασίες που συντηρούν την εύρυθμη λειτουργία της κοινότητας. Εγκαινιάζεται έτσι ένας φαύλος κύκλος υποβάθμισης και φόβου, που επιδρά αρνητικά στις σχέσεις εμπιστοσύνης και στη συμμετοχή των κατοίκων στα κοινά, με συνέπεια την απόσυρση του ενδιαφέροντος των κατοίκων για την περιοχή. Μέσα από αυτή τη διαδικασία η σχέση μεταξύ εγκληματικότητας και αταξίας διαμεσολαβείται από τους κοινωνικούς μηχανισμούς που σχετίζονται με την άσκηση του άτυπου κοινωνικού ελέγχου. (β) Σύμφωνα με τη δεύτερη κατηγορία, τα υψηλά επίπεδα αταξίας εμφανίζονται παράλληλα με τα υψηλά

¹⁰⁸ Χρησιμοποιώντας τον όρο αντικοινωνικές συμπεριφορές (“antisocial behaviours”) η έκθεση του Home Office (2004), αναγνωρίζει δεκαέξι τύπους κοινωνικών και φυσικών αταξιών ή αντικοινωνικοτήτων που επιμερίζονται σε 60 συνθήκες: (1) Δημόσια χρήση ναρκωτικών ουσιών και διακίνηση, (2) Κατανάλωση αλκοόλ στον δρόμο, (3) Επαιτεία, (4) Πορνεία, (5) Παρενοχλήσεις στον δρόμο, (6) Ακατάλληλες σεξουαλικές συμπεριφορές, (7) Εγκαταλελειμμένα αυτοκίνητα, (8) Ενοχλήσεις συνδεδεμένες με οχήματα και ακατάλληλη χρήση οχημάτων, (9) Θόρυβοι, (10) Φασαρίες, (11) Ενοχλητικές συμπεριφορές, (12) Ψευδείς κλήσεις, (13) Προβλήματα σχετιζόμενα με ζώα, (14) Εκφοβισμοί/ παρενοχλήσεις, (15) Ζημιές/ βανδαλισμοί, (16) Σκουπίδια. Home Office (2004). *Defining and measuring anti-social behaviour*. London: Research, Development and Statistics Directorate.

επίπεδα εγκληματικότητας, καθώς και τα δυο εξαρτώνται από μια κοινή ομάδα παραγόντων, τις συνθήκες φτώχειας και τις διακρίσεις. (γ) Η τρίτη κατηγορία λαμβάνει ως αφετηρία τη θεωρία των σπασμένων παραθύρων των Wilson & Kelling (1982). Κατά τους Wilson & Kelling, τα σημάδια αταξίας προσελκύουν τους υποψήφιους δράστες, καθώς συμβολίζουν την απροθυμία των κατοίκων να αντιπαρατεθούν με τους ξένους ή να καλέσουν την αστυνομία, δίνοντας την εικόνα ότι η περιοχή δεν έχει φύλαξη. Έτσι, υπό την οπτική των σπασμένων παραθύρων υπάρχει μια άμεση αιτιώδης σχέση μεταξύ αταξίας και εγκληματικότητας στην αστακή γειτονιά, άποψη που έχει δεχτεί αρκετές επικρίσεις.

Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας του St. Jean (2007, p.109) η ερμηνεία των δραστών ως προς την αταξία, δεν ταυτίζεται με τις προτάσεις της θεωρίας των σπασμένων παραθύρων. Οι παράγοντες δε που λαμβάνουν υπόψη οι δράστες ως προς την επιλογή του τόπου διάπραξης του εγκλήματος δεν σχετίζονται με τα στοιχεία που συνθέτουν την εμφάνισή του, αλλά με την τοποθεσία και το είδος των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στον τόπο αυτό. Ακριβώς λόγω της τοποθεσίας τους κάποια μέρη παρέχουν στους δράστες, ευκαιρίες πρόσβασης σε στόχους και θύματα καθώς και ευκαιρίες για κάλυψη και εύκολη διαφυγή. Ως εκ τούτου, η τοποθεσία επιδρά στη δημιουργία εγκληματικών ευκαιριών, ανεξάρτητα από την ύπαρξη σημαδιών κοινωνικής ή φυσικής αποδιοργάνωσης, κατάσταση που ο St. Jean (το ίδιο p.211) αποδίδει με τον όρο οικολογικό μειονέκτημα (*“ecological disadvantage”*).

Οι Sampson & Raudenbush (1999, 2004) υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια έμμεση σχέση μεταξύ αταξίας και αστακής εγκληματικότητας, που διαμεσολαβείται από την αποδυνάμωση του άτυπου κοινωνικού ελέγχου. Σύμφωνα με τους ίδιους (Sampson & Raudenbush, 1999, p.608) καθώς η αταξία σε ένα βαθμό αποτελεί μέρος της εγκληματικής συμπεριφοράς, έχει το ίδιο υπόβαθρο με το έγκλημα. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, η φυσική και κοινωνική αταξία, συνδέονται στενά με τα μειονεκτήματα που συγκεντρώνουν οι εν λόγω γειτονίες, που αφορούν στη φτώχεια, στην ανεργία, στην οικονομική εξάρτηση των κατοίκων, στην κινητικότητα του πληθυσμού και στη μεικτή χρήση της γης. Έτσι, τα εμφανή σημάδια αταξίας δεν μεταφράζονται απαραίτητα, σε υψηλά ποσοστά βίαιης εγκληματικότητας, αλλά έχουν μια έμμεση επίδραση στην εγκληματικότητα μέσα από την αύξηση της κινητικότητας και την αποθάρρυνση των προσπαθειών καλλιέργειας συλλογικών αντιδράσεων. Περαιτέρω, οι αντιλήψεις για

την αταξία (“*perceived disorder*”)¹⁰⁹ που επικρατεί στην περιοχή επιδρούν στη λήψη αποφάσεων των υποψήφιων κατοίκων και των επενδυτών γης, συντελώντας στην περαιτέρω υποβάθμιση και φτωχοποίηση της περιοχής, αλλά και σε εξασθένηση της κοινωνικής συνοχής και των κοινών προσδοκιών για τον ενεργό κοινωνικό έλεγχο του δημοσίου χώρου, όπως μετουσιώνονται μέσα από την έννοια της συλλογικής αποτελεσματικότητας.

Προς την κατεύθυνση της υποστήριξης της έμμεσης σχέσης μεταξύ αταξίας και εγκληματικότητας προσανατολίζονται και οι μεταγενέστερες έρευνες των θεωρητικών των σπασμένων παραθύρων. Ειδικότερα, όπως επισημαίνουν οι Bratton & Kelling (2006 στο St Jean, 2007, p.195), η αταξία αποτελεί σημαντικό παράγοντα πρόκλησης φόβου του εγκλήματος, που οδηγεί σε εγκατάλειψη της περιοχής από τους κατοίκους και χαλάρωση του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, στοιχεία που δημιουργούν συνθήκες ευνοϊκές προς το έγκλημα.

Τόσο στις προγενέστερες και μεταγενέστερες θεωρίες της κοινωνικής αποδιοργάνωσης όσο και στις θεωρίες των αντικοινωνικοτήτων και της αταξίας, ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος κατέχει κεντρικό ρόλο. Ειδικότερα, καθώς προκύπτει από την ανάλυση, ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος, όπως εκφράζεται μέσα από τις έννοιες των κοινωνικών δεσμών, του κοινωνικού κεφαλαίου και της συλλογικής αποτελεσματικότητας, έχει μια διαμεσολαβητική λειτουργία μεταξύ των δομικών χαρακτηριστικών της κοινότητας και της εγκληματικότητας.

4.1.5. Η βία ως πολιτισμική προσαρμογή σε συνθήκες αστεακής υποβάθμισης.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, αναδύονται θεωρίες που εξετάζουν τη σχέση μεταξύ αστεακής γειτονιάς και εγκληματικότητας, μέσα από την εστίαση σε πολιτισμικούς παράγοντες. Προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλε σημαντικά το σύγγραμμα του Wilson “*The truly disadvantaged*” για τις επιπτώσεις των ριζικών

¹⁰⁹ Μέσα από την εφαρμογή ενός «αντικειμενικού» εργαλείου «Συστηματικής Κοινωνικής Παρατήρησης» (“*Systematic Social Observation*”), που αποτελούνταν από ένα όχημα παρακολούθησης και καταγραφής της περιοχής, εξοπλισμένο με κάμερες και παρατηρητές, καθώς και από τη διεξαγωγή συνεντεύξεων, οι Sampson και Raudenbush (2004) διαπίστωσαν την ύπαρξη διαφοροποίησης μεταξύ των αντικειμενικών σημαδιών αταξίας και των αντιλήψεων των κατοίκων για την αταξία στην περιοχή τους. Σύμφωνα με τους ερευνητές οι κάτοικοι διαμορφώνουν τις αντιλήψεις τους για την αταξία τόσο από την ύπαρξη αντικειμενικών σημαδιών αταξίας που είναι ορατά στο περιβάλλον, όσο και επηρεασμένοι από τις προϋπάρχουσες αντιλήψεις τους, οι οποίες εμφορούνται από τον στιγματισμό των σύγχρονων αστεακών γκέτο. R. J. Sampson & S. W Raudenbush (2004). Seeing disorder: Neighborhood stigma and the social construction of “broken windows”. *Social psychology quarterly*, 67(4), 319-342.

οικονομικών αλλαγών, που συντελέστηκαν στις ΗΠΑ από το 1970 και μετά, στις κεντρικές περιοχές των σύγχρονων αμερικανικών πόλεων (Wilcox & Swartz, 2018, p.12). Κατά τον Wilson, η αποβιομηχάνιση και η ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας, διαφοροποίησαν σημαντικά την εργασιακή δομή των αστιακών περιοχών, με αποτέλεσμα τη σημαντική υποβάθμιση και τη «συγκέντρωση του μειονεκτήματος» (“*concentrated disadvantage*”) στα κέντρα των πόλεων.

Εστιάζοντας στην περίπτωση της πόλης του Σικάγου, ο Wilson κατέδειξε τον καταλυτικό ρόλο της μετάβασης από τον κλάδο της μεταποίησης στον κλάδο των υπηρεσιών, στη ραγδαία αύξηση της ανεργίας στους ανειδίκευτους εργάτες και στην εγκατάλειψη του κέντρου από το εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό (Wilson, 1987). Κατά τον Wilson, οι ριζικές οικονομικές αλλαγές οδήγησαν στην υψηλή συγκέντρωση ανειδίκευτων κυρίως μαύρων στις περιοχές του κέντρου, όπου οι δυνατότητες για εύρεση νόμιμης εργασίας ήταν ελάχιστες. Η υψηλή ανεργία με τη σειρά της, συνετέλεσε στη δημιουργία συνθηκών ακραίας φτώχειας και μονογονεϊκών οικογενειών, εξαρτώμενων από τις προνοιακές υπηρεσίες, με τη μητέρα να αναλαμβάνει αποκλειστικά τη φροντίδα των παιδιών. Η νέα οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα οδήγησε στην κοινωνική απομόνωση του κέντρου της πόλης του Σικάγου, η οποία μεταφράζονταν σε έλλειψη επαφών και αλληλεπιδράσεων με άτομα και θεσμούς, που αντιπροσώπευαν τον συμβατικό τρόπο ζωής (το ίδιο p. 51). Στις ίδιες περιοχές οξυμένα εμφανίζονταν επίσης τα φαινόμενα χρήσης και διακίνησης ναρκωτικών, βίας και εγκληματικότητας.

Για τους Sampson & Wilson (1995, p. 38) η αύξηση της εγκληματικότητας στις κεντρικές περιοχές του Σικάγου, μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα από μια πολιτισμική προσέγγιση. Σύμφωνα με τους ίδιους, η κοινωνική απομόνωση, στις οποίες περιήλθαν οι εν λόγω περιοχές, οδήγησε σε πολιτισμικές προσαρμογές που υποβάθμιζαν την κοινωνική οργάνωση και κατά συνέπεια τον έλεγχο του εγκλήματος. Με τον όρο πολιτισμική προσαρμογή, οι Sampson & Wilson περιγράφουν την υιοθέτηση νορμών, αναφορικά με τις προσδοκίες για τη συμπεριφορά στην κοινότητα, που διαμορφώνονται στο πλαίσιο της ίδιας της κοινότητας. Ως εκ τούτου, πρόκειται κατά τους ίδιους για «οικολογικά διαμορφωμένες νόρμες» (“*ecologically structured norms*”)(το ίδιο p.50). Στο πλαίσιο αυτό, η κουλτούρα δεν αποτελεί έναν μηχανισμό που αναπαράγει συμπεριφορές, οι οποίες επιβεβαιώνουν έναν συγκεκριμένο προσανατολισμό αξιών αλλά μια κοινωνική διαδικασία που προκύπτει από την καθημερινή αλληλεπίδραση (Wilcox & Swartz, 2018, p.14). Υπ’ αυτή την οπτική, οι

οικολογικά διαμορφωμένες νόρμες αφορούν σε μια εργαλειοθήκη συμπεριφορών ή αντιδράσεων που κρίνονται κατάλληλες σε κάθε περίπτωση.

Οι νέοι στα γκέτο είναι περισσότερο πιθανό να έρθουν αντιμέτωποι με τη βία, να γίνουν μάρτυρες βίαιων συμπεριφορών, να έχουν πρότυπα που επιδίδονται σε βίαιες συμπεριφορές αλλά και εύκολη πρόσβαση σε όπλα. Παράλληλα, η έκθεση σε συνθήκες ακραίας φτώχειας δημιουργεί μια κυνική στάση απέναντι στην ανθρώπινη φύση και το σύστημα απονομής δικαιοσύνης, ακόμη και αν σε προσωπικό επίπεδο οι βίαιες και παρεκκλίνουσες συμπεριφορές είναι καταδικαστέες (Sampson & Bartusch, 1998, p.801). Κατ' αυτόν τον τρόπο, στις αποδιοργανωμένες κοινότητες των γκέτο, αναδύεται ένα σύστημα αξιών, στο πλαίσιο του οποίου το έγκλημα να μεν αποτελεί μια μη αποδεκτή συμπεριφορά, αλλά δεν καταδικάζεται με ζήλο, καθώς πρόκειται για μια αναπόφευκτη πτυχή της καθημερινής ζωής (Kubrin & Weitzer 2003, p 379). Αυτές οι οικολογικά διαμορφωμένες κοινωνικές αντιλήψεις και το είδος της ανοχής που καλλιεργείται απέναντι στο έγκλημα, επηρεάζουν και την πιθανότητα εμφάνισης εγκληματικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών (Sampson & Wilson 1995, p. 50).

Στο ίδιο πνεύμα, τα αυξημένα επίπεδα βίας που παρατηρούνται σε μια γειτονιά και η επιμονή τους στον χρόνο, μπορούν να γίνουν κατανοητά μέσα από την έννοια του «νομικού κυνισμού» (*“legal cynicism”*) (Kirk & Papachristos, 2011 · Sampson & Bartusch, 1998 · Anderson, 1999). Κατά την έννοια του νομικού κυνισμού, ενώ οι πολίτες πιστεύουν στην ουσία του νόμου, δείχνουν έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στους θεσμούς που είναι επιφορτισμένοι με την εφαρμογή του (Kirk & Papachristos, 2011, p. 1191). Υπ' αυτό το πρίσμα, οι κάτοικοι θεωρούν ότι η αστυνομία δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους και δεν είναι κατάλληλα εξοπλισμένη για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που ανακύπτουν, επομένως δεν μπορεί να εγγυηθεί τη δημόσια ασφάλεια.

Καθώς οι πολίτες θεωρούν ότι δεν μπορούν να βασιστούν στην επιβολή του νόμου για τη διευθέτηση των αδικιών και την παροχή προστασίας, συχνά επιλέγουν να απαντήσουν οι ίδιοι στους κινδύνους, που ελλοχεύουν στη ζωή στην κοινότητα. Ως εκ τούτου, η βία αποτελεί μια εναλλακτική συμπεριφορά επίλυσης προβλημάτων, που απορρέει από το αξιακό πλαίσιο της περιοχής, το οποίο καλλιεργείται και παγιώνεται στη βάση της καθημερινής αλληλεπίδρασης των κατοίκων. Το αξιακό πλαίσιο, όπως προαναφέρθηκε, παρέχει, τα εργαλεία για προσαρμογή των κατοίκων στα προβλήματα και τις αντιξοότητες της περιοχής τους. Έτσι, δεν αποκλείεται η συνύπαρξή του και με

άλλους τρόπους επίλυσης προβλημάτων που παρέχονται από το ίδιο πλαίσιο, όπως για παράδειγμα την προσφυγή στην αστυνομία.

Όπως γίνεται αντιληπτό, ο νομικός κυνισμός, δεν αποτελεί χαρακτηριστικό των υποκειμένων, αλλά συνδέεται άμεσα με τις συνθήκες ζωής που επικρατούν στο γκέτο, οι οποίες χαρακτηρίζονται από υψηλή ανεργία, φυλετικές διακρίσεις, χρήση ναρκωτικών, κοινωνική απομόνωση και έλλειψη ελπίδας για το μέλλον (Anderson, 1998, p.80). Σε αντίθεση με τους θεωρητικούς της υποκουλτούρας, όπου η βία είναι απόρροια της συμμόρφωσης σε ένα πλέγμα αξιών αντίθετο προς τις συμβατικές αξίες, για τις σύγχρονες θεωρήσεις που υιοθετούν μια πολιτισμική προσέγγιση, ακόμη και η ακραία κοινωνική απομόνωση των γκέτο, δεν ισοδυναμεί με πολιτισμική απομόνωση και ενσωμάτωση ενός αντιτιθέμενου αξιακού συστήματος. (Kirk & Papachristos, 2011, p. 1192 · Kubrin, 2017, p.207). Υπό την οπτική των σύγχρονων προσεγγίσεων που εστιάζουν στους πολιτισμικούς παράγοντες, η βία αποτελεί μια προσαρμογή στις συνθήκες που επικρατούν στα γκέτο.

4.1.6. Ο ρόλος του «κώδικα του δρόμου» στη βίαιη συμπεριφορά.

Οι μηχανισμοί μέσω των οποίων, ο νομικός κυνισμός επιδρά στις αλληλοεπιδράσεις των κατοίκων, οδηγώντας στη βία, εξηγείται από τον Anderson (1998) μέσα από την έννοια του «κώδικα του δρόμου» (“street code”). Κατά τον Anderson οι ρίζες της βίαιης συμπεριφοράς εντοπίζονται στις συνθήκες ζωής των γκέτο των μαύρων, που ενέχουν ειδικά για τους νέους, οι οποίοι κυκλοφορούν περισσότερο, έναν διαρκή κίνδυνο θυματοποίησης. Στα γκέτο οι δρόμοι ελέγχονται συχνά από μειονότητες, λόγω της εξάπλωσης των ναρκωτικών και της εύκολης πρόσβασης στα όπλα. Παράλληλα, κατά τις αντιλήψεις των κατοίκων, οι οποίες τροφοδοτούνται από την κοινωνική απομόνωση και τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης, η αστυνομία αποτελεί εκπρόσωπο της κυρίαρχης λευκής φυλής και ως τέτοια ελάχιστα ενδιαφέρεται για την προστασία τους. Υπό τη σκιά της αδιάκοπης απειλής αλλά και της απόγνωσης, η ευθύνη της προστασίας από τους κινδύνους της καθημερινότητας μεταφέρεται στους κατοίκους. Καλλιεργείται έτσι μια κουλτούρα που παράλληλα με τη συμβατική, οργανώνει την κοινωνική ζωή των κατοίκων. Σε αυτό το πλαίσιο αναδύεται ο κώδικας του δρόμου, ο οποίος αναλύεται σε μια σειρά από κανόνες που ρυθμίζουν τη χρήση βίας και παρέχουν μια δικαιολογητική βάση στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς (το ίδιο p. 80).

Οι κανόνες, του κώδικα του δρόμου, έχουν μια κατά βάση αμυντική λειτουργία, περιγράφοντας την κατάλληλη συμπεριφορά σε περίπτωση πρόκλησης. Έτσι, ο κώδικας είναι απαραίτητος για την επιβίωση στη δύσκολη πραγματικότητα των δρόμων και υιοθετείται ακόμη και από οικογένειες που ασπάζονται έναν συμβατικό τρόπο ζωής, φέροντας σημαντικές επιπτώσεις στη ζωή των παιδιών που μεγαλώνουν στο κέντρο. Αν και η οικογένεια ασκεί επιρροή στην εξέλιξη του εφήβου, κεντρικός για την εκμάθηση του κώδικα είναι ο ρόλος της γειτονιάς. Μέσα από τις αλληλεπιδράσεις με συνομηλίκους, αλλά και την παρατήρηση των συμπεριφορών των ενηλίκων, τα παιδιά μαθαίνουν να αναγνωρίζουν τις καταστάσεις, όπου η βία αποτελεί κατάλληλο τρόπο απάντησης και τους τρόπους που ο κώδικας ρυθμίζει τις κοινωνικές συναναστροφές.

Στο επίκεντρο του κώδικα βρίσκεται η έννοια του σεβασμού. Για τους νεαρούς των γκέτο, ο σεβασμός είναι ταυτόσημος με την επίδειξη αρρενωπότητας. Σε αντίθεση με τις επιταγές της συμβατικής κουλτούρας, όπου με εξαίρεση την αυτοάμυνα, η αποφυγή της σύγκρουσης αποτελεί την περισσότερο κατάλληλη συμπεριφορά, υπό το πρίσμα του κώδικα του δρόμου ο σεβασμός από τους άλλους κερδίζεται με την επικράτηση στις συγκρούσεις (Brezina et. al, 2004, p.305). Βασική προϋπόθεση για την απόκτηση του σεβασμού είναι η εκδήλωση προδιάθεσής για βία, μέσα από τη λεκτική και σωματική έκφραση, αλλά και την κατάλληλη εμφάνιση. Στη βάση του σεβασμού βρίσκεται η επίδειξη έλλειψης ανοχής σε οποιαδήποτε πρόκληση ή παραβίαση, ενώ η διατήρηση του σεβασμού από τους άλλους αποτελεί εγγύηση για την ασφάλεια από τους κινδύνους. Εκτός από τις περιπτώσεις όπου υπάρχει απόλυτη ταύτιση του νέου με τις επιταγές του κώδικα του δρόμου, οι νέοι των γκέτο στην πλειοψηφία τους τείνουν να τροποποιούν τη συμπεριφορά τους ανάλογα με το πλαίσιο (*“code switching”* Brezina et. al, 2004, p. 306). Έτσι, ενώ βρισκόμενοι στο δρόμο μπορεί να επιδεικνύουν συμπεριφορές που ορίζει ο κώδικας, σε ιδιωτικά πλαίσια συμμορφώνονται σε συμβατικές νόρμες.

Οι θέσεις του Anderson για τον κώδικα του δρόμου, άσκησαν σημαντική επιρροή στις οικολογικές προσεγγίσεις και αποτέλεσαν αφορμή για πληθώρα ερευνών αναφορικά με τους τρόπους που η κουλτούρα του δρόμου αναπτύσσεται και εγκαθίσταται στο άτομο, συμβάλλοντας στην εκδήλωση βίαιων και επιθετικών συμπεριφορών.

Υπό την επιρροή του θεωρητικού σχήματος των Sykes και Matza για τη δυναμική διαδικασία του περάσματος στην πράξη και τον ρόλο των τεχνικών

εξουδετέρωσης της ευθύνης στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και αξιοποιώντας δεδομένα από την μακρόχρονη έρευνα National Youth Survey για την αυτοαναφερόμενη παραβατικότητα, παρόμοια με τον Anderson, ο Agnew (1994) διαπίστωσε ότι η πλειοψηφία των εφήβων είχε μια απορριπτική στάση απέναντι στη βία. Αντίθετα, ένα μεγάλο ποσοστό των εφήβων συμμετεχόντων αποδέχονταν τη χρήση βίας σε ειδικές συνθήκες. Από τις πέντε κατηγορίες τεχνικών εξουδετέρωσης των Sykes και Matza (1957), που αναφέρονται στην άρνηση της ευθύνης, στην άρνηση της βλάβης, στην άρνηση του θύματος, στην κατηγορία των κατηγορών και στην επίκληση ανώτερων αξιών, ο Agnew (1994, pp. 564-565) χρησιμοποίησε τους δείκτες της άρνησης του θύματος και της άρνησης της ευθύνης. Τα λήμματα των δεικτών περιλάμβαναν δηλώσεις για περιπτώσεις όπου, κατά τις εκτιμήσεις των ερωτώμενων, η άσκηση βίας είναι επιτρεπτή. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας η αποδοχή των εξουδετερώσεων συσχετίζεται θετικά με τη βία, ενώ η μεγαλύτερη επίδραση σημειώνεται ανάμεσα στους εφήβους που συγχρωτίζονται με συνομηλίκους με παραβατική συμπεριφορά. Κατά τα ευρήματα του Agnew οι αντιλήψεις που συνδέονται με τον κώδικα του δρόμου, δεν εξυπηρετούν μόνο στην εκλογίκευση της βίαιης πράξης μετά την τέλεσή της, αλλά διαδραματίζουν έναν αιτιώδη ρόλο στην εκδήλωση της βίαιης συμπεριφοράς (Brezina et al. 2004, p.308).

Σύμφωνα με τη μελέτη των Markowitz και Felson (1998), που εξέτασαν τον ρόλο των στάσεων αναφορικά με την επίδειξη θάρρους σε συγκρούσεις και την ανταπόδοση στη βία, τα άτομα με χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό status είναι περισσότερο πιθανό να εμπλακούν στη βία, κυρίως επειδή είναι περισσότερο τιμωρητικά και αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στην επίδειξη θάρρους. Αντλώντας δεδομένα από μελέτη που διεξήχθη, σε γενικό πληθυσμό και αποφυλακισμένους, για τους περιστασιακούς παράγοντες της βίας, οι ερευνητές κατέδειξαν ότι οι αποφυλακισμένοι είναι περισσότερο πιθανό να ενστερνίζονται απόψεις που συνδέονται με την ανταπόδοση και την επίδειξη θάρρους και να αναφέρουν βίαιες συμπεριφορές. Σε γενικές γραμμές, τα ευρήματα των Markowitz και Felson (1998), επιβεβαιώνουν τις θέσεις του Anderson, ότι οι αντιλήψεις που συνδέονται με τον κώδικα του δρόμου, εν προκειμένω η επίδειξη θάρρους στις συγκρούσεις και η ανταπόδοση ή αλλιώς η αντεκδίκηση, είναι σημαντικά περισσότερο πιθανό να οδηγήσουν σε βίαιες συμπεριφορές.

Εφαρμόζοντας μια συνθετική προσέγγιση οι Stewart, Simons και Conger (2002) κατέδειξαν την ύπαρξη θετικής σχέσης μεταξύ των πεποιθήσεων που

συνδέονται με τον κώδικα του δρόμου και της εκδήλωσης επιθετικών συμπεριφορών σε παιδιά αφροαμερικανικών οικογενειών. Εξετάζοντας τις διαδικασίες που συνδέουν κοινωνιοψυχολογικούς παράγοντες και χαρακτηριστικά γειτονιών με αυξημένα επίπεδα βίας, με την ανάπτυξη επιθετικών και βίαιων συμπεριφορών, οι ερευνητές κατέδειξαν την αυξημένη πιθανότητα εκδήλωσης επιθετικών, απειλητικών και εκφοβιστικών συμπεριφορών, σε παιδιά που υιοθετούσαν πεποιθήσεις που συνδέονται με τον κώδικα του δρόμου (το ίδιο p.810). Κατά τους Stewart & Simons (2006), ο κώδικας του δρόμου έχει μια διαμεσολαβητική λειτουργία, στον τρόπο που το πλαίσιο της γειτονιάς, τα οικογενειακά χαρακτηριστικά και οι φυλετικές διακρίσεις επιδρούν στη βία των εφήβων.

Αξιοποιώντας δεδομένα από την Family and Community Health Study, στην οποία συμμετείχαν 720 αφροαμερικάνοι έφηβοι, από 259 γειτονιές των πολιτειών Άιοβα και Τζόρτζια, οι ερευνητές κατέδειξαν ότι οι έφηβοι που προέρχονταν από οικογενειακά περιβάλλοντα που χαρακτηρίζονταν από ασυνεπείς και αυστηρούς τρόπους γονεϊκής πειθαρχίας, βία μεταξύ των γονέων και κακοποιητικές συμπεριφορές, καθώς και οι έφηβοι που είχαν υποστεί διακρίσεις λόγω της φυλετικής τους καταγωγής, είχαν αυξημένες πιθανότητες να υιοθετήσουν τον κώδικα του δρόμου και να προβούν σε βίαιες συμπεριφορές. Σύμφωνα με τα ευρήματα μεταγενέστερης έρευνας των Stewart & Simons (2010), η υιοθέτηση πεποιθήσεων και η εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών στη βάση του κώδικα είναι περισσότερο πιθανή σε γειτονιές όπου η κουλτούρα του δρόμου (*“neighborhood street culture”*) είναι ευρέως διαδεδομένη και εμφανής. Ως προς τη συμβολή της αποδοχής του κώδικα στην πρόληψη της θυματοποίησης των νέων, οι Stewart, Schreck & Simons (2006) κατέληξαν στη σύνδεση μεταξύ υιοθέτησης του κώδικα του δρόμου και υψηλού κινδύνου θυματοποίησης, σε αντίθεση με τις προσδοκίες των νέων και της κοινότητας για την προστατευτική λειτουργία του κώδικα (Anderson, 1999).

Παρόμοια ήταν τα ευρήματα των Brezina et. al. (2004), που εξέτασαν τους τρόπους που υιοθετούνται οι πεποιθήσεις του κώδικα του δρόμου σε δείγμα 918 νεαρών αγοριών, που αντλήθηκε από το National Youth Survey. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνάς τους ο ενστερνισμός των πεποιθήσεων του κώδικα του δρόμου συνδέεται με παράγοντες κοινωνικής μάθησης, που αφορούν στην αυταρχική άσκηση του γονεϊκού ρόλου, στη χαλαρή ή ελλιπή γονεϊκή επίβλεψη και στη συναναστροφή με συνομηλίκους, με επιθετικές συμπεριφορές. Οι Brezina et. al. (2004) εξέτασαν επίσης τον ρόλο των εμπειριών θυματοποίησης των νεαρών αγοριών καθώς και των

υποκειμενικών εκτιμήσεών τους για την έλλειψη παρεχόμενων ευκαιριών, καταλήγοντας ωστόσο, ότι οι δυο μεταβλητές δεν συμβάλλουν άμεσα, αλλά έμμεσα στην ανάπτυξη πεποιθήσεων σχετιζόμενων με τον κώδικα. Ειδικότερα, οι εμπειρίες θυματοποίησης και οι αντιλήψεις για έλλειψη μελλοντικών ευκαιριών, αυξάνουν την πιθανότητα εμπλοκής των νεαρών με συνομηλίκους με επιθετικές συμπεριφορές, η οποία με τη σειρά της συμβάλλει στην εκμάθηση βίαιων αντιδράσεων. Υπ' αυτή τη σκοπιά, στο πνεύμα του Anderson, οι δυο παράγοντες λειτουργούν ενισχυτικά στην αποδοχή του κώδικα του δρόμου (το ίδιο p.322).

Η σύνδεση μεταξύ εκδήλωσης βίαιων συμπεριφορών και υιοθέτησης των πεποιθήσεων του κώδικα του δρόμου καταδεικνύεται επίσης από μεταγενέστερη έρευνα των Drummond, Bolland & Harris (2011). Αξιοποιώντας τα δεδομένα της έρευνας Mobile Youth Survey, που διεξάγεται στην πολιτεία της Αλαμπάμα, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι το αίσθημα της απελπισίας που αναπτύσσουν οι νέοι των υποβαθμισμένων περιοχών συμβάλλει σημαντικά στον ενστερνισμό των πεποιθήσεων του κώδικα. Σύμφωνα με το εξηγητικό τους πλαίσιο, η ελλιπής γονεϊκή επίβλεψη, η έλλειψη σύνδεσης με την κοινότητα, η απειλή θυματοποίησης καθώς και η εμπειρία θυματοποίησης σχετίζονται με την καλλιέργεια ενός τρόπου σκέψης που χαρακτηρίζεται από αρνητικές αντιλήψεις του ατόμου για το μέλλον. Επομένως, το αίσθημα της απελπισίας έχει έναν διαμεσολαβητικό ρόλο στη σχέση μεταξύ ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών του νέου και υιοθέτησης των πεποιθήσεων του κώδικα του δρόμου. Αναλύοντας το είδος των συμπεριφορών που εκδηλώνονται στη βάση του κώδικα του δρόμου, οι Drummond et. al. (το ίδιο p. 214) κατέδειξαν ότι οι νεότεροι σε ηλικία έφηβοι περιγράφουν εμπλοκή σε διαμάχες/συγκρούσεις, ενώ οι μεγαλύτεροι έφηβοι αναφέρουν συχνότερα την κατοχή και χρήση όπλου.

Αναφορικά με τα είδη της βίαιης εγκληματικότητας που συνδέονται με τον κώδικα του δρόμου, οι Brookman et. al. (2011) διαπίστωσαν τη σχέση μεταξύ της βίας του δρόμου και της υιοθέτησης των πεποιθήσεων του κώδικα. Οι ερευνητές διεξήγαγαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με 118 κρατούμενους, άνδρες και γυναίκες από έξι φυλακές της Μεγάλης Βρετανίας, που είχαν καταδικαστεί για αδικήματα όπως ληστεία στον δρόμο και επιθέσεις. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, μέσα από τις αφηγήσεις των κρατουμένων αναδύονται πεποιθήσεις για τη διάπραξη των εγκλημάτων βίας οι οποίες σχετίζονται με τον κώδικα του δρόμου και επιμερίζονται σε τέσσερις θεματικές κατηγορίες (το ίδιο p. 21-22): (1) Η πρώτη θεματική αναφέρεται στην «τιμώρηση της έλλειψης σεβασμού» (*“punishing disrespect”*) και συγκροτείται

από αναφορές κατά τις οποίες η βία γίνεται αντιληπτή ως απόδοση δικαιοσύνης στον δρόμο. Η άσκηση βίας εξυπηρετεί στο να δώσει ένα μάθημα στο θύμα, για την αντιλαμβανόμενη έλλειψη σεβασμού που επέδειξε στον δράστη, ενώ παράλληλα ενισχύει το σύστημα πεποιθήσεων του κώδικα. (2) Η δεύτερη θεματική αφορά στην «ασφάλεια από τη θυματοποίηση» (“*insuring against victimization*”), σύμφωνα με την οποία η βία έχει μια προστατευτική λειτουργία σε ενδεχόμενες επιθέσεις. (3) Η τρίτη θεματική σχετίζεται με την «στήριξη του ατόμου στον εαυτό του για την επίλυση συγκρούσεων» (“*self-reliance in resolving personal conflicts*”) και αφορά στην έντονη προτίμηση που αναφέρουν οι εξεταζόμενοι στην επίλυση συγκρούσεων χωρίς την εμπλοκή του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. (4) Η τελευταία θεματική συνδέεται με την «διατήρηση της φήμης του επικίνδυνου» (“*maintaining a fearful reputation*”), κατά την οποία η βία αποτελεί μια μορφή επίδειξης δύναμης και διατήρησης αυτής της εικόνας.

Οι θέσεις του Anderson για την σύνδεση του κώδικα του δρόμου με την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών, αλλά και η πληθώρα των ερευνητικών δεδομένων που τις επαληθεύουν εμπλουτίζοντας το εξηγητικό πλαίσιο, αναδεικνύουν τον ρόλο της πολιτισμικής προσέγγισης στην κατανόηση της βίαιης εγκληματικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία έχει η εισαγωγή μιας νέας πολιτισμικής προοπτικής, σε ένα είδος βίας που παραδοσιακά προσεγγίζεται μέσα από τις εξηγήσεις για την αντιδραστική βία, που παραπέμπει σε μια αυτοματοποιημένη συμπεριφορά. Η πολιτισμική αυτή οπτική, αποτελεί ένα σημείο σύνθεσης του χώρου, με τον τρόπο που έχει διαμορφωθεί από τις ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις με τη βίαιη ατομική δράση.

4.2. Ο κλάδος της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας: Η εστίαση στα εγκληματικά συμβάντα.

Η εμφάνιση του πεδίου της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας τοποθετείται στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ενώ οι ρίζες του εντοπίζονται στις γεωγραφικές αναλύσεις της Γαλλοβελγικής Σχολής και στις εργασίες της οικολογικής προσέγγισης της Σχολής του Σικάγου. Σε αντίθεση με τις προγενέστερες οικολογικές προσεγγίσεις, η περιβαλλοντική εγκληματολογία εστιάζει σε ακόμη μικρότερες μονάδες ανάλυσης από την τοπική κοινότητα ή τη γειτονιά, που αφορούν στον εγκληματικό συμβάν (“*criminal event*”, Bottoms, 2012).

Ο όρος περιβαλλοντική εγκληματολογία αναφέρεται για πρώτη φορά στο βιβλίο του Clarence Ray Jeffery “*Crime prevention through environmental design*”, ως ένα νέο πεδίο σκέψης στην επιστήμη της εγκληματολογίας (Wortley & Townsley, 2017, p. 8). Στηλιτεύοντας τις προσπάθειες πρόληψης της εγκληματικότητας που στόχευαν αποκλειστικά στη μεταχείριση του δράστη και διεξάγονταν μετά τη διάπραξη του εγκλήματος, ο Jeffery ανέδειξε την ανάγκη εφαρμογής παρεμβάσεων με άξονα την πρόληψη της τέλεσης εγκλημάτων (Jeffery, 1971). Κατά τον ίδιο βασικό συστατικό για την επιτυχή πρόληψη του εγκλήματος θα έπρεπε να αποτελεί η κατανόηση του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο προκύπτει το έγκλημα. Υπό το πρίσμα ενός καταστασιακού ντετερμινισμού (“*situational determinism*”) στη βάση του οποίου, η συμπεριφορά γίνεται αντιληπτή ως το αποτέλεσμα των άμεσων αλληλεπιδράσεων του ατόμου με το περιβάλλον του, ο Jeffery πρότεινε τη διαμόρφωση του δομημένου περιβάλλοντος και την εφαρμογή κοινωνικών πολιτικών με σκοπό τη μείωση των ανταμοιβών και την αύξηση των ρίσκων που ενέχονται στην εμπλοκή με το έγκλημα (Wortley & Townsley, 2017, p. 9). Κατ’ αυτόν τον τρόπο, οι προτάσεις του Jeffery διατηρούν τις βασικές αρχές της κλασικής σχολής για την πρόληψη του εγκλήματος φέρνοντας παράλληλα στο επίκεντρο της μελέτης το περιβάλλον μέσα στο οποίο συμβαίνει το έγκλημα (Andresen, 2010, p.6). Την ίδια περίοδο, ένα χρόνο μετά, δημοσιεύεται το έργο του Oscar Newman (1972) “*Defensible Space: Crime Prevention through Urban Design*” που αναδεικνύει επίσης τον κομβικό ρόλο του δομημένου περιβάλλοντος στην πρόληψη του εγκλήματος. Υπό μια διαφορετική οπτική, κατά τον Newman, ο σχεδιασμός του δομημένου περιβάλλοντος θα έπρεπε να έχει ως βασικό άξονα την σύνδεση των κατοίκων με τον χώρο, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και κατ’ επέκταση των ευκαιριών επιτήρησης του χώρου (Andresen, 2010, p.7 · Wortley & Townsley, 2017, p. 9).

Τα δυο αυτά έργα αποτέλεσαν και την αφετηρία του πεδίου της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, τοποθετώντας στη βάση της την περιστασιακή πρόληψη. Στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας δεν εξετάζεται η επίδραση των συνθηκών της γειτονιάς στον δράστη, αλλά ο τόπος και ο χρόνος που συμβαίνει το έγκλημα. Συντελείται έτσι μια στροφή στο ενδιαφέρον των ερευνητών από τον τόπο που ανατρέφεται ο δράστης, που αποτέλεσε το επίκεντρο της έρευνας των Shaw και McKay στον τόπο όπου διαπράττονται τα εγκλήματα (Bottoms, 2018, p.2). Η μετάβαση του ενδιαφέροντος από τον δράστη στο εγκληματικό συμβάν, περιγράφεται από τους Brantingham & Brantingham (1981 στο Andresen, 2020, p.29)

ως μια στροφή από την κοινωνιολογική στη γεωγραφική φαντασία, που συναρτάται από τέσσερεις βασικές διαστάσεις: τον νόμο, τον δράστη, το θύμα και τον χώρο. Υπό την οπτική της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, κατά τους ίδιους το εγκληματικό συμβάν πρέπει να γίνεται κατανοητό μέσα από τη διασταύρωση των τεσσάρων αυτών διαστάσεων.

Καθίσταται εδώ σαφές, ότι σε αντίθεση με της κλασικές ατομοκεντρικές θεωρήσεις, ο δράστης δεν αποτελεί πρωταγωνιστή του εγκλήματος, αλλά ένα μόνο μέρος της εξίσωσης που εξηγεί το έγκλημα. Έτσι, το έγκλημα δεν αποτελεί χαρακτηριστικό μιας μεμονωμένης ομάδας ανθρώπων με ειδικές προδιαθέσεις αλλά εν δυνάμει συμπεριφορά όλων σχεδόν των ανθρώπων, δεδομένων των συνθηκών. Ειδικότερα, οι Wortley & Mazerolle (2008, p. 2) εντοπίζουν τρεις βασικές αρχές που διέπουν το πεδίο της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας: (α) η εγκληματική συμπεριφορά επηρεάζεται σημαντικά από τα στοιχεία του άμεσου περιβάλλοντος μέσα στο οποίο προκύπτει, (β) η κατανομή των εγκλημάτων στον χώρο και στον χρόνο δεν είναι τυχαία και (γ) η κατανόηση των χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσεται το έγκλημα και του τρόπου που κατανέμεται η εγκληματικότητα είναι κομβικής σημασίας για τον έλεγχο και την πρόληψη του εγκλήματος.

Κάτω από την ομπρέλα της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, έχουν αναπτυχθεί ποικίλα εξηγητικά σχήματα και μεθοδολογίες για την πρόληψη του εγκλήματος, αναδεικνύοντας τον εφαρμοσμένο χαρακτήρα του εν λόγω κλάδου. Οι προσεγγίσεις μπορούν να επιμεριστούν σε τέσσερεις βασικούς θεματικούς άξονες, που αντανακλούν τα αντικείμενα ενασχόλησης του πεδίου της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, τα οποία αν και εν μέρει αλληλεπικαλυπτόμενα περιλαμβάνουν (Wortley & Townsley, 2017, pp. 12-15): την προστασία από το έγκλημα μέσω σχεδιασμού (*“designing out crime”*), την περιστασιακή πρόληψη, την κατανόηση και ανάλυση των εγκληματικών συμβάντων και την αστυνόμευση με σκοπό την πρόληψη του εγκλήματος. Η εξέταση των εγκληματικών συμβάντων διεξάγεται κυρίως μέσα από τρεις βασικές θεωρίες, της ορθολογικής επιλογής (*“rational choice perspective”*), των καθημερινών δραστηριοτήτων (*“routine activity approach”*) και των εγκληματικών μοτίβων (*“crime pattern theory”*). Επιχειρώντας να εξηγήσουν το έγκλημα σε μακρο, μεσο και μικρο-επίπεδο, οι τρεις αυτές θεωρίες, λειτουργούν συμπληρωματικά η μια προς την άλλη και χρησιμοποιούνται ως βάση για τη διαμόρφωση προγνώσεων αναφορικά με τις συνθήκες που είναι περισσότερο πιθανό να διαπραχθούν εγκλήματα, στοχεύοντας στην ανάπτυξη στρατηγικών πρόληψης (Summers & Guerette, 2018, p.2).

4.2.1. Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής.

Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής (Rational Choice Theory) αναπτύχθηκε ως απόρροια μια γενικότερης αλλαγής στην προσέγγιση του εγκλήματος, που πραγματοποιήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία το 1970 (Clarke & Cornish, 1983 στο Cornish & Clarke, 2008, p. 22 · 2017, p.29). Προς αυτή την κατεύθυνση συνετέλεσαν τα πορίσματα ερευνών αξιολόγησης για την αποτυχία του αναμορφωτικού ιδεώδους στην πρόληψη της υποτροπής μέσω παρεμβάσεων στην προσωπικότητα του δράστη. Οι εν λόγω διαπιστώσεις οδήγησαν στη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το ιατρο-ψυχολογικό μοντέλο και την αναζήτηση αιτιών στις προδιαθέσεις και στην ψυχοπαθολογία του δράστη σε περισσότερο δυναμικές προσεγγίσεις που ενσωματώνουν τον ρόλο των παραγόντων που δρουν στο άμεσο περιβάλλον. Υπ' αυτές τις επιρροές ο Ron Clarke δημοσίευσε το 1967 τα πορίσματα της έρευνάς του, για τον απουσιασμό εφήβων παραβατών από ένα ειδικό σχολείο, σύμφωνα με τα οποία τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά όπως η απόσταση των νέων από το σχολείο, αποτελούσαν καλύτερους δείκτες για τις συχνές απουσίες, απ' ότι η ύπαρξη κάποιων ιδιαίτερων ψυχολογικών χαρακτηριστικών (Leclerc & Wortley, 2013). Σε αυτό το πλαίσιο, αντλώντας από τον ριζοσπαστικό συμπεριφορισμό, ο Clarke ανέπτυξε την περιβαλλοντική θεωρία της μάθησης ("*environmental/learning theory*") σύμφωνα με την οποία οι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της εγκληματικής συμπεριφοράς βρίσκονται στο άμεσο περιβάλλον, το οποίο παρέχει τα ερεθίσματα και τους ενισχυτές για την εκδήλωσή της.

Ωστόσο, η παράλληλη ανάπτυξη του κλάδου της περιστασιακής πρόληψης αλλά και οι έντονες κριτικές από την επιστήμη της ψυχολογίας στις θέσεις του ριζοσπαστικού συμπεριφορισμού, για την παράβλεψη των γνωστικών διαμεσολαβητικών λειτουργιών οδήγησε στη μετάβαση από τη συμπεριφοριστική προσέγγιση, στη διαδικασία λήψης απόφασης του δράστη μέσα από το μοντέλο της ορθολογικής επιλογής. Η εξέλιξη αυτή υποστηρίχθηκε τόσο από το έργο της Patricia Mayhew, που συγκέντρωσε τους περιβαλλοντικούς παράγοντες που σχετίζονται με το έγκλημα στην έννοια της ευκαιρίας, όσο και τη μελέτη του Dereck Cornish για τον τζόγο (Leclerc & Wortley, 2013, p.2 · Cornish & Clarke, 2008, p. 31). Ειδικότερα, μέσα από τη μελέτη του Cornish αναδείχθηκε ο ρόλος της επιλογής του τζόγου από το άτομο, κατάσταση που μέχρι τότε ερμηνεύονταν με όρους παθολογίας από την

ψυχιατρική αλλά και ως παράλογη διαδικασία λήψης απόφασης από τα οικονομικά μοντέλα.

Η εισαγωγή του ρόλου της επιλογής στη λήψη απόφασης του δράστη δεν αποτέλεσε καινοτομία των Clarke και Cornish. Ωστόσο, σύμφωνα με τους ίδιους την περίοδο που αναπτύχθηκε η προσέγγιση της ορθολογικής επιλογής, οι προσπάθειες προσέγγισης της λήψης απόφασης του δράστη ήταν ατελείς, καθώς υπογραμμίζονταν από την έλλειψη εγκληματολογικού θεωρητικού πλαισίου, τη μαθηματική λογική των οικονομικών προσεγγίσεων και τις πολύ γενικές προσεγγίσεις της γνωστικής ψυχολογίας (Clarke & Cornish, 1985, p.149). Η θέση της επιλογής του εγκλήματος από τον δράστη, επίσης δεν είναι σύγχρονη αλλά έχει τις ρίζες στο αξίωμα του ωφελιμισμού που αναπτύχθηκε από τον Bentham στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και τον περίφημο «υπολογισμό της ευτυχίας», κατά τον οποίο όλες οι συμπεριφορές εκτιμώνται από το μέγεθος της ευχαρίστησης που παράγουν (Κουράκης, 2008, σ. 157). Αλλά και ο όρος «ορθολογική επιλογή» δεν αποτελεί εύρημα των Clarke και Cornish, αλλά έχει μια μακρά ιστορία στις οικονομικές και πολιτικές επιστήμες. Ανάμεσα στις προσπάθειες εξέλιξης των θέσεων του Bentham, προεξάρχει το έργο του οικονομολόγου Garry Becker, που εισήγαγε μια νεοκλασική οικονομική προσέγγιση του εγκλήματος, υποθέτοντας ότι οι άνθρωποι είναι ιδιοτελώς λογικοί, προσφεύγοντας στο έγκλημα όταν τους παρέχει το μεγαλύτερο δυνατό όφελος (Collins & Lougran, 2017, p. 2). Ειδικότερα, κατά τον Becker, η συχνότητα του εγκλήματος προσδιορίζεται από τρεις παράγοντες (το ίδιο): (i) το κόστος του εγκλήματος, που αναφέρεται στις πιθανότητες σύλληψης, καταδίκης και απώλειας εισοδήματος από νόμιμη εργασία, (ii) τα οικονομικά, προσωπικά ή κοινωνικά οφέλη που απορρέουν από την παραβίαση του ποινικού νόμου και (iii) τις μεταβλητές που επηρεάζουν τα ατομικά κίνητρα ή την επιθυμία για εγκληματική δράση. Όπως καθίσταται σαφές, η θεωρία της ορθολογικής επιλογής στην εγκληματολογική βιβλιογραφία αντλεί τόσο από την εποχή του Διαφωτισμού, όσο και από μικροοικονομικές προσεγγίσεις, ενώ η καταλυτική συνεισφορά των Clarke και Cornish, εντοπίζεται στην υιοθέτηση της έννοιας της «ορθολογικής επιλογής» για την ανάλυση των εγκληματικών συμβάντων (Collins & Lougran, 2017, p. 3 · Leclerc & Wortley, 2013, p.3).

Υιοθετώντας μια ωφελιμιστική προοπτική για την ανθρώπινη φύση (Hirschi, 2014, p.105), η θεωρία της ορθολογικής επιλογής δεν εστιάζει στον εγκληματία, αλλά στους καταστασιακούς παράγοντες που προσδιορίζουν τη διάπραξη του εγκλήματος. Όπως επισημαίνει ο Clarke (2014, p.xiii), η βασική στόχευση της θεωρίας δεν είναι να

κατανοήσει το «γιατί» συμβαίνουν τα εγκλήματα, αλλά να αποτελέσει ένα εξηγητικό πλαίσιο που θα παρέχει τις κατευθυντήριες στις πολιτικές πρόληψης του εγκλήματος. Υπό την οπτική της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, για να είναι περισσότερο αποτελεσματική η περιστασιακή πρόληψη, απαιτούνται πληροφορίες για τον τρόπο που οι δράστες αντιλαμβάνονται τις ευκαιρίες, τα οφέλη και τους κινδύνους στη διάπραξη ενός εγκλήματος. Έτσι, παρέχει το πλαίσιο για τον τρόπο που ο δράστης αλληλοεπιδρά, αλλά και συνδέεται με το περιβάλλον του.

Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής διαφέρει από τις κλασικές εγκληματολογικές θεωρίες στο γεγονός ότι δεν υιοθετεί την αρχή της διαφοροποίησης των εγκληματιών από τους μη εγκληματίες, αλλά επικεντρώνει την προσοχή της, στη λήψη απόφασης του δράστη. Κατά τους Bernasco, Elffers & Van Gelder (2017, p. 3) η λήψη απόφασης του δράστη, ορίζεται ως μια διαδικασία που συνδέει το άτομο με μια κατάσταση στην οποία πρέπει να γίνει μια επιλογή, ανάμεσα σε δυο ή περισσότερες εναλλακτικές. Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία ο λήπτης απόφασης αντιλαμβάνεται τουλάχιστον δυο εναλλακτικές από τις οποίες πρέπει να επιλέξει, ενώ τουλάχιστον η μια εναλλακτική πρέπει να περιλαμβάνει τη διάπραξη του εγκλήματος.

Για τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, παρόμοια με τους μη εγκληματίες, οι εγκληματίες λαμβάνουν αποφάσεις αποσκοπώντας στην ικανοποίηση των επιθυμιών/ στόχων τους, με τα χαμηλότερα δυνατά κόστη. Η θεωρία δεν αρνείται την ύπαρξη παθολογικών στοιχείων σε ορισμένα εγκλήματα, υποστηρίζει ωστόσο ότι τα εγκλήματα αυτά αποτελούν μια μικρή μειοψηφία. Σύμφωνα με τον Clarke (2014, p.xiii) οι δυνατότητες λήψης απόφασης του δράστη δεν διαφοροποιούνται σε ουσιαστικό βαθμό από αυτές των υπολοίπων ανθρώπων. Υπ' αυτό το σκεπτικό, η χρήση του όρου «ορθολογική επιλογή» αποσκοπεί στο να δώσει έμφαση στην έννοια της στρατηγικής σκέψης και στη διαδικασία της αξιολόγησης των ευκαιριών και των εναλλακτικών, καθώς και να τονίσει το στοιχείο της επιλογής στην εγκληματική συμπεριφορά.

Ένα σημείο, ωστόσο, που τονίζεται από τους θεωρητικούς της ορθολογικής επιλογής και αποτελεί βασική αρχή της θεωρίας είναι η προσέγγιση της λογικής, μέσα από την έννοια της «οριοθετημένης λογικής» (*“bounded rationality”*) (Simon, 1991). Στην αυστηρή τους μορφή, τα οικονομικά μοντέλα υποθέτουν ότι οι υποψήφιοι δράστες θα συγκεντρώσουν όλες τις σχετικές με τα κόστη και τα οφέλη, πληροφορίες και θα συνδυάσουν αυτές τις πληροφορίες στο πλαίσιο της εξίσωσης για την βελτιστοποίηση της ωφέλειας (Carroll & Weaver, 2014, p. 20). Ωστόσο, οι αυστηρού τύπου οικονομικές προσεγγίσεις έχουν δεχθεί αρκετές επικρίσεις από το κλάδο της

γνωστικής ψυχολογίας, αναφορικά με τους περιορισμούς που επισημαίνονται στη διαδικασία επεξεργασίας της πληροφορίας, τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους δράστες, σχετικά με τις δεξιότητές και την εμπειρία τους, αλλά και τις πιέσεις που προέρχονται από το πλαίσιο όπως η έλλειψη χρόνου για την επαρκή συλλογή και επεξεργασία της πληροφορίας. Για την ακρίβεια, όπως επισημαίνεται από τον Simon (1955, pp.103-104) οι «κλασικές» έννοιες της λογικής, εγείρουν τέτοιες απαιτήσεις στον οργανισμό που λαμβάνει την απόφαση, που σε μια πραγματική περίπτωση ανθρώπινης λήψης απόφασης, ακόμη και χαμηλής πολυπλοκότητας, οι υπολογισμοί που προβλέπονται είναι αδύνατο να διεξαχθούν.

Αντλώντας από το έργο του Simon, νεότερες έρευνες στο πεδίο της λήψης απόφασης κατέδειξαν ότι οι άνθρωποι αποτυγχάνουν να συμπεριφέρονται σε συνέπεια με το είδος της λογικής που υπαγορεύεται από τα οικονομικά μοντέλα, αλλά αντίθετα προχωρούν σε διαδικασίες σκέψης, που μπορεί να λογικές αλλά να παράγουν χειρότερα αποτελέσματα (Carroll & Weaver, 2014, p. 21).

Στο ίδιο πλαίσιο σκέψης, οι Cornish & Clarke (2008, p. 25 · 2017, p.33) αναφέρουν ότι η έννοια της λογικής που αξιοποιούν στο μοντέλο τους, απέχει σημαντικά από τη λογική που συναντάται στις κλασικές οικονομικές προσεγγίσεις της λήψης απόφασης. Ειδικότερα, για να αναδείξουν τους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται η λήψη απόφασης του δράστη στο εξηγητικό τους σχήμα υιοθετούν τον όρο της οριοθετημένης λογικής του Simon. Υπ' αυτή την οπτική η λογική οριοθετείται ή ακόμη περιορίζεται από ένα σύνολο παραγόντων που αφορούν τόσο ατομικά όσο και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά. Η αποδοχή των περιορισμών στη λήψη απόφασης, δεν απαλλάσσει ωστόσο τον δράστη από την ευθύνη του για την τέλεση της πράξης. Εφόσον η θεωρία της ορθολογικής επιλογής προσεγγίζει το έγκλημα ως το προϊόν της διαδικασίας λήψης απόφασης του δράστη, αποδέχεται ότι ο δράστης φέρει την ευθύνη των πράξεών του (Clarke, 2014, p.xiii).

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της θεωρίας, η εγκληματική συμπεριφορά είναι τόσο λογική όσο και σκόπιμη. Κατά την αρχή της σκοπιμότητας τα εγκλήματα διαπράττονται με σκοπό την αποκόμιση οφέλους από τον δράστη, το οποίο δεν ταυτίζεται απαραίτητα με τα οικονομικά οφέλη. Έτσι, η εγκληματική πράξη μπορεί να αποσκοπεί στην ικανοποίηση συνηθισμένων ανθρώπινων κινήτρων, όπως η επιθυμία για σεξουαλική ικανοποίηση, ο ενθουσιασμός, η αυτονομία, ο θαυμασμός, η εκτίμηση, ο έλεγχος, η μείωση της έντασης και η απόκτηση υλικών αγαθών. Μέσα από τις δυο αυτές αρχές της λογικής και της σκοπιμότητας, η εγκληματική συμπεριφορά

εντάσσεται στο ίδιο πλαίσιο με κάθε άλλη συμπεριφορά (Cornish & Clarke, 2017, p.33).

Η προσέγγιση της λήψης απόφασης του δράστη απαιτεί τη διενέργεια μιας δομικής διαφοροποίησης μεταξύ της απόφασης για εμπλοκή στην παράνομη δράση και των αποφάσεων για τη διάπραξη κάθε εγκλήματος (Cornish & Clarke, 2014, p.2). Η απόφαση εμπλοκής στο έγκλημα, αφορά στις διαδικασίες μέσα από τις οποίες τα άτομα επιλέγουν την έναρξη, τη συνέχιση και την αποχή από τη εγκληματική δράση. Πρόκειται για διαδικασίες λήψης απόφασης που συντελούνται σε διάφορα στάδια, εκτείνονται στον χρόνο και οι οποίες επηρεάζονται από ένας εύρος παραγόντων που αφορούν τόσο ψυχολογικούς, κοινωνικούς και δημογραφικούς παράγοντες, όσο και την επιτυχία ή όχι της εγκληματικής δράσης όπως επίσης και τις τρέχουσες συνθήκες της ζωής του δράστη (Andresen, 2020, p.79). Ενώ οι αποφάσεις εμπλοκής στο έγκλημα προσδιορίζονται από την πρώτη κατηγορία παραγόντων, για τη συνέχιση και την αποχή από την εγκληματική δράση, κομβικός είναι ο ρόλος των συγκυριών και των καταστάσεων (Cornish & Clarke, 2008, pp.30-31).

Σε αντιδιαστολή με τις αποφάσεις εμπλοκής, οι αποφάσεις για τον τρόπο τέλεσης ενός εγκλήματος, συχνά περιλαμβάνουν πολύ πιο σύντομες διαδικασίες και αξιοποιούν πληροφορίες οι οποίες σχετίζονται με τις συγκεκριμένες καταστάσεις στις οποίες λαμβάνει χώρα η διάπραξη του εγκλήματος. Η δεύτερη αυτή κατηγορία αποφάσεων έχει λάβει και τη μεγαλύτερη ερευνητική προσοχή, κυρίως λόγω της βασικής σκοπιμότητας της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, που επιτάσσει τη χρησιμότητά της στην περιστασιακή πρόληψη. Υπ' αυτή την οπτική ο δράστης, γίνεται αντιληπτός ως κινητοποιημένος για τη διάπραξη του εγκλήματος ("*motivated offender*"), χωρίς να διερευνώνται οι παράγοντες που συντελούν στην αρχική εμπλοκή στο έγκλημα.

Οι αποφάσεις διάπραξης κάθε εγκλήματος είναι συγκεκριμένες για κάθε έγκλημα ("*crime-specific*") και διαφοροποιούνται ανάλογα με το είδος του εγκλήματος. Ειδικότερα, όπως επισημαίνουν οι Cornish & Clarke (2008, p. 49) η διάπραξη κάθε εγκλήματος ενέχει ειδικά κίνητρα, σκοπούς και οφέλη για τον δράστη. Ο συγκεκριμένος χαρακτήρας της λήψης απόφασης ανάλογα με το έγκλημα, δεν έρχεται σε αντίθεση με το γεγονός ότι πολλοί δράστες διαπράττουν μια σειρά από εγκλήματα. Κάθε έγκλημα έχει τους δικούς του σκοπούς και διαφορετικές μεθόδους, στις οποίες ο δράστης επιδιώκει υψηλότερη εξειδίκευση. Περαιτέρω, οι στρατηγικές

επεξεργασίας της πληροφορίας αλλάζουν όσο αυξάνεται η εξειδίκευση σε κάθε έγκλημα (Cornish & Clarke, 2014, p. 8).

Όπως και στην περίπτωση της λήψης απόφασης για την έναρξη της εγκληματικής δράσης, οι αποφάσεις για τον τρόπο τέλεσης ενός εγκλήματος συντελούνται σε διάφορα στάδια. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, οι προσπάθειες κατανόησης του *modus operandi* του δράστη συχνά περιορίζονταν στην εξέταση των κεντρικών σταδίων, παραβλέποντας τις διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στα αρχικά ή τα τελικά στάδια. Αποσκοπώντας σε μια ολοκληρωμένη κατανόηση της διαδικασίας λήψης απόφασης του δράστη για την τέλεση ενός εγκλήματος, ο Cornish (1994, p.173) πρότεινε την έννοια των εγκληματικών σεναρίων (*“crime scripts”*). Τα εγκληματικά σενάρια αναφέρονται σε κάθε στάδιο στη διάπραξη ενός εγκλήματος καθώς και στις προσπάθειες που απαιτούνται για την αποτελεσματική δράση σε κάθε βήμα. Πρόκειται για σενάρια που μπορεί να είναι πολύ απλά ή πολύ σύνθετα, συμπεριλαμβάνοντας πολλούς συμμετέχοντες, τοποθεσίες και δράστες. Βασίζονται συνήθως σε παρελθούσες εμπειρίες και τείνουν να επαναλαμβάνονται για όσο καιρό εξακολουθούν να είναι λειτουργικά και αποτελεσματικά.

Οι Tompson & Chaine (2011 στο Summers & Guerette, 2018, p. 12), επιχειρώντας μια σύνθεση του μοντέλου του Cornish για τα εγκληματικά σενάρια, αναγνώρισαν την ύπαρξη τεσσάρων σταδίων κατά την τέλεση ενός εγκλήματος: (i) το πρώτο στάδιο αφορά στην προετοιμασία (*“preparation”*) και αναφέρεται στις δραστηριότητες που αναλαμβάνει ο δράστης για τον σχεδιασμό του εγκλήματος, (ii) το δεύτερο αφορά στις ενέργειες που λαμβάνουν χώρα πριν τη δράση (*“preactivity”*), όπως για παράδειγμα το ταξίδι μέχρι τον τόπο του εγκλήματος ή την αναζήτηση ενός κατάλληλου στόχου, (iii) το τρίτο αφορά στα βήματα που συντελούνται κατά τη διάπραξη (*“activity”*) και (iv) το τέταρτο στάδιο περιλαμβάνει τις ενέργειες αμέσως μετά την τέλεση της πράξης (*“postactivity”*), όπως η διαφυγή από τον τόπο τέλεσης ή η διάθεση των κλοπιμαίων. Καθώς τα εγκληματικά σενάρια εμπεριέχουν τη γνώση για τη διάπραξη ενός εγκλήματος, η ύπαρξή τους είναι απαραίτητη για την τέλεσή του. Παράλληλα, η επιτυχής ολοκλήρωση ενός εγκλήματος οδηγεί τον δράστη σε επανάληψη της δράσης, που συνεπάγεται τη στόχευση των ίδιων ή παρόμοιων στόχων, τη δραστηριοποίηση σε ίδιες ή παρόμοιες περιοχές, καθώς και τη χρήση των ίδιων ή παρόμοιων τεχνικών (το ίδιο).

Με τις βασικές τις θέσεις η θεωρία της ορθολογικής επιλογής αποτέλεσε τη βάση για παρεμβάσεις περιστασιακής πρόληψης. Υπό το πρίσμα της προσέγγισης της

λήψης απόφασης του δράστη, μέσα από τη στάθμιση κόστους-οφέλους, οι πολιτικές που προτείνονται εστιάζουν στην αύξηση της προσπάθειας που απαιτείται για τη διάπραξη ενός εγκλήματος, όπως και των ρίσκων που εμπλέκονται καθώς και στη μείωση των ανταμοιβών που αναμένονται. Η επικέντρωση στη λήψη απόφασης του δράστη αποτέλεσε μια σημαντική καινοτομία της θεωρίας, ωστόσο ευνόητα μια θεωρία που μετρά ήδη σαράντα χρόνια στο προσκήνιο έχει δεχθεί πληθώρα κριτικών. Οι περισσότερες χρήσιμες κριτικές, οι οποίες αποσκοπούν και στην ολοκλήρωση της θεωρίας, αυξάνοντας την εξηγητική της ισχύ, προέρχονται από τον κλάδο της λήψης απόφασης του δράστη (*“offender decision making”*, Bernasco et al. 2017) και αναλύονται ακολούθως.

4.2.2. Κριτικές και προεκτάσεις της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής.

Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής βρίσκεται ανάμεσα στις εγκληματολογικές προσεγγίσεις, που έχουν ασκήσει τη μεγαλύτερη επιρροή και έχουν δεχθεί τις περισσότερες κριτικές, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα (Leclerc & Wortley, 2013, p.3). Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των Leclerc & Wortley (2013) οι κριτικές είναι τόσο ιδεολογικές όσο και θεωρητικές. Οι ιδεολογικές κριτικές επικεντρώνονται στον πολιτικό συντηρητισμό της θεωρίας, υποστηρίζοντας ότι αποσκοπεί στη διαχείριση και όχι στην αντιμετώπιση των αιτιών του εγκλήματος. Κατ’ αυτόν τον τρόπο η θεωρία της ορθολογικής επιλογής αποκλείει από την ατζέντα τον κοινωνικό ανασχηματισμό που προτείνεται από τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, ενώ παράλληλα προωθεί περισσότερο τιμωρητικές στάσεις. Ωστόσο, κατά τον Clarke (2014) τέτοιου είδους κριτικές παραβλέπουν την πραγματική στόχευση της θεωρίας που αποτελείται από την παροχή ενός ασφαλούς θεωρητικού πλαισίου για την περιστασιακή πρόληψη.

Οι θεωρητικές κριτικές επικεντρώνονται στον βαθμό που το εξηγητικό πλαίσιο, που προτείνεται από την προσέγγιση της ορθολογικής επιλογής, μπορεί να καλύψει την ποικιλομορφία των εγκληματικών συμπεριφορών, που επισημαίνονται. Οι εν λόγω κριτικές συντίθεται από οικονομικές, βιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, που επίσης αναπτύσσονται στο πλαίσιο διερεύνησης της λήψης απόφασης του δράστη (Bernasco et al., 2017). Κάθε προσέγγιση ασκεί κριτική στη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, που αποτελεί και την επικρατέστερη θεωρία, που έχει διαμορφωθεί με άξονα τη λήψη απόφασης του δράστη, αποσκοπώντας στην υπέρβαση των περιορισμών, στον εμπλουτισμό ή ακόμη και στην αμφισβήτησή της. Κατά τον

Cornish (2013, p.xix) οι θεωρητικές κριτικές είναι ζωτικής σημασίας για το μέλλον της θεωρίας. Άλλωστε, όπως επισημαίνει ο Clarke (2014, p. xiii) η δεύτερη βασική στόχευση του μοντέλου της ορθολογικής επιλογής, παράλληλα με τη συνεισφορά της στην περιστασιακή πρόληψη, είναι η δημιουργία ενός προσχεδίου θεωρίας για τη λήψη απόφασης του δράστη, προκειμένου να ενισχυθεί όπως αρμόζει για την κατανόηση του εγκληματικού συμβάντος.

Οι κριτικές και οι αντίστοιχες προτάσεις επικεντρώνονται σε παράγοντες, που δεν έχουν λάβει επαρκή προσοχή από το εξηγητικό πλαίσιο της θεωρίας, οι οποίοι αφορούν στον σημαίνοντα ρόλο των γνωστικών διεργασιών, των συναισθημάτων, των συνηθειών καθώς και των αντιλήψεων για τις κυρώσεις στη διαδικασία της λήψης απόφασης. Κατά τους Collins & Loughran (2017, p.11), η απόφαση για τη διάπραξη εγκλήματος είναι μια σύνθετη διαδικασία, που επηρεάζεται από τις συνθήκες του πλαισίου, τη συγκυρία, τις ατομικές διαφορές στη νοημοσύνη, την εκπαίδευση, την οικονομική σταθερότητα, την εμπειρία αλλά και στις αντιλήψεις για τα κόστη τα οφέλη. Για κάποιους δράστες ένας στόχος μπορεί να είναι κατάλληλος, ενώ για άλλους όχι. Άλλοι δράστες εμφανίζουν μεγαλύτερη επάρκεια στην ενσωμάτωση των εμπειριών με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, συνυπολογίζοντας αυτές τις εμπειρίες στους ενδεχόμενους κινδύνους στη διάπραξη μιας νέας εγκληματικής πράξης ενώ για ορισμένους οι εμπειρίες αυτές έχουν μικρότερο βάρος κατά τη διαδικασία της λήψης απόφασης (Piquero et. al., 2011). Σύμφωνα με τους ίδιους οι διαφορές που επισημαίνονται μεταξύ των δραστών δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές μέσα από το σχήμα της στάθμισης του κόστους και του οφέλους υπό το πρίσμα της οριοθετημένης λογικής, που υποστηρίζουν οι κλασικές θεωρίες της ορθολογικής επιλογής. Για την κατανόηση της συνθετότητας της διαδικασίας τη λήψης απόφασης του δράστη, πρέπει να ληφθούν υπόψη οι γνωστικές διεργασίες που παρεμβαίνουν και συντελούν στο πέρασμα στην πράξη.

Σε αυτό το πλαίσιο, επισημαίνεται ο ρόλος των αντιλήψεων του δράστη για τις κυρώσεις κατά τη διαδικασία στάθμισης των ανταμοιβών και των αναμενόμενων ρίσκων που ενέχει η διάπραξη του εγκλήματος. Κατά τους Apel & Nagin (2017), οι αντιλήψεις για τις ποινές αποτελούν μια σημαντική πηγή για την εξήγηση της συμμόρφωσης ή της παραβίασης των ατόμων στον ποινικό νόμο. Αναφορικά με την εμπλοκή στο έγκλημα οι αντιλήψεις των υποψήφιων δραστών για τις ποινές δεν αποτελούν έναν σταθερό παράγοντα αλλά ποικίλουν ανάλογα (το ίδιο pp. 6-12): (i) με την υποκειμενική εκτίμηση του δράστη για τη βεβαιότητα και την αυστηρότητα των

κυρώσεων, που συχνά αποκλίνει από τις αντικειμενικές διαστάσεις των κυρώσεων, (ii) με τις ατομικές εμπειρίες αλλά και τις εμπειρίες άλλων ανθρώπων που γνωρίζουν για το έγκλημα και την τιμωρία και (iii) με τους περιστασιακούς παράγοντες που συνθέτουν την εγκληματική πράξη.

Ως προς τις ατομικές εμπειρίες, ο φόβος για την εμπλοκή με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, φαίνεται να μειώνεται σημαντικά με την εξέλιξη της εγκληματικής σταδιοδρομίας, καθώς η επίδραση της σύλληψης στο αντιλαμβανόμενο ρίσκο εξαρτάται σημαντικά από τον αριθμό των εγκλημάτων που διαπράττονται. Όπως αναφέρουν οι Apel & Nagin (το ίδιο p. 11), ένα άτομο που συλλαμβάνεται κατά την πρώτη παραβίαση του ποινικού νόμου, θεωρεί ότι έχει 100% πιθανότητες σύλληψης, αντίθετα στην περίπτωση που η αναλογία διαπραττόμενων αδικημάτων και σύλληψης είναι δέκα προς ένα, ο δράστης θεωρεί ότι οι πιθανότητες σύλληψής του ανέρχονται στο 10%. Περαιτέρω για τους έμπειρους δράστες η αντίληψη του κινδύνου σύλληψης παραμένει σταθερή, καθώς μέσα από τις εμπειρίες τους μαθαίνουν ότι μπορούν να δρουν ατιμώρητοι, ακόμη και αν σε κάποια περίπτωση επισημανθούν από τις αρχές. Οι περιστάσεις επίσης φαίνεται να επηρεάζουν τις αντιλήψεις των δραστών για τις κυρώσεις με την κατανάλωση αλκοόλ ή ναρκωτικών καθώς και τις πιέσεις από την ομάδα, ειδικά στις περιπτώσεις των νέων, να απευαισθητοποιούν τους δράστες από τον φόβο της αποτυχίας ή του ρίσκου της σύλληψης.

Μια επίσης σημαντική κριτική που έχει δεχθεί η θεωρία της ορθολογικής επιλογής αναφέρεται στην παράβλεψη της σημασίας του ρόλου των συναισθημάτων στη λήψη απόφασης του δράστη (van Gelder, 2017). Αντικρούοντας τις επικρίσεις, ο Ellfers (2017, p.2) αναδεικνύει τον κεντρικό ρόλο των συναισθημάτων στη δόμηση της θεωρίας από τη γένεση της, μέσα από τα έργα των Coornhert, Smith και Bentham. Ενδεικτικό, κατά τον ίδιο είναι το παράδειγμα του «αξιώματος του ωφελιμισμού» του Bentham, όπου μια πράξη θεωρείται χρήσιμη στο βαθμό που παράγει τα συναισθήματα της ευχαρίστησης και της ευτυχίας, ή εμποδίζει την έλευση της λύπης και της δυστυχίας, το οποίο τοποθετεί τα συναισθήματα στο επίκεντρο της ορθολογικής επιλογής.¹¹⁰ Παράλληλα, κατά τον Ellfers ο ρόλος των συναισθημάτων καταδεικνύεται και από τις σύγχρονες προσεγγίσεις της ορθολογικής επιλογής, σύμφωνα με τις οποίες οι καταλληλότερες για το άτομο επιλογές διεξάγονται στη βάση ατομικών

¹¹⁰ Για το αξίωμα του ωφελιμισμού βλ. Ν., Κουράκης (2009). *Ποινική καταστολή. Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

προτιμήσεων, οι οποίες ωστόσο συνδέονται άμεσα με τον συναισθηματικό παράγοντα. Ειδικότερα, η επίδραση των συναισθημάτων στη λήψη απόφασης για το πέρασμα στην εγκληματική πράξη, γίνεται εμφανής μέσα από την κατηγοριοποίηση τους σε «αναμενόμενα συναισθήματα» (“*anticipated feelings*”) που αφορούν στις προσδοκίες για τα συναισθήματα που θα αναδυθούν μετά την τέλεση της πράξης, και σε «άμεσα συναισθήματα» (“*immediate feelings*”) που σχετίζονται με τις συνθήκες κατά τις οποίες λαμβάνει χώρα η απόφαση (Ellfers, 2017, p.9). Τόσο τα αναμενόμενα όσο και τα άμεσα συναισθήματα επηρεάζουν τη διαδικασία στάθμισης των συνεπειών στη βάση της οποίας λαμβάνεται η εγκληματική απόφαση.

Ο τρόπος που επιδρούν τα συναισθήματα στη λήψης απόφασης του δράστη αναδεικνύεται μέσα από την εφαρμογή των μοντέλων της διπλής διαδικασίας (“*Dual - Process Models of criminal decision making*”). Κατά τον van Gelder (2017, p.1) τα μοντέλα της διπλής διαδικασίας παρέχουν μια ακριβέστερη περιγραφή της διαδικασίας λήψης απόφασης του δράστη σε σχέση με τα κλασικά εγκληματολογικά μοντέλα, όπως αυτό της ορθολογικής επιλογής, συμβάλλοντας παράλληλα στη διαχείριση των περιορισμών τους. Στη βάση των μοντέλων διπλής διαδικασίας βρίσκεται η αρχή, ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι απόρροια δυο διαφορετικών συστημάτων ή αλλιώς δυο ποιοτικά διαφορετικών τρόπων νοητικής επεξεργασίας (Treiber, 2017, p.16 · Apel & Nagin, 2017, p.16). Σύμφωνα με το πρώτο σύστημα η επεξεργασία της πληροφορίας για τη λήψη απόφασης είναι αυτοματοποιημένη και μερικώς συνειδητή, ενώ σύμφωνα με το δεύτερο σύστημα, όπου ανήκουν οι ανώτερες εκτελεστικές λειτουργίες όπως ο σχεδιασμός και η αναλυτική σκέψη, η επεξεργασία γίνεται στη βάση σκόπιμων αξιολογήσεων.

Υπό το πρίσμα της διάκρισης αυτοελέγχου και παρορμητικότητας, τα παρορμητικά άτομα τείνουν να λειτουργούν με το πρώτο σύστημα και να είναι περισσότερο ευάλωτα στις περιβαλλοντικά ερεθίσματα, ενώ για τα μη -παρορμητικά άτομα η απόφαση εμπλοκής στο έγκλημα, βασίζεται στο δεύτερο σύστημα. Έτσι, για τα μη παρορμητικά άτομα, η απόφαση για το έγκλημα είναι περισσότερο σκόπιμη, συνδέοντας την εγκληματική δραστηριότητα με την απόκτηση στόχων, οι οποίοι δεν είναι αποκλειστικά οικονομικοί αλλά μπορεί να περιλαμβάνουν την απόκτηση κύρους και την κοινωνική αποδοχή. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση τα δύο συστήματα αλληλοσυνδέονται και συλλειτουργούν, παράγοντας παρόμοιες ή διαφοροποιημένες αντιδράσεις. Σε γενικές γραμμές, οι βασικές αρχές που διέπουν όλα τα μοντέλα των διπλών διαδικασιών προτείνουν ότι (Treiber, 2017, p.1): (i) η μια εκ των δυο

διαδικασιών επεξεργασίας της πληροφορίας δεν είναι σκόπιμη, (ii) ο αριθμός των δράσεων που αποτελούν απόρροια αυτής της διαδικασίας δεν είναι αμελητέος, (iii) η διαδικασία αυτή είναι ωφέλιμη για τις περισσότερες καθημερινές δραστηριότητες και (iv) οι δυο διαδικασίες μπορούν να οριοθετηθούν στον εγκέφαλο, με ξεκάθαρο τρόπο.

Υπό την οπτική των μοντέλων των διπλών διαδικασιών, η θεωρία της ορθολογικής επιλογής για τη λήψη απόφασης του δράστη, στηρίζεται σε μια γνωστική επεξεργασία στάθμισης κόστους και οφέλους, άρα και αντικατοπτρίζει περισσότερο το δεύτερο σύστημα επεξεργασίας της πληροφορίας, αφήνοντας ωστόσο εκτός της εξηγητικής αξίας του μοντέλου τις λειτουργίες του πρώτου συστήματος (van Gelder, 2017, p.6 · Treiber, 2017, p.19). Υπ' αυτό το πρίσμα, ο ρόλος των συναισθημάτων υπερβαίνει την απλή επίδρασή τους στη διαδικασία της στάθμισης και αναγνωρίζεται σε αυτά μια ξεχωριστή λειτουργία κατά την οποία οι αποφάσεις είναι απόρροια των συναισθημάτων. Έτσι, τα μοντέλα των διπλών διαδικασιών παρουσιάζονται ως μια περισσότερο περιεκτική προσέγγιση της διαδικασίας της λήψης απόφασης του δράστη.

Στο ίδιο πλαίσιο σκέψης, εντάσσεται και ο ρόλος της συνήθειας στη λήψη απόφασης του δράστη, ένα αντικείμενο επίσης παραμελημένο από τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής. Οι συνήθειες στην εξέλιξη του ανθρώπινου είδους έχουν επιδείξει μια ωφέλιμη λειτουργία καθώς απαλλάσσουν τη λήψη απόφασης από τον χρόνο και τη γνωστική προσπάθεια στις περιπτώσεις όπου επαναλαμβανόμενες αντιδράσεις συνδέονται με χρήσιμα αποτελέσματα (Sidebottom & Tilley, 2017, p.13). Υπ' αυτή την οπτική οι συνήθειες αποτελούν επίμονες πηγές δράσης, οι οποίες περιγράφουν συμπεριφορές που εκτελούνται μερικώς συνειδητά, άρα και προηγούνται της διαδικασίας που υπαγορεύεται από την ορθολογική επιλογή. Συνεπώς, η απόκτηση και επίδραση των συνηθειών, αποτελεί διαδικασία που πρέπει να συμπεριλαμβάνεται σε ένα ολοκληρωμένο μοντέλο λήψης απόφασης του δράστη.

Τόσο ο ρόλος των συναισθημάτων όσο και των συνηθειών καταδεικνύουν την ανάγκη προσέγγισης της λήψης απόφασης του δράστη μέσα από μια βιοκοινωνιολογική σκοπιά (Treiber, 2017), αλλά και μέσα από την εξελικτική διαδικασία του ανθρώπινου είδους (Eckblom, 2017). Σύμφωνα με τον Eckblom (2017, p.9) η θεωρία της ορθολογικής επιλογής αντλεί τόσο από ψυχολογικές και φιλοσοφικές θεωρήσεις, που επικεντρώνονται στη νοητική διαδικασία της λήψης απόφασης όσο και οικονομικές που εστιάζουν στα συμπεριφορικά αποτελέσματα και στη μεγιστοποίηση του οφέλους. Ωστόσο το εξηγητικό σχήμα της ορθολογικής επιλογής μπορεί να εμπλουτιστεί με την προσθήκη των εξελικτικών/βιολογικών προσεγγίσεων για την

προσαρμογή των οργανισμών στο φυσικό περιβάλλον. Ξεκινώντας από τις ομοιότητες μεταξύ της μεγιστοποίησης της ωφέλειας που αποτελεί κεντρική ιδέα της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής και της βελτιστοποίησης της εξελικτικής δεινότητας (“*evolutionary fitness*”), ο Eckblom (το ίδιο p.20, p.22) επισημαίνει τη σημασία της εξέλιξης των διαδικασιών λήψης απόφασης για μεγιστοποίηση της ωφέλειας, στην ικανότητα επιβίωσης και αναπαραγωγής του είδους. Στο πλαίσιο αυτό η διαδικασία λήψης απόφασης έχει τόσο μια γενετική αφετηρία, αφού κάθε οργανισμός που είναι ανίκανος να κάνει οικολογικά κατάλληλες επιλογές δεν έχει πιθανότητες επιβίωσης, αλλά και μια πολιτισμική λόγω του σημαίνοντα ρόλου της μάθησης.

4.2.3. Ο ρόλος των καταστασιακών παραγόντων στη λήψη απόφασης του δράστη.

Η κατανόηση των μηχανισμών της λήψης απόφασης για την ανάληψη εγκληματικής δράσης μπορεί να εισφέρει σημαντικά στην εξέταση της αλληλεπίδρασης του δράστη με τους καταστασιακούς παράγοντες που συνθέτουν το περιβάλλον του. Η κατάσταση, ορίζεται από τον Clarke (1995 στο Eck & Madensen, 2017, p.6) ως το άμεσο περιβάλλον μέσα στο οποίο ο δράστης αποφασίζει να διαπράξει ή όχι κάποιο έγκλημα. Ως προς το περιεχόμενο των καταστασιακών παραγόντων, ο Wortley (2011, p. 186) εντάσσει σε αυτούς, τα δομημένα και φυσικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, τις συμπεριφορές των ανθρώπων που είναι παρόντες, αλλά και λιγότερο απτά στοιχεία όπως τις περιστάσεις που επικρατούν σε μια δεδομένη στιγμή. Η επίδραση δε των καταστάσεων μπορεί να συστηματοποιηθεί σε δυο κατηγορίες που αφορούν: (i) στους τρόπους που τα άτομα ερμηνεύουν τις καταστάσεις, σύμφωνα με τις εμπειρίες μάθησης και το γνωστικό του δυναμικό τους και (ii) στους τρόπους που οι καταστάσεις επιδρούν στα άτομα.

Σύμφωνα με τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, το άμεσο περιβάλλον αποτελεί τη δεξαμενή, από την οποία ο λήπτης απόφασης αντλεί πληροφορίες για το αν θα προχωρήσει ή όχι στη διάπραξη του εγκλήματος (Wortley, 2008, p. 48). Εφόσον ο δράστης είναι ήδη κινητοποιημένος, υπό το πρίσμα της αξιολόγησης των ευκαιριών, οι καταστασιακοί παράγοντες, επιδρούν μέσω της διευκόλυνσης ή δυσχέρανσης του περάσματος στην πράξη. Έτσι, οι θεωρίες της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας εστιάζουν σε ένα μόνο μέρος του τρόπου που οι καταστάσεις επιδρούν στα άτομα και ειδικότερα στα περιβάλλοντα που λειτουργούν ως διευκολυντές (“*facilitating environments*”) (Wortley, 2011, p.191 - 2017, p.62). Ωστόσο, το άμεσο περιβάλλον

μπορεί επίσης να επηρεάσει την ψυχολογική λειτουργία και τα κίνητρα του υποψήφιου δράστη, δρώντας καταλυτικά στην εκδήλωση βίαιης και αντικοινωνικής συμπεριφοράς, μέσα από τη δράση των καταστασιακών παραγόντων που ο Wortley οριοθετεί ως “*situational precipitators*” (Wortley, 2001 · 2008 · 2017).

Για την ακρίβεια, κατά τον ίδιο υπάρχουν δυο διακριτές κατηγορίες αναφορικά με τον τρόπο δράσης των καταστασιακών παραγόντων στη λήψη απόφασης του δράστη (Wortley, 2001, p.2): (i) η πρώτη αφορά στη διαδικασία στάθμισης κόστους και οφέλους, που συντελείται από τους κινητοποιημένους δράστες και αποτελεί τη βασική θέση της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, ενώ (ii) η δεύτερη περιλαμβάνει τους παράγοντες που προτρέπουν ή παρακινούν τα άτομα να διαπράξουν ένα έγκλημα. Ειδικότερα πρόκειται για παράγοντες χωρίς της δράση των οποίων το έγκλημα μπορεί να μην είχε προκύψει. Στο πλαίσιο αυτό ως “*situational precipitator*”, μπορεί να οριστεί κάθε μεταβλητή του άμεσου περιβάλλοντος, που δημιουργεί, πυροδοτεί ή εντείνει τα κίνητρα διάπραξης ενός εγκλήματος (Wortley, 2017, p.63).

Συντελείται έτσι μια βασική διάκριση μεταξύ καταστασιακών παραγόντων, που παρακινούν στο πέραςμα στην πράξη και παραγόντων που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά, διευκολύνοντας ή δυσχεραίνοντας τη (Wortley, 1998 · 2001). Υπ’ αυτή την οπτική, το πέραςμα στην πράξη γίνεται αντιληπτό ως μια δυναμική διαδικασία, που προκύπτει από την αλληλεπίδραση των δυο κατηγοριών παραγόντων. Από τη στιγμή που η συμπεριφορά παρακινείται, η εκτέλεση της ρυθμίζεται από την αξιολόγηση των συνεπειών που θα επακολουθήσουν (Wortley, 1998, p.12).

Κατόπιν ανάλυσης της βιβλιογραφίας, ο Wortley (1998, pp.5-6 · 2001, p.6 · 2017, p.67) προτείνει τέσσερεις βασικούς τρόπους με τους οποίους οι καταστάσεις μπορεί να λειτουργήσουν ως παρακινητές της εγκληματικής συμπεριφοράς:

- (i) Το άμεσο περιβάλλον μπορεί να περιλαμβάνει ερεθίσματα, που πυροδοτούν σκέψεις, συναισθήματα και επιθυμίες, τα οποία δεν είναι συνειδητά (“*prompts*”). Ανάμεσα σε αυτά εντάσσει τα ερεθίσματα που μπορεί να πυροδοτήσουν αντανakλαστικές αντιδράσεις (“*triggers*”), όπως αντικείμενα και εικόνες που συνδέονται με τη βία, τα σημάδια στο περιβάλλον που παρέχουν πληροφορίες για την κατάλληλη συμπεριφορά σε ένα δεδομένο πλαίσιο (“*signals*”), την παρατήρηση συμπεριφοράς που μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μίμησης (“*models*”), καθώς και την τάση των ατόμων να δρουν στη βάση των προσδοκιών τους για μια κατάσταση (“*expectancies*”).

- (ii) Οι καταστάσεις μπορεί να ασκούν κοινωνική πίεση στα άτομα για την εκδήλωση ακατάλληλων συμπεριφορών. Οι διαδικασίες που περιγράφουν την επιρροή των κοινωνικών πιέσεων, αφορούν στην τάση των ατόμων για συμμόρφωση (“*conformity*”) στα πρότυπα και τις αξίες της ομάδας στην οποία εντάσσονται, υπακοή (“*obedience*”) σε πρόσωπα εξουσίας, περιφρόνηση (“*defiance*”) απέναντι σε απόπειρες ελέγχου, που γίνονται αντιληπτές ως άδικες και άρσης των αναστολών σε καταστάσεις ανωνυμίας (“*anonymity*”).
- (iii) Οι καταστασιακοί παράγοντες μπορούν να ενισχύσουν τη διαστρέβλωση των ηθικών αντιλήψεων επιτρέποντας στα άτομα να εμπλακούν σε παράνομες ενέργειες (“*permissions*”), διαδικασία που αντλεί από τη θεωρία της ουδετεροποίησης των Sykes και Matza. Υπό το πρίσμα μιας δυναμικής διαδικασίας, σύμφωνα με τη θεωρία της ουδετεροποίησης, το πέρασμα στην πράξη διευκολύνεται από τις τεχνικές εξουδετέρωσης που έχει αναπτύξει το άτομο.
- (iv) Οι καταστάσεις μπορεί να αποτελούν πηγή πρόκλησης άγχους και επιθετικών αντιδράσεων (“*provocations*”). Ανάμεσα τους, ο Wortley διακρίνει το αίσθημα της ματαίωσης (“*frustration*”) που προκαλείται από την αποτυχία επίτευξης των σκοπών ενός ατόμου, την εμπειρία του συνωστισμού (“*crowding*”) σε συνθήκες υψηλής πυκνότητας και ειδικότερα στα περιβάλλοντα των πόλεων, την τάση διεκδίκησης μιας περιοχής και υπεράσπισής της από εισβολείς (“*territoriality*”) καθώς και την επίδραση των φυσικών συνθηκών του περιβάλλοντος.

Σε κάθε περίπτωση, όπως επισημαίνει ο Wortley (2011, p. 205) η επίδραση των καταστασιακών παραγόντων ποικίλει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του υποψήφιου δράστη. Προς αυτή την κατεύθυνση, οι Clarke και Cornish (2003, pp. 56-79) αναγνώρισαν τρεις κατηγορίες δραστών, τον αντικοινωνικό (“*predatory offender*”), τον ευκαιριακό (“*mundane offender*”) και τον δράστη κατόπιν πρόκλησης (“*provoked offender*”), τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των οποίων διαμορφώνουν διαφορετικούς τρόπους αλληλεπίδρασης με τους παράγοντες που εντοπίζονται στο άμεσο περιβάλλον. Στην περίπτωση του αντικοινωνικού δράστη, τα κίνητρα για τη διάπραξη του εγκλήματος εντοπίζονται στην ικανοποίηση επιθυμιών, που δεν μπορούν να εκπληρωθούν μέσω της νόμιμης οδού. Καθώς πρόκειται για ήδη κινητοποιημένους δράστες, που αναζητούν ή και δημιουργούν τις ευκαιρίες για την τέλεση ενός εγκλήματος, το πέρασμα στην πράξη προσδιορίζεται περισσότερο από τις ευκαιρίες

που είναι διαθέσιμες στο περιβάλλον παρά από τους καταστασιακούς παράγοντες που λειτουργούν ως παρακινήτες.

Σε αντίθεση με τους αντικοινωνικούς δράστες, οι ευκαιριακοί ζουν ένα συμβατικό τρόπο ζωής, επιδιώκοντας την ικανοποίηση των επιθυμιών τους μέσα από τη σύννομη συμπεριφορά. Αν και το έγκλημα, όπως και για την περίπτωση των αντικοινωνικών δραστών, αποτελεί ένα μέσο ικανοποίησης των επιθυμιών τους, η ετοιμότητά τους για εγκληματική δράση χαρακτηρίζεται από επιλεκτικότητα καθώς η συμπεριφορά τους υπόκειται σε μεγαλύτερους προσωπικούς και κοινωνικούς περιορισμούς. Στο πλαίσιο αυτό, η εγκληματική συμπεριφορά ενισχύεται από καταστασιακούς παράγοντες που σηματοδοτούν τη χαλάρωση των περιορισμών και παρέχουν αιτιολογήσεις για την τέλεση της πράξης. Έτσι, για τους ευκαιριακούς δράστες, το πέρασμα στην πράξη εμφανίζει μεγαλύτερη σύνδεση με τους καταστασιακούς παράγοντες που παρακινούν την εγκληματική συμπεριφορά.

Παρόμοια με τους ευκαιριακούς δράστες, η συμπεριφορά των δραστών κατόπιν πρόκλησης συναρτάται σε σημαντικό βαθμό από τους καταστασιακούς παράγοντες που παρακινούν προς την εγκληματική δράση. Επί της ουσίας, η τρίτη κατηγορία δραστών εκδηλώνει την εγκληματική συμπεριφορά ως αντίδραση σε μια σειρά από γεγονότα του άμεσου περιβάλλοντος, όπως μатаιώσεις και κοινωνικές πιέσεις, πράγμα που αναγάγει τους καταστασιακούς παράγοντες σε βασικό κίνητρο της συμπεριφοράς.

Πέραν της κατηγοριοποίησης των καταστασιακών παραγόντων σε παράγοντες που δημιουργούν κίνητρα και παράγοντες που διευκολύνουν το πέρασμα στην πράξη, παρέχοντας τις ευκαιρίες, στη βιβλιογραφία εξετάζεται ειδικότερα η επίδραση των στοιχείων που συνθέτουν το εγκληματικό συμβάν, στη λήψη απόφασης του δράστη. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερη προσοχή έχουν λάβει τα χαρακτηριστικά του θύματος και της τοποθεσίας, ο ρόλος του άτυπου και του επίσημου κοινωνικού ελέγχου καθώς και των συνεργών.

Η επιλογή του θύματος από τον δράστη, η οποία συχνά λανθασμένα συνδέεται με την ενοχοποίηση του θύματος (*“victim blaming”*), εξετάζεται μέσα από τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις (Averdijk, 2017, pp. 2-4). Υπό το πρίσμα των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας οι δράστες δεν επιλέγουν τυχαία τα θύματα τους, αλλά στηρίζουν τις αποφάσεις τους σε ερεθίσματα για τα αναμενόμενα οφέλη και τις αντιστάσεις που θα προβάλει ο θύμα. Ειδικότερα, η επιλογή του θύματος συντελείται σε δύο βήματα. Κατά το πρώτο βήμα, το θύμα πρέπει να έρθει σε επαφή με τον δράστη, να εκτεθεί στον δράστη και είναι να είναι σε κοντινή φυσική απόσταση. Το στοιχείο

της επιλογής λαμβάνει χώρα στο δεύτερο βήμα και αποτελεί άμεση συνάρτηση της ελκυστικότητας και της φύλαξης του στόχου. Τα θύματα μπορεί να είναι άγνωστα στους δράστες, για τους οποίους το κίνητρο θεωρείται δεδομένο.

Για τις θεωρίες, που εστιάζουν στη σχέση μεταξύ δράστη και θύματος, η επιλογή του θύματος συντελείται στο πλαίσιο της σχέσης, η οποία συχνά χαρακτηρίζεται από διαμάχες, προκλήσεις και αντίποινα. Εδώ η βία προκύπτει ως αποτέλεσμα αλυσιδωτών αλληλεπιδράσεων μεταξύ δράστη και θύματος. Η τρίτη κατηγορία θεωριών που εστιάζει στην επιλογή του θύματος, συνθέτει τις προαναφερθείσες θεωρίες της αλληλεπίδρασης και της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, αναδεικνύοντας τρεις βασικές ομάδες χαρακτηριστικών των υποψηφίων θυμάτων που συντελούν στη θυματοποίησή τους (το ίδιο): (i) η πρώτη ομάδα αναφέρεται σε χαρακτηριστικά που αφορούν στις ποιότητες και στα υπάρχοντα του θύματος, που ενισχύουν την αξία του στα μάτια του δράστη, (ii) η δεύτερη στην ύπαρξη χαρακτηριστικών που εγείρουν επιθετικές αντιδράσεις στους δράστες, λόγω των μισαλλόδοξων πεποιθήσεων των δραστών και (iii) η τρίτη στις περιορισμένες ικανότητες του υποψήφιου θύματος να αμυνθεί ή να αποτρέψει τη θυματοποίηση.

Η επιλογή της τοποθεσίας προσεγγίζεται μέσα από τη θεωρία των εγκληματικών μοτίβων, σύμφωνα με την οποία οι δράστες διαπράττουν εγκλήματα σε περιοχές όπου ο χώρος των δραστηριοτήτων τους διασταυρώνεται με τις ευκαιρίες για τη διάπραξη εγκλήματος (Ruiter, 2017, p.24). Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικός φαίνεται να είναι ο ρόλος των κόμβων δραστηριοτήτων του δράστη και ειδικότερα, των περιοχών κατοικίας του ιδίου και του περιβάλλοντός του, των περιοχών εργασίας, των περιοχών όπου διαθέτει τον ελεύθερο του χρόνο καθώς και των διαδρομών που τις συνδέουν. Η απόφαση του δράστη για την επιλογή της τοποθεσίας συναρτάται επίσης από την παρουσία του άτυπου κοινωνικού ελέγχου στην περιοχή και τις αντιλήψεις του δράστη για ενδεχόμενες επεμβάσεις των κατοίκων. Αναλύοντας τα δεδομένα τριών ερευνών για τη λήψη απόφασης των δραστών για διάρρηξη, ένοπλη ληστεία και σεξουαλική επίθεση, ο Reynald (2017, p. 10) διαπίστωσε ότι τόσο στη φάση της προετοιμασίας όσο και της διάπραξης του εγκλήματος, η παρουσία κατοίκων ή περαστικών, που λειτουργούν ως φύλακες, αποτελεί έναν παράγοντα ικανό να αποτρέψει ή να μειώσει την βαρύτητα του αδικήματος που τελείται.

Αναφορικά με τον ρόλο του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και ειδικότερα της αστυνομίας πέραν της προληπτικής λειτουργίας της αστυνόμευσης οι Eck και Madensen (2017), αναφέρουν ποικίλους τρόπους με τους οποίους οι ενέργειες της

αστυνομίας μπορεί να επηρεάσουν τη λήψη απόφασης του δράστη. Κατά τους ίδιους, οι επιδράσεις που μπορεί να ασκήσει η αστυνομία, αναλύονται σε ποσοτικές και ποιοτικές. Οι ποσοτικές επιδράσεις μπορεί να είναι άμεσες στοχεύοντας στον ίδιο τον δράστη ή έμμεσες, συμπεριλαμβάνοντας παρεμβάσεις στον χώρο, σε υποψήφια θύματα ή στο περιβάλλον του δράστη. Στηριζόμενοι στο τρίγωνο του Eck (2003), οι Eck και Madensen (2017) συμπεριλαμβάνουν στις έμμεσες παρεμβάσεις, μια σειρά από προγράμματα, που αφορούν στην ενίσχυση ατόμων που βρίσκονται στο άμεσο περιβάλλον του δράστη και μπορεί να λειτουργήσουν ως άτυπος κοινωνικός έλεγχος (“handlers”), στην ενημέρωση ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο θυματοποίησης, καθώς και στην ενίσχυση του άτυπου κοινωνικού ελέγχου της περιοχής. Πρόκειται για παρεμβάσεις που στηρίζονται κατά κύριο λόγο στη συνεργασία της αστυνομίας με κατοίκους και τοπικούς φορείς. Οι ποιοτικού τύπου επιδράσεις αναφέρονται στη στάση της αστυνομίας κατά την αλληλεπίδραση με τον δράστη, η οποία επίσης μπορεί να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των δυο πλευρών.

Ένα επίσης κομβικό θέμα που ασκεί σημαντική επίδραση στη λήψη απόφασης του δράστη αφορά στον ρόλο των συνεργών. Η ύπαρξη συνεργών μπορεί να επηρεάσει τόσο τον τρόπο διάπραξης του εγκλήματος, όταν η απόφαση για την τέλεση του εγκλήματος είναι ειλημμένη, όσο και την απόφαση για τέλεση του εγκλήματος (van Mastrigt, 2017). Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται συνήθως τρία θέματα που αφορούν (το ίδιο): (i) στη λήψη απόφασης για την από κοινού τέλεση εγκλήματος, (ii) στην επιλογή των συνεργών και (iii) στις συνέπειες της λήψης απόφασης για την από κοινού τέλεση στα χαρακτηριστικά του διαπραττόμενου εγκλήματος. Υπό την οπτική της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, η απόφαση για ένταξη συνεργών υπακούει στην αρχή της μεγιστοποίησης του οφέλους και της ελαχιστοποίησης του κόστους. Έτσι η απόφαση για την από κοινού τέλεση καθώς και η επιλογή των συνεργών διεξάγεται στη βάση του κόστους και των ανταμοιβών που προκύπτουν, με τις ανταμοιβές να μην είναι μόνο υλικές ή εργαλειακές για παράδειγμα με την παροχή μιας υπηρεσίας από συνεργό αλλά και άυλες, συμπεριλαμβάνοντας οφέλη όπως η αποδοχή, η εκτίμηση και η λήψη πληροφοριών.

Άλλες ωστόσο θεωρητικές προσεγγίσεις υποστηρίζουν ότι η ομαδική διάπραξη ενός εγκλήματος δεν αποτελεί συνειδητή και ελεγχόμενη απόφαση αλλά προκύπτει αυθόρμητα μέσα από κοινωνικές διαδικασίες όπως η πίεση και η αφοσίωση στην ομάδα, η αναζήτηση κοινωνικής θέσης και ο φόβος της τιμωρίας. Ως προς τις συνέπειες, τα εγκλήματα που διαπράττονται από κοινού, ενέχουν συνήθως

περισσότερο το στοιχείο του προσχεδιασμού και είναι μεγαλύτερης βαρύτητας καθώς σχετίζονται θετικά με σοβαρότερες συνέπειες για τα θύματα και περισσότερες απολαβές (το ίδιο p.16).

4.2.4. Η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων

Στο πνεύμα της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων (Routine Activities Theory) επικεντρώνεται στην εξέταση των εγκληματικών συμβάντων, λαμβάνοντας ως δεδομένα τα κίνητρα του δράστη για τη διάπραξη του εγκλήματος. Κατά τα πρώτα στάδια της ανάπτυξής της, βασική στόχευση της θεωρίας αποτέλεσε η ανάλυση της εγκληματικότητας σε μακρο- επίπεδο μέσα από τη διερεύνηση των επιδράσεων των ευρύτερων κοινωνικών τάσεων στην κατανομή του εγκλήματος (Wortley, 2011, p. 199). Ειδικότερα, η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων αναπτύχθηκε από τους Cohen & Felson (1979) ως μια απόπειρα εξήγησης της αύξησης των ποσοστών εγκληματικότητας στις ΗΠΑ μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (Felson, 2017, p.88). Αναλύοντας τις τάσεις των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών στις μητροπολιτικές περιοχές, που έδειχναν μια σαφή βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, όπως καταδεικνύονταν από την αύξηση του μορφωτικού επιπέδου και του οικογενειακού εισοδήματος καθώς και τη μείωση των δεικτών ανεργίας, σε σχέση με τις τάσεις της εγκληματικότητας, οι συγγραφείς διαπίστωσαν ένα «κοινωνιολογικό παράδοξο» (*“sociological paradox”*), το οποίο αξιοποίησαν ως αφετηρία για το χτίσιμο για τις θεωρίες τους (Cohen & Felson, 1979, p. 588). Το παράδοξο αναφέρονταν στο γεγονός ότι παρά τη βελτίωση των συνθηκών που οι κλασικές εγκληματολογικές προσεγγίσεις είχαν συνδέσει με τη βίαιη εγκληματικότητα, τα εγκλήματα βίας αυξήθηκαν σημαντικά κατά την περίοδο 1960-1975, ενώ σημαντική ήταν επίσης η αύξηση που καταγράφηκε στα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας. Σύμφωνα με το εξηγητικό πλαίσιο που προτάθηκε από τους Cohen και Felson, η αυξητική τάση της εγκληματικότητας συνδέθηκε με τις αλλαγές που προκλήθηκαν στις καθημερινές δραστηριοτήτων των ανθρώπων, ως απόρροια των ευρύτερων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών, που συντελέστηκαν εκείνη την περίοδο.

Για την ανάπτυξη του εξηγητικού τους μοντέλου, οι Cohen και Felson, στο παράδειγμα της Σχολής του Σικάγου, αξιοποίησαν όρους οικολογίας. Σε αντίθεση ωστόσο από την κοινωνική οικολογία των Shaw και McKay, οι Cohen και Felson χρησιμοποίησαν την έννοια της ανθρώπινης οικολογίας του Amos Hawley (Andresen,

2020, p. 37). Υπό την προοπτική της ανθρώπινης οικολογίας, η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων υιοθετεί ως βάση της δημιουργίας της κοινότητας, όχι τον ανταγωνισμό, αλλά τις συνεργατικές σχέσεις, που είναι απαραίτητες για την ικανοποίηση των αναγκών των μελών της. Στο πλαίσιο αυτό, αναδύονται οι καθημερινές δραστηριότητες, οι οποίες ορίζονται ως οι επαναλαμβανόμενες και επικρατούσες δραστηριότητες που τροφοδοτούν τις βασικές πληθυσμιακές και ατομικές ανάγκες, όπως η εργασία, η εκπαίδευση, οι αγορές, και οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες (Cohen & Felson, 1979, p.593). Όπως γίνεται αντιληπτό, πρόκειται για τακτικές και νόμιμες δραστηριότητες που δεν έχουν μόνο μια χωρική αλλά και μια χρονική διάσταση. Οι καθημερινές δραστηριότητες προκύπτουν με κάποια συχνότητα, την ίδια ή παρόμοιες ώρες κάθε μέρα, περιλαμβάνοντας τη μετακίνηση πολλών ανθρώπων στον χώρο.

Κατά τους δημιουργούς της θεωρίας, οι καθημερινές δραστηριότητες είναι απαραίτητες για την κατανόηση του εγκληματικού συμβάντος, καθώς μέσα από αυτές παράγονται οι ευκαιρίες διάπραξης του εγκλήματος (Cohen & Felson, 1979). Σύμφωνα με τους Cohen & Felson (1979, p. 589) το έγκλημα είναι το αποτέλεσμα της διασταύρωσης στο πλαίσιο των καθημερινών δραστηριοτήτων τριών στοιχείων: (i) ενός «κινητοποιημένου» δράστη, (ii) ενός κατάλληλου στόχου και (iii) της απουσίας ικανών φυλάκων να αποτρέψουν το έγκλημα. Έτσι, το έγκλημα αποτελεί κοινό στοιχείο της καθημερινής ζωής και υπό μια ντυρκαϊμική οπτική φυσιολογικό φαινόμενο μιας κοινωνίας. Αν και αρχικά η θεωρία σχεδιάστηκε για να εξηγήσει τα εγκλήματα, που διαπράττονται μέσω της επαφής δράστη και θύματος, στη συνέχεια η εξηγητική της αξία επεκτάθηκε και σε άλλα είδη εγκλημάτων.

Ως προς τα τρία στοιχεία που συνθέτουν την εγκληματική ευκαιρία, ξεκινώντας από τον δράστη, στο πνεύμα των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, τα εγκλήματα προσεγγίζονται ως λογικές πράξεις, που ενέχουν κόστη και οφέλη για τους δράστες και αποτελούν έναν αποδεκτό, για τους ίδιους, τρόπο ικανοποίησης των επιθυμιών και των αναγκών τους. Φυσικά η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων δεν αρνείται την ύπαρξη εγκλημάτων, που είναι απόρροια παράλογων επιλογών, όπως στις περιπτώσεις σοβαρής ψυχικής ασθένειας, τα προσεγγίζει ωστόσο ως μια μικρή μειοψηφία σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των τελούμενων εγκλημάτων. Αναφορικά με το δεύτερο στοιχείο της εγκληματικής ευκαιρίας, τον κατάλληλο στόχο, η καταλληλότητα ποικίλει ανάλογα με το έγκλημα (Madero-Hernandez & Fisher, 2012, p.5). Έτσι ένας στόχος μπορεί να έχει οικονομική ή συμβολική αξία, ενώ άλλα στοιχεία

που καθιστούν έναν στόχο κατάλληλο είναι η θεατότητα, η προσβασιμότητα και η ευκολία στη μετακίνηση. Ως προς το τρίτο συστατικό της εγκληματικής ευκαιρίας, τον φύλακα, ο Felson (2008, p. 89) αναφέρει τη σημαντική διάκριση μεταξύ φύλακα (“guard”) και επιβλέποντα (“guardian”), επισημαίνοντας έτσι ότι δεν υπάρχει ταύτιση του όρου με την αστυνομία, αλλά φύλακας μπορεί να είναι οποιοσδήποτε του οποίου η παρουσία ή η εγγύτητα αποθαρρύνει από τη διάπραξη του εγκλήματος.

Κάτω από αυτή τη σκοπιά, ο έλεγχος της εγκληματικής συμπεριφοράς δεν είναι εσωτερικευμένος, αλλά ασκείται από εξωτερικές επιδράσεις. Σε αυτή την προοπτική εντάσσεται και η πρόσφατη προσθήκη στη θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων, που αφορά στον επιβλέποντα (“handler”, Felson, 2008, p. 92) του δράστη. Ο επιβλέπωντας, ως μια εξωτερική πηγή ελέγχου, για παράδειγμα η μητέρα ενός εφήβου με παραβατική συμπεριφορά, μπορεί να επηρεάσει τη δράση του, αποτελώντας το τέταρτο στοιχείο της εγκληματικής ευκαιρίας. Αξιοποιώντας τα τέσσερα αυτά στοιχεία, ο Eck (2003) δημιούργησε το εγκληματικό τρίγωνο (“crime triangle”), που αποτελεί την πλέον σύγχρονη εκδοχή της θεωρίας και απαρτίζεται από δυο τρίγωνα, το ένα μέσα στο άλλο. Στις γωνίες του εσωτερικού τριγώνου βρίσκονται τα τρία στοιχεία που πρέπει να διασταυρώνονται για να προκύψει το έγκλημα: (Α) ο δράστης, (Β) ο χώρος και (C) ο στόχος. Παράλληλα, στις γωνίες του εξωτερικού τριγώνου τοποθετούνται τα τρία είδη επίβλεψης για κάθε στοιχείο: (Α) ο επιβλέπωντας του δράστη, (Β) ο επιβλέπωντας του χώρου και (C) ο φύλακας του στόχου.

Παρά το μεταγενέστερο μεγάλο αντίκτυπο της θεωρίας των καθημερινών δραστηριοτήτων, η έλλειψη εστίασης στον δράστη και η αλληλοεμπλοκή του εγκλήματος με τις συμβατικές δραστηριότητες προκάλεσαν μεγάλες αντιδράσεις αλλά και δυσκολίες στην αρχική δημοσίευση της θεωρίας. Πέραν των κριτικών που έχουν δεχθεί στο σύνολό τους οι θεωρίες της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, για τον ρόλο του δράστη, μια σημαντική κριτική που έχει δεχθεί η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων αναφέρεται στην εστίαση στις άμεσες συνθήκες με αποτέλεσμα να αγνοείται το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο προκύπτει το έγκλημα. Οι πιο σύγχρονες προσπάθειες αφορούν αυτές που αφορούν στην σύνθεση της θεωρίας με τις μεταγενέστερες θεωρίες της κοινωνική αποδιοργάνωσης (Bottoms, 2012). Αν και η θεωρία των καθημερινών δραστηριοτήτων συμβάλλει στην κατανόηση των διαδικασιών μέσα από τις οποίες διασταυρώνονται οι δράστες και τα θύματα, δεν εξηγεί πλήρως τα μοντέλα μετακίνησης των δραστών και τις επιλογές των στόχων, πράγμα που αναλύεται από τη θεωρία των εγκληματικών μοτίβων.

4.2.5. Η θεωρία των εγκληματικών μοτίβων

Η θεωρία των εγκληματικών μοτίβων (Crime pattern theory) αναπτύχθηκε από τους Paul και Patricia Brantingham ως μια προσπάθεια σύνθεσης των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας (Brantingham & Brantingham, 2008, p.99). Πρόκειται για μια μεταθεωρία που στο πνεύμα της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας επίσης επικεντρώνεται στο εγκληματικό συμβάν. Βασική θέση της θεωρίας είναι ότι τα εγκλήματα δεν προκύπτουν τυχαία, αλλά ούτε είναι ισομερώς κατανομημένα στον χώρο και στον χρόνο. Προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορεί η ύπαρξη τοποθεσιών με υψηλή και χαμηλή συγκέντρωση εγκληματικότητας και δραστών με διαρκή εγκληματική δράση, καθώς και το φαινόμενο της επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης. Έτσι το εγκληματικό συμβάν μπορεί να αποτελεί ένα περίπλοκο φαινόμενο στο οποίο όμως μπορούν να αναγνωριστούν μοτίβα.

Ο όρος μοτίβα κατά τους Brantingham και Brantingham (το ίδιο) χρησιμοποιείται για να περιγράψει αναγνωρίσιμες διασυνδέσεις μεταξύ αντικειμένων, κανόνων και διαδικασιών. Ο τρόπος που τα στοιχεία αυτά συνδέονται μεταξύ τους, μπορεί να είναι χωρικός, με τη σύνδεση για παράδειγμα να αποτυπώνεται σε ένα χάρτη ή διανοητικός, μέσα από τη σύνδεση ιδεών. Το περιεχόμενο της σύνδεσης μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να είναι έκδηλο, ενώ σε κάποιες να πρέπει να αναζητηθεί.

Υπό το πρίσμα της θεωρίας των καθημερινών δραστηριοτήτων, όπου το έγκλημα, όπως επισημάνθηκε είναι απόρροια της διασταύρωσης δράστη, στόχου και απουσίας φύλακα, η θεωρία των εγκληματικών μοτίβων επιδιώκει να αποτυπώσει τον τρόπο με τον οποίο τα τρία αυτά στοιχεία συνδέονται, μέσα από την εξαγωγή κανόνων. Οικοδομώντας το εξηγητικό της σχήμα, πάνω στην σύνθεση των θέσεων των θεωριών της ορθολογικής επιλογής, αναφορικά με τη λήψη απόφασης του δράστη για την τέλεση εγκλημάτων σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο και των καθημερινών δραστηριοτήτων, για τον τρόπο που αναδύονται οι εγκληματικές ευκαιρίες μέσα από τη διασταύρωση των συστατικών του εγκληματικού συμβάντος, για τη θεωρία των εγκληματικών μοτίβων το έγκλημα προκύπτει εκεί όπου οι εγκληματικές ευκαιρίες συμπίπτουν με την «επίγνωση χώρου» (*“space awareness”*) των δραστών (Summers & Guerette, 2018, p.18).

Ο όρος επίγνωση χώρου αναφέρεται στον τρόπο που οι δράστες δομούν τη γνώση τους για τον χώρο μέσα από τις καθημερινές μετακινήσεις τους, για τις

δραστηριότητες τους, όπως άλλωστε συμβαίνει και στην περίπτωση των υπολοίπων ανθρώπων. Στο πλαίσιο της θεωρίας των εγκληματικών μοτίβων οι καθημερινές δραστηριότητες χαρακτηρίζονται ως κόμβοι δραστηριοτήτων (*“activity nodes”*, Brantingham & Brantingham, 2008, p.100) και μπορεί να είναι είτε νόμιμες, είτε παράνομες. Παράδειγμα νόμιμων δραστηριοτήτων αποτελούν η εργασία και η ψυχαγωγία, ενώ στην περίπτωση των παράνομων δραστηριοτήτων ο υποψήφιος δράστης μπορεί να διενεργεί χωρική διερεύνηση προκειμένου να εξοικειώσει τον εαυτό του με μια άγνωστη περιοχή, με την πρόθεση να διαπράξει εκεί ένα έγκλημα στο μέλλον. Έτσι, οι δράστες είναι περισσότερο πιθανό να διαπράξουν εγκλήματα σε σημεία, που γνωρίζουν και συχνάζουν, τόσο γιατί είναι περισσότερο σε θέση να γνωρίζουν για τις εγκληματικές ευκαιρίες όσο και γιατί η μεγαλύτερη εξοικείωση με τον χώρο, είναι απαραίτητη για τη μείωση του φόβου για το ρίσκο της σύλληψης. Εξίσου σημαντικός στην αναγνώριση εγκληματικών ευκαιριών είναι ο ρόλος του δικτύου, που μπορεί να διευρύνει σημαντικά την επίγνωση χώρου του δράστη.

Αν και οι κόμβοι δραστηριοτήτων είναι συγκεκριμένοι για κάθε άτομο, υπάρχουν και οι κοινοί κόμβοι, που αποτελούνται από σημεία οικεία σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού, όπως τα εμπορικά καταστήματα και τα πάρκα. Οι κόμβοι δραστηριοτήτων διακρίνονται επίσης σε κόμβους που παράγουν τις εγκληματικές ευκαιρίες και κόμβους που προσελκύουν το έγκλημα. Κατά την πρώτη περίπτωση, πρόκειται για σημεία που συγκεντρώνουν πιθανούς δράστες και θύματα, ενώ στη δεύτερη περίπτωση οι δράστες μετακινούνται σε ένα μέρος, όπως σε ένα γνωστό δρόμο διακίνησης ναρκωτικών, αποσκοπώντας στη διάπραξη εγκλήματος.

Τα εγκληματικά μοτίβα, χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη πολυπλοκότητα, η προσέγγιση ωστόσο του τρόπου δόμησης των ατομικών δραστηριοτήτων μπορεί να συμβάλει στην κατανόησή τους. Όπως επισημαίνουν οι Brantingham & Brantingham (2008, p.102), οι εξηγήσεις που διαμορφώνονται για τα ατομικά εγκληματικά μοτίβα δεν διαφέρουν από αυτές που αφορούν στις δραστηριότητες του γενικού πληθυσμού. Ειδικότερα, καθώς τα υποκείμενα μετακινούνται στον χώρο, εκτελώντας μια σειρά από δραστηριότητες, λαμβάνουν αποφάσεις που μέσα από τις συχνές επαναλήψεις κανονικοποιούνται, δημιουργώντας έτσι ένα αφηρημένο πρότυπο που καθοδηγεί τη συμπεριφορά. Στις περιπτώσεις των αποφάσεων για τη διάπραξη εγκλήματος, το αφηρημένο αυτό πρότυπο αφορά στο πρότυπο του εγκλήματος (*“crime template”*) (το ίδιο).

Σύμφωνα με τον τέταρτο κανόνα της θεωρίας των εγκληματικών μοτίβων η διάπραξη εγκλημάτων από ένα άτομο ή από ένα δίκτυο ατόμων προκύπτει όταν υπάρχει ένα πυροδοτικό γεγονός και μια διαδικασία μέσα από την οποία μπορεί να εντοπιστεί ένας στόχος ή ένα θύμα που προσιδιάζει στο εγκληματικό πρότυπο του δράστη (Brantingham & Brantingham, 2017, p.82). Υπ' αυτή την οπτική η χωροχρονική κίνηση των θυμάτων και των στόχων είναι παρόμοια με τα χωροχρονικά μοτίβα κίνησης των δραστών. Το εγκληματικό πρότυπο δεν είναι στατικό αλλά διαμορφώνεται και τροποποιείται στη βάση νέων εμπειριών. Οι νέες εγκληματικές πράξεις αλλάζουν τις πληροφορίες που έχουν προκύψει από τη συσσωρευμένη εμπειρία και τροποποιούν τις μελλοντικές ενέργειες. Έτσι, τα υπάρχοντα εγκληματικά πρότυπα ενισχύονται από την επιτυχή διάπραξη ενός εγκλήματος, ενώ οι επαναλαμβανόμενες αποτυχίες οδηγούν σε τροποποιήσεις του εγκληματικού προτύπου, αλλαγές ως προς το είδος του εγκλήματος ή και διακοπή της εγκληματικής δράσης.

Η θεωρία των εγκληματικών μοτίβων εντάσσει στο εξηγητικό πλαίσιο του εγκληματικού συμβάντος, τόσο παράγοντες που αναφέρονται στο ατομικό μικρο-επίπεδο ανάλυσης, όσο και μακρο-δομικούς και κοινωνιολογικούς παράγοντες. Υπό την οπτική των μακρο-παραγόντων τα εγκλήματα προκύπτουν στο πλαίσιο του αστικού υποβάθρου (*“urban backcloth”*) (Brantingham & Brantingham, 2008, p.87 · 2017, p.106). Το αστικό υπόβαθρο αναφέρεται στη μορφή της πόλης περιλαμβάνοντας τους δρόμους, τις χρήσεις της γης, τις οικονομικές δυνάμεις που καθοδηγούν την πόλη, τη θέση της πόλης στην ιεραρχία των πόλεων μιας χώρας, αλλά και την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των κατοίκων και των εργαζομένων. Τα βασικά αυτά συστατικά επηρεάζουν τα είδη των δραστηριοτήτων που θα δημιουργηθούν και την πιθανότητα συγκέντρωσης του εγκλήματος σε ορισμένες περιοχές.

4.2.6. Τα εγκλήματα βίας υπό το πρίσμα των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η βασική διάκριση της βίας, που επισημαίνεται στην βιβλιογραφία, αφορά στην εργαλειακή (συντελεστική) βία, που αναφέρεται σε μια προσχεδιασμένη συμπεριφορά και στην αντιδραστική, που έχει παρορμητικό χαρακτήρα. Στο πλαίσιο των προσεγγίσεων της ορθολογικής επιλογής, όλες οι πράξεις βίας, εξαιρουμένων των εξαιρετικών περιπτώσεων, όπως της ψυχοπαθολογίας, είναι

εργαλειακού χαρακτήρα. Κάτω από τη σκοπιά των εν λόγω προσεγγίσεων, η έννοια της αντιδραστικής βίας καθίσταται προβληματική. Όπως αναφέρει ο Marcus Felson (2015, p. 129) τα κίνητρα που υποκινούν μια πράξη που υποδηλώνει αντιδραστική βία, όπως η επίθεση, δεν υπογραμμίζονται από μια κοινή βάση, αλλά εμφανίζουν σημαντική διαφοροποίηση. Πρόκειται δε, για κίνητρα που μπορεί να ταυτίζονται με την αποκόμιση οφέλους από τον δράστη, το οποίο δεν αφορά σε υλικές απολαβές, αλλά στην επικράτηση, την εκδίκηση ή ακόμη και την αποκατάσταση της αυτοεικόνας. Υπό την οπτική του Felson, η αποκόμιση οφέλους αλλά και το πλήθος των κινήτρων που μπορεί να πυροδοτεί μια τέτοια πράξη, θέτει υπό αμφισβήτηση την ύπαρξη μιας ενιαίας οντότητας που να συνιστά την αντιδραστική βία.

Παράλληλα, όπως επισημαίνει Eisner (2009, p. 44), αν και υπάρχει πληθώρα ερευνών που εξετάζουν τη βία ως ατομική παθολογία, σημειώνοντας μεγάλη πρόοδο στην αναγνώριση γενετικών, νευροβιολογικών, ιδιοσυγκρασιακών και οικογενειακών παραγόντων, τα ευρήματα αυτά δεν μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για μια γενική θεωρία της βίας (*“general theory of violence”*), που η εξηγητική της αξία θα εκτείνεται σε μια σειρά φαινομένων. Αντιθέτως, μια θεωρία της βίας θα πρέπει να αναζητά τις ευρύτερες χρήσεις της βίας στα μοτίβα αλληλεπιδράσεων που συγκροτούν την ανθρώπινη κοινωνία, προσεγγίζοντας την παθολογική βία, ως μια ειδική περίπτωση σε ένα τέτοιο πλαίσιο (το ίδιο).

Υπό αυτή την οπτική, η βία αποτελεί ένα εργαλείο για την ικανοποίηση συγκεκριμένων στόχων. Εξετάζοντας τη βία ως μια προσαρμοστική στρατηγική δράσης στο πλαίσιο της εξελικτικής θεωρίας, η προσέγγιση του Eisner εκκινεί από τις ανταμοιβές που προσδοκά το άτομο να αποκομίσει με την άσκηση βίας. Κατά τον ίδιο ο μηχανισμός της ανταμοιβής (*“reward mechanism”*), βρίσκεται στη βάση εξαιρετικά διαφοροποιημένων φαινομένων όπως η ενδοοικογενειακή βία, η βία μεταξύ συμμοριών και η γενοκτονία (Karstedt & Eisner, 2009, p.6).

Παρομοίως, ο Richard Felson (2009, p.27) προσεγγίζει την επιθετικότητα ως εργαλειακή συμπεριφορά, ακόμη και όταν εκδηλώνεται υπό το κράτος του συναισθήματος του θυμού. Για τον Felson το κίνητρο για πρόκληση βλάβης στους άλλους σχετίζεται με βασικές ανθρώπινες επιθυμίες (το ίδιο). Υπ’ αυτό το πρίσμα, η βίαιη συμπεριφορά μπορεί να εξηγηθεί μέσα από τον βασικό μηχανισμό λήψης απόφασης που υπαγορεύει κάθε άλλη ανθρώπινη συμπεριφορά και αναφέρεται στη στάθμιση κόστους οφέλους. Η επιλογή της βίαιης πράξης, όπως σε κάθε άλλη περίπτωση, βασίζεται στη μεγιστοποίηση του οφέλους και στην ελαχιστοποίηση του

κόστους (Collins & Loughran, 2017, p.2). Έτσι, η βίαιη πράξη, μπορεί να αποτελεί μια μέθοδο εκδίκησης ή υποταγής των άλλων ή ακόμη και έναν τρόπο αναζήτησης έντονων συγκινήσεων. Γενικότερα, τα οφέλη της βίας, όπως και για κάθε άλλη συμπεριφορά, αναφέρονται στην ικανοποίηση συνηθισμένων ανθρώπινων κινήτρων όπως η επιθυμία για σεξουαλική ικανοποίηση, η αυτονομία, η εκδίκηση, ο έλεγχος, η μείωση της έντασης, ο θαυμασμός, τα υλικά αγαθά κ.ο.κ (Cornish, & Clark, 2008, p. 25). Αντίθετα, τα κόστη, κατά τον Richard Felson (2015, p.71) περιλαμβάνουν τις εξωτερικές συνέπειες όπως την ποινή σε περίπτωση καταδίκης και τις εσωτερικές, όπως τις τύψεις, που μπορεί να προκληθούν στον δράστη μετά τη βίαιη πράξη.

Όπως έχει ήδη προαναφερθεί, αν και ο ορθολογισμός είναι βασικό συστατικό της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, η θεωρία υιοθετεί την έννοια της οριοθετημένης λογικής, κατά την οποία η διαδικασία της λήψης απόφασης επηρεάζεται από τις ειδικές συνθήκες, καθώς και τις ιδιαίτερες δεξιότητες και την εμπειρία του δράστη. Κάτω από αυτή τη σκοπιά, η επιθετικότητα και η βία, προκύπτουν από μια διαδικασία λήψης απόφασης, που περιορίζεται σημαντικά από τα χαρακτηριστικά των δραστών και των συνθηκών.

Πέραν της διαδικασίας λήψης απόφασης του δράστη, η διάσταση του χώρου αποτελεί επίσης ένα κομβικό ζήτημα για την περιβαλλοντική εγκληματολογία. Ο χώρος εξετάζεται τόσο μέσα από τον τόπο τέλεσης του εγκλήματος, υπό την οπτική της επιλογής του δράστη όσο και μέσα από την υψηλή συγκέντρωση βίαιης εγκληματικότητας σε συγκεκριμένες περιοχές.

Αναφορικά με τον χώρο τέλεσης, σύμφωνα με τη θεωρία των εγκληματικών μοτίβων το βίαιο έγκλημα προκύπτει σε μέρη που εμπίπτουν στην επίγνωση χώρου του δράστη, όπως αυτή διαμορφώνεται από τις καθημερινές του δραστηριότητες, το δίκτυο των μετακινήσεων που χρησιμοποιεί αλλά και το κοινωνικό του δίκτυο. Το είδος του βίαιου εγκλήματος προσδιορίζει και τις επιλογές του τόπου τέλεσης. Στις περιπτώσεις των βίαιων εγκλημάτων που ενέχουν το στοιχείο του προσχεδιασμού, σε μια απόπειρα ελαχιστοποίησης των κινδύνων, οι δράστες τείνουν να επιλέγουν τον τόπο διάπραξης στη βάση της απουσίας επιτήρησης, είτε από τον επίσημο, είτε από τον άτυπο κοινωνικό έλεγχο καθώς και της ύπαρξης σημείων διαφυγής (Summers & Johnson, 2017, p.399). Ωστόσο, ακόμη και στις περιπτώσεις των βίαιων εγκλημάτων που προκύπτουν στο πλαίσιο της παρόρμησης, η γνώση του χώρου αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την τέλεση του εγκλήματος. Στις περιπτώσεις αυτές, ακόμη και αν και δεν υφίσταται προσχεδιασμός και αναζήτηση του τόπου διάπραξης από τον δράστη, το

βίαιο έγκλημα συντελείται εντός των χώρων όπου οι δραστηριότητες του δράστη διασταυρώνονται με τις δραστηριότητες του θύματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ορισμένα είδη βίαιων εγκλημάτων, όπως επισημαίνει ο Marcus Felson (2015, p.128) προκύπτουν στο πλαίσιο των καθημερινών δραστηριοτήτων.

Ως προς τη συγκέντρωση της βίαιης εγκληματικότητας στον χώρο, υπό το πρίσμα της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, ακόμη και σε επίπεδο γειτονιάς εντοπίζονται διακυμάνσεις, πράγμα που απαιτεί την εστίαση σε ακόμη μικρότερες μονάδες ανάλυσης. Έτσι, αντίθετα με τις θεωρίες της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, όπου αντικείμενο εξέτασης αποτελεί η γειτονιά, οι θεωρίες της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας εστιάζουν στα τμήματα δρόμων (*“street segments”*) (Schnell, Grossman & Braga, 2019). Στο πλαίσιο αυτό, η ερευνητική εμπειρία καταδεικνύει μια σταθερή στον χρόνο, συγκέντρωση της εγκληματικότητας του δρόμου σε συγκεκριμένα τμήματα δρόμων. Η υψηλή αυτή συγκέντρωση αποδίδεται σε σημαντικό βαθμό στα χαρακτηριστικά που εμφανίζουν τα εν λόγω σημεία, με έμφαση στον προεξάρχοντα ρόλο της απουσίας κοινωνικού ελέγχου, τα οποία σύμφωνα με τη θεωρία των εγκληματικών μοτίβων δομούνται στη βάση του υποβάθρου της πόλης.

Κεφάλαιο 5. Συμπεράσματα της θεωρητικής έρευνας

Μέσα από την εξέταση των δυο βασικών προσεγγίσεων, της Κλασικής Σχολής, που επικεντρώνεται στο έγκλημα και της Ιταλικής Θετικής Σχολής, που μεταφέρει την εστία της προσοχής στον δράστη, η πρώτη φάση της βιβλιογραφικής έρευνας πραγματεύεται το βασικό δίλλημα, μεταξύ ντετερμινισμού και ελευθερίας της βούλησης, που αποτελεί ένα κεντρικό, αλλά παραμελημένο ζήτημα στις εγκληματολογικές εργασίες (Schafer, 1977, p.67· Vold & Bernard, 1986 στο Wright, 1995, p.8), αλλά και μείζων ζήτημα στις περιπτώσεις διάπραξης ενός βίαιου εγκλήματος.

Στο πλαίσιο αυτό, ακολούθως αναλύονται οι απόπειρες γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ των δυο, που αναπτύσσονται από τη Σχολή του κοινωνικού περιβάλλοντος, που επιχειρεί να φέρει πιο κοντά την αρχή της αιτιοκρατίας με το δόγμα της ελευθερίας της βούλησης. Από την ανάλυση, αναδεικνύεται η φυσική εξέλιξη της εγκληματολογικής σκέψης προς μια συνθετική προοπτική. Το εν λόγω δίλλημα, καθώς και οι σχετικές απόπειρες σύνθεσης διατρέχουν την πραγματοποιηθείσα βιβλιογραφική επισκόπηση.

Στη δεύτερη φάση της έρευνας πραγματοποιείται η εξέταση των βασικών, ως προς την επίδρασή τους στην εγκληματολογική σκέψη, θέσεων των ψυχολογικών προσεγγίσεων για τη διαμόρφωση της εγκληματικής συμπεριφοράς, της βίας και της επιθετικότητας, ακολουθώντας μια ιστορική αναδρομή. Η εξέλιξη των θεωριών αναδεικνύει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τους παράγοντες που έδρασαν κατά το παρελθόν του δράστη, όπως υπαγορεύεται από τις ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις και τις θεωρίες της εγκληματικής προσωπικότητας, στους άμεσους παράγοντες που δρουν κατά την περίοδο τέλεσης της πράξης και αναφέρονται στις γνωστικές διεργασίες του δράστη. Ειδικά για την περίπτωση των δραστών εγκλημάτων βίας, οι φίλοι εγκληματικές πεποιθήσεις, τα σχήματα βίας, τα γνωστικά ελλείματα στην επεξεργασία της πληροφορίας και σε κεντρικής σημασίας συναισθήματα, καθώς και μια σειρά από διακριτά γνωστικά μοτίβα βρίσκονται όπως καταδεικνύει η έρευνα, ανάμεσα στους κρίσιμότερους παράγοντες, συγκροτώντας την συνθήκη της «ετοιμότητας για βία» (Andrews και Bonta, 2010, Palmer, 2014· Huesmann, 1988· Hare, 1980· Fontaine, 2012· Crick & Dodge, 1996· Anderson & Huesmann, 2003· Ross & Fabiano, 1985).

Βέβαια ο ρόλος των γνωστικών διεργασιών, έχει ήδη απασχολήσει την εγκληματολογική σκέψη από τις θεωρίες της κλινικής εγκληματολογίας, μέσα από τους μηχανισμούς του περάσματος στην πράξη. Υπό την οπτική της κλινικής εγκληματολογίας, το πέραςμα στην πράξη αποτελεί την τελευταία περίοδο εξέλιξης της πορείας του δράστη προς το έγκλημα, στην οποία πρωταγωνιστικός είναι ο ρόλος των ωθητικών και συγκρατητικών παραγόντων που συνθέτουν τις καταστάσεις, που εκτυλίσσεται το έγκλημα. Στο ίδιο πλαίσιο σκέψης, οι σύγχρονες εγκληματολογικές κατευθύνσεις, που διαμορφώνονται στη βάση της σύνθεσης των ψυχολογικών προσεγγίσεων, εστιάζουν στα δυναμικά χαρακτηριστικά του περάσματος στην πράξη, που συναρτώνται από ατομικούς και καταστασιακούς (“situational”) παράγοντες. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, στο πλαίσιο της παρούσης, το «πέραςμα στην πράξη» συγκεκριμενοποιείται ως η δυναμική διαδικασία που συντελείται κατά την βραχύχρονη περίοδο που προηγείται της εγκληματικής πράξης. Παράλληλα, αναδεικνύεται η ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης των άμεσων παραγόντων που έχουν βαρύνουσα σημασία στην τέλεση της πράξης.

Για τις προσεγγίσεις της εγκληματολογικής ψυχολογίας, που αναπτύσσονται κάτω από μια συνθετική προοπτική (Wortley, 2010), το εξηγητικό πλαίσιο που προτείνει κάθε μεμονωμένη ψυχολογική προσέγγιση, δεν επαρκεί για να καλύψει την πολυπλοκότητα, που απορρέει από το εύρος των αλληλεπιδράσεων των παραγόντων, που συντελούν στην τέλεση της εγκληματικής πράξης. Μάλιστα, η εξειδίκευση που προκύπτει από την εστίαση της κάθε θεωρίας σε μια περιοχή, οδηγεί σε μια μάλλον αποσπασματική εικόνα, της περίπλοκης αυτής πορείας που διανύει το άτομο προς το έγκλημα.

Στην τρίτη φάση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης εξετάστηκαν οι περιβαλλοντικές εγκληματολογικές προσεγγίσεις, υπό το πρίσμα της «κοινωνιοχωρικής εγκληματολογίας» (“socio-spatial criminology”) (Bottoms, 2012). Ακολουθώντας την πορεία μελέτης του πεδίου, που χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση από τις μεγαλύτερες στις μικρότερες μονάδες ανάλυσης του χώρου, η εξέταση επιμερίστηκε σε δυο μέρη. Το πρώτο μέρος εστίασε στις οικολογικές και πολιτισμικές προσεγγίσεις της εγκληματικότητας, ενώ το δεύτερο στις προσεγγίσεις που άπτονται των εγκληματικών συμβάντων.

Ως προς τα συμπεράσματα της τρίτης φάσης, στο πλαίσιο των οικολογικών προσεγγίσεων, οι παράγοντες του περάσματος στην πράξη διερευνώνται στη βάση της σύνδεσης των κοινωνικών και γεωγραφικών χαρακτηριστικών που συνθέτουν το

περιβάλλον του δράστη. Η τοπική κοινότητα είναι άμεσα συνυφασμένη με τις διαδικασίες ανάπτυξης της πόλης, που προσδιορίζουν τον τρόπο ζωής των κατοίκων. Στις υποβαθμισμένες περιοχές, όπου επικρατεί αποδιοργάνωση, που ισοδυναμεί με διάλυση του κοινωνικού ιστού, το έγκλημα αποτελεί ένα μέσο επίτευξης οικονομικών στόχων ή αποκατάστασης της κοινωνικής θέσης των νέων. Πρόκειται για μια «παράδοση» που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά και μαθαίνεται στους νέους, τόσο ως προς τις τεχνικές όσο και ως προς τις στάσεις απέναντι στο έγκλημα, μέσα από τον συγχρωτισμό τους με εγκληματικές ομάδες. Έτσι, ο δράστης δεν θεωρείται απροσάρμοστος ή διαφορετικός, αλλά προσαρμοσμένος στο ιδιαίτερο πλαίσιο, στο οποίο έχει κοινωνικοποιηθεί. Υπ' αυτή την οπτική υιοθετείται μια ορθολογική προσέγγιση του δράστη, που κυριαρχεί στο σύνολο των κοινωνιοχωρικών προσεγγίσεων.

Ο ορθολογικός δράστης διέπει τις θέσεις του Sutherland, που διαμορφώνει τη θεωρία του, για τον διαφορικό συγχρωτισμό στη βάση των αρχών της κοινωνικής μάθησης. Κατά τον ίδιο, το έγκλημα μαθαίνεται στα πλαίσια των συναναστροφών με αντικοινωνικές επαφές και εγκληματικές ομάδες. Κατά τη διαδικασία της εκμάθησης, αποκτώνται τόσο οι τεχνικές, όσο και οι κατευθύνσεις των κινήτρων, οι εκλογικεύσεις και οι στάσεις που υπαγορεύουν την εν λόγω συμπεριφορά (Sutherland, 1947). Η διερεύνηση των ειδικών αυτών στάσεων, αποτελεί επίσης ένα σημείο που δεν έχει λάβει προσοχή από την εγκληματολογική έρευνα (Maruna & Copes, 2005) και ομοιάζει με τις φιλο εγκληματικές πεποιθήσεις, που αναδείχτηκαν από την προηγηθείσα φάση.

Από την παράλληλη ανάλυση των οικολογικών και των πολιτισμικών προσεγγίσεων αναδεικνύονται και αντιπαραβάλλονται οι δυο βασικές θέσεις για τη συγκρότηση της κοινωνικής δομής, σε ένα συναινετικό ή συγκρουσιακό πρότυπο. Οι Park και Burges, επηρεασμένοι από την ντρυρκαιμική προοπτική, τεκμηριώνουν την έννοια της κοινωνικής αποδιοργάνωσης στη βάση ενός συναινετικού προτύπου. Για τη θεωρία της πολιτισμικής σύγκρουσης του Sellin, οι κανόνες διαμορφώνονται σε ένα συγκρουσιακό πρότυπο. Στην περίπτωση της Σχολής του Σικάγου το πέρασμα στην πράξη αποτελεί απόρροια της ανικανότητας της κοινότητας να εκφράσει και να ικανοποιήσει τις κοινές αξίες μεταξύ των μελών της, ενώ στην περίπτωση των υποπολιτισμικών θεωριών συνδέεται με την ποικιλομορφία στο περιεχόμενο των αξιών ως προς τον ορισμό του ηθικά σωστού, ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας (Sampson, 1987, p. 100).

Η υιοθέτηση βίαιων συμπεριφορών αποτελεί κεντρικό θέμα στις υποπολιτισμικές προσεγγίσεις. Από την επισκόπηση των σύγχρονων πολιτισμικών θεωριών, που εστιάζουν στη μεταβλητή του χώρου, η βία προσεγγίζεται ως πολιτισμική προσαρμογή στις συνθήκες αστεακής υποβάθμισης. Προβάλλεται έτσι μια νέα οπτική που αποτελεί ένα σημείο σύνθεσης του χώρου, με τον τρόπο που έχει διαμορφωθεί από τις ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις, με την βίαη ατομική δράση. Σε αντίθεση με τους θεωρητικούς της υποκοουλτούρας, όπου η βία είναι απόρροια της συμμόρφωσης σε ένα πλέγμα αξιών αντίθετο προς τις συμβατικές αξίες, για τις σύγχρονες θεωρήσεις που υιοθετούν μια πολιτισμική προσέγγιση, ακόμη και η ακραία κοινωνική απομόνωση, δεν ισοδυναμεί με πολιτισμική απομόνωση και ενσωμάτωση ενός αντιτιθέμενου αξιακού συστήματος. (Kirk & Papachristos, 2011, p. 1192 · Kubrin, 2017, p.207). Σε μάρκο επίπεδο η βία ως πολιτισμική προσαρμογή εκφράζεται μέσα από την έννοια των Kirk & Papachristos (2011) για τον νομικό κυνισμό και σε μικρο επίπεδο μέσα από την έννοια του κώδικα του δρόμου του Anderson (1998).

Ακολουθώντας εξετάζεται το εγκληματικό συμβάν, αντικείμενο μελέτης της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, που επίσης αποτελεί μια συνθετική προσέγγιση, καθώς γίνεται αντιληπτό ως η διασταύρωση του δράστη, του θύματος ή στόχου και του νόμου, σε δεδομένο χώρο και χρόνο (Brantingham & Brantingham, 1981). Υπό την οπτική της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας και ειδικότερα της θεωρίας των καθημερινών δραστηριοτήτων, που ομοίως με τους ερευνητές της Σχολής του Σικάγου, αντλεί από τις έννοιες της οικολογίας, το έγκλημα προκύπτει στο πλαίσιο των εγκληματικών ευκαιριών. Κεντρικός εδώ είναι ο ρόλος του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, που στο πλαίσιο της παρούσης έχει αναλυθεί από διάφορες οπτικές, που περιλαμβάνουν τις έννοιες των κοινωνικών δεσμών, του κοινωνικού κεφαλαίου και της συλλογικής αποτελεσματικότητας. Βέβαια η σύνδεση της εγκληματικής ευκαιρίας με τις ανωτέρω έννοιες των οικολογικών προσεγγίσεων, παραδόξως, αποτελεί επίσης ένα κενό που διαπιστώνεται στη βιβλιογραφία (Bottoms, 2007).

Οι θεωρίες της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας προσεγγίζουν τον δράστη μέσα από την προοπτική της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, που στηριζόμενη στις αρχές της κλασικής σχολής, υποστηρίζει ότι η διαδικασία λήψης απόφασης για το πέρασμα στην πράξη διαμορφώνεται στη βάση υπολογισμών κόστους και οφέλους. Στο πλαίσιο αυτό, τα εγκλήματα βίας εξηγούνται μέσα από τον κεντρικό ρόλο της βίας ως μέσου ικανοποίησης συνηθισμένων, βασικών ανθρώπινων αναγκών. Υπό την οπτική της οριοθετημένης λογικής, που υιοθετείται από τη θεωρία, η βία προκύπτει

μέσω μιας διαδικασίας λήψης απόφασης που περιλαμβάνει τη στάθμιση ρίσκων και ανταμοιβών, ωστόσο περιορίζεται σημαντικά από τα χαρακτηριστικών των δραστών και των συνθηκών.

Ως προς τους καταστασιακούς παράγοντες που δρουν κατά την επιλογή της τέλεσης κάθε εγκλήματος, αναγνωρίζονται δυο κατηγορίες παραγόντων, αυτοί που λειτουργούν παρακινητικά για την τέλεση ενός εγκλήματος και αυτοί που διευκολύνουν. Επισημαίνεται επίσης ότι η επίδραση των καταστασιακών παραγόντων ποικίλει ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του υποψήφιου δράστη. Πέραν της κατηγοριοποίησης των καταστασιακών παραγόντων σε παράγοντες που πυροδοτούν και παράγοντες που διευκολύνουν το πέρασμα στην πράξη, παρέχοντας τις ευκαιρίες, στη βιβλιογραφία εξετάζεται ειδικότερα η επίδραση των στοιχείων που συνθέτουν την εγκληματική πράξη στη λήψη απόφασης του δράστη. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερη προσοχή έχουν λάβει τα χαρακτηριστικά του θύματος και της τοποθεσίας, ο ρόλος του άτυπου και του επίσημου κοινωνικού ελέγχου καθώς και των συνεργών. Ωστόσο, τα εν λόγω στοιχεία έχουν διερευνηθεί ξεχωριστά χωρίς να υπάρχει ένα μοντέλο, που να συνθέτει τον δράστη με τα στοιχεία που συναποτελούν το εγκληματικό συμβάν.

Συστηματικά, καθώς φαίνεται προκύπτει η ανάγκη δημιουργίας σχημάτων, που να περιλαμβάνουν όσο το δυνατόν περισσότερες πλευρές της διαδικασίας του περάσματος στην πράξη. Είναι γνωστή άλλωστε η Γεωμετρική αλληγορία Mendes Correea που χρησιμοποιεί ο Pinatel για να απεικονίσει τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν την εγκληματική πράξη, τοποθετώντας τους κοινωνικούς και βιολογικούς παράγοντες στην περιφέρεια της βάσης και στο κέντρο την προσωπικότητα, που συνδέεται με την εγκληματική πράξη, μέσω της προεγκληματικής κατάστασης (Φαρσεδάκης, 1990).

Η παρούσα βιβλιογραφική έρευνα αναδεικνύει τον ρόλο και την ανάγκη μιας συνθετικής προσέγγισης, η οποία επιτάσσει τη μελέτη θεωρητικών υποθέσεων, από διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, στην εγκληματολογία για μια ολιστική προσέγγιση της διαδικασίας του περάσματος στην πράξη. Η ανάγκη για σύνθεση γίνεται εμφανέστερη αναφορικά με τα εγκλήματα βίας, που στο πλαίσιο μιας δυναμικής προοπτικής της διαδικασίας του περάσματος στην πράξη, οφείλει να συμπεριλαμβάνει τη σύνδεση του δράστη, σε επίπεδο προσωπικότητας και συνθηκών ζωής με την προ εγκληματική κατάσταση.

Β' Μέρος: Εμπειρική διερεύνηση

Κεφάλαιο 6. Αντικείμενο και μεθοδολογία της έρευνας

6.1.Εισαγωγή

Υπό το πρίσμα μιας ποιοτικής προσέγγισης, η παρούσα έρευνα εξετάζει 30 «Πρακτικά και Αποφάσεις», που αντλήθηκαν κατόπιν υποβολής σχετικού αιτήματος στο Μικτό Ορκωτό Εφετείο Αθηνών. Ο εντοπισμός και η συλλογή του ερευνητικού υλικού διεξήχθη τη χρονική περίοδο Ιανουάριος-Μάρτιος του 2022. Για τον εντοπισμό του υλικού πραγματοποιήθηκε αναζήτηση της εθνικής νομολογίας σε διαδικτυακή τράπεζα νομικών πληροφοριών, μέσα από μια διαδικασία τεσσάρων σταδίων. Η επιλογή έγινε στη βάση της καταλληλότητας του υλικού σε σχέση με τους στόχους της έρευνας. Το υλικό συλλέχθηκε, σε ανωνυμοποιημένη μορφή σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του Εφετείου για τη χορήγηση άδειας. Η παράδοση του υλικού διενεργήθηκε από τα αρμόδια Τμήματα Αρχείων του Εφετείου Αθηνών, σε δυο φάσεις.

Το ερευνητικό υλικό, αποτελείται από αποφάσεις που δημοσιεύτηκαν κατά την πενταετία 2013-2018. Σύμφωνα με τον ερευνητικό σχεδιασμό, τα τεκμήρια, περιλαμβάνουν υποθέσεις ανθρωποκτονιών (τετελεσμένων ή αποπειρών), ληστειών και βιασμών (τετελεσμένων ή αποπειρών). Τα δικαζόμενα εγκλήματα διαπράχθηκαν κατά τη δεκαετία 2004-2013. Για την ποιοτική ανάλυση του ερευνητικού υλικού ακολουθήθηκε η διαδικασία της θεματικής ανάλυσης (Braun & Clarke, 2006). Καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας τηρήθηκαν οι κανόνες δεοντολογίας που ορίζονται από την ελληνική νομοθεσία και την εγκληματολογική έρευνα (Ζαραφωνίτου & Τσίγκανου, 2020).

6.2.Ερευνητική προσέγγιση

Η απόφαση για την επιλογή του τύπου της έρευνας, που θα εφαρμοστεί σε κάθε ερευνητικό εγχείρημα, είναι συνάρτηση του αντικειμένου και των σκοπών του, ενώ ως καταλληλότερος τρόπος για την επιδίωξη των σκοπών της παρούσας έρευνας, θεωρήθηκε η εφαρμογή μιας ποιοτικής προσέγγισης.

6.2.1. Η ποιοτική έρευνα

Η οριοθέτηση της ποιοτικής έρευνας αποτελεί ένα πολύπλοκο ζήτημα, για το οποίο συχνά υπάρχουν συγχύσεις (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ. 12 · Merriam, 2009, p.5). Οι απόπειρες οριοθέτησης του πεδίου, που συναντώνται στα σχετικά εγχειρίδια εφαρμόζουν μια ποικιλία στρατηγικών. Συχνά, η εννοιολόγηση της ποιοτικής έρευνας, επιχειρείται μέσα από την καταγραφή των βασικών χαρακτηριστικών της. Κατά τον Yin (2011, pp.7-9) η ποιοτική έρευνα, αποτελεί ένα ιδιαίτερα ευρύ και πολύπλευρο πεδίο, που συγκεντρώνει πέντε βασικά στοιχεία: (i) μελετά το βίωμα των ανθρώπων μέσα από τις συνθήκες της καθημερινής ζωής, όπως αυτές αποτυπώνονται στις αλληλεπιδράσεις ή σε διάφορες καταγραφές, (ii) επιδιώκει να εκφράσει τις απόψεις των συμμετεχόντων και υπ' αυτό το πρίσμα η ένταξη αποκλινουσών περιπτώσεων, αποκτά ιδιαίτερο νόημα (Τσιώλης, 2013, σ. 3), (iii) επιχειρεί να προσεγγίσει τις περιβαλλοντικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαβιούν τα υποκείμενα μελέτης, (iv) εισφέρει στην κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς με την εισαγωγή νέων εννοιών, (v) αξιοποιεί πολλαπλές πηγές δεδομένων.

Σύμφωνα με την Merriam (2009, p.5), το αντικείμενο της ποιοτικής έρευνας μπορεί να γίνει κατανοητό μέσα από τέσσερα χαρακτηριστικά: (i) η κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου διεξάγεται μέσω της ιδιαίτερης οπτικής, που εξάγεται από την ανάλυση. Πρόκειται για μια ημική ή αλλιώς «εκ των έσω» προσέγγιση, (ii) ο ερευνητής υιοθετεί έναν ενεργό ρόλο κατά τη συλλογή και ανάλυση του υλικού, (iii) συντελείται μια μετάβαση από την παρατήρηση και κατανόηση του πεδίου στο χτίσιμο της θεωρίας, (iv) το προϊόν που αναδύεται από την ποιοτική ανάλυση είναι πλούσιο σε περιγραφές, συμπεριλαμβάνοντας αποσπάσματα από τα γραπτά τεκμήρια, σημειώσεις από το πεδίο κ.τλ.

Συμπληρωματικά, για τους Miles, Huberman & Saldaña (2014, p.29) ανάμεσα στα κοινά χαρακτηριστικά που προκύπτουν από τις εφαρμογές της ποιοτικής έρευνας, εντοπίζονται η δημιουργία μιας ολιστικής προσέγγισης για το υπό μελέτη φαινόμενο, η δυνατότητα για ενεργό εμπλοκή των συμμετεχόντων στην ανάλυση του υλικού, μέσα από την αναθεώρηση των αναδυόμενων θεμάτων και η επιλογή συγκεκριμένων ερμηνειών, από την πληθώρα των ερμηνειών που μπορεί να προκύπτουν από την ανάλυση, στην βάση θεωρητικών ή άλλων κριτηρίων.

Μια ακόμη στρατηγική που εφαρμόζεται συνήθως, αφορά στην οριοθέτηση της ποιοτικής έρευνας στη βάση των στοιχείων που τη διακρίνουν από την ποσοτική (Πουρκός, 2010, στο Ίσαρη και Πουρκός, 2015, σ. 13). Στο πλαίσιο αυτό και υπό την οπτική της μεθοδολογίας της έρευνας, η ποιοτική έρευνα σε αντίθεση με την ποσοτική, που στηρίζεται στην μέθοδο της παραγωγής, μετασχηματίζοντας τις θεωρητικές υποθέσεις σε εμπειρικές απολήξεις, αξιοποιεί την μέθοδο της επαγωγής (Τσιώλης, 2013, σ. 2 · Κυριαζή, 2011, σ.47 · Patton, 2002, p.56). Κατά τη διαδικασία της επαγωγής το γενικό συμπεραίνεται από το μερικό, συντελώντας στη δημιουργία θεωρητικών προτάσεων (Ζαραφονίτου, 2004, σ.23). Ως προς τον ερευνητικό σχεδιασμό, βασικό χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας είναι η ευελιξία, σε αντίθεση με την ποσοτική που εφαρμόζει ένα αυστηρά προσχεδιασμένο ερευνητικό πρωτόκολλο (Τσιώλης, 2013 · Τσιώλης, 2015 · Κυριαζή, 2011 · Ίσαρη και Πουρκός, 2015).

Διαφορές επισημαίνονται επίσης στα δεδομένα και στους τρόπους συλλογής δεδομένων που αξιοποιεί η κάθε προσέγγιση. Ο Patton (2002, p.14) συστηματοποιεί τους τρόπους συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα σε τρεις κατηγορίες, που αποτελούνται από τη συνέντευξη, την άμεση παρατήρηση και τα γραπτά τεκμήρια. Η τεχνική που έχει ταυτιστεί περισσότερο με την κοινωνική έρευνα (Κυριαζή, 2011, σ.243) και αποτελεί την αντιπροσωπευτικότερη μορφή παρατήρησης είναι η συμμετοχική παρατήρηση (Ζαραφονίτου, 2004, σ.22), η οποία εφαρμόζεται συνήθως συμπληρωματικά με άλλες μεθόδους. Η συμμετοχική παρατήρηση εφαρμόζεται αποσκοπώντας στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων καθώς διαδραματίζονται στο φυσικό τους περιβάλλον (Κυριαζή, 2011, σ.244), ενώ λόγω των χαρακτηριστικών της ευνότητα δεν μπορεί να αξιοποιηθεί για τη μελέτη του περάσματος στην εγκληματική πράξη, στο πλαίσιο της εγκληματολογικής έρευνας (Ζαραφονίτου, 2004, σ.22). Από την άλλη, η εμπειρική εγκληματολογική έρευνα χρησιμοποιεί ευρέως την μέθοδο της έμμεσης παρατήρησης, αξιοποιώντας γραπτά και πολιτισμικά τεκμήρια (το ίδιο).

6.2.2. Κριτήρια αξιολόγησης της ποιοτικής έρευνας

Εύλογα τα κριτήρια αξιολόγησης της ποιοτικής έρευνας ποικίλουν ανάλογα με τον τύπο της προσέγγισης που εφαρμόζεται (Merriam, 2009, p.211). Παράλληλα, στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, τα κριτήρια αξιοπιστίας και εγκυρότητας της έρευνας προσδιορίζονται και γίνονται κατανοητά με διαφορετικό τρόπο (Ίσαρη και Πουρκός,

2015, σ. 125). Κατά τον Yin (2011, p.19) κάθε ποιοτική προσέγγιση θα πρέπει να αξιολογείται στη βάση τριών κριτηρίων: (α) της διαφάνειας, που αναφέρεται στη λεπτομερή καταγραφή των διαδικασιών που ακολουθήθηκαν και των δεδομένων που αξιοποιήθηκαν για την εξαγωγή των πορισμάτων της έρευνας, επιτρέποντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη διενέργεια διεξοδικών ελέγχων, (β) της μεθοδικότητας, που αφορά στην τήρηση ισορροπιών μεταξύ της οργάνωσης και της ευελιξίας, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας και (γ) της σύνδεσης των πορισμάτων με το ερευνητικό υλικό.

Σύμφωνα με τον Patton (2002, p.555) η αξιοπιστία (“credibility”) της ποιοτικής έρευνας μπορεί να ενισχυθεί μέσω της χρήσης πολλαπλών μεθόδων, τεχνική που είναι γνωστή ως τριγωνοποίηση (“triangulation”). Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία, εφαρμόζονται τουλάχιστον τρεις διαφορετικοί δείκτες για τον έλεγχο της συνέπειας των ευρημάτων (Miles, Huberman & Saldaña, 2014, p.262) Η τριγωνοποίηση διακρίνεται σε τέσσερα είδη, που περιλαμβάνουν (Patton, 2002, p.556 · Merriam, 2009, p.p.217-219): (i) τριγωνοποίηση μεθόδων, η οποία συνίσταται στην αξιοποίηση διαφορετικών μεθόδων συλλογής των δεδομένων, για παράδειγμα συνεντεύξεις, παρατηρήσεις και γραπτά τεκμήρια, (ii) τριγωνοποίηση πηγών, που αφορά στην σύγκριση και στον έλεγχο δεδομένων, που προέκυψαν από τη χρήση της ίδιας μεθόδου αλλά από διαφορετικές πηγές, για παράδειγμα σε διαφορετικά στάδια εφαρμογής, από άλλους ερευνητές και σε διαφορετικό τόπο, (iii) τριγωνοποίηση ερευνητών, που αναφέρεται στην αναθεώρηση των πορισμάτων από μια ομάδα ερευνητών και (iv) τριγωνοποίηση θεωρίας/ προσέγγισης, που σχετίζεται με την ερμηνευτική προσέγγιση των δεδομένων υπό το πρίσμα διαφορετικών θεωρητικών υποθέσεων. Μέσω της τριγωνοποίησης είναι πιθανό να προκύψουν ασυνέπειες, οι οποίες ωστόσο δεν εκλαμβάνονται ως τρωτό σημείο, αλλά αξιοποιούνται για να εμπλουτίσουν την ανάλυση (Miles, Huberman & Saldaña, 2014, p.263 · Patton, 2002, p.556).

Άλλες στρατηγικές, που εφαρμόζονται για να ενισχύσουν την αξιοπιστία της έρευνας αφορούν στην αναζήτηση και αξιοποίηση της ανατροφοδότησης των συμμετεχόντων, καθώς και στην αναζήτηση δεδομένων που υποστηρίζουν εναλλακτικές ερμηνείες, από αυτές που εξήχθησαν από την ανάλυση (Merriam, 2009, p.p.217-219). Η εσωτερική στάση που τηρεί ο ερευνητής κατά τη διαδικασία της ανάλυσης, αποτελεί μια ακόμη στρατηγική. Επί της ουσίας πρόκειται για μια δεξιότητα του ερευνητή, που χαρακτηρίζεται ως αναστοχαστικότητα (“reflexivity” στο Ίσαρη και Πουρκός, 2015, σ. 126) και αφορά σε μια διαδικασία κατά την οποία ο ερευνητής

οφείλει όχι μόνο να είναι ενήμερος για τις προσωπικές του θέσεις, προκαταλήψεις και συναισθήματα αναφορικά με το υπό μελέτη φαινόμενο, αλλά και να πληροφορεί τους αναγνώστες σχετικά.

Μια άλλη στρατηγική, που αξιοποιείται στην ποιοτική έρευνα για την ενίσχυση της αξιοπιστίας των πορισμάτων, αφορά στη διαδικασία της εποπτείας (“peer review”) ή εξέτασης (“peer examination”) (Merriam, 2009, p.220). Πρόκειται για μια στρατηγική, που συναντάται συχνά κατά τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας στο πλαίσιο εκπόνησης διδακτορικής διατριβής και αφορά στη διαδικασία της παρακολούθησης της ανάλυσης του υλικού και ανάγνωσης και σχολιασμού των πορισμάτων από την επιβλέπουσα Καθηγήτρια/ επιβλέποντα Καθηγητή και τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής.

Ένα ακόμη βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση μιας έρευνας, αφορά στη δυνατότητα γενίκευσης των πορισμάτων της. Όπως επισημαίνει η Κυριαζή (2011, σ.276) ο μικρός όγκος των περιπτώσεων που συγκεντρώνουν οι ποιοτικές προσεγγίσεις, δεν μπορεί να συμβιβάζεται με την έννοια της γενίκευσης, που αξιοποιείται από το ποσοτικό μοντέλο. Υπ’ αυτή την οπτική, απαιτείται ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της «γενίκευσης» στη βάση των ειδικών χαρακτηριστικών της ποιοτικής έρευνας και ειδικότερα η αντικατάστασή της από την έννοια της «συμβατότητας» (το ίδιο). Εναλλακτικά της συμβατότητας συναντάται η έννοια της δυνατότητας μεταβίβασης των πορισμάτων (“transferability” στο Merriam, 2009, p.223 · Patton, 2002, p.555 · Βλ. «μεταφερσιμότητα» στο Ίσαρη και Πουρκός, 2015, σ. 126). Κάτω από την σκοπιά της συμβατότητας ή της δυνατότητας μεταβίβασης, εκείνο που αξιολογείται δεν είναι η γενίκευση των ερευνητικών συμπερασμάτων στο σύνολο του πληθυσμού, αλλά η εύρεση κοινών («συμβατών») στοιχείων ή αλλιώς ομοιοτήτων, που φέρει μια περίπτωση σε σχέση με τις άλλες, με άξονα τη δυνατότητα εφαρμογής των ερευνητικών πορισμάτων και σε άλλες καταστάσεις. Υπό την σκοπιά της δυνατότητας μεταβίβασης, η ευθύνη για την αξιοποίηση των πορισμάτων σε ομοειδείς περιπτώσεις, δεν βρίσκεται στον ερευνητή αλλά στον αναγνώστη, που καλείται να λάβει την απόφαση (Merriam, 2009, p.224). Η δυνατότητα μεταβίβασης των πορισμάτων της έρευνας, μπορεί να ενισχυθεί μέσω της λεπτομερούς περιγραφής του ερευνητικού υλικού, με τη διασφάλιση της μέγιστης δυνατής ποικιλομορφίας κατά τη συλλογή του υλικού και με τη χρήση πλούσιων και πυκνών περιγραφών κατά την έκθεση των αποτελεσμάτων (Merriam, 2009, p.227). Πέραν της δυνατότητας μεταβίβασης, μια ακόμη προσέγγιση της γενίκευσης στην

ποιοτική έρευνα, αφορά στη θεωρητική γενίκευση, που αντανακλά την αξιοποίηση των ευρημάτων για τη δημιουργία θεωρίας (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ. 126).

6.3. Σκοπός και αντικείμενο της έρευνας

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη δημιουργία μιας ολιστικής προσέγγισης του περάσματος στην εγκληματική πράξη, μέσα από την αξιοποίηση ατομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων. Ειδικότερα, επιχειρεί να αναπτύξει μια δυναμική θεώρηση του περάσματος στην πράξη, εστιάζοντας στη δράση των παραγόντων, που είναι παρόντες κατά τον χωρο-χρόνο τέλεσης της πράξης. Στο πλαίσιο αυτό, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων και ειδικότερα τις περιπτώσεις της ανθρωποκτονίας, της ληστείας και του βιασμού.

Καθώς η έρευνα επικεντρώνεται στην εμβάθυνση και κατανόηση του υπό μελέτη αντικειμένου, εφαρμόζει μια ποιοτική προσέγγιση. Όπως άλλωστε επισημαίνει η Κυριαζή (2011, σ.245), η ποιοτική έρευνα, σε αντίθεση με την ποσοτική δεν αποσκοπεί στον έλεγχο ή στην επαλήθευση μια προϋπάρχουσας θεωρίας, αλλά στην ανεύρεση εννοιών στη βάση των οποίων μπορεί να συγκροτηθεί η θεωρία.

Υπ' αυτό το πρίσμα, η έρευνα στοχεύει στην παράλληλη και σε βάθος εξέταση των άμεσων ατομικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων, που δρουν κατά το πέραςμα στην πράξη, μέσα από την ανάδειξη επαναλαμβανόμενων μοτίβων, κοινού νοηματικού περιεχομένου, ανάμεσα στις τρεις περιπτώσεις εγκλημάτων βίας, καθώς και την ανίχνευση των διαφοροποιήσεων που επισημαίνονται.

Περαιτέρω, μέσα από την αξιοποίηση των πορισμάτων της προηγούμενης βιβλιογραφικής επισκόπησης, επιδιώκει την ένταξη των θεμάτων, που θα αναδειχτούν σε ένα κοινό πλαίσιο, αποσκοπώντας στη συγκρότηση ενός ερμηνευτικού σχήματος, που θα βρίσκει εφαρμογή και στις τρεις περιπτώσεις.

6.4. Ερευνητικά ερωτήματα

Στην περίπτωση της ποιοτικής έρευνας, ο ερευνητικός σχεδιασμός χαρακτηρίζεται από μια διαρκή αλληλεπίδραση της θεωρίας με το πεδίο (Ισαρη και Πουρκός, 2015). Κατά την εφαρμογή μιας ποιοτικής προσέγγισης, οι έννοιες και οι ερευνητικές υποθέσεις, είναι υπό διαμόρφωση και οριοθετούνται με την πρόοδο και τη συστηματικοποίηση των δεδομένων της έρευνας. Οι θεωρητικές έννοιες αποτελούν μέσα ευαισθητοποίησης,

που έχουν ως σκοπό να καθοδηγήσουν τον ερευνητή στην ποιοτική ανάλυση των στοιχείων (Τσιώλης, 2015, σ.12· Κυριαζή, 2011, σ.51). Στο πλαίσιο αυτό, τα ερευνητικά ερωτήματα, διατυπώνονται με ανοιχτό και ευέλικτο τρόπο, επιτρέποντας την ανακάλυψη πτυχών, που ο ερευνητής δεν έχει συλλάβει.

Υπ' αυτή την οπτική τα ερευνητικά ερωτήματα, της παρούσης, διαμορφώθηκαν κατά τη φάση της θεματικής ανάλυσης του υλικού. Στη βάση των σκοπών της έρευνας, η ανάλυση κατά την αρχική της φάση, καθοδηγήθηκε από την αναζήτηση δυο κατηγοριών παραγόντων, που αφορούν σε ατομικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες.

I. Στο πλαίσιο διερεύνησης των ατομικών παραγόντων, τα ερευνητικά ερωτήματα που διαμορφώθηκαν από την ανάλυση αφορούν:

A. Στο υποκειμενικό βίωμα του δράστη και ειδικότερα (i) στις στάσεις του δράστη αναφορικά με την τέλεση της πράξης καθώς και (ii) στη συναισθηματική κατάσταση του δράστη κατά την τέλεση της πράξης.

B. Στα περιστατικά ζωής και στις συνθήκες διαβίωσης που αναδεικνύουν τις ειδικές συγκυρίες στη ζωή του δράστη.

II. Αντίστοιχα, στο πλαίσιο διερεύνησης των περιβαλλοντικών παραγόντων, τα ερευνητικά ερωτήματα που διαμορφώθηκαν από την ανάλυση αφορούν:

Γ. Στα στοιχεία που συναποτελούν το εγκληματικό συμβάν και ειδικότερα στα χαρακτηριστικά (i) του θύματος και (ii) του χωροχρονικού πλαισίου τέλεσης της πράξης.

Δ. Στο κοινωνικό περιβάλλον του δράστη και πιο συγκεκριμένα:

(i) Στην ένταξη του δράστη σε υποομάδες με διαφορετικό τρόπο ζωής και (ii) στις στάσεις των υποομάδων αυτών σε σχέση με τη βία.

(iii) Στις στάσεις των κοινωνικών υποσυνόλων στα οποία εντάσσεται ο δράστης, αναφορικά με τη βίαιη εγκληματική πράξη και το θύμα.

6.5.Μεθοδολογία της έρευνας

6.5.1. Το ερευνητικό υλικό.

Η επιλογή του ερευνητικού υλικού αποτελεί ένα κομβικό σημείο του ερευνητικού σχεδιασμού καθώς συναρτάται άμεσα με την ποιότητα των δεδομένων και κατ' επέκταση την ποιότητα των ερευνητικών πορισμάτων (Ισαρη και Πουρκός, 2015,

σ.80). Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, η επιλογή του ερευνητικού υλικού αποτελείται από τον προσδιορισμό των ειδικών μονάδων ανάλυσης και του συνολικού αριθμού αυτών, που θα συμπεριληφθούν στην έρευνα (Yin, 2011, p.87). Το ουσιαστικότερο κριτήριο για τη λήψη απόφασης ως προς το υπό εξέταση υλικό, είναι ο πλούτος της πληροφορίας (*“Information-Rich Cases”* στο Patton, 2002, p. 242), που μπορεί να αντληθεί από κάθε περίπτωση, επιτρέποντας την εις βάθος διερεύνηση του αντικειμένου. Κάτω από αυτή τη σκοπιά, η προσέγγιση που ακολουθείται για την επιλογή του ερευνητικού υλικού χαρακτηρίζεται από την ενεργή και σκόπιμη συμμετοχή του ερευνητή (Patton, 2002, p.230 · Ίσαρη και Πουρκός, 2015, σ.81).

Η διαδικασία επιλογής του υλικού αντανakλά με τον περισσότερο αντιπροσωπευτικό τρόπο τις διαφοροποιήσεις μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης (Patton 2002, p. 220). Σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα που αποσκοπώντας στη γενίκευση των πορισμάτων στον συνολικό πληθυσμό, εφαρμόζει μεθόδους κατά τις οποίες κάθε μονάδα του πληθυσμού έχει την ίδια πιθανότητα να επιλεγεί στο δείγμα, στην ποιοτική έρευνα για την επιλογή των συμμετεχόντων ή των τεκμηρίων εφαρμόζεται η προσέγγιση σκοπιμότητας (Κυριαζή, 2011, σ.107 · Ίσαρη και Πουρκός, 2015, σ.81). Πρόκειται για μια μέθοδο κατά την οποία ειδικές περιπτώσεις επιλέγονται σκοπίμως στη βάση της σημασίας της πληροφορίας που μπορούν να εισφέρουν στην έρευνα (Maxwell, 2008, p. 235).

Η διαδικασία ξεκινά με τον καθορισμό των κριτηρίων που κρίνονται σημαντικά, προκειμένου το υλικό να συμπεριληφθεί στην έρευνα (Merriam, 2009, p.77). Τα κριτήρια αντανakλούν τους σκοπούς της μελέτης και καθοδηγούν την αναγνώριση των πλούσιων σε περιεχόμενο περιπτώσεων (το ίδιο p.78). Στο πλαίσιο της προσέγγισης της σκοπιμότητας, ο Patton (το ίδιο p.p. 243-244 · Ίσαρη και Πουρκός, 2015, σ.σ.81-83) καταγράφει 16 στρατηγικές επιλογής του ερευνητικού υλικού, που αφορούν: (1) στην επιλογή ασυνήθιστων, ξεχωριστών περιπτώσεων, (2) στην επιλογή περιπτώσεων στη βάση της έντασης, που χαρακτηρίζει την εκδήλωση του υπό μελέτη φαινομένου, (3) στην επιλογή περιπτώσεων που εμφανίζουν ανομοιογένεια, (4) ή αντίθετα ομοιογένεια, (5) στην επιλογή «τυπικών» περιπτώσεων (6) στην επιλογή «κρίσιμων» περιπτώσεων, (7) στην επιλογή περιπτώσεων, που μπορούν να εισφέρουν στη συλλογή/συσσώρευση του υλικού, (8) στην επιλογή περιπτώσεων στη βάση συγκεκριμένων κριτηρίων, (9) στην επιλογή περιπτώσεων, που αποτελούν εκφάνσεις μιας θεωρητικής κατασκευής, (10) στην επιλογή περιπτώσεων, που υποστηρίζουν (11) ή αμφισβητούν τα αναδυόμενα πορίσματα, (12) στη

δυνατότητα του ερευνητή να τηρεί μια ευέλικτη στάση κατά τη συλλογή του υλικού, (13) στην επιλογή περιπτώσεων από μια ομάδα με τυχαίο τρόπο, (14) στην επιλογή (ή στην αποφυγή επιλογής) «πολιτικά σημαντικών» περιπτώσεων και (15) στην επιλογή άμεσα διαθέσιμων περιπτώσεων. Οι εν λόγω στρατηγικές, δεν είναι αμοιβαίως αποκλειόμενες, καθώς η κάθε μια από αυτές εξυπηρετεί έναν διαφορετικό σκοπό και κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά η μια προς την άλλη. Υπ' αυτή την οπτική, στη δέκατη έκτη στρατηγική, ο Patton τοποθετεί τον συνδυασμό των στρατηγικών, που επιτρέπει μια ευέλικτη προσέγγιση, ενισχύοντας παράλληλα τη δυνατότητα επιλογής ερευνητικού υλικού, που θα ανταποκρίνεται στις ποικίλες και διαφορετικές ανάγκες μιας έρευνας.

Ως προς το μέγεθος του συλλεχθέντος υλικού, σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα, στην ποιοτική δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες (Yin, 2011, p.89 · Patton, 2002, p.244). Η ποιοτική έρευνα, κατά βάση επικεντρώνεται στην εις βάθος ανάλυση λίγων περιπτώσεων του υπό έρευνα φαινομένου, αποσκοπώντας στην ανακάλυψη σχέσεων μεταξύ των διάφορων περιπτώσεων, στην ταξινόμησή τους και στη δημιουργία τυπολογιών (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ.35 · Κυριαζή, 2011, σ.244 · Miles, Huberman & Saldaña, 2014, p.46), ενώ το ερευνητικό υλικό μπορεί να αποτελείται ακόμη από και μια μοναδική περίπτωση (Patton, 2002, p. 220).

Κατά τον Patton (2002, p.244) το μέγεθος του ερευνητικού υλικού εξαρτάται από τους σκοπούς της έρευνας, τον διαθέσιμο χρόνο και τους διαθέσιμους πόρους για τη διεξαγωγή της έρευνας. Σε κάθε περίπτωση ο ερευνητής, οφείλει να καταγράφει λεπτομερώς τα βήματα και τις στρατηγικές που εφάρμοσε κατά την επιλογή του ερευνητικού υλικού (Miles, Huberman & Saldaña, 2014, p.47). Συνήθως, η απόφαση για το μέγεθος του ερευνητικού υλικού αποτελεί συνάρτηση της διαδικασίας του «*θεωρητικού κορεσμού*», κατά την οποία η συλλογή νέου υλικού σταματάει όταν στο νεοεισερχόμενο υλικό επαναλαμβάνονται τα θέματα που έχουν ήδη εντοπιστεί (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ.85 · Κυριαζή, 2011, σ.259).

Στην παρούσα έρευνα, για τη συλλογή των ειδικών περιπτώσεων που συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα, εφαρμόστηκε η τεχνική του συνδυασμού των στρατηγικών. Αναλυτικότερα, οι περιπτώσεις που επιλέχθηκαν στη βάση του πλούτου της πληροφορίας που μπορούν να εισφέρουν για την προσέγγιση των ερευνητικών

ερωτημάτων, αποτελούνται από γραπτά τεκμήρια και ειδικότερα από «Πρακτικά και Αποφάσεις» του Μικτού Ορκωτού Εφετείου.¹¹¹

Το Μικτό Ορκωτό Εφετείο (ΜΟΕ), δικάζει κακουργήματα κατόπιν έφεσης κατά της απόφασης του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου,¹¹² η οποία ασκείται από τον κατηγορούμενο ή τον εισαγγελέα. Το ΜΟΕ συγκροτείται από τον πρόεδρο εφετών, δύο εφέτες και τέσσερις ενόρκους,¹¹³ που αποτελούνται από Έλληνες πολίτες, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας από 40-70 ετών, κατόχους τουλάχιστον απολυτηρίου Λυκείου, που δεν έχουν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα¹¹⁴ και επιλέγονται σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, από ειδικό ετήσιο γενικό κατάλογο.¹¹⁵

Τα πρακτικά της συνεδρίασης συντάσσονται με ευθύνη του γραμματέα, καθώς και με την ευθύνη του δικαστή που διευθύνει τη συζήτηση.¹¹⁶ Ειδικότερα, τα πρακτικά συντάσσονται χειρόγραφα και με την ολοκλήρωση της συνεδρίασης, μονογράφονται από τον διευθύνοντα δικαστή.¹¹⁷ Εναλλακτικά, εφαρμόζεται επίσης το σύστημα τήρησης πρακτικών και συζητήσεων με φωνοληψία, το οποίο τηρείται από τον γραμματέα, ενώ στη συνέχεια υπογράφεται ως απομαγνητοφωνημένο κείμενο από τον δικαστή.¹¹⁸ Πέραν των πρακτικών των συνεδριάσεων, στα τεκμήρια περιλαμβάνονται επίσης οι αποφάσεις του ΜΟΕ επί των υποθέσεων, οι οποίες προκύπτουν κατόπιν ψηφοφορίας για την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου, για τις πράξεις που του αποδίδονται.¹¹⁹ Στο πλαίσιο της ψηφοφορίας, οι ένορκοι έχουν ισότιμη ψήφο με τους δικαστές.¹²⁰

Η καταλληλότητα των τεκμηρίων για την προσέγγιση των ερευνητικών ερωτημάτων αποφασίστηκε στη βάση δυο κριτηρίων: (α) Το πρώτο κριτήριο αφορά στο περιεχόμενο των πρακτικών της δίκης. Ειδικότερα στα πρακτικά καταγράφονται η κατάθεση του θύματος (ή οι καταθέσεις των θυμάτων), όπου στο πλαίσιο της ποινικής

¹¹¹ Βεβαίως η έρευνα θα μπορούσε να δώσει ιδιαίτερα πλούσια αποτελέσματα, ως προς την διερεύνηση των ατομικών παραγόντων με τη διεξαγωγή συνεντεύξεων. Ωστόσο, λόγω των περιορισμών κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID, η πραγματοποίηση της έρευνας βασίστηκε στο προσφορότερο υλικό.

¹¹² Βλ. Άρθρο 109, ΚΠΔ, Νόμος 4620/2019)

¹¹³ Βλ. Άρθρο 7, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

¹¹⁴ Βλ. Άρθρο 379, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

¹¹⁵ Βλ. Άρθρο 383, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

¹¹⁶ Βλ. Άρθρο 140, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

¹¹⁷ Βλ. Άρθρο 142, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

¹¹⁸ Βλ. Άρθρο 143, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

¹¹⁹ Βλ. Άρθρο 369, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

¹²⁰ Βλ. Άρθρο 401, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

δίκης έχει θέση μάρτυρα, η απολογία του κατηγορουμένου (ή οι απολογίες των κατηγορουμένων), οι καταθέσεις των πραγματογνωμόνων/ τεχνικών συμβούλων ιατροδικαστών, ειδικών ψυχιάτρων/ψυχολόγων για τη διανοητική υγεία του κατηγορούμενου και του θύματος, σε περιπτώσεις ανηλίκων θυμάτων, καθώς και οι καταθέσεις άλλων μαρτύρων με ειδικές γνώσεις. Στα πρακτικά μπορεί να περιλαμβάνονται επίσης, οι καταθέσεις συγγενών του κατηγορούμενου, οι καταθέσεις αστυνομικών, οι καταθέσεις αυτοπτών μαρτύρων, οι καταθέσεις του ιατρικού προσωπικού που περιέθαλψε το θύμα κτ.λ.¹²¹ Παράλληλα, το περιεχόμενο του σκεπτικού των αποφάσεων, αποτελεί μια ανασύσταση του εγκληματικού συμβάντος.

(β) Το δεύτερο κριτήριο αφορά στο γεγονός ότι πρόκειται για αποφάσεις δευτεροβάθμιου δικαστηρίου.

6.5.2. Συλλογή του ερευνητικού υλικού

Για τη συλλογή του ερευνητικού υλικού ακολουθήθηκε μια διαδικασία τεσσάρων σταδίων:

- I. Στο πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε αναζήτηση στην εθνική νομολογία, μέσα από διαδικτυακή ιστοσελίδα τράπεζας νομικών πληροφοριών. Η αναζήτηση πραγματοποιήθηκε με σκοπό την ταυτοποίηση των ειδικών περιπτώσεων που θα συμπεριληφθούν στην έρευνα. Στην εν λόγω τράπεζα, αναρτώνται αποφάσεις, σε κωδικοποιημένη και ανωνυμοποιημένη μορφή, κατά την οποία έχουν αφαιρεθεί όλα τα στοιχεία που μπορεί να οδηγήσουν σε ταυτοποίηση των εμπλεκόμενων φυσικών προσώπων. Για την αναζήτηση χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες λέξεις κλειδιά: (α) Για την κατηγορία «Δικαστήριο», σημειώθηκε η επιλογή «ΜΙΚΤΟ ΟΡΚΩΤΟ ΕΦΕΤΕΙΟ». (β) Για την κατηγορία «Διαδικασία», σημειώθηκε η επιλογή «ΠΟΙΝΙΚΟ». (γ) Για την κατηγορία «Τόπος», αρχικά πραγματοποιήθηκε αναζήτηση στις έδρες Εφετείων μεγάλων αστικών κέντρων πέντε πόλεων και ειδικότερα, της Αθήνας, του Πειραιά, της Θεσσαλονίκης, της Λάρισας και της Πάτρας. Για τις τέσσερις έδρες (Πειραιάς, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Λάρισα) ο αριθμός των αναρτημένων αποφάσεων ήταν ελάχιστος, ενώ η πλειοψηφία των αποφάσεων αφορούσε στο Εφετείο Αθηνών. Κατόπιν

¹²¹ Βλ. Άρθρο 141, ΚΠΔ Νόμος 4620/2019

τούτου, με κριτήριο την ευκολία πρόσβασης στην πληροφορία, στην κατηγορία «Τόπος» σημειώθηκε η επιλογή «ΑΘΗΝΑ». Η στρατηγική της ευκολίας στην επιλογή του δείγματος, ενέχει σοβαρά μειονεκτήματα, καθώς η άμεση πρόσβαση στο ερευνητικό υλικό δεν εγγυάται και τον πλούτο της πληροφορίας που μπορεί να εισφέρει (Yin, 2011, p.88). Ωστόσο, το Εφετείο Αθηνών αποτελεί το μεγαλύτερο δευτεροβάθμιο Δικαστήριο στην Ελλάδα.¹²² Παράλληλα, σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές της αστυνομίας, στη χώρα μας, επισημαίνεται υψηλή συγκέντρωση της βίαιης εγκληματικότητας στην περιοχή της πρωτεύουσας (Ζαραφωνίτου, 2019). Στη βάση των δυο ανωτέρω επιχειρημάτων, θεωρήθηκε ότι η αποκλειστική αναζήτηση στην περιοχή της Αθήνας μπορεί να διασφαλίσει την εξαγωγή υποθέσεων, πλούσιων σε περιεχόμενο.

Από την ανωτέρω διαδικασία, που πραγματοποιήθηκε στις 25 Φεβρουαρίου 2022, προέκυψαν συνολικά 126 αποφάσεις, με ημερομηνία δημοσίευσης από το 1991 έως και το 2018.

- II. Στο δεύτερο στάδιο, οριοθετήθηκε η χρονική περίοδος αναζήτησης των αποφάσεων. Ειδικότερα, με κριτήριο τη συμπερίληψη των περισσότερων πρόσφατων αποφάσεων, στο ερευνητικό υλικό, η αναζήτηση περιορίστηκε στις αποφάσεις με ημερομηνία δημοσίευσης από το 2010 και μετά.
- III. Στο τρίτο στάδιο, πραγματοποιήθηκε ενδεδειγμένη ανάγνωση των αποφάσεων και για την τελική επιλογή του ερευνητικού υλικού εφαρμόστηκαν συνδυαστικά, οι ακόλουθες στρατηγικές:
 - II. I. Στη βάση των σκοπών της έρευνας, επιλέχθηκαν αυτές που τηρούσαν τα ακόλουθα κριτήρια:

- 1. Το είδος των αδικημάτων ήταν σύμφωνο με τον ερευνητικό σχεδιασμό και περιλάμβανε ένα από τα τρία υπό εξέταση αδικήματα: (α) ανθρωποκτονία, (β) ληστεία και (γ) βιασμός.
- 2. Οι αποφάσεις ήταν καταδικαστικές.
- 3. Ως προς την ικανότητα για καταλογισμό, συμπεριλήφθηκαν μόνο περιπτώσεις μειωμένης ικανότητας για καταλογισμό,¹²³

¹²² Βλ. Εφετείο Αθηνών. Ιστορική Αναδρομή. Διαθέσιμο από <https://efeteioathinon.gr/about/history/>
Ημερομηνία κτήσης 10/05/2022

¹²³ Βλ. Άρθρο 36, ΠΚ, Ελαττωμένη ικανότητα προς καταλογισμό.

ενώ αποκλείστηκαν περιπτώσεις ανικανότητας καταλογισμού.¹²⁴

4. Στον τελικό αριθμό των επιλεγθέντων τεκμηρίων έπρεπε να υπάρχει αντιπροσώπευση και των τριών αδικημάτων.

II.Π. Συμπληρωματικά, για τη διασφάλιση συμπερίληψης στο ερευνητικό υλικό, περιπτώσεων με τη μέγιστη δυνατή πληροφορία, αξιοποιήθηκαν οι εξής μέθοδοι:

1. Επιλογή ασυνήθιστων περιπτώσεων. Πρόκειται για τεκμήρια, που υπό το πρίσμα της εν λόγω στρατηγικής, θεωρούνται πλούσια σε πληροφορία λόγω των ακραίων περιπτώσεων βίας που περιλαμβάνουν. Στο πλαίσιο της εγκληματολογικής έρευνας χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ποιοτικής έρευνας που διεξήγαγε η Browne (1987 στο Patton, 2002, p. 232) στην οποία συμπεριέλαβε ακραίες περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας και ειδικότερα περιπτώσεις κακοποιημένων γυναικών δράστων ανθρωποκτονιών ερωτικών συντρόφων για να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ βίας και κακοποίησης. Ανάμεσα στα πλεονεκτήματα της εν λόγω στρατηγικής βρίσκεται το γεγονός, ότι μέσα από την επικέντρωση σε λίγες περιπτώσεις μπορεί να συλλεχθεί μέγιστη πληροφόρηση (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ.81). Βασικό μειονέκτημα της συγκεκριμένης στρατηγικής είναι ότι οι ασυνήθιστες περιπτώσεις εύλογα δεν μπορούν να θεωρηθούν συμβατές με άλλες περιπτώσεις (Patton, 2002, p. 234).
2. Επιλογή περιπτώσεων με τη μεγαλύτερη δυνατή ποικιλία. Πρόκειται για στρατηγική, που αποσκοπεί στην ανάδειξη κεντρικών θεμάτων μέσα από τη συμπερίληψη ανομοιογενών περιπτώσεων (Merriam, 2009, pp.78-79). Κατά τον Patton (2012, p.235), η επιλογή ενός μικρού δείγματος μεγάλης ανομοιογένειας, παρέχει τη δυνατότητα: (i) διεξαγωγής

¹²⁴ Βλ. Άρθρο 34, ΠΚ, Ποινικός Κώδικας, Διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης.

λεπτομερούς περιγραφής της κάθε περίπτωσης, αναδεικνύοντας τα μοναδικά χαρακτηριστικά της, καθώς και (ii) ταυτοποίησης μοτίβων, τα οποία είναι κοινά σε όλες τις περιπτώσεις, παρά τον υψηλό βαθμό ανομοιογένειας. Υπ' αυτό το πρίσμα συμπεριλήφθηκαν και υποθέσεις που περιλαμβάνουν περισσότερα από ένα, από τα υπό εξέταση αδικήματα και ειδικότερα υποθέσεις που δίκάζαν: (α) τα αδικήματα της ανθρωποκτονίας και της ληστείας, (β) τα αδικήματα της ληστείας και του βιασμού. Παράλληλα, στο πλαίσιο των περιπτώσεων ανθρωποκτονίας, συμπεριλήφθηκαν περιπτώσεις: (α) τελεσθείσες σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, (β) τελεσθείσες σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, (γ) μειωμένου καταλογισμού. Επιπλέον και στις τρεις περιπτώσεις αδικημάτων εντάχθηκαν περιπτώσεις, όπου η τέλεση έγινε: (α) κατά συναυτουργία ή από κοινού και (β) κατά μόνας. Τέλος για τις περιπτώσεις της ανθρωποκτονίας και του βιασμού, εντάχθηκαν απόπειρες και τετελεσμένες πράξεις.

- IV. Από την ανωτέρω διαδικασία προέκυψαν 30 αποφάσεις, που ως προς την ημερομηνία δημοσίευσης, κάλυπταν συνολικά την πενταετία 2013-2018. Κατά το τρίτο στάδιο συλλογής του υλικού, καταρτίστηκε αρχείο με τις περιλήψεις κάθε απόφασης ενώ σημειώθηκαν επίσης οι Αριθμοί Αποφάσεων και το έτος δημοσίευσης.
- V. Στο τελικό στάδιο συλλογής του ερευνητικού υλικού, συντάχθηκε και υποβλήθηκε το σχετικό αίτημα προς το ΜΟΕ Αθηνών για άντληση των 30 υποθέσεων, που αναλύεται διεξοδικά παρακάτω. Η συλλογή των τεκμηρίων πραγματοποιήθηκε κατόπιν έγκρισης του αιτήματος από το ΜΟΕ Αθηνών, με την παράδοση των 30 «Πρακτικών και Αποφάσεων» σε ανωνυμοποιημένη μορφή, από τα αρμόδια Τμήματα Αρχείου του Εφετείου.

6.5.3. Ανάλυση του ερευνητικού υλικού.

Στο πλαίσιο της ανάλυσης των ποιοτικών δεδομένων, η προσέγγιση των ερευνητικών ερωτημάτων επιχειρείται μέσα από μια διαδικασία νοηματοδότησης του ερευνητικού

υλικού. Σύμφωνα με τον Patton (2002, p. 432) στην ποιοτική ανάλυση «τα δεδομένα μετατρέπονται σε ευρήματα». Στην ποιοτική έρευνα, καταγράφονται πολλές και διαφορετικές μέθοδοι για την ανάλυση του ερευνητικού υλικού. Στη βάση των σκοπών της παρούσας έρευνας ως καταλληλότερη μέθοδος για την ανάλυση των γραπτών τεκμηρίων, θεωρήθηκε η θεματική ανάλυση. Στη συνέχεια, αναλύονται οι ορισμοί, οι εφαρμογές και τα βασικά ζητήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή της στρατηγικής της θεματικής ανάλυσης καθώς και τα στάδια που ακολουθήθηκαν κατά την ανάλυση των δεδομένων.

6.5.3.1. Η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης.

Παρά τις διαφορές που σημειώνονται, μεταξύ των στρατηγικών ανάλυσης, που υπάρχουν στην ποιοτική έρευνα, οι περισσότερες από αυτές εφαρμόζουν τρόπους επεξεργασίας, που δομούνται στη βάση των αρχών της θεματικής ανάλυσης (Τσιώλης, 2018, σ. 97 · Ίσαρη και Πουρκός, 2015, σ.116). Κατά τον Boyatzis (1998, p.4) η θεματική ανάλυση, ορίζεται ως μια διαδικασία κωδικοποίησης ποιοτικών δεδομένων και ως τέτοια δεν αποτελεί ακόμα μια ποιοτική μέθοδο, αλλά μια στρατηγική ανάλυσης που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε μια πληθώρα μεθόδων. Υπ' αυτή την οπτική, αποτελεί περισσότερο έναν κοινό τόπο επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών μεθόδων ποιοτικής ανάλυσης (το ίδιο). Ειδικότερα, η θεματική ανάλυση αποτελεί μια συστηματική προσέγγιση ανάλυσης του υπό εξέταση υλικού, μέσα από την αναγνώριση, την οργάνωση και την ερμηνεία μοτίβων με κοινό θεματικό περιεχόμενο (Braun & Clarke, 2006, p.79 · Clarke & Braun, 2017, p. 297). Τα μοτίβα, που ταυτοποιούνται από την ανάλυση είναι κεντρικής σημασίας για την απάντηση, αλλά και για τη δόμηση των ερευνητικών ερωτημάτων (Braun & Clarke, 2012, p.58). Παράλληλα, το τελικό αποτέλεσμα της θεματικής ανάλυσης αναδεικνύει τους κύριους αστερισμούς νοημάτων που εξάγονται από την ανάλυση, συμπεριλαμβάνοντας γνωστικές, συναισθηματικές και συμβολικές διαστάσεις (Joffe, 2012).

Βασικό χαρακτηριστικό της θεματικής ανάλυσης είναι η ευελιξία, που παρέχει στον ερευνητή, να εστιάσει στα δεδομένα του με πολυάριθμους τρόπους (Terry, et al, 2017 · Braun & Clarke, 2006 · Braun & Clarke, 2012 · Clarke & Braun, 2017). Πρόκειται για μια μέθοδο που δεν συνδέεται με κάποιο θεωρητικό πλαίσιο (Joffe, 2012 · Τσιώλης, 2018). Έτσι, μπορεί να χαρακτηρίζεται από μια «ρεαλιστική» προσέγγιση, αποσκοπώντας στην ανακάλυψη και περιγραφή της πραγματικότητας ή από μια

«κονστρουκτιβιστική» προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η πραγματικότητα οικοδομείται στο πλαίσιο της ερευνητικής πρακτικής (Braun & Clarke, 2006, p.80 · Τσιώλης, 2015, σ.9). Κατά την εφαρμογή της μεθόδου, δεν αποκλείεται επίσης η υιοθέτηση μιας ενδιάμεσης οδού, κατά την οποία αναγνωρίζονται τόσο οι τρόποι που τα άτομα νοηματοδοτούν τις εμπειρίες τους, όσο και οι επιδράσεις του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου στην κατασκευή αυτών των νοημάτων (Braun & Clarke, 2006, p.80).

Η θεματική ανάλυση έχει τις ρίζες της στη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου με την οποία μοιράζεται πολλές από τις βασικές αρχές της (Τσίγκανου, 2015 · Joffe, 2012). Η εν λόγω προσέγγιση αναπτύχθηκε αποσκοπώντας στον εντοπισμό προτύπων, που συνιστούν τα «θέματα» (Joffe, 2012 · Terry, et al, 2017). Πρόκειται για μια μέθοδο, που χρησιμοποιείται ευρέως, ανάμεσα σε άλλα, στα επιστημονικά πεδία της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, της ιστορίας και των πολιτισμικών επιστημών (Boyatzis, 1998, p.4 · Terry, et al, 2017), ενώ τα τελευταία χρόνια αξιοποιείται όλο και περισσότερο στο πλαίσιο των εγκληματολογικών ερευνών (Sandberg, 2022 · Paquette & Cortoni, 2022 · Ζαραφονίτου και συν. 2018 · Block & Lesneskie, 2018 · Kerr & Beech, 2016 · Roberts, Chamberlain & Delfabbro, 2015 · Trahan & Stewart, 2013). Παρά την ευρεία αξιοποίηση της μεθόδου σε ποικίλους επιστημονικούς κλάδους, οι διαδικασίες εφαρμογής της, ξεκίνησαν να περιγράφονται στην βιβλιογραφία από το 1990 και μετά (Terry, et al, 2017). Το κενό αυτό αντανακλά από τη μια, μια παλαιότερη αντίληψη που απέδιδε ένα μυστηριακό χαρακτήρα στη διαδικασία ανάλυσης που ακολουθείται στην ποιοτική έρευνα (Τσιώλης, 2015, σ.2) και από την άλλη τη σύγχυση που επικρατούσε αναφορικά με τα διακριτά σημεία της μεθόδου (Terry, et al, 2017).

Η διαδικασία ανάλυσης των ποιοτικών δεδομένων, ενέχει σημαντικές προκλήσεις, που σχετίζονται τόσο με τον όγκο και τα χαρακτηριστικά του υλικού, όσο και με μια σειρά από αποφάσεις που καλείται να λάβει ο ερευνητής, οι οποίες σχετίζονται με τον τρόπο εμπλοκής της θεωρίας στην ανάλυση, την έκταση των θεμάτων, καθώς και τον τρόπο οργάνωσης και προσέγγισης του υλικού (Braun & Clarke, 2006, p.82-86 · Τσιώλης, 2015, σ.σ.9-21).

Ο τρόπος που η θεωρία εμπλέκεται στην ανάλυση του ερευνητικού υλικού, μπορεί να ταξινομηθεί σε τρία επίπεδα ανάλογα με το εύρος της αξιοποίησής της. Υπ' αυτή την οπτική στην ποιοτική ανάλυση διακρίνονται τρεις προσεγγίσεις, η παραγωγική (“*deductive*”), η επαγωγική (“*inductive*”) και η απαγωγική (“*abductive*”)

που στη βάση της σχέσης τους με τη θεωρία οριοθετούνται ως εξής (Τσιώλης, 2015, σ.σ.10-13· Graneheim, Lindgren & Lundman, 2017, p.p. 30-31 · Joffe, 2009, p.210): (α) Στο πλαίσιο της παραγωγικής προσέγγισης, η θεωρία διαδραματίζει κομβικό ρόλο, καθώς η ανάλυση πραγματοποιείται στη βάση ταξινομητικών κατηγοριών, που έχουν προκύψει από την αξιοποίηση θεωρητικών εννοιών ή προτάσεων. Η διαδικασία της ανάλυσης ακολουθεί μια κατεύθυνση από «πάνω προς τα κάτω», από τον αφηρημένο χαρακτήρα των εννοιών στον συγκεκριμένο χαρακτήρα των δεδομένων. Πρόκειται για μια προσέγγιση που έχει αμφισβητηθεί, καθώς αδυνατεί να ενσωματώσει δεδομένα που δεν μπορούν να ταξινομηθούν στις κατηγορίες που αξιοποιούνται. Ως εκ τούτου, μπορεί να εισφέρει στην επικύρωση, αλλά όχι στην ανακάλυψη ή την επέκταση μιας θεωρίας. (β) Κατά την επαγωγική προσέγγιση, η ανάλυση αποτελεί μια διαδικασία μετάβασης από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο, ακολουθώντας μια κατεύθυνση «από κάτω προς τα πάνω». Η εν λόγω προσέγγιση, που υπό μια ακραία οπτική, υποστηρίζει την πλήρη απουσία θεωρητικού πλαισίου, φαντάζει ουτοπική καθώς, ακόμη και οι προκαταλήψεις του ερευνητή μπορεί να αποτελέσουν ένα πλαίσιο ανάγνωσης του υλικού. Περαιτέρω, η έλλειψη θεωρητικού πλαισίου μπορεί να οδηγήσει σε επιδερμικές ή χαώδεις αναλύσεις ή ακόμη και σε γενικεύσεις χωρίς κάποια ουσιαστική συνεισφορά. (γ) Κατά την απαγωγική προσέγγιση επιχειρείται ένας είδος σύνθεσης ή συνδυασμού των δυο ανωτέρω προσεγγίσεων, με σκοπό την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων τους. Στα πρώτα στάδια της ανάλυσης, ο ερευνητής αξιοποιεί ένα προκαταρκτικό θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο όμως στην πορεία τροποποιείται στη βάση του ερευνητικού υλικού. Η θεωρητική και γνωστική προετοιμασία του ερευνητή, σε σχέση με το υπό εξέταση αντικείμενο, κρίνεται απαραίτητη, για τη δημιουργία καίριων ερευνητικών ερωτημάτων καθώς και για την ανάδειξη κριτηρίων για τον σχηματισμό κατηγοριών (Τσιώλης, 2006, σ.σ. 191-192). Στο πλαίσιο αυτό, οι θεωρητικές έννοιες, αποτελούν μέσα «ευαισθητοποίησης» που καθοδηγούν τον ερευνητή (Κυριαζή, 2011, σ.52) και συμβάλλουν στην καλλιέργεια ενός διαρκούς διαλόγου μεταξύ του εννοιολογικού πλαισίου και του εμπειρικού υλικού (Τσιώλης, 2013, σ.3).

Κατά την έναρξη της διαδικασίας, ένα επίσης βασικό θέμα, που θα απασχολήσει τον ερευνητή αφορά στην έκταση των θεμάτων που θα συγκροτήσει. Σύμφωνα με τις Braun & Clarke, (2006, p.82), αν και στο πλαίσιο της ανάλυσης, η συχνή εμφάνιση ενός θέματος είναι αναμενόμενη, η συχνότητα δεν μπορεί να αποτελεί κριτήριο για τον προσδιορισμό της σημασίας του θέματος. Ένα θέμα αξιολογείται ως

σημαντικό στον βαθμό που αντανακλά κάποια σημαντική διάσταση των ερευνητικών ερωτημάτων, ακόμη και αν συγκροτείται από μικρότερο αριθμό αναφορών (το ίδιο).

Μια ακόμη απόφαση, που καλείται να λάβει ο ερευνητής στο πλαίσιο της ποιοτικής ανάλυσης, αφορά στην προσέγγιση που θα ακολουθήσει για την οργάνωση του υλικού του. Στην ανάλυση γραπτών τεκμηρίων εφαρμόζονται δυο βασικές μέθοδοι που διακρίνονται στη βάση της τμηματικής ή ολιστικής προσέγγισης του υλικού. Κατά την πρώτη προσέγγιση, που αναφέρεται ως διατμηματική (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ.σ.115), τα γραπτά τεκμήρια αντιμετωπίζονται στη βάση των επί μέρους τμημάτων τους. Τα επί μέρους τμήματα μπορεί να αποτελούνται από μια λέξη, από αποσπάσματα του κειμένου ή από κάποιες σελίδες (Merriam, 2009, p.176). Αντίθετα, κατά την ολιστική προσέγγιση, η κάθε περίπτωση πρέπει να αντιμετωπίζεται στο σύνολό της και ειδικότερα υπό το πρίσμα της αρχής της «ανασυγκρότησης της περίπτωσης» (Τσιώλης, 2006, σ.189). Υπ’ αυτή την οπτική, οποιαδήποτε ερμηνεία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από το ειδικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η περίπτωση και ειδικότερα μέσα από την ανασυγκρότηση των κανόνων που τη διέπουν και την ανάδειξη των σχέσεων μεταξύ των μερών που την απαρτίζουν. Ένα παράδειγμα εφαρμογής της ολιστικής προσέγγισης, αποτελεί η ανάλυση βιογραφικών αφηγηματικών κειμένων (Τσιώλης, 2006)

Ένα επιπλέον ζήτημα που απασχολεί τον ερευνητή, κατά την ανάλυση γραπτών τεκμηρίων αφορά στον τρόπο που θα προσεγγίσει το κείμενο του και ειδικότερα αν θα εστιάσει στη δομή ή στο περιεχόμενο του κειμένου (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ.116). Ως προς το περιεχόμενο, ο ερευνητής καλείται, περαιτέρω να αποφασίσει αν θα επικεντρωθεί στο «φανερό» (“manifest”) ή στο «λανθάνον» (“latent”) νόημα του κειμένου (Graneheim, Lindgren & Lundman, 2017, p. 31 · Joffe, 2009, p.209). Οι δυο προσεγγίσεις, δεν είναι αλληλοαποκλειόμενες και μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά κατά την ανάλυση, ενώ και οι δυο αντανακλούν την προσπάθεια του ερευνητή να ερμηνεύσει τα δεδομένα του. Στην πρώτη περίπτωση, ο ερευνητής πραγματοποιεί μια «κυριολεκτική» ανάγνωση του υλικού ενώ στη δεύτερη, πραγματοποιείται μια «ερμηνευτική» ανάγνωση (Τσιώλης, 2015, σ.σ.18-19).

6.5.3.2. Τα στάδια που ακολουθήθηκαν κατά την ανάλυση.

Ο αριθμός των οδηγών που περιλαμβάνουν κατευθυντήριες για τους τρόπους διεξαγωγής της θεματικής ανάλυσης, είναι σημαντικά περιορισμένος, ενώ ακόμη και

οι δημοσιευμένες μελέτες που εφαρμόζουν τη μέθοδο συνήθως δεν περιγράφουν με σαφήνεια τα στάδια που ακολουθήθηκαν κατά την ανάλυση (Joffe, 2012, p.219). Ανάμεσα στις διαφορετικές εκδοχές της θεματικής ανάλυσης, που έχουν αξιοποιηθεί μέχρι σήμερα, η εκδοχή των Braun & Clarke (2006), που εφαρμόζεται και στην παρούσα ποιοτική ανάλυση, εμφανίζει τη μεγαλύτερη συχνότητα αναφορών (Clarke & Braun, 2017, p.297).

Κατά το πρότυπο των Braun & Clarke, η θεματική ανάλυση των 30 «Πρακτικών και αποφάσεων», του ΜΟΕ Αθηνών, που αποτέλεσαν τα γραπτά τεκμήρια της έρευνας, διεξήχθη σε έξι στάδια (Braun & Clarke, 2006 · Braun & Clarke, 2012 · Τσιώλης, 2018).

1. Στο πρώτο στάδιο, που ως προς το περιεχόμενό του είναι κοινό στις περισσότερες μεθόδους ποιοτικής ανάλυσης, διενεργήθηκαν επαναλαμβανόμενες αναγνώσεις των τεκμηρίων, με σκοπό την απόκτηση εξοικείωσης με το ερευνητικό υλικό. Ως προς την ταξινόμηση των 30 τεκμηρίων, αποφασίστηκε η κατηγοριοποίησή τους στη βάση του αδικήματος ή των αδικημάτων που συμπεριλάμβανε η κάθε υπόθεση. Έτσι προέκυψαν έξι κατηγορίες τεκμηρίων οι οποίες παρουσιάζονται αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο. Κατά την ανάγνωση, αναγνωρίστηκαν σημεία που παρουσίαζαν ενδιαφέρον σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα, τηρήθηκαν σημειώσεις και ακολούθως καταγράφηκαν κάποιες πρώτες σκέψεις αναφορικά με την κωδικοποίηση του υλικού.
2. Στο δεύτερο στάδιο ξεκίνησε η συστηματική ανάλυση και οργάνωση του υλικού υπό το πρίσμα των ερευνητικών ερωτημάτων. Για την οργάνωση του υλικού ακολουθήθηκε μια διατμηματική προσέγγιση, κατά την οποία κάθε τεκμήριο χωρίστηκε σε επί μέρους τμήματα, που αποτελούνταν από φράσεις/αποσπάσματα του κειμένου. Στο πρότυπο της θεματικής ανάλυσης, ακολουθήθηκε η διαδικασία της κωδικοποίησης των γραπτών τεκμηρίων. Σε κάθε απόσπασμα, που πιθανά εμφάνιζε κάποια σχέση με τα υπό εξέταση ερωτήματα και στη βάση του νοήματός του, αποδόθηκε ένας εννοιολογικός προσδιορισμός, που ισοδυναμούσε με έναν κωδικό (Τσιώλης, 2018, σ. 103). Αρχικά μαρκάραμε το εν λόγω απόσπασμα και σημειώναμε τον κωδικό, στο έντυπο. Για κάθε κωδικό χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικά χρώματα. Παράλληλα δημιουργήθηκαν ξεχωριστά αρχεία για κάθε τεκμήριο, στα οποία

καταγράφονταν τα αποσπάσματα και οι κωδικοί, κάτω από τα ερευνητικά ερωτήματα που θα μπορούσαν να ενταχθούν.

Το μέγεθος των αποσπασμάτων, που αποτέλεσαν την βάση για τη δημιουργία των κωδικών ποίκιλε ως προς την έκτασή του. Κάποια μέρη των γραπτών τεκμηρίων δεν αξιοποιήθηκαν καθόλου, καθώς αξιολογήθηκαν ως μη σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα. Σε ελάχιστες περιπτώσεις το ίδιο απόσπασμα χρησιμοποιήθηκε, σε περισσότερους από έναν κωδικούς. Κατά την ανάγνωση του κάθε τεκμηρίου αποφασίζονταν η χρήση του κωδικού και για άλλα αποσπάσματα ή η δημιουργία νέων κωδικών. Με την εισαγωγή νέων τεκμηρίων στην ανάλυση, ορισμένοι κωδικοί τροποποιούνταν, με τις αντίστοιχες αλλαγές στα αρχεία που ήταν καταγεγραμμένο κάθε τεκμήριο.

Ως προς τον τρόπο προσέγγισης των γραπτών τεκμηρίων, ακολουθήθηκε τόσο μια περιγραφική, όσο και μια ερμηνευτική προσέγγιση. Στην πρώτη περίπτωση, για να συσταθούν οι κωδικοί, χρησιμοποιήθηκαν περιλήψεις ή σύντομες περιγραφές του περιεχομένου ενώ στη δεύτερη περίπτωση, οι κωδικοί αντανakλούσαν υποβόσκοντα νοήματα (Βλ. ενδεικτικά παραδείγματα στον ίδιο Πίνακα 1).

Πίνακας 1. Ενδεικτικά παραδείγματα κωδικών περιγραφικού και ερμηνευτικού τύπου

Ενδεικτικά παραδείγματα κωδικών περιγραφικού και ερμηνευτικού τύπου	
Αποσπάσματα	Κωδικοί
«μου έβγαλε τα γεννητικά του όργανα...«πάρε μου μια ..» ..το θεώρησα προσβολή εγώ...»	Προσβολές (περιγραφική)
«Ήθελα να τον βρω γιατί με κατέστρεψε, αυτός ήταν υπεύθυνος για την κατάστασή μου.»	Το θύμα με κατέστρεψε (περιγραφική)
«...εγώ τι να κάνω άνθρωπος είμαι και εγώ όταν βλέπω την άλλη να έρχεται και να κωλοτρίβεται»	Ικανοποίηση μιας φυσιολογικής ανάγκης (ερμηνευτική)

Αναφορικά με τον τρόπο εμπλοκής της θεωρίας στην ανάλυση του υλικού, κατά την αρχική φάση της κωδικοποίησης, κατά το παράδειγμα της θεματικής ανάλυσης εφαρμόστηκε ένας συνδυασμός επαγωγικής και παραγωγικής προσέγγισης. Υπ' αυτό το πρίσμα ορισμένοι κωδικοί αντανakλούσαν τη γλώσσα των συμμετεχόντων, ενώ άλλοι θεωρητικές έννοιες που προέκυψαν κατά την βιβλιογραφική επισκόπηση (Βλ. ενδεικτικά παραδείγματα στον Πίνακα 2).

Πίνακας 2. Ενδεικτικά παραδείγματα παραγωγικής και επαγωγικής προσέγγισης κατά τη δημιουργία κωδικών

Ενδεικτικά παραδείγματα παραγωγικής και επαγωγικής προσέγγισης κατά τη δημιουργία κωδικών	
Αποσπάσματα	Κωδικοί
«.. η κακιά στιγμή ήταν δεν ξέρω»	Η κακιά στιγμή (επαγωγική)
«Τέτοια σιλέτα έχουν όλοι. Στην Πλατεία Βάθης συνήθως χτυπάνε στο θώρακα. Κανένας δεν μπορεί να σου εγγυηθεί ότι θα βγεις ζωντανός απ' αυτούς..»	Επίλυση των διαφορών με τη χρήση βίας μεταξύ των μελών της υποομάδας (παραγωγική)

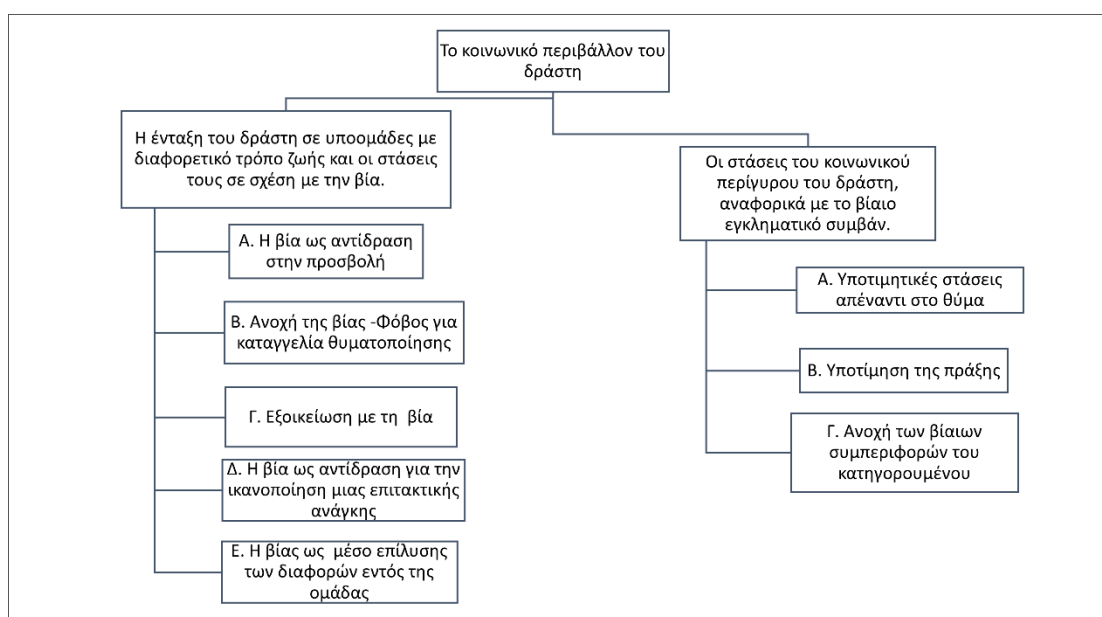
3. Με την ολοκλήρωση της κωδικοποίησης του ερευνητικού υλικού, στο τρίτο στάδιο ξεκίνησε η συγκρότηση των θεμάτων. Τα θέματα κατά τις Braun & Clarke (2006, p.82) αντανακλούν ένα κοινό μοτίβο νοήματος, ανάμεσα στα δεδομένα, το οποίο συλλαμβάνει μια σημαντική πτυχή του υπό εξέταση αντικειμένου. Ειδικότερα, όπως αναφέρει ο Τσιώλης (2018, σ. 110) πρόκειται για ευρύτερες εννοιολογικές κατασκευές από τους κωδικούς, που αντανακλούν ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης και μπορούν να χρησιμοποιηθούν αυτούσια για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων. Για την ανάδειξη των θεμάτων, αρχικά πραγματοποιήθηκε η ταξινόμηση των διαφορετικών κωδικών και των σχετικών αποσπασμάτων σε κατηγορίες, που αποτελούν πιθανά θέματα. Στο πλαίσιο αυτό, ορισμένοι κωδικοί τηρήθηκαν στην αρχική τους μορφή και μετατράπηκαν σε θέματα, ορισμένοι συγχωνεύτηκαν και άλλοι αξιοποιήθηκαν ως υποκατηγορίες θεμάτων, αναδεικνύοντας τις πτυχές του κάθε θέματος.

Στο στάδιο αυτό δημιουργήθηκε ένα αρχείο xls., στο οποίο εντάχθηκαν οι κωδικοί με τις τροποποιήσεις τους, τα σχετικά αποσπάσματα, οι υποκατηγορίες των θεμάτων και τα θέματα, σε στήλες, που δημιουργήθηκαν στη βάση των ερευνητικών ερωτημάτων. Στο αρχείο καταχωρίστηκαν επίσης, τα αδικήματα που περιλάμβανε η κάθε υπόθεση, ο χρόνος τέλεσης του αδικήματος και ο χρόνος εκδίκασης από το Εφετείο Αθηνών, καθώς και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των καταδικασθέντων. Σε κάθε τεκμήριο αποδόθηκε ένας αριθμός και ένα γράμμα, σύμφωνα με το αδίκημα ή τα αδικήματα που εκδικάζονταν.

4. Στο τέταρτο στάδιο, αξιοποιώντας το αρχείο xls., που παρείχε τη δυνατότητα συνολικής απεικόνισης των στοιχείων, που προέκυψαν από την ανάλυση,

πραγματοποιήθηκε μια εκ νέου ανάγνωση των αποσπασμάτων, που συγκροτούσαν κάθε θέμα, αλλά και συνολικά του υλικού προκειμένου να αξιολογηθεί η ποιότητα των θεμάτων. Κατά τον Patton (1990 στο Braun & Clarke 2006, p.91), δυο βασικά κριτήρια αναφορικά με την ποιότητα των θεμάτων αφορούν στην εσωτερική τους ομοιογένεια και την εξωτερική ετερογένεια. Υπ' αυτή την οπτική, κάθε θέμα πρέπει να συγκροτείται από αποσπάσματα από τα οποία εξάγεται ένα κοινό νοηματικό περιεχόμενο, ενώ κάθε θέμα είναι διακριτό ως προς το περιεχόμενο από τα άλλα θέματα. Η διαδικασία αυτή οδήγησε σε μείωση του αριθμού των θεμάτων, που είχαν προκύψει στο προηγούμενο στάδιο, καθώς τα περισσότερα συγχωνεύτηκαν, ενώ κάποια εξαιρέθηκαν από την ανάλυση. Στη συνέχεια για κάθε θέμα δημιουργήθηκαν θεματικοί χάρτες (Braun & Clarke, 2006 · Braun & Clarke, 2012 · Terry et. al., 2017 · Τσιώλης, 2018) (Βλ. ενδεικτικό παράδειγμα στο Σχήμα 1) με σκοπό την καλύτερη απεικόνιση του περιεχομένου του κάθε θέματος και των σχέσεων των θεμάτων μεταξύ τους.

Σχήμα 1. Ενδεικτικό παράδειγμα απεικόνισης των θεμάτων σε θεματικούς χάρτες

5. Το πέμπτο στάδιο αφορούσε στην εννοιολογική οριοθέτηση των θεμάτων, με την αξιοποίηση των θεματικών χαρτών που δημιουργήθηκαν στην προηγούμενη φάση. Στη βάση αυτή, δημιουργήθηκαν περιλήψεις, που συμπύκνωναν τα βασικά σημεία του κάθε θέματος, ενώ παράλληλα

διενεργήθηκε σχολιασμός των θεμάτων, υπό το πρίσμα των πορισμάτων της βιβλιογραφικής επισκόπησης, που πραγματοποιήθηκε στο «Α Μέρος» της διατριβής.

6. Κατά το έκτο και καταληκτικό στάδιο της ανάλυσης, πραγματοποιήθηκε η συγγραφή της αναφοράς των πορισμάτων.

6.6. Εφαρμογή των κανόνων δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας.

Τόσο κατά τον σχεδιασμό και κατά τη διάρκεια, όσο και κατά την ολοκλήρωση της έρευνας τηρήθηκαν απαρέγκλιτα όσα ορίζονται από την ισχύουσα νομοθεσία για την επιστημονική έρευνα καθώς και τους κώδικες δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας (Ζαραφωνίτου & Τσίγκανου, 2020). Ειδικότερα, κατά την ερευνητική διαδικασία:

1. Υποβλήθηκε αίτημα διεξαγωγής εγκληματολογικής έρευνας στη Διεύθυνση Γραμματείας του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών (Βλ. Παράρτημα 1). Αναλυτικότερα στο σχετικό αίτημα συμπεριλήφθηκαν: (1) Το πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας, και ειδικότερα ο τομέας, το τμήμα και το πανεπιστήμιο διεξαγωγής της έρευνας, καθώς και τα στοιχεία της επιβλέπουσας Καθηγήτριας. 2) Το αντικείμενο της έρευνας. 3) Η μεθοδολογία της έρευνας και πιο συγκεκριμένα, τα είδη των εγκλημάτων που θα συμπεριλάβει καθώς και η μέθοδος ανάλυσης και καταγραφής των αποτελεσμάτων. 4) Τα πρωτόκολλα που θα χρησιμοποιηθούν και η δεοντολογία της έρευνας, που αναλύονται διεξοδικά παρακάτω. 5) Πληροφορίες αναφορικά με τη χρηματοδότηση της έρευνας. 6) Οι αριθμοί και οι ημερομηνίες δημοσίευσης των 30 «Πρακτικών και Αποφάσεων», που προέκυψαν από τη διαδικασία εντοπισμού του ερευνητικού υλικού. Ως συνημμένα υποβλήθηκαν επίσης: 1) Αντίγραφο της αστυνομικής ταυτότητας της ερευνήτριας. 2) Βεβαίωση της επιβλέπουσας Καθηγήτριας για την ιδιότητα της ερευνήτριας και το πλαίσιο εκπόνησης της ερευνητικής μελέτης. 3) Αντίγραφο ημερομηνίας εγγραφής και ορισμού τριμελούς επιτροπής για τη διεξαγωγή διδακτορικής διατριβής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. 4) Σύμβαση χορήγησης υποτροφίας για διεξαγωγή διδακτορικής διατριβής της ερευνήτριας, ως υποτρόφου του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας με το Πάντειο Πανεπιστήμιο.

- II. Κατόπιν έγκρισης του αιτήματος (Βλ. Παράρτημα 1), από το Μικτό Ορκωτό Εφετείο Αθηνών, με την προϋπόθεση να παραδοθούν τα τεκμήρια ανωνυμοποιημένα, πραγματοποιήθηκε η παραλαβή των 30 «Πρακτικών και Αποφάσεων», σε ανωνυμοποιημένη μορφή από δυο Τμήματα Αρχείων του Εφετείου Αθηνών, ανάλογα με την ημερομηνία δημοσίευσης της κάθε απόφασης.
- III. Κατά τη συμπερίληψη των αποσπασμάτων, που χρησιμοποιήθηκαν από τα γραπτά τεκμήρια, στο πρότυπο των διαδικασιών της μεθόδου της θεματικής ανάλυσης που εφαρμόστηκε, πάρθηκαν τα ανάλογα μέτρα, ώστε να καταστούν μη ταυτοποιήσιμα/μη αναγνωρίσιμα. Πιο συγκεκριμένα: (1) τα αποσπάσματα παρατίθενται μεμονωμένα και στο πλαίσιο ταξινομητικών κατηγοριών, που περιλαμβάνουν αποσπάσματα από το σύνολο των αποφάσεων, (2) παρατίθενται μικρά σε έκταση αποσπάσματα, (3) το περιεχόμενό των αποσπασμάτων αναδιατυπώθηκε, σε περιπτώσεις όπου κρίθηκε απαραίτητο.
- IV. Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά στη βάση των σκοπών και των ερευνητικών υποθέσεων της παρούσας διδακτορικής διατριβής.
- V. Το πρωτογενές υλικό, που αντλήθηκε από την ανάλυση, διατηρήθηκε ξεχωριστά τηρώντας όλα τα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα, καθώς και τις απαιτήσεις της νομοθεσίας για τη φύλαξη δεδομένων. Πρόσβαση στα δεδομένα είχε μόνο η επιβλέπουσα Καθηγήτρια και τα μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής της διδακτορικής διατριβής.
- VI. Στα ηλεκτρονικά αρχεία που δημιουργήθηκαν για τις καταγραφές της ποιοτικής ανάλυσης, οι αριθμοί των αποφάσεων καταγράφονται σε ψευδωνυμοποιημένη μορφή. Κατά τη διαδικασία της ψευδωνυμοποίησης σε κάθε υπόθεση ανατέθηκε ένας ειδικός κωδικός, που αποτελούνταν από έναν αριθμό (από το ένα έως το τριάντα) και ένα γράμμα σύμφωνα με το είδος/ τα είδη των αδικημάτων που συμπεριλάμβανε η κάθε περίπτωση. Παράλληλα, δημιουργήθηκε ξεχωριστό αρχείο με τις αντιστοιχίες κωδικών και υποθέσεων, που αποθηκεύτηκε σε διαφορετικό φάκελο. Όλα τα ηλεκτρονικά αρχεία τηρήθηκαν σε ηλεκτρονικό υπολογιστή με ενημερωμένο πρόγραμμα προστασίας από ιούς.
- VII. Τηρήθηκε αναλυτικό αρχείο με τα στάδια που ακολουθήθηκαν και τις αδειοδοτήσεις, που έχουν παρασχεθεί για τη διενέργεια της έρευνας.

- VIII. Στο παρόν πόνημα και σε όλες τις ενέργειες διάχυσης των ερευνητικών αποτελεσμάτων αναφέρεται με σαφήνεια η χρηματοδότηση της έρευνας από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) και ο αριθμός έγκρισης της πρότασης (1004), όπως ορίζεται από τον Οδηγό Διαχείρισης - Υλοποίησης της Δράσης «2^η προκήρυξη υποτροφιών ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για Υποψήφιους Διδάκτορες».¹²⁵

6.7. Αξιοπιστία, συμβατότητα και περιορισμοί της έρευνας.

Κατόπιν ανάλυσης των κριτηρίων αξιολόγησης της ποιοτικής έρευνας, στην παρούσα ενότητα παρατίθενται συνοπτικά όλες οι στρατηγικές και τεχνικές που εφαρμόστηκαν για τη διασφάλιση της αξιοπιστίας και της δυνατότητας μεταβίβασης των πορισμάτων του παρόντος ερευνητικού εγχειρήματος, αλλά και οι περιορισμοί που το διέπουν.

- I. Εκείνο που πρέπει αρχικά να επισημανθεί είναι η λεπτομερής καταγραφή των βημάτων που ακολουθήθηκαν και οι αποφάσεις που πάρθηκαν σε όλα τα στάδια της έρευνας, επιτρέποντας κατά το δυνατό τον διεξοδικό έλεγχο της διαδικασίας.
- II. Σε σχέση με το ερευνητικό υλικό, η επιλογή των «Πρακτικών και Αποφάσεων» του ΜΟΕ Αθηνών: (1) Παρείχε τη δυνατότητα τριγωνοποίησης των πηγών ως προς τον δράστη, καθώς στο υλικό περιλαμβάνονται η απολογία του δράστη, η μαρτυρία του θύματος ή /και των άλλων μαρτύρων και η οπτική του δράστη μέσα από τη δικαστική απόφαση. (2) Παρομοίως, παρείχε τη δυνατότητα τριγωνοποίησης των πηγών ως προς το εγκληματικό συμβάν, συμπεριλαμβάνοντας επίσης δεδομένα από τις τρεις ανωτέρω πλευρές και για τρεις χρόνους (πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το εγκληματικό συμβάν).
- III. Κατά το στάδιο της συλλογής του ερευνητικού υλικού εφαρμόστηκαν τα κριτήρια της ανομοιογένειας περιπτώσεων και μια σειρά από ειδικότερα κριτήρια για την ενίσχυση της συμβατότητας με άλλες ομοιογενείς περιπτώσεις.

¹²⁵ Βλ. ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Οδηγός Διαχείρισης -Υλοποίησης της Δράσης «2^η προκήρυξη υποτροφιών ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για Υποψήφιους Διδάκτορες», Ημ. Δημοσίευσης 24.02.22. Διαθέσιμο στο <https://www.elidek.gr/wp-content/uploads/2018/04/%CE%9F%CE%94%CE%A5-2%CE%B7-%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%9A%CE%97%CE%A1%CE%A5%CE%9E%CE%97-%CE%A5%CE%94 %CE%95%CE%9A%CE%94%CE%9F%CE%A3%CE%97-1.7.pdf>

- IV. Επίσης, αποσκοπώντας στην ενίσχυση της συμβατότητας, οι περιγραφές των πορισμάτων συνοδεύονται από πυκνές, πλούσιες σε περιεχόμενο περιγραφές, αποκαλυπτικές ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο του κάθε αναδυόμενου θέματος.
- V. Σε όλα τα στάδια της ανάλυσης, αξιοποιήθηκαν θεωρητικές έννοιες, ως «μέσα ευαισθητοποίησης» με σκοπό την οριοθέτηση του υπό μελέτη αντικειμένου και του υποκειμενισμού της ερευνήτριας.
- VI. Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκαν εναλλακτικές θεωρητικές προτάσεις για την ερμηνεία των αναδυόμενων θεμάτων.
- VII. Κατά τη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης, ακολουθήθηκαν οι κατευθυντήριες του μοντέλου των σταδίων Braun & Clarke (2006) με παραλλαγές.
- VIII. Για τον έλεγχο της διαδικασίας της κωδικοποίησης και των αναδυόμενων θεμάτων, εφαρμόστηκε η “peer review” στρατηγική κατά την οποία η επιβλέπουσα Καθηγήτρια και τα μέλη της τριμελούς επιτροπής διάβασαν τα πορίσματα και παρείχαν σχόλια ως προς τα θέματα.¹²⁶
- IX. Τηρήθηκε λεπτομερές ημερολόγιο κατά τη διάρκεια της έρευνας.
- X. Τηρήθηκαν οι κανόνες δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας και τα προβλεπόμενα από τη νομοθεσία.

Ως προς τους περιορισμούς της έρευνας:

- I. Όπως άλλωστε προκύπτει από την εφαρμογή της ποιοτικής προσέγγισης, επαναλαμβάνεται ότι πέραν της λειτουργίας της συμβατότητας με ομοειδείς περιπτώσεις, δεν είναι η εφικτή η δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων.
- II. Ως προς τη διαδικασία συλλογής του υλικού διενεργήθηκε εξ αρχής προεπιλογή του αριθμού των συμπεριλαμβανόμενων κριτηρίων, καθώς στο αίτημα χορήγησης άδειας για πρόσβαση στο ερευνητικό υλικό, έπρεπε να συμπεριλαμβάνεται συγκεκριμένος αριθμός αποφάσεων.

¹²⁶ Η στρατηγική “peer review” συνιστά ένα είδος τριγωνοποίησης, με την εφαρμογή του οποίου μειώνονται οι πιθανότητες υποκειμενισμού του ερευνητή, γιατί μέσα από αυτή τη διαδικασία αναπτύσσεται μια περισσότερο αντικειμενική ανάγνωση του υλικού.

- III. Επίσης, ως προς το συλλεχθέν υλικό οι περιπτώσεις της ανθρωποκτονίας αποτελούν την πλειοψηφία των περιπτώσεων, ενώ το υλικό δεν είναι ισομερώς κατανομημένο, αφενός λόγω της προσπάθειας ένταξης της μεγαλύτερης δυνατής ανομοιογένειας, αφετέρου για λόγους ευκολίας κατά τον εντοπισμό του υλικού από την τράπεζα νομικών πληροφοριών.
- IV. Σε ένα τεκμήριο υπήρξε μετατροπή της απόφασης του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου από το Μικτό Ορκωτό Εφετείο, από απόπειρα ανθρωποκτονίας σε επικίνδυνη σωματική βλάβη. Το τεκμήριο έχει συμπεριληφθεί στην ανάλυση ως ξεχωριστή κατηγορία, το οποίο εύλογα αποτελείται από μια μόνο περίπτωση.
- V. Ως προς τα χαρακτηριστικά των καταδικασθέντων, συμπεριλαμβάνονται μόνο δυο γυναίκες στο σύνολο των δραστών. Το γεγονός αυτό αποτελεί από τη μια περιορισμό της έρευνας, από την άλλη αντανακλά τη χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στα εγκλήματα βίας (Μηλιώνη, Ανίτση & Λεμπέση, 2019).
- VI. Ως προς τα αναδυόμενα θέματα, βασικό μειονέκτημα της ποιοτικής ανάλυσης δεδομένων αποτελεί ο υποκειμενισμός του ερευνητή. Όπως περιγράφει η Κυριαζή (2011, σ.274) *«οι προσωπικές αντιλήψεις και οι παραδοχές του ερευνητή εισβάλλουν αναμφίβολα στην ερευνητική διαδικασία»*.
- VII. Ειδικότερα οι κωδικοί, που έχουν προκύψει μέσω της προσέγγισης ερμηνευτικού τύπου ενέχουν υψηλό βαθμό ερμηνείας και κατά συνέπεια είναι περισσότερο «ευαίσθητοι» σε ζητήματα υποκειμενισμού (Graneheim, Lindgren & Lundman, 2017)

Κεφάλαιο 7. Ερευνητικά πορίσματα

7.1. Εκδικαζόμενα εγκλήματα και δημογραφικά χαρακτηριστικά των δραστών

7.1.1. Κατηγοριοποίηση των τεκμηρίων

Το ερευνητικό υλικό περιλαμβάνει εγκλήματα που διαπράχθηκαν τη δεκαετία 2004-2013. Κατά το πρώτο στάδιο της θεματικής ανάλυσης τα γραπτά τεκμήρια, κατηγοριοποιήθηκαν στη βάση των τριών κατηγοριών εγκλημάτων (ανθρωποκτονία, ληστεία, βιασμός). Σχεδόν το ένα τρίτο των τεκμηρίων περιλάμβανε περισσότερες από μια κατηγορίες. Στο πλαίσιο της ψευδωνυμοποίησης των τεκμηρίων, σε κάθε αριθμό απόφασης ανατέθηκε ένας αριθμός, από το 1 έως το 30, που αποτέλεσε τον αύξοντα αριθμό της κάθε απόφασης. Από την ανωτέρω διαδικασία προέκυψαν συνολικά έξι κατηγορίες τεκμηρίων (Βλ. Πίνακα 3):

Πίνακας 3. Κατηγοριοποίηση των τεκμηρίων σύμφωνα με τα εγκλήματα που δικάζονται

Κατηγορία	Αδικήματα	Αριθμός τεκμηρίων
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα) & Ληστεία	4
B	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)	14
Γ	Ληστεία	2
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	4
E	Βιασμός τετελεσμένος	5
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	1

A.) Στην κατηγορία A εντάσσονται συνολικά 4 τεκμήρια με εκδικαζόμενες πράξεις την ανθρωποκτονία (τετελεσμένη και απόπειρα) και τη ληστεία. Όπως είναι αναμενόμενο, σε ορισμένες περιπτώσεις το κατηγορητήριο περιλαμβάνει παράλληλα μια σειρά από άλλα αδικήματα, όπως η παράνομη οπλοφορία, η οπλοχρησία και η πλαστογραφία (Βλ. Πίνακα 4).

Πίνακας 4. Κατηγορία Α. Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα) & Ληστεία

Κατηγορία Α. Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα) & Ληστεία.	
A/A Αριθμού Απόφασης	Πράξεις
1.	Ανθρωποκτονία από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση κατά συναυτουργία.
	Ληστεία με ιδιαίτερη σκληρότητα κατά συναυτουργία.
	Πλαστογραφία
8.	Ληστεία κατά συναυτουργία.
	Απόπειρα ανθρωποκτονίας.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.
20.	Ανθρωποκτονία τελεσθείσα σε ήρεμη ψυχική κατάσταση κατά συναυτουργία.
	Ληστεία κατά συναυτουργία.
7.	Απόπειρα ανθρωποκτονίας -Μειωμένος καταλογισμός
	Ληστεία.

Β.) Στην κατηγορία Β εντάσσονται συνολικά 14 τεκμήρια, στα οποία εκδικάζονται αποκλειστικά (σε σχέση με τα άλλα δυο υπό εξέταση εγκλήματα) περιπτώσεις ανθρωποκτονιών (τετελεσμένων και αποπειρών). Άλλα αδικήματα, που εκδικάζονται παράλληλα, σε κάθε περίπτωση, αφορούν στην παράνομη οπλοφορία, στην οπλοχρησία, στον εμπρησμό, στην παράνομη είσοδο σε ελληνικό έδαφος, στην αντίσταση και την αρπαγή (Βλ. Πίνακα 5).

Πίνακας 5. Κατηγορία Β. Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)

Κατηγορία Β. Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)	
A/A Αριθμού Απόφασης	Πράξεις
2.	Ανθρωποκτονία με πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση.
3.	Απόπειρα ανθρωποκτονίας με πρόθεση, σε ήρεμη ψυχική κατάσταση κατά συρροή, οπλοφορία και οπλοχρησία.
10.	Ανθρωποκτονία από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.
5.	Ανθρωποκτονία από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση κατά συναυτουργία.
	Εμπρησμός από πρόθεση από κοινού, από τον οποίο μπορούσε να προκύψει κοινός κίνδυνος για ξένα πράγματα.
	Παράνομη οπλοφορία.

11.	Απόπειρα ανθρωποκτονίας από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση, από κοινού.
	Εμπρησμός από πρόθεση, από κοινού.
15.	Ανθρωποκτονία με πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.
	Παράνομη κατοχή όπλων.
	Παράνομη είσοδος στο ελληνικό έδαφος.
16.	Ανθρωποκτονία με πρόθεση κατά συναντουργία.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.
17.	Ανθρωποκτονία με πρόθεση από κοινού τελεσθείσα σε ψυχική ορμή με ενδεχόμενο δόλο.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.
	Αντίσταση.
18.	Ανθρωποκτονία από πρόθεση.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.
19.	Ανθρωποκτονία από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.
24.	Ανθρωποκτονία τελεσθείσα σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής.
	Οπλοχρησία
25.	Ανθρωποκτονία με πρόθεση από δράστη ευρισκόμενο σε ήρεμη ψυχική κατάσταση.
	Αρπαγή
28.	Ανθρωποκτονία από πρόθεση.
29.	Ανθρωποκτονία από πρόθεση τελεσθείσα σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής.

Γ.) Στην κατηγορία Γ εντάσσονται 2 τεκμήρια που αφορούν σε υποθέσεις, όπου εκδικάζονται αποκλειστικά (σε σχέση με τα άλλα δυο υπό εξέταση εγκλήματα) υποθέσεις ληστείας. Τα αδικήματα που εκδικάζονται παράλληλα αφορούν στην επικίνδυνη σωματική βλάβη, την αντίσταση κατά της αρχής, την παράνομη οπλοφορία (Βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 6. Κατηγορία Γ. Ληστεία

Κατηγορία Γ. Ληστεία	
A/A Αριθμού Απόφασης	Πράξεις
26.	Ληστεία κατ' εξακολούθηση τετελεσμένη και εν απόπειρα.
	Επικίνδυνη σωματική βλάβη κατά συρροή.
	Αντίσταση κατά της Αρχής από δράστη που οπλοφορεί.

	Παράνομη οπλοφορία κατ' εξακολούθηση.
	Οπλοχρησία.
	Πλαστογραφία κατ' εξακολούθηση.
22.	Ληστεία κατά συναυτουργία.

Δ.) Στην κατηγορία Δ εντάσσονται 4 τεκμήρια, που αφορούν σε υποθέσεις, που εκδικάζονται τα αδικήματα της ληστείας και του βιασμού (τετελεσμένοι και απόπειρες). Τα αδικήματα που εκδικάζονται παράλληλα αφορούν στην παράνομη είσοδο στη χώρα και στην παράνομη οπλοφορία (Βλ. Πίνακα 7).

Πίνακας 7. Κατηγορία Δ. Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος και απόπειρα)

Κατηγορία Δ. Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	
Α/Α Αριθμού Απόφασης	Πράξεις
4.	Βιασμός από κοινού.
	Ληστεία από κοινού.
	Παράνομη είσοδος στη χώρα.
9.	Ομαδικός βιασμός από περισσότερους των δυο ενεργούντων από κοινού.
	Ληστεία κατά συναυτουργία.
14.	Ληστεία από κοινού.
	Απόπειρα βιασμού από κοινού.
21.	Απόπειρα βιασμού.
	Ληστεία κατά συρροή τετελεσμένη.
	Παράνομη οπλοφορία.

Ε.) Στην κατηγορία Ε εντάσσονται 5 τεκμήρια, που περιλαμβάνουν αποκλειστικά (σε σχέση με τα άλλα δυο υπό εξέταση εγκλήματα) το αδίκημα του βιασμού (τετελεσμένοι βιασμοί). Τα αδικήματα που εκδικάζονται παράλληλα αφορούν στην επικίνδυνη σωματική βλάβη, στην έκθεση, στη αποπλάνηση σε βάρος ανηλίκου, στην αιμομιξία και στην ασέλγεια μεταξύ συγγενών (Βλ. Πίνακα 8).

Πίνακας 8. Κατηγορία Ε. Βιασμός

Κατηγορία Ε. Βιασμός (τετελεσμένος)	
Α/Α Αριθμού Απόφασης	Πράξεις
6.	Βιασμός κατά συρροή.
12.	Βιασμός από κοινού.
	Επικίνδυνη σωματική βλάβη.

	Έκθεση.
13.	Βιασμός κατ' εξακολούθηση. Αποπλάνηση παιδιού που έχει συμπληρώσει τα δώδεκα και μέχρι τη συμπλήρωση του δέκατου πέμπτου έτους της ηλικίας του κατ' εξακολούθηση.
23.	Αιμομιξία από ανιόντα με κατιόντα που δεν έχει συμπληρώσει το 15ο αλλά ούτε και το 18ο έτος της ηλικίας του, κατ' εξακολούθηση. Ασέλγεια μεταξύ συγγενών από συγγενή εξ αίματος κατιούσας γραμμής που δεν έχει συμπληρώσει το 15ο αλλά ούτε και το 18ο έτος της ηλικίας του, κατ' εξακολούθηση. Βιασμός κατ' εξακολούθηση.
30.	Βιασμός σε βάρος ανήλικης. Αποπλάνηση σε βάρος ανήλικης.

Z.) Σε ένα τεκμήριο υπήρξε μετατροπή της απόφασης του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου από το Μικτό Ορκωτό Εφετείο, από απόπειρα ανθρωποκτονίας σε επικίνδυνη σωματική βλάβη. Το εν λόγω κριτήριο εντάσσεται στην κατηγορία Z (Βλ. Πίνακα 9).

Πίνακας 9. Κατηγορία Z. Επικίνδυνη σωματική βλάβη

Κατηγορία Z. Επικίνδυνη σωματική βλάβη	
A/A Αριθμού Απόφασης	Πράξεις
27.	Επικίνδυνη σωματική βλάβη.
	Παράνομη οπλοφορία.
	Οπλοχρησία.

7.1.2. Τα χαρακτηριστικά των υπό εξέταση εγκλημάτων βίας

Στο σύνολό τους τα υπό εξέταση εκδικαζόμενα αδικήματα περιλαμβάνουν: (i) 18 περιπτώσεις ανθρωποκτονίας (15 τετελεσμένες και 3 απόπειρες), (ii) 10 περιπτώσεις ληστείας, (iii) 9 περιπτώσεις βιασμού (7 τετελεσμένοι και 2 απόπειρες) και (iv) μια περίπτωση επικίνδυνης σωματικής βλάβης (Βλ. Πίνακα 10).

Πίνακας 10. Τα υπό εξέταση εγκλήματα βίας, τετελεσμένα και απόπειρες

Σύνολο αδικημάτων	Τετελεσμένο	Απόπειρα	Σύνολο
Ανθρωποκτονία	15	3	18
Ληστεία	10		10
Βιασμός	7	2	9
Επικίνδυνη σωματική βλάβη	1		1

7.1.2.1.Ανθρωποκτονίες

Οι υπό εξέταση περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, μπορούν να διακριθούν στη βάση της ψυχικής κατάστασης του δράστη, κατά την τέλεση ή την απόπειρα διάπραξης του εγκλήματος και στον ατομικό ή ομαδικό τρόπο τέλεσης.

Με κριτήριο την ψυχική κατάσταση του δράστη, στο ερευνητικό υλικό συμπεριλαμβάνονται τρεις περιπτώσεις ανθρωποκτονιών: (α) σε ήρεμη ψυχική κατάσταση (14 περιπτώσεις), (β) σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής (3 περιπτώσεις) (γ) σε κατάσταση μειωμένου καταλογισμού (μια περίπτωση) (Βλ. Πίνακα 11).

Αναφορικά με τη διάκριση μεταξύ της ανθρωποκτονίας σε ήρεμη ψυχική κατάσταση και σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, στο πλαίσιο του σκεπτικού των αποφάσεων πραγματοποιείται μια διάκριση του δόλου σε προμελετημένο και απρομελέτητο. Ειδικότερα όπως αναγράφεται σε σχετική απόφαση *«Στην πρώτη περίπτωση απαιτείται ψυχική ηρεμία του δράστη, είτε κατά την απόφαση, είτε κατά την εκτέλεση της πράξης, ενώ στη δεύτερη περίπτωση απαιτείται ο δράστης να βρίσκεται σε βρασμό ψυχικής ορμής και κατά τη λήψη απόφασης και κατά την εκτέλεση της πράξης (ανθρωποκτονίας).»*

Ως προς τον ορισμό του βρασμού ψυχικής ορμής η σχετική απόφαση αναφέρει *«Για την ύπαρξη των στοιχείων του βρασμού ψυχικής δεν αρκεί οποιαδήποτε υπεραιφνίδια και απότομη διέγερση κάποιου συναισθήματος, αλλά απαιτείται η υπερδιέγερση αυτή να φτάσει σε ψυχική κατάσταση τέτοια, που να αποκλείει τη σκέψη, δηλαδή τη δυνατότητα στάθμισης των αιτιών που κινούν στην πράξη ή απωθούν από αυτήν, χωρίς να φθάνει μέχρι το σημείο ώστε να προκαλεί διατάραξη της συνείδησης, η οποία επιφέρει στέρηση της ικανότητας ή μειωμένη ικανότητα προς καταλογισμό».*

Σε σχέση με την περίπτωση του μειωμένου καταλογισμού στο σκεπτικό της απόφασης αναφέρεται ότι *«πρέπει να εφαρμοστεί το άρθρο 36ΠΚ διότι προέκυψε ο μειωμένος καταλογισμός του κατηγορούμενου λόγω ότι αυτός κατά την τέλεση των...βρισκόταν υπό την επήρεια ναρκωτικών ουσιών, ως χρόνιος χρήστης κυρίως ηρωίνης, σε βαθμό όμως που αυτές δεν του στερούσαν εντελώς τη χρήση του λογικού»*

Πίνακας 11. Ανθρωποκτονίες, κατηγοριοποίηση σε σχέση με την ψυχική κατάσταση του δράστη

	Τελεσθείσες σε ήρεμη ψυχική κατάσταση	Τελεσθείσες σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής.	Μειωμένος καταλογισμός	Σύνολο
Ανθρωποκτονίες	14	3	1	18

Η δεύτερη κατηγοριοποίηση, αφορά στην τέλεσή ή στην απόπειρα τέλεσης των υπό εξέταση ανθρωποκτονιών, κατά μόνας ή κατά συναυτουργία. Η συναυτουργία, σύμφωνα με το σκεπτικό των σχετικών αποφάσεων αναφέρεται σε περιπτώσεις όπου οι δράστες ενεργούν από κοινού και κατόπιν συναπόφασης. Ως προς τη δεύτερη περίπτωση, επισημαίνονται 4 ανθρωποκτονίες που διαπράχθηκαν κατά συναυτουργία και 1 απόπειρα που έλαβε χώρα σε πλαίσιο δράσης από κοινού (Βλ. Πίνακα 12).

Πίνακας 12. Ανθρωποκτονίες, τέλεση κατά συναυτουργία και κατά μόνας

Ανθρωποκτονίες	Κατά συναυτουργία/Από κοινού	Κατά μόνας	Σύνολο
Τετελεσμένες	4	11	15
Απόπειρες	1	2	3
Σύνολο	5	13	18

7.1.2.2.Ληστείες

Στην περίπτωση των ληστειών, 7 από τις 10 υποθέσεις αφορούν σε πράξεις «ληστείας κατά συναυτουργία» και «ληστείας από κοινού». Οι 3 από αυτές εκδικάζονται παράλληλα με την τέλεση ή απόπειρα ανθρωποκτονίας, οι λοιπές 3 εκδικάζονται παράλληλα με την τέλεση ομαδικού βιασμού, ενώ για την έβδομη υπήρξε πρωτόδικη καταδικαστική απόφαση για βιασμό, η οποία ωστόσο αναιρέθηκε από το Εφετείο (Βλ. Πίνακα 13).

Πίνακας 13. Ληστείες, τέλεση κατά συναυτουργία και κατά μόνας

	Κατά συναυτουργία/Από κοινού	Κατά μόνας	Σύνολο
Ληστείες	7	3	10

7.1.2.3.Βιασμοί

Στην περίπτωση των βιασμών, από τις 9 υποθέσεις, που συμπεριλαμβάνονται στο ερευνητικό υλικό, 3 υποθέσεις αφορούν σε πράξεις όπου οι δράστες ενεργούν από κοινού και χαρακτηρίζονται ως «Βιασμός από κοινού», «Ομαδικός βιασμός από περισσότερους των δυο ενεργούντων από κοινού», «Απόπειρα βιασμού από κοινού». Από αυτές, οι 2 είναι τετελεσμένοι βιασμοί (Βλ. Πίνακα 14).

Πίνακας 14. Βιασμοί, τέλεση από κοινού και κατά μόνας

Βιασμοί	Από κοινού/Ομαδικός βιασμός	Κατά μόνας	Σύνολο
Τετελεσμένοι	2	5	7
Απόπειρες	1	1	2
Σύνολο	3	6	9

7.1.3. Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των δραστών

Στα 30 «Πρακτικά και αποφάσεις» του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών δικάζονται συνολικά 32 κατηγορούμενοι. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο για όλους έχουν εκδοθεί καταδικαστικές αποφάσεις. Αναφορικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των καταδικασθέντων, στην παρούσα υποενότητα παρουσιάζονται πέντε κατηγορίες, που προκύπτουν από την ποιοτική ανάλυση του ερευνητικού υλικού και αφορούν: (i) στο φύλο, (ii) στην ηλικία, (iii) στην καταγωγή, (iv) στην επαγγελματική και (v) στην οικογενειακή κατάσταση των δραστών.

7.1.3.1.Φύλο

Η πλειοψηφία των δραστών αποτελείται από άνδρες. Ειδικότερα, στο ερευνητικό υλικό συμπεριλαμβάνονται 30 άνδρες και 2 γυναίκες. Η μια δράστιδα έχει καταδικαστεί για τα αδικήματα της ανθρωποκτονίας από πρόθεση σε ήρεμη ψυχική κατάσταση κατά συναυτουργία και της ληστείας με ιδιαίτερη σκληρότητα κατά συναυτουργία. Η άλλη δράστιδα έχει καταδικαστεί για ανθρωποκτονία σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής (Βλ. Πίνακα 15).

Πίνακας 15. Φύλο των δραστών ανά κατηγορία τεκμηρίων

Κατηγορία	Αδικήματα	Άνδρες	Γυναίκες
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/απόπειρα) & Ληστεία	4	1
B	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/απόπειρα)	13	1
Γ	Ληστεία	2	
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	4	
E	Βιασμός τετελεσμένος	6	
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	1	
	Δράστες/δράστιδες σύνολο	30	2

7.1.3.2.Ηλικία

Η εν λόγω κατηγορία περιλαμβάνει τις ηλικίες των δραστών κατά τον χρόνο τέλεσης του αδικήματος ή των αδικημάτων. Η ηλικία, κατά την ποιοτική ανάλυση, υπολογίστηκε στη βάση των ημερομηνιών γέννησης των κατηγορουμένων. Στις περιπτώσεις όπου υπήρχε εξακολουθητικότητα στην τέλεση του αδικήματος, λήφθηκε υπόψη ο αναφερόμενος χρόνος έναρξης της εμπλοκής των δραστών στα εκδικαζόμενα αδικήματα.

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση των δραστών σε τέσσερις ηλικιακές κατηγορίες, περίπου τα 2/3 των δραστών συγκεντρώνονται στο ηλικιακό φάσμα 18-36 ετών (10 δράστες στο ηλικιακό εύρος 18-25 και 12 δράστες στο ηλικιακό εύρος 26-36). Στην ομάδα των δραστών δεν συμπεριλαμβάνονται περιπτώσεις ανηλίκων. Σε τρεις περιπτώσεις νεαρών ενηλίκων αναγνωρίστηκε η ελαφρυντική περίπτωση του άρθρου 133 ΠΚ. Όπως αναγράφεται στο σκεπτικό της απόφασης «κατά τον χρόνο τέλεσης των ως άνω πράξεων είχε μεν συμπληρωθεί το 18^ο έτος της ηλικίας ..όχι όμως και το 21^ο».¹²⁷ Αναφορικά με τις ηλικίες των δραστών και τα είδη των τελούμενων

¹²⁷ Σύμφωνα με τον ισχύοντα νόμο, το σχετικό ηλικιακό όριο έχει αυξηθεί. Άρθρο 133 ΠΚ (4619/2019)- Νεαροί ενήλικες «Όταν ο δράστης κατά τον χρόνο τέλεσης αξιόποινης πράξης δεν έχει συμπληρώσει το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του, το δικαστήριο μπορεί: .. β) να επιβάλει μειωμένη ποινή (άρθρο 83).»

αδικημάτων, αξίζει να σημειωθεί ότι στην περίπτωση της παράλληλης τέλεσης της ληστείας και του βιασμού, όλοι οι δράστες εντάσσονται στο ηλικιακό φάσμα 18-25 ετών. Αντίθετα, στην περίπτωση όπου δικάζεται μόνο το αδίκημα του βιασμού, η πλειοψηφία των δραστών συγκεντρώνεται στην ηλικιακή κατηγορία 37-55 (Βλ. Πίνακα 16).

Πίνακας 16. Ηλικία των δραστών ανά κατηγορία τεκμηρίων

Κατ.	Αδικήματα	18-25	26-36	37-47	48-55
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα) & Ληστεία		4	1	
B	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)	4	6	3	1
Γ	Ληστεία	1	1		
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	4			
E	Βιασμός τετελεσμένος	1	1	2	2
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη			1	
	Δράστες/δράστιδες σύνολο	10	12	7	3

7.1.3.3.Καταγωγή

Η πλειοψηφία της ομάδας των δραστών αποτελείται από αλλοδαπούς. Ειδικότερα 20 δράστες είναι αλλοδαποί, ενώ 12 ημεδαποί (Βλ. Πίνακα 17). Ως προς την καταγωγή σε σχέση με το φύλο, μια εκ των δυο δράστιδων είναι ημεδαπή. Από τους ημεδαπούς δράστες οι 8 καταγράφονται ως γεννηθέντες σε μέρη της Αττικής, οι υπόλοιποι 3 σε μέρη της επαρχίας και ένας σε χώρα του εξωτερικού.

Πίνακας 17. Καταγωγή των δραστών

Χώρα καταγωγής	Αριθμός δραστών/ δράστιδων
Ημεδαποί	12
Αλλοδαποί	20
Δράστες/δράστιδες σύνολο	32

Οι χώρες καταγωγής των αλλοδαπών δραστών, που συγκεντρώνουν τις περισσότερες αναφορές είναι το Πακιστάν, η Γεωργία και το Καζακστάν (Βλ. Πίνακα 18).

Πίνακας 18. Χώρες καταγωγής των αλλοδαπών δραστών

Χώρα καταγωγής αλλοδαπών	Αριθμός δραστών/δράστιδων
Συρία	1
Πακιστάν	4
Ρουμανία	1
Γεωργία	4
Καζακστάν	3
Αλγερία	1
Αφγανιστάν	1
Βουλγαρία	1
Αλβανία	2
Ιράκ	1
Ιράν	1
Αλλοδαποί δράστες/δράστιδες σύνολο	20

Ως προς το καθεστώς διαμονής στη χώρα, οι μισοί από τους αλλοδαπούς δράστες κατά την τέλεση του αδικήματος/ των αδικημάτων βρίσκονταν στη χώρα, χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα διαμονής (Βλ. Πίνακα 19).

Πίνακας 19. Καθεστώς διαμονής αλλοδαπών δραστών στη χώρα

Καθεστώς παραμονής στη χώρα	Νόμιμη διαμονή στη χώρα	Παράνομη διαμονή στη χώρα
Αλλοδαποί δράστες/δράστιδες σύνολο	10	10

7.1.3.4.Επαγγελματική κατάσταση

Όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες των δραστών, σχεδόν οι μισοί (17 δράστες) είχαν μόνιμη εργασία, ενώ 9 ήταν σε κατάσταση χρόνιας ανεργίας. Από αυτούς σημαντική είναι η μερίδα των αλλοδαπών με καθεστώς παράνομης διαμονής στη χώρα. Από την ανάλυση, αναδεικνύεται επίσης μια κατηγορία δραστών (6 δράστες) για τους οποίους αναφέρονται εναλλαγές μεταξύ περιόδων ανεργίας και περιόδων υποαπασχόλησης ή περιστασιακής εργασίας (Βλ. Πίνακα 20).

Πίνακας 20. Επαγγελματική κατάσταση των δραστών

Εργασιακή κατάσταση	Αριθμός δραστών/ δράστιδων
Εναλλαγή κατάστασης ανεργίας, υποαπασχόλησης/ περιστασιακής εργασίας	6
Χρόνια ανεργία	9
Εργαζόμενοι	17
Δράστες/δράστιδες σύνολο	32

Ως προς τις εργασίες των δραστών η κατηγορία που συγκεντρώνει τις περισσότερες αναφορές (11 αναφορές) είναι αυτή του «εργάτη -μάστορα», ενώ ακολουθούν οι κατηγορίες των «πωλητών δρόμου/ λαϊκών αγορών» (3 αναφορές), των «μηχανικών» (2 αναφορές) και των «οδηγών» (2 αναφορές) (Βλ. Πίνακα 21).

Πίνακας 21. Εργασίες δραστών

Εργασιακή κατάσταση	Αριθμός αναφορών
Εργασίες εργάτη -μάστορα	11
Ηλεκτρολόγος	1
Υδραυλικός	1
Αγροτικές εργασίες	1
Μηχανικός	2
Οικιακός βοηθός	1
Φύλαξη ηλικιωμένων	2
Πωλητές στον δρόμο /πωλητές λαϊκών αγορών	3
Ιδιωτικός υπάλληλος -οικονομικές υπηρεσίες	1
Ιδιοκτήτης ατομικής επιχείρησης	1
Οδηγός	2

7.1.3.5.Οικογενειακή κατάσταση

Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των δραστών, οι μισοί περίπου αναφέρουν ότι είναι έγγαμοι ή σε στενή συντροφική σχέση (15 δράστες) και 3 ότι είναι διαζευγμένοι. Από αυτούς 15 αναφέρουν ότι έχουν 2-5 παιδιά. Άγαμοι δηλώνουν 14 δράστες (Βλ Πίνακα 22).

Πίνακας 22. Η οικογενειακή κατάσταση των δραστών

Οικογενειακή κατάσταση	Αριθμός δραστών/ δράστιδων
Έγγαμοι	13
Σε στενή συντροφική σχέση/ Αρραβωνιασμένοι	2
Διαζευγμένοι	3
Με παιδιά (2 έως 5 παιδιά)	15
Άγαμοι	14

7.2.Ερευνητικά πορίσματα

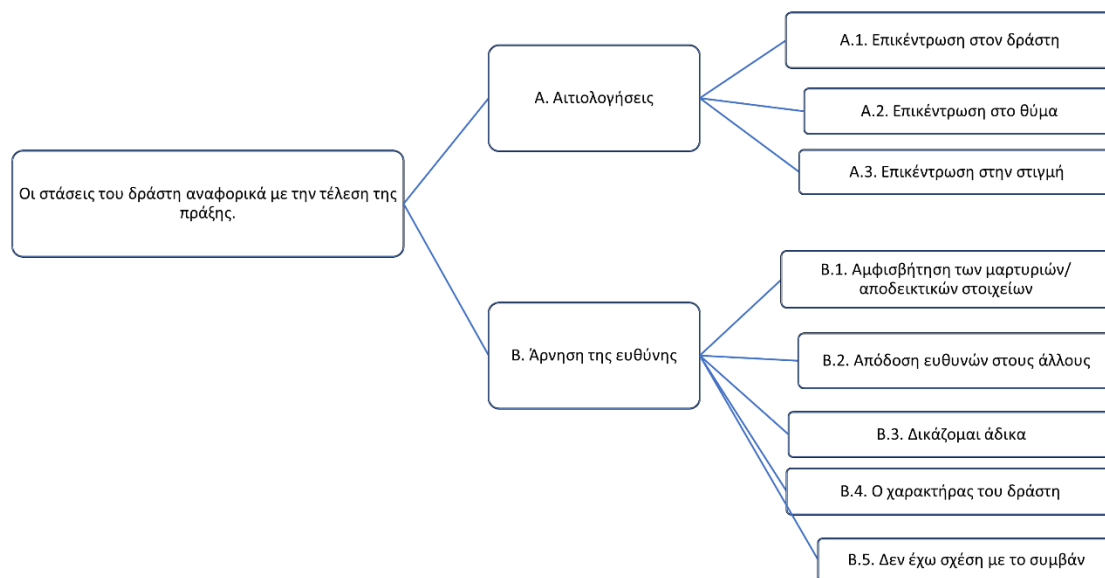
7.2.1. Το υποκειμενικό βίωμα του δράστη

Το υποκειμενικό βίωμα του δράστη ανασυγκροτείται μέσα από θέματα που αποκαλύπτουν τις στάσεις του αναφορικά με το συμβάν, καθώς και τη συναισθηματική του κατάσταση κατά τη διάπραξη.

7.2.1.1.Οι στάσεις του δράστη αναφορικά με την τέλεση της πράξης.

Από τη θεματική ανάλυση προκύπτουν οκτώ κατηγορίες, ως προς τις στάσεις του δράστη αναφορικά με την τέλεση της πράξης, που συστηματοποιούνται σε δυο θεματικές ενότητες: (Α) Αιτιολογήσεις και (Β) Άρνηση της ευθύνης (Βλ. Σχήμα 2).

Σχήμα 2. Οι στάσεις του δράστη αναφορικά με την τέλεση της πράξης.

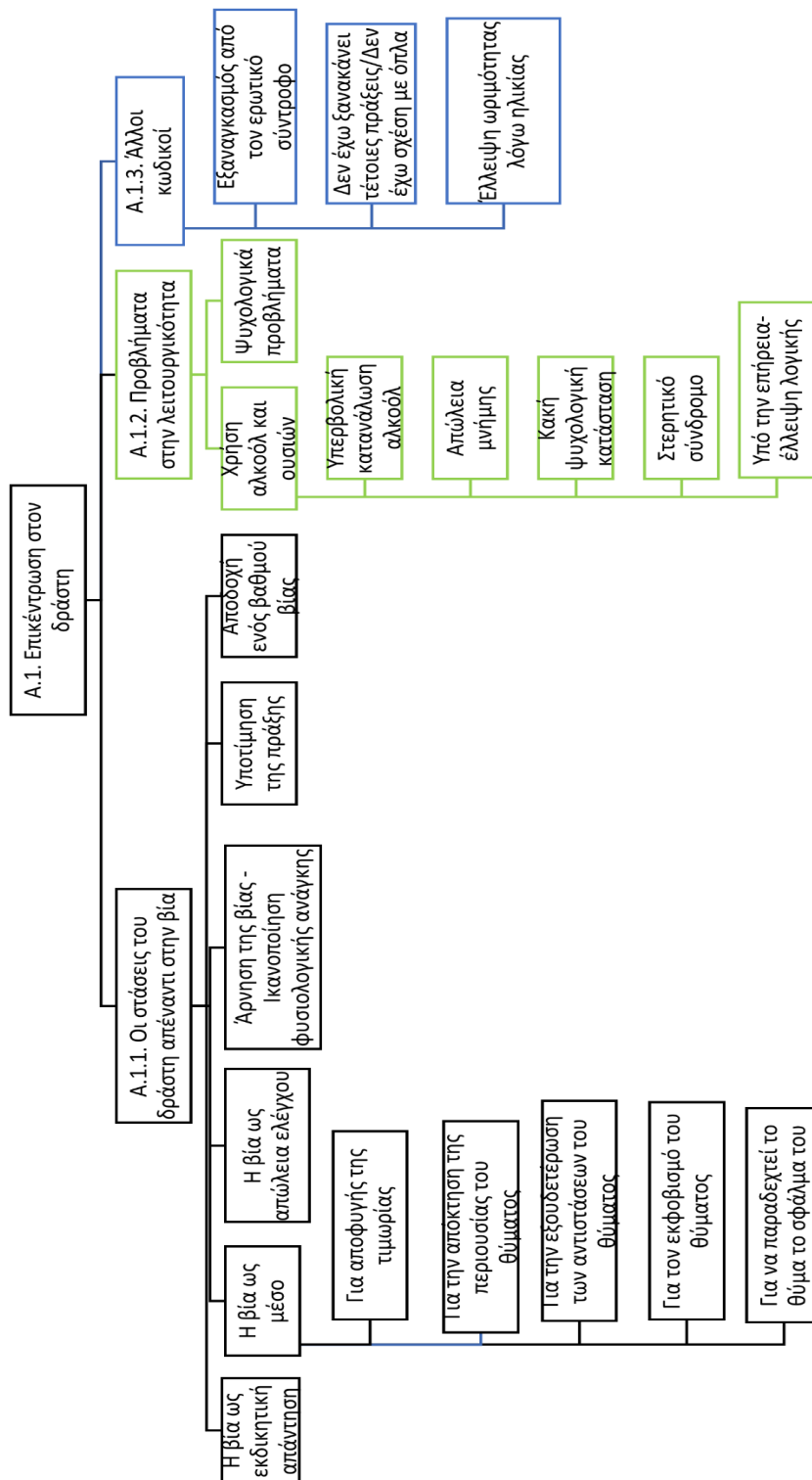
A. Αιτιολογήσεις

Η πρώτη ενότητα αφορά σε αιτιολογήσεις της βίαιης πράξης. Η εν λόγω ενότητα συστήνεται από τρεις κατηγορίες, που προκύπτουν από περιγραφές που επικεντρώνονται: (i) στον δράστη, (ii) στο θύμα και (iii) στις συνθήκες κατά την τέλεση (Βλ. Σχήμα 2).

A.1. Επικέντρωση στον δράστη

Η κατηγορία «*Επικέντρωση στον δράστη*» συγκροτείται από τρεις υποκατηγορίες, οι οποίες αφορούν: α) Στις στάσεις του δράστη απέναντι στη βίαιη πράξη, β) Στα προβλήματα στη λειτουργικότητα και γ) Σε κωδικούς με χαμηλή συχνότητα αναφορών, που διαμορφώνουν την υποκατηγορία «*Άλλοι κωδικοί*» (Βλ. Θεματικό χάρτη 1).

Θεματικός χάρτης 1. Επικέντρωση στον δράστη

A.1.1. Οι στάσεις του δράστη απέναντι στη βία

Η πρώτη υποκατηγορία συγκροτείται από κωδικούς, που αναδεικνύουν τις στάσεις των δραστών απέναντι στη βία. Ειδικότερα, από την ανάλυση προκύπτουν τέσσερις κωδικοί, μέσα από τους οποίους η βία προσεγγίζεται ως εκδικητική απάντηση, ως μέσο για την αποκόμιση κάποιου συμβολικού ή πραγματικού οφέλους, ως απόρροια μιας ειδικής συνθήκης απώλειας ελέγχου ή ως ικανοποίηση μια φυσιολογικής ανάγκης του δράστη, που ως τέτοια δεν μπορεί να συνιστά βία. Παράλληλα, από δυο κωδικούς αναδεικνύεται η μερική αποδοχή της βίας, από ορισμένους δράστες, καθώς και η υποτίμηση των βίαιων συμβάντων.

(i) Η βία ως εκδικητική απάντηση

Από την ανάλυση των αποσπασμάτων το έγκλημα βίας, προκύπτει ως πράξη εκδίκησης, τιμώρησης του θύματος, μετά από έναν τσακωμό ή έναν έντονο διαπληκτισμό, για μια ασήμαντη αφορμή, όπως την άρνηση του θύματος να φυλάξει την τσάντα του δράστη, αλλά και για περισσότερο σημαντικές αφορμές, όπως μια προσβολή που θεωρεί ότι εισπράττει ο δράστης ή γιατί το θύμα αρνήθηκε να δώσει χρήματα στον δράστη. Σε άλλες περιπτώσεις, η εκδίκηση πηγάζει από ένα μεγάλο κακό που έκανε το θύμα στον δράστη ή γιατί ο δράστης αδικήθηκε στη μοιρασιά στο πλαίσιο εμπλοκής στην εγκληματική δράση. Σε γενικές γραμμές η εκδίκηση συνδέεται με μια ματαίωση που έχει βιώσει ο δράστης στο πλαίσιο της σχέσης ή της συναναστροφής/ συνδιαλλαγής με το θύμα. Η εκδικητική διάσταση της βίας απαντάται σε υποθέσεις ανθρωποκτονίας, απόπειρας ή τελεσθείσας σε ήρεμη ψυχική κατάσταση και ανθρωποκτονίας σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής καθώς και σε μια υπόθεση ανθρωποκτονίας και ληστείας. Τα αποσπάσματα καθώς και οι περιπτώσεις από τις οποίες προκύπτουν, παρατίθενται αναλυτικά στον Πίνακα 23.

Πίνακας 23. Κωδικός: Η βία ως εκδικητική απάντηση

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Τους είπα γιατί το κάνετε αυτό και μου λέει θα δεις τώρα. Από την τσάντα που φορούσε στον ώμο του έβγαλε ένα μαχαίρι του και με μαχαίρωσε στο σκώτι»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..ξεκινήσαμε από το πρωί και πίναμε..να τον τιμωρήσω»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Μετά την επιστροφή τους στην οικία τους, ακολούθησε έντονος διαπληκτισμός..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«...ύστερα από έντονη λογομαχία που είχε μαζί του, στο πιο πάνω διαμέρισμα στο οποίο συζούσανε..πυροβολώντας τον»
		«..η συμπεριφορά του ερωτικού της συντρόφου μεταβλήθηκε σταδιακά και εξελίχθηκε, βαθμιαία σε σχέση εκμετάλλευσης της κατηγορουμένης»
		«..να τον τιμωρήσω..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«κατόπιν σύντομου διαπληκτισμού που συνήθιζε να έχει μαζί του..λόγω άρνησης του τελευταίου να του δώσει χρήματα..επιτέθηκε εναντίον του με μαχαίρι και του προκάλεσε βαριές κακώσεις..επήλθε ο θάνατός του»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«ήρθε η ώρα σου ρε πούστη να πληρώσεις που με έβαλες φυλακή»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«..ο κατηγορούμενος και ο ..άρχισαν να τσακώνονται γιατί ο τελευταίος αρνήθηκε να φυλάξει την τσάντα του πρώτου..συνέχισαν τον διαπληκτισμό ..ο οποίος εξελίχθηκε σε έντονη λογομαχία»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..αφού από κοινού καταδίωξαν τον..ακολούθως τον σκότωσαν με τη χρήση μαχαίριού»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Υποθέτω ότι μάλωσαν για τη μοιρασιά»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...να κρατάει στα χέρια του το πόδι του κρεβατιού γεμάτο αίματα και να λέει εμάς δεν θα μας κλέψει κανένας»

(ii) Η βία ως μέσο

Ο εν λόγω κωδικός συστήνεται από αναφορές, από τις οποίες αναδεικνύεται ο ρόλος της βίας, ως μέσου για την αποκόμιση κάποιου οφέλους. Όπως προκύπτει από τα αποσπάσματα του λόγου κατηγορουμένων και θυμάτων, το όφελος μπορεί να είναι

πραγματικό ή συμβολικό. Η άσκηση βίας μπορεί να αποσκοπεί στην απόκτηση της περιουσίας του θύματος, κατά την εκτέλεση μιας προσχεδιασμένης ενέργειας ανθρωποκτονίας. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιείται ως μέσο επιβολής στο θύμα, για να εκφοβίσει ο δράστης το θύμα και να εξουδετερώσει τις αντιστάσεις του, κατά τη διάρκεια μιας ληστείας. Σε άλλη περίπτωση ανθρωποκτονίας ο δράστης ως δραπετής φυλάκων, στο πλαίσιο καταδίωξής του από την αστυνομία, προβαίνει στη βίαιη πράξη για την αποφυγή της τιμωρίας. Ενώ σε άλλη υπόθεση, επίσης ανθρωποκτονίας, το όφελος έχει έναν καθαρά συμβολικό χαρακτήρα, καθώς ο δράστης καταδιώκει το θύμα για να παραδεχτεί το σφάλμα του απέναντι στον δράστη και να ζητήσει συγγνώμη. Τα αποσπάσματα καθώς και οι περιπτώσεις από τις οποίες προκύπτουν παρατίθενται αναλυτικά στον Πίνακα 24.

Πίνακας 24. Κωδικός: Η βία ως μέσο

Κατηγορία τεκμηρίων		Υποενότητα: Για αποφυγής της τιμωρίας
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Για να μην μπει στη φυλακή θα σκότωνε δυο αστυνομικούς»
		«να πυροβολήσει εναντίον τους προκειμένου να αποφύγει τη σύλληψη όπως και συνέβη»
		Υποενότητα: Για την απόκτηση της περιουσίας του θύματος
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Σε μια βδομάδα θα γινόταν το Εφετείο και θα υστέρη τον κατηγορούμενο απ' όλα αυτά και το γνώριζε...θα γινόταν η δίκη, σε μια βδομάδα πριν έγινε το έγκλημα»
		«Είχε απόλυτο κίνητρο ο κατηγορούμενος, αυτός διαχειριζόταν τα χρήματά της..»
		«...αποβλέποντας στη μεγάλη ακίνητη περιουσία της θανούσας την εκμετάλλευση της οποίας γνώριζε ότι θα έχανε»
		Υποενότητα: Για την εξουδετέρωση των αντιστάσεων του θύματος
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«όπως ο ίδιος έχει ομολογήσει, τη στιγμή που είδε τα κοσμήματα που φορούσε η ηλικιωμένη, έλαβε την απόφαση να της τα αφαιρέσει, ασκώντας σε βάρος της βία»
		«Ίδρωνα συχνά λόγω της χρήσης και πάντα είχα μια πετσέτα μαζί μου για να σκουπίζομαι, την οποία της την έβαλα για να μη φωνάζει»
		Υποενότητα: Για τον εκφοβισμό του θύματος
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα/μειωμένος	«..βρήκε ένα σχοινί, το οποίο πήρε μαζί του, για να την εκφοβήσει προκειμένου να την εξαναγκάσει να του δώσει χρήματα»

	καταλογισμός)- Ληστεία	
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«..να τον φοβίσω ήθελα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Το καιρό που έλειπε εγώ τα είχα τα χρήματα αλλά τα ξόδεψα..Το θύμα μου ζήτησε τα χρήματα εγώ δεν τα είχα και του είπα ότι σε λίγες ημέρες θα του έδινα..Όταν πήγαμε στο σπίτι ήθελα να φύγω αλλά το θύμα δεν με άφηνε..Αφού δεν με άφηνε πήρα το μαχαίρι για να τον φοβερίσω αλλά το θύμα δεν με άφηνε»
		Υποενότητα: Για να παραδεχτεί το θύμα το σφάλμα του και να ζητήσει συγγνώμη από τον δράστη
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ήθελα να μου πει το λόγο γιατί με έμπλεξε στα ναρκωτικά, ήθελα να μου ζητήσει συγγνώμη»

(iii) Η βία ως απώλεια ελέγχου

Ο παρόν κωδικός προκύπτει από χωρία του κειμένου, που έχουν ως κοινό άξονα την εκδήλωση της βίαιης συμπεριφοράς, λόγω της απώλειας του αυτοελέγχου του δράστη. Τα αποσπάσματα αφορούν κυρίως σε περιγραφές των κατηγορουμένων και σε όλες τις περιπτώσεις απαντώνται σε περιπτώσεις όπου υπάρχει ανθρωποκτονία, τετελεσμένη ή απόπειρα. Από τα αποσπάσματα αναδύεται μια ειδική συνθήκη κατά την τέλεση της πράξης, κατά την οποία οι κατηγορούμενοι περιγράφουν απώλεια της αίσθησης του χρόνου, αδυναμία να σκεφτούν λογικά, αδυναμία κατανόησης της συμπεριφοράς τους, και σε ορισμένες περιπτώσεις απώλεια μνήμης ως προς τα γεγονότα που συνέβησαν. Ενδεικτικές είναι οι περιγραφές «χαμένος στον χρόνο», «τρελάθηκα», «σκοτεινίασα εκείνη την ώρα», «δεν καταλάβαινα, τι έκανα», «μαύρισαν όλα», «δεν μπορούσα να ελέγξω τον εαυτό μου». Τα αποσπάσματα καθώς και οι περιπτώσεις από τις οποίες προκύπτουν παρατίθενται αναλυτικά στον Πίνακα 25.

Πίνακας 25. Κωδικός: Απώλεια ελέγχου

Κατηγορία τεκμηρίων	Αποσπάσματα

A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Εγώ φοβήθηκα για αυτόν και με τα νεύρα μου μπορεί να έκανα κάτι λάθος, όχι όμως να τον σκοτώσω. Εάν αυτός έφαγε μαχαίρι εγώ πρέπει να ήμουν»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«..μη με ρωτάτε χαμένος στον χρόνο ήμουν, δεν έχω ιδέα πόσο διήρκεσε αυτό.»
		«..τρελάθηκα, σκοτείνιασα εκείνη την ώρα, τον ζούληξα στο..από τον ώμο και τον τίναξα με σκοπό να συνέλθει»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν μπορώ να δώσω καμία λογική εξήγηση για αυτό που έγινε. Εκείνη την ημέρα εγώ δεν καταλάβαινα, τι έκανα.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Μας είπε ότι μαύρισαν όλα γύρω του...μαύρισαν όλα και στην όρασή του»
		«Όλα ήταν μαύρα...Δεν θυμάμαι με τι την έδεσα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Όταν γύρισα στο σπίτι και κατάλαβα τί έκανα, γύρισα πίσω στον κάδο να την πάρω, αλλά ο κάδος ήταν άδειος»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Δεν ξέρω αν με είδε που κρατούσα το όπλο, δεν μπορούσα να ελέγξω τον εαυτό μου.Αμέσως μετά τον πυροβόλησα και πήγα στην Αστυνομία»
		«Δεν ήμουν σε κατάσταση να θυμάμαι πώς πυροβόλησα και από τι απόσταση..Δεν θυμάμαι τίποτα από εκείνη την στιγμή του πυροβολισμού»
		«Θυμάμαι ότι πήρα το όπλο στα χέρια μου και από εκείνη τη στιγμή τίποτε άλλο δεν θυμάμαι...Ήμουν σε θολωμένη κατάσταση..»
		«Εκείνη τη στιγμή θόλωσε και δεν καταλάβαινε τι έκανε, ήταν σε κατάσταση που δεν καταλάβαινε τι έκανε»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..όταν πια πήρα εγώ το μαχαίρι άρχισα να τον χτυπώ με αυτό..»

(iv) Άρνηση της βίας -Ικανοποίηση φυσιολογικής ανάγκης

Ο εν λόγω κωδικός προκύπτει από περιγραφές, που απαντώνται σε περιπτώσεις βιασμού και έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο, την αιτιολόγηση της πράξης στη βάση της ικανοποίησης μιας φυσιολογικής ανάγκης. Ο βιασμός προβάλλεται ως μια «ανθρώπινη» αντίδραση στις σεξουαλικές προκλήσεις του θύματος, ως ένας τρόπος για να «ξεδώσει» ο δράστης και ως μια συνθήκη γνωστή στο οικείο περιβάλλον, άρα συνηθισμένη. Χαρακτηριστική είναι μια περίπτωση, όπου ο άγνωστος στο θύμα δράστης, αναφέρει ότι «θέλει σεξ». Το νοηματικό περιεχόμενο των περιγραφών, αποκαλύπτει παράλληλα και μια άρνηση της άσκησης βίας στο θύμα. Τα αποσπάσματα

καθώς και οι περιπτώσεις από τις οποίες προκύπτουν παρατίθενται αναλυτικά στον Πίνακα 26.

Πίνακας 26. Κωδικός: Ικανοποίηση φυσιολογικής ανάγκης

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..εγώ τι να κάνω άνθρωπος είμαι και εγώ όταν βλέπω την άλλη να έρχεται και να κωλοτρίβεται»
		«Αν είσαι άνθρωπος και κάποια σου τρίβεται κάπου θολώνεις»
		«Εν γνώση του πατέρα της ήταν όλα αυτά..γιατί δεν τα παραδέχεται»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Μου έλεγε ότι και αυτός άνθρωπος ήταν και έπρεπε κάπου να ξεδώσει»
		«Νόμιζα ότι θα μπορούσα να λειτουργήσω με άλλες γυναίκες..Όταν ένας άνδρας νιώθει την απόρριψη είναι μια καταρράκωση της προσωπικότητας..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..με ρωτούσε αν είμαι παρθένα, αν είχα κάνει σεξ εκείνο το βράδυ»
		«Μετά αφού πήρε τα χρήματα και του είπαμε να φύγει είπε ότι θέλει σεξ.»
		«Στην αρχή ζήτησε χρήματα, του δώσαμε όσα είχαμε στην τσάντα μας και αφού τα πήρε ζήτησε σεξ»

(v) Υποτίμηση της πράξης /υποβάθμιση του ρόλου στο εγκληματικό συμβάν

Από τις περιγραφές των κατηγορουμένων, αναδεικνύεται σε ορισμένες περιπτώσεις, μια τάση υποτίμησης της βαρύτητας της πράξης ή υποβάθμισης του ρόλου του δράστη στο εγκληματικό συμβάν. Σε μια περίπτωση βιασμού, ο δράστης αναφέρει ότι εφόσον δεν ολοκληρώθηκε η σεξουαλική πράξη «δεν κάναμε τίποτα», ενώ σε μια περίπτωση ανθρωποκτονίας και ληστείας οι δράστες περιγράφουν ότι η ηλικιωμένη που φίμωσαν και έδεσαν «ήταν ζωντανή όταν φύγαμε», υποβαθμίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη βία που ασκήθηκε. Σε άλλες δυο περιπτώσεις που αφορούν σε ληστεία και σε ληστεία και ανθρωποκτονία, οι δράστες περιγράφουν τον εαυτό τους χωρίς ενεργό ρόλο κατά τη διάρκεια του εγκληματικού συμβάντος. Προς αυτή την κατεύθυνση ενδεικτικές είναι οι περιγραφές «Το όπλο το είχε ο άλλος..» ή «οι άλλοι δυο όπως είπα πήγαν στο δωμάτιο που ήταν ο παππούς και επειδή φώναζε του έκλεισαν το στόμα». Τα αποσπάσματα καθώς

και οι περιπτώσεις από τις οποίες προκύπτουν παρατίθενται αναλυτικά στον Πίνακα 27.

Πίνακας 27. Κωδικός: Υποτίμηση της πράξης /υποβάθμιση του ρόλου στο εγκληματικό συμβάν

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Με την ..δεν κάναμε τίποτα, προσπάθησα, φιλήθηκα, αλλά τίποτα, πήγαμε στο ξενοδοχείο και μετά στο..»
Γ	Ληστεία	«Το όπλο το είχε ο άλλος ..Δεν ξέρω που είναι και δεν έχω καμία επαφή μαζί του»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«οι άλλοι δυο όπως είπα πήγαν στο δωμάτιο που ήταν ο παππούς και επειδή φώναζε του έκλεισαν το στόμα με τα χέρια στην αρχή και μετά την ταινία που βρήκαν στην κουζίνα.»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Ήταν ζωντανή όταν φύγαμε. Δεν μπορούσα να σκεφτώ τις επόμενες ημέρες ότι εάν ήταν ζωντανή θα μας είχε καταγγείλει»
		«..όσο ήμουν εκεί η γιαγιά ζούσε, δεν ήξερα ότι πέθανε..έμαθα ότι πέθανε η γιαγιά όταν με έπιασαν»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν πήγα στην αστυνομία, δεν το θεώρησα ότι δημιούργησα ένα τέτοιο συμβάν, δηλαδή να φέρω τον θάνατο σε έναν άνθρωπο.»
		«Του είχα πετάξει μια άλλη φορά ένα ζυλάκι που μ' έδιωχνε απ' εκεί, από μακριά, ούτε καν τον πέτυχα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Καταρχήν δέχομαι ότι έχω προκαλέσει το τραύμα, αλλά όχι με σκοπό να τον σκοτώσω»

(vi) Αποδοχή ενός βαθμού βίας- Παραδοχή του αδικήματος που ο δράστης αξιολογεί ως χαμηλότερης βαρύτητας

Από τη θεματική ανάλυση, επισημαίνονται αναφορές όπου υπάρχει άρνηση της τέλεσης του βαρύτερου αδικήματος, αλλά παράλληλη αποδοχή της διάπραξης αδικημάτων, που οι κατηγορούμενοι αξιολογούν ως χαμηλότερης βαρύτητας. Σε μια υπόθεση βιασμού, ο δράστης αναφέρει ότι η ηλικία του ανήλικου θύματος ήταν μεγαλύτερη όταν ξεκίνησε η κακοποίηση, ή οι πράξεις αφορούσαν μόνο στο μεγαλύτερο σε ηλικία θύμα και όχι στο μικρότερο. Σε άλλη υπόθεση βιασμού, ο δράστης αποδέχεται «ότι διεπράχθησαν οι πράξεις με την έννοια των ασελγών πράξεων και όχι του βιασμού.». Σε δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονιών όπου στην ίδια υπόθεση ή στο παρελθόν οι δράστες είχαν εμπλακεί σε ληστείες, ενδεικτικές είναι οι αναφορές «είμαι ληστής, όχι όμως και δολοφόνος», «Τις παραδέχομαι τις ληστείες», που επίσης

αντανακλούν έναν βαθμό αποδοχής της βίας. Τα αποσπάσματα καθώς και οι περιπτώσεις από τις οποίες προκύπτουν παρατίθενται αναλυτικά στον Πίνακα 28.

Πίνακας 28. Κωδικός: Παραδοχή χαμηλότερης βαρύτητας αδικήματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Παραδέχομαι τις πράξεις μου για την ..όχι όμως για την..»
		«Για τη .. ναι, της έκανα τις πράξεις αυτές για τη μικρή όμως όχι»
		«Για την το παραδέχομαι..την ..δεν την στρίμωξα»
		«Αυτό έγινε δυο -τρεις μήνες πριν με πιάσουνε. Δεν υπήρχε τίποτα πιο πριν.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Δεν αποδέχομαι τον βιασμό. Αποδέχομαι ότι διεπράχθησαν οι πράξεις με την έννοια των ασελών πράξεων και όχι του βιασμού.»
		«...αυνανίστηκα γι αυτό βρέθηκε το σπέρματικό υγρό..»
		«Δεν μπόρεσα να έρθω σε ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή.»
		«Εγώ παραδέχομαι τα φιλιά, τα χάδια, θωπευτήκαμε.»
		«Δεν μπόρεσα να λειτουργήσω ολοκληρωμένα σεξουαλικά αλλά τις θώπευσα.Δεν ανταποκρίνονταν και εκείνες όπως εγώ θα ήθελα»
		«Νόμιζα ότι ο βιασμός είναι να εισχωρήσει κάποιος με τη βία μέσα σε μια γυναίκα.»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Μόνο κλέβω, δεν σκοτώνω»
		«Με πιάσανε πέντε μήνες μετά από το έγκλημα με το D.N.A. παραδέχομαι ότι είμαι ληστής, όχι όμως και δολοφόνος»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Τις ληστείες τις έκανα πιτσιρικάς σε ψιλικατζίδικα και σε περίπτερα. Τις παραδέχομαι τις ληστείες»

A.1.2. Προβλήματα στη λειτουργικότητα

Η δεύτερη υποκατηγορία, που προκύπτει στο πλαίσιο των αιτιολογήσεων με κεντρικό άξονα τον δράστη, επικεντρώνεται στη διάπραξη του εγκλήματος ως απόρροια των προβλημάτων που επισημαίνονται στη λειτουργικότητά του. Η εν λόγω θεματική συγκροτείται από δυο κωδικούς, που αναλύονται ακολούθως (Βλ. Θεματικό χάρτη 3:

(i) Χρήση αλκοόλ και ουσιών

Ένας σημαντικός αριθμός περιγραφών, που εντοπίζεται κυρίως σε υποθέσεις ανθρωποκτονιών και ληστειών αφορά σε αιτιολογήσεις που έχουν ως κοινό θεματικό περιεχόμενο τη χρήση αλκοόλ και ουσιών. Από αυτές ορισμένες περιγραφές σχετίζονται με την αιτιολόγηση της πράξης στη βάση της υπερβολικής κατανάλωσης αλκοόλ, του συνεπαγόμενου θυμού και της απώλειας ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό, ενδεικτικά οι κατηγορούμενοι αναφέρουν: «ό,τι έγινε, έγινε από τα νεύρα λόγω μέθης», «είχα πιεί εκείνο το βράδυ και δεν ήξερα τι έκανα.» Ένα μέρος των αναφορών σχετίζεται με την απώλεια μνήμης, ως προς τα περιστατικά που συνέβησαν, ενώ άλλες εστιάζουν στην κακή ψυχολογική κατάσταση του δράστη λόγω της χρήσης με περιγραφές όπως «δεν είχα καθαρό μυαλό», «θόλωσε το μυαλό» λόγω της κοκαΐνης, «είμαι άρρωστος», «δεν ήμουν καλά», «ήμουν σε άθλια ψυχική κατάσταση». Από άλλες περιγραφές αναδύεται η έλλειψη λογικής λόγω της επήρειας καθώς και οι αιτιολογήσεις στη βάση της συμπτωματολογίας του στερητικού συνδρόμου του χρήστη. Τα αποσπάσματα καθώς και οι περιπτώσεις από τις οποίες προκύπτουν, παρατίθενται αναλυτικά στον Πίνακα 29.

Πίνακας 29. Κωδικός: Χρήση αλκοόλ και ουσιών

Κατηγορία τεκμηρίων		Υποενότητα: Υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Είχα πιεί εκείνο το βράδυ και δεν ήξερα τι έκανα.»
Γ	Ληστεία	«Είχαμε μεθύσει και την ημέρα που πήραμε τη μηχανή και την ημέρα της ληστείας»
Β	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Ήμασταν πολύ πιωμένοι, είχαμε πάρει ένα μεγάλο μπουκάλι..εγώ και κάτι μπίρες μαζί μας στο ..»
Β	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«λυπάμαι πολύ που σκοτώθηκε, ό,τι έγινε, έγινε από τα νεύρα λόγω μέθης»
		Υποενότητα: Απώλεια μνήμης
Α	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«δεν θυμάμαι σε ποια στιγμή πήρα την αλυσίδα από τον λαιμό»
Α	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Ήμουν χαρμάνια και τσακωθήκαμε δεν ξέρω για ποιο λόγο»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«σε ερώτησή μας πώς βρέθηκε το θύμα στη..μας έλεγε «δεν θυμάμαι, δεν θυμάμαι»..»
		«είχα πιει αρκετά, μετά δεν θυμάμαι τι έγινε..Μπορεί να είχαμε τσακωθεί δεν θυμάμαι»
		«Δεν θυμάμαι να τον σφήνωσα, ήταν μπροστά μου ξαπλωμένος, δεν θυμάμαι τίποτα άλλο.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Εγώ δεν τον χτύπησα εκείνη τη στιγμή, δεν θυμάμαι τι έγινε, δεν θυμάμαι εκείνη τη στιγμή τι έγινε...Το μαχαίρι το πέταξα αλλά δεν θυμάμαι που»
		«Δεν γνωρίζω τι έγινε, μόνο του το θύμα πήγε εκεί που βρέθηκε. Όταν τον χτύπησα αυτός κινιόταν»
		Υποενότητα: Κακή ψυχολογική κατάσταση
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Λέω ναι εγώ ήμουν, αλλά δεν θυμάμαι, δεν ξέρω για ποιο λόγο τον χτύπησα, γιατί δεν ήμουν καλά»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Έκανα αυτά, αλλά δεν ήμουν εγώ, δεν είχα καθαρό μυαλό, είδα τα χρυσασικά στα χέρια της και θόλωσε το μυαλό μου, η κοκαΐνη έχει δύο ή τρία ευρώ, ούτε σήμερα μπορώ να πιστέψω ότι ήμουν η αιτία να πεθάνει ένας άνθρωπος»
		«όταν μπήκα στο σπίτι ήμουν σε άθλια ψυχική κατάσταση λόγω της χρήσης»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Εκείνη την στιγμή δεν ήμουν σε καλή κατάσταση..είχα πάρει κάποια χάπια»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είμαι άρρωστος άνθρωπος παίρνω ναρκωτικά»
		Υποενότητα: Στερητικό σύνδρομο
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα/μειωμένος καταλογισμός)- Ληστεία	«ο κατηγορούμενος, εκνευρισμένος και ευρισκόμενος σε κατάσταση στερητικού συνδρόμου, λόγω της αδυναμίας εξεύρεσης από τους οικείους του να του παράσχουν χρήματα προς αγορά της αναγκαίας δόσης του..έφυγε από το σπίτι και κατευθύνθηκε στην...να ζητήσει χρήματα από την παθούσα»
		«η αδυναμία του στην ηρωίνη που τον οδήγησε σε αυτή την πράξη προς εξασφάλιση της δόσης του»
		«λόγω της αδυναμίας του χαρακτήρα του και του σκοπού καθώς ήθελε να τη φοβίσει, σε συνδυασμό με το στερητικό σύνδρομο»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«πούλησε μόνος του τα κλοπιμαία για να μπορέσει να εξασφαλίσει χρήματα για την αγορά ναρκωτικών ουσιών»
		Υποενότητα: Υπό την επήρεια-έλλειψη λογικής
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Κάποιοι άνθρωποι δεν λογαριάζουν την ανθρώπινη ζωή και τον ανθρώπινο πόνο όταν είναι υπό την επήρεια»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«..δεν είχα τη λογική από τις ουσίες που είχα πάρει»
		«με κάλεσε στο σπίτι του θύματος, καθότι η τελευταία επιθυμούσε να με γνωρίσει, ενώ βρισκόμουν στην περιοχή ..., δηλαδή σε πολύ κοντινή απόσταση από το σπίτι του θύματος και είχα μόλις κάνει χρήση ναρκωτικών ...»

		«Έκανα αυτά, αλλά δεν ήμουν εγώ, δεν είχα καθαρό μυαλό, είδα τα χρυσαφικά στα χέρια της και θόλωσε το μυαλό μου, η κοκαΐνη έχει δύο ή τρία ευρώ, ούτε σήμερα μπορώ να πιστέψω ότι ήμουν η αιτία να πεθάνει ένας άνθρωπος»
		«δεν μπορούσα να διακρίνω (λόγω της χρήσης) ότι από τις πράξεις μου θα επέλθει ο θάνατος τους θύματος»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«είχα πιεί ναρκωτικά..Τότε που με συνέβαλαν ..είχα πάρει ναρκωτικές ουσίες και δεν ήξερα τι έλεγα..είχα πάρει κόκα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..είχε κάνει χρήση χαπιών «βουλμπεγκάλ»»

(ii) Ψυχολογικά προβλήματα/Ψυχοπαθολογία

Η δεύτερη θεματική, που εντάσσεται στο πλαίσιο της μειωμένης λειτουργικότητας του δράστη αφορά στην ύπαρξη ψυχοπαθολογίας που προβάλλεται σε μια περίπτωση ανθρωποκτονίας (Βλ. Πίνακα 30).

Πίνακας 30. Κωδικός: Ψυχολογικά προβλήματα/Ψυχοπαθολογία

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Μετά το θάνατο του πατέρα μου είχα ψυχολογικά προβλήματα. Είχαμε μεγάλο δέσιμο με τον πατέρα μου.»
		«..είχα πολλές φοβίες, δεν ήθελα να επικοινωνήσω με κανέναν. Φοβόμουν τον έξω κόσμο. Δεν θυμάμαι να έκανα αυτή την πράξη.»
		«..ο μειωμένος αυτός καταλογισμός πιθανολογεί ότι ήταν μέτριου βαθμού.»
		«η διαταραχή που εντοπίζεται στον κατηγορούμενο ανήκει στο ψυχωσικό φάσμα»

A.1.3. Άλλοι κωδικοί

Η τελευταία υποκατηγορία, που εντάσσεται στο πλαίσιο των αιτιολογήσεων που επικεντρώνονται στον δράστη, αφορά σε μια σειρά κωδικών, που προκύπτουν με χαμηλή συχνότητα καθώς συναντώνται σε μεμονωμένες περιπτώσεις, ενώ λόγω του ανομοιογενούς περιεχομένου τους, δεν δύναται να κατηγοριοποιηθούν σε άλλη υποκατηγορία ή να συστήσουν μια νέα.

(i) Εξαναγκασμός από τον ερωτικό σύντροφο

Ο πρώτος κωδικός αφορά σε αποδόσεις της διάπραξης των εγκλημάτων της ληστείας και της ανθρωποκτονίας, στις απειλές και στην σωματική βία που αναφέρει ότι έχει

δεχτεί η κατηγορούμενη, από τον σύντροφό της και συναυτουργό στην τέλεση (Βλ. Πίνακα 31).

(ii) Δεν έχω ξανακάνει τέτοιες πράξεις/Δεν έχω σχέση με όπλα

Ο επόμενος κωδικός σχετίζεται με την πρώτη εμπλοκή στην εγκληματική δράση, που επικαλείται κατηγορούμενος καθώς και με αναφορές άλλου κατηγορούμενου για την έλλειψη σχέσης με μαχαίρια, ενδεχομένως εννοώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ότι δεν προβαίνουν σε εγκληματικές πράξεις από σύστημα ή ότι δεν τους χαρακτηρίζει η τέλεση τέτοιων πράξεων (Βλ. Πίνακα 31).

(iii) Έλλειψη ωριμότητας λόγω ηλικίας

Ο τελευταίος κωδικός σχετίζεται με την έλλειψη ωριμότητας λόγω ηλικίας που επικαλείται ο κατηγορούμενος, υποστηρίζοντας ότι παρασύρθηκε από άλλους (Βλ. Πίνακα 31).

Πίνακας 31. Άλλα θέματα

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
Κωδικός: Εξαναγκασμός από τον ερωτικό σύντροφο		
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία	«μου είπε βοήθησε με γιατί θα σκοτώσω το παιδί σου, φοβήθηκα...δεν πήγα στην αστυνομία να πω τι έγινε γιατί είχα πλαστά χαρτιά»
		«τη χτύπησε στο πρόσωπο και την απείλησε ότι θα τη σκοτώσει και ότι θα βάλει να σκοτώσουν το ανήλικο τέκνο της»
Κωδικός: Δεν έχω ξανακάνει τέτοιες πράξεις/Δεν έχω σχέση με όπλα		
Γ	Ληστεία	«Δεν έχω ξανακάνει τέτοιες πράξεις και ζητάω πραγματικά συγγνώμη από τους ανθρώπους που έκανα κακό.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Με μαχαίρια ποτέ δεν είχα σχέση»
Κωδικός: Έλλειψη ωριμότητας λόγω ηλικίας		
Γ	Ληστεία	«Ήμουν 21 χρονών και παρασύρθηκα»

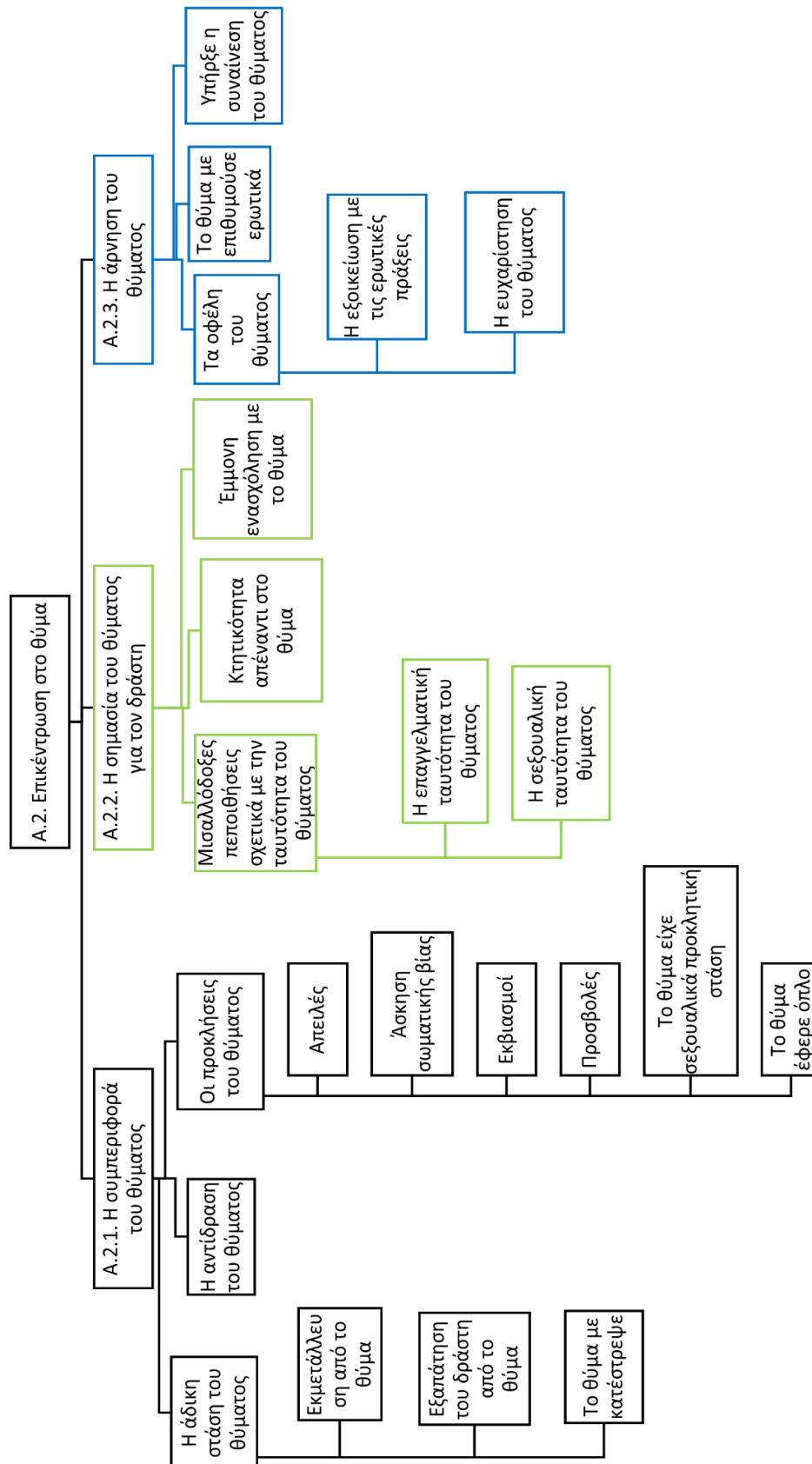
A.2. Επικέντρωση στο θύμα

Η κατηγορία των αιτιολογήσεων που επικεντρώνονται στο θύμα, συγκροτείται από τρεις υποκατηγορίες που αφορούν: (i) στη συμπεριφορά του θύματος, (ii) στη σημασία του θύματος για τον δράστη, όπου το θύμα προσεγγίζεται σε πραγματικό και συμβολικό επίπεδο και σε κωδικούς που το νοηματικό τους περιεχόμενο, υποδηλώνει (iii) μια άρνηση του θύματος (Βλ. Θεματικό χάρτη 2).

A.2.1. Η συμπεριφορά του θύματος

Η εν λόγω υποκατηγορία συστήνεται από τρεις κωδικούς, που εστιάζουν στη συμπεριφορά του θύματος, στο πλαίσιο της σχέσης δράστη και θύματος αλλά και κατά την τέλεση της πράξης. Σε ορισμένες περιπτώσεις η συμπεριφορά του θύματος περιγράφεται ως άδικη, ενώ σε άλλες οι αιτιολογήσεις στηρίζονται στην αντίδραση καθώς και στις προκλήσεις του θύματος. Οι κωδικοί που συστήνουν την υποκατηγορία αναλύονται ακολούθως:

Θεματικός χάρτης 2. Επικέντρωση στο θύμα

(i) Η άδικη στάση του θύματος

Σε τρεις περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, εκ των οποίων οι δυο ερωτικών συντρόφων, εντοπίζονται περιγραφές, που επικεντρώνονται στην άδικη στάση του θύματος απέναντι στον δράστη ή στη δράστιδα. Από τις αναφορές εξάγεται η οικονομική και συναισθηματική εκμετάλλευση του δράστη, ενώ από άλλες περιγραφές ο δράστης φαίνεται να δηλώνει εξαπατημένος από το θύμα. Η θεματική συγκροτείται επίσης από αποσπάσματα, από τα οποία προκύπτουν τα ολέθρια, κατά τον δράστη, αποτελέσματα της συμπεριφοράς του θύματος στην οικογενειακή του ζωή, αλλά και στην ευρύτερη πορεία του. Ενδεικτικές είναι οι φράσεις «διέλυσα την οικογένειά μου» και «μου κατέστρεψε τη ζωή» (Βλ. Πίνακα 32).

Πίνακας 32. Κωδικός: Η άδικη στάση του θύματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Υποενότητα: Εκμετάλλευση από το θύμα (οικονομική και συναισθηματική)
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Με εκμεταλλευόταν αλλά εγώ δεν είχα πρόβλημα»
		«..με χρησιμοποιούσε για να φτιάξει ο ίδιος τη ζωή του.»
		«..με τα χρήματα που της αποσπούσε , εκμεταλλευόμενος την παθολογική αγάπη που του είχε, αγόρασε αυτοκίνητο, προέβαινε σε αγορές...την παραμελούσε συναισθηματικά και την παρότρυνε να εργάζεται..»
		«..εγκατέλειψα τα πάντα για να ζήσω μαζί του..ήμουν εξαρτημένη από αυτόν..αυτός εκμεταλλευόμενος την εξάρτησή μου..με χρησιμοποιούσε για να του πληρώνω τα πάντα..»
		«Το θύμα με έβαζε να ζητώ χρήματα από τον άντρα μου.., βαριόταν να δουλέψει και βολευόταν με τα δικά μου χρήματα.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Τσακώθηκα με όλους τους συγγενείς για να έρθω στην Ελλάδα..Εδώ ήρθα για να μείνουμε σαν αντρόγυνο..»
		Υποενότητα: Εξαπάτηση του δράστη από το θύμα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Όλο αυτό το διάστημα..μου έλεγε ότι κάνει κάποιες ενέργειες για τα χαρτιά μου..δεν με άφηνε έξω μόνο μου»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Το θύμα της είχε υποσχεθεί γάμο και ξαφνικά αυτός πήγε ..και αρραβωνιάστηκε μια άλλη γυναίκα»
		«Αυτό που ένιωσα εκείνη τη στιγμή ήταν συναίσθημα προδομένης αγάπης»

		Υποενότητα: Το θύμα με κατέστρεψε
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«..με χτύπησε πολύ, με έβριζε άσχημα και εγώ του είπα ότι διέλυσα την οικογένειά μου και τώρα μου λέει να χωρίσουμε»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ήθελα να τον βρω γιατί με κατέστρεψε, αυτός ήταν υπεύθυνος για την κατάστασή μου. Το θύμα ήταν υπεύθυνο για όλα όσα μου συνέβησαν»
		«Το θύμα με έθισε στα ναρκωτικά και μου κατέστρεψε τη ζωή προκειμένου να είμαι υποχείριό του και να με χρησιμοποιεί στις παράνομες δραστηριότητές »
		«Πιστεύω ότι με κάρφωσαν στην αστυνομία για να με βάλουν φυλακή»
		«Πήγα να του ζητήσω τον λόγο και με έβρισε..Για ποιο λόγο ήθελε να με καταστρέψει»

(ii) Η αντίδραση του θύματος

Από ένα τεκμήριο, στο οποίο εκδικάζεται μια περίπτωση ανθρωποκτονίας, ο δράστης φαίνεται να αιτιολογεί την πράξη του στη βάση της αντίδρασης του θύματος στο πλαίσιο μιας βίαιης διένεξης (Βλ. Πίνακα 33).

Πίνακας 33. Κωδικός: Η αντίδραση του θύματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Στην αρχή τσακωθήκαμε με μπουνιές, μετά μου πήρε το μαχαίρι από το χέρι και μου το έκοψε και όταν πια πήρα εγώ το μαχαίρι άρχισα να τον χτυπώ με αυτό, δεν ήξερα, δεν θυμάμαι καν, τι έκανα»

(iii) Οι προκλήσεις του θύματος

Οι προκλήσεις κατέχουν ένα σημαντικό μέρος στις αναφορές που επικεντρώνονται στη συμπεριφορά του θύματος και συναντώνται σε όλες τις κατηγορίες τεκμηρίων. Ο εν λόγω κωδικός συγκροτείται από περιγραφές των κατηγορουμένων για απειλές που έχουν δεχτεί από τα θύματα, όπως αναδεικνύονται από τις φράσεις «θα έρθω αύριο (στον χώρο εργασίας σου) με τους Αλβανούς», «ότι θα με έβαζε φυλακή», «θα με στείλει για απέλαση», «θα με κομματιάσει.», «θα με σκοτώσουν», για άσκηση σωματικής βίας από την πλευρά του θύματος, που συχνά μπορεί να κατηγορείται παράλληλα ότι ξεκίνησε το βίαιο συμβάν καθώς και για εκβιασμούς του θύματος προς τον δράστη. Η προσβλητική στάση του θύματος απέναντι στον δράστη συγκεντρώνει επίσης έναν σημαντικό αριθμό αναφορών, στο πλαίσιο των προκλήσεων του θύματος. Οι σχετικές φράσεις αφορούν σε λεκτικές επιθέσεις των θύματος, με ενδεικτικές τις φράσεις

«άρχισε να με βρίζει», «βαριές κουβέντες», με χειρονομίες και προτάσεις του θύματος που αξιολογούνται ως προσβλητικές, από τον δράστη, καθώς και με προσβλητικά σχόλια του θύματος σε σχέση με χαρακτηριστικά του δράστη που έχουν ως στόχο την υποτίμηση του, όπως η έλλειψη εργασίας, η ηλικία και η εξωτερική εμφάνιση (Βλ. Πίνακα 34).

Πίνακας 34. Κωδικός: Οι προκλήσεις του θύματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Υποενότητα: Απειλές
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«Του είπα μέχρι το βράδυ θα έρθω και μου είπε «εάν δεν έρθεις θα έρθω αύριο (στον χώρο εργασίας σου) με τους Αλβανούς»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..είπε ότι θα τον καταγγείλει στη αστυνομία ώστε να τον συλλάβουν και να απελαθεί από την Ελλάδα»
		«..του είπε ότι θα του κάνει απέλαση με την αστυνομία..»
		«..άρχισε να φωνάζει ότι..θα με στείλει (στη χώρα καταγωγής μου) για απέλαση»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Εγώ φώναζα, έκανα σαν τρελή, αυτός μου έλεγε να μην φωνάζω γιατί θα με κομματιάσει.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Μου είπαν ότι θα με σκοτώσουν άμα με βρουν έξω»
		«Δεν τον είχα ξανασυναντήσει, μόνο στο τηλέφωνο μιλήσαμε και μου είπε ότι θα με έβαζε φυλακή..Αυτό πάλι μου είπε όταν το συνάντησα και θόλωσα και έγινε ότι έγινε»
		Υποενότητα: Άσκηση σωματικής βίας
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«Βγήκαμε στον δρόμο να μιλήσουμε, έφτασα εκεί και πριν αρχίσω να πω καλησπέρα άρχισε να με χτυπάει»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..με κλωτσούσε και την έσπρωξα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Εκείνο το βράδυ με χτύπησε πολύ, με τραβούσε από τα μαλλιά. Πολλά βράδια έλειπε και δεν μου έλεγε που πηγαίνει..»
		Υποενότητα: Εκβιασμοί
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«Ο παθών έβρισε τον κατηγορούμενο και του έκλεισε ραντεβού, μάλλον για κάτι λεφτά για το σπίτι που ήθελε να του δώσει.»
		Υποενότητα: Προσβολές
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«με πήρε τηλέφωνο και μου ζητούσε χρήματα χωρίς λόγο...του είπα μίλησε με τον..άρχισε να με βρίζει και μετά είπαμε να συναντηθούμε να μιλήσουμε»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«..η φασαρία έγινε για τα λεφτά και ο παθών έβριζε με βαριές κουβέντες.»
		«..στο διάστημα που πίνανε του έκανε μια άσχημη πρόταση το θύμα και μαλώσανε..»
		«Εκεί καθόμασταν, δεν ξέρω πώς του ήρθε και μου έκανε μια χειρονομία ο..»
		«μου έβγαλε τα γεννητικά του όργανα..«πάρε μου μια πίπα» ..το θεώρησα προσβολή εγώ..»
		«..μάλλον πλάκα θα έκανε κι εγώ δεν το δέχτηκα, κι εγώ χάλια ήμουν, το πήρα σοβαρά, δεν το ήθελα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..έντονος διαπληκτισμός μεταξύ τους και αναφέρθηκε και ..στη διαμονή του κατηγορούμενου στην Ελλάδα χωρίς να εργάζεται»
		«..δεν επιθυμεί να συνεχιστεί ο παράνομος ερωτικός δεσμός τους και η ίδια διατηρεί ερωτικό δεσμό με άλλον άνδρα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«παλιόγρια δεν πέρασες καλά μαζί μου; εγώ είμαι μοντέλο και πρέπει να πληρώνομαι..να κάνεις βίζιτες να βρεις άλλον παλιόγρια να πας όπου θες»
		«είχαμε διαπληκτιστεί.. για το σπίτι..εκεί ξεκίνησε ο καβγάς, άρχισε να βρίζει έγινε αγρίμι δεν μπορούσα να τον ελέγξω»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Όταν βρήκα το θύμα και πήγα να του μιλήσω, αυτός άρχισε να με βρίζει και μου πήρε το μαχαίρι από το χέρι»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..εξαιτίας αυτής της συμπεριφοράς του θύματος «θόλωσε», έβγαλε το μαχαίρι και άρχισε να τον κτυπά»
		Υποενότητα: Το θύμα είχε σεξουαλικά προκλητική στάση
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ερχόταν σπίτι μου με ρούχα προκλητικά, με την πιτζάμα, μου έλεγε ότι φοράει το ίδιο σουτιέν με την ..»
		«..Είχε κάνει τατουάζ ..στον..»
		Υποενότητα: Το θύμα έφερε όπλο
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Είχε φέρει ένα όπλο, δεν το είχα ξαναδεί άλλη φορά, το συγκεκριμένο βράδυ το έβγαλε, το έβαλε πάνω στο τραπέζι και μου είπε ότι μέσα είχε μια σφαίρα»
		«Φοβήθηκα όταν είδα το όπλο, μου είπε ότι το έφερε για ασφάλεια, μπορεί όμως σκέφτηκα να το έφερε και για εμένα δεν ξέρω»

A.2.2. Η σημασία του θύματος για τον δράστη

Η δεύτερη υποκατηγορία συγκροτείται από τρεις κωδικούς που σχετίζονται με την σημασία που έχει το θύμα για τον δράστη. Στο πλαίσιο του πρώτου κωδικού, η σημασία τοποθετείται σε ένα συμβολικό επίπεδο, ενώ οι δυο επόμενοι κωδικοί, αντανakλούν τον ρόλο του θύματος στη ζωή του δράστη. Οι εν λόγω κωδικοί αναλύονται, ως ακολούθως:

(i) Μισαλλόδοξες πεποιθήσεις σχετικά με την ταυτότητα του θύματος

Ο πρώτος κωδικός συγκροτείται από αναφορές, που έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο μια αρνητική προδιάθεση του δράστη απέναντι στο θύμα. Η προδιάθεση δεν διαμορφώνεται στη βάση κάποιας προϋπάρχουσας σχέσης, όπως στις προηγούμενες περιπτώσεις, αλλά στηρίζεται μάλλον σε αυτά που αντιπροσωπεύει το θύμα, για τον δράστη. Οι σχετικές περιγραφές προκύπτουν από δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, που αντανakλούν τις μισαλλόδοξες πεποιθήσεις του δράστη για το θύμα λόγω των ιδιοτήτων του. Στην πρώτη περίπτωση η σεξουαλική ταυτότητα του θύματος, έρχεται σε αντίθεση με το θρησκευτικό αίσθημα του δράστη, όπως ο ίδιος το προσδιορίζει, ενώ στη δεύτερη, οι μισαλλόδοξες πεποιθήσεις εστιάζουν στην επαγγελματική ταυτότητα του θύματος. Το θύμα εν προκειμένω είναι αστυνομικός εν ώρα υπηρεσίας στο πλαίσιο επεισοδίων μετά από αγώνα, σε σημείο, ωστόσο, που δεν αποτελούσε απειλή για τους δράστες (Βλ. Πίνακα 35).

Πίνακας 35. Κωδικός: Μισαλλόδοξες πεποιθήσεις σχετικά με την ταυτότητα του θύματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Υποενότητα: Η επαγγελματική ταυτότητα του θύματος
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...Ρίξανε τη φωτοβολίδα και καιγόταν το πίσω μέρος. Εγώ πήγα να πεθάνω από τους καπνούς»
		«...έσπασαν το πίσω δεξιά τζάμι...πέταξαν εντός αυτού μια αναμμένη ναυτική φωτοβολίδα ..με αποτέλεσμα το περιπολικό ..να πάρει φωτιά...ενώ παράλληλα κρατούσαν την πόρτα του οδηγού...ώστε να μην είναι δυνατό να ανοιχθεί από το Ειδικό Φρουρό...ώστε ..να καεί ζωντανός»
		Υποενότητα: Η σεξουαλική ταυτότητα του θύματος
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είμαστε μουσουλμάνοι και δεν πρέπει να κάνετε τέτοια ερώτηση, εάν είμαι ομοφυλόφιλος. Εγώ δεν είμαι από αυτούς...τιμωρήθηκα για βιασμό με άνδρες. Μου αρέσουν οι γυναίκες.»

(ii) Κτητικότητα απέναντι στο θύμα

Στην παρούσα περίπτωση ο κωδικός αντλείται από ένα τεκμήριο, που αφορά σε περίπτωση βιασμού ανηλίκου και συγκροτείται από περιγραφές που υποδηλώνουν «συναισθήματα έντονης και παράφορης ζήλειας» απέναντι στο θύμα. Από τις περιγραφές εξάγεται το αίσθημα κτητικότητας του δράστη, καθώς και οι τάσεις επιβολής του στο θύμα (Βλ. Πίνακα 36).

Πίνακας 36. Κωδικός: Κτητικότητα απέναντι στο θύμα

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ζηλιάρης ήταν σε εμένα..βρήκε το αγόρι μου και τον κυνήγησε.»
		«..κάποιες φορές εξέφραζε συναισθήματα έντονης και παράφορης ζήλειας απέναντί της.»
		«Να επιβληθεί ήθελε, ότι αυτός ήταν ο αρχηγός..»

(iii) Έμμονη ενασχόληση με το θύμα

Ο εν λόγω κωδικός συστήνεται από αποσπάσματα, που εντοπίζονται σε δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, τα οποία αντανakλούν τον κομβικό ρόλο, που αποδίδεται στα θύματα, από τους δράστες ή τις δράστιδες, στην πορεία ζωή τους, καθώς και μια ακραία μορφή ενασχόλησης με τα θύματα. Ενδεικτικές είναι οι αναφορές «η κατηγορούμενη κυριολεκτικά (τον) λάτρευε με παθολογικό τρόπο.», «ήμουν τυφλωμένη και τρελή γι' αυτόν», ««..ήταν αποφασισμένος να τον βρει και να τον εκδικηθεί».

Πίνακας 37. Κωδικός: Έμμονη ενασχόληση με το θύμα

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Η κατηγορούμενη κυριολεκτικά (τον) λάτρευε με παθολογικό τρόπο.»
		«Το θύμα ήταν το παν στη ζωή της»
		«Και να μου έλεγε ότι είχε και άλλες γυναίκες, εγώ δεν θα τον πίστευα. Ήμουν τυφλωμένη και τρελή γι' αυτόν»
		«..αποτελούσε για εμένα το κέντρο του κόσμου και θα έκανα τα πάντα να τον ξαναφέρω στη ζωή..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..από την πρώτη στιγμή έψαξε με μεγάλη επιμονή και μεθοδευμένες ενέργειες να τον βρει και να τον φονεύσει..»
		«Κατά την παραμονή του στις φυλακές σχημάτισε την άποψη ότι υπαίτιος για τη σύλληψη ήταν ο ..(το θύμα)»
		«..ήταν αποφασισμένος να τον βρει και να τον εκδικηθεί και αυτό ήταν το μόνο που τον απασχολούσε μετά την αποφυλάκισή του..Ταξίδεψε ..για να τον βρει αλλά έμαθε ότι δεν εκεί και επέστρεψε..»

Α.2.3. Η άρνηση του θύματος

Η τελευταία υποκατηγορία που εντάσσεται στο πλαίσιο των αιτιολογήσεων που επικεντρώνονται στο θύμα, συνάγεται από τρεις κωδικούς, από τους οποίους εξάγεται η άρνηση του θύματος, ως τέτοιου από τον δράστη. Σημειώνεται δε, ότι όλα τα αποσπάσματα, από τα οποία συγκροτούνται οι εν λόγω κωδικοί, απαντώνται στην πέμπτη κατηγορία τεκμηρίων, όπου συμπεριλαμβάνονται οι περιπτώσεις των βιασμών. Οι τρεις κωδικοί αναλύονται ως ακολούθως:

(i) Τα οφέλη του θύματος

Ο εν λόγω κωδικός, συστήνεται από αποσπάσματα δυο περιπτώσεων βιασμού, όπου οι κατηγορούμενοι, μέσα από μια διαστρεβλωτική προσέγγιση, επαναδομούν την πράξη αφαιρώντας τις συνέπειες για το θύμα, άρα και την ιδιότητα του θύματος. Η πρώτη περίπτωση, όπου το θύμα είναι ανήλικο, επενδύεται με έναν διδακτικό χαρακτήρα ως προς τις σεξουαλικές πράξεις, που είχε ως σκοπό να εξοικειώσει το θύμα, ενώ στη δεύτερη, δημιουργείται «μια ευχάριστη κατάσταση με τη βοήθεια του χαπιού και του ποτού» (Βλ. Πίνακα 38).

Πίνακας 38. Κωδικός: Τα οφέλη του θύματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Υποενότητα: Η εξοικείωση με τις ερωτικές πράξεις
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..έχει πολλά σπυράκια, της έλεγα μην τα σπας και της είπα να βρεις ένα γκόμενο και με το σεξουαλικό αυτά φεύγουν»
		«..έλα να σε μάθω εγώ, να τα ξέρεις να μην είσαι ξενέρωτη..»
		Υποενότητα: Η ευχαρίστηση του θύματος
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Πιστεύω και χωρίς τα χάπια θα ερχόντουσαν μαζί, την (πλαστή ταυτότητα ως προς την ιδιότητά μου) τη δήλωσα για λόγους εντυπωσιασμού.»
		«Σκέφθηκα δημιουργώντας μια ευχάριστη κατάσταση με τη βοήθεια του χαπιού και του ποτού αντίστοιχα το ίδιο στις γυναίκες θα τους δημιουργούσα μια ευχάριστη κατάσταση.....Εμένα τα χάπια με το ποτό μου δημιουργούσαν μια ευχάριστη κατάσταση..»

(ii) Το θύμα με επιθυμούσε ερωτικά

Ο δεύτερος κωδικός, συγκροτείται από περιγραφές του δράστη, από τις οποίες εξάγεται η ερωτική επιθυμία του θύματος. Υπ' αυτή την οπτική, αναδεικνύεται μια νέα

στρέβλωση μέσα από την οποία η πράξη αναδομείται ως ικανοποίηση μια «φυσιολογικής ανάγκης» του θύματος, η οποία επίσης μπορεί να ερμηνευθεί ως μια άρνηση του θύματος, ως τέτοιου.

Πίνακας 39. Κωδικός: Το θύμα με επιθυμούσε ερωτικά

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Με τη ότι κάναμε το κάναμε γιατί το ήθελε δηλαδή ψαχνότανε»
		«τη βίασα και δεν πήρε κανέναν χαμπάρι τίποτε και μετά λέει φοβόταν, τι φοβόταν αφού μόνη της ήρθε και κωλοτριβόταν επάνω μου προκλητικά»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..εκείνη ανταποκρινόταν και τελείωσε στο προφυλακτικό..»
		«..ήρθαμε σε ερωτικές περιπτώξεις, δηλαδή φιληθήκαμε, δεν κάναμε τίποτα..»

(iii) Υπήρξε η συναίνεση του θύματος

Ο εν λόγω κωδικός είναι συναφής στο περιεχόμενο με τον αμέσως προηγούμενο και επεξηγεί με παρόμοιο τρόπο τη θεματική της άρνησης του θύματος. Οι περιγραφές εστιάζουν στο στοιχείο της συναίνεσης του θύματος με αναφορές που σχετίζονται με τη θέληση των θυμάτων, όπως «..οι κοπέλες ήρθαν με τη θέλησή τους», ή με την ύπαρξη σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος «τα είχα με τη μεγάλη..» (Βλ. Πίνακα 40).

Πίνακας 40. Κωδικός: Υπήρξε η συναίνεση του θύματος

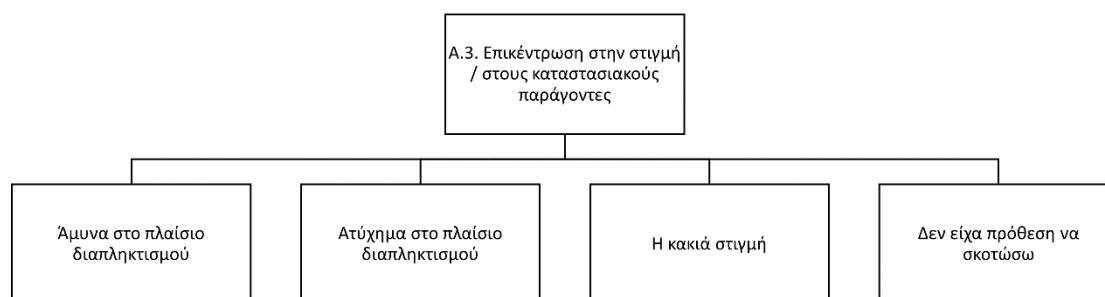
Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Παραδέχομαι ότι τα είχα με τη μεγάλη..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..οι κοπέλες ήρθαν με τη θέλησή τους, χωρίς βέβαια να τις έχω ενημερώσει για όλα αυτά..»
		«Φάγαμε και μέχρι εκείνη την ώρα είχε τις αισθήσεις της..»
		«..όταν ήρθαν πάνω αντιλαμβάνονταν πλήρως τις αισθήσεις τους.»

A.3. Επικέντρωση στη στιγμή / στους καταστασιακούς παράγοντες

Η τελευταία κατηγορία, συγκροτείται από αιτιολογήσεις που επικεντρώνονται στους καταστασιακούς παράγοντες, που πλαισιώνουν την εγκληματική πράξη και αφορούν σε κάποιο διαπληκτισμό, που έφερε τον κατηγορούμενο σε άμυνα ή στο πλαίσιο του

οποίου προκλήθηκε κάποιο ατύχημα ή στην «κακιά στιγμή», όπως δηλώνουν άλλοι δυο κατηγορούμενοι. Ο ρόλος των καταστάσεων υπογραμμίζεται επίσης από την έλλειψη πρόθεσης που δηλώνει ο κατηγορούμενος αναφορικά με τη διάπραξη του εγκλήματος, στοιχεία που συνολικά αντανακλούν την απόδοση ευθυνών σε παράγοντες που είναι εκτός του ελέγχου του δράστη. Η εν λόγω θεματική επεξηγείται από τέσσερεις κωδικούς, που απαντώνται σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας και στην περίπτωση μετατροπής του αδικήματος σε ένα τεκμήριο από ανθρωποκτονία σε επικίνδυνη σωματική βλάβη (Βλ. Θεματικό χάρτη 3 και Πίνακα 41).

Θεματικός χάρτης 3. Επικέντρωση στην στιγμή

Πίνακας 41. Θέμα: Επικέντρωση στην στιγμή / στους καταστασιακούς παράγοντες

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Υποενότητα: Άμυνα στο πλαίσιο διαπληκτισμού
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«..με χτύπησε με τα πόδια και μετά με το μπουκάλι. Εγώ από φόβο έπιασα το χέρι του για να πάρω το μπουκάλι και πέσαμε και οι δυο κάτω.»
		«..εγώ ήμουν σε συνεχή κίνηση και τα χτυπήματα ήταν τυχαία..ο τραυματισμός μου ήταν αποτέλεσμα της συμπλοκής»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«ήμουν σε άμυνα, ήταν πάνω σε διαπληκτισμό, εγώ δεν είχα μαχαίρι, το μαχαίρι το είχε ο πατέρας μου, ο οποίος το κρατούσε»
		«Σε διαπληκτισμό επάνω έγινε ότι έγινε και δεν είχα μαχαίρι εγώ, πάνω σε διαπληκτισμό, σε άμυνα ήμουν»
		Υποενότητα: Ατύχημα στο πλαίσιο διαπληκτισμού
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«..ο κατηγορούμενος έσπρωξε τον παθόντα και τον έριξε πάνω στα σπασμένα γυαλιά..»
		«..ήταν με ένα φίλο του και τα πίνανε, ότι τον παράτησε εκεί γιατί μαλώσανε..»

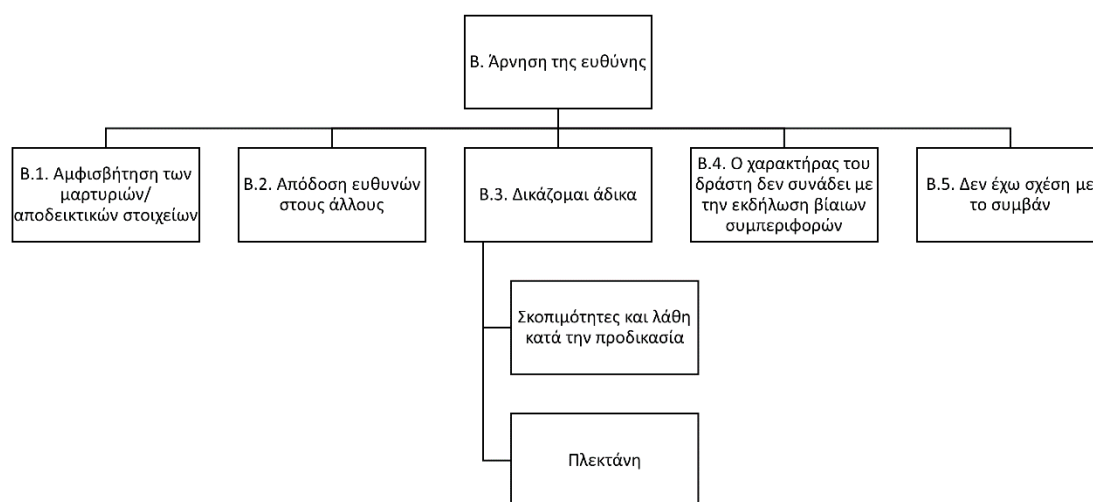
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Όπως το εννοούν εδώ ότι σφήνωσε, όχι δεν θα το έκανε μόνος του, άρα εγώ θα το έκανα και δεν το κατάλαβα.»
		«Καθόμουν στο τραπέζι, πήγε να πάρει τσιγάρα από πίσω..και ήρθε με το μαχαίρι. Με κυνήγαγε μες στον χώρο..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Αφού το κράταγε το μαχαίρι με το χέρι του μπροστά του, πέφτοντας χτύπησε, δεν μπορεί να χτυπήσει πέφτοντας;»
		«Δεν μπορώ να καταλάβω πώς σκότωσα τον πατέρα μου..έπεσε πάνω στο μαχαίρι μόνος του»
		Υποενότητα: Η κακιά στιγμή
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ήταν η κακιά στιγμή, η κακιά η ώρα, πάνω στα νεύρα μου έγιναν όλα. Έχω μετανιώσει γι' αυτό που έγινε, δεν ήθελα να το κάνω»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Εγώ ποτέ δεν είχα μαχαίρι, η κακιά στιγμή ήταν δεν ξέρω»
		Υποενότητα: Δεν είχα πρόθεση να σκοτώσω
A	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα-Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«ουδέποτε ο κατηγορούμενος πίστευε ότι θα προξενούσε κακό στην παθούσα, διότι το μόνο που ήθελε ήταν λίγα χρήματα για να εξασφαλίσει τη δόση του»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Δεν είχα πρόθεση να συμβεί κάτι τέτοιο, δεν κατάλαβα ότι έμεινε αναίσθητος..»
		«Αυπάμαι που έγινε αυτό, δεν ήθελα να γίνει κάτι κακό.»
		«..τον έσπρωξε στη γούρνα, τον κράτησε λίγο όπως είπε..»
		«Εάν καταλάβαινα ότι είχε πάθει ζημιά..δεν θα τον άφηνα εκεί πέρα με τίποτα...»
		«Τον ταρακούνησα για να συνέλθει γι' αυτό που έκανε, όχι για να δω να ζει...»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«ουδέποτε ο κατηγορούμενος πίστευε ότι θα προξενούσε κακό στην παθούσα, διότι το μόνο που ήθελε ήταν λίγα χρήματα για να εξασφαλίσει τη δόση του»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν ήθελα να τον σκοτώσω, ήθελα μόνο να τον ρωτήσω γιατί το έκανε»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...είχα φοβίες. Δεν ήθελα να βγω έξω, δεν θυμάμαι να έκανα κάτι, δεν θυμάμαι να βγήκα έξω, δεν ήθελα να κάνω κακό.»
		«Εάν καταλάβαινα ότι είχε πάθει ζημιά..δεν θα τον άφηνα εκεί πέρα με τίποτα...»

B. Άρνηση της ευθύνης

Το δεύτερο θέμα εξάγεται από ένα σύνολο επτά κωδικών που περιγράφουν την άρνησης της ευθύνης του δράστη ως προς το έγκλημα (ή τα εγκλήματα) για τα οποία κατηγορείται. Στο πλαίσιο αυτό οι αναφορές των κατηγορουμένων εστιάζουν στην αμφισβήτηση των μαρτυριών και των αποδεικτικών στοιχείων, καθώς και στην

απόδοση ευθυνών στους άλλους. Ορισμένοι δράστες περιγράφουν ότι «δικάζονται άδικα» ή ότι είναι αθώοι, ενώ άλλοι αναφέρονται σε σκοπιμότητες και λάθη κατά την προδικασία. Σε άλλες περιπτώσεις οι απολογίες ή οι μαρτυρίες επικεντρώνονται στον χαρακτήρα του δράστη, που δεν συνάδει με την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών, σε συμπτώσεις ή ακόμη στο ότι μπορεί να παρεξηγήθηκε το ενδιαφέρον των δραστών να παράσχουν βοήθεια το θύμα (Βλ. Θεματικό χάρτη 4).

Θεματικός χάρτης 4. Άρνηση της ευθύνης

B.1. Αμφισβήτηση των μαρτυριών/ αποδεικτικών στοιχείων

Ένα μέρος των περιγραφών, από τις οποίες συγκροτείται το θέμα αναφορικά με την άρνηση της ευθύνης του δράστη για τη διάπραξη του εγκλήματος, έχει ως κοινό θεματικό περιεχόμενο την αμφισβήτηση των μαρτυριών ή των αποδεικτικών στοιχείων. Τα περισσότερα αποσπάσματα αντλούνται από τεκμήρια, όπου εκδικάζονται ληστείες και βιασμοί και στο επίκεντρο βρίσκεται η αμφισβήτηση της μαρτυρίας του θύματος. Το θύμα ήταν μεθυσμένο και ως εκ τούτου δεν είναι σε θέση να θυμάται, «το μυαλό του δεν είναι καλά» ή επηρεάστηκε από τις κατηγορίες των άλλων θυμάτων. Το θύμα επίσης μπορεί να μπερδεύει τον δράστη με κάποιον άλλον γιατί είναι αλλοδαπός και οι αλλοδαποί ομοιάζουν μεταξύ τους. Όπως χαρακτηριστικά κατηγορούμενος αναφέρει: «εάν πάτε στην Ομόνοια τέτοια πρόσωπα θα δείτε χιλιάδες». Ομοίως, άλλος μάρτυρας που ήταν παρόντας στο περιστατικό, κατά την απολογία του κατηγορουμένου ψεύδεται (Βλ. Πίνακα 42).

Πίνακας 42. Κωδικός: Αμφισβήτηση των μαρτυριών/ αποδεικτικών στοιχείων

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ο αδελφός του άνδρα της ήρθε και έλεγε ότι η αυτή η γυναίκα σε όλους κάνει το ίδιο και πιστεύω ότι το μυαλό της δεν είναι καλά.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Μήπως έκλαιγε επειδή άκουσε και τ' 'άλλα και μαζί με τα ξερά καίγονται και χλωρά.»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«...ο πατέρας της κοπέλας λέει ψέματα»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Έγινε μεγάλο λάθος από την κοπέλα στην αναγνώριση ..Εάν πάτε στην Ομόνοια τέτοια πρόσωπα θα δείτε χιλιάδες»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Δεν έχω κάνει τίποτα, με μπερδεύει με κάποιον άλλο που μου μοιάζει»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ο οδηγός λέει είδε εμένα, αφού εγώ δεν έχω οδηγήσει ποτέ στη ζωή μου.»
		«Δεν ξέρω ποιος με πήρε τηλέφωνο, όλοι έχουμε κινητά και τα δίνουμε σε άλλους. »
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Αρνούμαι ότι έκανα για κληρονομητήριο αμέσως..μετά ..έκανα»

B.2. Απόδοση ευθυνών στους άλλους

Η απόδοση ευθυνών σε άλλους, αποτελεί επίσης έναν κωδικό που συστήνει τη θεματική της άρνησης της ευθύνης. Από τις περιγραφές, που αντλούνται από περιπτώσεις ανθρωποκτονίας, εξάγεται η έλλειψη γνώσης από πλευράς του κατηγορουμένου αναφορικά με τις ενέργειες των άλλων δραστών που ήταν επίσης παρόντες και διέπραξαν το έγκλημα. Άλλος κατηγορούμενος περιγράφει ότι κάποιος «πήρε εκείνο το βράδυ τα ρούχα και τα φόρεσε και ό,τι.. απεικονιζόμενος στο βίντεο δεν είναι αυτός», ενώ για άλλον η συνάντηση με το θύμα, προέκυψε κατόπιν υποδείξεως από τους συγκατοίκους του, μεταθέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ένα μέρος της ευθύνης σε εκείνους (Βλ. Πίνακα 43).

Πίνακας 43. Κωδικός: Απόδοση ευθυνών στους άλλους

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..δήθεν εκείνο το βράδυ ο ως άνω φυγόδικος..πήγε στο σπίτι του και του πήρε και φόρεσε τα ρούχα του..και ότι έφυγε και ξαναγύρισε το βράδυ με αίματα στο στόμα του»
		«προσπάθησε να επιρρίψει όλες τις ευθύνες στον συγκατηγορούμενό του, ότι δήθεν αυτός του πήρε εκείνο το βράδυ τα ρούχα και τα φόρεσε και ό,τι.. απεικονιζόμενος στο βίντεο δεν είναι αυτός»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«υπήρχαν διαφορές μεταξύ αυτού, των συγκατοίκων του αφενός και του θανόντος..σχετικά με κάποια κλοπιμαία αντικείμενα...συνάντησε

		το θανάοντα και τον οδήγησε στην οικία του, μετά από υπόδειξη των συγκατοίκων του»
		«...διαπληκτίστηκαν όλοι μαζί και οι συγκατοικοί του, χτύπησαν με μαχαίρι τον θανόντα...Αυτός δεν συμμετείχε, αλλά επειδή φοβήθηκε πήρε το μπουφάν που είχε αφήσει ο θανών, το φόρεσε και έφυγε»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Εγώ έκανα πρώτος σεξ μαζί της και μετά ανέβηκα βγήκα από το δωμάτιο...Δεν έβλεπα, τι έκαναν μέσα.»
		«...την παθούσα την σκότωσαν οι άλλοι ενδεχομένως γιατί διαφώνησαν στην αμοιβή της»

B.3. Δικάζομαι άδικα

Παρόμοια με τις περιγραφές, από τις οποίες προκύπτει η αμφισβήτηση των μαρτυριών, ο εν λόγω κωδικός συγκροτείται επίσης από αποσπάσματα, που στην πλειοψηφία τους συναντώνται σε περιπτώσεις ληστειών και βιασμών. Στη βάση του νοηματικού περιεχομένου, που αποδίδεται στα αποσπάσματα βρίσκεται μια σειρά από λόγους για τους οποίους οι κατηγορούμενοι αναφέρουν ότι «δικάζονται άδικα», όπως χαρακτηριστικά δηλώνει κατηγορούμενος. Κάποιοι λόγοι επικεντρώνονται σε σκοπιμότητες και λάθη κατά την προδικασία, που οφείλονται στην στάση της αστυνομίας, στην απόσπαση ψευδούς ομολογίας, στις παραπλανητικές οδηγίες του συνηγόρου υπεράσπισης, στο γεγονός ότι ο διερμηνέας δεν μετέφραζε σωστά, στην στοχοποίηση του κατηγορουμένου επειδή είναι μετανάστης ή στο γεγονός ότι οι κατηγορούμενοι δηλώνουν αθώοι. Παράλληλα, άλλοι λόγοι, οι οποίοι συναντώνται αποκλειστικά στις περιπτώσεις βιασμών, επικεντρώνονται στην ύπαρξη πλεκτάνης. Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκεται ένα δευτερογενές όφελος από την καταγγελία σε βάρος του δράστη, η οποία υποκινείται από την εκδικητική στάση του θύματος ή του οικείου περιβάλλοντος (Βλ. Πίνακα 44).

Πίνακας 44. Κωδικός: Δικάζομαι άδικα

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Υποενότητα: Σκοπιμότητες και λάθη κατά την προδικασία
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ομολόγησα γιατί οι αστυνομικοί μου είπαν να τα παραδεχτώ όλα για να τύχω καλύτερης μεταχείρισης από το Δικαστήριο»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ο δικηγόρος που είχα τότε μου είπε θα πεις αυτά...»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Στον ανακριτή δεν είχα διερμηνέα, εμφανίστηκε όμως κάποιος και μου είπε αν του έδινα 1500 ευρώ θα με έβγαζε από τη φυλακή..Τελικά άλλα έλεγα εγώ και άλλα αυτός μετέφραζε.»
		«...είμαι μετανάστης εδώ και δεν πάει να πει ότι θα πάω φυλακή, εδώ έχω μεγαλώσει και εγώ.»
		«Είμαι αθώος, δεν έκανα εγώ τις πράξεις που με κατηγορούν δεν βίασα εγώ την κοπέλα»

Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«..«Εγώ ήμουν εκεί, οι άλλοι δυο εξαφανίστηκαν»..(απολογία ενώπιον του Ανακριτή). Δεν διερμήνευε σωστά.. ήταν λάθος του διερμηνέα»
		«Ζητώ συγγνώμη από τις κοπέλες, παρόλο που δεν έχω κάνει τίποτα, συγγνώμη από τον Θεό, δικάζομαι άδικα.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Στον ανακριτή ο διερμηνέας ήταν Πακιστανός και δεν μετέφραζε σωστά αυτά που έλεγα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Την κοπέλα σκοτωμένη δεν την είδα, δεν την σκότωσα εγώ, η αστυνομία με μπερδεύει και στην Ανακρίτρια απαντούσα από φόβο.»
		Υποενότητα: Πλεκτάνη
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..ήταν οξύθυμη σαν παιδί, ζωηρή, τσακωθήκαμε, μου είπε «θα δεις»»
		« «Αν πάω δεκαοκτώ χρονών θα σας φτιάξω» μας είχε πει για εμένα και για τη μάνα της.»
		«..ισχυριζόμενος.. ότι προέβησαν στην εν λόγω καταγγελία ωθούμενες από αισθήματα αντεκδίκησης προς το πρόσωπό του..»
		«Τους είχαν έτοιμους δυο νέους άντρες να τουςβάλουν στο σπίτι γι' αυτό με πέταξαν έξω»
		«Μάλιστα, επινόησε αυτή την καταγγελία για να με διώξει από το σπίτι.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Μπορεί να είναι σχεδιαμένο..γιατί ποτέ δεν άρεσε ..η σχέση μου με τη μάνα της»
		«Αυτοί οι άλλοι ίσως θέλανε να με εκδικηθούν»
		«Στην Αστυνομία πήγε από άλλους και όχι από μόνη της.»
		«Όλο μας το πρόβλημα ..ήταν γιατί να βγαίνει και να φεύγει από το σπίτι.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Θεωρώ ότι είμαι αθώος. Ο..έχει κάνει δηλώσεις εναντίον μου»

B.4. Ο χαρακτήρας του δράστη

Ένας μέρος των περιγραφών επικεντρώνεται στην άρνηση της ευθύνης για τη διάπραξη του εγκλήματος στη βάση του χαρακτήρα του δράστη. Στις περιπτώσεις βιασμών, ο κατηγορούμενος, αυτοπαρουσιάζεται ή προβάλλεται από τους μάρτυρες υπεράσπισης ως άτομο «μονογαμικό», που ζει μια φυσιολογική ζωή, που «κανέναν δεν έχει ενοχλήσει», «δεν είναι επικίνδυνος», δεν είναι βίαιο, «δεν έχει τέτοιες τάσεις», που «αγαπούσε (το ανήλικο θύμα) όπως αγάπαγε τα παιδιά του». Στο ίδιο πλαίσιο, δράστης ανθρωποκτονίας δηλώνει «δεν είμαι άνθρωπος να σκοτώσω κάποιον», ενώ άλλο ότι «δεν έχω κάνει κακό σε κανέναν». Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με το κοινό νοηματικό περιεχόμενο που εξάγεται από τα αποσπάσματα, ο χαρακτήρας του δράστη είναι

τέτοιος, που όχι μόνο δεν θα επέτρεπε τη διάπραξη του εν λόγου εγκλήματος, αλλά αντίκειται σε κάθε είδους βία (Βλ. Πίνακα 45).

Πίνακας 45. Κωδικός: Ο χαρακτήρας του δράστη

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Έχω ..παιδιά και με αντιμετωπίζουν μια χαρά. Είναι νορμάλ η σεξουαλική μου ζωή σήμερα»
		«..δεν υπήρχε κάτι πονηρό να πω, ούτε μια κίνηση, κάτι να με πονηρέψει. Έχουμε και κόρη και συμπεριφέρεται μια χαρά στα παιδιά του.»
		«Ο άνδρας μου ποτέ μου δεν ήταν βίαιος, είναι καλός, έχει καλοσύνη»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Μονογαμικός ήμουν, μόνο με τη γυναίκα μου ήμουν.»
		«..κανέναν δεν έχει ενοχλήσει ο κατηγορούμενος, ούτε εμένα, ούτε κανένα από τους άλλους.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«.. επικοινωνεί ο κατηγορούμενος μαζί του..αυτό μου λέει εμένα ότι δεν είναι επικίνδυνος ο κατηγορούμενος»
		«Όπως αγάπαγα τα παιδιά μου, αγαπούσα (και το θύμα)»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Δεν είχε τέτοιες τάσεις..»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Δεν σκέφτηκα ποτέ να πειράζω μυρμήγκι, όχι να βιάσω άνθρωπο.»
		«Δεν είμαι άνθρωπος να σκοτώσω κάποιον»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν ήμουν φανατικός οπαδός. Πέρασα από το γήπεδο, δεν πήγα εκείνη την ημέρα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν έχω κάνει κακό σε κανέναν»

B.5. Δεν έχω σχέση με το συμβάν

Ο εν λόγω κωδικός συστήνεται από περιγραφές, από τις οποίες εξάγεται η άρνηση του κατηγορούμενου, ότι σχετίζεται με το συμβάν. Από τα αποσπάσματα προκύπτει ότι ο κατηγορούμενος βρέθηκε στο σημείο τυχαία, ή ότι δεν ήταν στο σημείο ή ότι η επαφή του με το θύμα αποσκοπούσε στην παροχή βοήθειας στο θύμα (Βλ. Πίνακα 46).

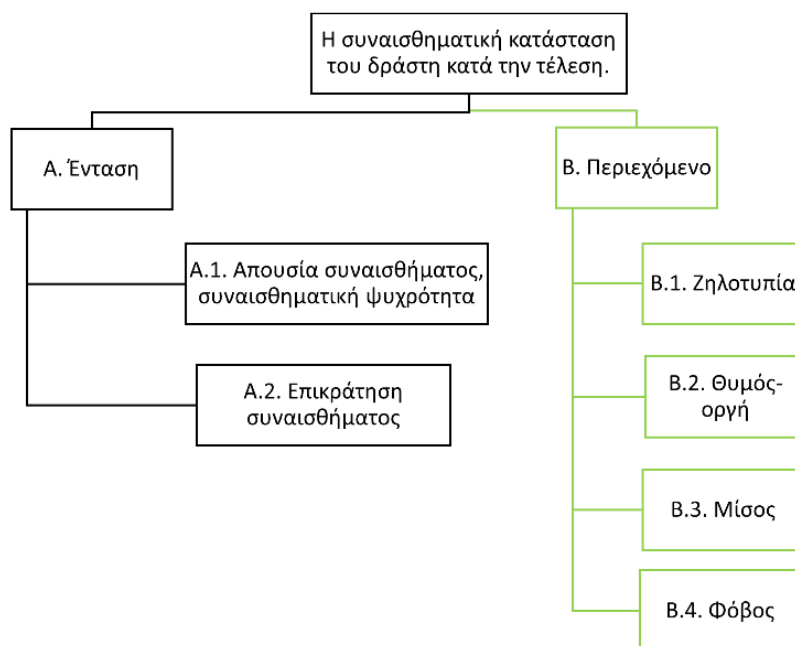
Πίνακας 46. Κωδικός: Δεν έχω σχέση με το συμβάν

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Εκείνο το βράδυ ήμουν μαζί με τον ..είχαμε πιει. Όταν γυρνάγαμε είδαμε μια γυναίκα χτυπημένη..την βάλαμε στην άκρη του δρόμου»
		«..Εγώ την πήρα στα πόδια μου και ο.. στα χέρια του. Μετά τη βάλαμε στο πεζοδρόμιο και φύγαμε.»
		«..δεν έκανε κάτι τέτοιο..απλά ήταν με τον.., είδαν την κοπέλα και την βάλανε στην άκρη του δρόμου για να μην την πατήσουν»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«...δεν έχω κάνει τίποτα από όλα αυτά που με κατηγορείτε, δεν έχω καμία σχέση»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Μπορεί να έχει γίνει με την κοπελιά, αλλά εγώ δεν ήμουν εκεί, εκείνο το βράδυ.»
		«Ποτέ δεν έχω καθίσει νύχτα έξω.»
		«Έχω τρεις μήνες που δουλεύω εκεί. Την κοπέλα αυτή, δεν την είχα ξαναδεί»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Μπορεί να έχουν γίνει όσα ακούστηκαν στην αίθουσα. Αλλά εγώ δεν έχω καμιά σχέση..Ήμουν (σε άλλο μέρος) εργαζόμενοι εκεί»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Δεν μπορώ να πω κάτι για τον ..., εγώ εκείνη την ημέρα βρισκόμουν στον...»
		«Δεν γνωρίζω ποιος χτύπησε τον.., δεν έμαθα τι έγινε, μου είχαν πάρει τα κινητά»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είμαι φίλαθλος του...Εκείνη την ημέρα την πήρα από..και πέρασα από..δεν ήμουν στο γήπεδο»

7.2.1.2.Η συναισθηματική κατάσταση του δράστη κατά την τέλεση.

Από τη θεματική ανάλυση προκύπτουν δυο θέματα, αναφορικά με τη συναισθηματική κατάσταση του δράστη, που εξάγονται μέσα από μια ερμηνευτικού τύπου προσέγγιση, σε περιγραφές για τον τρόπο τέλεσης του εγκλήματος και τις επακόλουθες ενέργειες. Οι δυο θεματικές αφορούν στην ένταση καθώς και στα είδη των συναισθημάτων που αναδύονται από τις περιγραφές (Βλ. Θεματικό χάρτη 5).

Θεματικός χάρτης 5. Η συναισθηματική κατάσταση του δράστη κατά την τέλεση.

Α. Ένταση

Στο πλαίσιο της πρώτης θεματικής, εντάσσονται δυο κωδικοί, που αντανακλούν ακραίες συναισθηματικές καταστάσεις, με κριτήριο την ένταση του συναισθήματος. Η μια κατηγορία συγκροτείται από περιγραφές που αναδεικνύουν την απουσία του συναισθήματος, ενώ η άλλη από αποσπάσματα που υποδηλώνουν την πλήρη επικράτηση του συναισθήματος, όπως αυτή περιγράφεται από την κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής.

Α.1. Απουσία συναισθήματος, συναισθηματική ψυχρότητα

Ο εν λόγω κωδικός συγκροτείται από αποσπάσματα, από τα οποία προκύπτει η απάθεια των δραστών απέναντι στις εκκλήσεις των αγνώστων θυμάτων καθώς και στις αντιδράσεις των θυμάτων με τα οποία ο δράστης συνδέεται με κάποια σχέση. Στο πλαίσιο αυτό, χαρακτηριστικές είναι οι περιγραφές για τις περιπτώσεις των βιασμών κατ' εξακολούθηση: «..με την άσκηση σωματικής βίας και ειδικότερα κρατώντας την ανήλικη στο κρεβάτι ..και με την απειλή ότι θα την εκδιώξει από το σπίτι ..και θα τη σκοτώσει..κατά το διάστημα την ανάγκασε να έρχεται σε ..εξώγαμη συνουσία..με συχνότητα έως και 2-3 φορές την εβδομάδα..». Από ένα μέρος των αποσπασμάτων

αναδύεται η ψύχραιμη στάση των δραστών κατά τις ακόλουθες ενέργειες για την εξαφάνιση του πτώματος και των αποδεικτικών στοιχείων, όπως διαφαίνεται από την περιγραφή: «...για να εξαφανίσει τα ίχνη της ..αφού την έδεσε, την τοποθέτησε πλαστική σακούλα μαζί με ..παπούτσια και λίγα ρούχα». Η συναισθηματική ψυχρότητα, προκύπτει επίσης από τις ενέργειες παγίδευσης του θύματος, που αποτελεί οικείο πρόσωπο, στο πλαίσιο ενός οργανωμένου σχεδίου, από την οικειοποίηση των υπάρχοντων του θύματος, μετά την ανθρωποκτονία, με ενδεικτικές τις περιγραφές: «...το μπουφάν του θύματος και το φορούσε ο κατηγορούμενος», «ο κατηγορούμενος, τη νύχτα εκείνη, ήθελε να πουλήσει ένα κινητό τηλέφωνο, το οποίο και πούλησε έναντι του ποσού των 25Ευρώ», καθώς και από την στάση του κατηγορουμένου μετά την τέλεση της πράξης (Βλ. Πίνακα 47).

Πίνακας 47. Κωδικός: Απουσία συναισθήματος, συναισθηματική ψυχρότητα

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος (από κοινού)	«ο 1 ^{ος} κατηγορούμενος και ο..., την έπιασαν ο ένας από τα χέρια και ο άλλος από τα πόδια, και την απέθεσαν αναίσθητη στο μέσο ..της λωρίδας κυκλοφορίας ..και διέτρεξε κίνδυνο...να χάσει τη ζωή της»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..ο κατηγορούμενος πήρε την..προφασιζόμενος να πάνε για βόλτα με το αυτοκίνητό του, την πήγε σε ένα ερημικό μέρος..το παιδί αντέδρασε αμέσως αλλά λόγω της σωματικής του δύναμης δεν μπόρεσε να ξεφύγει»
		«παρότι η ..του ζητούσε να σταματήσει και προσπαθούσε να κλείσει τα πόδια της, την ανάγκασε σε κατά φύση συνουσία.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..ήταν ένας άνθρωπος που δεν είχε τρόπους, δεν μου είχε δείξει ποτέ ότι είχε συναισθήματα.»
		«..όποτε την έβρισκε μόνη της, ακόμη και όταν κοιμόντουσαν οι άλλοι στο σπίτι, πήγαινε στο κρεβάτι της..»
		«..μετά από ένα σημείο αυτά που γινόντουσαν στο σπίτι, ήταν και η μητέρα μου και κοιμόταν στο σπίτι.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..με την άσκηση σωματικής βίας και ειδικότερα κρατώντας την ανήλικη στο κρεβάτι ..και με την απειλή ότι θα την εκδιώξει από το σπίτι ..και θα τη σκοτώσει..κατά το διάστημα την ανάγκασε να έρχεται σε ..εξώγαμη συνουσία..με συχνότητα έως και 2-3 φορές την εβδομάδα..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«...εκμεταλλευόμενος την κατάσταση αναισθησίας της παθούσας, συνέπεια του συνδυασμού της δράσης του υπνωτικού με το αλκοόλ..την έγκυσε και ήρθε σε συνουσία..»
		«ακολούθησε την ίδια τακτική που οδήγησε τις παθούσες όχι σε απλή χαλάρωση αλλά σε πλήρη καταστολή»
		«..σε τέτοια κατάσταση που τους έφερε δεν ήταν δυνατόν να εκδηλώσουν οποιαδήποτε αντίδραση..»

Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«...επί δυο μήνες...προσέγγιζε νεαρές κοπέλες ..με την απειλή αιχμηρού αντικειμένου τις λήστευε, ενώ στη συνέχεια προσπαθούσε να τις εξαναγκάσει σε συνουσία.»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«..ο κατηγορούμενος ενεργώντας από κοινού με ακόμη δυο άτομα..πλησίασαν εκ των όπισθεν την παθούσα..την ακινητοποίησε με τα χέρια του από πίσω και της έκλεισε το στόμα, ενώ το..τη χτύπησε στην κοιλιά με τον αγκώνα του..»
		«...προκειμένου να κάμψει πλήρως την αντίστασή της, πίεζε με τα χέρια του το κεφάλι της στο οδόστρωμα..το δεύτερο άτομο την κρατούσε από τα πόδια, έχοντας τα τυλίξει γύρω από τη μέση του.. ώστε να είναι πλήρως ακινητοποιημένη»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«..παραβίασαν την πόρτα ..και εισήλθαν στη μονοκατοικία της παθούσας..παραβίασαν την πόρτα ..και εισήλθαν στη μονοκατοικία της παθούσας...αφού χτύπησαν (την υπερήλικη) όλοι με γροθιές στο πρόσωπο, της αφαίρεσαν χρυσαφικά που φορούσε και ένα κινητό»
		«..την εξανάγκασαν ο ένας μετά τον άλλο να έλθει σε εξώγαμη συνουσία....εκσπερματώνοντας στο πρόσωπο και στο κεφάλι της»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«ξαφνικά κάποιος με έπιασε από πίσω, πετάχθηκε από το παρκάκι, και με τράβηξε προς τα μέσα..Επειδή εγώ φώναζα συνέχεια..ο δράστης έβγαλε ένα μαχαίρι μου το έβαλε στο λαιμό»
		«...προσπάθησε να με βιάσει, δεν μπορούσε...Για να να τον βοηθήσει ήρθε ο..ο οποίος με βίασε»
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«..με άρπαξε αμέσως από πίσω από τον λαιμό, από τα μαλλιά και με έσυρε με δύναμη, ήμουν σχεδόν στον αέρα..Εγώ φώναζα συνεχώς βοήθεια, δεν μπορούσε όμως να με ακούσει κανείς, και αυτός προσπαθούσε να με δέσει»
Α	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«του έκλεισαν το στόμα με ένα κομμάτι ύφασμα, το οποίο στήριζαν, δένοντας το με διάφανη συγκολλητική ταινία συσκευασίας, γύρω από το κεφάλι του και τοποθέτησαν στο κεφάλι του ένα μαξιλάρι, προκαλώντας του έτσι πνιγμονή»
		«Ενήργησαν με ψυχραιμία όντας έτοιμοι ανά πάσα στιγμή να σκοτώσουν οποιονδήποτε στεκόταν εμπόδιο στα παράνομα σχέδιά τους»
Α	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία	«Άρχισε να μου σφίγγει τον λαιμό με το σχοινί και όταν του είπα «Χ τι κάνεις έρχεται η ...» αυτός σταμάτησε να το σφίγγει»
Α	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«αφαίρεσαν με ωμή σωματική βία..ξένα ολικά κινητά πράγματα..η πράξη τους δε αυτή τελέστηκε με ιδιαίτερη σκληρότητα»
		«Όταν επέστρεψα είδα τη γιαγιά κάτω και την είχε βάλει κάτω της έβγαλε τα δαχτυλίδια, μου ζήτησε την ταινία και εγώ του την έδωσα»
		«Είχα βάλει την πετσέτα μου στο στόμα της, δεν θυμάμαι πότε έδεσα τα χέρια και τα πόδια»
		«στόχους του ήταν να της αποφράξει τις αεραγωγούς οδούς και να επιφέρει τον θάνατό της από ασφυξία, για να αποφύγει φυσικά τη σύλληψή τους αν η παθούσα επιβίωνε και προέβαινε σε σχετική καταγγελία στην αστυνομία»
		«Έδεσαν τα πόδια της 83χρονης με δερμάτινο λουρί τσάντας, τύλιξαν τα χέρια της με ταινία συσκευασίας και έφραξαν το

		στόμα της με μονωτική ταινία, η οποία συγκρατούσε τμήμα πετσέτας»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«όχι ταραγμένος, σαν να ήθελε να φύγει, ναι ήταν ανήσυχος και ήθελε να φύγει..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«..αφού από κοινού καταδίωξαν τον..ακολούθως τον σκότωσαν με τη χρήση μαχαιριού»
		σκότωσαν με τη χρήση μαχαιριού (πιθανόν στιλέτου)..καταφέροντας πλήγμα στον θώρακα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«χτυπώντας τον στο λαιμό..όταν το θύμα προσπάθησε να διαφύγει, τον ακολούθησε και τον ξαναχτύπησε»
		«..η πράξη του τελέστηκε με ιδιαίτερα σκληρό τρόπο που καταδεικνύει την επικινδυνότητα της προσωπικότητάς του»
		«Εγώ είχα μεταγάγει τον κατηγορούμενο στα Δικαστήρια ..για άλλη υπόθεση ..και μετά τον ξαναγύρισα...Δεν θυμάμαι να ήταν ανήσυχος»
		«Μου έδειξαν μια φωτογραφία, που έδειχνε το μπουφάν του θύματος και το φορούσε ο κατηγορούμενος»
		«ο κατηγορούμενος, τη νύχτα εκείνη, ήθελε να πουλήσει ένα κινητό τηλέφωνο, το οποίο και πούλησε έναντι του ποσού των 25Ευρώ»
		«..ομοεθνείς του θανόντος συνάντησαν τον κατηγορούμενο στο λεωφορείο..φορούσε δε ο κατηγορούμενος το φούτερ του θανόντος»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«αφού τη χτύπησαν στο κεφάλι με ..τσεκούρι, προκαλώντας βαριά κρανιοεγκεφαλική κάκωση..προξένησαν πυρκαγιά με πρόθεση»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..στην άλλη γέφυρα και υπάρχουν μαρτυρίες ότι έπεσε από ένα αυτοκίνητο και έμεινε εκεί τρία λεπτά και παρατήρησαν ότι μέσα στο αυτοκίνητο που το πέταξε..»
		«Μόνο με μεταφορά έφτασε το πτώμα εκεί, ..για να μην μείνει τίποτα το πέταξαν εκεί..εκεί που βρέθηκε ήταν στο κατέβασμα της γέφυρας, δεν μπορούσε να το δει κάποιος που ερχόταν»
		«Τουλάχιστον για μέσα ανάσαινε και λειτουργούσε η καρδιά της όταν πετάχτηκε στην άσφαλτο»
		«πολλαπλά κατάγματα έγιναν όταν ήταν ακόμα εν ζωή (διατηρούσε την αναπνοή της»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«το σώμα ήταν μονοκόμματο, δεμένο μέσα στην σακούλα.»
		«..για να εξαφανίσει τα ίχνη της ..αφού την έδεσε, την τοποθέτησε πλαστική σακούλα μαζί με ..παπούτσια και λίγα ρούχα»

A.2. Επικράτηση του συναισθήματος

Ο δεύτερος κωδικός, συγκροτείται από περιγραφές, από τις οποίες αναδύεται η υπερβολική ένταση και επικράτηση του συναισθήματος. Τα αποσπάσματα προκύπτουν, από τις τρεις περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, που χαρακτηρίζονται ως τελεσθείσες σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής. Ο βρασμός ψυχικής ορμής, περιγράφεται ως κατάσταση «μεγάλης ψυχικής αναστάτωσης» ή «αιφνίδιας υπερδιέγερσης των συναισθημάτων της οργής και του θυμού» που «αποκλείει τη δυνατότητα λογικής και ψύχραιμης αντιμετώπισης» ή στερεί από τη δυνατότητα

στάθμισης των αιτιών, που ωθούν στην εγκληματική πράξη. Η διάσταση της επικράτησης του συναισθήματος, αποδίδεται με χαρακτηριστικό τρόπο, από τις ακόλουθες περιγραφές: «*παραδομένη στο συναίσθημά της*», «*υπό το κράτος της έντονης οργής*» (Βλ. Πίνακα 48).

Πίνακας 48. Κωδικός: Επικράτηση του συναισθήματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	« <i>Η αιφνιδιαστική ..ενέργεια του θανόντος..προκάλεσε σ' αυτόν μεγάλη ψυχική αναστάτωση..η οποία τον περιήγαγε σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, που του απέκλειε τη δυνατότητα λογικής και ψύχραιμης αντιμετώπισης της κατάστασης..</i> »
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	« <i>..έχασε όμως τον κόσμο κάτω από τα πόδια της και για αυτό έκανε την πράξη αυτή..Από παρόρμηση το έκανε για να τον κρατήσει για πάντα δικό της</i> »
		« <i>Πιστεύω ότι τυφλώθηκε και έχασε τα πάντα. Ήταν παραδομένη στο συναίσθημά της, έπαιξε και ρίσκαρε τα πάντα</i> »
		« <i>Έπεσε στο κρεβάτι για να κοιμηθεί, ενώ πηγαиноερχόμενοι, δεν γνωρίζω αν κοιμόταν, πήρα το όπλο και τον πυροβόλησα..Μετά πήγα στην Αστυνομία, τότε κατάλαβα ότι τελείωσε η ζωή μου</i> »
		« <i>..υπό το κράτος της έντονης οργής για την εκμετάλλευση που υπέστη..στη διάρκεια της σχέσης τους (συναισθηματική και οικονομική) και ευρισκόμενη σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, πήρε το περίστροφο που αυτός είχε φέρει..και ..τον πυροβόλησε</i> »
		« <i>..υπό το κράτος της έντονης οργής για την εκμετάλλευση που υπέστη..στη διάρκεια της σχέσης τους (συναισθηματική και οικονομική) και ευρισκόμενη σε κατάσταση βρασμού ψυχικής ορμής, πήρε το περίστροφο που αυτός είχε φέρει..και ..τον πυροβόλησε</i> »
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	« <i>ήταν βίαιο τραύμα, το οποίο έφτασε μέχρι την πύλη της σπληνός</i> »
		« <i>ο κατηγορούμενος ο οποίος οργίσθηκε και θύμωσε από τη λογομαχία, πλησίασε τον..του επιτέθηκε με μαχαίρι..τον έπληξε..κοιλιακή χώρα</i> »
		« <i>..η λογομαχία δε που προηγήθηκε δημιούργησε στον κατηγορούμενο αιφνίδια υπερδιέγερση των συναισθημάτων της οργής και του θυμού, σε τέτοια ένταση ώστε να αποκλείεται η σκέψη..στερήθηκε τη δυνατότητα να σταθμίσει τα αίτια που τον ωθούσαν στην εγκληματική πράξη..</i> »

B. Περιεχόμενο

Η δεύτερη θεματική συγκροτείται από κωδικούς που εστιάζουν στο περιεχόμενο της συναισθηματικής κατάστασης του δράστη. Από τα σχετικά αποσπάσματα αναδύεται η ζηλοτυπία, ο θυμός και η οργή, το μίσος και ο φόβος.

B.1. Ζηλοτυπία

Η ζηλοτυπία αναδεικνύεται από δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονιών ερωτικών συντρόφων. Στη θέση του δράστη βρίσκεται τόσο ένας άνδρας, όσο και μια γυναίκα, ενώ και στις δυο περιπτώσεις αποκαλύπτεται η ύπαρξη «ερωτικού δεσμού» ή «αρραβώνα» με άλλο πρόσωπο πριν από την τέλεση του εγκλήματος (Βλ. Πίνακα 49).

Πίνακας 49. Κωδικός: Ζηλοτυπία

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ο κατηγορούμενος δεν ήξερε ότι έχει ερωτικό δεσμό...Εκείνο το βράδυ του το αποκάλυψε...»
		«..γυρίσανε από την έξοδο και το θύμα του είπε ότι θα βγει με κάποιον άλλον έξω.»
		« Εκείνη την ημέρα μου είπε ότι έχει άλλον άνδρα εδώ και εγώ ένιωσα τον κόσμο να με πλακώνει»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Για τον αρραβώνα το έμαθα εκείνο το βράδυ που τον πυροβόλησα...Μου είπε ότι τη γυναίκα που αρραβωνιάστηκε θα την στο..και εμένα εδώ..»
		«Είχαμε (πολλά) χρόνια διαφορά..δεν έβλεπα τα χρόνια, τη διαφορά ηλικίας που είχαμε..θα έμενα για πάντα μαζί του»

B.2. Θυμός-οργή

Ο εν λόγω κωδικός εξάγεται από αποσπάσματα που δηλώνουν την ύπαρξη συναισθημάτων οργής και θυμού κατά την τέλεση του βίαιου εγκλήματος. Ενδεικτικές είναι οι φράσεις «τώρα θα δεις τις θα πάθεις», «αι γαμήσου.. και έφυγα», «Ο κατηγορούμενος έβριζε όταν ήταν πάνω από το θύμα, έλεγε «γαμώ την μάνα σου»..» ή «..την έσπρωξα έπεσε και χτύπησε με το κεφάλι στον τοίχο..άρχισε να φωνάζει ότι φύγει..» (Βλ. Πίνακα 50).

Πίνακας 50. Κωδικός: Θυμός-οργή

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«αφού απευθύνθηκε στον παθόντα με τη φράση «τώρα θα δεις τις θα πάθεις», έβγαλε από την τσάντα που κρατούσε ένα μαχαίρι ..και έπληξε τον παθόντα στην κοιλιακή χώρα»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Του είχε ζητήσει το θύμα να του κάνει πεολεχία, εξοργίστηκε ο κατηγορούμενος..»
		«το μόνο που θυμάμαι ήταν «αει γαμήσου..» και έφυγα»
		«ο κατηγορούμενος..μη μπορώντας να ελέγξει την οργή και την αγανάκτηση..κινήθηκε βιαίως εναντίον του..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..την έσπρωξα έπεσε και χτύπησε με το κεφάλι στον τοίχο..άρχισε να φωνάζει ότι φύγει..»
		«Η γυναίκα ήταν ξυλοκοπημένη..Είχε προηγηθεί ξυλοδαρμός..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«μετά άκουσα «βοήθεια με σφάζουν»»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ο κατηγορούμενος έβριζε όταν ήταν πάνω από το θύμα, έλεγε «γαμώ την μάνα σου»..»

B.3. Μίσος

Ο παρόν κωδικός προκύπτει από αποσπάσματα, που συναντώνται σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις η ύπαρξη μίσους εξάγεται από τις καταθέσεις των αυτοπτών μαρτύρων και των θυμάτων, με χαρακτηριστικές τις μαρτυρίες: «..τον κοιτούσε με πολύ μίσος», «Δεν ήθελε απλά να μας τραυματίσει αλλά να μας φονεύσει». Σε άλλες περιπτώσεις το εν λόγω συναίσθημα εξάγεται από τον τρόπο τέλεσης, με ενδεικτικές τις περιγραφές: «ο κατηγορούμενος συνέχισε να τον χτυπά μανιασμένα με το μαχαίρι», «να μην είναι δυνατό να ανοιχθεί από τον Ειδικό Φρουρό..ώστε ..να καεί ζωντανός» (Βλ. Πίνακα 51).

Πίνακας 51. Κωδικός: Μίσος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Όταν ο παθητικός ζητήσει τον ρόλο του ενεργητικού συνήθως ο ενεργητικός αντιδρά βίαια και ακαριαία, δηλαδή και ανθρωποκτονία..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..είχε καταφέρει στο θύμα 20 μαχαιριές. Αυτό δείχνει ότι είχε αποφασίσει να τον σκοτώσει, είχε μίσος για το θύμα..»
		«Μετά τα πρώτα χτυπήματα ο ..άφησε το θύμα και εξαφανίστηκε, ενώ ο κατηγορούμενος συνέχισε να τον χτυπά μανιασμένα με το μαχαίρι σε διάφορα σημεία του σώματός του»
		«σταμάτησε δε να τον κτυπά μόνο όταν το θύμα σωριάστηκε αιμόφυρτο στο οδόστρωμα»
		«Περίπου 5' λεπτά κράτησε το περιστατικό. Τον είχε πιάσει και τον χτυπούσε, έτσι νόμιζα, με μανία..»
		«Είχε δεχθεί από τον κατηγορούμενο 25 κτυπήματα με το μαχαίρι σε διάφορα σημεία του σώματός του»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..έσπασαν το πίσω δεξιά τζάμι..πέταξαν εντός αυτού μια αναμμένη ναυτική φωτοβολίδα ..με αποτέλεσμα το περιπολικό ..να πάρει

	(από κοινού)	φωτιά..ενώ παράλληλα κρατούσαν την πόρτα του οδηγού..ώστε να μην είναι δυνατό να ανοιχθεί από τον Ειδικό Φρουρό..ώστε ..να καεί ζωντανός»
		«..κάποιοι κρατούσαν με τα πόδια την πόρτα του αυτοκινήτου..ο ίδιος δε έσπασε το τζάμι και πετάχτηκε έξω, καιγόταν, τον κλωτσούσαν»
		«..ο οδηγός αφήνει το λεωφορείο και φεύγει και εγώ εγκλωβίστηκα..Ρίξαν τη φωτοβολίδα και καιγόταν το πίσω μέρος. Εγώ πήγα να πεθάνω από τους καπνούς»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Όταν κρατούσα εγώ τον κατηγορούμενο από το χέρι, ενώ είχε μαχαιρώσει ήδη τον πατέρα μου, τον κοιτούσε με πολύ μίσος»
		«Πιστεύω ότι είχε μίσος με τον αδελφό μου και σκότωσε τον πατέρα μου, ήθελε να καταστρέψει όλη την οικογένειά μας.»
		«Δεν είχαμε καταλάβει ότι ήταν επικίνδυνο άτομο, φερόταν φυσιολογικά, όπως όλοι οι άνθρωποι. Ήταν φυσιολογικός άνθρωπος, όταν μαχαίρωσε όμως τον πατέρα μου είχε πολύ μίσος.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναντουργία)	«...να κρατάει στα χέρια του το πόδι του κρεβατιού γεμάτο αίματα και να λέει εμάς δεν θα μας κλέψει κανένας»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν ήθελε απλά να μας τραυματίσει αλλά να μας φονεύσει»
		«πυροβόλησε (4) φορές, στοχεύοντάς τους με πυροβόλο όπλο-πιστόλι από απόσταση 25 περίπου μέτρων, αποδεχόμενος το ενδεχόμενο του θανάτου τους»

B.4. Φόβος

Από τη θεματική ανάλυση αναδύονται δυο εκφάνσεις του φόβου, που συγκροτούν τον παρόντα κωδικό. Η πρώτη αφορά στον φόβο για τη ζωή, όπως προκύπτει από την απολογία κατηγορουμένου στην περίπτωση επικίνδυνης σωματικής βλάβης, ενώ η δεύτερη έκφανση αφορά στον φόβο εγκατάλειψης, από τον ερωτικό σύντροφο, στο πλαίσιο εξαρτητικής σχέσης. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει η δράστιδα στην απολογία της «..μου είπε να χωρίσουμε, ένιωσα τρόμο..» (Βλ. Πίνακα 52).

Πίνακας 52. Κωδικός: Φόβος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«..με χτύπησε με τα πόδια και μετά με το μπουκάλι. Εγώ από φόβο έπιασα το χέρι του για να πάρω το μπουκάλι και πέσαμε και οι δυο κάτω.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Η κατηγορούμενη μου είπε ότι ο νεαρός πήγε ..και ότι φοβόταν μήπως έχει (άλλη σχέση)»
		«Φοβόταν για τη σχέση που είχε με τον νεαρό λόγω της διαφοράς ηλικίας που είχαν»
		«Η σχέση της αυτή ήταν όλη η ζωή της, τρελαινόταν για αυτόν..μου έλεγε ότι τον αγαπούσε τον νεαρό πολύ και δεν ήθελε να τον χάσει»

		«Εκείνο το βράδυ με πλήγωσε πολύ, μου είπε να χωρίσουμε, ένιωσα τρόμο και μετά ότι έχασα τα πάντα..Μου έδειξε τη βέρα που αρραβωνιάστηκε»
		«..κατά την εκεί παραμονή του είχε γνωρίσει ..μια άλλη γυναίκα. Οι φόβοι της κατηγορούμενης επιβεβαιώθηκαν πλέον...

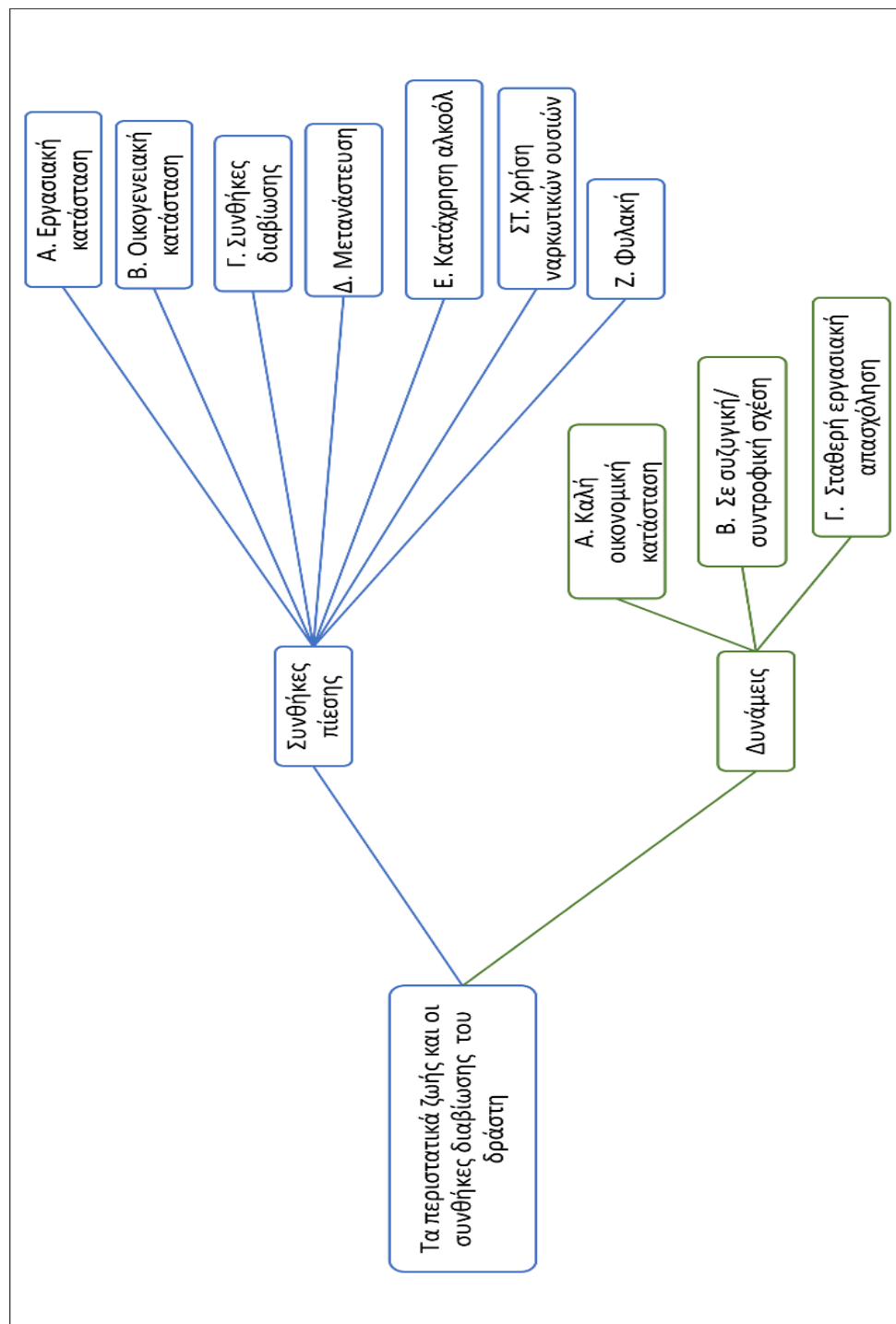
7.2.2. Τα περιστατικά ζωής και οι συνθήκες διαβίωσης που αναδεικνύουν τις ειδικές συγκυρίες στη ζωή του δράστη.

Το δεύτερο ερώτημα που διαμορφώνεται από τη θεματική ανάλυση στο πλαίσιο διερεύνησης των ατομικών παραγόντων του περάσματος στην εγκληματική πράξη αφορά στις συνθήκες διαβίωσης και τα περιστατικά ζωής του δράστη. Από την ανάλυση προκύπτουν δυο θεματικές που αντανακλούν την ύπαρξη συνθηκών πίεσης και ομαλών συνθηκών αντίστοιχα (Βλ. Σχήμα 3).

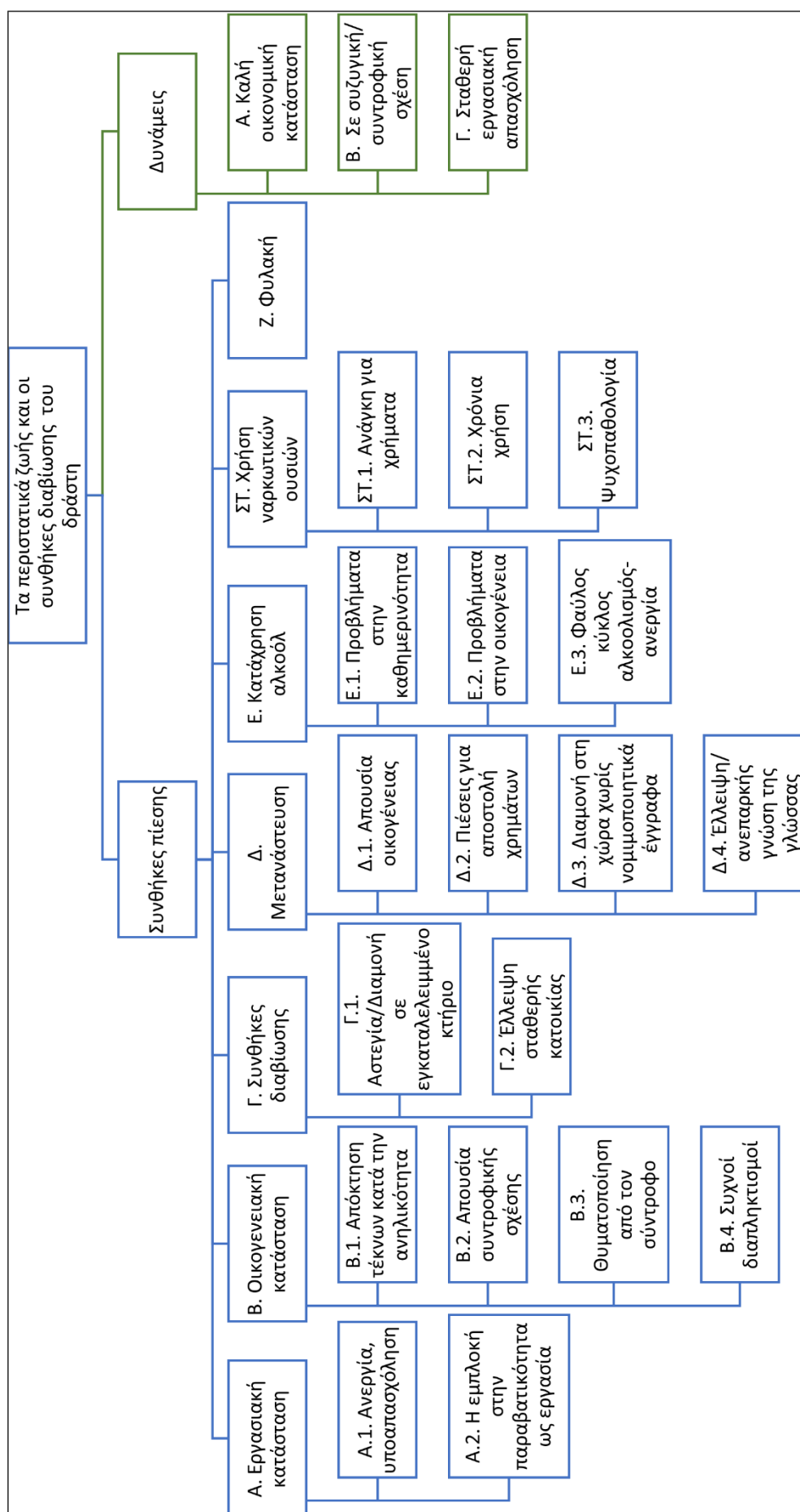
7.2.2.1. Συνθήκες πίεσης

Η πλειοψηφία των αποσπασμάτων συγκεντρώνεται στις συνθήκες πίεσης που επικρατούν στη ζωή του δράστη κατά την περίοδο τέλεσης της βίαιης εγκληματικής πράξης. Οι συνθήκες πίεσης εντοπίζονται στην εργασιακή και την οικογενειακή ζωή, αλλά και στις συνθήκες διαβίωσης των κατηγορουμένων. Παράλληλα, οι πιεστικές συνθήκες, προκύπτουν από περιστατικά ζωής του δράστη όπως η χρόνια κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών, η μετανάστευση και η εμπειρία της φυλακής (Βλ. Θεματικό χάρτη 6).

Σχήμα 3. Τα περιστατικά ζωής και οι συνθήκες διαβίωσης του δράστη

Θεματικός χάρτης 6. Τα περιστατικά ζωής και οι συνθήκες διαβίωσης του δράστη: ιδιότητες του θέματος

A. Εργασιακή κατάσταση

Στο πλαίσιο της εργασιακής κατάστασης εντοπίζονται συνθήκες πίεσης που σχετίζονται τόσο με την έλλειψη απασχόλησης ή την υποαπασχόληση του κατηγορουμένου όσο και με την στρεβλωμένη αντίληψη της παραβατικότητας ως εργασίας.

A.1. Ανεργία, υποαπασχόληση

Ο εν λόγω κωδικός συγκροτείται από αναφορές που έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο την έλλειψη εργασίας αλλά και την υποαπασχόληση κατά την περίοδο τέλεσης της εγκληματικής πράξης και συναντάται τόσο σε περιπτώσεις ληστειών, όσο και σε περιπτώσεις ανθρωποκτονιών. Από τα περισσότερα αποσπάσματα προκύπτει η ύπαρξη εργασίας κατά το παρελθόν, στο πλαίσιο της οποίας αναφέρεται και η εξειδίκευση του κατηγορουμένου σε κάποιον τομέα, ενώ από ορισμένες αναφορές προκύπτει η περιστασιακή απασχόληση, που εναλλάσσεται με περιόδους ανεργίας (Βλ. Πίνακα 53).

A.2. Η εμπλοκή στην παραβατικότητα ως εργασία

Ο δεύτερος κωδικός, που συγκροτεί την εν λόγω θεματική αφορά στην προσέγγιση της παραβατικής δράσης ως εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό η παράνομη εκπόρνευση, η διακίνηση ναρκωτικών, η διακίνηση ανθρώπων και η πλαστογράφηση διαβατηρίων προβάλλονται ως «δουλειές» στις οποίες έχει απασχοληθεί ο δράστης (Βλ. Πίνακα 53).

Πίνακας 53. Θέμα: Εργασιακή κατάσταση

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Κωδικός: Ανεργία, υποαπασχόληση
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«δούλευα αρχικά σε οικοδομές»
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«..ήταν σιδεράς και δούλευε..όταν έφυγε από εμένα έμπλεξε»
Α	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Δεν είχα δουλειά στην πατρίδα μου..εργάτης οικοδομής»
Α	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/	«Δούλευα μογατζής .. Από το 2009 σταμάτησα να δουλεύω, έμενα στον... μαζί με άλλους και έτρωγα σισίτιο»

	απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα) -Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«εργαζόταν ως φαναρτζής..ήταν τρεις μήνες άνεργος»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«ασκεί περιστασιακά το επάγγελμα του μηχανικού..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ο κατηγορούμενος είχε καλή δουλειά στη χώρα του και την εγκατέλειψε. Είχαν πολλή αγάπη μεταξύ τους...»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..δούλεψε ως τεχνίτης»
		«οικοδομή δούλεψε..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Τα πρώτα χρόνια εργάστηκε σε διάφορες δουλειές (αγρότης, οικοδόμος κλ)»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«τώρα είναι άνεργος, πρώην εργάτης σε εργοστάσιο..και μπογιατζής»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«πριν πάει στο Στρατό εργαζόταν ως σερβιτόρος και αφού τελείωσε τον στρατό εργαζόταν ως σερβιτόρος»
		«Περιστασιακά δούλεψε»
		«Δεν εργαζόμουν το τελευταίο διάστημα, όταν ήρθα στην Ελλάδα δεν βρήκα δουλειά, ως σερβιτόρος, όπως δούλεψα τα προηγούμενα χρόνια.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«οδηγός στο επάγγελμα»Στην Ελλάδα δεν αναφέρεται επαγγελματική κατάσταση
B		«...του είχα δώσει τα κλειδιά μου.όταν δεν πήγαινα να πουλάει και τα δικά μου πράγματα, ήμασταν μικροπωλητές και οι δυο»
		Κωδικός: Η εμπλοκή στην παραβατικότητα ως εργασία
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..ο κατηγορούμενος σύχναζε στην..και έλεγε ότι είναι ειδικός και βγάζει βίβες»
		«συναντήθηκε με τον κατηγορούμενο και ο τελευταίος επιβιβάστηκε στο ως άνω αυτοκίνητο» (εκπόρνευση)
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«... .. στη συνέχεια όμως ασχολήθηκε με την παράνομη διακίνηση ναρκωτικών»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«..αυτός τους είχε δώσει 1000 για να τον βοηθήσουν να φύγει για την Ιταλία»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είχαμε συνεργαστεί με το θύμα, μου έδινε τα διαβατήρια και του έδινε τα χρήματα.»

B. Οικογενειακή κατάσταση

Οι συνθήκες πίεσης που εντοπίζονται στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής, προκύπτουν από περιγραφές που αφορούν στην σύναψη γάμου και στην απόκτηση

τέκνων κατά την ανηλικότητα, στην απουσία συντροφικής σχέσης, στη θυματοποίηση από τον σύντροφο και στην ύπαρξη συχνών διαπληκτισμών στη συντροφική σχέση.

B.1. Γάμος κατά την ανηλικότητα

Ο γάμος και η απόκτηση τέκνων κατά την ανηλικότητα, προκύπτει σε δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονιών. Στην πρώτη περίπτωση η εν λόγω εμπειρία εντάσσεται στο πλαίσιο της εξιστόρησης από τη δράστιδα της δύσκολης ζωής που έζησε. Όπως χαρακτηριστικά περιγράφει «*Η ζωή που έκανα ήταν πολύ σκληρή... Παντρεύτηκα πολύ μικρή*» (Βλ. Πίνακα 54).

B.2. Απουσία συντροφικής σχέσης

Η απουσία συντροφικής σχέσης, αποτελεί τον κωδικό που συγκεντρώνει την υψηλότερη συχνότητα αναφορών, στην εν λόγω κατηγορία. Οι κατηγορούμενοι αναφέρονται κυρίως ως άγαμοι, ενώ λίγες είναι οι περιπτώσεις όπου παρουσιάζονται ως διαζευγμένοι (Βλ. Πίνακα 54).

B.3. Θυματοποίηση από τον σύντροφο

Σε μια περίπτωση ανθρωποκτονίας και ληστείας η δράστιδα αναφέρει ότι είχε υποστεί κακοποίηση από τον ερωτικό σύντροφο «*που της ζητούσε χρήματα για να μπορέσει να εξασφαλίσει τη δόση του*» (Βλ. Πίνακα 54).

B.4. Συχνοί διαπληκτισμοί

Από δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονίας και βιασμού, προκύπτουν οι συχνοί διαπληκτισμοί μεταξύ των συντρόφων, λόγω της στάσης του δράστη (Βλ. Πίνακα 54).

Πίνακας 54. Θέμα: Οικογενειακή κατάσταση

Κατηγορία τεκμηρίων		Κωδικός: Γάμος κατά την ανηλικότητα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Παντρεύτηκε σε μικρή ηλικία, έκανε παιδιά και εγγόνια»
		«Η ζωή που έκανα ήταν πολύ σκληρή... Παντρεύτηκα πολύ μικρή»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είμαι παντρεμένος και έχω δυο (παιδιά) δέκα .. ετών»

		Κωδικός: Απουσία συντροφικής σχέσης, άγαμος/διαζευγμένος
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«άγαμος»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«άγαμος»
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	άγαμος
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«άγαμος»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«με τον άντρα μου έχουμε χωρίσει, έπαιρνε και αυτός ναρκωτικά, ήταν πολύ μικρό το παιδί μου τότε»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«..διαζευγμένος με δυο παιδιά..»
		Κωδικός: Θυματοποίηση από τον σύντροφο
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«την είχε χτυπήσει και κατά το παρελθόν σε στιγμές που της ζητούσε χρήματα για να μπορέσει να εξασφαλίσει τη δόση του»
		«την είχε χτυπήσει και κατά το παρελθόν σε στιγμές που της ζητούσε χρήματα για να μπορέσει να εξασφαλίσει τη δόση του»
		Κωδικός: Συχνοί διαπληκτισμοί
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..ο κατηγορούμενος τσακώνονταν με την μητέρα όλη μέρα.»
		«..αρκετές φορές το ζευγάρι έφθασε στα πρόθυρα του διαζυγίου.»
		«Με τη γυναίκα του είχαν καβγάδες λόγω των οικονομικών και της ζήλειας..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...γνώριζε ότι ο κατηγορούμενος γίνεται επιθετικός όταν πίνει»

Γ. Συνθήκες διαβίωσης

Από ορισμένα τεκμήρια προκύπτουν οι δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης των δραστών.
Οι κωδικοί αναλύονται ως ακολούθως:

Γ.1. Αστεγία/Διαμονή σε εγκαταλελειμμένο κτήριο

Από μια περίπτωση ανθρωποκτονίας, τελεσθείσας σε κατάσταση βρασμού ψυχικής
ορμής, προκύπτει η αστεγία του δράστη και η διαμονή του σε πάρκο. Από δυο άλλες
περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, με δράστες αλλοδαπούς προκύπτει η διαμονή σε

εγκαταλελειμμένα κτίρια, όπου μοιράζονται τον χώρο με άλλους ομοεθνείς τους (Βλ. Πίνακα 55)

Γ.2. Έλλειψη σταθερής κατοικίας

Ο παρόν κωδικός είναι συναφής με τον παραπάνω και συστήνεται από αναφορές για έλλειψη σταθερής κατοικίας του κατηγορουμένου. Σύμφωνα με το περιεχόμενο των αποσπασμάτων, ο δράστης εμφανίζεται να μένει με συγγενικά του πρόσωπα ή σε επαγγελματικό χώρο ή αναφέρει ότι είχε εκδιωχθεί από το σπίτι του (Βλ. Πίνακα 55)

Πίνακας 55. Θέμα: Συνθήκες διαβίωσης

Κατηγορία τεκμηρίων		Κωδικός: Αστεγία/Διαμονή σε εγκαταλελειμμένο κτήριο
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής) (από κοινού)	«..άστεγος, ..υπήκοος, κινείται στην περιοχή της ...και στο πάρκο..»
		«όταν ήρθα στην Ελλάδα τα πρώτα βράδια κοιμήθηκα σε παγκάκι...έτρωγα σισίτιο»»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..διέμενε μαζί με άλλους ομοεθνείς του, σε μια διώροφη εγκαταλελειμμένη κατοικία»
		«..το σπίτι φαινόταν να ήταν εγκαταλελειμμένο. Υπήρχαν πολλά σκουπίδια μέσα στο σπίτι. Τα μαχαίρια που βρέθηκαν στο σπίτι ήταν όλων των ατόμων. Πρέπει να έμεναν επτά με οκτώ άτομα περίπου»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναντουργία)	«Εγώ είμαι από τη Ρουμανία είμαι από το 20.. στην Ελλάδα..έμεινα σε ένα εγκαταλελειμμένο σπίτι»
		Κωδικός: Έλλειψη σταθερής κατοικίας
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Μέναμε ..μήνες μαζί στο σπίτι.Μετά ..έφυγε...έμενε στο μαγαζί που δούλευα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Έμενα με τις αδελφές μου.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είχε αλλάξει η ζωή μας από τότε που γυρίσαμε από το Πακιστάν, μας διώξαν από το σπίτι, μας είχαν στείλει κάποιον αστυνομικό»

Δ. Μετανάστευση

Η παρούσα θεματική συγκροτείται από κωδικούς που έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο τις συνθήκες πίεσης που συνδέονται με την κατάσταση της μετανάστευσης. Όπως προκύπτει από τις σχετικές περιγραφές, οι εν λόγω συνθήκες συνδέονται με την απουσία οικογένειας και τις πιέσεις για αποστολή χρημάτων από πλευράς της οικογένειας, τη διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, καθώς και την έλλειψη ή την ανεπαρκή γνώση της γλώσσας.

Δ.1. Απουσία οικογένειας

Η απουσία οικογένειας, συντρόφου και τέκνων καθώς και της οικογένειας καταγωγής προκύπτει από ένα σημαντικό μέρος των περιγραφών που συγκροτούν την εν λόγω θεματική. Οι δράστες αναφέρουν ότι έχουν σύζυγο και παιδιά στη χώρα καταγωγής ή ότι έχουν αφήσει τα παιδιά τους στη φροντίδα κάποιου άλλου. Η οικογένεια καταγωγής συνήθως διαμένει στη χώρα καταγωγής του δράστη, ενώ σε μια περίπτωση παρουσιάζεται διασπασμένη σε διάφορες χώρες. Οι περιγραφές προκύπτουν σε μια σειρά τεκμηρίων που περιλαμβάνουν περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, ληστειών και βιασμών (Βλ. Πίνακα 56).

Δ.2. Πιέσεις για αποστολή χρημάτων

Ο εν λόγω κωδικός είναι συναφής με τον παραπάνω και σύμφωνα με το νοηματικό του περιεχόμενο αναφέρεται στις πιέσεις που ασκεί η οικογένεια που βρίσκεται στη χώρα καταγωγής, στον δράστη για την αποστολή χρημάτων. Αντίστοιχες αναφορές συναντώνται σε δυο τεκμήρια (Βλ. Πίνακα 56).

Δ.3. Διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα

Οι αναφορές για διαμονή στη χώρα, χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, παρουσιάζονται επίσης με υψηλή συχνότητα στο πλαίσιο των αναφορών που συγκροτούν τη θεματική για τις συνθήκες πίεσης που συνδέονται με τη μετανάστευση. Από τις αναφορές προκύπτει η παράνομη είσοδος στη χώρα, η έλλειψη άδειας παραμονής, ο φόβος της απέλασης, καθώς και η δημιουργία πλαστών εγγράφων άλλες φορές για την εύρεση εργασίας και άλλες για την παραπλάνηση των αρχών. Χαρακτηριστικά κατηγορούμενοι αναφέρουν «Είμαι 10 χρόνια στην Ελλάδα.», «Είμαι ένοχος μόνο γιατί ήρθα παράνομα στην Ελλάδα.», «...δεν είχα χαρτιά και θα με απέλαζαν... δεν είχα άδεια παραμονής», ενώ σύμφωνα με άλλη περιγραφή κατηγορούμενης «Έκανα πλαστά χαρτιά, γιατί δούλευα αποκλειστική και έπρεπε να έχω χαρτιά.» (Βλ. Πίνακα 56)

Δ.4. Έλλειψη/ ανεπαρκής γνώση της γλώσσας

Ο τελευταίος κωδικός αφορά στην έλλειψη ή στην ανεπαρκή γνώση της γλώσσας, που επίσης εμφανίζει υψηλή συχνότητα αναφορών στο πλαίσιο της εν λόγω θεματικής. Από

την πλειοψηφία των περιγραφών προκύπτει ότι «..ο κατηγορούμενος δεν μιλά την Ελληνική αλλά τη γλώσσα..», ενώ σε λιγοστές περιπτώσεις ο κατηγορούμενος εμφανίζεται να μιλά «σπαστά ελληνικά» (Βλ. Πίνακα 56).

Πίνακας 56. Θέμα: Μετανάστευση

Κατηγορία τεκμηρίων		Κωδικός: Απουσία οικογένειας
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Έχω δυο παιδιά και σύζυγο (στη χώρα μου)»
		«Δουλεύω εδώ και μεγάλωσα εδώ, γιατί ήρθα από μικρός...»
		«Δουλεύω εδώ και μεγάλωσα εδώ, γιατί ήρθα μικρός, είχα ασφάλεια και χρήματα στην Ελλάδα»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«οι γονείς και τα αδέρφια του μένουν στο (στη χώρα καταγωγής του)..»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«έγγαμος» «Έχω παιδιά και οικογένεια στη Γεωργία»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Έχω γονείς και έναν αδερφό στη Γεωργία»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«έχω ένα παιδί, το αγόρι μου το φροντίζει η πεθερά μου στη ..., η οποία έχει καρκίνο»
		«Ζητώ μια ευκαιρία να μαζέψω την οικογένειά μου, που την έχουν βγάλει στο δρόμο»
		«Δεν έχω συγγενείς στην Ελλάδα δεν μπορούν να έρθουν..»
		«Δεν έχω δει το παιδί μου εδώ και πολλά χρόνια»
		«Κατάγομαι από την και στην Ελλάδα ήρθα για πρώτη φορά σε ηλικία 12 ετών»
		«..ήμουν ένα παιδί ολομόναχο δίχως τους οικείους μου δίχως να γνωρίζω τη γλώσσα..το μόνο συγγενικό πρόσωπο ήταν το θύμα και η οικογένειά του..βρήκα καταφύγιο κοντά του»
		«Ο γαμβρός μου με κέρασε μια φορά χασίσι και μετά πρέζα και ηρωίνη..Με είχε κάνει βαποράκι..Μου έδινε ένα μικρό χαρτζιλίκι και τη δόση μου»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«έγγαμος, έχει δυο κόρες..διαμένουν στην»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..στην πατρίδα μου είναι η μητέρα μου. Ο πατέρας μου βρίσκεται σε ..(άλλη χώρα), δεν ξέρω όμως που εργάζεται τι κάνει. Στη ..μένουν

		μόνο τα ξαδέλφια μου, αλλά δεν έχω καμία σχέση μαζί τους. Ο αδελφός μου μένει σε ..(άλλη χώρα)»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Εκεί είχε γνωρίσει μια κοπέλα με την οποία έκανε ένα παιδί, το αναγνώρισε αλλά δεν ήθελε να την παντρευτεί.»
		Κωδικός: Πιέσεις για αποστολή χρημάτων
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Έφυγε από την ..για να έρθει να δουλέψει και αυτό έκανε. Όλα τα χρήματα τα έστελνε εκεί.»
		«Τα χρήματα που έβγαζα από τη δουλειά μου τα έστελνα στη χώρα μου, προκειμένου να ζήσουν τα παιδιά μου και όλη η οικογένειά μου»
		«...συντηρεί την οικογένειά του, τους γονείς του και τα αδέρφια του, του στέλνει κάθε μήνα χρήματα.»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Έχω δέκα χρόνια που ήρθα να δουλέψω για να μπορέσω να μεγαλώσω το παιδί μου»
		Κωδικός: Διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«Είμαι ένοχος μόνο γιατί ήρθα παράνομα στην Ελλάδα.»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Είμαι 10 χρόνια στην Ελλάδα.»
		«όπως προκύπτει από το...αντίγραφο του ποινικού μητρώου ο κατηγορούμενος φέρεται να έχει καταδικαστεί για... για παράνομη είσοδο στη χώρα ...»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«ήξερα ότι με τα χαρτιά της έχει πρόβλημα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...δεν είχα χαρτιά και θα με απέλαζαν...δεν είχα άδεια παραμονής»
		Πολλά διαφορετικά ονόματα«ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΣ (ον)...ή...»
		«...ο κατηγορούμενος κάθε φορά δήλωνε διαφορετικά στοιχεία μέχρι και στους ομοεθνείς του.»
		«Μου ζήτησε κάρτα επειδή δεν είχε χαρτιά.»
		«...(μηχανάκι) μικρό, αλλά ήταν σε άλλο παιδί το όνομα.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...ζητήσαμε τα νόμιμα έγγραφά του και μας είπε ότι δεν τα είχε και ότι είναι παράνομα στην Ελλάδα»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Έκανα πλαστά χαρτιά, γιατί δούλευα αποκλειστική και έπρεπε να έχω χαρτιά..»
		«κατάρτισε εξ υπαρχής πλαστό έγγραφο με σκοπό να παραπλανήσει άλλον ...σχετικά με στοιχεία ταυτότητας ..το οποίο δεν είχε στην πραγματικότητα εκδοθεί από την υπηρεσία»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...γιατί δεν είχε χαρτιά.»

		«Ο ίδιος δεν εργάστηκε ποτέ και έλεγε ότι δε είχε χαρτιά»
		«...προσπαθούσε να βρει εργασία κυρίως δια της..λόγω του ότι βρισκόταν παράνομα στη χώρα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Μας είπε ο κατηγορούμενος ότι είναι Παλαιστίνιος αλλά είναι Αλγερινός»
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Το διαβατήριο ήταν πλαστό, πράγματι, απέκρυψε τα πραγματικά του στοιχεία και μας είπε ότι είναι του αδελφού του»
		«βρέθηκε πάνω του η αίτηση για έκδοση άδειας διαμονής..όπως αποδείχθηκε τα ως άνω έγγραφα είναι πλαστά»
		Κωδικός: Έλλειψη/ ανεπαρκής γνώση της γλώσσας
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Μιλούσε σπαστά ελληνικά αλλά καταλάβαινε καλά και τι έλεγε και τι έκανε»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«...ο κατηγορούμενος δεν ομιλεί την ελληνική γλώσσα αλλά την Πακιστανική..»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«Δεν μιλούσα ελληνικά αλλά υπήρχε ένας ..που μιλούσε ελληνικά..και συνεννοείτο για δουλειά»
		«Δεν γνωρίζω ελληνικά γιατί εκεί που δούλευα οι περισσότεροι ήταν ομοεθνείς μου»
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«..ο κατηγορούμενος δεν μιλά την Ελληνική αλλά τη γλώσσα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..δεν γνωρίζει την Ελληνική γλώσσα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..δεν αποκρίθηκε διότι όπως διαπίστωσε η Πρόεδρος δεν γνωρίζει την Ελληνική γλώσσα, αλλά την Πακιστανική»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«ο κατηγορούμενος δεν ομιλεί την ελληνική γλώσσα αλλά την Βουλγαρική»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..ο κατηγορούμενος δεν ομιλεί την ελληνική γλώσσα, αλλά την Αραβική..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«μέσω της διερμηνέως του είπε τα εξής..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..δεν μιλά την Ελληνική αλλά την ..»

Ε. Κατάχρηση αλκοόλ

Η παρούσα θεματική, συγκροτείται από περιγραφές που σχετίζονται με την κατάχρηση αλκοόλ και τα επακόλουθα προβλήματα στην εργασιακή, την οικογενειακή ζωή και την καθημερινότητά του δράστη.

E.1. Προβλήματα στην καθημερινότητα

Ο εν λόγω κωδικός συστήνεται από περιγραφές που προκύπτουν σε δυο περιπτώσεις βιασμού και ληστείας, όπου η κατάχρηση αλκοόλ αποτελεί μέρος της καθημερινότητας των δραστών, προκαλώντας έκπτωση στην καθημερινή λειτουργικότητα (Βλ. Πίνακα 57).

E.2. Προβλήματα στην οικογένεια

Ο παρόν κωδικός συγκροτείται από αποσπάσματα που αντανakλούν τα προβλήματα και τις εντάσεις στην οικογενειακή ζωή λόγω της κατάχρησης αλκοόλ. Τα αποσπάσματα προκύπτουν από δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονίας και βιασμού, με χαρακτηριστικές τις μαρτυρίες των μελών της οικογένειας: «..έπινε πάρα πολύ, δημιουργούσε ταραχές σχεδόν σε καθημερινή βάση..», «Υπήρχαν προβλήματα μεταξύ μας εξαιτίας του ποτού..έχουμε ..παιδιά» (Βλ. Πίνακα 57).

E.3. Φαύλος κύκλος αλκοολισμός-ανεργία

Ο τρίτος κωδικός, που συμβάλει στη δημιουργία της εν λόγω θεματικής, συγκροτείται από περιγραφές που αντανakλούν την ύπαρξη προβλημάτων στην εργασιακή ζωή λόγω της κατάχρησης αλκοόλ. Οι περιγραφές προκύπτουν από ένα τεκμήριο και φανερώνουν τον φαύλο κύκλο που δημιουργείται μεταξύ ανεργίας και αλκοολισμού (Βλ. Πίνακα 57)

Πίνακας 57. Θέμα: Κατάχρηση αλκοόλ

Κατηγορία τεκμηρίων		Κωδικός: Προβλήματα στην καθημερινότητα
Ε	Βιασμός τετελεσμένος	«Κάθε μέρα έπινε, δεν μεθούσε πάντα, εξαρτάται το πόσο έπινε.»
		«..έπινε υπερβολικές ποσότητες, σε άθλια κατάσταση ήταν μερικές φορές.»
		«..αρκετές φορές οδηγούσε μεθυσμένος..»
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«..περιστασιακή μεγάλη κατάχρηση αλκοόλ και χαπιών κυρίως <i>hipnosedon</i> και <i>Vulbegal</i> »
		Κωδικός: Προβλήματα στην οικογένεια

E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ο οικογενειακός βίος τους δεν ήταν ήρεμος και είχαν συχνά εντάσεις, λόγω του δύστροπου χαρακτήρα του κατηγορούμενου και της κατάχρησης αλκοόλ από αυτόν.»
		«..ερχόταν πτωμένος πάντα και μετά τη δουλειά έπινε. Αυτό αρχικά πυροδοτούσε αυτή την ένταση ..για το ποτό»
		«Κάθε βράδυ έπινε, εξ αυτού είχαν αρχίσει οι καυγάδες, πολλούς καυγάδες.»
		«..έπινε πάρα πολύ, δημιουργούσε ταραχές σχεδόν σε καθημερινή βάση..»
		«είχε τσακωμούς μέσα στο σπίτι.. ήταν αλκοολικός.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Υπήρχαν προβλήματα μεταξύ μας εξαιτίας του ποτού..έχουμε ..παιδιά»
		Κωδικός: Φαύλος κύκλος αλκοολισμός-ανεργία
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Το πολύ ποτό το ξεκίνησε όταν έκλεισε το μαγαζί του..»
		«...τα τελευταία ..χρόνια εάν δεν είχα δουλειά, καθόμουν και έπινα..»

ΣΤ. Χρήση ναρκωτικών ουσιών

Η παρούσα θεματική συγκροτείται από κωδικούς που έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο τη χρήση ουσιών και τα συνακόλουθα προβλήματα που δημιουργούνται, όπως αναδεικνύονται από την ανάγκη για χρήματα, την εμπλοκή με τον νόμο και την ψυχοπαθολογία.

ΣΤ.1. Ανάγκη για χρήματα

Η ανάγκη για χρήματα στο πλαίσιο της χρόνιας χρήσης ουσιών προκύπτει σε τρία τεκμήρια, στα οποία εκδικάζονται δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονίας και ληστείας και μια περίπτωση ανθρωποκτονίας. Στις δυο περιπτώσεις οι δράστες συνήθιζαν να αντλούν χρήματα από μέλη της οικογένειάς τους για αγορά ναρκωτικών ουσιών, ενώ σε μια περίπτωση ο κατηγορούμενος αναφέρει την εμπλοκή του στην παραβατικότητα ως τρόπο εύρεσης χρημάτων για την αγορά ουσιών (Βλ. Πίνακα 58).

ΣΤ.2. Χρόνια χρήση

Από επτά τεκμήρια, όπου εκδικάζονται περιπτώσεις ληστειών, ανθρωποκτονιών και ληστειών και ανθρωποκτονιών προκύπτει η χρόνια χρήση ναρκωτικών ουσιών. Στο πλαίσιο αυτό αναφέρεται η έναρξη χρήσης κατά την εφηβική περίοδο για έναν χρήστη, τα είδη ναρκωτικών, που αποτελούν μια μίξη ηρωίνης και κοκαΐνης ή χαπιών και ηρωίνης, καθώς και η αντιμετώπιση του κατηγορουμένου από την οικογένειά του. Ενδεικτικές είναι οι εκφράσεις: «Πολύ καλό παιδί..όλα αλλάζανε από τότε που αρρώστησε με τα ναρκωτικά.», «Αφότου πέθαναν οι γονείς μου και λίγο πριν, ο αδελφός μου δεν ήταν καλά, έπαιρνε και ναρκωτικά.» (Βλ. Πίνακα 58).

ΣΤ.3. Ψυχοπαθολογία

Ο τελευταίος κωδικός προκύπτει από ένα τεκμήριο, όπου στο πλαίσιο ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης περιγράφεται η ύπαρξη ψυχοπαθολογίας συνδεδεμένης με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών (Βλ. Πίνακα 58).

Πίνακας 58. Θέμα: Χρήση ναρκωτικών ουσιών

Κατηγορία τεκμηρίων		Κωδικός: Ανάγκη για χρήματα
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«...εκνευρισμένος και ευρισκόμενος σε κατάσταση στερητικού συνδρόμου, λόγω της αδυναμίας εξεύρεσης από τους οικείους του να του παράσχουν χρήματα προς αγορά της αναγκαίας δόσης του..»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Εννέα χρόνια στην Ελλάδα είμαι, έκλεβα, δανειζόμουν από φίλους γνωστούς, έκανα ληστείες για να παίρνω ναρκωτικά»
		«... έκανα ληστείες για να παίρνω ναρκωτικά»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Από τον πατέρα του, την μητέρα του, τον παππού μου, έπαιρνε χρήματα για τα ναρκωτικά»
		Κωδικός: Χρόνια χρήση
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Με καλούσαν οι δάσκαλοι ..και μου έλεγαν ότι το παιδί μου είναι απομονωμένο και αφηρημένο..έφτασε να κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών»
		«...ο κατηγορούμενος από την ηλικία των 13 ετών είναι χρήστης χασίς και από την ηλικία των 19 ετών χρήστης ηρωίνης και κοκαΐνης..»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-	«Τον κατηγορούμενο τον ήξερα φατσικά. Είμαι και εγώ χρήστης»

	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«όντας από ετών χρήστης κυρίως ηρωίνης»
		«είναι χρονίως τοξικομανής, (απολύτως εξαρτημένος από την ηρωίνη)»
		«Στο Τμήμα έμαθα ότι παίρνει ναρκωτικά»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Είμαι χρήστης ναρκωτικών ουσιών και συγκεκριμένα ηρωίνης και κοκαΐνης»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Πολύ καλό παιδί..όλα αλλάζανε από τότε που αρρώστησε με τα ναρκωτικά.»
		«Είναι από τα καλύτερα παιδιά, πολύ ηθικό παιδί, ναι δυστυχώς έκανε χρήση ναρκωτικών, έπινε όλη την καρτέλα με τα χάπια και ηρωίνη»
		«...είναι πολλά χρόνια χρήστης»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Από ..ετών ..ξεκίνησα να κάνω χρήση χασίς ενώ σταδιακά με το πέρασ του χρόνου εθίστηκα πλήρως στα ναρκωτικά και σε καθημερινή βάση έκανα χρήση μεγάλης ποσότητας ναρκωτικών ουσιών (ηρωίνης και κοκαΐνης)»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Αφότου πέθαναν οι γονείς μου και λίγο πριν, ο αδελφός μου δεν ήταν καλά, έπαιρνε και ναρκωτικά.»
		«Στο στρατό είχα επαφή με τα ναρκωτικά, προσπαθούσα να τα κόψω, προσπαθούσα μόνος μου δεν μπόρεσα σε πρόγραμμα απεξάρτησης από τα ναρκωτικά, όταν μπόρεσα στη φυλακή δεν με ενημέρωσε κάποιος για αυτό το θέμα»
		Κωδικός: Ψυχοπαθολογία
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...έπασχε από ψυχωσικόμορφες εκδηλώσεις.. είτε λόγω της τοξίκωσης ή/και στέρησης ναρκωτικών ουσιών (χασίς, ηρωίνη και κοκαΐνη)..»
		«πάσχει από οργανικό ψυχосύνδρομο το οποίο επιβαρύνθηκε από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών..»

Ζ. Φυλακή

Η τελευταία θεματική αντλεί από περιγραφές από τις οποίες προκύπτει η έκτιση ποινής φυλάκισης για τους κατηγορούμενους και εντάσσεται στο εν λόγω ερώτημα στο πλαίσιο των περιστατικών ζωής του δράστη. Η θεματική συστήνεται από περιγραφές που προκύπτουν σε οκτώ τεκμήρια, εκ των οποίων στα τρία εκδικάζονται περιπτώσεις ανθρωποκτονιών και ληστειών και στα υπόλοιπα πέντε περιπτώσεις ανθρωποκτονιών. Οι ποινές αφορούσαν σε εγκλήματα βίας, στην πλειοψηφία τους ληστείες και σε μια περίπτωση σε εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και σε υποθέσεις ναρκωτικών (Βλ. Πίνακα 59).

Πίνακας 59. Θέμα: Φυλακή

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«.. πήγε φυλακή και έκανε χρήση ναρκωτικών ουσιών..έμαθα ότι είχε βγει από τη φυλακή με όρους»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«κατέθεσε ότι είχε συλληφθεί στο παρελθόν για ληστείες σε <i>super market</i> και περίπτερα»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«όπως προκύπτει από το...αντίγραφο του ποινικού μητρώου ο κατηγορούμενος φέρεται να έχει καταδικαστεί σε ποινές φυλάκισης για προμήθεια και κατοχή ναρκωτικών ουσιών δυο φορές..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Έμεινα 3 χρόνια φυλακή. Είχα μπει φυλακή για απόπειρα βιασμού..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«.....στο σπίτι του κατείχε ποσότητα 30 κιλών ηρωίνης, καταδικάστηκε σε ποινή κάθειρξης 18 ετών»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Του κάναμε σήμα να σταματήσει και αυτός έσπασε την μπάρα και ερχόταν κατά πάνω μας..ο κατηγορούμενος ήταν δραπετής των φυλακών»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Έχει καταδικαστεί για ναρκωτικά, έχει μείνει στη φυλακή 2 ½ χρόνια, έκανε αγροτικές φυλακές.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...ήταν σεσημασμένος από τότε που ήταν στις φυλακές του Δομοκού, για υπόθεση ναρκωτικών»

7.2.2.2. Ομαλές συνθήκες ζωής

Ένα μικρό ποσοστό των αποσπάσματος που αφορούν στις συγκυρίες και τα περιστατικά ζωής του δράστη, συγκροτείται από περιγραφές που έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο την ύπαρξη ομαλών συνθηκών στην ζωές των δραστών. Η εν λόγω θεματική αποτελείται από τρεις κωδικούς που εστιάζουν στην καλή οικονομική κατάσταση, στην ύπαρξη συντροφικής σχέσης καθώς και στην ύπαρξη σταθερής εργασιακής απασχόλησης.

A. Καλή οικονομική κατάσταση

Από τρία τεκμήρια, που περιλαμβάνουν περιπτώσεις βιασμών και μια περίπτωση ανθρωποκτονίας προκύπτει από τις καταθέσεις μαρτύρων, η καλή οικονομική κατάσταση των δραστών (Βλ. Πίνακα 60).

Πίνακας 60. Κωδικός: Καλή οικονομική κατάσταση

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Η οικονομική μας κατάσταση ήταν μια χαρά τότε, δεν είχαμε πρόβλημα τέτοιο.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..μια φυσιολογική οικογένεια, που μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες της.»
		«..αυτός μας συντηρούσε, έφερνε λεφτά στο σπίτι.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Είχαν μεγάλη οικονομική άνεση»

B. Σε συζυγική/ συντροφική σχέση

Από δέκα τεκμήρια που περιλαμβάνουν περιπτώσεις ανθρωποκτονιών και τρεις περιπτώσεις βιασμών, προκύπτει ότι οι δράστες βρίσκονται σε στενή συντροφική σχέση, καθώς είναι έγγαμοι είτε αρραβωνιασμένοι και διαθέτουν στην πλειοψηφία τους τέκνα. Στις περιπτώσεις των βιασμών ο πατέρας δράστης περιγράφεται ως «καλός οικογενειάρχης» ή ως «άψογος πατέρας»(Βλ. Πίνακα 61)

Πίνακας 61. Κωδικός: Σε συζυγική/ συντροφική σχέση

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος	Έγγαμος με τέκνα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Σαν πατέρας ήταν πολύ καλός οικογενειάρχης..δεν μας είχε λείψει τίποτα.»
		«Είχα μια ατυχία στον γάμο μου και σύναψα αυτή τη σχέση..και είμαστε μέχρι τότε μια χαρά»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«.. πατέρας .. με τρομερή έννοια για τα παιδιά του.»
		«...ήταν άψογος πατέρας, φερόταν άψογα και στη μητέρα μου..»
		«Δούλενα και προσπαθούσα πάντα για την οικογένειά μου»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είναι νόμιμος στην Ελλάδα και μένει σε νοικιασμένο σπίτι με τη γυναίκα του.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«έγγαμος, πατέρας ..(ενήλικων τέκνων)»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είναι ο σύζυγός μου ο κατηγορούμενος»
		«...έχω ένα παιδάκι..»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«έγγαμος.. έχει μια κόρη»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (από κοινού)	«..παραμένω αρραβωνιαστικιά του»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είμαι παντρεμένος και έχω δυο (παιδιά) ...»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	Έγγαμος με ...ανήλικα τέκνα

Γ. Σταθερή εργασιακή απασχόληση

Από επτά τεκμήρια που περιλαμβάνουν περιπτώσεις βιασμών και βιασμών και ληστειών προκύπτει η σταθερή εργασιακή απασχόληση των δραστών. Μάλιστα στην πρώτη περίπτωση ο δράστης είναι ελεύθερος επαγγελματίας, εμφανίζεται ως «τίμιος, ευσυνείδητος» εργαζόμενος με «υψηλή θέση» στην εργασία του και να «έχει εισοδήματα από τη δουλειά του..». Στην περίπτωση της από κοινού τέλεσης του βιασμού και στις περιπτώσεις που εμπλέκονται επίσης ληστείες, ο δράστη εμφανίζεται να ασχολείται με περισσότερο χειρωνακτικές εργασίες (Βλ. Πίνακα 62).

Πίνακας 62. Κωδικός: Σταθερή εργασιακή απασχόληση

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
E	Βιασμός τετελεσμένος (από κοινού)	«Πριν στερηθώ την ελευθερία μου πάντοτε εργαζόμουν σκληρά..έχω ασκήσει το επάγγελμα του οικοδόμου, του ηλεκτρολόγου, του υδραυλικού..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«είχε εισοδήματα από τη δουλειά του..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	Ελεύθερος επαγγελματίας
		«Από πισιρικός δουλεύει ο κατηγορούμενος»
E	Βιασμός τετελεσμένος	Ελεύθερος επαγγελματίας
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..ήταν τίμιος, ευσυνείδητος...έκανε παραπάνω από αυτό που ζητάγαμε, τυφλή εμπιστοσύνη του είχαμε»
		«... είχε υψηλή θέση»
		«...ξεκίνησα την καριέρα μου ως στέλεχος..δούλευα ανελλιπώς σε εταιρείες..εργάστηκα για πολλά χρόνια σε εταιρεία..»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«...μάστορας, βάφει σπίτια...Δούλευε κανονικά..»
		«...διέμενε αρκετά χρόνια στη χώρα μας, εργαζόταν ως νόμιμος μετανάστης»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«Δούλευε στο..είχε πάγκο»

7.2.3. Τα στοιχεία που συναποτελούν το εγκληματικό συμβάν

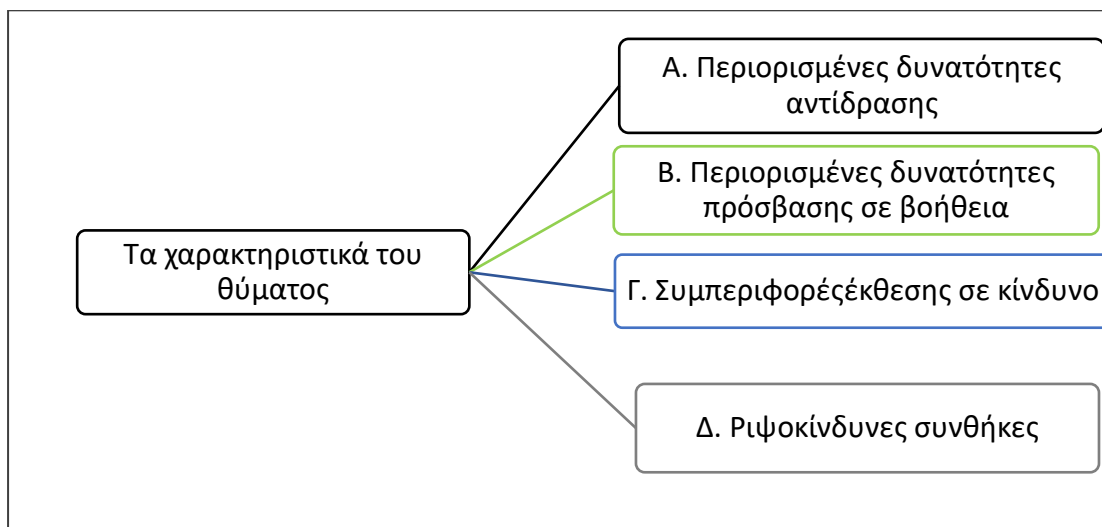
7.2.3.1. Το θύμα

Στο πλαίσιο διερεύνησης του θύματος, υπό το πρίσμα του εγκληματικού συμβάντος, εξετάζονται τα χαρακτηριστικά του θύματος καθώς και η ύπαρξη ή μη, σχέσης με τον δράστη.

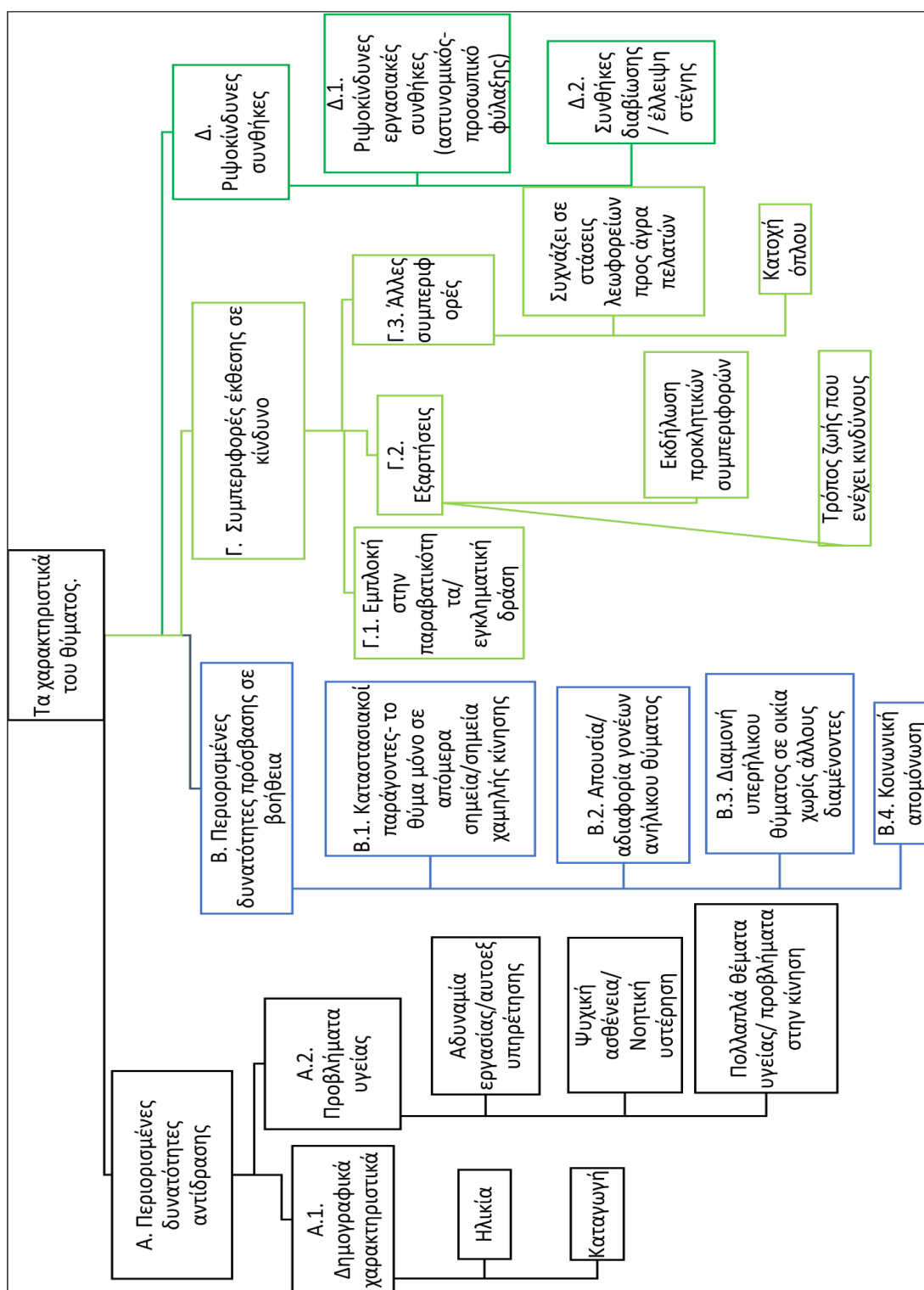
7.2.3.1.1. Τα χαρακτηριστικά του θύματος.

Τα χαρακτηριστικά του θύματος συγκροτούνται από αποσπάσματα, από τα οποία αναδύονται ατομικοί, κοινωνικοί, οικογενειακοί και καταστασιακοί παράγοντες του θύματος, που σε δεδομένο χρόνο και τόπο, ενισχύουν τον κίνδυνο θυματοποίησης ή συνιστούν για τον δράστη παράγοντες που το καθιστούν περισσότερο ευάλωτο στη θυματοποίηση. Από την ανάλυση προκύπτουν τέσσερις θεματικές, που υποδηλώνουν τις περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης και πρόσβασης σε βοήθεια του θύματος, καθώς και την εκδήλωση συμπεριφορών και την ύπαρξη συνθηκών που εκθέτουν το θύμα σε κίνδυνο (Βλ. Σχήμα 4 και Θεματικό χάρτη 7).

Σχήμα 4. Τα χαρακτηριστικά του θύματος.

Θεματικός χάρτης 7. Τα χαρακτηριστικά του θύματος: οι ιδιότητες του θέματος.

A. Περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης

Η παρούσα θεματική συνδέεται με δημογραφικά χαρακτηριστικά, καθώς και την ύπαρξη προβλημάτων υγείας, που έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο τις περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης των θυμάτων.

A.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Η κατηγορία των δημογραφικών χαρακτηριστικών συστήνεται από δυο κωδικούς, που αφορούν στην ηλικία και στην καταγωγή του θύματος. Η ηλικία συγκροτείται από περιγραφές για ανήλικα ή υπερήλικα θύματα που αντανakλούν τις περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης του θύματος. Από ένα τεκμήριο προκύπτει η επιλογή των θυμάτων στη βάση της αλλοδαπής προέλευσής τους. Οι περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης αφορούν τόσο στο σωματικό σθένος όσο και στον βαθμό ωριμότητας του θύματος, ενώ στην περίπτωση των αλλοδαπών θυμάτων μπορεί να συνδέονται με ενδεχόμενες δυσκολίες στην καταγγελία των περιστατικών. Στο πλαίσιο αυτό ενδεικτικές είναι οι αναφορές «*Η..λόγω της ανηλικότητάς της πείσθηκε από τα λεγόμενα του κατηγορούμενου..*» ή «*Έμενε μόνος του στο διαμέρισμα και ήταν 83 ετών.*» (Βλ. Πίνακα 63).

Πίνακας 63. Κατηγορία: Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Κωδικός: Η ηλικία του θύματος
E	Βιασμός τετελεσμένος	« <i>Η..λόγω της ανηλικότητάς της πείσθηκε από τα λεγόμενα του κατηγορούμενου..</i> »
		« <i>όταν η ..ήταν Γυμνάσιο</i> »
E	Βιασμός τετελεσμένος	« <i>Από τα δεκατέσσερα περίπου ...</i> »
E	Βιασμός τετελεσμένος	« <i>μαθήτρια</i> »
		« <i>..κάμπτοντας κάθε φορά με τις υπέρτερες σωματικές δυνάμεις του την μικρή αντίσταση που μπορούσε να προβάλλει η παθούσα..</i> »
		« <i>ο κατηγορούμενος εκμεταλλευόμενος τις υπέρτερες σωματικές του δυνάμεις..</i> »
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	16 ετών

Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (κατά συναυτουργία)	«είναι 83 ετών»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Έμενε μόνος του στο διαμέρισμα και ήταν 83 ετών.»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία	«ηλικίας ήδη 78 ετών»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«..διέμενε μόνη της η ηλικιωμένη, 83 ετών»
		Κωδικός: Καταγωγή
E	Βιασμός τετελεσμένος	Το θύμα είναι αλλοδαπό, με μικρό διάστημα παραμονής στη χώρα

A.2. Προβλήματα υγείας

Η ύπαρξη προβλημάτων υγείας, όπως συστήνεται από τρεις κωδικούς, υποδηλώνει επίσης τις περιορισμένες δυνατότητας του θύματος να αμυνθεί ή να αντιμετωπίσει μια επίθεση. Από τα αποσπάσματα που συγκροτούν τους εν λόγω κωδικούς προκύπτει η αδυναμία αυτοεξυπηρέτησης του θύματος, η ύπαρξη πολλαπλών προβλημάτων υγείας και κινητικών προβλημάτων αλλά και η ύπαρξη ψυχολογικών και αναπτυξιακών διαταραχών, που καθιστούν το θύμα ευάλωτο στην εξαπάτηση (Βλ. Πίνακα 64).

Πίνακας 64. Κατηγορία: Προβλήματα υγείας

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Κωδικός: Αδυναμία εργασίας/αυτοεξυπηρέτησης
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν εργαζόταν λόγω του προβλήματός του. Έπαιρνε κάποιο επίδομα από την Πρόνοια και γενικά τον συντηρούσε..»
		«Εγώ του έδινα χρήματα μετρημένα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν την άφηνε ο πατέρας της να κυκλοφορήσει μόνη της ποτέ, της έδινε λεφτά αλλά λίγα..όχι δεν νομίζω ότι μπορούσε να πάρει μόνη της ταξί»
		«ήταν ανίκανη να δουλέψει εφ' όρου ζωής»
		Κωδικός: Ψυχική ασθένεια/ Νοητική υστέρηση
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«Ο ..(δράστης) γνώριζε ότι (το θύμα) ..μπαίνει πολύ συχνά στην εντατική και έχει παραισθήσεις»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Με το ...πρόβλημα, που είχε ο..δεν μπορούσε να αντιδράσει.»
		«...υπό καθεστώδες άγχους, βίας ή απειλής, καθηλωνόταν ακίνητος αδυνατώντας να αντιδράσει»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..είχε ιδέες παραληρητικές διώξεις, ότι διώκεται, ότι θα τη δηλητηριάσουν, δεν έπαιρνε τα φάρμακα..διάγνωση σχιζοφρένειας»
		«..η Αστυνομία την κάλεσε μοναχή της τη γυναίκα μου να κατέβει και εκεί νευρίασε η γυναίκα μου γιατί την πάνε στο Λαφνί»
		«νοητικά προβλήματα στέρησης ..δεν μπορούσε να παρακολουθήσει το κανονικό σχολείο, τελείωσε το Δημοτικό σε ειδικό σχολείο, δεν μπορούσε παραπάνω..»
		«...σαν μυαλό ενός παιδιού, σαν ένα μικρό παιδί ήταν, ασχέτως εάν ήταν γυναίκα, σαν ένα παιδί 7-8 χρονών ήταν μέχρι εκεί το μυαλό της»
		Κωδικός: Πολλαπλά θέματα υγείας/ προβλήματα στην κίνηση
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (κατά συναυτουργία)	«δυσκολία στην κίνηση»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Ήταν ανάπηρος εκ γενετής, είχε ατροφικό το ένα πόδι του και έπασχε από ...»
		«Λόγω των προβλημάτων υγείας ο πατέρας μου δεν μπορούσε να βγει έξω από το σπίτι»
		«Το θύμα ήταν ένας ηλικιωμένος δεν μπορούσε να προβάλει αντίσταση, με δεδομένο ότι ήταν και ανάπηρος»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία	«είναι ασθενής και κατάκοιτη..Η μητέρα μου είχε πολλά θέματα υγείας»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Είχε 80% αναπηρία...Δεν μπορούσε να κινηθεί μόνος του. Όπου πήγαινε έπρεπε να είχε την βοήθεια κάποιου ανθρώπου.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Η θανούσα ήταν άτομο πολυπροβληματικό.. είχε μια αναπηρία σωματική..βάδιζε κατά τρόπο που ήταν προβληματικός, χρειαζόταν βοήθεια τρίτου προσώπου..ήταν εκ γενετής τα προβλήματα»

B. Περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης σε βοήθεια

Η παρούσα θεματική συγκροτείται από περιγραφές που στο σύνολό τους υποδηλώνουν τις περιορισμένες δυνατότητες του θύματος για πρόσβαση σε βοήθεια. Το θύμα σε ορισμένες περιπτώσεις, υπό το πρίσμα μιας καταστασιακής προοπτικής, παρουσιάζεται μόνο, σε δεδομένο τόπο και χρόνο, ενώ σε άλλες παρουσιάζεται ως κοινωνικά απομονωμένο. Άλλες περιγραφές αφορούν σε ευάλωτες ομάδες, όπως σε ανήλικα θύματα για τα οποία επισημαίνεται η απουσία ή η αδιαφορία των γονέων, ή σε υπερήλικους που διαμένουν μόνοι τους.

B.1. Καταστασιακοί παράγοντες- το θύμα μόνο σε απόμερα σημεία/σημεία χαμηλής κίνησης

Από τέσσερα τεκμήρια, που στο σύνολό τους περιλαμβάνουν βιασμούς, που στην πλειοψηφία τους αφορούν και σε ληστείες, προκύπτει η παρουσία του θύματος σε δεδομένο τόπο και χρόνο, όπου υπάρχουν περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης σε βοήθεια. Στις περιγραφές, το θύμα παρουσιάζεται μόνο σε απόμερα σημεία όπως σε έναν δρόμο δίπλα στο πάρκο ή σε σημεία που έχουν χαμηλή κίνηση λόγω της ώρας ή ακόμη στο σπίτι χωρίς την παρουσία κάποιου άλλου. Ενδεικτικές είναι οι φράσεις: «βάδιζε μόνη», «περπατούσε προς το πάρκο», «..το βράδυ μετά τα μεσάνυχτα». Ακόμη το θύμα μπορεί να είναι μόνο στη χώρα, όπως προκύπτει από την ακόλουθη περιγραφή «...βεβαιώθηκε ότι αυτή είναι μόνη της στην Ελλάδα...» (Βλ. Πίνακα 65).

B.2. Απουσία/ αδιαφορία γονέων ανήλικου θύματος

Από τρία τεκμήρια που αφορούν σε περιπτώσεις βιασμών ανηλίκων, προκύπτει η απουσία των γονέων λόγω φόρτου εργασίας, η απώλεια γονέα καθώς και η στάση αδιαφορίας του γονέα απέναντι στο ανήλικο θύμα. Ενδεικτικές είναι οι περιγραφές: «φαινόταν απύσχα η μητέρα», «..ήταν χρήστες ναρκωτικών ουσιών και αδιαφορούσαν για τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις», που υποδηλώνουν την απουσία προστασίας του ανήλικου και τις περιορισμένες κατ' επέκταση δυνατότητες πρόσβασης σε βοήθεια (Βλ. Πίνακα 65).

B.3. Διαμονή υπερήλικου θύματος σε οικία χωρίς άλλους διαμένοντες

Από τρία τεκμήρια που αφορούν σε δυο περιπτώσεις ληστειών και ανθρωποκτονιών και μια περίπτωση ληστείας και βιασμού, προκύπτει ότι η διαμονή του υπερήλικου θύματος σε οικία χωρίς άλλους διαμένοντες, πράγμα που αντανάκλα τις περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης του θύματος σε βοήθεια (Βλ. Πίνακα 65).

B.4. Κοινωνική απομόνωση

Από τέσσερεις περιπτώσεις που αφορούν σε ανθρωποκτονίες, εκ των οποίων μια και σε ληστεία, προκύπτει η κοινωνική απομόνωση του θύματος, λόγω προβλημάτων

υγείας, η έλλειψη κοινωνικών επαφών και η απουσία κοινωνικών συναναστροφών (Βλ. Πίνακα 65).

Πίνακας 65. Θέμα: Περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης σε βοήθεια

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Κωδικός: Καταστασιακοί παράγοντες - το θύμα μόνο σε απόμερα σημεία/σημεία χαμηλής κίνησης
E	Βιασμός τετελεσμένος	«...όταν βεβαιώθηκε ότι αυτή είναι μόνη της στην Ελλάδα...»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«...το βράδυ μετά τα μεσάνυχτα πήγαινα σε ένα φίλο μου.»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«...πλησίασαν εκ των όπισθεν την παθούσα ενώ αυτή βάδιζε μόνη...»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«...πήγα μια βόλτα Περπατούσα προς το πάρκο...»
	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«Η μητέρα του δράστη είχε πάει το πρωί στο σπίτι της μητέρας μου και πήρε τον πατέρα μου, για να τον πάει στο...»
		Κωδικός: Απουσία/ αδιαφορία γονέων ανήλικου θύματος
E	Βιασμός τετελεσμένος	«...η ανήλικη βρισκόταν πολλές ώρες της ημέρας στο σπίτι με τον κατηγορούμενο.»
		«Εγώ δούλευα σε σπίτια και έλλειπα όλη μέρα. Γύρναγα αργά το βράδυ...ο άνδρας μου δούλευε...»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«...ήταν όλη μέρα στον υπολογιστή η μητέρα...»
		«φαινόταν απούσα η μητέρα»
		«η μητέρα ήταν υποτονική»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«...ήταν χρήστες ναρκωτικών ουσιών και αδιαφορούσαν για τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις»
		«Όταν ξεκίνησε ήταν το ..που πέθανε ο μπαμπάς μου, ούτε μήνας δεν είχε περάσει.»
		«Έχασα τον μπαμπά μου και έχασα τον κόσμο όλο.»
		«Το είχαν διωγμένο το παιδί»
		Κωδικός: Διαμονή υπερήλικου θύματος σε οικία χωρίς άλλους διαμένοντες
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (κατά συναυτουργία)	«είναι 83 ετών»
		«...εισήλθαν στη μονοκατοικία της παθούσης.κατά τις βραδινές ώρες...»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)-	«Έμενε μόνος του στο διαμέρισμα και ήταν 83 ετών.»

	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«..διέμενε μόνη της η ηλικιωμένη, 83 ετών»
		Κωδικός: Κοινωνική απομόνωση
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Λόγω των προβλημάτων υγείας ο πατέρας μου δεν μπορούσε να βγει έξω από το σπίτι»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«άνεργος ήταν για πολλά χρόνια το θύμα, γύρω στα (ηλικιωμένος)..μόνος του ζούσε»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Το πρόβλημα ήταν όταν έβλεπε κόσμο..το πρόβλημα του είχε γίνει ψυχολογικό. Παρέες δεν είχε..Όταν έβλεπε κόσμο δεν μπορούσε να περπατήσει..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Φίλες δεν είχε η Χ.»

Γ. Συμπεριφορές έκθεσης σε κίνδυνο

Η εν λόγω θεματική συγκροτείται από περιγραφές, από τις οποίες αναδεικνύονται συμπεριφορές του θύματος, που ενέχουν κινδύνους, για το ίδιο και σε ορισμένες περιπτώσεις για τους άλλους. Οι περιγραφές εστιάζουν στην εμπλοκή του θύματος στην παραβατικότητα και στην εγκληματική δράση, στις εξαρτήσεις, καθώς και σε άλλα είδη ριψοκίνδυνων συμπεριφορών, που συστηματοποιούνται στον κωδικό με τίτλο «άλλες συμπεριφορές».

Γ.1. Εμπλοκή στην παραβατικότητα/ εγκληματική δράση

Από τις περιγραφές αναδύεται η εμπλοκή του θύματος σε έκνομες συμπεριφορές σε πέντε τεκμήρια, εκ των οποίων τα τέσσερα αφορούν σε υποθέσεις ανθρωποκτονιών. Από δυο περιπτώσεις προκύπτει η εμπλοκή σε υποθέσεις ναρκωτικών και σε παράνομη πορνεία, ενώ στις άλλες δυο περιπτώσεις σε υποθέσεις απαγωγής και κλοπών. Σε μια περίπτωση, το θύμα εμπλέκεται στην παραβατικότητα, αποσκοπώντας στην έκδοση πλαστών εγγράφων προκειμένου να μεταβεί σε άλλη χώρα (Βλ. Πίνακα 66).

Γ.2. Εξαρτήσεις

Ένα μέρος αποσπασμάτων αντανακλά την εξάρτηση του θύματος από το αλκοόλ και τις ναρκωτικές ουσίες, όπως και την κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών πριν τη θυματοποίηση. Η χρήση αλκοόλ και ουσιών εμφανίζεται παράλληλα με προκλητικές/επιθετικές συμπεριφορές του θύματος, ενώ από την άλλη αντανακλά ένα τρόπο ζωής που ενέχει κινδύνους για το θύμα.

Γ.2.1. Εκδήλωση προκλητικών συμπεριφορών κατόπιν κατανάλωσης αλκοόλ

Από ένα τεκμήριο προκύπτει η εμπλοκή του θύματος σε συχνούς διαπληκτισμούς, με ενδεικτική την περιγραφή «...πάντα κυκλοφορούσε με μπουκάλια μπύρες, πάντα έκανε φασαρία, έσπαγε μπουκάλια». Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνονται επίσης περιγραφές για παράλληλη εμφάνιση των προκλητικών συμπεριφορών με την κατάχρηση αλκοόλ και την απώλεια ελέγχου από πλευράς του θύματος. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή από μια περίπτωση ανθρωποκτονίας: «Όταν έπινε γινόταν ενοχλητικός, ως προς το ότι πείραζε κόσμο...έκανε παρέες, έπινε...» (Βλ. Πίνακα 66).

Γ.2.2. Τρόπος ζωής που ενέχει κινδύνους

Από πέντε τεκμήρια προκύπτει η παράλληλη εμφάνιση των εξαρτήσεων με έναν τρόπο ζωής, που ενέχει κινδύνους για το θύμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις η κατάχρηση αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών, μπορεί να υποδηλώνει για τον δράστη, την παρουσία μειωμένων αντανακλαστικών, χαμηλής επαφής με το περιβάλλον και μειωμένες ικανότητες του θύματος στο να αμυνθεί ή να αποκρούσει μια επίθεση (Βλ. Πίνακα 66).

Γ.3. Άλλες συμπεριφορές

Ο εν λόγω κωδικός συγκροτείται από περιγραφές, όπου το θύμα, φαίνεται να συχνάζει ως πορνικός πελάτης σε απόμερα σημεία «προς άγρια πελατών με σεξουαλικές ιδιαιτερότητες...», ή φέρει όπλο, το οποίο χρησιμοποιείται εντέλει για την ανθρωποκτονία του (Βλ. Πίνακα 66).

Δ. Ριψοκίνδυνες συνθήκες

Η παρούσα θεματική συστήνεται από περιγραφές που αποκαλύπτουν την έκθεση του θύματος σε κινδύνους λόγω των εργασιακών συνθηκών ή των συνθηκών διαβίωσής του.

Δ.1. Ριψοκίνδυνες εργασιακές συνθήκες

Από τρία τεκμήρια που αφορούν σε περιπτώσεις ανθρωποκτονιών και ληστείας με επικίνδυνη σωματική βλάβη, προκύπτουν οι εργασιακές συνθήκες του θύματος, ως παράγοντες που το καθιστούν ευάλωτο για θυματοποίηση. Σε όλες τις περιπτώσεις, τα θύματα είναι αστυνομικοί ή προσωπικό φύλαξης, που ασκεί τα εργασιακά του καθήκοντα εν υπηρεσίας (Βλ. Πίνακα 66).

Δ.2. Συνθήκες διαβίωσης

Από τρία τεκμήρια προκύπτει η έκθεση του θύματος σε κινδύνους λόγω των συνθηκών διαβίωσής του. Σε όλες τις περιπτώσεις επισημαίνεται η έλλειψη στέγης και η διαμονή του θύματος σε εκτεθειμένο χώρο που μπορεί να είναι ένα πάρκο ή μια καντίνα (Βλ. Πίνακα 65).

Πίνακας 66. Θέμα: Συμπεριφορές έκθεσης σε κίνδυνο / Ριψοκίνδυνες συνθήκες

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Κωδικός: Εμπλοκή στην παραβατικότητα/ εγκληματική δράση
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«..είχε και άλλη δίκη για απαγωγή. Έφυγε από την Ελλάδα, μάλλον παράνομα, ενώ ήξερε ότι είχε δικαστήριο..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Το θύμα το γνώριζα ως κατηγορούμενο σε κάποια υπόθεση»
		«..όλοι μαζί έκλεβαν έγκυρα διαβατήρια, κινητά, χρήματα, έκαναν γενικά κλοπές»
		«Στο σπίτι του θύματος βρέθηκαν μαχαίρι, κατσαβίδια..τα μαχαίρια ήταν κρυμμένα κάτω από τα στρώματα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«Αφγανοί υπήκοοι... αυτός τους είχε δώσει 1000 για να τον βοηθήσουν να φύγει για την Ιταλία»
		«Αρχισαν να μαλώνουν με τον παθόντα..εφόσον δεν τον βοήθησαν τους ζητούσε να του επιστρέψουν τα χρήματα»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	« ..προσεσημασμένη για παραβιάσεις του νόμου περί ναρκωτικών»
		«Βρήκαν την παθούσα στην Πλατεία Βάθης και της έκλεισαν ραντεβού για την επόμενη ημέρα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«(το θύμα) ..ήταν χρόνια στην Ελλάδα και είχε αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά, ήτοι εμπόριο ναρκωτικών ουσιών»
		Κωδικός: Εξαρτήσεις
		(i) Εκδήλωση προκλητικών συμπεριφορών κατόπιν κατανάλωσης αλκοόλ
Z	Επικίνδυνα σωματική βλάβη	«Ήτανε μεθυσμένος..»
		«Ήτανε αλκοολικός ο παθών και του ζήταγε χρήματα»
		«..πάντα κυκλοφορούσε με μπουκάλια μπύρες, πάντα έκανε φασαρία, έσπαγε μπουκάλια»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Όταν έπινε γινόταν ενοχλητικός, ως προς το ότι πείραζε κόσμο..έκανε παρέες, έπινε..»
		«Έπινε πάρα πολύ και δεν μπορούσε να κάνει έλεγχο με τον εαυτό του»
		«είχανε πάρει (αλκοόλ) και καθόντουσαν εκεί απέναντι στα παρτέρια και πίνανε και φύγανε μεθυσμένοι, ναι ήταν πολύ μεθυσμένοι..»
		«..το θύμα είχε σοβαρό πρόβλημα αλκοολισμού»
		(ii) Έκθεση σε κινδύνους
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Εγώ καθόμουν στη γωνία και είχα κάνει χρήση μια ώρα πιο πριν.»
		«Είμαι και εγώ χρήστης»
E	Βιασμός τετελεσμένος(από κοινού)	«Εκείνη την εποχή, έπινε και (το θύμα)..»
		«Είναι μεθυσμένη πάντα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..είχαν καταναλώσει και οι δυο αρκετή ποσότητα αλκοόλ ..μέχρι την αναχώρησή τους από..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής) (από κοινού)	«..μου είχε πει ότι είχε πει περίπου μισό μπουκάλι κρασί»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«το θύμα έκανε χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών»
		«από την τοξικολογική εξέταση προέκυψε ότι τα ούρα του πτώματος περιείχαν μορφίνη..οπιούχα..αναλγητικά φάρμακα..βενζοδιαζεπίνες, αγχολυτικά και υπνωτικά..»
		«αφού καταναλώσανε ναρκωτικά και αλκοολούχα ποτά όπως και η παθούσα»
		Κωδικός: Ριψοκίνδυνες εργασιακές συνθήκες

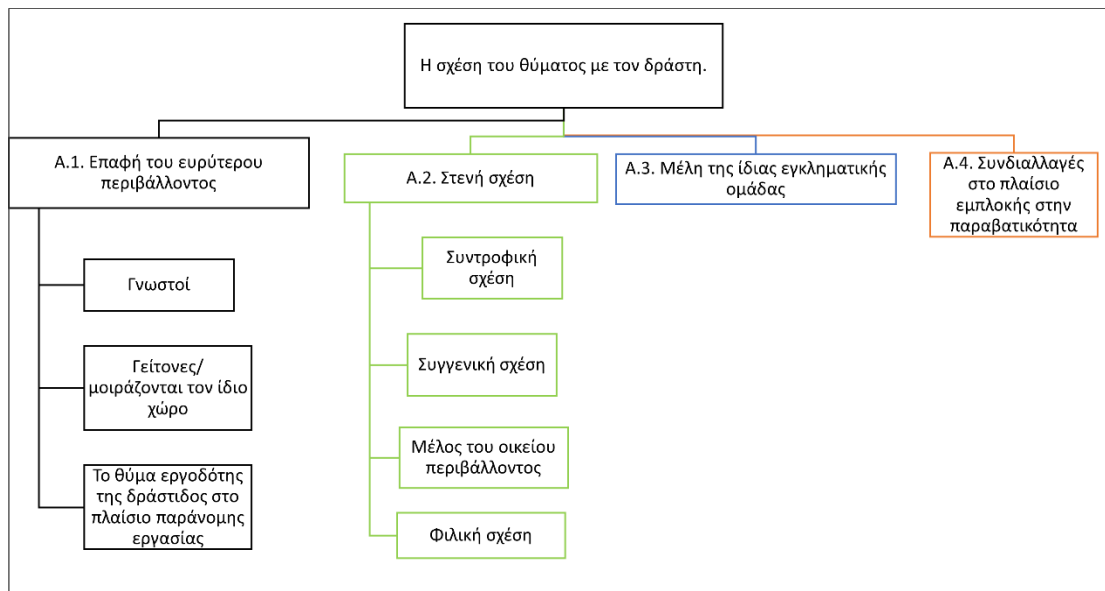
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«τον καταδιώκαμε εγώ και ο άλλος συνάδελφος που ήταν οδηγός στο περιπολικό»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«αστυνομικός.. Ήμουν ειδικός φρουρός είχα υπηρεσία εκείνη την ημέρα κατά τη διάρκεια του αγώνα...Μας έστειλαν εκεί»
		«Κλήθηκα μαζί με άλλα άτομα, ήμουν με τη μηχανή και συνοδηγό»
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)- Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«Ήμουν φύλακας στο supermarket δέκα χρόνια»
		«ο κατηγορούμενος προσπάθησε να πυροβολήσει τον φύλακα και μπλοκάρισε το όπλο»
		Κωδικός: Συνθήκες διαβίωσης / έλλειψη στέγης
E	Βιασμός τετελεσμένος (από κοινού)	«Ξέρω ότι μένει στην Πλατεία, στα παγκάκια»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«έμενε σε ... (μαγαζί)»
		«Δεν είχε που να μείνει ο..και τον άφηνα να μένει εκεί. Ήταν μα νάιλον γύρω -γύρω..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«τον..τον γνώρισα στο πάρκο, όταν είχα έρθει στην Ελλάδα..μήνες τον γνώριζα»
		Κωδικός: Άλλες συμπεριφορές
		Υποενότητα: Συχνάζει σε στάσεις λεωφορείων προς άγρα πελατών
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..συναναστρεφόταν, λόγω της σεξουαλικής ιδιαιτερότητάς του, με αλλοδαπούς κατά προτίμηση Πακιστανούς και Αλβανούς τους οποίους πλησίαζε σε στάσεις λεωφορείων στην περιοχή...»
		«..στον χώρο..όπου..σύχναζαν προς άγρα πελατών με σεξουαλικές ιδιαιτερότητες..»
		Υποενότητα: Κατοχή όπλου
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«..πήρε το περίστροφο που αυτός είχε φέρει και είχε τοποθετήσει σε ένα τραπέζι του δωματίου»

7.2.3.1.2. Η σχέση του θύματος με τον δράστη.

Α. Υπαρξη σχέσης

Στην πλειοψηφία των τεκμηρίων και ειδικότερα στα δεκαεννέα (19) από τα τριάντα (30) τεκμήρια επισημαίνεται ένα είδος σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος. Από την ανάλυση φαίνεται ότι η σχέση αποτελεί ένα πλαίσιο όπου δημιουργούνται αντιπαλότητες και συγκρούσεις μεταξύ δράστη και θύματος ή προσφέρει στον δράστη ή στη δράστιδα την ευκολία πρόσβασης στο θύμα, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να απαντώνται και τα δυο (Βλ. Θεματικό χάρτη 8).

Θεματικός χάρτης 8. Η σχέση του θύματος με τον δράστη

Α.1. Επαφή του ευρύτερου περιβάλλοντος

Από έξι τεκμήρια, προκύπτει η γνωριμία του θύματος με τον δράστη στο πλαίσιο της κοινωνικής και εργασιακής ζωής τους. Σε τρεις περιπτώσεις ανθρωποκτονιών τα θύματα και οι δράστες μοιράζονται τον ίδιο χώρο, είτε γιατί είναι γείτονες, είτε γιατί διαμένουν στο ίδιο πάρκο, ως άστεγοι. Στις δυο περιπτώσεις διαφαίνεται η ύπαρξη μιας εχθρικής σχέσης/ ανταγωνιστικής για τον χώρο, για παράδειγμα για το παρκάρισμα των αυτοκινήτων, αλλά στην τρίτη οι γείτονες «διατηρούσαν, ως οικογένειες, καλές σχέσεις», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, ενώ το θύμα στοχοποιείται για τα

υπάρχοντά του. Σε άλλες δυο περιπτώσεις, δράστης και θύμα είναι γνωστοί στο πλαίσιο του ευρύτερου συγγενικού και οικογενειακού κύκλου ή διατηρούν μια επαγγελματική σχέση στο πλαίσιο της οποίας η υπερήλικη γυναικά, που συνιστά το θύμα εμπιστεύεται τη δράσιδα για τη φροντίδα της ίδιας και της οικίας της. Από μια περίπτωση επικίνδυνης σωματικής βλάβης, το θύμα γνωρίζεται με τον δράστη ως διαμεσολαβητής στην ενοικίαση της οικίας του, ενώ στο πλαίσιο αυτό προκύπτουν διάφορες συγκρούσεις μεταξύ τους (Βλ. Πίνακα 67).

A.2. Στενή σχέση

Από οκτώ τεκμήρια, που σε αφορούν σε περιπτώσεις ανθρωποκτονιών και βιασμών, προκύπτει η ύπαρξη στενής σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος. Σε τρεις περιπτώσεις, δράστης ή δράσιδα και θύμα αποτελούν ερωτικούς συντρόφους. Σε μια περίπτωση η στενή σχέση προκύπτει από την καθημερινή συναναστροφή με σκοπό την κατανάλωση αλκοόλ μεταξύ δράστη και θύματος. Σε μια άλλη περίπτωση ανθρωποκτονίας το θύμα είναι πατέρας του θύματος, με ενδεικτική την περιγραφή: «Δεν μπορώ να καταλάβω πώς σκότωσα τον πατέρα μου...». Σε τρεις περιπτώσεις βιασμών ανηλίκων ο δράστης είναι σύντροφος της μητέρας ή κοντινός συγγενής, αναδεικνύοντας τη διάσταση της ευκολίας πρόσβασης στο θύμα (Βλ. Πίνακα 67).

A.3. Μέλη της ίδιας εγκληματικής ομάδας

Σε δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονίας, δράστης και θύμα συμμετέχουν από κοινού στην εγκληματική δράση. Από τις αντίστοιχες περιγραφές, προκύπτει ότι η από κοινού συμμετοχή αποτελεί ένα πεδίο αντιπαλότητας και συγκρούσεων για τους εμπλεκόμενους. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην μια περίπτωση «Υποθέτω ότι μάλωσαν για τη μοιρασιά», ενώ στην άλλη ο δράστης θεωρεί το θύμα υπεύθυνο για την εμπλοκή του στην εγκληματική δράση και τη φυλάκισή του (Βλ. Πίνακα 67).

A.4. Συνδιαλλαγές στο πλαίσιο εμπλοκής στην παραβατικότητα

Από τέσσερα τεκμήρια προκύπτουν οι συνδιαλλαγές δράστη και θύματος, στο πλαίσιο εμπλοκής στην παραβατικότητα του ενός εκ των δυο ή και των δυο. Σε δυο περιπτώσεις το θύμα είναι πελάτης του δράστη στο πλαίσιο εκνόμενων ενεργειών, στοιχείο που όπως και παραπάνω αποτελεί πεδίο που δημιουργούνται συγκρούσεις. Ειδικότερα, το θύμα είναι πορνικός πελάτης ή «είχε δώσει 1000 (στον δράστη) για να τον βοηθήσει να φύγει

για την Ιταλία». Στις άλλες δυο περιπτώσεις, το θύμα προσφέρει τις υπηρεσίες του ως εκδιδόμενη στο πλαίσιο παράνομης πορνείας ή γνωρίζει τον κατηγορούμενο από το «χαρμάνι» (Βλ. Πίνακα 67).

Πίνακας 67. Η σχέση του θύματος με τον δράστη

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
		Κωδικός: Επαφή του ευρύτερου περιβάλλοντος
		(i) Γνωστοί
E	Βιασμός τετελεσμένος (από κοινού)	«ήξερα (το θύμα) είναι γυναίκα του εξαδέλφου μας.»
		«Όλοι γνωριζόντουσαν μεταξύ τους.»
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«..ο παθών ζητούσε πειστικά με συνεχή τηλεφωνήματα..να του πληρώσει χρήματα..από δήθεν απλήρωτο ...»
		(ii) Γείτονες/ μοιράζονται τον ίδιο χώρο
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ο κατηγορούμενος έμενε τρία σπίτια πιο κάτω, απέναντι από το σπίτι μας»
		«Είχε πρόβλημα με τον αδελφό μου ο κατηγορούμενος, σχετικά με το παρκάρισμα του αυτοκινήτου του..ο κατηγορούμενος του είπε να μην παρκάρει εκεί το αυτοκίνητο..αυτό είχε γίνει πριν 4 χρόνια..χτύπησε με το κεφάλι του τον αδερφό μου στη μύτη»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«ήταν γείτονες και διατηρούσαν, ως οικογένειες, καλές σχέσεις»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής) (από κοινού)	«τον..τον γνώρισα στο πάρκο, όταν είχα έρθει στην Ελλάδα..μήνες τον γνώριζα»
		(iii) Το θύμα εργοδότης της δράστιδος στο πλαίσιο παράνομης εργασίας
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«μου είπε ότι με τη γιαγιά είχε καλές σχέσεις, της είπε ότι «έχω φίλο» και η γιαγιά της είπε φέρ' τον να τον γνωρίσω»
		«συμφωνήσαμε να πηγαίνω για καθαριότητα στο σπίτι της. Είχαμε πολύ καλή σχέση την ένιωθα σαν μάνα μου. Μια δυο φορές την εβδομάδα πήγαινα»
		Κωδικός: Στενή σχέση
		(i) Συντροφική σχέση
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Λίγες φορές μόνη της για να πάρει τηλέφωνο ή καμιά σοκολάτα όταν της έδινε λεφτά και ότι της επέτρεπε ο κύριος, για να έρθει

		να τα πληρώσει αυτός.. όχι δεν της έδινε λεφτά ο κατηγορούμενος»
		«η θανούσα είχε ψυχολογική εξάρτηση από τον κατηγορούμενο και δεν πήγαινε πουθενά μόνη της»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..ήταν (συγγενείς) ..είχαν ερωτική σχέση»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«Με τον τελευταίο η κατηγορούμενη σύνηψε, παρά τη μεγάλη διαφορά ηλικίας που τους χώριζε..ερωτική σχέση»
		(ii) Συγγενική σχέση
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Δεν μπορώ να καταλάβω πώς σκότωσα τον πατέρα μου..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ο κατηγορούμενος είναι (συγγενής) ...»
		(iii) Μέλος του οικείου περιβάλλοντος
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ξεκίνησε να έρχεται νωρίτερα από τη δουλειά, όταν ήμουν μόνη στο σπίτι»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Έμενα εγώ, η μαμά και ο κατηγορούμενος στο σπίτι..»
		(iv) Φιλική σχέση
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«κάνανε παρέα το τελευταίο διάστημα ..πριν το συμβάν»
		«...ήταν πάρα πολύ πιωμένοι και οι δυο, ήταν σε πολύ άσχημη κατάσταση, κάτσανε μια-μιάμιση ώρα και φύγανε...παρότι πίνανε ήτανε πολύ χάλια.»
		Κωδικός: Μέλη της ίδιας εγκληματικής ομάδας
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«το θύμα ήταν συγγενής μου... Μου είπε να μοιράζω ναρκωτικά σε διάφορες περιοχές της Αθήνας..»
		«ήρθε η ώρα σου ρε πούστη να πληρώσεις που με έβαλες φυλακή»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Πρόσφατα είχαν δει το θύμα με τον κατηγορούμενο μαζί, αργότερα έμαθαν ότι είχαν κάνει μαζί μια κλοπή..Υποθέτω ότι μάλωσαν για τη μοιρασιά»»
		«Πριν σκοτώσει το θύμα ο κατηγορούμενος, είχαν πάει μαζί και με τους φίλους τους και είχαν σπάσει ένα αυτοκίνητο, έκλεψαν τα τιμαλφή και πήγαν μετά στο σπίτι..ο κατηγορούμενος ήταν ο μικρότερος από όλους»
		«..όλοι μαζί έκλεβαν έγκυρα διαβατήρια, κινητά, χρήματα, έκαναν γενικά κλοπές»
		Κωδικός: Συνδιαλλαγές στο πλαίσιο εμπλοκής στην παραβατικότητα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«Αφγανοί υπήκοοι... αυτός τους είχε δώσει 1000 για να τον βοηθήσουν να φύγει για την Ιταλία»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«ισχυρίζεται ότι γνώριζε την παθούσα .. μήνες πριν το συμβάν και έκαναν σεξ τρεις φορές τον μήνα»

		«εκδιδόμενη γυναίκα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«συναντήθηκε με τον κατηγορούμενο και ο τελευταίος επιβιβάστηκε στο ως άνω αυτοκίνητο»
		«Εκεί είναι στέκια αναζήτησης ερωτικών συντρόφων. Οι αλλοδαποί συνήθως πηγαίνουν ως ενεργητικοί επί χρήμασι..ο ενεργητικός εάν υποσχεθεί και δεν ενδώσει γίνεται ξυλοδαρμός και ανθρωποκτονία»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Τον κατηγορούμενο τον ήξερα φασικά. Είμαι και εγώ χρήστης»
		«Αυτό το παιδί το ξέρω από το χαρμάνι»

B. Απουσία σχέσης

Στις υπόλοιπες περιπτώσεις δεν αναφέρεται η ύπαρξη κάποιας σχέσης μεταξύ δραστών και θυμάτων. Σε δυο περιπτώσεις οι δράστες στοχοποιούν το θύμα στη βάση πληροφοριών που έχουν. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «πιθανόν από πληροφορίες που είχαν από άλλους ομοεθνείς τους..». Σε τρία τεκμήρια, που αφορούν σε περιπτώσεις ληστειών και βιασμών, δράστης και θύμα μοιράζονται την ίδια περιοχή κατοικίας (Βλ. Πίνακα 68).

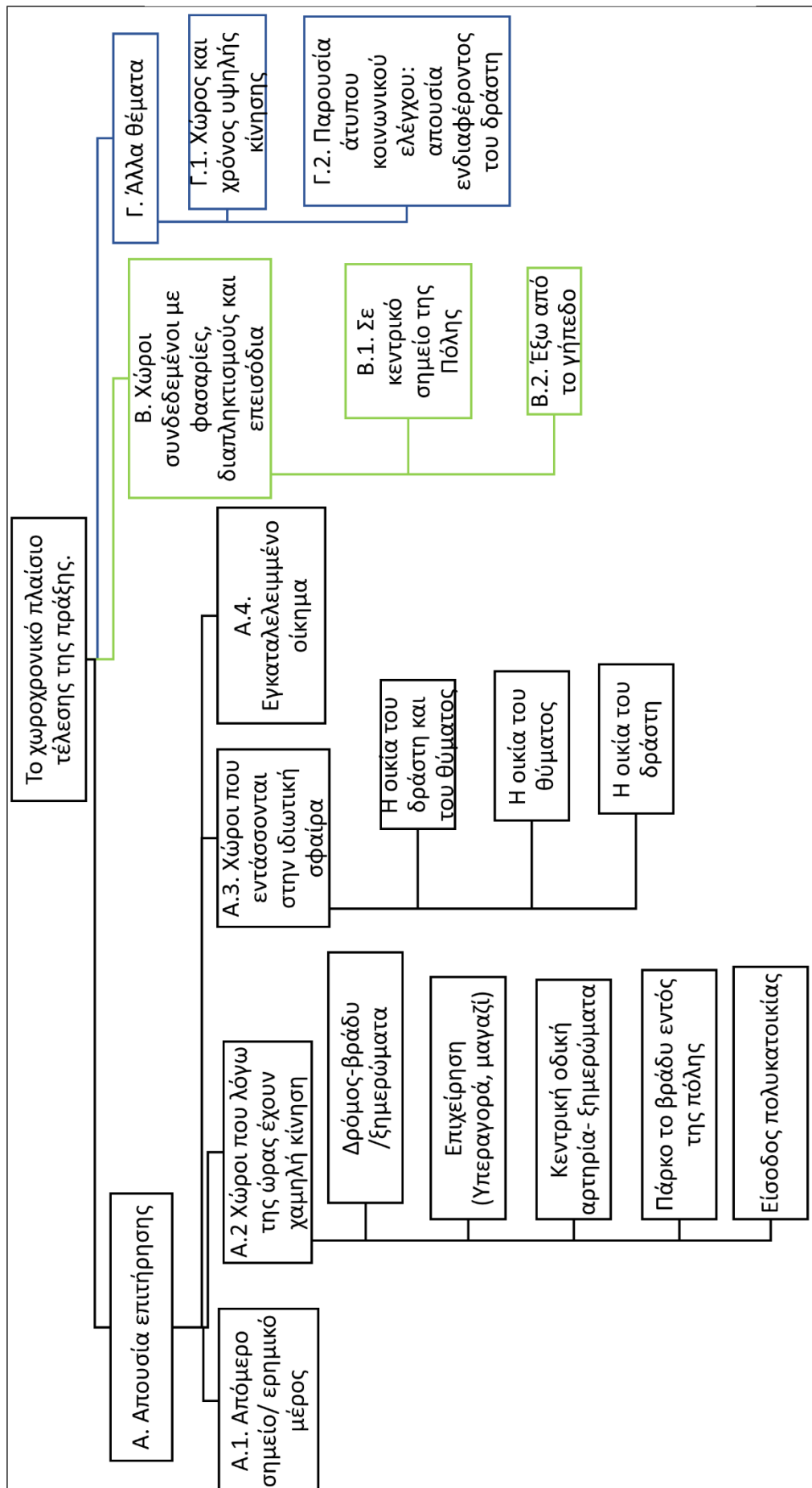
Πίνακας 68. Κωδικός: Ίδια περιοχή κατοικίας δράστη θύματος

Κατηγορία τεκμηρίων		Αποσπάσματα
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Την άλλη μέρα, το βράδυ τον ξαναείδα, φορούσε τα ίδια ρούχα.»
		Δήλωση θύματος: «Μένω στην οδό..(γειτονική περιοχή από την περιοχή κατοικίας του δράστη)»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«..είδε τον κατηγορούμενο να έχει ένα πάγκο και να πωλεί μικροπράγματα»
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	Κοινή συνοικία κατοικίας

7.2.3.2. Το χωροχρονικό πλαίσιο τέλεσης της πράξης.

Παρόμοια με την ερμηνεία του θύματος ως ευάλωτου, από την ανάλυση διαφαίνεται ότι ο χώρος διάπραξης της βίαιης εγκληματικής πράξης, σε δεδομένο χρόνο, διαθέτει επίσης ένα σύνολο χαρακτηριστικών, που λειτουργούν ενισχυτικά ή τον καθιστούν «κατάλληλο» για την τέλεση της πράξης. Υπ' αυτήν την οπτική, προκύπτουν δυο θεματικές που αφορούν στην απουσία επιτήρησης του χώρου καθώς και στη σύνδεση του χώρου με φασαρίες, διαπληκτισμούς και επεισόδια. Από την ανάλυση, αναδύονται επίσης δυο κωδικοί με χαμηλή συχνότητα, που συστήνουν μια τρίτη θεματική, με τίτλο «άλλα θέματα». Τα εν λόγω αποσπάσματα αντανακλούν την παρουσία του άτυπου κοινωνικού ελέγχου κατά τη διάπραξη του εγκλήματος και την αδιαφορία του δράστη απέναντι στις εκκλήσεις των παρισταμένων, καθώς και την επιλογή των θυμάτων σε χώρο και χρόνο, όπου χαρακτηρίζεται από υψηλή κίνηση (Βλ. Θεματικό χάρτη 9).

Θεματικός χάρτης 9. Το χωροχρονικό πλαίσιο τέλεσης της πράξης

A. Απουσία επιτήρησης

Η πρώτη θεματική συγκροτείται από περιγραφές για τα χωροχρονικά χαρακτηριστικά διάπραξης του εγκλήματος, από τις οποίες αναδεικνύεται η απουσία επιτήρησης του χώρου. Οι περιγραφές συγκεντρώνονται σε τρεις υποκατηγορίες, που αφορούν στην τέλεση του εγκλήματος σε απόμερα σημεία ή ερημικά μέρη, σε περισσότερο κεντρικά σημεία, που ωστόσο λόγω της ώρας, έχουν χαμηλή κίνηση και σε χώρους που εντάσσονται στην ιδιωτική σφαίρα ή σε εγκαταλελειμμένα οικήματα που τελούν υπό κατάληψη από τους δράστες ή και τα θύματα.

A.1. Απόμερο σημείο/ ερημικό μέρος

Από πέντε τεκμήρια προκύπτει η τέλεση της εγκληματικής πράξης σε «απόμερο σημείο» ή «ερημικό μέρος», που αντανακλά την απουσία άτυπου κοινωνικού ελέγχου. Στα τρία από τα πέντε τεκμήρια η απουσία επιτήρησης του χώρου, επιτείνεται και από τον χρόνο τέλεσης που αφορά σε βραδινές και μεταμεσονύκτιες ώρες, λόγω της χαμηλότερης ορατότητας. Στις τρεις περιπτώσεις ανθρωποκτονίας δράστης και θύμα οδηγήθηκαν στο σημείο για λόγους εκτόνωσης και ψυχαγωγίας ή στο πλαίσιο καταδίωξης του δράστη από τα θύματα. Στις τρεις αυτές περιπτώσεις ο δράστης είχε άριστη γνώση του χώρου, καθώς επρόκειτο για σημείο που σύχναζε συχνά ή για την περιοχή διαμονής του. Στις δυο περιπτώσεις βιασμού, οι δράστες οδήγησαν τα θύματα στο απόμερο σημείο, αποσκοπώντας στην απόκρυψη της εγκληματικής ενέργειας και στην παγίδευση των θυμάτων (Βλ. Πίνακα 69).

Πίνακας 69. Θέμα: Απομονωμένη περιοχή

Κατηγορία		Αποσπάσματα	Χρόνος τέλεσης	Αποσπάσματα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«...και οι δυο υπό την επήρεια οινοπνεύματος και κατευθύνθηκαν προς ..., στην οποία συνήθιζαν να μεταβαίνουν, συνεχίζοντας την κατανάλωση οινοπνεύματος..»	Απογευματινές ώρες	«6:30 το απόγευμα»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Εκεί είναι μια ερημιά. Ένα άγριο πράγμα.»	Βραδινές ώρες	«23... συναντήθηκε με τον κατηγορούμενο..»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Βγαίνοντας από τον καταυλισμό ήταν σκοτάδι με ελιές και πουρνάρια και τότε ακούσαμε δυο πυροβολισμούς..Εκείνος μας έβλεπε εμείς δεν τον βλέπαμε»	Βραδινές ώρες	«Βγαίνοντας από τον καταυλισμό ήταν σκοτάδι...»
E	Βιασμός τετελεσμένος (από κοινού)	«(σε απομονωμένο σημείο)...στο πίσω κάθισμα του αυτοκινήτου..»	Βραδινές ώρες	«Ωρα 02.00-02.30»
		«άρπαξαν και επιβίβασαν βιαίως στο αυτοκίνητο την πεζή..και την οδήγησαν (σε απομονωμένο σημείο) ..για να ικανοποιήσουν τη γενετήσια επιθυμία τους»		
E	Βιασμός τετελεσμένος	«...ευρισκόμενοι μόνοι..σε απόμερο σημείο την έπεισε να έρθουν σε παρά φύση συνουσία, επαναλαμβάνοντας τα παραπλανητικά του λόγια.»	Δεν αναγράφεται	
		«..την πήγε σε ένα ερημικό μέρος, την έβαλε στο πίσω κάθισμα, την ανάγκασε να κατεβάσει τα ρούχα της..»		

A.2 Χώροι που λόγω της ώρας έχουν χαμηλή κίνηση

Από εννέα τεκμήρια προκύπτει η διάπραξη του βίαιου εγκλήματος σε χώρους, που παρουσιάζουν χαμηλή κίνηση κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης, πράγμα που υποδηλώνει την απουσία ή τη χαμηλή επιτήρηση του χώρου από τον άτυπο κοινωνικό έλεγχο. Σε τρεις περιπτώσεις, που αφορούν σε ληστεία και βιασμό, τα εγκλήματα διαπράττονται σε είσοδο πολυκατοικίας «..το βράδυ μετά τα μεσάνυχτα», σε δρόμο «ξημερώματα» ή σε πάρκο κατά τις βραδινές ώρες. Σε μια περίπτωση ανθρωποκτονίας, επιλέγεται από τον δράστη κεντρική οδική αρτηρία της Αττικής, σε σημείο με χαμηλή ορατότητα λόγω των καιρικών συνθηκών και κατά τις μεταμεσονύχτιες ώρες. Ενδεικτική είναι η περιγραφή: «..δεδομένων των δυσμενών συνθηκών φωτός και καιρού ..αναμενόταν μετά βεβαιότητας ότι πάνω της θα προσέκρουαν ένα ή περισσότερα διερχόμενα οχήματα». Σε τρεις περιπτώσεις ληστειών και σε μια περίπτωση ανθρωποκτονίας, τα εγκλήματα διαπράττονται σε κεντρικό δρόμο «περί ώρα 2:00» ή σε επιχειρήσεις, σε ώρες που «οι πόρτες ήταν κλειστές», το μαγαζί ήταν κλειστό ή η ιδιοκτήτρια «περίμενε να κλείσει..» (Βλ. Πίνακα 70).

Πίνακας 70. Θέμα: Χώροι που λόγω της ώρας έχουν χαμηλή κίνηση

Κατηγορία τεκμηρίων		Απόσπασμα	Χρόνος τέλεσης	Απόσπασμα
Κωδικός: Δρόμος-βράδυ /ξημερώματα				
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Στο σημείο εκείνο που είχα παρκάρει το αυτοκίνητο υπήρχε επαρκής φωτισμός»	Ξημερώματα	«...γύριζα με τη φίλη μου από διασκέδαση..Ήταν ξημερώματα»
		«Με το που μπήκαμε στο αυτοκίνητο άνοιξε η πόρτα του συνοδηγού και μπήκε μέσα ένα αλλοδαπός, κάθισε δίπλα μου, με έσπρωξε...»		
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Ήμουν σε μια κεντρική οδό της Αγίας Παρασκευής.»	Ξημερώματα	«περί ώρα 2:00 μαζί με άλλον άγνωστο..απειλήσε ..προκειμένου να αφαιρέσουν μια δίκυκλη μοτοσυκλέτα»
Β	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«..ευρίσκονταν στην Πλατεία Αττικής στην Αθήνα ..»	Βραδινές ώρες	«περί ώρα 21.30»
		«Τότε ο κατηγορούμενος έκανε την κίνηση να βγάλει το μαχαίρι..Τότε ο φίλος του παθόντος μεσολάβησε και έληξε το επεισόδιο.. αφού από κοινού καταδίωξαν τον..ακολούθως τον σκότωσαν με τη χρήση μαχαιριού»		
Κωδικός: Επιχείρηση (Υπεραγορά, μαγαζί)				
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	Κεντρικός δρόμος της «Γλυφάδας...»	Πρωινές ώρες	«Το πρωί πηγαίνουμε πάντα νωρίτερα, ήταν η ώρα 7:40, δεν είχαμε ανοίξει ακόμη οι πόρτες ήταν κλειστές»
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Δεν ήταν σε κεντρικό δρόμο, ήταν μέσα σε ένα στενάκι.»	Βραδινές ώρες	«Ήταν περίπου 20.00 με...το βράδυ..Είχα το μαγαζί ανοιχτό και περίμενα να κλείσω...»
Β	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..μου είχε πει ότι του είχε δημιουργήσει πρόβλημα στο μαγαζί, επειδή είμαι τοξικομανής, ..»	Ξημερώματα	«Γύρω στις 04.30-05.00 τα ξημερώματα.. ...»
Κωδικός: Κεντρική οδική αρτηρία- ξημερώματα				

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...το σημείο όπου ρίχθηκε στο οδόστρωμα ..ήταν το υψηλότερο σημείο της γέφυρας, όπου άρχισε η κατηφόρα ώστε να μην φαίνεται από μακριά...και ως εκ τούτου βέβαιος ο θανάσιμος τραυματισμός της»	Βραδινές ώρες - ξημερώματα	«Τετάρτη βράδυ προς Πέμπτη έγινε το έγκλημα»
		«...σκότος, έλλειψη επαρκούς τεχνικού φωτισμού στο σημείο της ρίψης και καταρρακτώδης βροχή...»		
		«...δεδομένων των δυσμενών συνθηκών φωτός και καιρού ..αναμενόταν μετά βεβαιότητας ότι πάνω της θα προσέκρουαν ένα ή περισσότερα διερχόμενα οχήματα»		
Κωδικός: Πάρκο το βράδυ εντός της πόλης				
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (από κοινού)	«...την ώθησε βιαίως στο παρκάκι όπου δεν υπήρχε φωτισμός και ήταν σκοτάδι.»	Βραδινές ώρες	«Υπήρχε μεγάλη κίνηση αυτοκινήτων...πεζοί δεν υπήρχαν...Ήταν νύχτα αλλά είχε λάμπες αναμμένες...»
		Βραδινή βόλτα «...τετράγωνα από το σπίτι»		«Μέσα στο παρκο δεν είχε φωτισμό, ήταν σκοτεινά»
		«...η οδός αυτή έχει παρτέρια μεγάλα, έχει πεζοδρόμιο, πάρκα...»		
Κωδικός: Είσοδος πολυκατοικίας				
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα)	«Το περιστατικό συνέβη στην είσοδο της πολυκατοικίας, μπροστά στο πεζοδρόμιο»	Βραδινές ώρες	«...το βράδυ μετά τα μεσάνυχτα»
		«Όλα έγιναν εντός της πολυκατοικίας»	Βραδινές ώρες	«...μετά τα μεσάνυχτα, γύριζα στο σπίτι μου μετά από διασκέδαση...»
		«...μόλις πήγα να ανοίξω την πόρτα της εισόδου πολυκατοικίας που μένω, κάποιος με έσπρωξε και με κόλλησε στον τοίχο.»		
		«Δεν υπήρχε επαρκής φωτισμός στην πολυκατοικία»		
		«Υπήρχε επαρκής φωτισμός εντός και εκτός της εισόδου της πολυκατοικίας»		

Α.3. Χώροι που εντάσσονται στην ιδιωτική σφαίρα

Από εννέα τεκμήρια προκύπτει η διάπραξη των βίαιων εγκλημάτων στο πλαίσιο της ιδιωτικής σφαίρας και ειδικότερα στην οικία του δράστη ή/ και στην οικία του θύματος. Η οικία αποτελεί ένα «κλειστό» χώρο στον οποίο εύλογα δεν υπάρχει επιτήρηση, οι

δυνατότητες διαφυγής και πρόσβασης σε βοήθεια του θύματος είναι περιορισμένες, ενώ παράλληλα ενισχύονται οι δυνατότητες του δράστη ή των δραστών για συγκάλυψη της εγκληματικής ενέργειας. Το θύμα εμφανίζεται να συμβιώνει με τον δράστη, όπως σε δυο περιπτώσεις βιασμών ανηλίκων και σε δυο περιπτώσεις ανθρωποκτονιών ερωτικών συντρόφων. Το θύμα εμφανίζεται επίσης να στοχοποιείται στην οικία του, όπως σε μια περίπτωση βιασμού ανηλίκου, όπου ο δράστης ως οικείος της οικογένειας είχε ευκολία πρόσβασης στον χώρο και σε τέσσερις περιπτώσεις ληστειών, στο πλαίσιο των οποίων προέκυψαν ένας βιασμός και τρεις ανθρωποκτονίες (τετελεσμένες ή απόπειρες). Ο χρόνος τέλεσης στις περιπτώσεις των εγκλημάτων που τελούνται εντός της οικίας, συνήθως ταυτίζεται με το διάστημα, όπου το θύμα βρίσκεται μόνο του, ενώ στις περιπτώσεις των βιασμών ανηλίκων, όπου υπάρχει συγγενική σχέση του δράστη με το θύμα, ή στενή σχέση του δράστη με τους οικείους του θύματος, επισημαίνεται επίσης η κατ' εξακολούθηση τέλεση του εγκλήματος (Βλ. Πίνακα 71).

Πίνακας 71. Θέμα: Χώροι που εντάσσονται στην ιδιωτική σφαίρα

Κατηγορία τεκμηρίων		Απόσπασμα	Χρόνος τέλεσης	Απόσπασμα
Κωδικός: Η οικία του δράστη και του θύματος				
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Ξεκίνησε αυτή η ιστορία όταν άρχισε να δουλεύει η μητέρα μου..»	Κατ' εξακολούθηση	«γύρναγε πιο νωρίς για να με βιάσει..Ερχόταν επί σκοπού πιο νωρίς, έπινε και έκανε ότι έκανε..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Έμένα εγώ, η μαμά και ο κατηγορούμενος στο σπίτι..»	Κατ' εξακολούθηση	«..η ανήλικη βρισκόταν πολλές ώρες της ημέρας στο σπίτι με τον κατηγορούμενο.»
				«Τις ώρες που ήταν ο κατηγορούμενος στο σπίτι, γινόταν και το απόγευμα που έλειπε η μητέρα μου ή και το βράδυ που η μητέρα μου κοιμόταν.»
				«..την ανάγκασε να έρχεται σε ..εξώγαμη συνουσία μαζί του..με συχνότητα έως και 2-3 φορές την εβδομάδα..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«..Μένανε μαζί με τον κατηγορούμενο..είχαν ερωτική σχέση»	Ξημερώματα	«..όλα συνέβησαν από 05.30..»

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής)	«...έντονο φραστικό επεισόδιο μεταξύ τους, σε ιδιαίτερα φορτισμένη ατμόσφαιρα, στην κατοικία που διέμεναν...»	Βραδινές ώρες	«Το συμβάν έγινε βράδυ, πρέπει να ήταν περίπου 11.00-12.00»
Κωδικός: Η οικία του θύματος				
Δ	Ληστεία & Βιασμός (τετελεσμένος /απόπειρα) (κατά συναυτουργία)	«...εισήλθαν στη μονοκατοικία της παθούσας κατά τις βραδινές ώρες...»	Βραδινές ώρες	«...κατά τις βραδινές ώρες...»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«Έμεινε μόνος του στο διαμέρισμα ...»	Δεν είναι γνωστός	
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	«ήταν γείτονες... εντός της οικίας της παθούσας»	Πρωινές ώρες	«Η μητέρα του δράστη είχε πάει το πρωί στο σπίτι της μητέρας μου και πήρε τον πατέρα μου, για να τον πάει στο...»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«μου είπε ότι με τη γιαγιά είχε καλές σχέσεις, της είπε ότι «έχω φίλο» και η γιαγιά της είπε φέρ' τον να τον γνωρίσω»	Δεν είναι γνωστός	«οι κατηγορούμενοι ενεργούσαν στα πλαίσια του κοινού εγκληματικού τους σχεδίου, ενόψει του η κατηγορούμενη είχε γνωρίσει την κατηγορουμένη και είχε προσληφθεί για να την κάνει περιστασιακά κάποιες δουλειές...»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«εξακολουθούσε χωρίς ενδοιασμό, τόσο στην οικία της οικογένειας..όσο και στη δική του οικία»	Κατ' εξακολούθηση	
Κωδικός: Η οικία του δράστη				
E	Βιασμός τετελεσμένος	«εξακολουθούσε χωρίς ενδοιασμό, τόσο στην οικία της οικογένειας..όσο και στη δική του οικία»	Κατ' εξακολούθηση	«εδώ και..χρόνια...σε χρόνους που δεν διαπιστώθηκαν επακριβώς»
				«Λόγω της συγγενικής σχέση και της γειτνίασής τους..διατηρούσαν στενές οικογενειακές σχέσεις, ανταλλάσσοντας επισκέψεις στα σπίτια τους ...»

A.4. Εγκαταλελειμμένο οίκημα

Από δυο τεκμήρια προκύπτει η διάπραξη των εγκλημάτων σε εγκαταλελειμμένα κτίρια, που τελούν υπό κατάληψη, από τους δράστες ή και το θύμα. Πρόκειται για χώρους στους οποίους η πρόσβαση είναι περιορισμένη για συγκεκριμένα άτομα «*Τα παράθυρα και οι πόρτες είναι κλεισμένα με σανίδες, εκτός από ένα χαμηλό παράθυρο, δεξιά της πόρτας, που χρησιμοποιείται ως είσοδος.*», ενώ σε μια περίπτωση δράστης και θύμα εμπλέκονται σε εγκληματικές ενέργειες (Βλ. Πίνακα 72).

Πίνακας 72. Θέμα: Εγκαταλελειμμένο οίκημα

B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Στο σπίτι όπου έγινε η πράξη, υπήρχαν αρκετά στρώματα στο πάτωμα, και αίματα υπήρχαν, όλοι ήταν Αλγερινής καταγωγής»	Απογευματινές ώρες	
		«..πρόκειται για ένα διώροφο εγκαταλελειμμένο κτίριο, που περικλείεται με χαμηλού ύψους μαντρότοιχο, με κάγκελα, με ανασφάλιστη πόρτα αυλής. Τα παράθυρα και οι πόρτες είναι κλεισμένα με σανίδες, εκτός από ένα χαμηλό παράθυρο, δεξιά της πόρτας, που χρησιμοποιείται ως είσοδος.»		
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	«αφού συνάντησαν το θύμα στην Πλατεία ... όπου εκδιδόταν την οδήγησαν σε εγκαταλελειμμένο οίκημα»	Βράδυ- Ξημερώματα	«κατά τις 3:00-3:15»
		«Ξέρω ότι ήταν εγκαταλελειμμένο και μένανε κάποια άτομα..»		

B. Χώροι συνδεδεμένοι με φασαρίες, διαπληκτισμούς και επεισόδια

Από τέσσερα τεκμήρια προκύπτει η διάπραξη των εγκλημάτων σε χώρους, που είναι συνδεδεμένοι με τη χρήση ουσιών και διαπληκτισμούς. Πρόκειται για χώρους, που όπως αναδεικνύεται από την ανάλυση προσελκύουν εγκληματικές δραστηριότητες (“crime attractors”). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται: «*Τέτοια στιλέτα έχουν όλοι. Στην Πλατεία .. συνήθως χτυπάνε στο θώρακα..*». Επίσης πρόκειται για χώρους όπου παρά την παρουσία άτυπου κοινωνικού ελέγχου, όπως στην περίπτωση της «..στάσης με πολλά άτομα στο απέναντι πεζοδρόμιο», υπάρχει αδράνεια των παρισταμένων από την μια, καθώς «*είδαν πολλά άτομα και ότι γινόταν συμπλοκή..*», ενώ από την άλλη η

παρουσία των παρισταμένων δεν λειτουργεί ανασταλτικά ως προς την τέλεση. Συμπληρωματικά πρόκειται για χώρους που σε δεδομένο χρόνο είναι συνδεδεμένοι με το ξέσπασμα επεισοδίων, όπως οι χώροι έξω από το γήπεδο μετά από τη λήξη ενός ποδοσφαιρικού αγώνα. Ενδεικτική είναι η αναφορά: «*Παίζανε δυο ομάδες και είχαν συμπλοκές οι οπαδοί των ομάδων μεταξύ τους ...πετάγανε μάρμαρα και πέτρες, μολότοφ*». (Βλ. Πίνακα 73).

Πίνακας 73. Θέμα: Χώροι συνδεδεμένοι με φασαρίες, διαπληκτισμούς και επεισόδια

Κατηγορία τεκμηρίων		Απόσπασμα	Χρόνος τέλεσης	Απόσπασμα
Κωδικός: Σε κεντρικό σημείο της Πόλης				
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	«ενώ ανέμενε στη στάση του μετρό .. δέχθηκε επίθεση από τέσσερα άτομα, μεταξύ των οποίων και ο κατηγορούμενος»	Βράδυ -μετά τα μεσάνυχτα	«γύρω στις 1:30 μετά τα μεσάνυχτα»
		«Τέτοια στιλέτα έχουν όλοι. Στην Πλατεία .. συνήθως χτυπάνε στο θώρακα. Κανένας δεν μπορεί να σου εγγυηθεί ότι θα βγεις ζωντανός απ' αυτούς..»		
		«Ήμουν στην Πλατεία Ομονοίας και έψαχνα για κανένα φίλο να μου δίνει ναρκωτικά»		
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	«..στάση με πολλά άτομα στο απέναντι πεζοδρόμιο»	Βραδινές ώρες	«23.00»
		«σημείο συνάντησης ..ένα καφενείο όπου σύχναζαν I..(ομοεθνείς)..είδαν πολλά άτομα και ότι γινόταν συμπλοκή..»		
		«....Γύρω στον χώρο εκεί ήταν σπασμένα μπουκάλια»		
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (βρασμός ψυχικής ορμής) (από κοινού)	«...υπαίθριο πάρκο του..Δήμου ..συχνάζουν άστεγοι»	Απογευματινές ώρες	«6:30 το απόγευμα»
Κωδικός: Έξω από το γήπεδο				
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/	«Τα επεισόδια ήτα έξω από το γήπεδο»	Απογευματινές ώρες	«Μετά από κάποια επεισόδια και συμπλοκές που

	απόπειρα (από κοινού)			έγιναν σ' έναν αγώνα...βράδιαζε εκείνη την ώρα»
		«Παίζανε δυο ομάδες και είχαν συμπλοκές οι οπαδοί των ομάδων μεταξύ τους ...πετάγανε μάρμαρα και πέτρες, μολότοφ»		

Γ. Άλλα θέματα

Γ.1. Χώρος και χρόνος υψηλής κίνησης

Από την ανάλυση ενός τεκμηρίου προκύπτει η τέλεση της εγκληματικής πράξης σε κεντρικό σημείο σε ώρες υψηλής κίνησης, κατόπιν εξαπάτησης των θυμάτων και νάρκωσης τους, αποσκοπώντας στην εξουδετέρωση των αντιστάσεών τους (Βλ. Πίνακα 74).

Γ.2. Παρουσία άτυπου κοινωνικού ελέγχου: απουσία ενδιαφέροντος του δράστη

Από την ανάλυση δυο τεκμηρίων προκύπτει η τέλεση των εγκλημάτων και ειδικότερα δυο ανθρωποκτονιών παρουσία κατοίκων ή περαστικών και η αδιαφορία των δραστών απέναντι στις εκκλήσεις τους να σταματήσουν. Στο πλαίσιο αυτό χαρακτηριστικές είναι οι περιγραφές των παρισταμένων: «Το θύμα άκουσα να φωνάζει «βοήθεια»... Από τα μπαλκόνια του φώναζε ο κόσμος «τι κάνεις, τι κάνεις», «..είδα τον άντρα μου κάτω και τον κατηγορούμενο από πάνω του. Το παρακαλούσα να τον αφήσει.» (Βλ. Πίνακα 74).

Πίνακας 74. Άλλα θέματα

Κατηγορία τεκμηρίων	Απόσπασμα	Χρόνος τέλεσης	Απόσπασμα
Θέμα: Χώρος και χρόνος υψηλής κίνησης υποψηφίων θυμάτων στη βάση των χαρακτηριστικών που έθεσε ο δράστης			
Ε	Βιασμός τετελεσμένος	«Τους χορήγησε το φάρμακο.. με οиноπνευματώδη ποτά και όταν αυτές ήρθαν σε κατάσταση καταστολής και απώλειας συνείδησης..ήλθε σε συνουσία ..χωρίς τη θέλησή τους.»	Πρωινές ώρες
		«Δεν τους είπα ότι θα τους πάω στο ...»	

Θέμα: Παρουσία άτυπου κοινωνικού ελέγχου: απουσία ενδιαφέροντος του δράστη				
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«ο φόνος έγινε έξω από το..το θύμα ήταν ένας ζητιάνος..Ήταν μόνιμα (εκεί)»	Απογευματινές ώρες	«Περί ώρα ..(το απόγευμα) .το θύμα ήταν ένας ζητιάνος..Ήταν μόνιμα (εκεί)»
		«Το θύμα άκουσα να φωνάζει «βοήθεια». Ο κρατούμενος δεν μιλούσε καθόλου. Από τα μπαλκόνια του φώναζε ο κόσμος «τι κάνεις, τι κάνεις»		
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Εκείνη την ώρα είχε πλησιάσει τον κάδο απορριμμάτων για την απόρριψη σκουπιδιών.»	Πρωινές ώρες	«9:30 το πρωί...Εκείνη την ώρα είχε πλησιάσει τον κάδο απορριμμάτων για την απόρριψη σκουπιδιών.»
		«..είδα τον άντρα μου κάτω και τον κατηγορούμενο από πάνω του. Το παρακαλούσα να τον αφήσει.»		

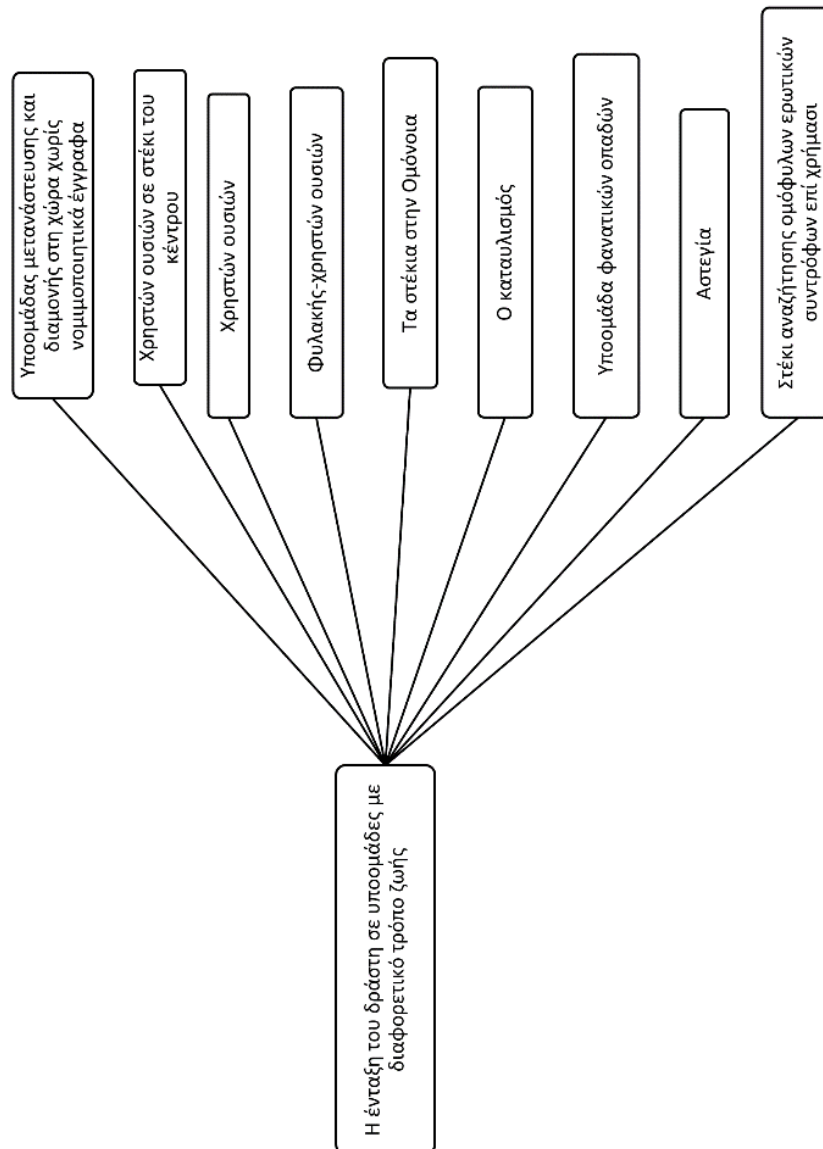
7.2.4. Το κοινωνικό περιβάλλον του δράστη

Από την ανάλυση των τεκμηρίων, αναδύονται οι στάσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος του δράστη αναφορικά με τη βία και το βίαιο εγκληματικό συμβάν, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις συνδέονται με τις υποομάδες στις οποίες εντάσσονται οι δράστες, ενώ σε άλλες με τον κοινωνικό τους περίγυρο.

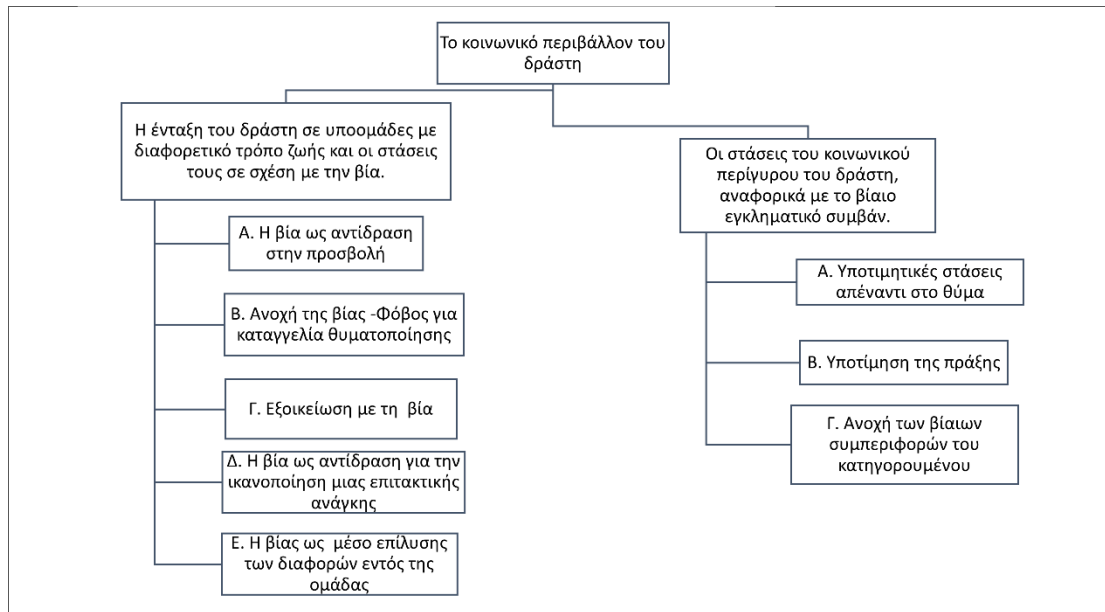
7.2.4.1.Η ένταξη του δράστη σε υποομάδες με διαφορετικό τρόπο ζωής και οι στάσεις τους σε σχέση με τη βία.

Ένα μέρος των περιγραφών αντανακλά την ένταξη των κατηγορουμένων σε υποομάδες, που έχουν έναν διαφορετικό τρόπο ζωής, καθώς και τις στάσεις των εν λόγω υποομάδων αναφορικά με τη βία και την παραβίαση του ποινικού νόμου. Οι κατηγορίες που προέκυψαν σε σχέση με τις υποομάδες, στις οποίες εντάσσονται οι δράστες, αναλύονται ως εξής: (i) η υποομάδα μεταναστών που διαμένουν στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, (ii) το στέκι αναζήτησης ομόφυλων ερωτικών συντρόφων επί χρήμασι, (iii) τα στέκια στην Ομόνοια, (iv) η υποομάδα χρηστών ουσιών ή ειδικότερα χρηστών ουσιών σε στέκι του κέντρου ή στο πλαίσιο της φυλακής, (v) η υποομάδα φανατικών οπαδών, (vi) η αστεγία και (vii) ο καταυλισμός (Βλ. Σχήμα 7). Οι στάσεις των υποομάδων αναλύονται ακολούθως (Βλ. Θεματικό χάρτη 10):

Σχήμα 4. Η ένταξη του δράστη σε υποομάδες με διαφορετικό τρόπο ζωής

Θεματικός χάρτης 10. Το κοινωνικό περιβάλλον του δράστη

Α. Η βία ως αντίδραση στην προσβολή

Ο εν λόγω κωδικός προκύπτει από ένα τεκμήριο για ανθρωποκτονία του πορνικού πελάτη από τον εκδιδόμενο δράστη. Από το ευρύτερο πλαίσιο συναναστροφής πελάτη και εκδιδόμενου, αναδύονται οι άρρητοι κανόνες που ρυθμίζουν τους τρόπους συνδιαλλαγής, καθώς και οι βίαιες αντιδράσεις που συνδέονται με την παραβίασή τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται: «Όταν ο παθητικός ζητήσει τον ρόλο του ενεργητικού συνήθως ο ενεργητικός αντιδρά βίαια και ακαριαία, δηλαδή και ανθρωποκτονία.» (Βλ. Πίνακα 75).

Πίνακας 75. Θέμα: Η βία ως αντίδραση στην προσβολή

Κατηγορία τεκμηρίων		Κατηγορίες υποομάδων	Απόσπασμα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	Στέκι αναζήτησης ομόφυλων ερωτικών συντρόφων επί χρήμασι	«Εκεί είναι στέκια αναζήτησης ερωτικών συντρόφων. Οι αλλοδαποί συνήθως πηγαίνουν ως ενεργητικοί επί χρήμασι..ο ενεργητικός εάν υποσχεθεί και δεν ενδώσει γίνεται ξυλοδαρμός και ανθρωποκτονία»
			«Όταν ο παθητικός ζητήσει τον ρόλο του ενεργητικού συνήθως ο ενεργητικός αντιδρά βίαια και ακαριαία, δηλαδή και ανθρωποκτονία..»

B. Εξοικείωση με τη βία

Από έξι τεκμήρια, στο πλαίσιο των οποίων αναδύονται τέσσερις κατηγορίες υποομάδων, η υποομάδα μετανάστευσης και διαμονής στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, η υποομάδα των φανατικών οπαδών, τα στέκια στην Ομόνοια και ο καταυλισμός, προκύπτει η εξοικείωση με την «συμπλοκή» πολλών ατόμων, τον «διαπληκτισμό» ή την ύπαρξη όπλων, που αναδεικνύουν μια γενικότερη εξοικείωση με τις βίαιες συμπεριφορές. Όπως προκύπτει από τα αποσπάσματα του ενός τεκμηρίου ο περίγυρος του δράστη γνωρίζει για την εμπλοκή του στο εγκληματικό συμβάν, χωρίς ωστόσο να προβαίνει σε καταγγελία του συμβάντος (Βλ. Πίνακα 76).

Πίνακας 76. Θέμα: Εξοικείωση με τη βία

Κατηγορία τεκμηρίων		Κατηγορίες υποομάδων	Απόσπασμα
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	Μετανάστευση και διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα	«..είδαν πολλά άτομα και ότι γινόταν συμπλοκή..»
			«σημείο συνάντησης ..ένα καφενείο όπου σύχναζαν Ι..(ομοεθνείς)..είδαν πολλά άτομα και ότι γινόταν συμπλοκή..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	Μετανάστευση και διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα	«..μας είπαν ότι έχει φύγει, γιατί φοβάται επειδή τον ψάχνει η αστυνομία για κάποια δολοφονία που έχει γίνει..»
			«Τους έλεγε όποιος μιλήσει για εμένα θα τον εκδικηθώ ...έλεγε να πείτε, δεν με είδατε, μην πείτε τίποτα άλλο.»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)		«Άκουσα ότι έγινε συμπλοκή, τίποτα άλλο»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	Τα στέκια στην Ομόνοια	«..εθεάθη σε ξενοδοχείο..που πήγε μόνος του για φαγητό, με ματωμένα ρούχα και παπούτσια..Σε ερωτήσεις απάντησε ότι διαπληκτίστηκε με ..και στη συνέχεια πλύθηκε»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	Ο καταυλισμός	«σε εκείνο τον καταυλισμό έμενε ο κατηγορούμενος..Υπάρχουν όπλα στους καταυλισμούς»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (από κοινού)	Φανατικών οπαδών	«Παίζανε δυο ομάδες και είχαν συμπλοκές οι οπαδοί των ομάδων μεταξύ τους ...πετάγανε μάρμαρα και πέτρες, μολότοφ»

			«Φορούσε κουκούλα και έπεσε για να ρίξει τη φωτοβολίδα»
			«Τη συγκεκριμένη ημέρα ήταν ο αγώνας...Έγινε ο αγώνας, τελείωσε. Έγιναν κάποια επεισόδια και μαλώσανε»
			«Το ματς ήταν πολύ επικίνδυνο. Ήταν ματς ..και ήταν για να σκοτωθούν»
			«είναι όχλος, μπαίνει μέσα και δεν καταλαβαίνεις τι γίνεται, εμείς πήγαμε εκεί και μαχαίρωσαν κάποιον...100 άτομα στο ...»
			«..μέσα στον πανικό, ..πετούσαν πέτρες, κλπ.Πρέπει να ήταν 7-8 άτομα.»
			«Μετά από κάποια επεισόδια και συμπλοκές που έγιναν σ' έναν αγώνα»

Γ. Η βία ως αναμενόμενη αντίδραση για την ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης

Από τέσσερα τεκμήρια, στα οποία υπάρχουν αναφορές για χρήση ουσιών, η βία γίνεται αντιληπτή ως αναμενόμενη αντίδραση για την ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης για «ανεύρεση χρημάτων για την προμήθεια ναρκωτικών», λόγω «του στερητικού συνδρόμου», η οποία αναδεικνύεται επίσης από την έλλειψη ενδιαφέροντος ή την αδυναμία πρόβλεψης των δραστών για τις συνέπειες των πράξεών τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται: «ουδέποτε ο κατηγορούμενος πίστευε ότι θα προξενούσε κακό στην παθούσα, διότι το μόνο που ήθελε ήταν λίγα χρήματα για να εξασφαλίσει τη δόση του», «Νομίζω ότι δεν τους ενδιαφέρει να συλληφθούν.» (Βλ. Πίνακα 77).

Πίνακας 77. Θέμα: Η βία ως αναμενόμενη αντίδραση για την ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης

Κατηγορία τεκμηρίων		Κατηγορίες υποομάδων	Απόσπασμα
Γ	Ληστεία (κατά συναυτουργία)	Χρηστών ουσιών σε στέκι του κέντρου	«..του πρότεινε προκειμένου να ανεύρουν χρήματα για να προμηθευτούν ναρκωτικά..να ληστέψουν μικρό κατάστημα»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	Χρηστών ουσιών σε στέκι του κέντρου	«Ο κατηγορούμενος ήταν δίπλα στα 5-10 μέτρα από το σημείο της επίθεσης. Νομίζω ότι δεν τους ενδιαφέρει να συλληφθούν.»
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (μειωμένος καταλογισμός)	Χρηστών ουσιών	«..ήθελε να τη φοβίσει, σε συνδυασμό με το στερητικό σύνδρομο»
			«ουδέποτε ο κατηγορούμενος πίστευε ότι θα προξενούσε κακό στην παθούσα, διότι το

			μόνο που ήθελε ήταν λίγα χρήματα για να εξασφαλίσει τη δόση του»
			«Δεν είχα καταλάβει ότι ήταν ναρκομανής, γνωρίζω ότι ζητούσε συνεχώς χρήματα από τη μητέρα μου»

Δ. Η βίας ως μέσο επίλυσης των διαφορών εντός της ομάδας

Από έξι τεκμήρια, αναδύεται ο ρόλος της βίας ως μέσου για την επίλυση διαφορών εντός της ομάδας. Στο πλαίσιο αυτό, που συνδέεται με τη ζωή στη φυλακή, την αστεγία, την παράνομη διανομή στη χώρα ή τα στέκια του κέντρου η κατοχή κάποιου είδους όπλου, προβάλλεται ως μέσο αυτοπροστασίας ή ως απαραίτητο μέσο για την επιβίωση στον συγκεκριμένο χώρο. Οι διαφορές που ανακύπτουν επιλύονται εντός της ομάδας, ενώ οι παρευρισκόμενοι λειτουργούν ως διαμεσολαβητές για τη λήξη των βίαιων επεισοδίων (Βλ. Πίνακα 78).

Πίνακας 78. Θέμα: Η βίας ως μέσο επίλυσης των διαφορών εντός της ομάδας/ αποφυγή προσφυγής στις αρχές

	Κατηγορία τεκμηρίων	Κατηγορίες υποομάδων	Απόσπασμα
A	Ανθρωποκτονία (τετελεσμένη/ απόπειρα)- Ληστεία (κατά συναυτουργία)	Χρηστών ουσιών σε στέκι του κέντρου	«Τέτοια στιλέτα έχουν όλοι. Στην Πλατεία Βάθης συνήθως χτυπάνε στο θώρακα. Κανένας δεν μπορεί να σου εγγυηθεί ότι θα βγεις ζωντανός απ' αυτούς..»
Z	Επικίνδυνη σωματική βλάβη	Μετανάστευση και διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα	«Του είπα μέχρι το βράδυ θα έρθω και μου είπε «εάν δεν έρθεις θα έρθω αύριο (στον χώρο εργασίας σου) με τους Αλβανούς»
			«..είδαν πολλά άτομα και γινόταν μια συμπλοκή..Γύρω στον χώρο εκεί ήταν σπασμένα μπουκάλια»
			«..άρχισε φραστικό επεισόδιο ..λογομάχησαν και στη συνέχεια συνεπλάκησαν. Κατά τη διάρκεια της συμπλοκής έσπασαν τα μπουκάλια»
			«...έφυγαν από το σπίτι με το μπουκάλι»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	Φυλακής-χρηστών ουσιών	«Έχω υπάρξει κρατούμενος και είμαι χρήστης ναρκωτικών συνήθιζα να έχω μαζί μου κάποιο τέτοιο αντικείμενο για λόγους αυτοπροστασίας..»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (από	Αστεγία	«ο κατηγορούμενος είχε πάνω του ένα αυτοσχέδιο ρόπαλο με πέτρες»

	κοινού) (βρασμός ψυχικής ορμής)		
			«..μάλωσαν για κάποιο παγκάκι, έγινε διαπληκτισμός, τσακωμός και μετά βρέθηκε μαχαιρωμένος»
			«ο κατηγορούμενος και ο..έσπρωξαν βιαίως τον..Η πληροφορία ήρθε από τους άστεγους,»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα (κατά συναυτουργία)	Μετανάστευση και διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα	«Τότε ο κατηγορούμενος έκανε την κίνηση να βγάλει το μαχαίρι..Τότε ο φίλος του παθόντος μεσολάβησε και έληξε το επεισόδιο»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	Τα στέκια στην Ομόνοια	«Εγώ τα έμαθα από άλλους στα στέκια στην Ομόνοια»

7.2.4.2.Οι στάσεις του κοινωνικού περίγυρου του δράστη, αναφορικά με το βίαιο εγκληματικό συμβάν.

Μια δεύτερη θεματική που προκύπτει, στο πλαίσιο διερεύνησης του κοινωνικού περιβάλλοντος του δράστη αφορά στις στάσεις του κοινωνικού του περίγυρου αναφορικά με το βίαιο εγκληματικό συμβάν αλλά και τον ίδιο το δράστη. Η εν λόγω θεματική συγκροτείται από τρεις ενότητες, που αφορούν στις αντιλήψεις του κοντινού περιβάλλοντος αναφορικά με το θύμα, την πράξη και τον δράστη.

Α. Υποτιμητικές στάσεις απέναντι στο θύμα

Σε τρία από τα πέντε τεκμήρια, που περιλαμβάνονται στην κατηγορία των βιασμών, προκύπτουν υποτιμητικές στάσεις του κοινωνικού περίγυρου των δραστών απέναντι στα θύματα. Το θύμα παρουσιάζεται ως «αφελές» ή «αντιδραστικό», ενώ σε μια περίπτωση το «ήθος» του θύματος, που χαρακτηρίζεται ως «αλκοολικό» αντιπαραβάλλεται με το ήθος του δράστη (Βλ. Πίνακα 79). Τα θύματα προέρχονται είτε από το περιβάλλον των δραστών, είτε είναι άγνωστα στον περίγυρο του δράστη.

Πίνακας 79. Θέμα: Υποτιμητικές στάσεις απέναντι στο θύμα

Κατηγορία τεκμηρίων		Απόσπασμα
E	Βιασμός τετελεσμένος (από κοινού)	«..το μόνο που μπορώ να μιλήσω είναι για το ήθος τους (δραστών), ενώ (το θύμα) ήταν αλκοολική»

		«Αυτή η γυναίκα συνέχεια αυτά κάνει μέχρι παπά κατήγγειλε»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..έλεγε πολλά ψέματα και ήθελε να είναι πρώτη..ήθελε να δείξει ότι είναι κάποια..»
		«..ήταν αντιδραστική, ίσως ήταν και αυτό η αντίδραση της εφηβείας»
		«Το θύμα λόγω ηλικίας έχει το ακαταλόγιστο»
		«Το θύμα είχε πάρει το στραβό δρόμο»
		«..είχε μια σχέση η μικρή, η οποία την είχε ολοκληρώσει και ήξερε απ' αυτά η μικρή..»
		«..στην αρχή δεν την πίστεψα..επειδή δεν ήταν σταθερή στις απόψεις της.»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«η κοπέλα ήταν αφελής..Ο ίδιος μου είχε πει τίποτα εκτός από το δάχτυλο στην περίπτωση της..»

B. Υποτίμηση της πράξης

Επίσης από τρία τεκμήρια, που περιλαμβάνονται στην κατηγορία των βιασμών, προκύπτει η υποτίμηση της πράξης από τον κοινωνικό περίγυρο του δράστη. Στο πλαίσιο αυτό η πράξη φαίνεται εν μέρει να γίνεται αποδεκτή, χωρίς ωστόσο να γίνεται αποδεκτό το στοιχείο της βίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε ένα τεκμήριο: «..δεν το πιστεύω ότι αυτό έγινε με βία, δεν είπα και με τη συναίνεση των παιδιών» (Βλ. Πίνακα 80).

Πίνακας 80. Θέμα: Υποτίμηση της πράξης

Κατηγορία τεκμηρίων		Απόσπασμα
E	Βιασμός τετελεσμένος	«..δεν το πιστεύω ότι αυτό έγινε με βία, δεν είπα και με τη συναίνεση των παιδιών»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Συνήθως σε όλους τους Έλληνες αρέσουν οι γυναίκες»
		«Είπε ότι έβαλε αυτό το φάρμακο για να τις χαλαρώσει, αλλά δεν θα τις βιάζε.»
		«Το να θωπεύσει κάποιος μια κοπέλα όταν δεν σου σηκώνεται θα έπρεπε λογικά να πάρεις βιάγκρα..»
E	Βιασμός τετελεσμένος	«Η .. μίλησα με την κόρη μου, η οποία μου είπε ότι της είχε κάνει μια πρόταση αλλά μέχρι εκεί..Την πρόταση που έκανε στην κόρη μου την βρίσκω λίγο περίεργη»

Γ. Ανοχή των βίαιων συμπεριφορών του κατηγορουμένου

Η τρίτη κατηγορία που συγκροτεί την εν λόγω θεματική, συστήνεται από περιγραφές, που έχουν ως κοινό νοηματικό περιεχόμενο την ανοχή του κοινωνικού περιγύρου του δράστη απέναντι σε βίαιες ή έκνομες συμπεριφορές του. Οι περιγραφές αφορούν σε τρία τεκμήρια από την κατηγορία των ανθρωποκτονιών, όπου το περιβάλλον του

δράστη γνώριζε «...ότι ο κατηγορούμενος γίνεται επιθετικός όταν πίνει», ή «...ότι είχε χτυπήσει άλλη μια φορά τον πατέρα του..» (Βλ. Πίνακα 81).

Πίνακας 81. Θέμα: Ανοχή των βίαιων συμπεριφορών του κατηγορουμένου

Κατηγορία τεκμηρίων		Απόσπασμα
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«...γνώριζε ότι ο κατηγορούμενος γίνεται επιθετικός όταν πίνει»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«είχαν τσακωθεί άλλη μια φορά γιατί είχε ζητήσει ο σύζυγος χρήματα από τον πατέρα του για να πάρει ναρκωτικά...από εκεί και πέρα χάλασαν οι σχέσεις»
		«..δεν το είχε παραδεχτεί αλλά μου είπαν.. ότι είχε χτυπήσει άλλη μια φορά τον πατέρα του..»
		«..Στο παρελθόν είχε ξαναγίνει φασαρία μεταξύ του..και του (δράστη). Κάποια φορά είχε γίνει και πάλι μια φασαρία και προσπάθησε να τον απωθήσει με ένα ξύλο..»
		«Έρχεται ο ...και με βαράει μου παίρνει λεφτά», μου το είπε όταν είχαν σκιστεί τα νάιλον δυο φορές.»
		«..μόνο για τα χρήματα και εκείνος ο δόλιος (το θύμα) δεν είχε να του δώσει καμιά φορά»
		«Μεταξύ πατέρα και γιου είχαν δημιουργηθεί επεισόδια κατά το παρελθόν, επειδή ο δεύτερος ζητούσε χρήματα από τον πρώτο, για να αγοράσει ναρκωτικά»
B	Ανθρωποκτονία τετελεσμένη/ απόπειρα	«Ο κατηγορούμενος ζήτησε από ..να του παραχωρήσει το..αυτοκίνητο για να μεταβεί στο σπίτι του..Αργότερα, όμως φοβούμενος εμπλοκή στην απόδραση του κατηγορούμενου δήλωσε κλοπή του αυτοκινήτου..»

Κεφάλαιο 8. Συμπεράσματα

Το παρόν εγχείρημα επιχείρησε την παράλληλη διερεύνηση των ατομικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων που δρουν κατά το πέρασμα στην εγκληματική πράξη, υιοθετώντας μια δυναμική θεώρηση του περάσματος στην πράξη. Υπό το πρίσμα της σύνθεσης των δυο προοπτικών, βασικό σκοπό του εγχειρήματος αποτέλεσε η ολιστική προσέγγιση του φαινομένου. Στη βάση αυτή εφαρμόστηκε μια ποιοτική μεθοδολογία, ενώ ως παράδειγμα μελέτης χρησιμοποιήθηκαν τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων και ειδικότερα οι περιπτώσεις της ανθρωποκτονίας, της ληστείας και του βιασμού. Στην ανάλυση συμπεριλήφθηκε και μια περίπτωση επικίνδυνης σωματικής βλάβης, κατόπιν μετατροπής της κατηγορίας για απόπειρα ανθρωποκτονίας. Για τη συλλογή του ερευνητικού υλικού επιλέχθηκαν γραπτά τεκμήρια που αφορούσαν σε «Πρακτικά και Αποφάσεις» του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών. Από τη διαδικασία αξιολόγησης τεκμηρίων, που εντοπίστηκαν σε διαδικτυακή ιστοσελίδα τράπεζας νομικών πληροφοριών, προέκυψαν τριάντα «Πρακτικά και Αποφάσεις» του Μ.Ο.Ε. Αθηνών, κατάλληλα προς ένταξη στην έρευνα, τα οποία αντλήθηκαν κατόπιν έγκρισης σχετικού αιτήματος που υποβλήθηκε στο αρμόδιο Εφετείο για τη διεξαγωγή έρευνας.

Ως προς τα χαρακτηριστικά του ερευνητικού υλικού, για τη διασφάλιση συμπερίληψης περιπτώσεων, πλούσιων σε πληροφορία, εντάχθηκαν τόσο ασυνήθιστες ή αλλιώς ακραίες περιπτώσεις εγκλημάτων βίας όσο και περιπτώσεις με τη μεγαλύτερη δυνατή ανομοιογένεια. Υπ' αυτή την οπτική τα τριάντα υπό μελέτη τεκμήρια περιλάμβαναν μια ποικιλία περιπτώσεων, αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των δραστών, των εγκληματικών συμβάντων και τους συνδυασμούς των υπό εξέταση αδικημάτων. Η ανάλυση του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε σε έξι στάδια, σύμφωνα με τη μεθοδολογία της θεματικής ανάλυσης. Κατά την ανάλυση το ερευνητικό υλικό κατηγοριοποιήθηκε στη βάση των αδικημάτων ή του συνδυασμού των αδικημάτων που περιλάμβανε το κάθε τεκμήριο. Συνολικά συστάθηκαν έξι κατηγορίες τεκμηρίων.

Ως είθισται στην περίπτωση της ποιοτικής έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώθηκαν, κατά τη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης. Στο πλαίσιο αυτό, η ατομική προσέγγιση συγκεκριμενοποιήθηκε μέσα από την ανασύσταση του υποκειμενικού βιώματος του δράστη καθώς και των συνθηκών και των περιστατικών

ζωής του, ενώ η περιβαλλοντική μέσα από τη διερεύνηση των στοιχείων που συναποτελούν το εγκληματικό συμβάν και του κοινωνικού περιβάλλοντος του δράστη.

Τα συμπεράσματα της θεματικής ανάλυσης παρατίθενται ακολούθως. Παράλληλα, διενεργείται ο σχολιασμός των ευρημάτων στη βάση των θεωρητικών προτάσεων, που συστηματοποιήθηκαν στη φάση της βιβλιογραφικής έρευνας, η οποία προηγήθηκε της διεξαγωγής της εμπειρικής έρευνας.

A. Η ατομική προσέγγιση: Το υποκειμενικό βίωμα και οι συγκυρίες της ζωής του δράστη.

A.1. Ως θεματική, το υποκειμενικό βίωμα του δράστη συστάθηκε από αποσπάσματα, που αναδεικνύουν τις στάσεις των δραστών αναφορικά με το συμβάν, καθώς και τη συναισθηματική τους κατάσταση κατά τη διάπραξη.

I. Όπως προέκυψε από την ποιοτική ανάλυση, τόσο από τις απολογίες των κατηγορουμένων όσο και από τις μαρτυρίες των θυμάτων και των λοιπών μαρτύρων, καθώς και από το σκεπτικό της κάθε απόφασης, οι δράστες υιοθετούν μια σειρά από αιτιολογήσεις αναφορικά με τη βία και τη διάπραξη του εγκλήματος ή των εγκλημάτων βίας, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις επισημαίνεται η άρνηση της ευθύνης του δράστη, ως προς την τέλεση του εγκλήματος.

- Στο πλαίσιο των αιτιολογήσεων, αναδεικνύονται οι στάσεις του δράστη απέναντι στη βία, η οποία περιγράφεται ως:
 - Εκδικητική απάντηση, που συνδέεται με μια ματαίωση που έχει βιώσει ο δράστης στο πλαίσιο της σχέσης ή της συναναστροφής/ συνδιαλλαγής με το θύμα.
 - Μέσο για την αποκόμιση κάποιου οφέλους, που μπορεί να είναι υλικό όπως η απόκτηση της περιουσίας του θύματος ή μπορεί να αποσκοπεί στον εκφοβισμό ή στην εξουδετέρωση του θύματος, στην αποφυγή της τιμωρίας ή ακόμη στο να παραδεχτεί το θύμα, το σφάλμα του απέναντι στον δράστη και να «ζητήσει συγγνώμη».
 - Απόρροια της απώλειας του ελέγχου, που περιγράφεται ως απώλεια της αίσθησης του χρόνου, αδυναμία των δραστών να σκεφτούν λογικά καθώς και να κατανοήσουν τη συμπεριφορά τους, ή σύμφωνα με τα δικά τους λόγια «σκοτείνιασα εκείνη την ώρα», «δεν καταλάβαινα, τι έκανα», «μαύρισαν όλα», «δεν μπορούσα να ελέγξω τον εαυτό μου».

- «Ανθρώπινη» αντίδραση, ως ένας τρόπος για να «ξεδώσει» ο δράστης, ως η ικανοποίηση μιας φυσιολογικής ανάγκης, που υποδηλώνει μια άρνηση της βίας από πλευράς του δράστη, με τις αντίστοιχες καταγραφές να εντοπίζονται στις περιπτώσεις των βιασμών.
- Παράλληλα, αναδεικνύονται προσπάθειες του δράστη για υποβάθμιση των συνεπειών της πράξης καθώς και του βαθμού εμπλοκής του στο εγκληματικό συμβάν, όπως αναδεικνύεται από τις φράσεις *«Είμαι ληστής όχι όμως και δολοφόνος»*, *«...όσο ήμουν εκεί η γιαγιά (παρά περιγράφεται ως δεμένη και φιμωμένη υπερήλικη) ζούσε..»*, *«Του είχα πετάξει μια άλλη φορά ένα ξυλάκι που μ' έδιωχνε απ' εκεί, από μακριά, ούτε καν τον πέτυχα..»* κ.τ.λ.)
- Επιπλέον, επισημαίνεται μια διαδικασία απόδοσης της ευθύνης σε παράγοντες που είναι πέρα από τον έλεγχο του δράστη. Η αιτιολόγηση της πράξης, διεξάγεται στη βάση της υπερβολικής κατανάλωσης αλκοόλ, του συνεπαγόμενου θυμού και της απώλειας ελέγχου, με αναφορές όπως *«ό,τι έγινε, έγινε από τα νεύρα λόγω μέθης»*, *«είχα πιεί εκείνο το βράδυ και δεν ήξερα τι έκανα..»* όπως και της χρήσης ουσιών λόγω της κακής ψυχολογικής κατάστασης, της έλλειψης λογικής και της συμπτωματολογίας του στερητικού συνδρόμου.
- Στο ίδιο πλαίσιο, εντοπίζεται η διαδικασία απόδοσης ευθυνών στο θύμα. Υπό την οπτική του δράστη, το θύμα φαίνεται να κατέχει κεντρικό ρόλο, στην πυροδότηση αλλά και στην κλιμάκωση του βίαιου συμβάντος. Ένας μεγάλος αριθμός αναφορών συγκεντρώνεται γύρω από τη συμπεριφορά και τις προκλήσεις του θύματος, καθώς και γύρω από τη γενικότερη στάση του θύματος στις περιπτώσεις όπου προϋπήρχαν σχέσεις/ συνδιαλλαγές μεταξύ δράστη και θύματος. Το θύμα φέρεται να έχει εξαπατήσει ή να έχει εκμεταλλευτεί οικονομικά ή/ και συναισθηματικά τον δράστη, ή όπως δηλώνει κατηγορούμενος στην απολογία του *«μου κατέστρεψε τη ζωή»*. Σε άλλες περιπτώσεις φέρεται να έχει απειλήσει, εκβιάσει, προσβάλει τον δράστη, να έχει ασκήσει σωματική βία απέναντι του, να φέρει όπλο, να έχει σεξουαλικά προκλητική στάση, με ενδεικτικές τις αναφορές κατηγορουμένων: *«ότι θα με έβαζε φυλακή»*, *«θα με στείλει για απέλαση»*, *«θα με κομματιάσει..»*, *«θα με σκοτώσουν»*, *«Ερχόταν σπίτι μου με ρούχα προκλητικά ρούχα..»*.
- Σε ορισμένες περιπτώσεις επισημαίνεται η σημασία που αποδίδει ο δράστης στο θύμα, σε ένα πραγματικό ή συμβολικό επίπεδο. Στο πλαίσιο του συμβολικού, χωρίς να προϋπάρχει σχέση, το θύμα αποτελεί ένα μισητό υποκείμενο για τον δράστη,

λόγω της σεξουαλικής ή της επαγγελματικής του ταυτότητας, αναδεικνύοντας τις μισαλλόδοξες πεποιθήσεις του δράστη απέναντι στην ταυτότητα του θύματος. Στο πλαίσιο του πραγματικού, στη βάση της σχέσης δράστη θύματος αναπτύσσεται μια έμμονη ενασχόληση του δράστη με το θύμα καθώς και μια κτητική συμπεριφορά απέναντι στο θύμα.

- Στις περιπτώσεις των βιασμών επισημαίνεται η άρνηση του θύματος από μέρους των δραστών. Όπως αναδεικνύεται από το περιεχόμενο των αποσπασμάτων, οι κατηγορούμενοι, μέσα από μια διαστρεβλωτική προσέγγιση, επαναδομούν την πράξη αφαιρώντας τις συνέπειες για το θύμα, άρα και την ιδιότητα του θύματος. Οι κατηγορούμενοι αναφέρονται στα οφέλη θύματος με τον βιασμό να προβάλλεται ως διδακτική εμπειρία ή με σκοπό την ικανοποίηση του θύματος, στην ερωτική επιθυμία του θύματος απέναντι στον δράστη και στη συναίνεση του θύματος, με χαρακτηριστική μια περίπτωση όπου ο κατ' εξακολούθηση βιασμός παρουσιάζεται ως «σχέση» με το ανήλικο θύμα.
- Η διαδικασία απόδοσης ευθυνών από τον δράστη, σε παράγοντες που είναι εκτός του ελέγχου του, διαπιστώνεται επίσης από τις περιγραφές που επικεντρώνονται στις συνθήκες τέλεσης της εγκληματικής πράξης. Το έγκλημα βίας περιγράφεται ως ατύχημα ή ως άμυνα στο πλαίσιο κάποιου διαπληκτισμού ή λόγω της «κακιάς στιγμής», ενώ παράλληλα επισημαίνεται από το δράστη η έλλειψη πρόθεσής τους για τη διάπραξη του εγκλήματος.
- Από ορισμένα τεκμήρια, προκύπτει η αναμενόμενη για το δικαστικό πλαίσιο, άρνηση της ευθύνης του δράστη, αναφορικά με το βίαιο συμβάν, που συγκροτείται από αναφορές σχετικά με την αμφισβήτηση των μαρτυριών ή των αποδεικτικών στοιχείων, την απόδοση ευθυνών στους άλλους, τις αντιλήψεις του δράστη ότι είναι ο ίδιος θύμα, καθώς δικάζεται λόγω σκοπιμοτήτων ή παραλείψεων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης ή γιατί έχει στηθεί μια πλεκτάνη εναντίον του, στην περίπτωση δραστών εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας. Ακόμη, η άρνηση της ευθύνης φαίνεται να συνδέεται με τον χαρακτήρα του δράστη, που παρουσιάζεται ως άτομο «μονογαμικό», που «κανέναν δεν έχει ενοχλήσει», «δεν είναι επικίνδυνο», «δεν έχει τέτοιες τάσεις», «αγαπούσε (το ανήλικο θύμα) όπως αγάπαγε τα παιδιά του».

Ο ρόλος των στάσεων του δράστη στο πέραςμα στην εγκληματική πράξη έχει αποτελέσει αντικείμενο ανάλυσης των δυναμικών θεωριών της εγκληματικής δράσης,

καθώς και των κοινωνικογνωστικών θεωριών. Υπό το πρίσμα της θεωρίας του De Greeff η αιτιολόγηση της πράξης, στη βάση των ενισχύσεων του περιβάλλοντος, αποτελεί απαραίτητο συστατικό της διαδικασίας του περάσματος στην πράξη. Οι αιτιολογήσεις αποτελούν ένα πλαίσιο «επαναξιοποίησης» της εγκληματικής πράξης, προκειμένου να ενταχθεί στο ηθικό του πλαίσιο του δράστη (De Greeff, 1942/1989).

Σύμφωνα με τη θεωρία της ουδετεροποίησης των Sykes και Matza (1957), η εμπλοκή στην εγκληματική δράση διευκολύνεται από την ύπαρξη αιτιολογήσεων, που ισοδυναμούν με εκλογικεύσεις της εγκληματικής πράξης. Καθώς οι αιτιολογήσεις, αποτελούν τεχνικές εξουδετέρωσης της ευθύνης, έχουν μια προστατευτική λειτουργία για το υποκείμενο, τόσο από εσωτερικές όσο και από εξωτερικές αντιδράσεις αναφορικά με την τέλεση της πράξης. Οι εν λόγω τεχνικές αποτελούνται από την άρνηση της ευθύνης για την παράνομη πράξη, την άρνηση της βλάβης, την άρνηση του θύματος, την κατηγορία των κατηγορών και την επίκληση ανώτερων αξιών (Sykes & Matza, 1957 · Φαρσεδάκης, 1990).

Αντλώντας από τη θεωρία της ουδετεροποίησης, υπό μια κοινωνικο γνωστική οπτική, ο Bandura (2002) ανέπτυξε τη θεωρία της ηθικής αποδέσμευσης. Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία η εγκληματική πράξη επαναπροσδιορίζεται γνωστικά, προκειμένου το άτομο να αποφύγει τις συνέπειες, που προκύπτουν από την αρνητική αυτό-αξιολόγηση της συμπεριφοράς. Η ηθική αποδέσμευση συντελείται σταδιακά μέσω της ηθικής αιτιολόγησης της πράξης, της ελαχιστοποίησης ή της αγνόησης των συνεπειών της πράξης, της μετατόπισης ή της διάχυση της ευθύνης της πράξης και της απόδοση ευθυνών στο θύμα (Bandura et. al., 1996). Κάθε κατηγορία συντελεί με διαφορετικό τρόπο στη διαδικασία του περάσματος στην πράξη.

Επίσης υπό το πρίσμα των κοινωνικογνωστικών θεωριών, η πραγματοποιηθείσα ανασκόπηση, από τους Ross και Fabiano (1985 στο Palmer, 2014), ανέδειξε μια σειρά από ελλείμματα, σε επίπεδο διαπροσωπικών γνωστικών διεργασιών, τα οποία επισημαίνονται στις περιπτώσεις των δραστών εγκλημάτων βίας. Ειδικότερα, όσον αφορά στην έδρα ελέγχου, που αναφέρεται στις πεποιθήσεις των ανθρώπων ανάλογα με τον έλεγχο ή όχι της συμπεριφοράς τους, οι δράστες των εγκλημάτων βίας, τείνουν να αποδίδουν τη συμπεριφορά τους σε εξωτερικούς παρά σε εσωτερικούς παράγοντες, πράγμα που επίσης προκύπτει από την παρούσα ανάλυση. Επιπλέον, αναφορικά με τις ικανότητες αντίληψης των πραγμάτων από την οπτική των άλλων και επίλυσης προβλημάτων, οι δράστες εγκλημάτων βίας τείνουν να παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης και δυσκολίες σε κοινωνικές καταστάσεις που

απαιτούν δεξιότητες, όπως την ικανότητα γενίκευσης πιθανών λύσεων, τον συνυπολογισμό των επιπτώσεων των πλάνων δράσης και τη στόχευση προς ένα επιθυμητό αποτέλεσμα.

Στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο ο Wortley (2011), ανέδειξε τον ρόλο των αιτιακών αποδόσεων στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη. Οι αιτιακές αποδόσεις αφορούν σε συμπεράσματα για τα γεγονότα, τα κίνητρα και τις προθέσεις των άλλων, που με την σειρά τους επηρεάζουν τον τρόπο αντίδρασης και κατ' επέκταση τη συμπεριφορά του δράστη. Κάτω από αυτό το σκεπτικό, η συμπεριφορά δεν αποτελεί απάντηση στα περιβαλλοντικά ερεθίσματα, αλλά στην ερμηνεία που προβαίνει το άτομο επί των γεγονότων. Υπ' αυτή την οπτική η εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών συνδέεται με την ερμηνεία ή την παρερμηνεία της συμπεριφοράς του άλλου ως εχθρικής, πράγμα που στο πλαίσιο της παρούσης αναδεικνύεται επίσης από τις στάσεις των δραστών απέναντι στα θύματα.

Ο ρόλος των γνωστικών στρεβλώσεων στην εμπλοκή στην εγκληματική δράση, έχει επίσης εξεταστεί στο πλαίσιο της θεωρίας της ηθικής ανάπτυξης. Υπ' αυτό το πρίσμα οι γνωστικές στρεβλώσεις εξουδετερώνουν τη δράση παραγόντων, όπως τα αισθήματα ενοχής, που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ανασταλτικά στην εκδήλωση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς (Palmer, 2005). Από την ποιοτική ανάλυση οι στρεβλώσεις επισημαίνονται κυρίως στις περιπτώσεις των καταδικασθέντων για το έγκλημα του βιασμού, όπως διαπιστώνεται από τον κωδικό «τα οφέλη του θύματος», που συγκροτείται από δηλώσεις των καταδικασθέντων για την εξοικείωση του θύματος με τις ερωτικές πράξεις και τη νάρκωση με σκοπό την ευχαρίστηση του θύματος, αλλά και από το κωδικό «άρνηση του θύματος», όπου ο δράστης αναφέρει ότι ήταν σε «σχέση» με το ανήλικό θύμα.

Η ύπαρξη γνωστικών ελλειμμάτων στους δράστες εγκλημάτων βίας επισημαίνεται επιπλέον από τα μοντέλα επεξεργασίας των κοινωνικών πληροφοριών (Fontaine, 2012 · Palmer, 2014). Κατά το μοντέλο του Huesmann (1988), οι στάσεις απέναντι στην επιθετικότητα και η εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών απορρέουν από σενάρια επιθετικότητας, τα οποία δημιουργήθηκαν στην πρώιμη παιδική ηλικία και μέσα από μια σωρευτική μαθησιακή διαδικασία εγκαταστάθηκαν στο πλαίσιο της ενηλικιότητας. Τα σενάρια περιλαμβάνουν πληροφορίες για τα γεγονότα που θα επακολουθήσουν, τον κατάλληλο τρόπο αντίδρασης σε αυτά και τα πιθανά αποτελέσματα της αντίδρασης. Σύμφωνα με το μοντέλο των Crick και Dodge (1994), η εκδήλωση των δυο βασικών τύπων επιθετικής συμπεριφοράς, συνδέεται με δυο

διαφορετικά μοτίβα επεξεργασίας της κοινωνικής πληροφορίας. Στο πλαίσιο της αντιδραστικής επιθετικότητας, παρατηρούνται ελλείματα στο στάδιο της ερμηνείας της εισερχόμενης πληροφορίας. Τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα συνδέονται με την απόδοση εχθρικών προθέσεων στους άλλους καθώς και την ερμηνεία ακόμη και αμφιλεγόμενων καταστάσεων ως απειλητικών. Στην περίπτωση της εργαλειακής επιθετικότητας, κατά την αξιολόγηση των εναλλακτικών αντιδράσεων στα εισερχόμενα ερεθίσματα, τα άτομα τείνουν να αξιολογούν με θετικότερο τρόπο την εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφορά για την επίτευξη των στόχων τους. Η ανωτέρω κατηγοριοποίηση προκύπτει επίσης με υψηλή συχνότητα αναφορών από την πραγματοποιηθείσα θεματική ανάλυση, μέσω των κωδικών «η βία ως αντίδραση» και «η βία ως μέσο για την αποκόμιση κάποιου οφέλους».

Στο πλαίσιο μιας συνθετικής θεώρησης των κοινωνικογνωστικών μοντέλων η ετοιμότητα για την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών, είναι συνάρτηση των γνωστικών και συναισθηματικών δομών που συγκροτούν την προσωπικότητα, οι οποίες περιλαμβάνουν τις πεποιθήσεις για τον εαυτό και για τον κόσμο, τις πεποιθήσεις και τις στάσεις αναφορικά με την καταλληλότητα της επιθετικότητας ως τρόπου απάντησης, τους μακροπρόθεσμους στόχους καθώς και τα σενάρια που φέρει το άτομο σε μια κατάσταση (Anderson & Huesmann, 2003). Επίσης, υπό το πρίσμα μιας συνθετικής θεώρησης των ψυχολογικών θεωριών, οι Andrews και Bonta, ενέταξαν τον ρόλο των στάσεων υπέρ των εγκληματικών δραστηριοτήτων (“*procriminal attitudes*”) ανάμεσα στους δυναμικούς παράγοντες διακινδύνευσης για το πέρασμα στην εγκληματική πράξη (Bonta & Andrews, 2016 · Andrews και Bonta, 2010). Πρόκειται για μια ομάδα μεταβλητών που συγκροτείται από στάσεις, αξίες, πεποιθήσεις, εκλογικεύσεις και σκέψεις, που είναι ευνοϊκές απέναντι στο έγκλημα. Οι γνωστικές - συναισθηματικές καταστάσεις που συνδέονται με το έγκλημα αποτελούνται μεταξύ άλλων από πεποιθήσεις αναφορικά με τα οφέλη καθώς και την αιτιολόγηση της εγκληματικής δράσης.

II. Ως προς την αποτύπωση της συναισθηματικής κατάστασης του δράστη κατά την τέλεση του εγκλήματος, από τη θεματική ανάλυση αναδείχτηκαν δυο κατηγορίες που αφορούν στην ένταση και στο είδος του συναισθήματος. Η ένταση συγκροτείται από την απουσία ή την επικράτηση του συναισθήματός, όπως περιγράφεται από την κατάσταση του βρασμού ψυχικής ορμής, ως συνθήκης «μεγάλης ψυχικής αναστάτωσης» ή «αιφνίδιας υπερδιέγερσης των συναισθημάτων της οργής και του

θυμού» που «αποκλείει τη δυνατότητα λογικής και ψύχραιμης αντιμετώπισης», ενώ τα είδη του συναισθήματος αφορούν στην ζηλοτυπία, στον θυμό και την οργή, το μίσος και τον φόβο. Στις περιπτώσεις της ανθρωποκτονίας επισημαίνεται ποικιλία ως προς την ένταση και τα είδη των συναισθημάτων. Αντίθετα, στις περιπτώσεις της ληστείας και του βιασμού προεξάρχει η απουσία συναισθήματος.

Η απουσία συναισθήματος, αποτελεί έναν παράγοντα, που έχει απασχολήσει την εγκληματολογική σκέψη, από την εμφάνιση της επιστήμης. Για τον Garofalo, που δόμησε τις θέσεις του για τον εγκληματία, στη βάση του ορισμού του για το πραγματικό έγκλημα, εφόσον το έγκλημα θίγει τα θεμελιώδη ηθικά αισθήματα μιας κοινωνίας, η διάπραξή του αποκαλύπτει ότι ο δράστης στερείται ή υπολείπεται σε σημαντικό βαθμό τα αισθήματα οίκτου και εντιμότητας (Allen, 1955 · Newburn, 2017).

Συνθέτοντας τα κίνητρα που ωθούν με αυτά που απομακρύνουν από το έγκλημα, για τον Manouvrier (1892/1990), από μόνα τους τα αλτρουιστικά αισθήματα, δεν επαρκούν για να εμποδίσουν το πέρασμα στην πράξη αλλά πρέπει να ενισχύονται από άλλα συναισθήματα που εμπνέονται από τον φόβο μπροστά στους κινδύνους και τις δυσχέρειες τέλεσης του εγκλήματος. Από τις προϋποθέσεις, που έθεσε ο ίδιος για το πέρασμα στην πράξη, εξάγεται τόσο η απουσία ενσυναίσθησης, μέσω της μη συγκράτησης του δράστη από το αίσθημα του κακού που προκαλεί στο θύμα, όσο και η απουσία φόβου και ντροπής αναφορικά με τις ενδεχόμενες ποινικές και κοινωνικές συνέπειες της πράξης. Στη συνέχεια, στα πρότυπα του Manouvrier, ο Pinatel ενέταξε τη συναισθηματική αδιαφορία, ανάμεσα στις τέσσερις διαστάσεις της προσωπικότητας, που συνδέονται με το πέρασμα στην πράξη.

Η απουσία συναισθήματος, έχει επίσης συνδεθεί με το πέρασμα στην πράξη, στο πλαίσιο της οριοθέτησης και της εμπειρικής διερεύνησης της ψυχοπαθητικής προσωπικότητας. Όπως αρχικά είχε επισημανθεί από τον Cleckley η ψυχοπαθητική προσωπικότητα διαθέτει ένα αστερισμό διαπροσωπικών, συμπεριφορικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών (Jones, 2015, p. 195 · Salekin et al. 2004, p.731). Ειδικότερα στο συναισθηματικό επίπεδο, εντόπισε σοβαρά ελλείματα στα κεντρικής σημασίας, ανθρώπινα χαρακτηριστικά της ενσυναίσθησης και της μεταμέλειας. Παρόμοια ήταν τα χαρακτηριστικά, που εντόπισε ο Hare, σε επίπεδο συναισθηματικής συνδιαλλαγής, προσθέτοντας το ρηχό συναίσθημα (Hare, Neumann & Mokros, 2018 · Hare & Neumann, 2008).

Αναφορικά με την ένταση του συναισθήματος, ο τρόπος που επιδρούν τα συναισθήματα στη λήψης απόφασης του δράστη αναδεικνύεται μέσα από την

εφαρμογή των μοντέλων της διπλής διαδικασίας (“*Dual -Process Models of criminal decision making*”) (van Gelder, 2017). Στη βάση των μοντέλων διπλής διαδικασίας βρίσκεται η αρχή, ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι απόρροια δυο διαφορετικών συστημάτων ή αλλιώς δυο ποιοτικά διαφορετικών τρόπων νοητικής επεξεργασίας (Treiber, 2017, p.16 · Apel & Nagin, 2017). Σύμφωνα με το πρώτο σύστημα η επεξεργασία της πληροφορίας για τη λήψη απόφασης είναι αυτοματοποιημένη και μερικώς συνειδητή, ενώ σύμφωνα με το δεύτερο, όπου ανήκουν οι ανώτερες εκτελεστικές λειτουργίες όπως ο σχεδιασμός και η αναλυτική σκέψη, η επεξεργασία αποτελεί μια πλήρως συνειδητή και σκόπιμη διαδικασία. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση τα δύο συστήματα αλληλοσυνδέονται και συλλειτουργούν, παράγοντας παρόμοιες ή διαφοροποιημένες αντιδράσεις.

Το δεύτερο σύστημα όπου λαμβάνουν χώρα οι σκόπιμες αποφάσεις, ανταποκρίνεται περισσότερο στο μοντέλο της ορθολογικής επιλογής, καθώς στο πλαίσιο των λειτουργιών του πραγματοποιείται μια διαδικασία στάθμισης μεταξύ κόστους και οφέλους από την τέλεση της πράξης όπως και οι προβολές για τις μακροπρόθεσμες συνέπειες της απόφασης. Ακόμη και εδώ ωστόσο, αναγνωρίζεται ο ρόλος των συναισθημάτων στη λήψη απόφασης, μέσα από τα «*αναμενόμενα συναισθήματα*» (“*anticipated feelings*”), που αφορούν στις προσδοκίες του δράστη για τα συναισθήματα, που προσδοκά να βιώσει μετά την τέλεση της πράξης (Ellfers, 2017). Το κοινωνικό κόστος, για παράδειγμα, που αναμένεται από τον δράστη, ως συνέπεια της πράξης, γεννά συναισθήματα όπως η ενοχή, η ντροπή ή συναισθήματα που σχετίζονται με την ενδεχόμενη απόρριψη που θα εισπράξει ο δράστης από το περιβάλλον του. Έτσι, τα «*αναμενόμενα συναισθήματα*», μπορεί επίσης να ασκήσουν επίδραση στη διαδικασία λήψης απόφασης δυσχεραίνοντας το πέρασμα στην πράξη. Βασική κριτική που έχει δεχτεί η εν λόγω θέση είναι ότι τα αναμενόμενα συναισθήματα αποτελούν σκέψεις επί των συναισθημάτων που θα προκύψουν από την τέλεση, επομένως δεν αντανakλούν τη συναισθηματική κατάσταση του δράστη (van Gelder, 2017).

Αντίθετα με τον σκόπιμο χαρακτήρα των αποφάσεων, που λαμβάνονται στη βάση του δεύτερου συστήματος, στο πλαίσιο των λειτουργιών του πρώτου συστήματος, τα συναισθήματα, όπως ο θυμός και ο φόβος, διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη λήψη απόφασης. Εδώ, η λήψη απόφασης έχει έναν αυτοματοποιημένο και άμεσο χαρακτήρα, ενώ απουσιάζει η ικανότητα ελέγχου των παρορμήσεων και αξιολόγησης των ενδεχόμενων συνεπειών από την τέλεση της πράξης. Από το πρώτο

σύστημα λήψης απόφασης αναδεικνύεται τόσο η σημασία της έντασης όσο και του είδους των συναισθημάτων στο πέρασμα στην πράξη, όπως εξάγεται από την παρούσα ανάλυση.

Ο ρόλος της έντασης αλλά και του είδους του συναισθήματος στο πέρασμα στην πράξη έχει επίσης αποτελέσει αντικείμενο των θεωρητικών προσεγγίσεων που συνδέουν την επιθετικότητα με τις εμπειρίες ματαίωσης, που έχει βιώσει το άτομο (Dollard et. al., 1939 · Berkowitz, 1989). Σύμφωνα με την αναθεώρηση της θεωρίας από τον Berkowitz (1989), η εμπειρία της ματαίωσης, μπορεί να πυροδοτήσει συναισθηματικές αντιδράσεις, που με τη σειρά τους ανασύρουν αναμνήσεις και αυτόματες σκέψεις, που μπορεί να οδηγήσουν σε επιθετικές ή/και βίαιες εκδηλώσεις. Οι πιθανότητες δε για την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς, αυξάνουν όταν οι συναισθηματικές αντιδράσεις είναι οξείες και οι σκέψεις κατακλυσμιαίες, είναι διαθέσιμος ένας κατάλληλος στόχος και το άτομο δεν έχει αναπτύξει άλλους εναλλακτικούς τρόπους δράσης (Berkowitz, 1989 · 1993).

A.2. Ως θεματική, οι συγκυρίες στη ζωή του δράστη, συγκροτούνται από αναφορές για τα περιστατικά καθώς και τις συνθήκες ζωής του και αναλύονται στην ύπαρξη συνθηκών πίεσης και ομαλών συνθηκών αντίστοιχα.

- Συγκεντρώνοντας τον υψηλότερο αριθμό αναφορών, οι συνθήκες πίεσης εντοπίζονται:
 - Στην εργασιακή κατάσταση του δράστη, που χαρακτηρίζεται από έλλειψη απασχόλησης ή υποαπασχόληση κατά την περίοδο τέλεσης του εγκλήματος βίας, ενώ προκύπτει η ύπαρξη εργασίας κατά το παρελθόν όπως και η επαγγελματική εξειδίκευση του δράστη. Στο πλαίσιο αυτό, ανιχνεύονται επίσης αναφορές όπου η εμπλοκή σε παράνομες δραστηριότητες γίνεται αντιληπτή ως «δουλειά», αναδεικνύοντας την παράνομη δράση ως τρόπο ζωής του δράστη.
 - Στην οικογενειακή κατάσταση, όπου επισημαίνεται απουσία συντροφικής σχέσης σε ορισμένες περιπτώσεις, καθώς και προβλήματα στο οικογενειακό ή συντροφικό πλαίσιο που περιλαμβάνουν συχνούς διαπληκτισμούς και θυματοποίηση από τον ερωτικό σύντροφο.
 - Στις συνθήκες διαβίωσης, όπου από ορισμένα τεκμήρια προκύπτει η αστεγία του δράστη και η διαμονή του σε πάρκο ή σε εγκαταλελειμμένα κτίρια ή η έλλειψη σταθερής κατοικίας.

- Στις δυσμενείς συνθήκες που σχετίζονται με τη μετανάστευση του δράστη στη χώρα και όπως προκύπτει από τις περιγραφές αφορούν στην απουσία οικογένειας και στις πιέσεις για αποστολή χρημάτων από πλευράς της οικογένειας και στην ελλιπή ή ανεπαρκή γνώση της γλώσσας. Στο πλαίσιο αυτό, υψηλή συχνότητα αναφορών συγκεντρώνει η διαμονή στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, που συνδέεται με την παράνομη είσοδο στη χώρα, τον φόβο απέλασης, καθώς και την υιοθέτηση ενός παράνομου τρόπου ζωής, όπως φανερώνεται από τη δημιουργία πλαστών εγγράφων άλλες φορές για την εύρεση εργασίας και άλλες για την παραπλάνηση των αρχών.
- Στην κατάχρηση αλκοόλ, στο πλαίσιο της οποίας αναδεικνύονται προβλήματα στην καθημερινή λειτουργικότητα, εντάσεις στην οικογενειακή ζωή, καθώς και ένας φαύλος κύκλος μεταξύ αλκοολισμού και ανεργίας, όπου η κατάχρηση αλκοόλ ξεκινά με την ανεργία, ενώ στην πορεία παρεμποδίζει τον δράστη από το να βρει εργασία.
- Στη χρήση ναρκωτικών ουσιών, που σύμφωνα με τις περιγραφές συνδέεται με την ανάγκη του δράστη για χρήματα, την εμπλοκή με τον νόμο και την εκδήλωση ψυχοπαθολογίας.
- Στην έκτιση της ποινής φυλάκισης, για υποθέσεις ναρκωτικών και για εγκλήματα βίας, η πλειοψηφία των οποίων αποτελείται από ληστείες. Η φυλακή προκύπτει στο πλαίσιο των περιστατικών ζωής των δραστών, αναδεικνύοντας τον παράγοντα της εμπλοκής στην εγκληματική δράση.
- Αντίθετα με τις δυσμενείς συνθήκες, από ένα μικρό ποσοστό τεκμηρίων προκύπτει η ύπαρξη ομαλών συνθηκών στη ζωή των δραστών, κατηγορία που συγκροτείται από την ύπαρξη καλής οικονομικής κατάστασης και εργασιακής απασχόλησης καθώς και την παρουσία συζύγου ή συντρόφου. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι κατηγορίες τεκμηρίων που περιλαμβάνουν βιασμούς συμβάλλουν σε σημαντικό βαθμό στη δημιουργία της εν λόγω θεματικής.

Ο ρόλος των συνθηκών πίεσης στην εμπλοκή στην εγκληματική δράση και στην επιθετικότητα έχει αναδειχθεί από τις θεωρίες έντασης. Υπό αυτή την οπτική, η παρεμπόδιση ή η απειλή παρεμπόδισης του ατόμου από την κατάκτηση στόχων με θετικό περιεχόμενο, η αφαίρεση ή η απειλή αφαίρεσης από το άτομο θετικά αξιολογούμενων ερεθισμάτων καθώς και η έκθεση σε αρνητικά αξιολογούμενα ερεθίσματα, όπως η ύπαρξη ποικίλων στρεσογόνων περιστατικών ζωής αποτελούν βασικά στοιχεία έντασης που λειτουργούν σωρευτικά προς την εμπλοκή στην

εγκληματική δράση (Agnew, 2004). Οι εντάσεις αυξάνουν την πιθανότητα βίωσης αρνητικών συναισθημάτων, με το συναίσθημα του θυμού να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο, ενώ τα αρνητικά συναισθήματα με τη σειρά τους δημιουργούν πιέσεις για διορθωτικές δράσεις από πλευράς του ατόμου. Σε αυτό το πλαίσιο, η εμπλοκή στην εγκληματική δράση, αποτελεί ένα τρόπο ανακούφισης της έντασης, ως μέσο επίτευξης των επιθυμητών στόχων, ανάκτησης των απωλειών, ή ένα τρόπο τερματισμού των αρνητικών ερεθισμάτων. Ωστόσο, η ύπαρξη εντάσεων από μόνη της δεν επαρκεί για την εμπλοκή στο έγκλημα, καθώς έχει διαπιστωθεί ο διαμεσολαβητικός ρόλος, που ασκούν οι ευνοϊκές συνθήκες προς την εγκληματική δράση (Agnew & White, 1992), καθώς και η συγκρότηση της προσωπικότητας του ατόμου (Agnew et. al., 2002).

Τα περιστατικά ζωής του δράστη, εντάσσονται επίσης στο μοντέλο των Andrews & Bonta, ως παράγοντες διακινδύνευσης, για εμπλοκή στην εγκληματική δράση, στο πλαίσιο υποτροπής του δράστη. Ανάμεσα σε άλλους παράγοντες το μοντέλο περιλαμβάνει (Bonta & Andrews, 2016): (α) την ύπαρξη συναναστροφών που λειτουργούν ενισχυτικά ως προς την εμπλοκή στις εγκληματικές δραστηριότητες (“*procriminal associates*”), καθώς και την αποστασιοποίηση από συναναστροφές με θετικό κοινωνικό χαρακτήρα, (β) την οικογένεια/ τον έγγαμο βίο, που αφορά στην οικογενειακή κατάσταση, στην ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων και στις προσδοκίες και τους κανόνες που υπάρχουν στο οικογενειακό πλαίσιο αναφορικά με την παραβίαση του ποινικού νόμου, (γ) την εργασία και την ποιότητα των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονται εντός του εργασιακού χώρου, (δ) τη χρήση αλκοόλ ή/και ουσιών, (ε) την κακή αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, όπως αναδεικνύεται από τη χαμηλή εμπλοκή σε δραστηριότητες με θετικό κοινωνικό χαρακτήρα και το ιστορικό βίαιων συμπεριφορών. Ειδικότερα στην περίπτωση των εγκλημάτων βίας, οι συναναστροφές με εμπλεκόμενους στην εγκληματική δράση καθώς και το ιστορικό βίας, αποτελούν κρίσιμους παράγοντες (Andrews και Bonta, 2010).

Ανάμεσα στα περιστατικά ζωής, η σχέση μεταξύ βίας και χρήσης αλκοόλ και ψυχοδραστικών ουσιών, έχει απασχολήσει σημαντικό μέρος, των εμπειρικών ερευνών, με τα πορίσματα να επισημαίνουν σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ κατάχρησης αλκοόλ και βίας και την απουσία σημαντικής συσχέτισης μεταξύ χρήσης ουσιών και βίας (Parker & Auerhahn, 1998 · Murdoch & Ross, 1990 · Collins & Messerschmidt, 1993). Όπως επισημαίνουν οι Murdoch & Ross (1990) η κατάχρηση αλκοόλ συσχετίζεται με τα εγκλήματα βίας σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό απ’ ότι

με εγκλήματα, που διαπράττονται χωρίς τη χρήση βίας. Πρόκειται για εγκλήματα βίας μεταξύ συντρόφων, καθώς και για εγκλήματα, όπου πυροδοτούνται από επιθετικές συμπεριφορές, ατόμων που έχουν κάνει κατάχρηση αλκοόλ. Η εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών, κατόπιν κατάχρησης αλκοόλ, συνδέεται με βιολογικούς αλλά και καταστασιακούς παράγοντες, όπως τον χώρο, που λαμβάνει χώρα το περιστατικό, τους εμπλεκόμενους, τη σχέση μεταξύ των εμπλεκομένων καθώς και την επίδραση των παρισταμένων. Ως προς τη χρήση ουσιών, σύμφωνα με την τυπολογία που ανέπτυξε ο Goldstein (1985) η χρήση ουσιών συνδέεται με τη βία λόγω των ιδιοτήτων της ουσίας, που χρησιμοποιείται, της ανάγκης για εύρεση χρημάτων καθώς και των βίαιων περιστατικών, που προκύπτουν στο πλαίσιο της διακίνησης ναρκωτικών.

B. Η περιβαλλοντική προσέγγιση: Το θύμα, τα χωρικά και χρονικά χαρακτηριστικά τέλεσης του εγκλήματος και το κοινωνικό περιβάλλον του δράστη.

B.1. Κατά τη διερεύνηση των στοιχείων που συναποτελούν το εγκληματικό συμβάν, προέκυψαν τρεις βασικοί άξονες που αφορούν στα χαρακτηριστικά του θύματος, στην ύπαρξη ή απουσία σχέσης μεταξύ του δράστη και του θύματος και στα χαρακτηριστικά του χωροχρονικού πλαισίου τέλεσης της πράξης.

I. Όπως εξάγεται από τα πορίσματα, τα χαρακτηριστικά του θύματος αποτελούνται από παράγοντες που ενισχύουν τον κίνδυνο θυματοποίησης ή ερμηνεύονται από τον δράστη ως στοιχεία, που καθιστούν το άτομο περισσότερο ευάλωτο στη θυματοποίηση. Πρόκειται για ατομικούς, κοινωνικούς, οικογενειακούς και καταστασιακούς παράγοντες, που συστηματοποιούνται σε τέσσερις κατηγορίες, οι οποίες αφορούν:

- Στις περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης του θύματος, που προκύπτουν από τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του θύματος και την ύπαρξη προβλημάτων υγείας. Οι δυο κατηγορίες συστήνονται από τις περιπτώσεις ανήλικων και υπερήλικων θυμάτων, όπου απουσιάζει το σωματικό σθένος ή/και η ωριμότητα των θυμάτων, αλλοδαπών θυμάτων και των ενδεχόμενων δυσκολιών στην καταγγελία των περιστατικών, καθώς και θυμάτων με σοβαρά προβλήματα σωματικής και ψυχικής ασθένειας.
- Στις περιορισμένες δυνατότητες του θύματος για πρόσβαση σε βοήθεια, όπως προκύπτει από καταστασιακούς παράγοντες, όπου το θύμα παρουσιάζεται μόνο του σε απόμερα σημεία ή σε σημεία με χαμηλή κίνηση, ή το υπερήλικο θύμα διαμένει

σε οικία χωρίς άλλους διαμένοντες και από οικογενειακούς και κοινωνικούς παράγοντες, όπως η κοινωνική απομόνωση του θύματος και η απουσία ή η αδιαφορία των γονέων για το ανήλικο θύμα.

- Στις συμπεριφορές έκθεσης σε κίνδυνο του θύματος. Οι εν λόγω συμπεριφορές προκύπτουν από την εμπλοκή του θύματος σε καταστάσεις που ενέχουν κινδύνους, για το ίδιο και σε ορισμένες περιπτώσεις για τους άλλους, όπως η εμπλοκή στην εγκληματική δράση και η κατοχή όπλου. Στο πλαίσιο αυτό, επισημαίνεται η σύγκλιση μεταξύ των περιστατικών ζωής του δράστη και των χαρακτηριστικών του θύματος. Ακόμη αναδύεται η εξάρτηση του θύματος από το αλκοόλ και τις ναρκωτικές ουσίες, ή η κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών κατά την ημέρα της θυματοποίησης. Η χρήση εμφανίζεται παράλληλα με προκλητικές/ επιθετικές συμπεριφορές του θύματος, ενώ από την άλλη αντανakλά έναν τρόπο ζωής που ενισχύει τον κίνδυνο θυματοποίησής του.
- Στις ριψοκίνδυνες συνθήκες στις οποίες εμπλέκεται το θύμα, όπως αντανakλάται από τις συνθήκες εργασίας, όπου το θύμα είναι αστυνομικός ή προσωπικό φύλαξης εν ώρα υπηρεσίας και τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης, του θύματος, που σχετίζονται με την έλλειψη στέγης ή τη διαμονή του θύματος σε εκτεθειμένο χώρο.

Αναφορικά με τη διασταύρωση του δράστη και του θύματος, στην πλειοψηφία των τεκμηρίων συντελείται στο πλαίσιο προϋπάρχουσας σχέσης, γνωριμίας ή συνδιαλλαγής με το θύμα. Το θύμα αποτελεί επαφή του ευρύτερου περιβάλλοντος του δράστη, ή έχει στενή συγγενική, συντροφική ή φιλική σχέση με το θύμα. Σε άλλες περιπτώσεις δράστης και θύμα είναι μέλη της ίδιας εγκληματικής ομάδας ή διασταυρώνονται στο πλαίσιο εμπλοκής στην παραβατικότητα. Στα υπόλοιπα τεκμήρια που αποτελούν περίπου το ένα τρίτο του ερευνητικού υλικού οι δράστες στοχοποιούν το θύμα στη βάση πληροφοριών που έχουν, ή δράστης και θύμα μοιράζονται την ίδια περιοχή κατοικίας ενώ σε λιγοστές περιπτώσεις, δεν επισημαίνεται κάποιο στοιχείο που να τους συνδέει.

Οι παράγοντες που σχετίζονται με τον κίνδυνο θυματοποίησης αποτελούν αντικείμενο συστηματικής διερεύνησης από το 1960, όπου τοποθετείται η έναρξη των ερευνών θυματοποίησης (Ζαραφονίτου, 2004). Στο πλαίσιο αυτό έχει συγκροτηθεί μια πληθώρα παραγόντων που συντελούν στη θυματοποίηση, η οποία προσφάτως έχει συστηματοποιηθεί από τους Lauritsen & Rezey (2018) σε τέσσερις κατηγορίες ατομικών, οικογενειακών, κοινοτικών και εθνικών παραγόντων. Παρόμοια με την

παρούσα ανάλυση στους ατομικούς παράγοντες εντοπίζονται παράγοντες που συνιστούν δείκτες ευαλωτότητας για ορισμένα είδη θυματοποίησης, όπως η ύπαρξη σωματικών περιορισμών. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται συμπεριφορές που ενισχύουν τον κίνδυνο θυματοποίησης, όπως η εμπλοκή στην παραβατικότητα και την εγκληματικότητα, καθώς και οι προκλητικές συμπεριφορές που επισημαίνονται επίσης από την έρευνά μας. Στους οικογενειακούς παράγοντες εντάσσεται η σύσταση και τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας, ενώ στους κοινοτικούς και εθνικούς παράγοντες, παράγοντες που άπτονται του μέσο και του μακρο επιπέδου, όπως η απουσία του άτυπου κοινωνικού ελέγχου και οι οικονομικοί δείκτες μιας χώρας. Από την παρούσα θεματική ανάλυση αναδεικνύονται τόσο οι οικογενειακοί παράγοντες, μέσα από την αδιαφορία ή και την απουσία των γονέων στις περιπτώσεις βιασμών με ανήλικα θύματα, όσο και οι κοινοτικοί παράγοντες που προκύπτουν από την κοινωνική απομόνωση των θυμάτων.

Τα χαρακτηριστικά του θύματος, έχουν επίσης διερευνηθεί στο πλαίσιο του πεδίου της επιστήμης της εγκληματολογίας που αφορά στην απόφαση επιλογής του θύματος από τον δράστη. Τα εμπειρικά ευρήματα, που αντλούνται από αναφορές της αστυνομίας, έρευνες θυματοποίησης και συνεντεύξεις με δράστες υποστηρίζουν την σημασία των δημογραφικών, των φυσικών και των ψυχολογικών χαρακτηριστικών του θύματος, της συμπεριφοράς του θύματος, καθώς και της σχέσης του με τον δράστη, στη θυματοποίηση (Averdijk, 2017). Οι εν λόγω μεταβλητές, αναδεικνύονται επίσης από τα πορίσματα της παρούσης και ειδικότερα μέσα από τον ρόλο της ηλικίας, των προβλημάτων υγείας και των ψυχολογικών προβλημάτων, στην ευαλωτότητα του θύματος. Επιπλέον, διαπιστώνονται μέσα από τον ρόλο των συμπεριφορών και ειδικότερα της χρήσης ουσιών και αλκοόλ, στην αύξηση του κινδύνου θυματοποίησης αλλά και της σχέσης του θύματος με τον δράστη, στην πρόσβαση του δράστη στο θύμα.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις που αξιοποιούνται για την ερμηνεία της επιλογής του θύματος, από τον δράστη εστιάζουν στην αλληλεπίδραση ή στην απουσία αλληλεπίδρασης μεταξύ δράστη και θύματος. Υπό το πρίσμα των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, η επιλογή του θύματος από τον δράστη προσεγγίζεται μέσα από τις θεωρίες της καθημερινών δραστηριοτήτων, της ορθολογικής επιλογής και των εγκληματικών μοτίβων. Σύμφωνα με τις θεωρίες της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας, τα θύματα μπορεί να είναι άγνωστα στους δράστες, για τους οποίους το κίνητρο θεωρείται δεδομένο, ωστόσο η επιλογή δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός.

Στο πλαίσιο της θεωρίας των εγκληματικών μοτίβων η χωροχρονική κίνηση των θυμάτων είναι παρόμοια με τα χωροχρονικά μοτίβα κίνησης των δραστών (Brantingham & Brantingham, 2008 · 2017). Για τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, οι δράστες στηρίζουν τις αποφάσεις τους για την επιλογή των θυμάτων, σε ερεθίσματα που σχετίζονται με τα αναμενόμενα οφέλη και τις ενδεχόμενες αντιστάσεις που θα προβάλλει το θύμα, κατόπιν μιας διαδικασίας στάθμισης κέρδους και κόστους. Καθώς η εγκληματική συμπεριφορά είναι τόσο λογική όσο και σκόπιμη, τα αναμενόμενα οφέλη αφορούν στην ικανοποίηση συνηθισμένων ανθρώπινων κινήτρων, όπως η επιθυμία για σεξουαλική ικανοποίηση, ο ενθουσιασμός, η αυτονομία, ο θαυμασμός, η εκτίμηση, ο έλεγχος, η μείωση της ένταση και η απόκτηση υλικών αγαθών (Cornish & Clarke, 2017, p.33).

Από τη σκοπιά της θεωρίας των καθημερινών δραστηριοτήτων, η επιλογή του θύματος συντελείται στο πλαίσιο της εγκληματικής ευκαιρίας, που αποτελεί συνάρτηση της διασταύρωσης του δράστη, ενός κατάλληλου στόχου και της απουσίας φύλακα (Cohen & Felson, 1979). Έτσι, βασικά συστατικά της επιλογής αποτελούν η οικονομική ή συμβολική αξία του θύματος, η προσβασιμότητα και η αδράνεια (Madero-Hernandez & Fisher, 2012· Andresen, 2020), ενώ σύμφωνα με την εξέλιξη της θεωρίας από τον Eck (2003), κεντρικός είναι και ο ρόλος της παρουσίας προστατευτικού πλαισίου του θύματος.

Υπό το πρίσμα των προσεγγίσεων, που εστιάζουν στους καταστασιακούς παράγοντες, μέσα στους οποίους λαμβάνει χώρα το έγκλημα βίας, η επιλογή του θύματος συντελείται στο πλαίσιο αλυσιδωτών αλληλεπιδράσεων μεταξύ δράστη και θύματος, που εκκινούν από διαπληκτισμούς και προκλήσεις και κλιμακώνονται σε εκδηλώσεις βίαιων συμπεριφορών (Berg & Felson, 2016). Κάτω από αυτή την σκοπιά οι προκλήσεις του θύματος, η στάση των παρισταμένων και τα χαρακτηριστικά του πλαισίου στο οποίο εκτυλίσσεται το περιστατικό διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις αντιδράσεις του δράστη και στην εξέλιξη των διαπληκτισμών σε βίαια συμβάντα.

Οι θέσεις των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας και των καταστασιακών παραγόντων, συστηματοποιούνται μέσα από τη συνθετική προσέγγιση των Finkelhor & Asdigian 1996 (στο Averdijk, 2017) σε τρεις βασικές κατηγορίες χαρακτηριστικών, που συντελούν στην επιλογή του θύματος από τον δράστη. Πρόκειται για χαρακτηριστικά που αφορούν σε ποιότητες και υπάρχοντα του θύματος, τα οποία ενισχύουν την αξία του θύματος στα μάτια του δράστη, εγείρουν επιθετικές

αντιδράσεις στον δράστη και υποδηλώνουν τις περιορισμένες ικανότητες του υποψήφιου θύματος να αμυνθεί ή να αποτρέψει τη θυματοποίηση.

II. Ως προς το χωροχρονικό πλαίσιο, από τη θεματική ανάλυση προκύπτει ότι ο χώρος διάπραξης του εγκλήματος βίας, κατά τον χρόνο τέλεσης, διαθέτει επίσης ένα σύνολο χαρακτηριστικών, που λειτουργούν ενισχυτικά ή καθιστούν τον χώρο «κατάλληλο» για το πέρασμα στην πράξη, καθώς εξυπηρετούν στην απόκρυψη της εγκληματικής ενέργειας και στην παγίδευση των θυμάτων. Συμπληρωματικά, επισημαίνονται περιγραφές με χαμηλή συχνότητα εμφάνισης, όπου ο χωροχρόνος τέλεσης της πράξης χρησιμεύει στον εντοπισμό του στοχοποιημένου θύματος από τον δράστη, χωρίς ωστόσο να διαδραματίζει κάποιο άλλο ρόλο για τον δράστη.

Τα εν λόγω χαρακτηριστικά αφορούν:

- Στην απουσία επιτήρησης του χώρου, που προκύπτει από περιγραφές για την τέλεση της εγκληματικής πράξης σε «απόμερο σημείο», «ερημικό μέρος», σε ένα «πάρκο» ή σε ένα εγκαταλελειμμένο οίκημα, σε βραδινές και μεταμεσονύκτιες ώρες, καθώς και σε χώρους, όπου λόγω της ώρας υπάρχει χαμηλή κίνηση όπως ένας δρόμος το βράδυ ή τα ξημερώματα, μια επιχείρηση στο άνοιγμα ή στο κλείσιμό της, μια κεντρική οδική αρτηρία, κατά τις μεταμεσονύχτιες ώρες, σε σημείο με χαμηλή ορατότητα, που επιτείνεται από τις καιρικές συνθήκες λόγω των καιρικών συνθηκών και οι εισοδοί πολυκατοικιών, επίσης σε βραδινές ώρες. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται αποσπάσματα για την τέλεση της εγκληματικής πράξης σε χώρους που εντάσσονται στην ιδιωτική σφαίρα όπως η οικία δράστη, η οικία θύματος ή η οικία και των δυο.
- Στη σύνδεση του χώρου με φασαρίες, διαπληκτισμούς και επεισόδια. Πρόκειται για χώρους, που όπως αναδεικνύεται από την ανάλυση προσελκύουν εγκληματικές δραστηριότητες, όπου ενώ χαρακτηρίζονται από την παρουσία άτυπου κοινωνικού ελέγχου, επισημαίνεται αδράνεια των παρισταμένων, ενώ ακόμη και η παρουσία τους δεν λειτουργεί ανασταλτικά στην τέλεση του εγκλήματος. Συμπληρωματικά πρόκειται για χώρους που σε δεδομένο χρόνο είναι συνδεδεμένοι με το ξέσπασμα επεισοδίων, όπως οι χώροι έξω από το γήπεδο μετά από τη λήξη ενός ποδοσφαιρικού αγώνα.
- Σε χώρους και ώρες που καταγράφεται έντονη παρουσία κατοίκων ή άλλων παρισταμένων, οι οποίοι αντιδρούν έντονα στο περιστατικό. Πρόκειται για

καταστάσεις, όπου επισημαίνεται απουσία ενδιαφέροντος των δραστών απέναντι στις εκκλήσεις των μαρτύρων να σταματήσουν, ενώ το χωροχρονικό πλαίσιο φαίνεται να χρησιμεύει στον εντοπισμό του θύματος από τον δράστη.

Ο ρόλος του χωροχρονικού πλαισίου στη λήψη απόφασης του δράστη για τη διάπραξη του εγκλήματος προσεγγίζεται μέσα από δυο βασικές θεωρητικές θέσεις που εστιάζουν στους τρόπους που οι δράστες ερμηνεύουν τα χαρακτηριστικά του πλαισίου, σε σχέση με την τέλεση της πράξης και στους τρόπους που τα εν λόγω χαρακτηριστικά επιδρούν στους δράστες για τη διάπραξη του εγκλήματος (Wortley, 1998 · 2001 · 2011). Έτσι, παρόμοια με τα πορίσματα της παρούσας ανάλυσης, το χωροχρονικό πλαίσιο μπορεί να διευκολύνει ή να παρακινεί το πέρασμα στην πράξη. Στην πρώτη περίπτωση, υπό την οπτική των θεωριών της περιβαλλοντικής εγκληματολογίας και ειδικότερα της ορθολογικής επιλογής το άμεσο περιβάλλον αποτελεί τη δεξαμενή, από την οποία ο λήπτης απόφασης αντλεί πληροφορίες για το αν θα προχωρήσει ή όχι στη διάπραξη του εγκλήματος (Wortley, 2008). Εφόσον ο δράστης είναι ήδη κινητοποιημένος, για τη διάπραξη του εγκλήματος, τα χαρακτηριστικά ενός χώρου, σε δεδομένο χρόνο, αξιολογούνται από τον δράστη ως παράγοντες διευκόλυνσης ή δυσχέρανσης του περάσματος στην πράξη.

Η επιλογή του χώρου, σύμφωνα με τη θεωρία των εγκληματικών μοτίβων, συναρτάται άμεσα με την «επίγνωση» του χώρου του δράστη, η οποία δομείται, όπως και στις περιπτώσεις των υπολοίπων ανθρώπων, μέσα από τις μετακινήσεις και τις καθημερινές δραστηριότητες του δράστη (Summers & Guerette, 2018). Οι μετακινήσεις του δράστη, μπορεί να είναι νόμιμες ή παράνομες, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις ενέργειες χωρικής διερεύνησης, του δράστη προκειμένου να εξοικειώσει τον εαυτό του με μια άγνωστη περιοχή, με την πρόθεση να διαπράξει εκεί ένα έγκλημα στο μέλλον (Brantingham & Brantingham, 2008 · 2017). Υπ' αυτή την οπτική, η διάπραξη εγκλημάτων σε σημεία, που γνωρίζει και συχνάζει ο δράστης, είναι περισσότερο πιθανή τόσο γιατί είναι σε θέση να γνωρίζει για τις εγκληματικές ευκαιρίες όσο και γιατί η μεγαλύτερη εξοικείωση με τον χώρο, είναι απαραίτητη για τη μείωση του φόβου για το ρίσκο της σύλληψης.

Ως προς την σύνδεση των χαρακτηριστικών του χώρου με τις εγκληματικές ευκαιρίες, στο πλαίσιο της θεωρίας των εγκληματικών μοτίβων περιγράφονται δυο κατηγορίες περιοχών, αυτές που παράγουν (*“crime generators”*) και αυτές που προσελκύουν το έγκλημα (*“crime attractors”*) (Brantingham & Brantingham, 1995). Στην πρώτη περίπτωση, πρόκειται για περιοχές με υψηλή συγκέντρωση ανθρώπων, για

λόγους που δεν σχετίζονται με παράνομες δραστηριότητες, όπως τα εμπορικά κέντρα ή οι χώροι διασκέδασης, ενώ στη δεύτερη, πρόκειται για συγκεκριμένα μέρη ή γειτονιές, όπου οι δράστες συρρέουν λόγω των ευκαιριών που υπάρχουν για τη διάπραξη συγκεκριμένων ειδών εγκλημάτων, όπως τα στέκια διακίνησης ναρκωτικών ουσιών. Στα πρότυπα του Kinderg (Φαρσεδάκης, 1990), οι περιοχές που παράγουν το έγκλημα ισοδυναμούν με τις «μη ειδικές» ή «άμορφες» καταστάσεις, όπου απουσιάζει η ευκαιρία διάπραξης και πρέπει να αναζητηθεί, ενώ οι περιοχές που προσελκύουν το έγκλημα προσομοιάζουν με τις «επικίνδυνες» ή «ειδικές» καταστάσεις κατά τις οποίες, ένα άτομο με πρόθεση διάπραξης εγκλημάτων ορισμένου είδους, βρίσκεται σε ένα περιβάλλον όπου η ευκαιρία για την τέλεση του εγκλήματος είναι παρούσα.

Υπό το πρίσμα της θεωρίας των καθημερινών δραστηριοτήτων, η απουσία του «φύλακα» (“*guard*”) του χώρου (Felson, 2008), αποτελεί μια από τις τρεις προϋποθέσεις στη βάση των οποίων διαμορφώνεται το εγκληματικό συμβάν. Η φύλαξη του χώρου, συνδέεται με την παρουσία τόσο του επίσημου, όσο και του άτυπου κοινωνικού ελέγχου. Η αστυνόμευση του χώρου, επιδρά στη λήψη απόφασης του δράστη, ασκώντας μια προληπτική λειτουργία (Eck & Madensen, 2017), ενώ εξίσου σημαντικός είναι ο ρόλος του επιβλέποντα του χώρου (“*place manager*”) (Eck, 2003), καθώς και η ύπαρξη χωρικών χαρακτηριστικών που επιτρέπουν την επιτήρηση του χώρου από του κατοίκους (Wortley & Townsley, 2017 · Andresen, 2010).

Ο κομβικός ρόλος του άτυπου κοινωνικού ελέγχου στην επιτήρηση του χώρου, αναδεικνύεται από τις σύγχρονες κοινωνιοχωρικές θεωρίες (Bottoms, 2012), όπου κεντρική είναι η έννοια της συλλογικής αποτελεσματικότητας. Η συλλογική αποτελεσματικότητα αφορά στις κοινές πεποιθήσεις των κατοίκων μιας περιοχής, για την προστασία της κοινότητας από το έγκλημα καθώς και για την ικανότητα της κοινότητας να αναλαμβάνει δράσεις προς αυτήν την κατεύθυνση (Sampson, 2002). Σύμφωνα με την εμπειρική επαλήθευση της θεωρίας της συλλογικής αποτελεσματικότητας (Sampson, Raudenbush & Earls, 1997), οι υποβαθμισμένες περιοχές με υψηλή κινητικότητα, παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά βίαιης εγκληματικότητας, λόγω της αποτυχίας καλλιέργειας συλλογικής αποτελεσματικότητας ανάμεσα στους κατοίκους. Πέραν των κοινών προσδοκιών των μελών της κοινότητας για την αποτελεσματική άσκηση ελέγχου η επιτήρηση του χώρου από τον άτυπο κοινωνικό έλεγχο είναι επίσης απόρροια των σχέσεων των κατοίκων με εξωκοινοτικούς θεσμούς όπως είναι η αστυνομία (Wilcox & Swartz, 2018). Υπ’ αυτή την οπτική, ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος συναρτάται τόσο από τις

σχέσεις που αναπτύσσονται σε επίπεδο γειτονιάς, όσο και από τη συνεργασία των κατοίκων με τους επίσημους φορείς.

Η σχέση μεταξύ αστεακού χώρου και εγκληματικότητας έχει επίσης εξεταστεί από τις προσεγγίσεις της αταξίας (“disorder”, Skogan, 2012) ή των αντικοινωνικοτήτων (“incivilities”, Taylor, 1999). Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνεται η σχέση μεταξύ εγκληματικότητας και στοιχείων όπως η πορνεία, η δημόσια χρήση ναρκωτικών, τα graffiti και τα εγκαταλελειμμένα αυτοκίνητα και κτίρια, που γίνονται αντιληπτά ως προβληματικά, ενδεχομένως και ως απειλητικά από τους κατοίκους και τους χρήστες του δημοσίου χώρου (Skogan, 2012). Σύμφωνα με τις εξηγήσεις που έχουν προταθεί η σχέση μεταξύ αταξίας και εγκληματικότητας είναι συνάρτηση της εξασθένησης του άτυπου κοινωνικού ελέγχου ή τα δυο φαινόμενα εξαρτώνται από μια κοινή ομάδα παραγόντων, όπως οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες.

Υπό την οπτική της θεωρίας των σπασμένων παραθύρων τα σημάδια αταξίας στον χώρο προσελκύουν τους υποψήφιους δράστες, καθώς συμβολίζουν την απροθυμία των κατοίκων να αντιπαρατεθούν με τους ξένους ή να καλέσουν την αστυνομία, δίνοντας την εικόνα ότι η περιοχή δεν έχει φύλαξη (Wilson & Kelling, 1982). Ωστόσο, σύμφωνα με τα πορίσματα μεταγενέστερων ερευνών οι παράγοντες που λαμβάνουν υπόψη οι δράστες ως προς την επιλογή του τόπου διάπραξης του εγκλήματος δεν σχετίζονται με τα στοιχεία που συνθέτουν την εμφάνισή του, αλλά με την τοποθεσία και το είδος των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στον τόπο αυτό (St. Jean, 2007). Έτσι, η επιλογή του χώρου είναι συνάρτηση των ευκαιριών πρόσβασης σε στόχους και θύματα καθώς και των δυνατοτήτων για κάλυψη και εύκολη διαφυγή, θέση που επίσης υποστηρίζεται από την προσέγγιση των εγκληματικών σεναρίων (“crime scripts”, Cornish, 1994).

Η επίδραση των χαρακτηριστικών του χώρου στη λήψη απόφασης του δράστη, υποστηρίζεται από τις θέσεις που διατυπώνονται από τον Wortley (2001·2008·2017) για την ύπαρξη καταστασιακών παραγόντων, που λειτουργούν προτρεπτικά ή παρακινητικά για τη διάπραξη του εγκλήματος (“situational precipitators”). Οι εν λόγω παράγοντες μπορεί να πυροδοτούν αντανakλαστικές αντιδράσεις, να ασκούν κοινωνική πίεση στα άτομα για την εκδήλωση μη κατάλληλων συμπεριφορών, να διευκολύνουν την εμπλοκή σε παράνομες δραστηριότητες ή να αποτελούν πηγή πρόκλησης άγχους και επιθετικών αντιδράσεων (Wortley, 1998·2001·2017).

B.2. Από τη διερεύνηση του κοινωνικού περιβάλλοντος του δράστη, σε ορισμένες περιπτώσεις προέκυψε η ένταξη του δράστη σε υποομάδες με διαφορετικό τρόπο ζωής, όπως οι μετανάστες που διαμένουν στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, τα στέκια στην Ομόνοια, οι χρήστες ουσιών, οι φανατικοί οπαδοί, η αστεγία, ο καταυλισμός και το στέκι αναζήτησης ομόφυλων ερωτικών συντρόφων επί χρήμασι.

Οι στάσεις των εν λόγω υποομάδων σε σχέση με τη βία, συστηματοποιήθηκαν, κατά την ανάλυση, ως εξής:

- Η βία ως αντίδραση στην προσβολή
- Η βία ως αναμενόμενη αντίδραση για την ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης, για *«ανεύρεση χρημάτων για την προμήθεια ναρκωτικών»*, λόγω *«του στερητικού συνδρόμου»*.
- Η βίας ως μέσο επίλυσης των διαφορών εντός της ομάδας. Στο πλαίσιο αυτό, οι διαφορές που ανακύπτουν επιλύονται εντός της ομάδας. Οι παρευρισκόμενοι δεν λειτουργούν ανασταλτικά ως προς την τέλεση της πράξης, αλλά μπορεί να ασκούν έναν διαμεσολαβητικό ρόλο για τη λήξη των βίαιων επεισοδίων, ενώ η κατοχή κάποιου είδους όπλου, προβάλλεται ως μέσο αυτοπροστασίας ή για την επιβίωση στον συγκεκριμένο χώρο.
- Η εξοικείωση με τη βία και ειδικότερα με την *«συμπλοκή»* πολλών ατόμων καθώς και με την ύπαρξη όπλων.

Οι στάσεις των υποομάδων, αναφορικά με τη βία, παρουσιάζουν ομοιότητες με τις αιτιολογήσεις που προβάλλονται από τους δράστες. Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει και με την περίπτωση των στάσεων του κοινωνικού περίγυρου του δράστη, που αποτελείται συνήθως από φίλους ή συγγενείς. Οι εν λόγω στάσεις προκύπτουν από μικρότερο αριθμό τεκμηρίων σε σχέση με την προηγούμενη θεματική και αντανακλούν:

- Τις υποτιμητικές στάσεις του κοινωνικού περίγυρου, απέναντι στο θύμα, που παρουσιάζεται ως *«αφελές»* ή *«αντιδραστικό»* και στην εγκληματική πράξη. Πρόκειται για στάσεις, που εντοπίζονται αποκλειστικά σε περιπτώσεις βιασμών και ομοιάζουν σε σημαντικό βαθμό με την απόδοση ευθυνών στο θύμα καθώς και την υποβάθμιση του συμβάντος στην οποία προβαίνουν οι δράστες.
- Ένα μοτίβο ανοχής απέναντι στις βίαιες συμπεριφορές του δράστη, όπως αναδεικνύεται από περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, που επίσης σε ορισμένες

περιπτώσεις αποτυπώνεται στις προσπάθειες του δράστη για υποβάθμιση του συμβάντος.

Σύμφωνα με τη θεωρία του De Greeff η αιτιολόγηση της πράξης, στη βάση των ενισχύσεων του περιβάλλοντος και ειδικότερα του κοινωνικού περιγύρου του δράστη, αποτελεί απαραίτητο συστατικό της διαδικασίας του περάσματος στην πράξη (De Greeff, 1942/1989). Η σημασία του κοινωνικού πλαισίου του δράστη στο πέραςμα στην πράξη και ειδικότερα των υποομάδων στις οποίες εντάσσεται ο δράστης, αναδεικνύεται μέσα από τις θεωρητικές προσεγγίσεις που εστιάζουν σε πολιτισμικούς παράγοντες. Πρώτος ο Sutherland, υπό την επιρροή των κανόνων μίμησης του Tarde, ανέδειξε τον ρόλο της μεταβίβασης των εγκληματικών στάσεων και συμπεριφορών στο πέραςμα στην πράξη (Newburn, 2017). Σύμφωνα με το εξηγητικό πλαίσιο του Sutherland, τόσο οι τεχνικές, όσο και οι κατευθύνσεις των κινήτρων, οι εκλογικεύσεις και οι στάσεις που υπαγορεύουν την εγκληματική συμπεριφορά, μαθαίνονται στη βάση των μηχανισμών που δρουν κατά την εκμάθηση οποιασδήποτε άλλης συμπεριφοράς. Καθώς το είδος, η συχνότητα και η ένταση των επαφών διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στην εκμάθηση κάθε συμπεριφοράς, η συχνή έκθεση σε αντιλήψεις ευνοϊκές απέναντι στην παραβίαση του νόμου, οδηγεί και σε υιοθέτηση αντίστοιχων συμπεριφορών. Έτσι το πέραςμα στην πράξη, αποτελεί απόρροια του συγχρωτισμού με παραβατικά πρότυπα και ομάδες.

Υπό το πρίσμα των υποπολιτισμικών θεωριών, το πέραςμα στην πράξη συνδέεται με την ποικιλομορφία στο περιεχόμενο των αξιών ως προς ορισμό του ηθικά σωστού, ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας (Sampson, 1987). Εστιάζοντας στο περιβάλλον της πόλης, οι Cloward & Ohlin, μέσα από τη θεωρία τους για το σύστημα των διαφορικών ευκαιριών, υπό την επιρροή των θέσεων του Merton, επισήμαναν τον ρόλο της απόκλισης μεταξύ συμβατικών στόχων και νόμιμων μέσων για την επιδίωξή τους, που βιώνουν οι νέοι των κατώτερων τάξεων, αλλά και την ευκολία πρόσβασης σε παράνομα μέσα, που είναι διαθέσιμα στις υποβαθμισμένες περιοχές. Η πρόσβαση δε στα παράνομα μέσα ή ευκαιρίες, αποτελεί απαραίτητη συνθήκη για το πέραςμα στην πράξη, ενώ ο βαθμός οργάνωσης της υποβαθμισμένης περιοχής προσδιορίζει και το είδος της εγκληματικότητας που θα επικρατήσει. Έτσι, η εγκληματική δράση αποτελεί είτε μέσω επιδίωξης νόμιμων στόχων, είτε εκφράζει την αγανάκτηση των νέων, αποτελώντας ένα μέσο αποκατάστασης της κοινωνικής τους θέσης (Tierney, 2010 · Χάιδου, 1996).

Κατά τον Sellin, η εμπλοκή στην εγκληματική δράση απορρέει από την πολιτισμική σύγκρουση, που αναπτύσσεται στο πλαίσιο της ανομοιογενούς και αποδιοργανωμένης κοινωνίας της πόλης, η οποία χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη πληθώρας ομάδων με διαφορετικά συμφέροντα, φτωχές διαπροσωπικές σχέσεις και ανωνυμία (Beirne & Messerschmidt, 2015). Υπ' αυτή την οπτική, η προσωπικότητα, οι στάσεις και οι προτιμήσεις του κάθε κοινωνικού μέλους διαμορφώνονται στη βάση του συστήματος αξιών, της ομάδας υπαγωγής του. Έτσι, το έγκλημα προκύπτει ως αποτέλεσμα της πολιτισμικής σύγκρουσης, δηλαδή της συμμόρφωσης σε ηθικούς κανόνες που συγκρούονται με τις επιταγές του ποινικού νόμου.

Για τις περισσότερες σύγχρονες προσεγγίσεις, που αναπτύχθηκαν μετά τη δεκαετία του '90, η βία αποτελεί ένα είδος πολιτισμικής προσαρμογής των κατοίκων σε συνθήκες έντονης υποβάθμισης, που επικρατούν στα γκέτο. Πρόκειται για απομονωμένες περιοχές του κέντρου, που λόγω της έλλειψης επαφών και αλληλεπιδράσεων με άτομα και θεσμούς, που αντιπροσώπευαν τον συμβατικό τρόπο ζωής, διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερο αξιακό σύστημα, το οποίο δεν αντικαθιστά αλλά συνυπάρχει με το κυρίαρχο (Wilson, 1987 · Sampson & Wilson, 1995).

Υπ' αυτή τη σκοπιά, η κουλτούρα δεν αποτελεί έναν μηχανισμό που αναπαράγει συμπεριφορές, που επιβεβαιώνουν έναν συγκεκριμένο προσανατολισμό αξιών αλλά μια κοινωνική διαδικασία που προκύπτει από την καθημερινή αλληλεπίδραση (Wilcox & Swartz, 2018). Οι νόρμες, αναφορικά με τις κατάλληλες σε κάθε περίπτωση συμπεριφορές, διαμορφώνονται στη βάση του πλαισίου (*“ecologically structured norms”*, Sampson & Wilson, 1995) και αφορούν σε μια εργαλειοθήκη συμπεριφορών ή αντιδράσεων που κρίνονται κατάλληλες σε κάθε περίπτωση.

Παράλληλα, η έκθεση σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, που επικρατούν στα γκέτο, δημιουργεί μια κυνική στάση απέναντι στην ανθρώπινη φύση και το σύστημα απονομής δικαιοσύνης, ακόμη και αν σε προσωπικό επίπεδο οι βίαιες και παρεκκλίνουσες συμπεριφορές, μπορεί να είναι καταδικαστέες (Sampson & Bartusch, 1998, p.801). Κατ' αυτόν τον τρόπο, αναδύεται ένα σύστημα αξιών, στο πλαίσιο του οποίου το έγκλημα να μεν αποτελεί μια μη αποδεκτή συμπεριφορά, αλλά δεν καταδικάζεται με ζήλο, καθώς πρόκειται για μια αναπόφευκτη πτυχή της καθημερινής ζωής (Kubrin & Weitzer 2003, p 379).

Η έλλειψη εμπιστοσύνης των κατοίκων, των εν λόγω περιοχών απέναντι στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, έχει εκφραστεί μέσα από την έννοια του «νομικού κυνισμού» (*“legal cynicism”* Kirk & Papachristos, 2011 · Sampson &

Bartusch, 1998 · Anderson, 1999). Υπ' αυτή την οπτική, οι κάτοικοι θεωρούν ότι η αστυνομία δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους και δεν είναι κατάλληλα εξοπλισμένη για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που ανακύπτουν, άρα και δεν μπορεί να εγγυηθεί τη δημόσια ασφάλεια. Έτσι, οι κάτοικοι νιώθουν ότι δεν μπορούν να στηριχθούν στην αστυνομία για τη διευθέτηση των αδικιών που έχουν υποστεί. Καθώς οι πολίτες θεωρούν ότι δεν μπορούν να βασιστούν στην επιβολή του νόμου για παροχή προστασίας, συχνά επιλέγουν να απαντήσουν στις απειλές, που ελλοχεύουν στη ζωή στην κοινότητα, με βία. Ως εκ τούτου, η βία αποτελεί μια εναλλακτική συμπεριφορά επίλυσης προβλημάτων, που απορρέει από το αξιακό πλαίσιο της περιοχής, το οποίο καλλιεργείται και παγιώνεται στη βάση της καθημερινής αλληλεπίδρασης των κατοίκων.

Στο ατομικό επίπεδο, η ενσωμάτωση της ειδικής αυτής κουλτούρας από τους κατοίκους έχει προσεγγιστεί μέσα από την έννοια του κώδικα του δρόμου (*"code of the street"*, Anderson, 1998) που αναλύεται σε μια σειρά από κανόνες που ρυθμίζουν τη χρήση βίας και παρέχουν μια δικαιολογητική βάση για την εκδήλωση της επιθετικότητας. Στο πλαίσιο αυτό η βία έχει μια κατά βάση αμυντική λειτουργία, περιγράφοντας την κατάλληλη συμπεριφορά σε περίπτωση πρόκλησης. Έτσι, ο κώδικας είναι απαραίτητος για την επιβίωση στη δύσκολη πραγματικότητα των δρόμων, ενώ καλλιεργείται, μέσα από τις αλληλεπιδράσεις αλλά και την παρατήρηση των συμπεριφορών. Αντίθετα με τις επιταγές της συμβατικής κουλτούρας, όπου με εξαίρεση την αυτοάμυνα, η αποφυγή της σύγκρουσης αποτελεί την περισσότερο κατάλληλη συμπεριφορά, υπό το πρίσμα του κώδικα του δρόμου ο σεβασμός από τους άλλους κερδίζεται με την επικράτηση στις συγκρούσεις (Brezina et. al, 2004, p.305). Εκτός από τις περιπτώσεις όπου υπάρχει απόλυτη ταύτιση του νέου με τις επιταγές του κώδικα του δρόμου, οι νέοι των γκέτο στην πλειοψηφία τους τείνουν να τροποποιούν τη συμπεριφορά τους ανάλογα με το πλαίσιο (*"code switching"* Brezina et. al, 2004).

Σε αντίθεση με τους θεωρητικούς της υποκουλτούρας, όπου η βία είναι απόρροια της συμμόρφωσης σε ένα πλέγμα αξιών αντίθετο προς τις συμβατικές αξίες (Wolfgang & Ferracuti, 1995) για τις σύγχρονες θεωρήσεις που υιοθετούν μια πολιτισμική προσέγγιση, ακόμη και η ακραία κοινωνική απομόνωση των γκέτο, δεν ισοδυναμεί με πολιτισμική απομόνωση και ενσωμάτωση ενός αντιτιθέμενου αξιακού συστήματος (Kirk & Papachristos, 2011, p. 1192 · Kubrin, 2017, p.207). Έτσι, δεν αποκλείεται η συνύπαρξη των κανόνων που επιτάσσει ο «κώδικας του δρόμου», με άλλους τρόπους επίλυσης προβλημάτων που συμβαδίζουν με τις συμβατικές αξίες.

Ο τρόπος που η κουλτούρα του δρόμου αναπτύσσεται και εγκαθίσταται στο άτομο, συμβάλλοντας στην εκδήλωση επιθετικών και βίαιων συμπεριφορών, έχει αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης πληθώρας ερευνών, συμβάλλοντας στην επαλήθευση της θεωρίας. Σύμφωνα με τα ευρήματα του Agnew (1994), οι αντιλήψεις που συνδέονται με τον κώδικα του δρόμου, συμβάλουν τόσο στην πυροδότηση της συμπεριφοράς όσο και στην εκλογίκευση της βίαιης πράξης μετά την τέλεσή της. Κατά τους Markowitz και Felson (1998), οι αντιλήψεις που συνδέονται με τον «κώδικα του δρόμου», εν προκειμένω η επίδειξη θάρρους στις συγκρούσεις και η αντεκδίκηση, σχετίζονται σημαντικά με την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών. Παρόμοια ήταν τα ευρήματα μεταγενέστερων ερευνών, που κατέδειξαν τη διαμεσολαβητική λειτουργία του κώδικα, στον τρόπο που το πλαίσιο της γειτονιάς, τα οικογενειακά χαρακτηριστικά και οι φυλετικές διακρίσεις επιδρούν στη βία των εφήβων (Stewart, Simons και Conger, 2002), αλλά και τον ρόλο της απελπισίας στην υιοθέτηση του κώδικα (Drummond, Bolland & Harris, 2011). Ως προς τη συμβολή της αποδοχής του κώδικα στην πρόληψη της θυματοποίησης των νέων, οι Stewart, Schreck & Simons (2006) διαπίστωσαν την σύνδεση μεταξύ υιοθέτησης του κώδικα του δρόμου και υψηλού κινδύνου θυματοποίησης. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας των Brookman et. al. (2011), για τις πεποιθήσεις που συνδέονται με τον «κώδικα του δρόμου», η βία γίνεται αντιληπτή ως απόδοση δικαιοσύνης, έχει μια προστατευτική λειτουργία απέναντι σε ενδεχόμενες επιθέσεις και αποτελεί μια μορφή επίδειξης δύναμης και διατήρησης «της φήμης» του επικίνδυνου, ενώ το άτομο πρέπει να στηρίζεται στον εαυτό του για την επίλυση των συγκρούσεων, αποφεύγοντας την εμπλοκή του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Γ. Προς τη διαμόρφωση ενός εξηγητικού σχήματος για τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων

Υπό το πρίσμα της σύνθεσης των ατομικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων, που προκύπτουν από τη θεματική ανάλυση, η διαδικασία του περάσματος στην πράξη διαμορφώνεται σύμφωνα με τις στάσεις του δράστη αναφορικά με τη βία και τη βίαιη πράξη, τη συναισθηματική του κατάσταση, τις συγκυρίες ζωής του, το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται, καθώς και τα χαρακτηριστικά του θύματος και του χωροχρονικού πλαισίου τέλεσης της πράξης (Βλ. Σχήμα 5).

Όπως προκύπτει από την ανάλυση, οι στάσεις του δράστη συναρτώνται από πεποιθήσεις, υποστηρικτικές προς τη βία, σύμφωνα με τις οποίες η βία αποτελεί μέσο

για την αποκόμιση κάποιου οφέλους ή/και «ανθρώπινη» αντίδραση σε ματαιώσεις και προκλήσεις, που έχει βιώσει ο δράστης. Παράλληλα, αποτελούνται από μια σειρά από αιτιολογήσεις, οι οποίες λειτουργούν ως εκλογικεύσεις του εγκλήματος βίας κατά των προσώπων, απαλλάσσοντας τον δράστη από το αίσθημα της ενοχής και των εσωτερικών συνεπειών, που φέρει η βαρύτητα της πράξης (Sykes & Matza, 1957 · Bandura et. al., 1996 · Palmer, 2005). Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνεται η υποβάθμιση ή η άρνηση των συνεπειών της βίαιης πράξης, η άρνηση του θύματος, καθώς και η σημασία που αποδίδεται στο θύμα από τον δράστη, σε πραγματικό ή συμβολικό επίπεδο. Κεντρικό ρόλο, στη βάση της υψηλής συχνότητας των αναφορών, διαδραματίζει επίσης η διαδικασία της απόδοσης της ευθύνης σε παράγοντες που είναι πέρα από τον έλεγχο του δράστη και ειδικότερα στη συμπεριφορά του θύματος, στην κατανάλωση αλκοόλ ή ουσιών και άλλων στοιχείων που υποδηλώνουν έκπτωση της λειτουργικότητας του δράστη, όπως η ύπαρξη ψυχολογικών προβλημάτων καθώς και στις ευρύτερες συνθήκες στις οποίες έλαβε χώρα το εγκληματικό συμβάν. Όπως διαπιστώνεται από την ποιοτική ανάλυση των τεκμηρίων, οι δράστες στην πλειοψηφία τους, εμφορούνται από ένα σύστημα πεποιθήσεων που υποστηρίζει και αιτιολογεί την άσκηση βίας, ωστόσο ο ρόλος που διαδραματίζει το εν λόγω σύστημα στο πέρασμα στην πράξη, διαφοροποιείται ανάλογα με την περίπτωση. Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη ο βαθμός που το πλαίσιο της ποινικής δίκης, επιδρά στις εν λόγω πεποιθήσεις.

Η συναισθηματική κατάσταση του δράστη, αποτυπώνεται μέσα από ένα συνεχές, που κυμαίνεται ανάμεσα σε δυο ακραίες συνθήκες, που αφορούν στην επικράτηση και στην απουσία του συναισθήματος. Παράλληλα, αντανακλάται μέσα από τα είδη των συναισθημάτων που ανιχνεύονται, όπως η ζηλοτυπία, ο θυμός και η οργή, το μίσος και ο φόβος. Σύμφωνα με τα Μοντέλα διπλής διαδικασίας οι οξείες συναισθηματικές αντιδράσεις, συνδέονται με μερικώς συνειδητές, αυτοματοποιημένες αντιδράσεις, από τις οποίες απουσιάζει η ικανότητα ελέγχου των παρορμήσεων και αξιολόγησης των ενδεχόμενων συνεπειών από την τέλεση της πράξης (van Gelder, 2017 · Treiber, 2017, p.16 · Apel & Nagin, 2017). Παρόμοια, όπως αναδεικνύεται από την περιγραφή της κατάστασης βρασμού ψυχική ορμής, πρόκειται για μια «*αιφνίδια υπερδιέγερση των συναισθημάτων της οργής και του θυμού*» που «*αποκλείει τη δυνατότητα λογικής και ψύχραιμης αντιμετώπισης*». Υπ' αυτή την οπτική η επικράτηση του συναισθήματος, λειτουργεί ως παράγοντας πυροδότησης της πράξης. Ωστόσο, για το πέρασμα στη βίαιη εγκληματική πράξη, σημαντικό επίσης ρόλο, διαδραματίζει το περιεχόμενο των αναμνήσεων και των σκέψεων που πυροδοτούνται, η ικανότητα

γενίκευσης εναλλακτικών τρόπων αντίδρασης καθώς και η ύπαρξη ενός κατάλληλου στόχου (Berkowitz, 1989 · 1993). Από την άλλη, η έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης απέναντι στις αντιδράσεις ή στον πόνο των θυμάτων υποδηλώνει την απουσία αισθημάτων όπως ο φόβος και η ενοχή και του βιώματος της ενσυναίσθησης, που λειτουργούν ως ανασταλτικοί παράγοντες ή ως παράγοντες που αποθαρρύνουν την εκδήλωση βίαιων παρορμήσεων (Hart & Hare 1996 · Glenn & Raine, 2009). Συμπληρωματικά, η έλλειψη συναισθηματικής ανταπόκρισης συνδέεται με εργαλειακούς τύπους βίας (Flight & Forth, 2007) που περιλαμβάνουν σχεδιασμό ή προετοιμασία, στοχεύουν σε συγκεκριμένους στόχους και εκδηλώνονται χωρίς να προηγείται κάποιος είδος πρόκλησης (Vittaco et. al. 2006· Vittaco et. al., 2010).

Τα θέματα που αφορούν στα περιστατικά και τις συνθήκες ζωής των δραστών, δείχνουν ότι οι δράστες συγκεντρώνουν στην πλειοψηφία τους πληθώρα συνθηκών πίεσης. Υπό το πρίσμα της θεωρίας της έντασης, του Agnew και των «εγκληματογόνων» αναγκών των Andrews και Bonta, οι εν λόγω συνθήκες αντανακλούν την ύπαρξη ενός πλαισίου, που χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό αποστέρησης και απουσία εμπειριών ή επαφών που αποτελούν την βάση θετικής εμπλοκής του ατόμου με το κοινωνικό σύνολο. Η έλλειψη θετικής εμπλοκής σε πολλές περιπτώσεις φαίνεται να ενισχύεται από την κατανάλωση αλκοόλ ή ουσιών, ενώ ειδικά για την περίπτωση του αλκοόλ στην βιβλιογραφία, παρουσιάζονται θετικές συσχετίσεις με την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών. Ωστόσο, εξαίρεση αποτελούν οι δράστες που κατ' αποκλειστικότητα διέπραξαν βιασμούς, των οποίων οι οικογενειακές, επαγγελματικές αλλά και οι γενικότερες συνθήκες διαβίωσης αναδεικνύουν την ύπαρξη ομαλών συνθηκών διαβίωσης. Πρόκειται για περιπτώσεις, όπου οι αναφερόμενες στην ποινική δίκη συνθήκες ζωής, αντανακλούν την ύπαρξη κοινωνικών δεσμών, που διαμορφώνονται τόσο διαμέσου της οικογένειας όσο και μέσω της εργασιακής απασχόλησης. Όπως και στη θεματική των στάσεων απέναντι στη βία και στο βίαιο συμβάν, η ερμηνεία των πορισμάτων πρέπει οπωσδήποτε να λάβει υπόψη τις ποικίλες επιρροές του πλαισίου στο οποίο προκύπτουν.

Από τη θεματική ανάλυση αναδεικνύεται μια πολιτισμική διάσταση στο πέρασμα στην πράξη, από την οποία προκύπτει η ομοιότητα των πεποιθήσεων του δράστη με τις στάσεις της υποομάδας στην οποία εντάσσεται ή του κοινωνικού περίγυρου, ανάλογα με την περίπτωση. Το κοινωνικό περιβάλλον του δράστη φαίνεται να αποτελεί ένα πλαίσιο διαμόρφωσης του αξιακού πλαισίου του δράστη απέναντι στη βία, αλλά και έναν χώρο αιτιολόγησης της πράξης μετά την τέλεση της (Anderson,

1998 · Brezina et. al, 2004). Λαμβάνοντας υπόψη τις λειτουργίες της κουλτούρας, που αποτελεί μια εργαλειοθήκη με τους κατάλληλους, σε κάθε περίπτωση τρόπους συμπεριφοράς (Wilcox & Swartz, 2018 · Sampson & Wilson, 1995), εν προκειμένω της ιδιαίτερης κουλτούρας της υποομάδας η βία αναδύεται ως ένας τρόπος αντίδρασης στην προσβολή, για τη διατήρηση του κύρους, ως μια αντίδραση για την ικανοποίηση μιας επιτακτικής ανάγκης, ως ένα μέσο επίλυσης των διαφορών εντός της ομάδας, ως μια συμπεριφορά απέναντι στην οποία υπάρχει εξοικείωση λόγω της υψηλής συχνότητας βίαιων περιστατικών εντός της υποομάδας. Παράλληλα, αναδύεται η ανοχή σε βίαιες εκδηλώσεις και ο φόβος προσφυγής απέναντι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης λόγω της έλλειψης νομιμοποιητικών εγγράφων. Στην περίπτωση του κοινωνικού περίγυρου του δράστη, επίσης ανιχνεύεται ένα είδος ανοχής απέναντι στις επιθετικές συμπεριφορές του δράστη. Εντοπίζονται επιπλέον, παρόμοιες διαδικασίες αιτιολόγησης, που επισημαίνονται στις περιπτώσεις των δραστών και που αφορούν στον δράστη, στην απόδοση ευθυνών στο θύμα, στην άρνηση του θύματος και στην υποτίμηση της εγκληματικής πράξης.

Η διασταύρωση δράστη και θύματος σε δεδομένο χώρο και χρόνο, προκύπτει ως απόρροια της σχέσης, γνωριμίας ή των συνδιαλλαγών μεταξύ δράστη και θύματος, της στοχοποίησης και της παγίδευσης του θύματος, στη βάση πληροφοριών που διαθέτει ο δράστης ή του κοινού χώρου καθημερινών δραστηριοτήτων μεταξύ δράστη και θύματος. Από τα πορίσματα της θεματικής ανάλυσης εξάγεται η ύπαρξη δυο βασικών κατηγοριών παραγόντων, που αφορούν στους παράγοντες που ενισχύουν τον κίνδυνο θυματοποίησης ή καθιστούν το άτομο περισσότερο ευάλωτο στη θυματοποίηση, στην περίπτωση του θύματος και στους παράγοντες διευκόλυνσης ή παρακίνησης του περάσματος στην πράξη, όσον αφορά στο χωροχρονικό πλαίσιο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι παράγοντες που ενισχύουν τον κίνδυνο θυματοποίησης και οι συνθήκες πίεσης που επισημαίνονται στη ζωή του δράστη αποτελούν κοινό τόπο συνάντησης. Παράλληλα, ο χώρος τέλεσης για κάποιες υποθέσεις, αποτελεί επίσης έναν κοινό τόπο συνάντησης των περιστατικών ζωής του δράστη και των παραγόντων ευαλωτότητας του θύματος.

Όπως εξάγεται από τις θεματικές και τις ιδιότητές τους, που συνοψίζονται στην παρούσα ενότητα, η διαδικασία του περάσματος στην πράξη, υπό το πρίσμα μιας συνθετικής προσέγγισης των εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων, διαμορφώνεται στη βάση ψυχολογικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, καθώς και κοινωνικών παραγόντων, που αναδεικνύουν τις συγκυρίες στη ζωή του δράστη.

Περαιτέρω, στο πνεύμα μιας δυναμικής προσέγγισης, που επίσης υιοθετήθηκε κατά τη ανάλυση, σύμφωνα με τους σκοπούς της διατριβής, οι παράγοντες χαρακτηρίζονται από τον άμεσο (Wortley, 2011, p.208) και τον δυναμικό τους χαρακτήρα Bonta & Andrews, 2016, p. 52 · Andrews και Bonta, 2010, p. 28). Πρόκειται για παράγοντες που προσδιορίζονται στη βάση της χρονικής εγγύτητας στην περίοδο τέλεσης της εγκληματικής πράξης και της δυνατότητας αλλαγής τους. Έτσι, συμπεριλαμβάνονται παράγοντες που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της πορείας ζωής του δράστη καθώς και παράγοντες, που είναι παρόντες κατά τη στιγμή τέλεσης της πράξης. Παράλληλα, υπό την οπτική της δυναμικής προσέγγισης δεν συμπεριλαμβάνονται οι έμμεσοι παράγοντες, που αναφέρονται για παράδειγμα στην παιδική ηλικία και στο αναπτυξιακό ιστορικό του δράστη, καθώς και οι στατικοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα το ιστορικό εμπλοκής στην εγκληματική δράση.

Από τη διαδικασία του θεωρητικού σχολιασμού των πορισμάτων της θεματικής ανάλυσης, προκύπτει ένα σχήμα, που υπό την σκοπιά διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, περιγράφει τις συνδέσεις μεταξύ των εξαχθέντων παραγόντων (Βλ. Σχήμα 6). Το εν λόγω σχήμα, αποτελεί μια απόπειρα δημιουργίας ενός πλαισίου κατανόησης και εξήγησης του φαινομένου των εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων. Στο σημείο αυτό υπογραμμίζεται η χρήση του όρου σχήμα, έναντι του όρου θεωρία, καθώς το εξηγητικό πλαίσιο που προτείνεται από την παρούσα διατριβή, δεν προχωρεί στη συνένωση των θεωρητικών προτάσεων σε ένα ολοκληρωμένο σύνολο.

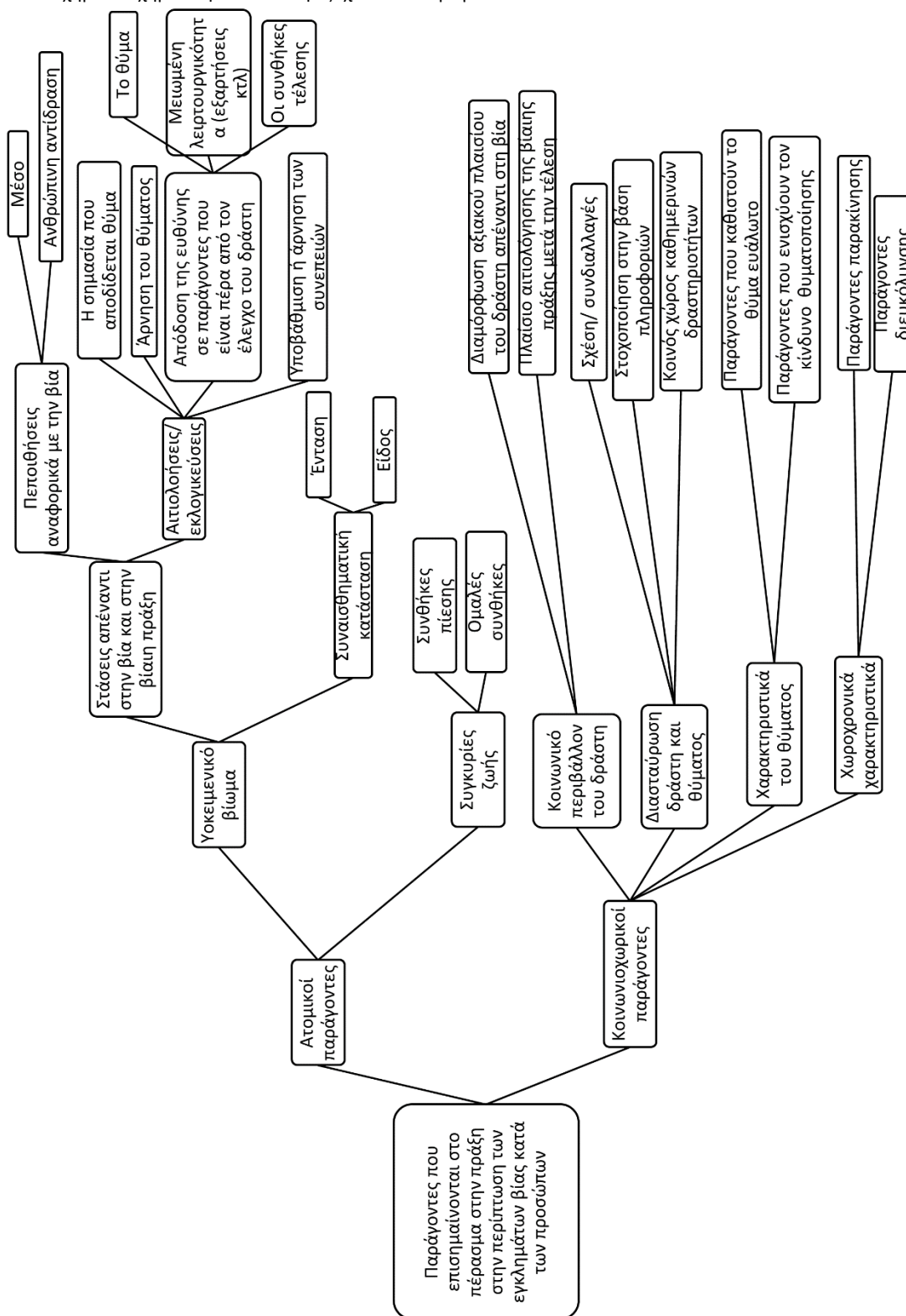
Πρόκειται για ένα σχήμα που συνδυάζει θεωρητικές προτάσεις από θεωρίες που αναπτύσσονται σε μικρο και μακρο-επίπεδο εξήγησης, συνιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο ένα διατομεακό συνθετικό εγχείρημα (*“cross -level integration”*, Liska, Krohn & Messner, 1989, p.13). Παράλληλα, συντελείται μια απόπειρα ενοποίησης προτάσεων, που προέρχονται από διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα και ειδικότερα από τον κλάδο της ψυχολογίας και τον κλάδο της κοινωνιοχωρικής εγκληματολογίας. Υπ' αυτό πρίσμα, πρόκειται για ένα διατομεακό, καθώς και ένα διεπιστημονικό εγχείρημα.

Ειδικότερα, το εξαχθέν σχήμα, αποτελεί μια απόπειρα διασύνδεσης θεωρητικών προτάσεων από τη θεωρία της έντασης, πολιτισμικές προσεγγίσεις και ειδικότερα αναφορικά με τον ρόλο των οικολογικά διαμορφωμένων νορμών, της θεωρίας των τεχνικών εξουδετέρωσης, των μοντέλων διπλής επεξεργασίας πληροφοριών, της υπόθεσης ματαίωσης-επιθετικότητας, της θεωρίας της ορθολογικής

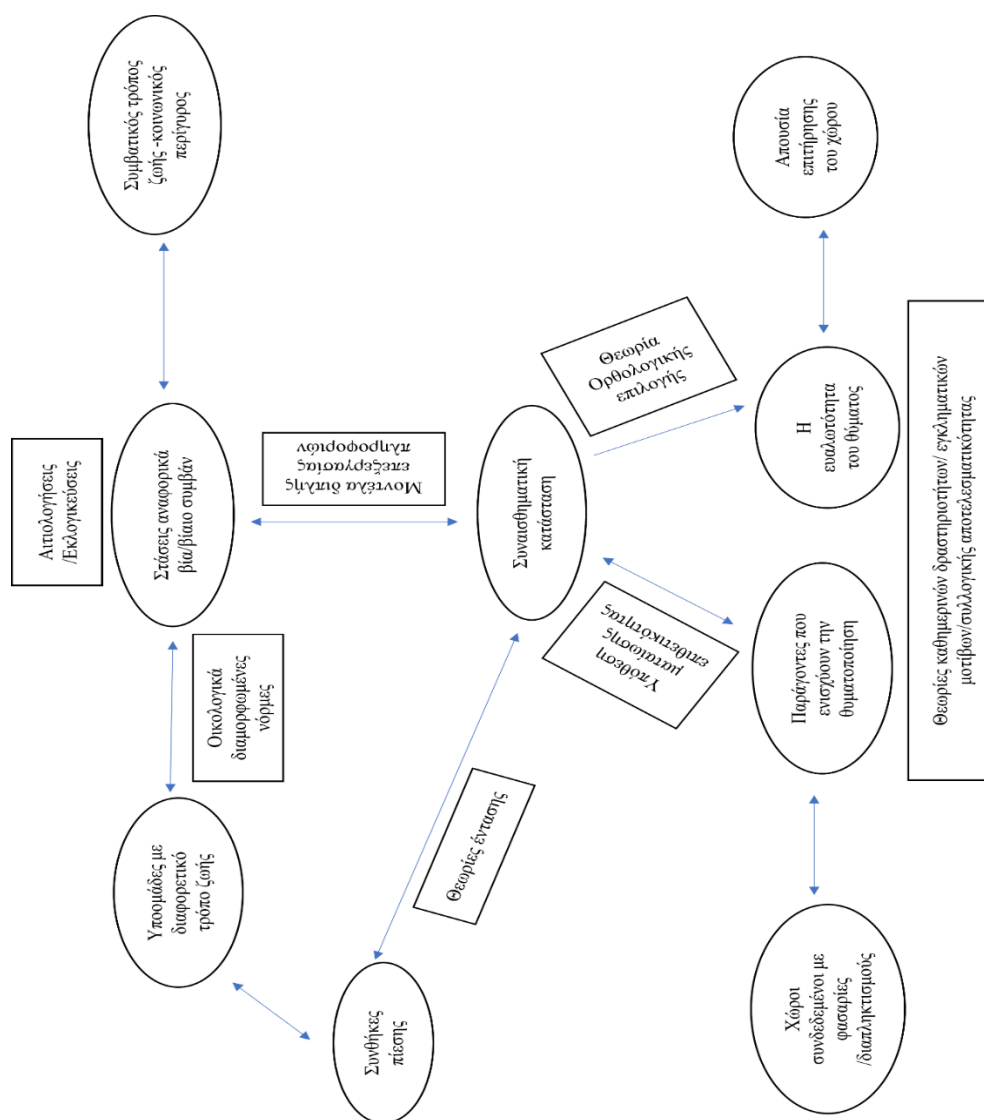
επιλογής, της θεωρίας των καθημερινών δραστηριοτήτων, της θεωρίας των εγκληματικών μοτίβων, καθώς και της θεωρίας της συλλογικής αποτελεσματικότητας.

Από την παρούσα ανάλυση διαμορφώνεται ένα σχήμα, που εμπεριέχει ποικιλία παραγόντων καθώς και προτάσεις, από θεωρίες που αναπτύσσονται σε διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα και επίπεδα εξήγησης. Ωστόσο, ο τρόπος που αλληλοεπιδρούν οι παράγοντες που εξάγονται καθώς και η σημασία του κάθε παράγοντα ως προς τη βαρύτητα που ασκεί στο πέρασμα στην πράξη, για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου εξηγητικού πλαισίου για τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων, αποτελεί ένα αντικείμενο προς περαιτέρω διερεύνηση. Προς αυτή την κατεύθυνση τα πορίσματα του παρόντος πονήματος μπορούν να εισφέρουν ως υποθέσεις εργασίας.

Σχήμα 5. Σχηματική απεικόνιση εξαχθέντων παραγόντων

Σχήμα 6. Σχηματική απεικόνιση της σύνθεσης ατομικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων υπό το πρίσμα θεωρητικών προσεγγίσεων

Επίλογος

Η παρούσα διδακτορική διατριβή, επιχείρησε να αναγνωρίσει και να περιγράψει τους παράγοντες, που συμμετέχουν στο πέρασμα στην πράξη, με βασικό σκοπό τη διαμόρφωση μια συνθετικής προοπτικής. Εστιάζοντας στην περίπτωση των εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων, από την ποιοτική ανάλυση πρακτικών και αποφάσεων του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών, προέκυψε ένα ευρύ φάσμα παραγόντων, αναδεικνύοντας τις ειδικές συνθήκες, που επικρατούν στην ελληνική πραγματικότητα. Παράλληλα, υπό το πρίσμα των πορισμάτων της βιβλιογραφικής επισκόπησης, που πραγματοποιήθηκε κατά την εκπόνηση της διατριβής, διατυπώθηκαν υποθέσεις αναφορικά με την σύνδεση των παραγόντων, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο νέων ερευνών, προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ενός ολοκληρωμένου εξηγητικού πλαισίου για τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων. Υπ' αυτή την οπτική, αν και τα πορίσματα της παρούσης περιορίζονται στην ανάδειξη των παραγόντων και θεωρητικών προτάσεων, αποτελούν ωστόσο ένα πρώτο βήμα και ίσως μια στέρεη βάση για την διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης του περάσματος στην πράξη. Ένα τέτοιο εγχείρημα άλλωστε μπορεί να αποτελέσει σκοπό ζωής για έναν επιστήμονα.

Παρά το γεγονός ότι τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας δεν αποσκοπούν στη γενίκευση, αλλά στη δημιουργία θεωρητικών προτάσεων, που θα συμβάλλουν στο χτίσιμο θεωρίας, η ποικιλία παραγόντων που ανέκυψε από την ανάλυση, επισημαίνει τον πολυπαραγοντικό χαρακτήρα του περάσματος στην πράξη, αλλά και την περιπλοκότητα του φαινομένου, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για συστηματική εμπειρική διερεύνηση του βίαιου εγκλήματος στη χώρα μας.

Η διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας, κρίνεται απαραίτητη για τη διαμόρφωση προτάσεων αντεγκληματικής πολιτικής, τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και επίπεδο αντιμετώπισης του φαινομένου. Ειδικότερα, από τα πορίσματα της παρούσης, σε επίπεδο πρόληψης αναδεικνύεται η σημασία παρεμβάσεων κοινωνικής, αλλά και περιστασιακής πρόληψης, στοχεύοντας επιπλέον στην πρόληψη θυματοποίησης του θύματος, ενώ σε επίπεδο αντιμετώπισης υπογραμμίζεται η σημασία εξατομικευμένων παρεμβάσεων που θα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα παραγόντων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Alexander, F. και Staub, H. (1985). *Ο εγκληματίας και οι δικαστές του κάτω από το φως της ψυχανάλυσης* (μτφρ. Κ.Λ. Μεραναίου). Αθήνα: Εκδόσεις Μαρή. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1929).
- Αλεξιάδης, Σ. (2011). *Εγκληματολογία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Αλεξιάδης, Σ. (1996). *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Ανίτση, Ε. (2021). Τα εγκλήματα βίας κατά των προσώπων μέσα από μια συνθετική προοπτική. *Εγκληματολογία*. Τ. 8, 134-146.
- Bennett, P. (2010). *Κλινική ψυχολογία και ψυχοπαθολογία* (επιστ. επιμ.:Αναστασία Καλαντζή- Αζίζι & Γιώργος Ευσταθίου, μετφρ.: Λιζέτα Κονσολίδου, επιμ. μετφρ. Χρύσα Ξενάκη). Αθήνα: Πεδίο. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2006).
- Βλάχου, Β. (2020). Η ιατρική και το δίκαιο στην υπηρεσία της επιστημονικής προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου: το παράδειγμα του 19^{ου} αιώνα ως προπομπός γνώσης και πηγή προβληματισμού για τις σύγχρονες κοινωνίες. Στο Χρ. Τσουραμάνη, Δ. Χιόνης, Α. Χαλκιά και Μ. Λεμπέση (επιμ.) *Εγκληματολογία: Περίβλεπτον Αλεξίφωτον; Τιμητικό Τόμος για τον Ομότιμο Καθηγητή Γιάννη Πανούση*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Βλάχου, Β. (2008). *Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία και την επιθετικότητα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βλάχου, Β. (2017). *Ιστορική επισκόπηση των Εγκληματολογικών Θεωριών κατά τον 19ο αιώνα - Η γένεση της Εγκληματολογίας*. Β' Έκδ. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Beccaria, C. (2009). *Περί εγκλημάτων και ποινών*. (μτφρ. και επιμ. Χριστίνα Ακριβοπούλου και Αθηνά Σίμογλου). Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1764).
- Γαρδίκας, Κ. (1966). *Εγκληματολογία*. Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΦΩΝ ΤΖΑΚΑ.

- Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. (1984). *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας, Μέρος Α΄: Εισαγωγικά, Το έγκλημα – Η εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. (1979). *Παραδόσεις Εγκληματολογίας Α΄*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα.
- Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. (1967). Η έρευνα της προσωπικότητας του εγκληματία, Ποινικά Χρονικά, ΙΖ. Στο Δ. Βαρθάλη & Θ. Μανέτα (επιμ.) *Ψυχική υγεία και έγκλημα* (σ. 931-941). Αθήνα, 2017: Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ).
- Cervone, D. και Pervin, L.A. (2013). *Θεωρίες προσωπικότητας. Έρευνα και εφαρμογές* (επιμ.: Ανδρέα Μπρούζου, μετφρ.: Αρχοντούλας Αλεξανδροπούλου και Βασίλη Κομπορόζου). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2003).
- Cusson, M. (2002). *Σύγχρονη εγκληματολογία* (μετφρ.:Ηρούς Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1998).
- Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα.
- Δημόπουλος, Χ. (2008). *Εισηγήσεις εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- De Greeff, E. (1989). *Έρωτας και εγκλήματα από έρωτα* (μετφρ.:Ηρούς Σαγκουνίδου- Δασκαλάκη). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1942).
- Ευκλείδη, Α., Κάντας, Α., Λεονταρή, Α. & Μόνιμη Επιτροπή Ορολογίας της ΕΛΨΕ (2003). Γλωσσάρι. *Ψυχολογία*. 10 (4, Παράρτημα), 183-225.
- Εφετείο Αθηνών. Ιστορική Αναδρομή, διαθέσιμο από <https://efeteioathinon.gr/about/history/> προσπελάστηκε στις 10/05/2022
- Garofalo, R. (1905). *Le Criminologie*. (μτφρ. Χριστίνας Ζαραφωνίτου) στο Φαρσεδάκης, Ι. (1990). Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2004). *Εμπειρική εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2016). Βίαιη εγκληματικότητα και φόβος του εγκλήματος σε εποχές «κρίσης». Στο Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.) *Τιμητικός Τόμος ΝΕΣΤΟΡΑ ΚΟΥΡΑΚΗ*. Αθήνα: Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Ζαραφωνίτου Χ. (2019). Συνοπτική ανάλυση της εμφανούς εγκληματικότητας στην Ελλάδα: 2008-2018. Διαθέσιμο από

- https://www.academia.edu/40627407/%CE%A3%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CE%95%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82_2008_18 προσπέλαστηκε στις 30/06/20
- Ζαραφονίτου, Χ., Κοντοπούλου, Ε., Πανάγος, Κ. Ανίτση, Ε., & Λεμπέση, Μ. (2018). Εμπειρική διερεύνηση της υποτροπής στο πλαίσιο του Ν.Π.Ι.Δ. ΕΠΑΝΟΔΟΣ για την κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων: Ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις. *Εγκληματολογία*. Τ.8, 20-40.
- Ζαραφονίτου, Χ., Τσίγκανου, Ι. και Συν. (2020). *Πλαίσιο κανόνων ηθικής και δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας, υπό το πρίσμα του ΓΚΠΔ*, Αθήνα, Π.Μ.Σ. «Εγκληματολογία» Παντείου Πανεπιστημίου. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.
- Ντυρκαϊμ, Ε. (1978). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. (μτφρ. –και επιμ. Λ.Μ. Μουσούρου). Αθήνα: Κοινωνιολογική βιβλιοθήκη-Gutemberg (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1886).
- Durkheim E. (1960). *Division du travail social*. (μτφρ. Χριστίνας Ζαραφονίτου) στο Φαρσεδάκης, Ι. (1990). *Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ίσαρη, Φ. και Πουρκός, Μ. (2015). «*Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*» – *Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση* [Ηλεκτρονικό βιβλίο] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://www.openbook.gr/poiotiki-methodologia-ereunas/> προσπέλαστηκε στις 30/06/20
- Καλογερόπουλος, Δ. (2013). Η ψυχαναλυτική προσέγγιση στην εγκληματολογία. *Εγκληματολογία*, 1-2, 6-19.
- Κουράκης, Ν. (2008). *Θεωρία της ποινής*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κουράκης, Ν. (2009). *Ποινική καταστολή. Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κουράκης, Ν. (2005). Περί βίας - Μορφές, έννοια, διακρίσεις και έκταση της σύγχρονης βίας, στο έργο του ίδιου: *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες*, τ. Β', 19-39.

- Κρανιδιώτη, Μ. (2007). *Η ολοκλήρωση. Μέθοδος ανάπτυξης θεωρίας στην εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Κυριαζή, Ν. (2011). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*. Αθήνα: Πεδίο.
- Λάζος, Γ. (2007). *Κριτική εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Lombroso, C. (197?). *Ο Εγκληματίας άνθρωπος* (μτφρ. Έλλης Αλεξίου-Πρωταίου). Αθήνα: Εκδόσεις Ψύχαλου. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1876).
- Manouvrier, M. L. (1892). *Questions préalables dans l'étude comparative des criminels et des honnêtes gens* (μτφρ Μ. Λουϊζίδου) στο Φαρσεδάκης, Ι. (1990). *Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μηλιώνη, Φ., Ανίτση, Ε. & Λεμπέση, Μ. (2019). Νεαρές κρατούμενες: Η αόρατη πλευρά του σωφρονιστικού συστήματος, στο Χρ. Ζαραφωνίτου (επιστημ. Διεύθυνση), Φ. Μηλιώνη & Ε. Ανίτση (επιμ.) *Πρακτικά 2ου Ετήσιου Τακτικού Συνεδρίου Επανόδου, με θέμα: Η κοινωνική επανένταξη ανηλίκων και νεαρών παραβατών*, σσ. 103-129. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.
- Μουσούρου, Λ.Μ. (1978). Ο Εμίλ Ντυρκαϊμ και η κοινωνιολογία του στο Ντυρκαϊμ, Ε. (1978). *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου*. (μτφρ. –και επιμ. Λ.Μ. Μουσούρου). Αθήνα: Κοινωνιολογική βιβλιοθήκη-Gutenberg.
- Νικολόπουλος, Γ. (2003). «Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στις θεωρίες της διακινδύνευσης» στον Τιμητικό Τόμο για την Αλίκη Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου του Παντείου Πανεπιστημίου, τ. Β', Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα – Bruylant, Βρυξέλλες, σ.σ.951- 960.
- Πανούσης, Ι. (1988). *Φυσιογνωμική: μια σύγχρονη εγκληματολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα.
- Πανούσης, Ι. (1987). *Θεμελιώδη ζητήματα της εγκληματολογίας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα.
- Πουρκός, Μ. (2010). Η διαμάχη μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Διευρύνοντας τις προοπτικές στη μεθοδολογία και τον ερευνητικό σχεδιασμό. Στο Μ. Πουρκός & Μ. Δαφέρμος (Επιμ.), *Ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες: Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα*, σσ. 131-176. Αθήνα: Τόπος.

- Σπινέλλη, Κ. (2014). *Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Tarde, G. (2013). *Συγκριτική εγκληματολογία*. (μτφρ. Ηρούς Σαγκουνίδου Δασκαλάκη). Βιβλιοθήκη εγκληματολογίας (Δ/ση Ιάκωβος Φαρασεδάκης) Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1886).
- Tarde, G. (1891). *Philosophie penale*. (μτφρ. Χριστίνας Ζαραφωνίτου) στο Φαρσεδάκης, Ι. (1990). Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Τσίγκανου, Ι. (2015), Ανάλυση Περιεχομένου. Στο Κ. Φελλάς και Δ. Μπαλούρδος (επιμ.), *Κοινωνία και έρευνα: σύγχρονες ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι*, σσ. 245-266. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τσιώλης, Γ. (2013). Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης στην κοινωνική έρευνα: από τη θέση περί 'ριζικής ασυμβατότητας' στο συνδυασμό ή τη συμπληρωματικότητα των προσεγγίσεων. Στο Μ. Πουρκός (Επιμ.) *Δυνατότητες και όρια της μείξης των μεθοδολογιών στην κοινωνική και εκπαιδευτική έρευνα*. σσ.271-292. Εκδοτικός όμιλος Ίων.
- Τσιώλης, Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χρ. Θεοφιλίδης (Επιμ.) *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση*, σσ.473-498.. *Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Τσιώλης, Γ. (2018). Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Γ. Ζαϊμάκης (Επιμ.) *Ερευνητικές Διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες Θεωρητικές-Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*, σσ. 97-125. Κρήτη: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ, Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης & Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας.
- Τσόπελας, Χ., & Αρμενάκα, Μ. (2012). Από τη διαταραχή διαγωγής της παιδικής ηλικίας στην ψυχοπαθητικότητα στην ενήλικη ζωή. *Ψυχιατρική*, 23, Παράρτημα 1, 107-116.
- Τσουραμάνης, Χ. (2020). *Προσεγγίζοντας τις βιολογικές ρίζες της εγκληματικής συμπεριφοράς. - Εισαγωγή στη Βιοκοινωνική Εγκληματολογία*. Αθήνα: Ηλεκτρονική έκδοση.

- Φαρσεδάκης, Ι. (1990). *Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φαρσεδάκης Ι. (1991). *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της: μερικές ιστορικές, συγκριτικές, θεωρητικές και πρακτικές επισημάνσεις*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φαρσεδάκης, Ι. (2005α). *Στοιχεία εγκληματολογίας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φαρσεδάκης, Ι. (2005β). *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φαρσεδάκης, Ι. (2017). Περί βίας, Προλεγόμενα. *Εγκληματολογία*, τ.7., 10-20.
- Ferri, E. (1929-1930). *Sociologia Criminale* (μτφρ Β.Ν. Δουρδούμα) στο Φαρσεδάκης, Ι. (1990). *Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα στις μέρες μας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Φροϋντ, Σ (1977). *Νέα σειρά των παραδόσεων για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση* (μτφρ. Κλαίρης Τρικεριώτη). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1933).
- Freud, S. (1974). *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας* (μτφρ. Γιώργου Βαμβαλή). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1930).
- Freud, S. (1974). *Το μέλλον μιας ανταπάτης* (μτφρ. Γιώργου Βαμβαλή). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1927).
- Χάιδου, Α. (1996). *Θετικιστική εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσση

- Adler A ([1924] 2003d) Neurosis and crime. In: Stein HT (Ed.), *The Collected Clinical Works of Alfred Adler* (pp.52–66), vol. 5. Bellingham, WA: The Classical Adlerian Translation Project.
- Agnew, R. (2011). *Toward a unified criminology*. New York: New York University Press.
- Agnew, R. (1994). The techniques of neutralization and violence. *Criminology*, 32(4), 555-580.
- Agnew, R. (2004). A general strain theory approach to violence. In M. A., Zahn, H. H., Brownstein & S. L., Jackson (2004). *Violence: From theory to research*. pp.37-50. London and New York: Routledge.

- Agnew, R., Brezina, T., Wright, J. P., & Cullen, F. T. (2002). Strain, personality traits, and delinquency: Extending general strain theory. *Criminology*, 40(1), 43-72.
- Agnew, R., & White, H. R. (1992). An empirical test of general strain theory. *Criminology*, 30(4), 475-500.
- Akers, R. L. (1996). Is differential association/social learning cultural deviance theory? *Criminology*, 34(2), 229-247.
- Akers, R.A. (1990). Rational choice, deterrence, and social learning theory in criminology: the path not taken. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 81, 653-676.
- Akers, R.A. (2013). *Criminological Theories: Introduction and Evaluation*. New York: Routledge.
- Albrecht, A. (1910). Cesare Lombroso. A Glance at His Life Work. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 1, 71-83.
- Allen, F., A. (1955). Pioneers in Criminology IV--Raffaele Garofolo (1852-1934). *Journal of Criminal Law and Criminology*, 45, 373-390.
- Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). Aggression and violence: Definitions and distinctions. In Peter Sturmey (Ed -in Chief). *The Wiley handbook of violence and aggression*, 1-14. John Wiley & Sons Ltd.
- Allen, H., Lindner, L., Goldman, H., & Dinitz, S. (1971). Hostile and simple sociopaths: An empirical typology. *Criminology*, 9, 27-47.
- Amatrudo, A. (2010). Adolphe Quetelet. In K. Hayward, S. Maruna & J. Mooney (Eds), *Fifty key thinkers in criminology* (pp.12-17). Canada: Simon Fraser University Publications.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.
- American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed., text rev.). Washington, DC: Author.
- Anderson, E. (1999). *Code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W. W. Norton & Company.
- Anderson, E. (1998). The social ecology of youth violence. *Crime and Justice*, 24, 65-104.

- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual review of psychology*, 53(1), 27-51.
- Anderson, C. A., & Carnagey, N. L. (2004). Violent evil and the general aggression model. In A. Miller (Ed.) *The social psychology of good and evil*, pp.168-192. New York, London: The Guilford Press.
- Anderson, C.A. & Huesmannn, L.R. (2003) Human Aggression: A Social-Cognitive View. In M. A. Hogg & J. Cooper (Eds.), *The Sage handbook of social psychology* (pp. 296-323). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Anderson, J. L., Sellbom, M., Wygant, D. B., Salekin, R. T., & Krueger, R. F. (2014). Examining the associations between DSM-5 section III antisocial personality disorder traits and psychopathy in community and university samples. *Journal of Personality Disorders*, 28(5), 675-697.
- Andrews, D. A. & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct*. (5th ed.) New Providence, NJ: LexisNexis Group.
- Andresen, M. A. (2020). *Environmental criminology* (2nd ed). London and New York: Routledge.
- Andresen, M. A. (2010). The place of environmental criminology within criminological thought. In M. A. Andresen, P. J. Brantingham, & J. B. Kinney (Eds.), *Classics in environmental criminology* (pp. 21-44). Canada: Simon Fraser University Publications.
- Apel, R., & Nagin, D. (2017). Perceptual deterrence. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-22). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Arrigo, B.A., & Williams, C.R. (ed.) (2006). *Philosophy, Crime, and Criminology*. Champaign: University of Illinois Press.
- Averdijk, M. (2017). Victim Selection. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-40). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of moral education*, 31(2), 101-119.

- Bandura, A. (1983). Psychological mechanisms of aggression. In R. G. Geen and E. Donnerstein (Eds.), *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews* (pp.11-40). New York: Academic Press.
- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of communication*, 28(3), 12-29.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364–374.
- Bandura, A., & Huston, A. C. (1961). Identification as a process of incidental learning. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63(2), 311.
- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63(3), 575 -585.
- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(1), 3-11.
- Barak, G. (1998). *Integrating criminologies*. Boston: Allyn and Bacon.
- Barriga, A. Q., & Gibbs, J. C. (1996). Measuring cognitive distortion in antisocial youth: Development and preliminary validation of the “How I Think” questionnaire. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(5), 333-343.
- Bellair, P. (2017). Social Disorganization Theory. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology* (pp.1-20). USA: Oxford University Press. Printed from Oxford Research Encyclopedia, Criminology and Criminal Justice.
- Berg, M. T., & Felson, R. B. (2016). Why are offenders victimized so often? In C. A. Cuevas and C. M. Rennison (Eds). *The Wiley handbook on the psychology of violence*, pp. 49-65. John Wiley & Sons, Ltd.
- Beirne, P. (1987). Adolphe Quetelet and the origins of positivist criminology. *American Journal of Sociology*, 92(5), 1140-1169.
- Bernard, T. J. & Snipes J. B. (1996). Theoretical integration in criminology. *Crime and justice*, 20, 301-348.
- Bernasco, W., Elffers, H., & van Gelder, J. L. (2017). Editors’ Introduction. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of*

- offender decision making* (pp.1-10). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Beirne, P., & Messerschmidt, J. W. (2015). *Criminology: A sociological approach* (6cth ed.) New York: Oxford University Press.
- Berkowitz, L. (1993). Pain and aggression: Some findings and implications. *Motivation and emotion*, 17(3), 277-293.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: examination and reformulation. *Psychological bulletin*, 106(1), 59.
- Berkowitz, L. (1988). Frustrations, appraisals, and aversively stimulated aggression. *Aggressive behavior*, 14(1), 3-11.
- Berkowitz, L., & LePage, A. (1967). Weapons as aggression-eliciting stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology*, 7(2p1), 202-207.
- Black, D. (2004). Violent structures. In M. A., Zahn, H. H., Brownstein & S. L., Jackson (2004). *Violence: From theory to research*.pp.145-158. London and New York: Routledge.
- Blackburn, R. (1993). *The psychology of criminal conduct. Theory, research and practice*. Chichester, England: John Wiley and Sons.
- Blackburn, R. (1992). Criminal behaviour, personality disorder, and mental illness: The origins of confusion. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 2(2), 66-77.
- Blackburn, R. (1988). On moral judgements and personality disorders: the myth of psychopathic personality revisited. *British Journal of Psychiatry*, 153, 505-512.
- Blackburn, R., & Coid, J. W. (1998). Psychopathy and the dimensions of personality disorder in violent offenders. *Personality and individual differences*, 25(1), 129-145.
- Blair, R. J. R. (1997). A cognitive approach to morality: Investigating the psychopath. In S. Baron-Cohen (Ed.), *The Maladapted Mind: Classic Readings in Evolutionary Psychopathology* (pp.85-114). UK: Psychology Press.
- Blair, R. J. R., Jones, L., Clark, F., & Smith, M. (1997). The psychopathic individual: A lack of responsiveness to distress cues?. *Psychophysiology*, 34(2), 192-198.

- Blair, R. J. R., Jones, L., Clark, F., & Smith, M. (1995). Is the Psychopath 'morally insane'? *Personality and Individual Differences*, 19(5), 741-752.
- Block, S., & Lesneskie, E. (2018). A thematic analysis of spectator violence at sporting events in North America. *Deviant Behavior*, 39(9), 1140-1152.
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2016). *The psychology of criminal behavior* (6th ed.) London & New York: Routledge.
- Bonger W. A. (1967) *Criminality and Economic Conditions*, (trans. Henry P. Horton) New York: Agathon Press. (English edition first published 1916. Original published 1905).
- Bottoms, A. E. (2007). Place, space, crime, and disorder. In M. Maguire, R. Morgan & R. Reiner (Eds.), *The Oxford handbook of criminology* (4th ed.) (pp.528-574). Oxford; New York: Oxford University Press.
- Bottoms, A. (2012). Developing socio-spatial criminology. In M. Maguire, R. Morgan & R. Reiner (Eds.), *The Oxford handbook of criminology* (5th ed.) (pp. 450-488). Oxford; New York: Oxford University Press.
- Bottoms, A. (2018). The Importance of High Offender Neighborhoods within Environmental Criminology. In G. J. Bruinsma & S. D. Johnson (Eds.), *The Oxford handbook of environmental criminology* (pp.1-34). Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- Braithwaite, J. (1985). White Collar Crime. *Annual Review of Sociology*, 11, 1-25.
- Brantingham, P.J. & Brantingham, P.L. (1981). Introduction: the dimensions of crime, in P.J. Brantingham and P.L. Brantingham (Eds.), *Environmental Criminology* (pp. 7 – 26). Prospect Heights IL, Waveland Press.
- Brantingham, P., & Brantingham, P. (1995). Criminality of place: Crime generators and crime attractors. *European Journal on Criminal Policy & Research.*, 3, 5-26.
- Brantingham, P.J. & Brantingham, P.L. (2008). Crime pattern theory. In R. Wortley & L. Mazerolle (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (pp.78-94). USA and Canada: Willan Publishing.
- Brantingham, P., & Brantingham, P. (2017). The geometry of crime and crime pattern theory. In R. Wortley & M. Townsley (Eds.), *Environmental*

- criminology and crime analysis* (2nd ed.) (pp.98-116). Oxon & New York: Routledge.
- Bratton, W., & Kelling, G. (2006). *There are no cracks in the broken windows: Ideological Academics Are Trying to Undermine a Perfectly Good Idea*. National Review Online, February 28, www.nationalreview.com.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
<https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.), *APA handbook of research methods in psychology, Vol. 2. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological*, (pp. 57–71). American Psychological Association
- Brezina, T., Agnew, R., Cullen, F. T., & Wright, J. P. (2004). The code of the street: A quantitative assessment of Elijah Anderson's subculture of violence thesis and its contribution to youth violence research. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2(4), 303-328.
- Brotherton, D. C. (2010). Richard Cloward (1926- 2001). In K. Hayward, S. Maruna and J. Mooney (Eds.), *Fifty Key Thinkers in Criminology* (pp. 147–152). New York: Routledge.
- Brookman, F., Bennett, T., Hochstetler, A., & Copes, H. (2011). The 'code of the street' and the generation of street violence in the UK. *European Journal of Criminology*, 8(1), 17-31.
- Browne, A. (1987). *When Battered Women Kill*. New York: Free Press.
- Brownstein, H. H., Zahn, M. A. & Jackson, S. L. (2004). Introduction: Toward a Theory of Violence. In M. A., Zahn, H. H., Brownstein & S. L., Jackson (Eds). *Violence: From theory to research*. (pp.1-14). London and New York: Routledge.
- Bruinsma, G. J. (2017). From Countries to Street Segments: A Brief History of 200 Years of Geographical Criminology. *Jerusalem Review of Legal Studies*, 15(1), 27-43.
- Bushman, B. J., & Anderson, C. A. (2001). Is it time to pull the plug on hostile versus instrumental aggression dichotomy?. *Psychological review*, 108(1), 273-279.

- Bushman, B. J., & Baumeister, R. F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence?. *Journal of personality and social psychology*, 75(1), 219.
- Buss, A. (1961). *The psychology of aggression*. New York: Wiley.
- Burgess, E.W. (1916/2010). Juvenile Delinquency in a Small City (1916). In M. Andresen, P. Brantingham & J. B. Kinney (Eds.), *Classics in Environmental criminology* (pp.83-86). Canada: Simon Fraser University Publications.
- Burgess, E. W. (1923). The Study of the Delinquent as a Person. *American Journal of Sociology*, 28(6), 657-680.
- Canter, D. (2017). *Criminal Psychology* (2nd ed.). London & New York: Routledge.
- Carrabine, E., Cox, P., D., South, N., Lee, M., Turton, J. & Plummer, K. (2009). *Criminology: A sociological introduction* (2nd ed). London & New York: Routledge.
- Carroll, J., & Weaver, F. (2017). Shoplifters' perceptions of crime opportunities: A process-tracing study. In D.B. Cornish and R.V. Clarke (Eds.), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending* (pp. 19-38). New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Carpendale, J. I. (2000). Kohlberg and Piaget on stages and moral reasoning. *Developmental Review*, 20(2), 181-205.
- Caspi, A., Moffitt, T. E., Silva, P. A., Stouthamer-Loeber, M., Krueger, R. F., & Schmutte, P. S. (1994). Are some people crime-prone? Replications of the personality-crime relationship across countries, genders, races, and methods. *Criminology*, 32(2), 163-196.
- Clarke, R.V. (2014). Introduction to the transaction edition. In D.B. Cornish and R.V. Clarke (Eds.), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending* (pp. ix-xvii). New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Clarke, R. V. (1995). Situational crime prevention. In M. Tonry and D. Farrington (Eds.), *Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention* (pp. 91–150). Chicago: University of Chicago Press.
- Clarke, V. & Braun, V. (2017). Thematic analysis, *The Journal of Positive Psychology*, 12 (3), 297-298.

- Clarke, R.V., & Cornish, D.B. (1983). Editorial Introduction. In R.V. Clarke and D.B. Cornish (Eds.), *Crime Control in Britain*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Clarke, R. V., & Cornish, D. B. (1985). Modeling offenders' decisions: A framework for research and policy. *Crime and justice*, 6, 147-185.
- Cloward, R. A. (1959). Illegitimate means, anomie, and deviant behavior. *American sociological review*, 164-176.
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American sociological review*, 44 (4), 588-608.
- Cohen., A., Lindesmith, A., & Schuessler, K. (1956). *The sutherland papers*. Indiana: Indiana University Press.
- Colby, A., Kohlberg, L., Gibbs, J., Lieberman, M., Fischer, K., & Saltzstein, H. D. (1983). A longitudinal study of moral judgment. *Monographs of the society for research in child development*, 1-124.
- Collins, M. E., & Loughran, T. A. (2017). Rational choice theory, heuristics, and biases. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-16). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Collins, J. J., & Messerschmidt, P. M. (1993). Epidemiology of alcohol-related violence. *Alcohol Research and Health*, 17(2), 93-100.
- Cooke, D. J., & Logan, C. (2015). Capturing clinical complexity: Towards a personality-oriented measure of psychopathy. *Journal of Criminal Justice*, 43(4), 262-273.
- Cornell, D. G., Warren, J., Hawk, G., Stafford, E., Oram, G., & Pine, D. (1996). Psychopathy in instrumental and reactive violent offenders. *Journal of consulting and clinical psychology*, 64(4), 783-790.
- Cornish, D.B. (1994). The Procedural Analysis of Offending, and its Relevance for Situational Prevention. In R.V. Clarke (Ed.), *Crime Prevention Studies* (151-196), Vol. 3. Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Cornish, D.B. (2013). Foreword by Derek B. Cornish. In B. LeClerc & R. Wortley (Eds.), *Cognition and Crime: Offender Decision Making and Script Analyses* (pp. xvii-xxi). New York: Routledge.

- Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decisions: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. *Crime prevention studies*, 16, 41-96.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (2008). The rational choice perspective. In R. Wortley & L. Mazerolle (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (pp.21-47). USA and Canada: Willan Publishing.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (2017). The rational choice perspective. In R. Wortley & M. Townsley (Eds.). *Environmental criminology and crime analysis* (2nd ed.) (pp. 29-61). Oxon & New York: Routledge.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (2014). Introduction. In D.B. Cornish & R.V. Clarke (Eds.), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending* (pp. 1-18). New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Cornish, D. B., & Clarke, R. V. (1986). *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Costa, P., & McCrae, R. (1992). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653–665.
- Crain, W. (2005). *Theories of development: Concepts and applications* (5th ed.). New Jersey: Pearson.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child development*, 67(3), 993-1002.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Crego, C., & Widiger, T. A. (2015). Psychopathy and the DSM. *Journal of personality*, 83(6), 665-677.
- Dennen, J. M. G. V. D. (2005). Theories of Aggression: Frustration-aggression (F-A) theory. Default journal. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/148195228.pdf> [Accessed March 3, 2020]
- DeWall, C. N., Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2011). The general aggression model: Theoretical extensions to violence. *Psychology of Violence*, 1(3), 245–258.
- Di Cristina, B. (2018). Criminology in 19th-Century France: Mainstays of the French “Environmental” Tradition. In R. A. Triplett (Ed.), *The*

- Handbook of the History and Philosophy of Criminology* (pp. 67-83). Hoboken: Wiley-Blackwell.
- Durrant, R. (2013). *An Introduction to Criminal Psychology*. London & New York: Routledge.
- Dollard, J., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowrer, O. H., & Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven: Yale University Press.
- Drummond, H., Bolland, J. M., & Ann Harris, W. (2011). Becoming violent: Evaluating the mediating effect of hopelessness on the code of the street thesis. *Deviant Behavior*, 32(3), 191-223.
- Durkheim, E. (2002). *Suicide*. Abingdon -New York: Routledge. (English edition first published 1952. Original published 1897).
- Eck, J. (2003). Police problems: The complexity of problem theory, research and evaluation. In J. Knutsson (Ed.), *Problem-Oriented Policing: From Innovation to Mainstream* (pp. 79–113), vol. 15, Crime Prevention Studies. Monsey, NY: Criminal Justice.
- Eck, J. E., & Madensen, T. D. (2017). Police and offender choices: A framework. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-26). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Eisner, M. (2009). The uses of violence: An examination of some cross-cutting issues. *International Journal of Conflict and Violence (IJCIV)*, 3(1), 40-59.
- Eckblom, P. (2017). Evolutionary approaches to rational choice. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-31). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Elffers, H. (2017). Multiple interpretations of rationality in offender decision making. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-16). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Ellard, J. (1988). The history and present status of moral insanity. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 22(4), 383-389.
- European Institute for Gender Inequality (EIGE). Forms of Violence, διαθέσιμο στο <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/forms-of-violence>, προσπελάστηκε στις 20/11/2022.

- Eysenck, H. J. (1996). Personality and crime: Where do we stand. *Psychology, Crime and Law*, 2(3), 143-152.
- Eysenck, H. J. (1984). Crime and Personality. In D. J. Müller, D. E. Blackman & A. J. Chapman (Eds.). *Psychology and law: topics from an international conference* (pp.85-100). New York: Wiley.
- Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. (1978). Psychopathy, personality and genetics In R. D. Hare & D. Schalling (Eds.), *Psychopathic behaviour: Approaches to research* (pp. 197-223). New York: Wiley.
- Eysenck, S. B., & Eysenck, H. J. (1977). Personality differences between prisoners and controls. *Psychological Reports*, 40 (3_suppl), 1023-1028.
- Falk, G. (1966). The psychoanalytic theories of crime causation. *Criminologica*, 4, 1-11.
- Farnworth, M. (1989). Theory Integration Versus Model Building. In S. F. Messner, M. D. Krohn, and A. E. Liska (Eds.) *Theoretical Integration in the Study of Deviance and Crime*. pp.93-100. Albany: State University of New York Press.
- Felson, M. (2017). The routine activity approach. In R. Wortley & M. Townsley (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (2nd ed.) (pp. 87-97). Oxon & New York: Routledge.
- Felson, M. (2008). Routine activity approach. In R. Wortley & L. Mazerolle (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (pp.70-77). USA and Canada: Willan Publishing.
- Felson, M. (2017). The basic routine activity approach to crime analysis. In M. A. Zahn, H. H. Brownstein & S. L. Jackson (Eds.), *Violence: From theory to research* (pp. 121-130). London & New York: Routledge.
- Felson, R. B (2015). A rational-choice approach to violence. In M. A. Zahn, H. H. Brownstein, & S. L. Jackson (Eds.), *Violence: From theory to research* (pp. 71-90). London & New York: Routledge.
- Felson, R. B. (2009). Violence, crime, and violent crime. *International Journal of Conflict and Violence (IJCV)*, 3(1), 23-39.
- Ferri, E. (1881). Studi sulla criminalità in Francia del 1826 al 1878, secondo i dati contenuti nei "Comptes generaux de L'administration de la Justice criminelle". *ANNALI DI STATISTICA*, 21, 17-59.

- Ferri, E. (1925). *L'omicida nella psicologia e nella psicopatologia criminale*. 2d ed.-L'omicidio-Suicidio. Responsabilit  giuridica. 5th ed. Torino: UTET.
- Few, L. R., Lynam, D. R., Maples, J. L., MacKillop, J., & Miller, J. D. (2015). Comparing the utility of DSM-5 Section II and III antisocial personality disorder diagnostic approaches for capturing psychopathic traits. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(1), 64-74.
- Finkelhor, D., & Asdigian, N. L. (1996). Risk factors for youth victimization: Beyond a lifestyles/routine activities theory approach. *Violence and victims*, 11(1), 3-19.
- Fitzpatrick, J. (1976). Psychoanalysis and Crime: A Critical Survey of Salient Trends in the Literature. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 423, 67-74.
- Flight, J. I., & Forth, A. E. (2007). Instrumentally violent youths: The roles of psychopathic traits, empathy, and attachment. *Criminal Justice and Behavior*, 34(6), 739-751.
- Fontaine, R. G. (2012). *The Mind of the Criminal*. New York: Cambridge University Press.
- Fortune, C. A., & Heffernan, R. (2019). The psychology of criminal conduct: a consideration of strengths, weaknesses and future directions. *Psychology, Crime & Law*, 25(6), 659-674.
- Foulds, G. A. (1971). Personality deviance and personal symptomatology. *Psychological Medicine* 1, 222-233.
- Garland, D. (1997). Of crimes and criminals: The development of criminology in Britain. In M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (ed.), *The Oxford handbook of criminology* (pp. 1-56). Oxford: Calderon Press.
- Garland, D. (1985). The criminal and his science: A Critical Account of the Formation of Criminology at the End of the Nineteenth Century. *The British Journal of Criminology*, 25, 109-137.
- Garland, D. (1988). British criminology before 1935. *The British Journal of Criminology*, 28(2), 1-17.
- Gault, R. (1914). Clinical Criminology. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 5(1), 3-5.

- Geis, G. (1955). Pioneers in Criminology. VII. Jeremy Bentham (1748-1832). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 46, 159-171.
- Gibbs, J. C. (1993). Moral-cognitive interventions. In A.P. Goldstein & C.R. Huff (Eds.), *The Gang Intervention Handbook*. (pp. 159-185). Champaign, IL: Research Press.
- Gibbs, J. C. (1991). Sociomoral developmental delay and cognitive distortion: Implications for the treatment of antisocial youth. In W.M. Kurtines & J.L. Gewirtz (Eds.) *Handbook of Moral Behavior and Development*. Vol 3. Application (pp 162-170). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gibbs, J. C., Basinger, K. S., Grime, R. L., & Snarey, J. R. (2007). Moral judgment development across cultures: Revisiting Kohlberg's universality claims. *Developmental Review*, 27(4), 443-500.
- Glaser, D. (1973). The Compatibility of Free Will and Determinism in Criminology: Comments on an Alleged Problem. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 67, 486-490.
- Glenn, A. L., & Raine, A. (2009). Psychopathy and instrumental aggression: Evolutionary, neurobiological, and legal perspectives. *International journal of law and psychiatry*, 32(4), 253-258.
- Glover, E. (1960). *The roots of crime: Selected papers on psychoanalysis*. Vol. II. London: Imago.
- Glueck, S, & Glueck, E. T. (1950). *Unraveling juvenile delinquency*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Glueck, S., & Glueck, E. (1965). Varieties of delinquent types. *Brit. J. Criminology*, 5, 388-405.
- Glyde, J. (1856/2010). Localities of Crime in Suffolk (1856). In M. Andresen, P. Brantingham & J. B. Kinney (Eds.), *Classics in Environmental criminology* (pp.77-82). Canada: Simon Fraser University Publications.
- Goldstein, P. J. (1985). The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of drug issues*, 15(4), 493-506.
- Graneheim, U. H., Lindgren, B. M., & Lundman, B. (2017). Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse education today*, 56, 29-34.

- Green, T. A. (1985). *Verdict According to Conscience: Perspectives on the English Criminal Trial Jury 1200-1800*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Groves, W. B. and Sampson, R. J. (1986). Critical Theory and Criminology Social Problems. *Special Theory Issue*, 33, 58-80.
- Hale, N. G., Jr. (1995). *The rise and crisis of psychoanalysis in the United States: Freud and the Americans, 1917–1985. Freud in America, Vol. 2*. Oxford: Oxford University Press.
- Hare, R. D. (1998). The Hare PCL-R: Some issues concerning its use and misuse. *Legal and criminological psychology*, 3(1), 99-119.
- Hare, R.D. (1993). *Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*. New York: The Guilford Press Inc
- Hare, R. D. (1980). A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and Individual Differences*, 1, 111-119.
- Hare, R. D., Neumann, G. S. & Mokros, A. (2018). The PCL-R Assessment of Psychopathy- Developments, Properties, Debates and New Directions. In C.J. Patrick (Ed.), *Handbook of Psychopathy* (2nd ed.) (pp. 39–79). New York: The Guilford Press.
- Hare, R. D., & Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annu. Rev. Clin. Psychol.*, 4, 217-246.
- Harris, G. T., Rice, M. E., & Cormier, C. A. (1991). Psychopathy and violent recidivism. *Law and human behavior*, 15(6), 625-637.
- Hart, S. D. (1998). The role of psychopathy in assessing risk for violence: Conceptual and methodological issues. *Legal and criminological psychology*, 3(1), 121-137.
- Hart, S. D., & Hare, R. D. (1996). Psychopathy and risk assessment. *Current Opinion in Psychiatry*, 9(6), 380-383.
- Heidt, J. M. (2011). *The evolution of criminological theories* (Doctoral dissertation, Arts & Social Sciences: School of Criminology). British Columbia, Canada: Simon Fraser University.
- Hemphill, J. F., Hare, R. D., & Wong, S. (1998). Psychopathy and recidivism: A review. *Legal and criminological Psychology*, 3(1), 139-170.
- Henry, S. (2017). Interdisciplinarity in the fields of law, justice and criminology. In R. Frodeman, J. T. Klein, & C. D. Santos Pacheco (Eds.), *The Oxford*

- handbook of interdisciplinary studies* (pp. 397–411). New York, NY: Oxford University Press.
- Hirschi, T. (2014). On the compatibility of rational choice and social control theories of crime. In D.B. Cornish & R.V. Clarke (Eds.), *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending* (pp. 105-118). New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Hodges, H., & Heilbrun, K. (2009). Psychopathy as a predictor of instrumental violence among civil psychiatric patients. *International Journal of Forensic Mental Health*, 8(2), 131-141.
- Home Office (2004). *Defining and measuring anti-social behaviour*. London: Research, Development and Statistics Directorate. Available at https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/116655/dpr26.pdf
- Howing, P. T., Wodarski, J. S., Kurtz, P. D., Gaudin Jr, J. M., & Herbst, E. N. (1990). Child abuse and delinquency: The empirical and theoretical links. *Social Work*, 35(3), 244-249.
- Huesmann, R. L. (1988). An information processing model for the development of aggression. *Aggressive behavior*, 14(1), 13-24.
- Hutton, E. L., & Woodworth, M. (2014). Violent female youth: an examination of instrumental violence, psychopathy, and offense characteristics. *Behavioral Sciences & the Law*, 32(1), 121-134.
- Iacono, W.G. (2018). A Minnesota Perspective on Lykken’s “Psychopathy, Sociopathy, and Antisocial Personality Disorder”. In C.J. Patrick (Ed.), *Handbook of Psychopathy* (2nd ed.) (pp.33-38). New York: The Guilford Press.
- James, W. (1925). Pragmatism, Lecture 3.
- Jeffery, C.R. (1971). *Crime Prevention Through Environmental Design*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Joffe, H. (2012). Thematic analysis. In D. Harper and A. Thompson (Eds.), *Qualitative methods in mental health and psychotherapy: A guide for students and practitioners*, pp. 209–223. Chichester: Wiley.
- Jones, D. W. (2015). *Disordered personalities and crime: An analysis of the history of moral insanity*. London & New York: Routledge.

- Jayewardene, C.H.S. (1963). The English prosecutors of Lombroso. *The British Journal of Criminology*, 4, 164-170.
- Jeffery, C. R. (1959). The Historical Development of Criminology. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 50, 3-19.
- Karpman, B. (1948). Conscience in the psychopath: Another version. *American Journal of Orthopsychiatry*, 18(3), 455-491.
- Karstedt, S., & Eisner, M. (2009). Introduction: Is a general theory of violence possible?. *International Journal of Conflict and Violence (IJCIV)*, 3(1), 4-8.
- Kerr, K. J., & Beech, A. R. (2016). A thematic analysis of the motivation behind sexual homicide from the perspective of the killer. *Journal of interpersonal violence*, 31(20), 3464-3489.
- Kirk, D. S., & Papachristos, A. V. (2011). Cultural mechanisms and the persistence of neighborhood violence. *American journal of sociology*, 116(4), 1190-1233.
- Kohlberg, L. (1968). The child as a moral philosopher. *Psychology today*, 2, 25-30.
- Kohlberg, L., & Hersh, R. H. (1977). Moral development: A review of the theory. *Theory into practice*, 16(2), 53-59.
- Kornhauser, R. R. (1978). *Social sources of delinquency: An appraisal of analytic models*. USA: University of Chicago Press.
- Krueger, R. F., Schmutte, P. S., Caspi, A., Moffitt, T. E., Campbell, K., & Silva, P. A. (1994). Personality traits are linked to crime among men and women: evidence from a birth cohort. *Journal of abnormal psychology*, 103(2), 328.
- Krohn, M., & Ward, J. T. (2016). Integrating criminological theories. In A. Piquero (Ed.) *The handbook of criminological theory*, pp.318-335. UK: John Wiley & Sons, Inc.
- Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A.B. & Lozano, R.(Eds.) (2002). *The world report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.
- Kubrin, C. E. (2009). Social disorganization theory: Then, now, and in the future. In M. D. Krohn, A. J. Lizotte, & G. P Hall (Eds.), *Handbook on crime and deviance* (pp. 225-236). New York, NY: Springer.
- Kubrin, C. E. (2017). Cultural disorganization and crime. In F. T. Cullen, P. Wilcox, R.J. Sampson & B.D. Dooley (Eds.), *Challenging Criminological Theory:*

- The Legacy of Ruth Rosner Kornhauser* (pp. 193-214), *Advances in Criminological Theory*, vol 19. Oxon & NY: Routledge.
- Kubrin, C. E., & Weitzer, R. (2003). New directions in social disorganization theory. *Journal of research in crime and delinquency*, 40(4), 374-402.
- Kubrin, C. E., & Wo, J. C. (2016). Social disorganization theory's greatest challenge: Linking structural characteristics to crime in socially disorganized communities. In A. R. Piquero (Ed.), *The handbook of criminological theory* (pp.121-136). UK: John Wiley & Sons Inc.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1991). The Sutherland-Glueck debate: On the sociology of criminological knowledge. *American Journal of Sociology*, 96(6), 1402-1440.
- Laurell, J., Belfrage, H., & Hellström, Å. (2014). Deceptive behaviour and instrumental violence among psychopathic and non-psychopathic violent forensic psychiatric patients. *Psychology, crime & law*, 20(5), 467-479.
- Laurell, J., Belfrage, H., & Hellström, Å. (2010). Facets on the psychopathy checklist screening version and instrumental violence in forensic psychiatric patients. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20(4), 285-294.
- Lauritsen, J. L., & Rezey, M. L. (2018). Victimization trends and correlates: Macro- and microinfluences and new directions for research. *Annual Review of Criminology*, 1, 103-121.
- LeClerc, B. & Wortley, R. (2013). The Reasoning Criminal: twenty-five years on. In B. LeClerc, & R. Wortley (Eds.), *Cognition and Crime: Offender Decision Making and Script Analyses* (pp. 1-11). New York: Routledge.
- Levine, S. Z., & Jackson, C. J. (2004). Eysenck's theory of crime revisited: Factors or primary scales?. *Legal and Criminological Psychology*, 9(1), 135-152.
- Liska, A. E., Krohn, M. D., & Messner, S. F. (1989). Strategies and requisites for theoretical integration in the study of crime and deviance. In S. F. Messner, M. D. Krohn, and A. E. Liska (Eds.) *Theoretical Integration in the Study of Deviance and Crime*. pp. 1-20. Albany: State University of New York Press.
- Loeber R., Stouthamer-Loeber M., Van Kammen W.B., Farrington D.P. (1989) Development of a New Measure of Self-Reported Antisocial Behavior for Young Children: Prevalence and Reliability. In M.W. Klein (Ed.),

- Cross-National Research in Self-Reported Crime and Delinquency* (pp. 203–225). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.
- Lowenkamp, C. T., Cullen, F. T., & Pratt, T. C. (2003). Replicating Sampson and Groves's test of social disorganization theory: Revisiting a criminological classic. *Journal of research in crime and delinquency*, 40(4), 351-373.
- Lombroso, C. (Turin, 1906). Opening Address, in PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL CONGRESS OF CRIMINAL ANTHROPOLOGY xxxi
- Lunden, W. A (1958). Pioneers in Criminology: XVI. Emile Durkheim (1858-1917). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 49, 2-9.
- Lykken, D. (2018). Psychopathy, Sociopathy, and Antisocial Personality Disorder. In C.J. Patrick (Ed.), *Handbook of Psychopathy* (2nd ed.) (pp.22-31). New York: The Guilford Press.
- Lykken, D. (1996). Psychopathy, Sociopathy, and Crime. *Society*, 34(1), 29-38.
- Lykken, D. T. (1995). *The antisocial personalities*. United States of America: Lawrence Erlbaum Associates.
- MacKenzie, P. M. (2014). Psychopathy, Antisocial Personality & Sociopathy: The Basics A History Review. *The Forensic Examiner*. Available at: <https://www.all-about-forensic-psychology.com/support-files/psychopathy-antisocial-personality-and-sociopathy.pdf> [Accessed March 3 2020]
- Maclver, R. M. (1942). *Social Causation*. Boston: Ginn.
- Madero-Hernandez, A., & Fisher, B. S. (2012). Routine activity theory. In F. T. Cullen & P. Wilcox (Eds.), *The Oxford handbook of criminological theory*. (pp. 1-24). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Markowitz, F. E., & Felson, R. B. (1998). Social-demographic attitudes and violence. *Criminology*, 36(1), 117-138.
- Maruna, S., & Copes, H. (2005). What have we learned from five decades of neutralization research?. *Crime and justice*, 32, 221-320.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and drift*. New York: Wiley & Sons.
- Maxwell, J. A. (2008). *Designing a qualitative study*. In L. Bickman & D.J. Rog (Eds) *The SAGE handbook of applied social research methods*. 2^{ond} ed., pp. 214-253. United States of America: SAGE Publications, Inc.

- McDonald, W. (1968). The concept of cause. *Issues in Criminology*, 3, 129-145.
- McDonald, L. (1982). Theory and Evidence of Rising Crime in the Nineteenth Century. *The British Journal of Sociology*, 33, 404-420.
- Merriam, S. (2009). *Qualitative Research A Guide to Design and Implementation*. San Francisco: John Wiley & Sons, Inc.
- Miller, J. D., Lamkin, J., Maples-Keller, J. L., Sleep, C. E., & Lynam, D. R. (2018). A test of the empirical profile and coherence of the DSM–5 psychopathy specifier. *Psychological assessment*, 30(7), 870–881.
- Miller, G. A. (2003). The cognitive revolution: a historical perspective. *Trends in cognitive sciences*, 7(3), 141-144.
- Miles, H., & Huberman, A. M., Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*, 3rd ed. United States of America: SAGE Publications, Inc.
- Millon, T., Simonsen, E. & Birket-Smith, M. (2003). Historical Conceptions of Psychopathy in the United States and Europe. In T.Millon , E.Simonsen, M. Birket-Smith & R.D. Davis (Eds.), *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior* (pp. 3-31). New York: The Guilford Press.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychological review*, 100(4), 674.
- Monachesi, E. (1955). Pioneers in Criminology. IX. Cesare Beccaria (1738-1794). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 46, 439-449.
- Mooney, J. (2020). *The theoretical foundations of criminology: Place, time and context*. Oxon & NY: Routledge.
- Morris, T. (1957). *The criminal area. A study in social ecology*. Oxon: Routledge.
- Muftić, L. R. (2009). Macro-micro theoretical integration: An unexplored theoretical frontier. *Journal of Theoretical & Philosophical Criminology*, 1(2), 33-71. pp.36-37.
- Murdoch, D., & Ross, D. (1990). Alcohol and crimes of violence: Present issues. *International journal of the addictions*, 25(9), 1065-1081.
- Murray, L., Dotterer, H.L. & Hyde, L.W (2019). Neurogenetics approaches to understanding psychopathy. In DeLisi, M. (Ed.), *Routledge International Handbook of Psychopathy and Crime* (pp.94-120). London & New York: Routledge.

- Newman, O. (1972). *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York: Macmillan.
- Newburn, T. (2017). *Criminology*. New York: Routledge.
- Nye, R. A. (1976). Heredity or Milieu: The Foundations of Modern European Criminological Theory. *The University of Chicago Press on behalf of The History of Science Society*, 67, 334-355.
- Pakes, F., & Winstone, J. (2011). *Psychology and Crime*. London & New York: Routledge.
- Park, R. E., & Burgess, E. W. (2019). *Introduction to the Science of Sociology*. Good Press. (Original published in 1921).
- Palmer, E. J. (2014). *Offending Behaviour: Moral reasoning, Criminal Conduct and the Rehabilitation of others*. London & New York: Routledge.
- Palmer, E. J. (2005). The relationship between moral reasoning and aggression, and the implications for practice. *Psychology, Crime & Law*, 11(4), 353-361.
- Palmer, E. J. (2003). An overview of the relationship between moral reasoning and offending. *Australian Psychologist*, 38(3), 165-174.
- Parker, R. N., & Auerhahn, K. (1998). Alcohol, drugs, and violence. *Annual review of sociology*, 24(1), 291-311.
- Parrott, D. J., & Giancola, P. R. (2007). Addressing “The criterion problem” in the assessment of aggressive behavior: Development of a new taxonomic system. *Aggression and Violent Behavior*, 12(3), 280-299.
- Patterson, G. R., & Dishion, T. J. (1985). Contributions of families and peers to delinquency. *Criminology*, 23(1), 63-79.
- Patterson, G. R., Reid, J. B., & Dishion, T. J. (1992). *Antisocial boys*. Eugene, OR: Castalia Publishing.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Patrick, C.J. (2018). Psychopathy as Masked Pathology. In C.J. Patrick (Ed.) *Handbook of Psychopathy* (2nd. ed.) (pp.3-21). New York: The Guilford Press.
- Paquette, S., & Cortoni, F. (2022). Offense-supportive cognitions expressed by men who use Internet to sexually exploit children: A thematic analysis. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 66(6-7), 647-669.

- Pinatel, J. (1963). *Criminologie (Traité de Droit Pénal et de Criminologie, by P. Bouzat & J. Pinatel, tome III)*. Paris: Dalloz.
- Pinatel, J. (1961). De Lacassagne a la nouvelle ecole de Lyon. *Revue de Science Criminelle et de Droit Penal Compare*.
- Piquero, A. R., Paternoster, R., Pogarsky, G., & Loughran, T. (2011). Elaborating the individual difference component in deterrence theory. *Annual Review of Law and Social Science*, 7, 335-360.
- Porter, S., & Woodworth, M. (2006). *Psychopathy and Aggression*. In C. J. Patrick (Ed.), *Handbook of psychopathy* (1st Ed.) (pp.481-494). New York: The Guilford Press. The Guilford Press.
- Putnam, R. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The american prospect*, 13(4), 35-42.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Quetelet, L.A.J. (1842/ 2010). Of the Development of the Propensity to Crime (1842). In M. Andresen, P. Brantingham, J. B. Kinney (Eds.), *Classics in Environmental criminology* (pp.29-76). Canada: Simon Fraser University Publications.
- Radzinowicz L. (1965). Ideology and Crime: The Deterministic Position. *Columbia Law Review*, 65, 1047-1060.
- Radzinowicz, L. & Turner, J. C. (1941). The Language of Criminal Science. *The Cambridge Law Journal*, 7(2), 224-237.
- Reynald, D. M. (2017). Informal guardians and offender decision making. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-14). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Roberts, D., Chamberlain, P., & Delfabbro, P. (2015). Women's experiences of the processes associated with the family court of Australia in the context of domestic Violence: A thematic analysis. *Psychiatry, Psychology and Law*, 22(4), 599-615.
- Ross, R. R., & Fabiano, E. A. (1985). *Time to think: A cognitive model of delinquency prevention and offender rehabilitation*. Johnson City, Tenn.: Institute of Social Sciences and Arts.

- Ruiter, S. (2017). Crime location choice. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-34). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Salekin, R. T., Neumann, C. S., Leistico, A. M. R., & Zalot, A. A. (2004). Psychopathy in youth and intelligence: An investigation of Cleckley's hypothesis. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(4), 731-742.
- Salisbury, E.J. (2012) Social Learning and Crime. In F. T. Cullen and P. Wilcox (Eds.), *The Oxford Handbook of Criminological Theory* (pp. 1-17). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Sammons, A., & Putwain, D. (2019). *Psychology and crime*. London & New York: Routledge.
- Sampson, R. J. (1987). Communities and Crime. In M. R. Gottfredson and T. Hirschi (Eds.), *Positive Criminology* (pp. 91-115). Newbury Park, CA: Sage.
- Sampson, R. J. (2006). Collective Efficacy Theory: Lessons Learned and Directions for Future Inquiry. In F. T. Cullen, J. P. Wright & K. R. Blevins (Eds.), *Taking stock: The status of criminological theory* (pp. 149–167). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Sampson, R. J. (2002). Transcending tradition: New directions in community research, Chicago style. *Criminology*, 40(2), 213-230.
- Sampson, R. J., & Bartusch, D. J. (1998). Legal cynicism and (subcultural?) tolerance of deviance: The neighborhood context of racial differences. *Law and society review*, 32(4) 777-804.
- Sampson, R. J., & Groves, W. B. (1989). Community structure and crime: Testing social-disorganization theory. *American journal of sociology*, 94(4), 774-802.
- Sampson, R. J., & Raudenbush, S. W. (1999). Systematic social observation of public spaces: A new look at disorder in urban neighborhoods. *American journal of sociology*, 105(3), 603-651.
- Sampson, R. J., & Raudenbush, S. W. (2004). Seeing disorder: Neighborhood stigma and the social construction of “broken windows”. *Social psychology quarterly*, 67(4), 319-342.

- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *science*, 277(5328), 918-924.
- Sampson, R. J., & Wilson W.J. (1995). Toward a Theory of Race, Crime, and Urban Inequality. In J. Hagan & R. D. Peterson (Eds.), *Crime and Inequality* (pp. 37-54). Stanford, CA: Stanford Univ, Press.
- Sandberg, S. (2022) Narrative Analysis in Criminology, *Journal of Criminal Justice Education*, 33(2), 212-229.
- Schafer, S. (1977). The Problem of Free Will in Criminology. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 67, 481-485.
- Schnell, C., Grossman, L., & Braga, A. A. (2019). The routine activities of violent crime places: A retrospective case-control study of crime opportunities on street segments. *Journal of criminal justice*, 60, 140-153.
- Sellin, T. (1958). Pioneers in Criminology. XV. Enrico Ferri (1856-1929). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 48, 481-492.
- Shaw, C.R. & McKay H.D. (1969/2010). Juvenile Delinquency and Urban Areas: A Study of Rates of Delinquency in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities (1969). In M. Andresen, P. Brantingham, J. B. Kinney (Eds.), *Classics in Environmental criminology* (pp.87-124). Canada: Simon Fraser University Publications.
- Shon, P., & Mansager, E. (2019). Negligent criminology: Alfred Adler's influence on Bernard, Sheldon, and Eleanor Glueck. *European Journal of Criminology*.1-18.
- Sidebottom, A., & Tilley, N. (2017). Situational Crime Prevention and Offender Decision Making. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-21). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Silva, P. A. (1990). The Dunedin multidisciplinary health and development study: a 15year longitudinal study. *Paediatric and Perinatal Epidemiology*, 4(1), 76-107.
- Simon, H. A. (1991). Bounded rationality and organizational learning. *Organization science*, 2(1), 125-134.
- Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The quarterly journal of economics*, 69(1), 99-118.

- Skeem, J. L., & Cooke, D. J. (2010). Is criminal behavior a central component of psychopathy? Conceptual directions for resolving the debate. *Psychological assessment*, 22(2), 433.
- Skogan, W. G. (2012). Disorder and crime. In B. C. Welsh & D. P. Farrington (Eds.), *The Oxford handbook of crime prevention* (pp.173-188). Oxford: Oxford University Press.
- Skodol, A. E., Clark, L. A., Bender, D. S., Krueger, R. F., Morey, L. C., Verheul, R., ... & Oldham, J. M. (2011). Proposed changes in personality and personality disorder assessment and diagnosis for DSM-5 Part I: Description and rationale. *Personality disorders: theory, research, and treatment*, 2(1), 4-22.
- Smith, C. A., Ireland, T. O., & Thornberry, T. P. (2005). Adolescent maltreatment and its impact on young adult antisocial behavior. *Child abuse & neglect*, 29(10), 1099-1119.
- Smith, C., & Thornberry, T. P. (1995). The relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency. *Criminology*, 33(4), 451-481.
- Smith, G. W. (1968). Determinism, Freedom and Responsibility. *Issues in Criminology*, 3, 183-194.
- Smith, P. (2012). The Psychology of Criminal Conduct. In F. T. Cullen and P. Wilcox (Eds.) *The Oxford Handbook of Criminological Theory*. (pp. 1-23). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Snodgrass, J. (1984). William Healy (1869-1963): Pioneer child psychiatrist and criminologist. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 20(4), 332-339.
- St. Jean, P. K. B. (2007). *Pockets of Crime: Broken Windows, Collective Efficacy and the Criminal Point of View*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stewart, E. A., Schreck, C. J., & Simons, R. L. (2006). "I Ain't Gonna Let No One Disrespect Me" Does the Code of the Street Reduce or Increase Violent Victimization Among African American Adolescents?. *Journal of research in Crime and Delinquency*, 43(4), 427-458.

- Stewart, A., Waterson, E., & Dennison, S. (2002). *Pathways from child maltreatment to juvenile offending* (Vol. 241). Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Stewart, E. A., & Simons, R. L. (2006). Structure and culture in African American adolescent violence: A partial test of the “code of the street” thesis. *Justice Quarterly*, 23(1), 1-33.
- Stewart, E. A., & Simons, R. L. (2010). Race, code of the street, and violent delinquency: A multilevel investigation of neighborhood street culture and individual norms of violence. *Criminology*, 48(2), 569-605.
- Stewart, E. A., Simons, R. L., & Conger, R. D. (2002). Assessing neighborhood and social psychological influences on childhood violence in an African-American sample. *Criminology*, 40(4), 801-830.
- Strickland, C. M., Drislane, L. E., Lucy, M., Krueger, R. F., & Patrick, C. J. (2013). Characterizing psychopathy using DSM-5 personality traits. *Assessment*, 20(3), 327-338.
- Summers, L., & Guerette, R. T. (2018). The individual perspective. In G. J. Bruinsma & S. D. Johnson (Eds.), *The Oxford handbook of environmental criminology* (pp.1-26). Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Summers, L., & Johnson, S. D. (2017). Does the configuration of the street network influence where outdoor serious violence takes place? Using space syntax to test crime pattern theory. *Journal of quantitative criminology*, 33(2), 397-420.
- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American sociological review*, 22(6), 664-670.
- Taylor, I. (1971). Reviewed Work(s): Criminality and Economic Conditions by Willem Bonger and Austin T. Turk. *The British Journal of Criminology*, 11, 198-201.
- Taylor, I. (1999). Crime and Social Criticism. *Social Justice, 25th Anniversary Commemoration*, 26, 150-167.
- Taylor, I., Walton, P., & Young, J. (2013). *The new criminology: For a social theory of deviance*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.

- Taylor, R. B. (1999). *Crime, grime, fear, and decline: A longitudinal look*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice.
- Tellegen, A. (1982). Brief manual for the multidimensional personality questionnaire. *Unpublished manuscript, University of Minnesota, Minneapolis*, 8, 1031-1010.
- Tennenbaum, D. J. (1977). Personality and criminality a summary and implications of the literature. *Journal of Criminal Justice*, 5(3), 225-235.
- Terry, G., Hayfield, N., Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. In C. Willig, W. Stainton-Rogers (Eds.). *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*, (2nd ed.), pp.17-37. SAGE Publications Ltd.
- Thorlindsson, T. and Bernburg, J. G. (2004). Durkheim's Theory of Social Order and Deviance: A Multi-Level Test. *European Sociological Review*, 20, 271-285.
- Thornberry T. P. (1989). Reflections on the Advantages and Disadvantages of Theoretical Integration. In S. F. Messner, M. D. Krohn, & A. E. Liska (Eds.). *Theoretical integration in the study of deviance and crime: Problems and prospects* (pp.51-60). SUNY Press.
- Tierney, J. (2010). *Criminology: Theory and context* (3rd ed.). Harlow: Pearson Longman.
- Title, C.R. (2004). Control balance theory and violence. In M. A., Zahn, H. H., Brownstein & S. L., Jackson (2004). *Violence: From theory to research*. pp.51-70. London and New York: Routledge.
- Tomkins, S. S. (1962). *Affect, Imagery, Consciousness: The Positive Affects*, Vol. 1, New York: Springer.
- Tompson, L., & Chainey, S. (2011). Profiling illegal waste activity: using crime scripts as a data collection and analytical strategy. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 17(3), 179-201.
- Trahan, A. & Stewart, D. M. (2013). Toward a pragmatic framework for mixed-methods research in criminal justice and criminology. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 9(1), 59-74.
- Treiber, K. (2017). Biosocial criminology and models of criminal decision making. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook*

- of offender decision making* (pp.1-40). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Valiér, C. (1998). Psychoanalysis and crime in Britain during the inter-war years. *In Selected Papers from the 1995 British Criminology Conference, Loughborough, 1*, 6-7.
- van Gelder, J. L. (2017). Emotions in offender decision making. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-16). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- van Mastrigt, S. B. (2017). Co-offending and Co-offender Selection. In W. Bernasco, H. Elffers, & J. L. van Gelder (Eds.), *The Oxford handbook of offender decision making* (pp.1-25). New York, NY: Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- van Swaaningen, R. (1999). Reclaiming critical criminology. Social justice and the European tradition. *Theoretical criminology*, 3(1), 5-28.
- Vitacco, M. J., Neumann, C. S., & Caldwell, M. F. (2010). Predicting antisocial behavior in high-risk male adolescents: Contributions of psychopathy and instrumental violence. *Criminal Justice and Behavior*, 37(8), 833-846.
- Vitacco, M. J., Neumann, C. S., Caldwell, M. F., Leistico, A. M., & Van Rybroek, G. J. (2006). Testing factor models of the Psychopathy Checklist: Youth Version and their association with instrumental aggression. *Journal of personality assessment*, 87(1), 74-83.
- Vold, G.B., Bernard, T.J. και Snipes, J.B. (2002). *Theoretical criminology*. New York - Oxford: Oxford University Press.
- Vold, G.B. & Bernard, T.J. (1986). *Theoretical criminology*. New York - Oxford: Oxford University Press.
- Walsh, T., & Walsh, Z. (2006). The evidentiary introduction of Psychopathy Checklist-Revised assessed psychopathy in US courts: Extent and appropriateness. *Law and Human Behavior*, 30(4), 493-507.
- Walsh, Z., Swogger, M. T., & Kosson, D. S. (2009). Psychopathy and instrumental violence: Facet level relationships. *Journal of personality disorders*, 23(4), 416-424.
- Weiner, N.A., Zahn, M.A. & R.J. Sagi (1990). *Violence: Patterns, Causes, Public Policy*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

- West, D. (1988). Psychological contributions to criminology. *The British Journal of Criminology*, 28(2), 77-92.
- West, D. (1980). The clinical approach to criminology. *Psychological Medicine*, 10(4), 619-631.
- Widom, C. S. (1989). The cycle of violence. *Science*, 244(4901), 160-166.
- Widom, C. S., & Maxfield, M. G. (2001). An Update on the "Cycle of Violence." Research in Brief. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, Washington, DC 20531; Web site: <http://www.ojp.usdoj.gov/nij>.
- Wilcox, P., & Swartz, K. (2018). Social spatial influences. In G. J. Bruinsma & S. D. Johnson (Eds.), *The Oxford handbook of environmental criminology*, (pp.1-20). Oxford University Press. Printed from Oxford handbooks online.
- Wilson, J. Q., & Kelling, G. L. (1982). Broken windows: The police and neighborhood safety. *Atlantic monthly*, 249(3), 29-38.
- Wilson, M. S. (1954). Pioneers in Criminology. I. Gabriel Tarde (1843-1904). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 45, 3-11.
- Wilson, W.J. (1987). *The Truly Disadvantaged: the Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wolfgang, M. A. (1961). Pioneers in Criminology: Cesare Lombroso (1835-1909). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 52 (4), 361-391.
- Wolfgang, M.E., & Ferracuti, F. (1995). *Η Υποκουλτούρα της Βίας* (μτφ Φ. Μηλιώνη). Αθήνα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη
- Wortley, R. K. (1998). A two-stage model of situational crime prevention. *Studies on crime and crime prevention*, 7(2), 173-188.
- Wortley, R. (2001). A classification of techniques for controlling situational precipitators of crime. *Security Journal*, 14(4), 63-82.
- Wortley, R. (2008). Situational precipitators of crime. In R. Wortley & L. Mazerolle (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (pp.48-69). USA and Canada: Willan Publishing.
- Wortley, R. (2011). *Psychological criminology: an integrative approach*. London & New York: Routledge.

- Wortley, R. (2017). Situational precipitators of crime. In R. Wortley & M. Townsley (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (2nd ed.) (pp.62-86). Oxon & New York: Routledge.
- Wortley, R., & Townsley, M. (2017). Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application. In R. Wortley & M. Townsley (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (2nd ed.) (pp.1-26). Oxon & New York: Routledge
- Wortley, R., & Mazerolle, L. (2008). Environmental criminology and crime analysis: situating the theory, analytic approach and application. In R. Wortley & L. Mazerolle (Eds.), *Environmental criminology and crime analysis* (pp.1-18). USA and Canada: Willan Publishing.
- Wright, R. A. (1995). Where There's a Will, There's No Way: The Treatment of the Choice Debate in Criminology Textbooks, 1956 to 1965 and 1983 to 1992. *Teaching Sociology*, 23, 8-15.
- Wulach, J. (1983) Diagnosing the DSM-III antisocial personality disorder. *Professional Psychology: Research and Practice*, 14, 330-340.
- Yin, R. K. (2015). *Qualitative research from start to finish*. Guilford publications. New York London: THE GUILFORD PRESS.

Νομοθεσία

- Άρθρο 2. ΠΔ 254/2004 - ΦΕΚ 238/Α/3-12-2004- Κώδικας δεοντολογίας του αστυνομικού
- Άρθρο 14 Π.Κ (4619/2019)- Έννοια της αξιόποινης πράξης
- Άρθρο 34 ΠΚ (4619/2019) - Διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης
- Άρθρο 36 ΠΚ (4619/2019) - Μειωμένη ικανότητα προς καταλογισμό
- Άρθρο 133 ΠΚ (4619/2019)- Νεαροί ενήλικες
- Άρθρο 133 ΠΚ (3189/2003)- Νεαροί ενήλικες
- Άρθρο 299 ΠΚ (4619/2019)- Ανθρωποκτονία με δόλο
- Άρθρο 380 ΠΚ (4619/2019)- Ληστεία

Άρθρο 336 ΠΚ (4619/2019)- Βιασμός
Άρθρο 7 ΚΠΔ (4620/2019) - Δικαστήρια που δικάζουν τα κακουργήματα
Άρθρο 109 ΚΠΔ (4620/2019) - Μικτό ορκωτό δικαστήριο
Άρθρο 140 ΚΠΔ (4620/2019) - Πρακτικά της συνεδρίασης
Άρθρο 141 ΚΠΔ (4620/2019) - Το περιεχόμενο των πρακτικών
Άρθρο 142 ΚΠΔ (4620/2019) - Σύνταξη των πρακτικών
Άρθρο 143 ΚΠΔ (4620/2019) - Τήρηση πρακτικών με φωνοληψία ή εικονοληψία
Άρθρο 369 ΚΠΔ (4620/2019) - Κατάρτιση και δημοσίευση των αποφάσεων
Άρθρο 379 ΚΠΔ (4620/2019) - Προσόντα ενόρκων
Άρθρο 383 ΚΠΔ (4620/2019) - Ετήσιοι γενικοί κατάλογοι
Άρθρο 401 ΚΠΔ (4620/2019) - Ισοτιμία ψήφου

Παράρτημα

Αίτημα και έγκριση αιτήματος για τη χορήγηση του ερευνητικού υλικού

ΕΦΕΤΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Αρ. Πρωτ.: 2259
Αθήνα, 4 ΜΑΡ. 2022

Προς: Διεύθυνση Γραμματείας Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών

Αίτημα διεξαγωγής έρευνας σε δικαστικές αποφάσεις
Στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής
«Η σύνθεση της ατομικής (ψυχολογικής) και της περιβαλλοντικής προσέγγισης στο
πέρασμα στην εγκληματική πράξη: η περίπτωση των εγκλημάτων βίας»

Έλλη Ανίτση, Υποψήφια Διδάκτωρ Εγκληματολογίας
Τομέας Εγκληματολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Δεκτή
με απόφαση των
απόρων π. καθηγητών
9-3-2022
Πρόεδρος Εφετών

Αίτημα διεξαγωγής εγκληματολογικής έρευνας

Προς: Διεύθυνση Γραμματείας Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών

Ημερομηνία: 4/03/2022

Θέμα: Αίτημα πρόσβασης σε δικαστικές αποφάσεις για διεξαγωγή έρευνας στο πλαίσιο διδακτορικής διατριβής

Αξιότιμες-οι κυρίες/κύριοι,

Παρακαλώ όπως μου χορηγήσετε άδεια πρόσβασης σε συγκεκριμένες δικαστικές αποφάσεις¹ του Μικτού Ορκωτού Εφετείου Αθηνών, στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής «*Η σύνθεση της ατομικής (ψυχολογικής) και της περιβαλλοντικής προσέγγισης στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη: η περίπτωση των εγκλημάτων βίας*».

Πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας

Η διδακτορική μου διατριβή διεξάγεται στον Τομέα Εγκληματολογίας του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, υπό την επίβλεψη της Καθηγήτριας Εγκληματολογίας κ. Χριστίνας Ζαραφωνίτου.

Αντικείμενο της έρευνας

Αντικείμενο της έρευνας αποτελεί η αποτύπωση και σύνδεση ψυχολογικών, κοινωνιοχωρικών και καταστασιακών παραγόντων που συντελούν στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη, στην περίπτωση των εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων.

Είδη και μεθοδολογία της έρευνας

Για την εξυπηρέτηση των σκοπών της έρευνας θα αξιοποιηθούν δικαστικές αποφάσεις. Ειδικότερα, θα εφαρμοστεί η μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου σε τελεσίδικες δικαστικές αποφάσεις, από το 2000 και μετά αναφορικά με πέντε κατηγορίες εγκλημάτων βίας κατά των προσώπων: *Ανθρωποκτονία, Βιασμός, Ληστεία, Σωματικές βλάβες, Ενδοοικογενειακή βία*.

Πρωτόκολλα που θα χρησιμοποιηθούν και δεοντολογία της έρευνας

Τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά τη διεξαγωγή της έρευνας θα τηρηθούν απαρέγκλιτα όσα ορίζονται από την ισχύουσα νομοθεσία για την επιστημονική έρευνα καθώς και τους κώδικες δεοντολογίας της εγκληματολογικής έρευνας.¹ Σημειώνεται ότι η διενέργεια επιστημονικής έρευνας συνιστά νόμιμο σκοπό επεξεργασίας σύμφωνα τον Γενικό Κανονισμό Πρόστασις Δεδομένων.² Ειδικότερα, στην ερευνητική διαδικασία:

Ι. Τα δεδομένα παρέχονται ανωνυμοποιημένα, αποκλείοντας το ενδεχόμενο ταυτοποίησης των υποκειμένων.

II. Μέσα από την ποιοτική ανάλυση του υλικού των δικαστικών αποφάσεων, θα καταγραφούν αποσπάσματα, από τα οποία αναδεικνύονται κοινωνιοψυχολογικά καθώς και κοινωνιοχωρικά χαρακτηριστικά των δραστών και του εγκληματικού συμβάντος. Ειδικότερα, υπό το πρίσμα των πορισμάτων της βιβλιογραφικής έρευνας και των ερευνητικών ερωτημάτων, θα καταγραφούν αποσπάσματα, από τα οποία θα προκύπτει το φύλο, η εργασιακή, οικογενειακή και οικονομική κατάσταση των δραστών, η καταγωγή, το κοινωνικό status, οι ψυχολογικοί παράγοντες που εντοπίζονται σε σχέση με τους δράστες, το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται οι δράστες, καθώς και στοιχεία αναφορικά με τον τρόπο τέλεσης του εγκλήματος/εγκλημάτων, τα οποία συνδέονται με τα κοινωνιοψυχολογικά χαρακτηριστικά των δραστών.

III. Τα αποσπάσματα αποτελούν τα τεκμήρια από τα οποία θα συγκροτηθούν οι ευρύτερες κατηγορίες, ψυχολογικών και κοινωνιοχωρικών παραγόντων που συντελούν στο πέρασμα στην εγκληματική πράξη, σύμφωνα με τους σκοπούς της διατριβής. Τα αποσπάσματα θα ενταχθούν στην ενότητα της «Εμπειρικής διερεύνησης» της διδακτορικής διατριβής, κάτω από τις ευρύτερες κατηγορίες που θα προκύψουν από την ανάλυση. Από την συμπερίληψη των αποσπασμάτων θα αποκλείεται η ταυτοποίηση των υποκειμένων και των υποθέσεων, καθώς: (1) τα αποσπάσματα δεν θα υπερβαίνουν τις 10-15 λέξεις, θα παρατίθενται μεμονωμένα και θα συνοδεύονται από πληροφορίες από την ανάλυση άλλων υποθέσεων, που θα συγκροτούν την κάθε κατηγορία, (2) το περιεχόμενο των αποσπασμάτων θα αναδιατυπώνεται, όπου κρίνεται απαραίτητο.

III. Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα πραγματοποιηθεί αποκλειστικά στη βάση των σκοπών και των ερευνητικών υποθέσεων της παρούσας διδακτορικής διατριβής.

IV. Το πρωτογενές υλικό, που θα αντληθεί από την ανάλυση, θα διατηρείται ξεχωριστά τηρώντας όλα τα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα, καθώς και τις απαιτήσεις της νομοθεσίας για τη φύλαξη δεδομένων. Πρόσβαση στα δεδομένα θα έχει μόνο η επιβλέπουσα Καθηγήτρια και τα μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής της διδακτορικής διατριβής και δεν θα διαβιβασθούν σε τρίτους.³ Με την ολοκλήρωση της διατριβής τα αρχεία τήρησης του πρωτογενούς υλικού θα διαγραφούν.

V. Θα τηρηθεί αναλυτικό αρχείο με τα στάδια που έχουν ακολουθηθεί και τις αδειοδοτήσεις, που έχουν παρασχεθεί για τη διενέργεια της έρευνας.

Χρηματοδότηση της έρευνας

Η διδακτορική διατριβή χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της δράσης «Υποτροφίες ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Υποψηφίων Διδακτόρων» (Αριθμός Υποτροφίας: 1004).

³ Βλ. άρθρο 4 παρ. 10 ΓΚΠΔ όπου «τρίτος»: οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, δημόσια αρχή, υπηρεσία ή φορέας, με εξαίρεση το υποκείμενο των δεδομένων, τον υπεύθυνο επεξεργασίας, τον εκτελούντα την επεξεργασία και τα πρόσωπα τα οποία, υπό την άμεση εποπτεία του υπευθύνου επεξεργασίας ή του εκτελούντος την επεξεργασία, είναι εξουσιοδοτημένα να επεξεργάζονται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα

Με εκτίμηση,

Έλλη Ανίτση

*Υποψήφια Διδάκτωρ Εγκληματολογίας, Τομέας Εγκληματολογίας, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο
Υπότροφος Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της δράσης «Υποτροφίες
ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. Υποψηφίων Διδασκόντων» (Αριθμός Υποτροφίας: 1004)*

Συνημμένα

- 1) Αντίγραφο αστυνομικής ταυτότητας,
- 2) Βεβαίωση της επιβλέπουσας Καθηγήτριας για την ιδιότητα της ερευνήτριας και το πλαίσιο εκπόνησης της ερευνητικής μελέτης,
- 3) Αντίγραφο ημερομηνίας εγγραφής και ορισμού τριμελούς επιτροπής για τη διεξαγωγή διδακτορικής διατριβής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο,
- 4) Σύμβαση χορήγησης υποτροφίας για διεξαγωγή διδακτορικής διατριβής ως υπότροφος του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας με το Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ημερομηνία: 20.....

Η

Έλλη Ανίτση

Υπογραφή